

1864

1. februar

Preussiske og østriske tropper går ind i Slesvig

2. februar

Angreb afvises ved Mysunde trods preussisk overlegened

5.-6. februar

Styrker tilbagetrækkes fra Danevirke

8. marts

Slag ved Vejle

15. marts

Dybbøl beskydes med batterier

2.-3. april

Sønderborg bliver bombet

Jylland

18. april

Dybbøl stormes

28. april

Fredericia opgives

9. maj

Slaget ved Helgoland

12. maj

Våbenhvile

Fyn

29. juni

Preusserne erobrer Als

3. juli

Kampen ved Lundby

Als
Sønderborg

20. juli

Våbenstilstand

30. oktober

Danmark afstår Holsten, Lauenborg og Slesvig

Slesvig

Danevirke

Mysunde

Helgoland

Holsten

Danmark Preussen Østrig

2014 er med rette blevet udnævnt til det store jubilæumsår, og den 31. januar er der endnu et af slagsen. I dag er det nemlig 150 år siden, at den preussiske feltmarskal Friedrich von Wrangel overrakte den danske overgeneral de Meza en meddelelse om, at de tyske styrker nu ville besætte Slesvig. Da de Meza i sit svar afviste at trække den danske hær tilbage, var der reelt indtrådt en krigstilstand, selvom krigen ikke blev erklæret formelt. Allerede den 1. februar gik de preussiske og østrigske styrker over Ejderen og ind i Slesvig, hvor de mødte den danske hær ved forsvarsværket Dannevirke.

Christian Julius de Meza

(14. januar 1792 –16. september 1865)

1. februar. 1864

Efter gårsdagens noteudveksling mellem feltmarskal Wrangel og den danske øverstbefalende general de Meza kommer det ikke som nogen overraskelse. Men tyske tropper har her til morgen kl. 7 overskredet Ejderen flere steder og er gået fra Holsten ind i Slesvig, og der er allerede sket mindre træfninger. Den militære konflikt om hertugdømmet Slesvig er brudt ud.

Den østrigske og preussiske hær erklærede mål er at besætte Slesvig for at gennemtvinge deres krav over for Danmark om at leve op til dets forpligtelser.

Men selvom det officielle mål ikke er at tage hertugdømmerne fra Danmark, er det en fare, som alle må regne med. To preussiske og et østrigsk hærkorps er nu på vej ind i Slesvig. 57 bataljoner infanteri, 39 eskadroner kavaleri og 158 kanoner er på vej mod Dannevirke. I alt en styrke på godt 60.000 mand. Den danske hær er placeret i Dannevirke bortset fra nogle mindre fremskudte enheder, der primært skal observere og herefter

trække sig tilbage bag Dannevirke. Den samlede danske hær, hvor langt størstedelen, ca. 38.000 mand, er placeret ved Dannevirke, tæller 40 bataljoner infanteri, 27 eskadroner kavaleri og 88 kanoner. Særligt de preussiske enheder er dog de danske overlegne i træning og føring.

Der kan ikke forventes de store kampe i dag, og den egentlige kamp om Dannevirke forventes først i de kommende dage. Dannevirke står stærkt i den danske offentligheds bevidsthed og har også kvaliteter som forsvarsværk. Den danske hær er dog ikke talstærk nok til at udnytte det optimalt.

2. februar 1864.

Krigens første dag bød kun på meget begrænsede kampe med få sårede og ingen døde. I dag går det imidlertid anderledes hårdt for sig! Det 1. preussiske korps rykker med to infanteridivisioner frem mod Kokkendorf på den østlige del af fronten. Planen er at preusserne i morgen vil forsøge at indtage Mysunde, da der her er mulighed for at krydse fjorden Slien og derved omgå Dannevirkestillingen.

Da den preussiske øverstkommanderende prins Friedrich Carl opdager, at danskerne har rømmet Kokkendorf beslutter han at rykke frem mod Mysunde allerede i dag.

Der har her til formiddag været hårde kampe mellem de danske og preussiske fortropper og danskerne har trukket sig tilbage til skanserne ved Mysunde. Preusserne har nu bragt det tunge artilleri frem og begynder her klokken 12.45 en heftig beskydning af

den danske stilling, og ilden besvares fra dansk side. Kanonduellen er hård, men en kraftig tåge går dog ud over træfsikkerheden på begge sider.

Dagbog skrevet af Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens

2. februar begyndte krigens tordnende kanoner at lade sig høre ved Mysunde, da anede vi først, at vi skulde med i kampen, vi havde ikke før tænkt, at det havde nået så vidt.

Så snart vor kompagnikommandør havde hørt skydningen, fik vi øjeblikkelig befaling om at holde os parate til hurtig udrykning. Henimod aften fik vi ordre til at stille med alt vort kram.

Vi marcherede nu ad Slesvig til, og kom til en landsby som hedder Scholleby, omtrent $\frac{1}{2}$ fjerdingvej fra Slesvig og $\frac{1}{2}$ fjerdingvej fra Slien. Vi ankom dertil Kl. 12 om natten. Der blev indkvarteret 100 mand hos hver bonde, det vil sige vi kom ind i et hus under taget, men med den befaling, at ingen måtte tage sine klæder af. Vi gik i seng med klæderne på, sov så godt vi kunde i henved 2 timer, da blev vi pludselig alarmeret og blæst ud.

Vi marcherede noget nærmere Slesvig, der kom vi ind på en mark og stod der i 10 eller 12 timer i et øsende regnvejr, vi var gennemvåde. Henad eftermiddagen kom vi atter til Scholleby

Den 4. februar stiller vi igen og stod på marken som reserve, men da klokken var 9, fik vi ordre til at marchere til Slesvig. Ved ankomsten blev mit kompagni beordret til at marchere ud til den lille ø Mågeø, som ligger i Slien mellem Slesvig by og landet ved den anden side. Vor opgave var at dække med kanoner, hvis fjenden vilde slå bro over. Det var første gang vi lugtede det tyske krudt, de sendte os 64 i en time af deres uvelkomne granater, vi slap med tabet af en mand, som blev meget let såret i det ene lår. Om aftenen i mørkningen blev vi afløst af et kompagni af 15. regiment.

Vi marcherede nu igen tilbage til Scholleby, men måtte snart ud igen, og således gik det dag for dag og natten med.

3. februar.

Efter i går at have forsøgt et angreb på flanke stillingen ved Mysunde går de tyske styrker i dag

direkte efter selve Dannevirke. I går var det preusserne, der var i ilden. I dag er det Østrigs tur.

Mens både den preussiske kronprins og prins Friedrich Carl ser til, angriber det østrigske hærkorps i dag Dannevirkestillingens forposter. Forrest i angrebet er brigaden Gondrecourt, der virkelig går til makronerne. De danske forposttropper er dårligt forberedte, da østrigerne angriber, fordi angrebet sker, netop mens der er afløsning. Det lykkes hurtigt østrigerne at slå danskerne tilbage fra stillinger ved Øvre-Selek, og kampene koncentrerer herefter omkring Kongshøj foran Dannevirkestillingen, hvor Danmark forsøger at etablere et mere effektivt forsvar.

Østrigerne angriber dog ufortrødent Kongshøj og erobrer højen, som de besætter med tungt artilleri. Den østrigske general ønsker ikke at rykke længere frem i dag, men flere enheder af de østrigske tropper er så optændte af kampen, at de rykker videre frem mod selve Dannevirkevolden. De fremstormende østrigere slår flere danske enheder på flugt, men kommer så tæt på, at de kommer under beskydning fra selve Dannevirkestillingen, og de må trække sig tilbage med svære tab.

Kongshøj og det meste af Dannevirkestillingens for terræn er dog nu i fjendens hænder, og den danske hær er trukket tilbage til selve stillingens hovedforsvarsværker. Tabene har været hårde på begge sider. Næsten 100 tyske er døde og over 300 sårede. På dansk side er der 42 døde og ca. 150 sårede. Over 200 mand på dansk side er herudover enten taget til fange eller savnede. Trods de svære tab fejrer tyskerne dagen som en stor sejr, og brigaden Gondrecourt får tilnavnet "die Eiserne Brigade" - Jernbrigaden.

Trods sejren fører tabene dog til eftertænksomhed i det tyske hovedkvarter. I et krigsråd mellem feltmarskal Wrangel og hans korpschefer umiddelbart efter slaget diskuteres de følgende dages krigsførelse. Før dagens kampe var det tanken, at frontalangrebet på Dannevirke skulle indledes dagen efter, Kongshøj var taget, men nu tvivler man på, at man allerede i morgen vil kunne foretage et tilstrækkeligt artilleriangreb. I stedet overlades det prins Friedrich Carls 1. preussiske korps at undersøge mulighederne for en overgang ved Slien, så et frontalangreb kan kombineres med et flankeangreb.

4. februar. 1864

To generaler foretager her til eftermiddag afgørende inspektioner af den militære situation. Den danske overgeneral de Meza inspicerer selv personligt Dannevirkestillingen, mens den preussiske

øverstkommanderende for 1. preussiske korps, prins Friedrich Carl, danner sig et overblik over mulighederne for på ny at søge overgang over Slien.

Det syn, der møder general de Meza ved Dannevirke, er bekymrende. De danske soldater er ved godt mod, men de mærker nu følgerne af, at de er for få, og at stillingen ikke er helt færdigkonstrueret. Fordi de danske soldater ikke er flere, er der ikke de store muligheder for løbende udskiftninger,

der kan give dem hvile væk fra fronten. Samtidig er der så dårlige indkvarteringsforhold, at de har meget svært ved at få hvile overhovedet. Den danske hærs modstandskraft svækkes altså dag for dag. Ikke mindst nu, hvor tyskerne har indtaget hele for terrænet. De Meza har indkaldt til møde med den danske overkommando i dag kl. 18, hvor situationen skal drøftes nærmere.

Samtidig med de Mezas inspektion, er Prins Friedrich Carls 1. preussiske korps, som udgør omkring 1/3 af den fjendtlige hær, i gang med at planlægge et fornyet forsøg på at gå over Slien. Kan preusserne overskride Slien, som løber øst for Dannevirkestillingen, kan hele stillingen presses fra flanken, og muligvis kan den danske hær indesluttet. Det første forsøg mod Mysunde stødte imidlertid på så hård modstand, at den preussiske prins nu kigger længere mod øst til Kappeln, hvor han planlægger at gøre næste forsøg. Stod det til ham, ville han efter en overgang ved Kappeln fortsætte direkte mod Flensborg for at afskære den danske hærs tilbagemulighed. Den øverstkommanderende feltmarskal Wrangel ønsker dog, at han efter en overgang skal gå direkte mod vest, så Dannevirkestillingen kan angribes i flanken. Under alle omstændigheder burde der være gode muligheder for overgang ved det tyndt forsvarende Kappeln, og det besluttes, at et preussisk angreb skal sættes ind den 6. februar om morgenen.

5, februar 1864 Dannevirke

På et krigsråd i går aftes besluttede hærledelsen, at Dannevirke måtte rømmes for at redde den danske hær. Planen var at påbegynde tilbagetrækningen her til aften, hvis ikke fjenden angreb hovedstillingen i dag. Danskerne har haft heldet med sig, da de østrigsk-preussiske styrker har ladet hovedstillingen i fred i dag, fordi de venter på nyt om det seneste forsøg på at gå over Slien.

Tilbagetrækningen kan derfor påbegyndes her til aften efter planen. De fleste af de tunge kanoner må man lade blive tilbage. Også fordi fjenden kan blive mistænksom, hvis han observerer, at danskerne fjerner kanoner. Dog søger man at redde de kanoner, man kan uden at vække mistanke. I løbet af aftenen har man også sendt meddelelse til regeringen i København om tilbagetrækningen.

Vejret er bidende koldt med både isslag og snestorm, og tilbagetoget kan forventes at blive yderst hårdt for de danske tropper. Ifølge planen skal den sidste division (Steinmann) forlade Dannevirke

Dannevirke rømmes. (Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens i Krigsåret nedskrevne selvoplevelser.)

Den 5. om Aftenen stillede vi igen som sædvanlig, kaptajnen sagde at vi skulde afmarchere, men hver mand skulde forholde sig så roligt som mulig, og at alle skulde sørge for at komme med.

Ingen vidste hvad det skulde betyde, og ingen vidste, hvor vi skulde hen, vi marcherede eller rettere sagt, vi løb, snart mærkede vi, at vi vendte ryggen mod fjenden og gik ad Flensborg til, da anede vi først, at vi rømte Dannevirkestillingen.

Vi marcherede nu den ganske nat, om formiddagen omtrent Kl. 9½ ankom vi næsten til Flensborg. Der gjorde vort regiment holdt. Vi troede, at vi skulde have været ind til byen for at få nogen mad og hvile, men det blev ikke tilfældet. Vi måtte straks udsætte poster imod Fjenden, som forfulgte os.

Vi stod nu det meste af dag, da kl. var 3 om eftermiddagen, måtte vi igen marchere en mil ud imod den side, hvorfra vi ventede fjenden, nemlig fra Mysunde for om muligt at møde ham og holde ham så længe som muligt, men til alt held for os mødte vi ham ikke.

Vi marcherede så mod Flensborg igen, men i stedet for at komme ind i byen, drejede vi til højre og gik hen til en landsby, der hedder Tostrup, som ligger imellem Flensborg og Holnis, fra Holnis er overgang til Als fra Angelen.

Vi nåede nævnte landsby i mørkningen, og blev så indkvarteret 250 mand hos hver bonde, vi troede, at vi nu skulde få en ordentlig søvn, hvilket vi så nødvendig trængte til, men det blev endnu den gang afslået.

Regiments kommandør havde fået besked om, at Preusserne ikke var en halv mil fra os, med en styrke på henved 20,000 Mand, vi måtte straks på feltvagt igen, det var en dårlig fornøjelse, og tilmed et frygteligt vejr med frost og sne, men her var ingen ynke. Da klokken var 2 om natten blev feltvagterne trukne ind, vi stillede kompagnivis, da alt var samlet, kommanderede vor Kaptajn, Premierløjtnant Toldberg, "Bajonetten på", og derefter "Løb", vi løb nu alt, hvad vi kunde derfra og op igennem Flensborg.

6. februar 1864.

I går aftes påbegyndte den danske hær i dybeste hemmelighed evakueringen af Dannevirke, og først her til morgen har fjenden opdaget tilbagemotet.

Allerede kl. 4 blev tilbagetrækningen opdaget af det østrigske hærkorps, og kl. 6 rykkede de første østrigske regimenter ind i Slesvig By, hvor mange indbyggere hilser dem med jubel.

Begge de preussiske hærkorps er dog endnu uvidende om rømningen, og det bliver derfor i første omgang østrigerne, der igangsætter en forfølgelse af den danske hovedstyrke.

Imens har den danske hær haft en yderst hård nat i snestorm på vejen mod Flensborg. Indtil videre er tilbagetoget dog forløbet planmæssigt, og der er håb om, at hovedstyrken kan nå Flensborg i løbet af formiddagen.

Men næsten hele Slesvig ligger nu åben for fjenden, og det østrigske kavaleri forfølger den danske hær.

Samtidig er der optræk til krise i den danske krigsledelse. General de Meza sendte i går aftes meddelelse til krigsministeriet om tilbagetrækningen pr. telegraf, men da han her til morgen ankommer til Flensborg, ligger der svar fra krigsminister Lundbye:

Jeg anerkjender ikke, at Armeens øverstkommanderende General har holdt sig Instruksen efterrettelig, og forbeholder mig altsaa Undersøgelse i saa Hensende. Det er endnu min Mening at Dannevirke burde forsvares.

Den 6. februar blev bagtroppen indhentet af østrigere i området ved Sankelmark. Det blev til blodige kampe, inden danskerne afværgede angrebet og sikrede tilbagetoget. Omkring 40 danskere og knap 100 østrigere blev dræbt. Flere hundrede blev såret.

Slaget ved Sankelmark den 6. februar 1864.

7. februar 1864. Den danske hær nåede i går Flensborg på sit tilbagetog fra Dannevirke, men heller ikke her fik den fred. I løbet af natten rygtedes det, at stærke tyske enheder var på vej mod Flensborg, og overkommandoen beordrede derfor de udmattede danske styrker til at bryde op allerede i løbet af natten.

Den danske hovedstyrke er således nu på vej mod Dybbøl, Sønderborg og Als, mens en mindre del af styrken er på vej nordpå mod Kolding. Turen fra Flensborg foregår i næsten lige så hårdt vejr som sidste nat, og selvom hovedstyrken er intakt det er en stærkt medtaget dansk hær der nu er på vej mod Dybbøl.

Stemningen i Flensborg var i begyndelsen af året 1864 overvejende loyal over for Danmark og den Danske konge.

Byens politimester, Louis Hammerich, konstaterede i en indberetning i januar 1864 følgende:

”Indfødte og derfor med de lokale forhold fortrolige mænd har gentagne gange udtalt over for mig, at det velsindede parti besidder en ubetinget overvægt over modstanderne; navnlig fordi de såkaldte småfolk næsten uden undtagelse er kongen og det fælles danske fædreland tro hengivne.”

Én af de loyale var Ingeborg Partsch.

Hun var gift med slagtermester Johann Friedrich Wilhelm Partsch på Havretorv i Flensburg. Familien var glødende danske patrioter. Som de fleste i Flensburg havde de dog hidtil haft tysk hjemmesprog. Sproget havde man egentlig aldrig lagt så stor vægt på i Flensburg. Men netop ved årsskiftet 1863-1864 traf familien Partsch beslutning om herefter at kommunikere indbyrdes på dansk. Den truende krig påvirkede også stemningen i Flensburg. Ingeborg skrev den 3. januar 1864 til sin bror, Lorens, der lå som dansk soldat ved Dannevirke:

”Nu ser det ellers galt ud med krigen. Jeg synes, de dansksindede er nær ved at tabe modet. Gud give, at dette måtte gå bedre, end det ser ud til. Vi må jo håbe det bedste; thi det er jo dog en retfærdig sag, Danmark kæmper for, og vi må håbe, at den almægtige vil stå retfærdigheden bi

Den danske hærs hovedkvarter var opslået på Rasch's Hotel. Flensburg var endnu fyldt med danske officerer og soldater. Men for første gang siden 1850 følte byens dansksindede, at byen ikke kun var deres. Blandt de tysksindede var der en forventningsfuld spænding. Bag mange nedrullede gardiner blev der syet slesvig-holstenske faner, og mens mange af byens dansksindede endnu bar sorte bånd om hatten eller venstre jakkeærme som tegn på sorg over Frederik den VII's død, så sås de blå-hvid-røde slesvig-holstenske farver, i påklædningen hos byens tysksindede indbyggere.

Klokken 2 om natten blev alle større huse i Flensborg banket op og beboerne fik besked på at forpleje så mange soldater, som muligt. Der blev kogt suppe og kaffe, bagt brød og idet hele taget gjort, hvad man kunne, for at beværte de forkomne danske soldater, der havde marcheret hele vejen fra Dannevirke i hård frost de isglatte veje. Det var kun et kort ophold, inden de drog videre nordpå. Hos familien Partsch på Havretorv tog man imod flere holdsoldater i løbet af aftenen og natten. Mange af dem var helt ødelagte af træthed, sult og kulde. Geværerne blev stillet i pyramide ude på Havretorv, kapper, kasketter osv. lagt i store bunker, og så blev der øst op af suppe med kødboller og serveret kogt flæsk, brød og kaffe. Men mange af soldaterne faldt i søvn i halmen på gulvet, inden de havde nået at få noget at spise, og selv i køkkenet lå sovende danske soldater og flød.

Også hos pastor H.J. Carstens i Mariekirken blev danske soldater beværtet. Der blev smurt bjerge af smørrebrød og kogt storekedler med varm mælk og kaffe. Sønnen Vilh. Carstens huskede senere, at hans far, da soldaterne var draget bort igen, sagde:

”Nu har der været 210 soldater over vor dørtærskel her i dag, og de er blevet bespist her i præstegården. Hver af dem har fået to cigarer.

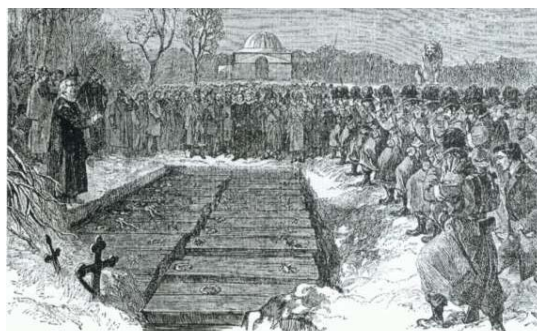

Mange af de døde og sårede blev fragtet til Flensborg. De første sårede fra Sankelmark ankom allerede den 6. februar om aftenen og den 7. februar tog garvermester Jacob Plaetner ud på slagmarken for at søge efter sårede og indsamle døde. Han samlede i løbet af dagen sammen med sine hjælpere knap 60 stivfrosne lig af danske og østrigske soldater. De blev lagt på vognene og fragtet op på Lazarettet i Nordre Friskole

Flensborg Kirkegård.

Den 12. februar 1864 blev 58 faldne fra Sankelmark begravet i bidende kulde på Flensborg kirkegård. Danskere, preussere og østrigere blev altid begravet sammen, mellem hinanden i samme grav.

Derfor var pastor Graae næsten altid med og forrettede jordpåkastelsen sammen med en tysk gejstlig, en protestant eller en katolik. Den tyske præst talte på tysk, og pastor Graae på dansk.

Som han selv senere skrev: *"Jeg talte dansk med Dannebrogskorset på præstekjolen, i alt fald til opbyggelse for de trofaste danske flensborgere, som ikke forsømte at vise de brave Jens'er den sidste ære."*

En, der narrede Preusserne. (Beretning af Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens)

En menig af vore meldte til Kaptajnen, at han var syg og ikke kunde gå og langt mindre løbe. Kaptajnen rystede på hovedet og sagde, at så måtte han blive tilbage, der var ikke andet at gøre, men han blev så rimeligvis taget til fange af fjenden.

Altså blev han, og lagde sig til ro igen. Om morgenen kom manden på gården og vækkede ham, og sagde, at han i dag skulde køre til Flensborg, hvis han vilde med, så måtte han godt køre med ham. Manden vidste godt, at Preusserne snart kom, og da var det ikke rådeligt for ham at have en dansk mand i sin gård. Han fik ham overtalt til at køre med, for at blive af med ham.

Da de havde kørt et lille stykke vej, blev bonden opmærksom på, at der kom 10 Preussiske husarer ridende på en vej, som løber tværs over landevejen hvor de kørte. Bonden sagde, at nu kunde han ikke have ham på vognen mere, for der kom en fjendtlig patrulje. Han måtte stå af, og se hvorledes han bedst kunde redde sig, skønt han dårligt kunde gå.

Da husarer var forbi, og han igen var begyndte at gå kom der kort efter flere Husarer, men denne gang kom de lige imod ham, hvad skulde han nu gøre?- I sin angst sprang han over hegnet og gemte sig bag samme, og det lykkedes ham godt, de red forbi, uden at opdage ham. Men nu mærkede han, at han ikke kunde komme længer, da Preusserne var kommet længer og tættere frem. Han opdagede imidlertid en herregård, som ikke lå så langt borte, den begyndte han nu at gå efter.

På vejen derhen kom han forbi en stor mergelgrav, der tog han den beslutning at smide alt sit tøj, både kongens og sit eget, hvilket han så gjorde. Nu gik han videre og nåede gården. Folkene på gården var så skikkelige, skønt de var tyskere, at de lod ham få nogle gamle civile klæder. Nu kastede han resten af sine militære klæder og iførte sig det andre, herefter gik han til Flensborg.

Da han nåede dertil, gik han straks ned til havnen, han tænkte at han nu nok kunde slippe og komme med et af vore skibe til Als eller Fyn, men da han kom til havnen havde Preusserne og Østrigerne besat havnen. Han gik så derfra og op til sin gamle vært, en værtshusholder der ikke boede langt inde i byen. Da han ikke kunde gå hurtig på grund af sin sygdom, og at der tillige var svær trængsel af fjendtlige soldater, gik der lang tid, men han nåede da sin gamle vært.

Da han kom ind i stuen, var hele huset fyldt af fjendtligt militær. Manden, som så og genkendte ham, vinkede til ham, at han skulde gå ud i køkkenet. Han fortalte nu manden om sine hændelser, og denne lovede, at han nok skulde hjælpe ham tilbage til den danske Arme, hvis det var ham muligt.

Han opholdt sig der nogle dage og gik mellem Preusserne, når en spurgte hvad han var for en person, svarede værten på tysk, at det var en, som havde arbejdet på jernbanen, men dette arbejde var nu på grund af krigen stoppet, og det lod de sig nøje med.

Nu sagde han en morgen til sin vært, at det var bedst, han prøvede på at komme hjem. Værten gik så hen ad landevejen med ham, det gik godt en lang tur, men da de nåede ud til de fjendtliges yderste kæde, måtte de ikke komme længere for posterne, de måtte så tilbage igen, da de så mødte nogle preussiske Officerer spurgte værten fra Flensborg dem så, om denne person ikke nok måtte gå igennem kæden, for det var en fattig mand fra Fyn, som havde arbejdet ved jernbanen, og som nu gerne ville hjem til sin familie. En Løjtnant så noget på ham, men tog et Stykke papir op af sin lomme og rakte ham, han takkede og fik nu tilladelse til at passere igennem.

Han rejste nu hjem til sin kone på Fyn og opholdt sig der en 14 dages tid, han tog så med dampskibet fra Faaborg til Sønderborg og meldte sig atter til tjeneste ved kompagniet, glad over at være sluppet godt fra dem den gang.

I København er der stadig en ophidset og urolig stemning i dag, og en forsamling kommer med tilråb mod dronningen, da hun forlader Amalienborg på en køretur. Midt på formiddagen ankommer konseilspræsident

D.G. Monrad dog til hovedstaden fra Slesvig, og det lykkes ham til en vis grad at berolige gemytterne. Først afholder Monrad ministermøde, hvor han indvilliger i at kalde overgeneral de Meza tilbage til København for at forklare tilbagetrækningen. Monrad udtaler, at han er sikker på, at der intet vil komme frem, der belaster ham eller kongen, hvilket til en vis grad tilfredsstiller de andre ministre.

Senere mødes Monrad både med ledende avisfolk og med Rigsdagen, hvor han atter maner til besindighed og siger, at han og kongen intet ansvar har for tilbagetrækningen. Monrad fortæller Rigsdagen, at man bør kende overkommandoens motiver for tilbagetrækning, før man dømmer den. På den anden side fremhæver han ikke de grunde, der kunne være til tilbagetrækningen.

Monrad mødes også med den københavnske politiledelse, og man beslutter her ikke at erklære hovedstaden i belejringstilstand. Hen på aftenen ser det ud til, at det værste er overstået i København.

Friedrich Ernst von Wrangel (1784 – 1877) var en preussisk officer, der 12 år gammel blev indrullet i et preussisk dragonregiment. Som 14-årig udnævntes han til sekondløjtnant.

Han deltog i Napoleonskrigene sammen med bl.a. nordmændene Olaf Rye, Hans Helgesen og Schleppegrell. Senere kom de til at kæmpe mod hinanden, da Wrangel førte de tyske forbundstropper mod Danmark under Treårskrigen 1848-50.

Efter erobringen af Dybbøl 1864 trak han sig tilbage som overgeneral. Han udnævntes efterfølgende til friherre og greve samt modtog mange andre hædersbevisninger. I 1866 deltog han i det Bøhmiske felttog, dog uden at føre kommando. Han fulgte interesseret reorganiseringen af kavaleriet i 1866-70 og krigen mod Frankrig 1870-71. Han døde i Berlin 2. november 1877. Han gik under kælenavnet "papa Wrangel".

Det var den 7. februar 1864, og alle i Nybøl og resten af Sundeved var klar over at det kun var et spørgsmål om tid inden preusserne kom.

Folk i Nybøl havde set den danske hær slæbe sig gennem byen den 6. og 7. februar og vidste ganske nøje at nu ville preusserne snart dukke op fra Adsbøl og Avnbøl. For længst havde folk været på Als eller andre sikre steder med deres værdier. De havde kørt siden rygten gik om tilbagetrækning fra Dannevirke.

Nu havde de tilbageværende borgere opholdt sig inden døre og været vagtsomme. Børnene blev hjemme fra skolen og var under konstant opsyn.

Den 8. og 9. februar gik der rygter om at der var set en preussisk ulan i Vester Sottrup, og der havde været skyderi i byen.

På Præstevænget 1, det hed huset ikke dengang, boede Frederik Hansen, han var blevet indkaldt først i januar. Nu var konen alene hjemme med 3 børn og Frederiks far og mor. Den kære kone var bange!

Nu ville preusserne snart indtage Sundewitt og studerede nøje halvøen.

Der var i Sundeved og Broager samt Gråsten ca. 30 små "landsbyer". Byerne var rige ligesom selve landsdelen. Landskabet var som Niedersachsen men husene var anderledes rigt udstyret. Mange

byer havde to navne, øst- og vestby. Øster Snogbæk og vester, Øster Dybbøl og vester, Øster Sottrup og Vester m.m. Preusserne var meget imponerede over kirkegårdene og gravene der var velholdte og udstyrede med marmor- og granit sten.

Præstegårdene var de rigeste og bedste indkvarteringsmuligheder, så der blev divisionsstabe og højere officerer indkvarteret.

I øvrigt havde præsterne ikke de bedste skudsmål hos preusserne, da man mente at den danske forening i København havde indsat disse efter 1. slesvigske krig 14 år tidligere. Præsterne skulle så fordanske befolkningen i hele Slesvig. Preusserne kaldte præsterne for "de sorte gendarmer". At mange af de dansk indsatte præster gjorde hvad de kunne for at prædike dansk ind i hovedet på befolkningen, er der ikke tvivl om. Pastor Roth i Ullerup gjorde et forsøg på at døbe en dreng fra en familie der hed Kaufmann som "kjøbmand". I Broager var der en pastor Schleppegrell som ikke havde anden uddannelse end en tid som officer i artilleriet under den 1. slesvigske krig.

Preusserne mente at det var for ringe først at være dansk for så at være kristelig. Pastor Julius Schleppegrell var bror til generalen der faldt ved Isted, og manglede kun den afsluttende eksamen i sit teologiske studium da han blev indkaldt til artilleriet i den 1. slesvigske krig. Det var ikke alle preussere der talte ondt om pastoren, han havde et rigtig godt argument, nemlig 7 smukke døtre. Døtrene sagde til preusserne, idet de fremviste deres veludviklede brystkasser.

"Disse skanser skal koste jer den halve arme, og dog vil I ikke besejre dem". Schleppegrell forblev dog at være en dansk "spion".

I øvrigt mente man at selv Sundewitts to hovedveje var anlagt for at takkes det danske, idet man mente at de førte mere til København end til Hamborg.

I den tid preusserne lå i hvile ved Flensborg var der meget aktivitet af opklaring i Sundewitt. 3. Garderegiment og 2 battalioner fra regiment Augusta samt 2 escadroner kurasirer fra westfalen holdt forbindelse med danskerne.

Den 8. februar kunne man konstatere at Aabenraa var rømmet. 9. februar fortsatte rekognosceringen i Sundeved, med besættelse af Rinkenæs og fremsendelse af kurasierafdelinger til V.Sottrup. Mellem Ragebøl og Sottrup tog man en dansk dragonafdeling til fange, der fortalte at Dybbøl var opgivet.

Efter at have sendt Major v. Liebeherr mod Sottrup med 3 kompagnier og Kaptain v. Reinhardt med et kompagni mod Nybøl, fandt man ud af at Dybbøl alligevel var besat af danskerne. Danskerne havde 10 døde og et antal tilfangetagne. Preusserne kunne beklage 2 døde. Mod aften trak preusserne sig tilbage til Gråsten. I forbindelse med fremrykningen mod Nybøl, var det første som kaptain Reinhardt så, en dansk soldat der stod midt på vejen ud for Højgaard og spejdede mod Adsbøl. Reinhardt gav besked om ikke at skyde. Soldaten blev stående og så på fremrykningen, og på klods hold hævdede han sit gevær og afgav en salve over hovedet på den fremrykkende kaptain, der overrasket så soldaten vende om og gå i dækning. Den preussiske kaptain havde aldrig set noget lignende.

Nu er vi efterhånden fremme ved den 11. februar hvor alle garderne blev afløst af det preussiske 1. korps. Brandenburgerne var rykket frem ad vejen fra Kruså til Gråsten og westfalen tog sig af vejen

fra Aabenraa til Sønderborg. Fronten var nu fremme ved grænsen til Sundeved, altså fra Adsbøl til Blans. Nu var indrykningen nært forestående!

Den 12. februar om morgenen fik den preussiske avantgarde, en specielt sammensat enhed, ordre til at sætte sig på Sundeved. Om aftenen stod preusserne på en linie Smøllø, Nybøl, Stenderup, Ullerup og Blans. Dette område blev fyldt op med indkvartering af ca. 30000 fremmede soldater. Nu skulle det gå over 50 år før Nybøl og de andre byer i Sundeved blev danske igen.

8.februar 1864.

SLESVIG har siden rømningen af Danevirke fra 5.-7. februar ligget åben for fjenden. Lederen af de tyske styrker, den preussiske feltmarskal Wrangel, har indført et nyt styre i Slesvig. De fleste embedsmænd får dog lov at blive siddende, og de fleste love forbliver i kraft.

Dog ophæves sproglovene for Mellem Slesvig, som har været så forhadte i Tyskland.

Hertugen af Augustenborg, Prins Friedrich, er flere steder uofficielt

blevet udråbt til hertug af Slesvig-Holsten, men det sættes der en stopper for nu. Wrangel erklærer, at der ikke vil blive tålt nogen form for nationale demonstrationer, hverken for den danske konge eller for hertugen af Augustenborg.

Efter at have ventet i flere dage i Sønderborg på at blive sejlet til København fortæller soldat i 1864, Peter Laue Petersen fra Sarup på Als, i sin beretning om krigen om den 8. februar 1864:

- Endelig kom der en stor Englands Damper sejlede hertil, ladet med Granater og dette Skib måtte vi først have losset. Alle Granaterne blev hensat på Slotspladsen Syden for slottet lige ved Indsejlingen, og da vi vare færdige dermed, gik vi ombord i det store Dampskib for at gå til Korsør på Sjælland. Det var Fastelavnsmandag den ottende februar. Om morgenen Klokkeren 8'te sejlede vi af sted i en forrygende Snestorm (...).

Peter Laue Petersen var soldat under krigen i 1864 og skrev løbende dagbog om sine oplevelser. Dagbogsoptegnelserne fra 1864 afskrev Peter Laue Petersen som 67-årig i 1908 i en beretning »til et minde om mig for mine Efterkommere«.

Peter Laue Petersen stammede fra Sarup på Als, var født den 4. september 1841 og døde i hjemmet i Sarup den 23. maj 1919.

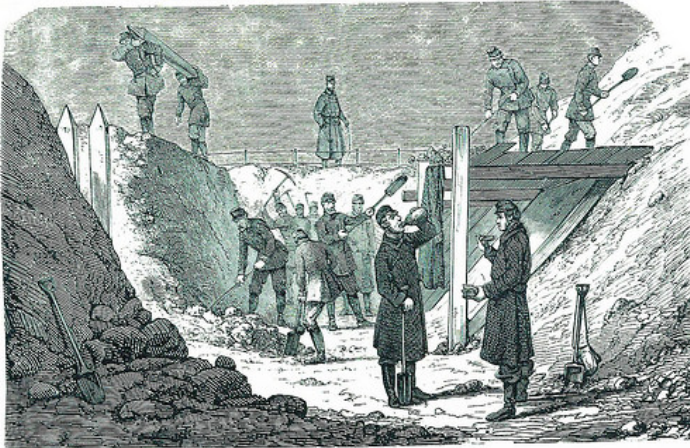
De Meza ankom i dag til København, hvor han blev bedt om at udfærdige en skriftlig erklæring om tilbageslaget. Det forventes, at det vil tage en lille uges tid. Officielt er de Meza stadig øverstkommanderende, men posten er midlertidigt overdraget til generalløjtnant Lüttichau.

Mathias von Lüttichau

Han fødtes på Egebjerggård i Ods Herred. Kun 8 år gammel blev han volontør, 5 år senere artillerikadet, i 1810 stykjunker og endnu samme år sekondløjtnant i Artilleriet. Som sådan deltog han i felttoget 1813, men lod sig i 1816 stille à la suite for at forberede sig til godsejervirksomheden. I 1818 blev han karakteriseret premierløjtnant (virkelig først i 1823) og trådte i 1819 på ny ind i tjenesten, samtidig med at han efter faderens død overtog Store Grundet. Han blev derpå kammerjunker i 1821 og kaptajn i 1828, i hvilket år han indgik ægteskab med sit søskendebarn Gotholdine Lüttichau, datter af Christian Ditlev von Lüttichau til Tjele; hun døde allerede 1835.

Lüttichau blev i 1831 sekondkaptajn ved *Pontonner- og Pionerkompagniet*, i 1836 batterichef og i 1842 kaptajn af 1. klasse samt kort efter chef for håndværkeretaten i København, hvorpå han i 1846 avancerede til major, i 1849 til karakteriseret oberstløjtnant (virkelig 1850), i 1850 til karakteriseret oberst (virkelig 1852).

9.februar 1864.

Hoveddelen af den danske hær er ankommet til Dybbølstillingen, hvor der forestår et stort arbejde med at udbygge stillingen. De to flankestillinger i Dybbøl og Fredericia har i de seneste år ikke modtaget tilstrækkelige midler, da det meste af fæstningsbevillingerne er gået til Dannevirke. Resten af hæren er trukket nordpå og skal nu bevogte grænsen mellem

kongeriget og Slesvig.

Den øverstkommanderende for de danske styrker, general de Meza, er dog ikke til stede ved fronten. Han er blevet tilbagekaldt til København for at afgive forklaring om Dannevirkes rømning. Selvom konseilspræsident D.G. Monrad godt kunne se fornuften i tilbageslaget, gik han med på at tilbagekalde de Meza for at dæmpe stemningen i København og også for at berolige krigsminister Lundbye, som blev ganske oprørt ved nyhederne om tilbageslaget. De Meza ankom i går, den 8., til København, hvor han blev bedt om at udfærdige en skriftlig erklæring om tilbageslaget.

Oberst Max Müller. Carl Philip Friedemann Maximilian Müller, kaldet Max (22. oktober 1808 i Fredericia – 28.

oktober 1884 på Frederiksberg) var en dansk officer i Treårskrigen og den 2. slesvigske krig.

Da hæren i efteråret 1863 mobiliseredes, havde det først været bestemmelsen, at Müller skulle have haft befalingen over 1. Regiment. Ingen ville bedre end han kunne have ført denne afdeling mod fjenden, thi mandskabet nærede en ubetinget tillid og tro til ham og fulgte ham blindt, mens den første misnøje med hans strenghed for længst havde vejet pladsen for beundring og kærlighed. I stedet for udnævntes han til oberst og chef for 7. Brigade, bestående af 1. og 11. Regiment. Brigaden kom op til Dannevirke, og 2 af dens bataljoner deltog i kampen ved Selk og Kongshøj 3. februar. Da hæren den 5. gik tilbage fra Dannevirke, kom 3. Division, general P.F. Steinmann, bestående af 7. og 8. Brigade, til at dække tilbagetoget, og disse skiftedes så til at være fjenden nærmest.

Ved Sankelmark fik Müller ordre til at indtage stilling med sin brigade for at lade 8. Brigade gå igennem og at standse de forfølgende østrigere. Således opstod Slaget ved Sankelmark, hvori Müller lagde sine bedste soldateregenskaber for dagen. "Det er

ikke nok, at jeg afventer fjenden, jeg må selv angribe ham", havde han udtalt ved modtagelsen af befalingen om at indtage en stilling, og han førte både 1. Regiment, der stod forrest, og derefter 11. Regiment frem imod fjenden, så det kom til virkelig håndgemæng.

Danmark mistede i alt 17 officerer, 28 underofficerer og 738 mand, østrigerne 30 officerer og 403 mand.

Senere kæmpede brigaden, som fulgte med general Cai Hegermann-Lindencrones division nord på, ved Vejle, men derefter kom den ikke mere i ilden.

Efter krigen, under hvilken han hædredes (1864) med Kommandørkorset af 1. grad Dannebrog, vedblev Müller at være brigadechef (2. Infanteribrigade), mens han blev medlem af Forsvarskommissionen af 1866, hvori han dog ikke opnåede nogen indflydelse, da han langt bedre forstod at kommandere end at forhandle. Ved gennemførelsen af Hærloven af 1867 udnævntes han til general og chef for 1. Sjællandske Brigade, og atter i denne stilling søgte han med jernhånd og uden nogen sinde at skåne sig selv at udvikle sine troppers kampdygtighed. I 1870 var han chef for Lejrdivisionen ved Hald og benådedes i 1875 med Storkorset af Dannebrog, mens han i 1879 på grund af alder afskedigedes af krigstjenesten. Müller var uforlignelig til at føre en bataljon eller en brigade frem og ville sikkert også have gjort fortrinlig fyldest under større forhold, da han i

afgørende øjeblikke forstod at optræde med stor ro og handle hurtig og forstandig. At han dog kendte sin begrænsning, turde fremgå af, hvad han skrev i *Tidsskrift for Krigsvæsen* 1865: "Når man betegner os Stedet, hvor, og Tiden, da vi skulde slå til, så må vi gøre det på en sådan måde, at vi knuser alt, hvad der er imod os".

Agnes Juliette Gad

Fødsel: Juni 14 1838 - Herslev Præstegaard, Fredericia
Død: Maj 19 1884 - Bakkely ved Børkop
Forældre: Jørgen Gad, Frederikke Dorothea Kornerup
Søskende: Jakob Marius Eliesser Kristian Gad, Frederik Vincens Gad, Christen Pram Gad, Jacobmine Gad, Lina Sofie Gad

Agnes Gad var præstedatter og boede nær Børkop syd for Vejle. I sin dagbog fortæller hun stort og småt om, hvorledes hun og familien oplevede krigen i 1864.

Fra Agnes Gads dagbog 9. februar 1864:

Prinds Friedrich Karl af Preussen har udstedt en Proklamation til sine Soldater, hvori han opfordrede dem til tappert at forfølge de Danske og afskære dem Tilbagetoget, og taler blandt Andet således: "I ville få nogle hårde Marcher, men bagefter velfortjent Rolighed og gode Kvarterer, Ære og Belønninger."

Masser af vore tilbagegående Soldater drage daglig igennem Vejle, og indtil Fredericia.

Eftermiddag, Klokken 5:

(I dette Øjeblik ankom Broder Pram, med Jomfru Steffensen i sin egen Vogn. Han er i går Nat flygtet fra Klægsbøl, efter i sit eget Hus at være bleven truet på Livet af den indtrængende Pøbel. Om Line, der i Søndags Morges skulde rejse med Posten over Årøsund fra Haderslev kommen vel over, inden dette skrækelige Snevejer brød løs, vides endnu ikke.)

Aften:

(Gud ske Lov, her er et Brev fra Anna, kærligt og velsignet som altid! Mon det er sandt, at der har været en Træfning ved Haderslev? Ak ja, det ved kun Gud, men jeg vil forlade mig på ham. Familien i Haderslev tænkte i lørdags endnu ikke på at flygte. Pram har i morges truffet Fætter Eliesser, som Dragon, på retraiten igennem Kolding, hvor han standsede nogle få minutter hos sine Forældre. Han var Gudskelov velbeholden da.)

10. februar 1864 fra Agnes Gads dagbog.

Snefoget vedvarer voldsomt! Vi lægge saa småt planer med Pram om, hvis hans Rejse skulde at blive stoppet over Snoghøj, enten p. G. af uvejret, troppeforsendelserne el. Tyskernes

indtrængen i Jylland, - han da med J. Steffensen måske kunde undslippe, ved at få Povl Bjerre til, fra Brejninge Mølle af at ro dem til Strib.

Uh! i denne kulde! Men det kunde at blive en hel romantisk flugt! De have døjet en hél del allerede. Pøbelhoben, som fordrev dem, vedblev til ud på Natten at sværme om præstegården i Klægsbøl, - efter at den først var trængt ind i kirken og havde stukket den slesvig-holstenske

oprørsfane ud igennem tårnhullerne. Smeden, som heldigvis straks fik at vide at hestene vare komne tilbage fra Haderslev, hvorhen Line og Johannes om lørdagen var kørt, havde fået skoene brækkede fra de trætte dyr, blev hemmeligt underrettet om, at min broder samme nat måtte flygte, og at han straks måtte komme og sko hans heste igen. Den fordrukne flok standsede ham imidlertid på vejen: "Vilde Præsten bort, kunde han gå!" Men smeden forstod uret: Han og Svenden toge et par hestesko i hver hånd og truede med til alle Sider: " Han havde brækket skoene fra, og han vilde," saa bandede han, "igen slå dem under!"

Inden sin Afrejse, ordnede Pram nu i en Hast det Nødvendigste, aflåede arkivet og overgav nøglen med ansvaret for samme til Kirkeværgen. At "Pøblen" ikke er ensbetydende med de egentlige "Sognebeboere" forstår sig selv. Men disse vare dog både for tysksindede og for store krystere, til at det skulde falde dem ind, at yde min Broder Bistand. Ved udkørslen af Tønder var Pram nær bleven standset af en pøbelsværn, hvilket var tilfældet med en foran kørende vogn, men undkom ad en sidevej.

I Ribe traf han sammen med næsten alle de vestslesvigske embedsmænd, deriblandt Provsten og Amtmand Grev Schak-Brokkenhus, med deres familier. det, sydfra lumpent ordnede opløb havde nødt dem til at flygte over hals og hoved, Nogle til Vogns, andre til fods; Gamle Folk og små børn i dette forrygende vejer! I Kolding blev Pram hjerteligt modtagen, og nattesøvnen ved Onkels Pels på en Sofa (al anden Plads var optagen af den danske indkvartering) gjorde rigtig godt efter den forcerede rejse. Derfra kørte han over Vejle, fik på vejen en stakkels tjenestepige op, som på sin fod var flygtet fra byen Slesvig, - og tog ind hos Else-Marie's i Vindinge. Da de ankom her var både han, J. Steffensen og karlen næsten halvdøde af kulde, og de arme Heste kunde ikke at trække mere. De havde også i 2 1/2 Dag gået 42 Mil. Men her blev de mageløs vederkvægede, og fik Else Marie's

Heste og 2 Mand til at kaste sneen, med hertil.

11. feb. 1864: Preusserne etablerer hovedkvarter på Graasten Slot. Danskerne organiserer Dybbølforsvaret

Dybbølstillingen er nu Danmarks eneste forsvarsanlæg på slesvigsk grund, og de preussiske

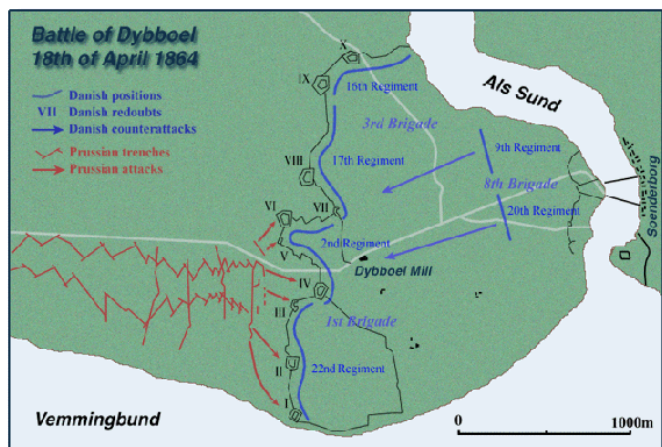

tropper fra 1. korps begynder deres koncentration foran stillingen. I dag etableres et preussisk divisionshovedkvarter på Graasten Slot. Der foreligger dog desværre ingen familiebilleder fra lejligheden.

De preussiske styrker fra 1. korps er i Flensborg-området og er stadig i gang med at afklare, hvor alvorligt danskerne tager forsvaret af

Dybbølstillingen. I 1864 var Dybbølstillingen udbygget med ti skanser i en bue fra Vemmingbund til Als Sund.

Efter tilbagetoget fra Dannevirke den 5.-6. februar 1864 faldt den danske hær tilbage på Dybbølstillingen, som derefter blev belejret af en langt stærkere preussisk hær. For et par dage siden lød der rygter i Flensborg om, at Dybbøl var opgivet, og at danskerne havde trukket sig tilbage til Als, men det viste sig hurtigt at være usandt. I går, den 10. februar, har der været træfninger mellem danske og preussiske patruljer flere steder i området mellem Flensborg og Sønderborg. Blandt andet omkring Nybøl, hvor en preussisk styrke har trængt en mindre dansk styrke tilbage. Men også omkring Vester Sottrup har der været træfninger. I alt kostede kampene 6 danske døde og 26 sårede, mens preusserne havde 2 døde og 11 sårede.

Efter således at have konstateret at der stadig er stærk dansk tilstedeværelse omkring Dybbøl, rykker den preussiske 6. division sit hovedkvarter til Graasten Slot i dag, og hele det preussiske 1. korps begynder sin koncentration i området omkring Dybbøl. På dansk side er man også ved at organisere sig, og der bliver i dag udstedt ordre om besættelsen af Dybbølstillingen: Et regiment skal besætte forposterne på Sundeved, og det skal støttes af et andet regiment, der placeres i Dybbøl by. Herudover skal et regiment bemane selve Dybbølstillingen, mens to regimenter placeres i

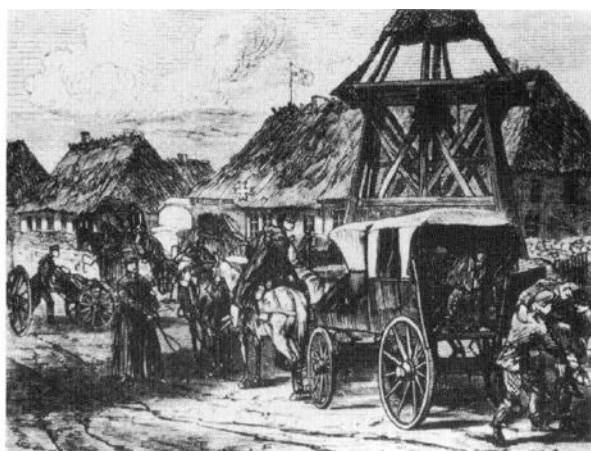
Sønderborg som reserve. Herudover er et antal kavaleri-eskadroner også sat ind. Resten af de danske styrker ligger i lejr på Als, og der foretages en stadig udskiftning for at holde tropperne udhvilede. Tre dage skal soldaterne være i de aktive regiment, hvorefter de får seks dages hvile på Als. Til forskel fra Dannevirke har danskerne altså tilstrækkeligt med tropper til at bemande stillingen. Til gengæld er stillingen langt mindre veludbygget, end Dannevirke var.

Når vi en gang imellem snakker om krigen i 1864, er det altid om kamp og lemlæstelse. Det er sjældent snakken kommer ind på det kedelige, om hvordan man fremskaffede fødevarer og andet man havde behov for i dagligdagen.

Nybøl lå placeret således at alle funktioner var at finde her. I Nybøl by var der 6 hovedkvarterer for enheder der deltog kampen på Dybbøl. Der var langt at ride til Gråsten Slot, der var egentlig hovedkvarter, fra Bøffelkobbøl. Kommandørerne ville hellere vente i Nybøl, uden for de danske kanoner rækkevidde, for at modtage deres ordonnanser fra fronten. Garderdivisionens hovedkvarter kom til at ligge på Borggården, da den preussiske hær blev forstærket. På Nybøl Mølle lå General Raeder med hovedkvarter for sin brigade.

Der var johannitterlazaret på den gamle skole ved kirken. Her blev der behandlet officerer,

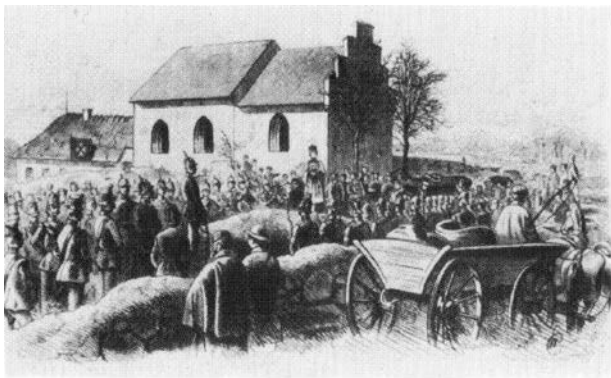
Johannitterne i Nybøl. I Nybøl sogn var aktiviteterne i de måneder, krigen i 1864 varede, særlig stor. To johannitteriddere og ni til ti diakoner fra »Rauhes Haus« betjente bl.a. nogle nye sygetransportvogne, som var blevet fremstillet efter ordre fra ordenen.

almindelig menige blev behandlet på Stenderup gamle skole.

Selve kirken blev brugt til opbevaring af ammunition.

Inventaret var pillet ud og brugt til brændsel ligesom inddækningen på klokketårnet. Der var fremstillet et

Nybøl kirkegård 1864. Billedet viser faldne præsters bisættelse på kirkegården i Nybøl den 18. april 1864. (Tegning af Wilhelm Camphausen). (27)

halvtag på kirkens nordre side, her anbragte man døde officerer indtil de kunne transporteres hjem for at blive begravet. På Fredrik Christensen gård på Amtsvejen lå der en artilleriafdeling. Vi skal stadig tænke på at Nybøl kun var en landsby på ganske få gårde og huse. De grundige fortællere af historien plejer at standse her. Imidlertid vil vi se lidt på ingeniøraftdelingen på Smøllod, den glemte enhed,

der sørgede for alt det kedelige.

Hovedkvarteret med oberst Krigsheim, lå i den nu fjerne gamle kro der lå i lavningen. Det materiel preusserne havde behov for blev oplagret her indtil de skulle bruge det. Det hele blev sejlet hertil fra Flensborg gennem Egersund. Mange fødevarer blev afhentet pr. hestevogn fra Flensborg af bondemanden der havde indkvarteringen. Det var sådan at folk der valgte at blive på deres ejendom da preusserne kom til Sundeved, fik betaling for indkvartering og forplejning. Gårde der var forladte blev bemanded af enheder med egne kokke m.m. Granater og krudt blev opbevaret i Adsbøl hvor man havde samlet alle kanoner i en hel park. Ammunitionen blev så fordelt nærmere på enhederne f.eks. i Nybøl Skole. På Nybølfelde, eller Nybølmark ved Højgård, havde man et kæmpe værksted hvor kanoner og lavetter blev repareret og hestene skoet. Da den preussiske overgeneral prins Frederik Carl på Gråsten Slot besluttede sig for at belejre og udbygge et angrebsanlæg gik der 10 uger frem til stormen hvor der blev gravet mere end skudt i krigen. Grunden til at generalen havde respekt for Dybbøl Banke, var at Preussen kunne notere sig et sjældent militært nederlag netop her. I den 1. slesvigske krig, den 5. juni 1848 blev en preussisk afdeling slået godt og grundigt netop på Dybbøl.

Hver aften efter spisetid blev den preussiske madpose fyldt op på 2000 soldater, for herefter at gå til Smøllod efter hakker, spader, skovle og kurve til flytning af jord syd for vejen mod Sønderborg. På området syd for vejen ud for det gamle mejeri i Dybbøl og frem til ca. 300 meter fra Dybbøl Historiecenter gravede preusserne sig zig zag frem. Til formålet skulle man også bruge faskiner til de opblødte huller i jorden, ligeledes var der brug for enheder til sikring af gravepersonellet. Når alt var udleveret på Smøllod gik turen direkte herfra gennem Bøffelkobbøl, med et fremskudt depot, syd om Frydendal Kro og Aunbjerg. Her blev de 2000 mand modtaget af nogle ingeniørofficerer der fortalte dem hvor de skulle grave m.m. Angrebsudgravningerne var 2 m dybe, 3 m bredde og den sidste rende var ca. 800 m lang. Da var det blevet mørkt og arbejdet holdt op ved dagry.

Denne øvelse gentog sig hver aften fem til den 16 april dvs. at 2000 mand arbejdede hver nat med at udgrave angrebsanlæg og placere kanoner til stormer den 18 april. Endvidere havde preusserne ladet fremstille en dansk skanse i målestok 1:1. Her øvede 46 kompagnier der skulle deltage i stormen. Skansen lå lige bag de to tilbageværende huse lige ved siden af den fjernede kro.

Det var ikke kedeligt i Nybøl under krigen i 1864.

Fra Agnes Gads dagbog 11. februar 1864:

Vejret er dag stille og endnu uden Snefald. Pram og J. Steffensen ville nu forsøge i Kane at komme frem til Snoghøj. Hans Karl, der, skønt tysksindet, har vist sig overordentlig trofast i disse ulykkelige Dage, kører med til Kolding-Vejen og går så tilbage til Klægsbøl for, om mulig, at tage sig lidt af min Broders Ejendele. Heste og Vogn.

Kl. 11 formiddag: I dette øjeblik høres det rygte, at, to Stormagter have truet Østrig og Preussen med krig, dersom de ikke øjeblikkelige trak deres tropper ud af Slesvig, og at den tyske armé, som en følge heraf, skulde være allerede på tilbagetog(?) samt at vore Folk have fået ordre til at marchere øjeblikkelige igen ned at besætte Slesvig. (Gud give), det var så vel! Vi have tømt en flaske Portvin til farvel, og Pram er med fornyet mod tiltrådt rejsen til Sjælland. Når han nu blot må kunne komme frem! Fra Line have vi endnu intet hørt.)

Man fortæller, at en dansk soldat, som havde mistet det ene øje og var bleven sendt til Lazarettet i Fredericia, ved den ydmygende efterretning om, at de Danske vare gåede tilbage fra Dannevirke, forbitret havde vægret sig ved at indlægges på Lazarettet "før han havde fået nogle flere Sår!" Telegram af 10. ds. Seneste efterretninger er: fjendens Korps står ved Ringenæs. Hans Hovedstyrke Nord for Flensborg. Alt imellem Graasten og Sønderborg efterladt materiale er reddet. Kongens Proklamation, væsentlig forandret og ikke kontraseret, oplæstes i mandags for Hærens afdelinger. Ved en misforståelse er et løst udkast, gjort af Monrad undervejs til Flensborg, opslået og offentliggjort i Hovedstaden. Rigsdagens Hilsen til Hæren en stemning vedtaget og straks borttelegraferet. De Meza ankom i går eftermiddags med Dampskib. Adresseforhandlingerne i det engelske Parlament love os foreløbig ingen materiel hjælp. (Pram's Karl kom tilbage igen, for at se Tiden an endnu et Par Dage). Dog bekræftes rygtet fra i formiddags desværre endnu ikke. Kun det er vist, at vore Tropper atter samle sig ved Kolding-Egnen, og at Fjenden det miste ikke avancerer for Øjeblikket. På Snoghøj traf Pram sammen med en anden flygtet vestslesvigsk Embedsmand med Kone og tre små børn. Der siges, at Pastor Riis-Lowzow fra Læk kun med Nød og næppe har

reddet livet. Aften: (Brev fra Anna) Den kære trofaste Ven! I øvrigt intet nyt, så det nok desværre kun har været Snak med Fjendens Tilbagetog. Han ventedes til Haderslev.)

12. feb. 1864: Sverige til Danmark: Nu er det jo alligevel for sent ...

Den svenske udenrigsminister er villig til at hjælpe, hvis nogle af de europæiske stormagter også vil deltage. Alene er de skandinaviske lande ikke stærke nok.

Efter gårdsdagens statsråd, hvor den danske regering besluttede at fortsætte kampen ufortrødent, sender Danmark i dag en cirkulære-depeche rundt til de europæiske magter. I depechen slår Danmark fast, at den danske konges myndighed må genoprettes i Slesvig, og at man til dette anmoder om stormagternes hjælp. Danmark minder også magterne om, hvordan man i tiden op til krigsudbruddet fulgte stormagternes råd og forgæves søgte forhandling med Østrig og Preussen. Over for England og Frankrig henviser Danmark også til garantier fra disse lande om Slesvigs danskhed fra 1720.

Den svenske regering svarer med det samme, at man bakker fuldt og helt om Danmark, men erklærer samtidig, at Sverige-Norge ikke alene kan komme Danmark til hjælp. Der har været meget håb i den danske offentlighed om svensk hjælp, også efter at forsvarstraktatforhandlingerne løb ud i sandet før nytår. Svenske frivillige er da også kommet til Danmark for at deltage i kampen. Nu siger den svenske udenrigsminister, at efter at hele Slesvig er besat, gælder det jo ikke blot om at forsvare Slesvig, men om at kaste tyskerne ud af Slesvig, og det vil ganske overstige de svenske-norske-danske kræfter. Selvom Sverige således ikke vil hjælpe alene, sender den svenske regering allerede i dag en depeche ud til de europæiske stormagter, hvor Sverige erklærer sig klar til at medvirke til enhver forholdsregel, der tager sigte på at løse konflikten på en retfærdig måde. Sverige er altså stadig parat til at gribe ind, hvis England eller måske Frankrig også vil komme til hjælp.

Fra Agnes Gads dagbog 12. februar 1864:

(En Soldat af 7. Regiment, med hvem Fader i går talte nede på Børkop Mølle, omtalte med taknemmelighed og glæde, den hjertelige modtagelse og kjærlige forplejning, som på tilbagemarchen var blevet tropperne tildelt i det nordlige Slesvig, navnlig i Haderslev. Det er rart at sammenholde denne Udtalelse med Annas

Brev, der omtaler deres Travlhed med at få beværtet de kære Soldater i al Hast, og bevise dem al mulig venlighed. Telegram af 11. ds. fra København:

Kongen ankom hertil Klok: 6 1/2 over Korsøer og modtoges med livlige Hurraråb.

Officielt: I går eftermiddags fægtning mellem Tørvemose Gaard og Ragebøl og samtidigt fægtning ved Nybøl Kro, hvorfra Fjenden imidlertid fordreves. 2 timers kamp. Vi fik 5 Døde og 20 Sårede. I dag kl. 2 melder

Overkommandoen, at fjenden har taget færgen over Egersund. Et panserskib er rekvireret. Denne sidste Meddelelse skal være meget betydningsfuld. I følge efterretninger i Hamborgs Blade er til

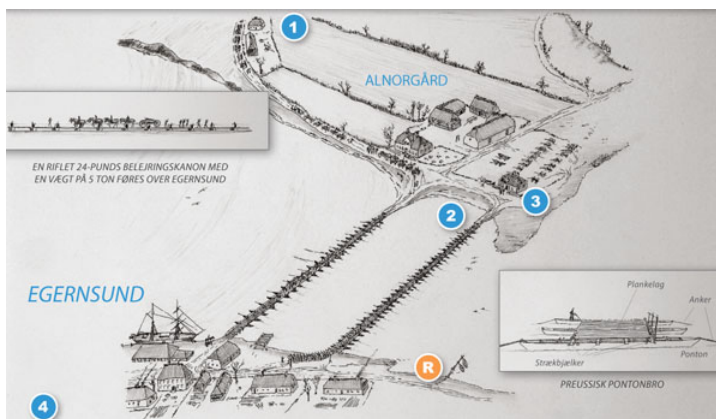
Rensborg indbragt 164 danske fanger. Men tyskerne have lidt ganske overordentligt ved Bustrup Affairen. Sverrig-Norge har i Wien og Berlin gjort indsigelse mod indrykningen i Slesvig.

I 1711 kom den første færge til Egersund på foranledning af hertuginde af Augustenborg. Hun syntes, at landevejen til Gråsten Slot var for bumlet og langvarig. Færgen var fra starten kædetrukket, dengang

med mandkraft. Tilladelse til at drive færgen kom fra hertugen af Augustenborg, og den var ikke ligetil at få, så den gik tit i arv til næste generation.

Under 2. Slesvigske Krig i 1864 byggede de preussiske soldater en midlertidig pontonbro, så de nemmere kunne komme over sundet.

Over det smalle, strømfyldte sund fører to pontonbroer. På Alnor-siden er der marker, nogle få huse og en gård. På denne side ligger der teglværker. Fire af preussernes store belejringskanoner skal over pontonbro til venstre. Over den inderste bro rykker kolonner af soldater. Trækfærgen er indstillet. Ødelæggelser efter det danske panserbatteri "Rolf Krakes" tidligere angreb den 18. februar ses på husene

derovre.

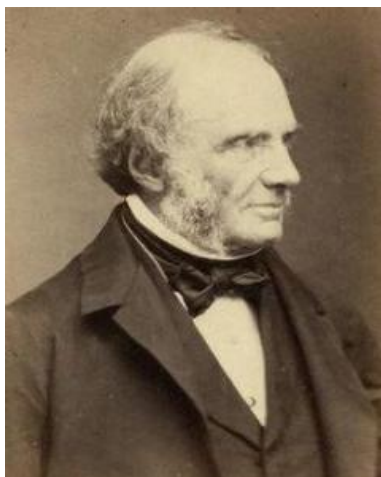
I 1927 blev færgefarten Alnor – Egersund erstattet med en motordreven kædefærge "Egersund". Det var den sidste af sin art i Danmark, da den sejlede indtil Egersundbroen blev indviet i 1968. Under anlæggelsen fandt man Egersund-prammen.

Egersund Havn 1864 set fra Alnor i baggrunden ses Egersund Havn, man siger at ham med kikkerten, kigger efter krigsskibe på fjorden

Kolding er nu barrikaderet mod Syd!

13. FEB. 1864: ENGELSK UDENRIGSMINISTER: ENGLAND OG FRANKRIG BØR IKKE TILLADE, AT DANMARK KNUSES. De europæiske magter følger udviklingen i Danmark nøje, og den Danske cirkulæredepeche fra i går tvinger dem til at tage aktivt stilling. Over for England og Frankrig har Danmark også påberåbt sig disse landes garantier fra 1720 vedrørende Slesvig. Sverige erklærede Danmark sin uforbeholdne støtte, så længe det ikke gjaldt militærhjælp uden andre allieredes deltagelse. Frankrigs første reaktion var mere tvetydig. I England er flere centrale ministre venligt stemt over for Danmark, og

der er også en udbredt opfattelse af, at de tyske magter er gået for vidt i deres krav og deres militæraktion. En af disse ministre er den engelske udenrigsminister lord Russell, som i dag skriver til en kollega, at Frankrig og England bør finde sammen til støtte for Danmark:

Jeg må bekende, at jeg har et stærkt personligt indtryk af, at Frankrig og England, som er fuldkommen i Stand dertil, ikke skulde tillade, at Danmark blev fuldstændig knust. Men i så fald bør vi have mere forståelse med hinanden.

England skal stadig overveje sit officielle svar til Danmark, men der tegner sig et uheldigt mønster: Sverige vil meget gerne hjælpe, hvis også England går med. England vil gerne hjælpe, hvis man kan overtale dronning Victoria og også få Frankrig med. Frankrig kan ikke bestemme sig for, om man synes tysk eller dansk nationalisme er vigtigst, eller om man helst vil søge forståelse med England eller Preussen. Og Rusland ønsker bare at lukke øjnene og først åbne dem igen, når Østrig og Preussen har undertrykt de revolutionære strømninger i Tyskland.

14. FEB. 1864: ENGLAND OVERVEJER SIT SVAR TIL DANMARK

I England tygger man i disse dage på, hvorledes man skal svare på den danske cirkulæredepeche fra den 12. februar, der efterspurgte hjælp fra stormagterne og påberåbte sig de garantier, England og Frankrig gav Danmark i 1720 vedrørende Slesvig. Selvom det er næsten 150 år siden, er den slags dokumenter vigtige i politik, men også åbne for fortolkninger. Så lige meget hvad, England lovede i 1720, er spørgsmålet i virkeligheden, om man er klar til at risikere krig med Tyskland for at hjælpe Danmark. Og det er der intet, der tyder på, at man vil risikere uden at have opbakning fra i det mindste Frankrig også.

Den engelske premierminister lord Palmerston regnes for en af de mest danskvenlige i den engelske regeringsledelse, men også han mener, det kunne være for dristigt alene at hjælpe Danmark, selv hvis det skulle lykkes at overtale den tyskvenlige dronning Victoria. Som Palmerston skrev i går til sin udenrigsminister lord Russell:

Sandheden er, at det vilde være en alvorlig Sag at indlade os i en Fastlandskrig med hele Tyskland. Under Forudsætning af Sveriges og Danmarks virksomme Medhjælp kunde vore 20.000 Mand nok udrette en Del, men Østrig og Preussen kunde stille 2 á 300.000 Mand i Marken, og de vilde blive støttede af de mindre tyske Stater.

Mens England overvejer sine muligheder for indgriben enten diplomatisk eller militært, tager man sig god tid til at finde et passende svar på den danske depeche. Også fordi man skal finde en vej uden om garantierne fra 1720.

Fra Agnes Gads dagbog 14. februar 1864:

- Til Haderslev ankom i Torsdag Aftes en Bataljon preussisk Infanteri med 4 Kanoner og en lille kavaleriafdeling. I forgårs Morges udsendtes derfor til Christiansfeld en Kavallari-Patrouille på 20-25 Mand.

Ved Fredericia udskibes Kanoner og Krudt. Bestemmelsesstedet er ubekendt endnu.

Om småtræfninger på Slesvigs Østkyst høres daglig.

En Korrespondent fra Hæren fortæller fra Tilbagetoget følgende smukke Træk: »En Kanon blev fornaglet stående på gaden i Flensborg. Hestene havde ikke kunnet slæbe den længere.

- Hr. Lieutenant, sagde en Borger, - Tag den med Dem, her er mine Heste; de ville nok kunne trække den.

Dagbog af. Mikkel Nielsen * den 3. april 1833 i Sejstrup.

Den 10. februar, da vi for første Gang rejste ind på Als.

Her så det ikke ud til fredelige hensigter, for der arbejdedes på Skanser, Palisader og ved Brohovedet, alt så krigsarrigt ud.

Altså kom vi nu ind til Sønderborg, der kom en del til os igen, af dem som var blevet tilbage på vejen, men vi marcherede lige igennem Sønderborg og havde ikke holdt, før vi kom en mils vej uden for byen, men det var kun for at hvile os, thi mad var der ingen, der havde noget af.

Vi skulde rejse til en by, som hedder Jehtrup, som ligger et par mil inde på Als, og vi kom dertil omtrent til midnat. Nu var hele vores Retirade til ende, og nu kunde vi jo vente en smule hvile for, hvad vi havde døjet.

For det første blev vi nu indkvarteret hos en mand, jeg husker ikke, hvad han hed, når det ikke var djævelen selv, halvanden arm havde han kun, og vi blev omtrent 200 mand indkvarteret hos ham. Vi blev jo henvist til laden, hvor der lå noget halm, dette skulde være vores nattekvarter, det var jo ikke at tænke andet, da vi var saa mange på et sted.

Vores naturel forplejning måtte vi lave ude på marken i sneen, og der måtte vi også spise. Halmen, vi lå i blev ganske våd af Sneen, som fulgte ind med støvlerne, så det var næsten ikke til at ligge i, men alligevel måtte vi opholde os derude i laden både nat og dag, for han vilde ikke have os ind i stuerne.

Nu forblev vi i 5 dage hos denne mand, så måtte vi på rejsen igen til Sønderborg, så blev vi - 800 mand - indkvarteret i kirken, nu blev

der glæde for os, thi der kunde vi få rugbrød (som vi næsten ikke havde fået af siden, vi var i Flensborg).

I kirken sov vi nu i 3 nætter, og om dagen var der altid beskæftigelse, vi måtte ud at arbejde ved Skanserne, og dette arbejde bestod i at nedbrække gårde og huse, at jævne gærder, og hvad der kunde være fjenden til fordel og dækning ved et angreb på Skanserne.

Det så i det hele taget sørgeligt ud, folkene måtte forlade deres huse og hjem, som for en

stor del var yndige boliger, og se det nedrevet og ødelagt af andre. Kornet blev udspreddt i dynger på sneen og nedættet i jorden, alt blev sammensmasket, som det bedst kunde.

Den 3. dag lå vi i reserve, hvis fjenden skulde rykke frem, som han også gjorde. Hen klokken 1

eftermiddag kom der ordre, at fjenden var gået frem mod vore feltvagter, og at reserven straks skulde gå frem, og vi marcherede nu over broen fra Sønderborg og op med landevejen efter Dybbøl Mølle i den mening at understøtte vore forposter, men inden vi nåede så vidt, kom der ordre, at fjenden var slået tilbage, og at reserven måtte marchere i kvarter igen, og vi vendte så straks tilbage til kirken, hvor vi blev til 2. Dags morgen, da vi igen skulde på forpost i 3 Dage.

Den 1. dag på feltvagt, den 2. i Skanserne, den 3. i.....(ulæseligt). I disse 3 dage blev der af og til vekslet skud imellem vores kæde og fjendens, nogle sårede og døde havde vi hver dag, men dog ikke af betydning, indtil den sidste dag, da vi skulde afløses, som nu altså blev den 22. februar, da kom der en ordonnans om morgenen Kl. 7 med ordre, at fjenden rykkede frem.

Vores kompagni lå i en gård i Dybbøl by, den lå i den venstre ende af byen. Vi havde der fået lov at lægge vores tornyster og tøj, det fik vi naturligvis på, så hurtig vi kunde, men før vi kom ud af huset, kom fjendens kugler ind af vinduerne til os.

18. Regiment, som var på feltvagt, og som nu allerede havde begyndt at modtage fægtning, blev straks understøttet af 22. Regiment, men da fjenden rykkede så voldsomt frem, og vi var kun de to regimenter imod dem, så måtte vi trække os tilbage for at modtage

understøttelse fra Skanserne, og efter to timers skyde-fægtning begyndte Prøjserne at modtage hilsner fra vore Skanser, og det var granaterne, der bød dem godmorgen nede i Dybbøl by.

Jeg ved ikke, hvorledes Prøjserne syntes om dem, det var vist ikke videre godt, thi de begyndte straks at trække sig tilbage, og vi beholdt Valpladsen. Det var første Gang, jeg hørte kuglerne hvine omkring mig med deres dræbende lyd, og tillige var det også første gang, at jeg har hørt granaterne brumme over mit hoved, men det blev ikke den sidste.

Jeg slap gud ske lov godt derfra, skønt vi tabte mange især af 18. regiment. Vores regiment havde omtrent 100 døde og sårede. Da vi nu igen begyndte at gå fremad, blev vi afløste af 10. regiment,

og saa trak vi os tilbage, og dernæst marcherede vi til Als igen til en by, som hedder Broballe, og som ligger tæt ved Nordborg.

Der blev vi i 6 dage, og så på forpost igen og så fremdeles, 6 dage ud og 6 dage ind på Als igen. Hele tiden vekslede skud imellem hverandre, døde og sårede, havde vi hver dag. På denne måde gik det nu indtil den 15. marts, ligesom vi blev afløst af forpost og skulde ind at ligge i Skanserne, da åbnede fjenden for første gang deres batterier fra Broager. Nu kunde vi ingen Steder være sikre længere, når vi var uden for Sønderborg.

Den 17. marts skulde vi atter afløses og til Als igen, men da havde vores regiment held med sig, thi lige som vi blev afløst, kom det til et slag, som varede fra Kl. 10 om formiddagen til om aftenen, efter at solen var nede.

Da vi marcherede over broen til Sønderborg, sendte de rigtignok nogle granater efter os, men

Herren var imellem os og granaterne. I dette slag var 4., 5., 7. og 8. regiment hele dagen i Ilden, der faldt mange, men vores beholdt alligevel Valpladsen. Vi kom denne dag ind at ligge i en by, som hedder Lambjerg, der kunde vi overse det hele, derved gik det nu indtil i Påsken, da vi atter var på forpost, - naturligvis - granaterne blev de ved at sende os fra Broager.

... men nu begyndte vores at vågne fra Skanserne, så vi endnu stod i fare, indtil vi kom ud af skudvidde. Vores kugler, granater og kardæsker

kom ind mellem os, og Preusserne faldt i dynger, men Herren var med os.

Påskelørdag lå vi cirka 100 alen fra Skanse Nr. 2 i løbegravene, da faldt der 306 af Preussens granater i denne Skanse, men dog uden videre tab for vores. Om aftenen Kl. 9 kom vi ind til Sønderborg, og skulde at ligge der om natten.

Påskedags aften måtte vi atter ud, da måtte jeg og nogle flere i vedetkæde, om eftermiddagen og om aftenen var det stærkt regnvejr, hen på natten klarede det op, og hen over midnat begyndte det at fryse, og det blev klart måneskin.

Nu, altså om aftenen blev vi udsat i vedetkæde, omtrent i 300 Alens afstand fra fjendens vedetkæde, nogle af hvert Regiment af 2., 10., og 22. havde denne Nat vedetkæden. Alt forholdt sig roligt indtil om morgenen Kl. 3, da jeg igen stod på post, da blev vi afbrudt i vores rolighed, thi fjenden rykkede frem og begyndte at fyre imod vor kæde, som naturligvis blev

besvaret, men da de brød frem i store kolonner, så var der jo kun ringe udsigt for en tynd vedetkæde, og vi måtte snarlig trække os tilbage, men med modstand.

De øvrige lå inde i Løbegravene mellem Skanserne, og før de kom os til hjælp, blev jeg og nogle andre omringet af Fjender. Nu var der kun ringe udsigter, thi de var vel 10 mod 1 - en - af os, og det var jo ikke muligt at bore sig vej igennem dem. Nu var der kun kort betænkning, hvis vi vilde redde livet, skulde vi overgive os i fjendens hænder, og hvor nødigt vi end vilde, måtte vi jo straks tage den beslutning, og jeg tillige med 7 andre blev i dette øjeblik tagen til fange.

Vi blev nu afvæbnet og skulde til at rejse med Preusserne, men nu begyndte vores at vågne fra Skanserne, så vi endnu stod i fare, indtil vi kom ud af skudvidde. Vores kugler, granater og kardæsker kom ind mellem os, og Preusserne faldt i dynger, men Herren var med os. Nu var jeg som sagt afvæbnet og kunde ikke længere sammen med mine Kammerater at deltage i kampen.

For det første blev vi nu ført til Nybøl og kom ind i en vagt, som Preusserne havde, der forblev vi til om eftermiddagen, så måtte vi derfra og til Gravensteen. Der kom til, flere af vores, som var bleven fangne, vi var i det hele 62 mand, som var bleven tagen denne dag. Der blev vi nu natten over, vi fik ikke det mindste, hverken spise eller drikke, om natten måtte vi ligge på det bare gulv. Næste Morgen måtte vi på rejsen efter Flensborg og kom dertil hen

på eftermiddagen, der fik vi både kaffe og spise. Vi kom ind i Tugthuset, og der lå vi i halmen om natten.

Næste Morgen rejste vi videre til Rensdsborg, som vi ankom til hen over middag, der blev vi også natten over. Næste Dag rejste vi til Hamborg, der blev vi også til om anden dag, og så måtte vi på rejsen efter Preussen.

Den 1. april om aftenen Kl. 8 kom vi til en Fæstning, som hedder Spandau, og som ligger 36 mil fra Hamborg, og 2 mil nær Berlin. Der fik vi den første aften ærter, og så blev vi henført et stykke uden for byen, hvor vi kom ind i et hotel, hvor det ellers var, det

kunde jeg ikke se, for det var jo aften. Men da vi kom derind, lå der en tynd halmsæk, et lagen og to tæpper til hver mand, det skulde så være vores seng.

Hvad der nu var det mest behagelige for mig, det var at komme af klæderne, thi det var en nyhed, da det var første gang, siden krigen var udbrudt, og jeg sov så godt til næste morgen. Da jeg så kom op og kom ud, så jeg, at vi lå i et muret Blokhús inde i en Skanse. Huset var stærkt, thi der var 3 alen mur, og så var det tildækket med jord foroven.

Vi kom til at ligge en 120 mand i denne yndige bopæl, og hvad vores levemåde angår, da er det for tiden således:

Hver 4. dag får vi et brød, som jeg antager vejer mellem 5 og 6 pund. Brødet er godt. Hver morgen får vi hver en portion kaffe, som er ganske tynd og simpel. Om middagen får vi hver anden dag ærter og hver anden dag bønner, og så fremdeles. Sommetider får vi hvert et lille stykke kød eller flæsk, men ellers er det kogt på kartofler og peber. Hver eftermiddag får vi hver 3 lod fedt eller smør, det er vores hele forplejning.

Forresten er Tiden lang og kedelig, vi må gå på fæstningsarbejde hver formiddag fra Kl. 5 til 11, den øvrige tid skal vi opholde os i dette Blokhús. Penge er der ingen tale om, andre end de vi kunde få fra Hjemmet.

Mikkel Nielsen
p.t. Krigsfange i Spandau 1864

Efterskrift:

Mikkel Nielsen blev hjemsendt fra fangenskab i august 1864.

15. februar.

Den østrigsk-preussiske militæraktion går officielt kun ud på at besætte Slesvig, for at tvinge Danmark til at imødekomme de tyske krav. Men de militære chefer er stærkt utilfredse med, at de ikke må overskride grænsen til kongeriget, da det gør det svært at føre effektiv krig mod den danske hær, der blot kan trække sig om bag grænsen og derved være i sikkerhed.

Særligt Østrig er meget betænkelige ved at overskride grænsen til kongeriget, da det vil gøre det meget svært at overbevise udlandet om, at de tyske magter ikke har til hensigt at underlægge sig dele af Danmark, men blot vil have Danmark til at tilbagekalde November -forfatningen og give Slesvig og Holsten udvidede rettigheder.

Flere østrigske embedsmænd i Slesvig-Holsten har presset den øverstkommanderende feltmarskal Wrangel på spørgsmålet, men han afviser at love, at de tyske styrker ikke vil overskride grænsen. Nu har Østrig imidlertid også presset Berlin direkte, og Bismarck har derfor fået den preussiske kong Wilhelm til direkte at beordre Wrangel til, at grænsen til kongeriget ikke må overskrides.

Bismarck vil nemlig ikke risikere, at alliancen med østrigerne falder fra hinanden allerede nu.

Feltmarskal von Wrangel er dog ikke begejstret for sine nye ordrer og skriver sin ærlige mening om diplomater og politikere i sit svar til kongen:

- Disse Diplomater, som ødelagde de smukkeste Operationer, fortjente Galgen.

General feltmarskal Friedrich Heinrich Ernst von Wrangel kommanderede i 1848 forbundstropperne, der kom slesvig-holstenerne til hjælp under Treårskrigen mod Danmark. I 1856 blev han udnævnt til generalfeltmarskal.

Han blev i en alder af 79 år i december 1863 udnævnt til øverstkommanderende for den allierede preussiske og østrigske hær i den forestående krig mod Danmark. Udnævnelsen var sket efter forhandlinger med Østrig, der som betingelse for en preussisk øverstkommanderende havde ønsket en højtstående officer med krigserfaring. Hvad det sidste angik, måtte valget falde på Wrangel, der med sin høje alder var den eneste preussiske officer, som havde ført tropper både under Napoleonskrigene og under Treårskrigen.

Han fyldte 80 år i 1864, og psykisk var han tydeligt alderdomssvækket og stærkt senil, hvad der foreligger en del danske og utallige preussiske vidnesbyrd herom. I realiteten var den preussiske kong Wilhems nevø, prins Friedrich Karløvers kommanderende for de allierede preussiske og østrigske tropper i felttoget mod Danmark i 1864.

Fra hans stabschef, generaløjtnant Vogel von Falckenstein, indkom der gentagne nødråb til krigsministeriet om de besværligheder, han måtte døje med "der alte Abjott", som Wrangel populært kaldtes. I en indberetning af 5. februar 1864 til krigsminister Albrecht von Roon siger han om sit forhold til feltmarskallen: "Det går over menneskelig forstand at fatte, hvilke vanskeligheder jeg allerede har måttet overvinde, hvis vor fremrykning ikke skal gøre os til skamme. Gudskelov! finder jeg støtte hos kronprinsen, prins Friedrich Karl og general Gablenz".

Eduard Ernst Friedrich Hannibal Vogel von Fal(c)kenstein (5. januar 1797 i Breslau – 6. april 1885 på Schloss Dolzig i Landkreis Sorau (Lausitz), Brandenburg) var en preussisk general, far til Maximilian Vogel von Falckenstein.

Under krigen mod Danmark 1864 var Vogel von Falckenstein fra december 1863 kommanderende general og stabschef hos general Friedrich von Wrangel og chef for den forenede generalstab for de preussiske og østrig-ungarnske tropper. 30. april blev han udnævnt til guvernør i Nørrejylland, hvor han førte en meget hård kommando. Den 22. april havde han modtaget ordenen Pour le Mérite.

Efter fredsslutningen blev Vogel von Falckenstein chef for 7. Armékorps og 1865 general. Han besatte under Den preussisk-østrigske krig 1866 Hannover og tvang efter kampen ved Langensalza den 29.

juni den hannoveranske hær til overgivelse, hvorefter han fik kommandoen over Main-hæren (1. Armékorps) mod sydtyskerne, som han besejrede gentagne gange. 16. juli marcherede han ind i Frankfurt am Main. Uenighed med det store hovedkvarter bevirkede, at han måtte afgive kommandoen til general Edwin von Manteuffel og i stedet blev generalguvernør i Bøhmen.

1868 blev Vogel von Falckenstein forsat til aktiv officerstjeneste, og i sommeren 1870 – under Den fransk-preussiske krig – ansattes han som generalguvernør i de tyske kystlande (med hovedkvarter i Hannover), hvis forsvar (kystmilit) han organiserede. 1873 fik han sin afsked. For sine fortjenester modtog han en betragtelig dotation.

I 1889 blev Infanteriregiment nr. 56 (7. Westfalske) i Wesel omdøbt til Infanteriregiment "Vogel von Falckenstein" til hans ære.

Bismarck vil nemlig ikke risikere, at alliancen med østrigerne falder fra hinanden allerede nu.

Om morgenen den 15. februar 1864 så beboerne i Egersund preussiske pionerer gå i gang med at bygge to strandbatterier over for byen og næste dag, den 16. februar 1864, kunne de se, at batterierne var færdige. Samme aften blev to preussiske bataljoner færget over til byen, som de besatte, samtidig med at de sendte patruljer ud. Preusserne vidste ikke at danskerne allerede havde rømmet Broagerland.

Foran Kolding holdt fjenden sig stadig i ro, men general Hegermann-Lindencrone holdt stadig sine tropper i alarmberedskab. Han ventede at blive angrebet hver øjeblik og kunne ikke vide at feltmarskal Wrangel havde fået ordre til ikke at overskride grænsen. Østrigerne ville ikke gå med til at føre krig mod Danmark videre end til besættelsen af hertugdømmerne.

Cai Ditlev Hegermann-Lindencrone (17. maj 1807 i København – 22. december 1893 sammesteds)

var en dansk officer og politiker. Han var far til Johan og Fritz Hegermann-Lindencrone.

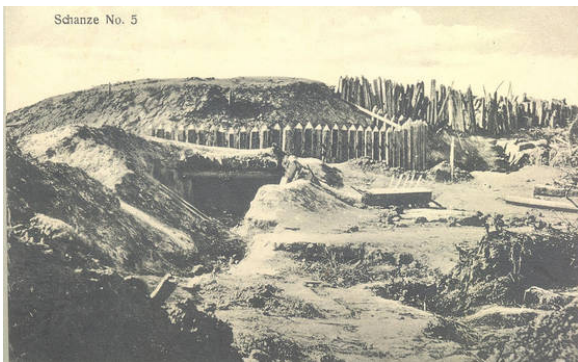
I begyndelsen af 1864 stillede han i spidsen for 4. division, udtalte sig i krigsrådet 4. februar for et offensivt stød imod fjenden; men da Dannevirkestillingen rømmedes dagen efter, beordredes han til Jylland for at forsvare denne landsdel, idet også 3. division midlertidig blev ham underlagt. 8. marts søgte Hegermann-Lindencrone at standse østrigerne ved Vejle, hvorefter han gik tilbage til Skanderborg-afsnittet. Over for østrigernes store overmagt fandt han det rigtigt at rømme stillingen i al hemmelighed om natten 11.-12. marts, og at gå tilbage til Mors, hvorved fjenden blev vildledt. Tilbagetoget blev med urette skarpt kritiseret af den daværende presse, som kaldte ham "General Baglæns" (*Dagbladet*). Efter at hans tropper havde udhvilet sig og modtaget manglende udrustning,

rykkede han april atter mod syd og lagde sammen med general

N.C. Lunding en plan om at kaste fjenden ud af Jylland og at true den foran Dybbøl stående preussiske hær i ryggen, hvilken plan dog måtte opgives; da tilmed en ny preussisk brigade indtraf på krigsskuepladsen, måtte 4. division atter gå tilbage. I maj blev Hegermann-Lindencrone chef for det nørrejske armékorps, bestående af 2. og 4. division, og en ny offensiv bevægelse over Limfjorden forberedtes, men våbenhvilen standsede dens udførelse, og korpset ophævedes 24. juni, hvorefter Hegermann-Lindencrone atter blev chef for 4. division, der kom til Fyn.

(Født 17.feb. 1795 død 26. jul. 1871)

16. februar 1864: Det preussiske blik er nu rettet mod Dybbøl

Det vigtigste stednavn i Danmark i disse dage er Dybbøl! Forsvarsstillingen ved Dybbøl er en af de to flankestillinger som den danske hær nu må fæste sin lid til efter at Dannevirke er faldet.

Ved at holde Dybbøl kan Danmark binde store fjendtlige troppstyrker, og stillingen vil også give mulighed for udfald mod den tyske flanke senere i krigen. Samtidig er Dybbøl og det bagvedliggende Sønderborg og Als den sidste rest af Slesvig, der er på danske hænder.

Dybbøl har således både stor militær og politisk betydning.

Den øverste hærledelse for de østrigsk-preussiske styrker har da også kraftigt fokus på Dybbøl nu.

I går den 15. gav feltmarskal Wrangel ordre om, at det 1. preussiske korps skulle fortsætte sin inddæmning af Dybbølstillingen, og binde så mange danske styrker som muligt her, så de to øvrige fjendtlige korps kunne gå mod nord og vest. 1. preussiske korps vil i første omgang besætte Broager syd for Dybbølstillingen på den anden side af Vemmingbund.

Herfra vil Dybbølstillingen kunne beskydes i flanken af det langtrækkende preussiske skyts. For at besætte Broager er det mest oplagt at gå over Egersund, som bliver besat af preussiske styrker i dag.

Der er også planer om at bygge en pontonbro over Egersund, så der hurtigt og mere effektivt kan overføres tropper til Broager.

17. feb. 1864: Dansk krigsskib skal indtage Flensborg Fjord.

Det preussiske 1. korps har fået ordre til at binde så store danske styrker som muligt i Dybbølstillingen, og for at presse stillingen mest muligt ønsker preusserne at opstille langtrækkende kanoner ved Gammelmark på halvøen Broagerland, som kan beskyde Dybbølstillingen hen over Vemmingbund. På kun to timer lykkes det de dygtige preussiske ingeniørtropper at bygge en pontonbro over Egersund, som vil gøre dem i stand til at overføre store styrker til Broagerland. En fri preussisk adgang til Broagerland kan på kort tid blive et stort problem for Dybbølstillingen, men har danskerne noget at slå igen med?

Den danske hær er den preussiske hær underlegen, når det kommer til træning og organisering og til dels også udstyr. Men den danske flåde er den preussiske klart overlegen, og den kontrollerer de danske farvande. Ud over de store linjeskibe har Danmark også et nyt, topmoderne panserskib i Rolf Krake, som blev leveret af Skotland for et halvt år siden. Med sin lave køl, sin pansring og sine drejelige kanontårne er Rolf Krake som skabt til at operere nær kysten som støtte for operationer til lands. Og det er også derfor, at Rolf Krake nu beordres ind i Flensborg Fjord for at angribe den pontonbro, preusserne har anlagt over Egersund for at kunne etablere en stilling på Broager. Rolf Krake afgik fra København mod Sønderborg den 10. februar med helt nyt og utrænnet mandskab ombord. Her til aften ligger den i Sønderborg og får altså nu ordre om at angribe pontonbroen i morgen tidlig.

Panserskibet ROLF KRAKE (1863-1907)

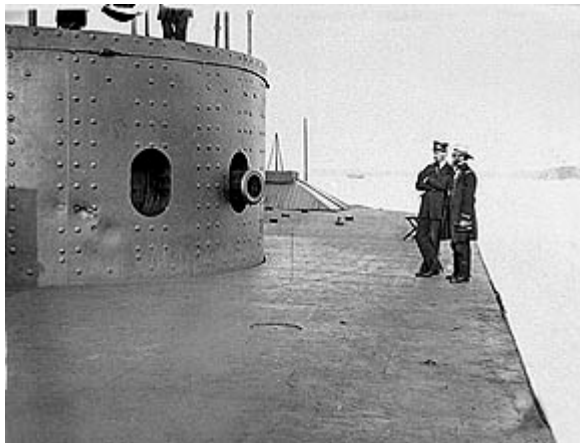

ROLF KRAKE var et panserbeklædt krigsskib af typen 'panserbatteri'. For den danske flåde var skibet det første, som hovedsageligt var bygget af jern, og hvis hovedbatterier bestod af drejelige kanontårne. Da *ROLF KRAKE* blev taget i brug i 1863 var det et af verdens mest moderne krigsskibe, og det gjorde aktiv tjeneste under krigen i 1864, hvor det kom i kamp både ved Egersund, Dybbøl og Als.

Et af tidens mest moderne krigsskibe

I starten af 1860'erne stod marinekrigsteknologien midt i en overgangsfase fra sejl til dampmotorer, fra træ til jernskibe og fra glatløbende til riflede kanoner. Den danske flåde var efter nederlaget i Napoleonskrigene i begyndelsen af 1800-tallet blevet kraftigt reduceret, men spillede stadig en central rolle i forsvaret af Danmark. Det danske

marineministerium valgte i denne situation, at satse på nogle af de nyeste teknologiske landvindinger og bestilte i august 1862 et pansret krigsskib ved det skotske firma Napier & Sons i Glasgow. Skibet var et skruekrigsskib, fremdrevet af dampmotor, dets sider var beklædt med ca. 11,5 cm tykt panser, og bevæbningen bestod i 1864 af fire 68-pundige, glatløbende kanoner fordelt på to armerede og drejelige kanontårne.

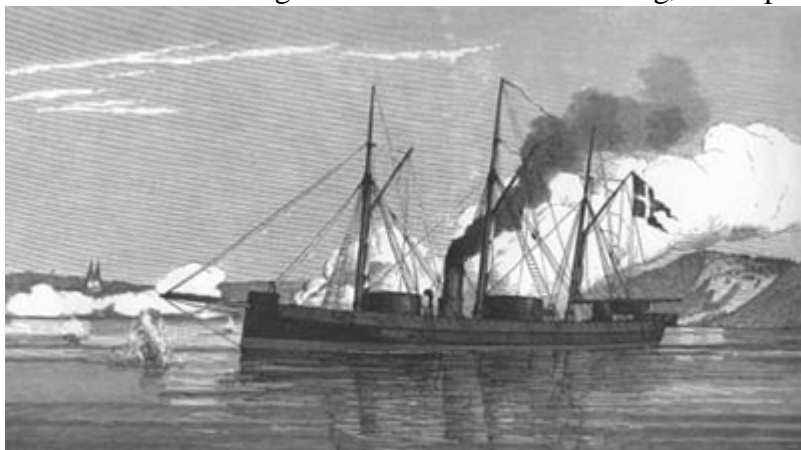
De moderne rotérbare kanontårne var revolutionerende, idet de gjorde det muligt for *ROLF KRAKE* at sigte på mål uafhængigt af den retning skibet selv havde. Skibets dampmotor ydede 700 hk, hvilket gav en fart på 9,5 knob, men for ikke at være fuldstændig forsvarsløs ved et eventuelt motorsammenbrud, var skibet desuden også rigget til med sejl på tre master. Med købet af *ROLF KRAKE* fik den danske flåde, ved leveringen i juli 1863, et af de mest avancerede krigsskibe i verden.

***ROLF KRAKE* under krigen i 1864**

Under et år efter at *ROLF KRAKE* var taget i brug brød den 2. Slesvigske krig ud, da blandt andre preussiske og østrigske tropper på vegne af Det tyske forbund gik ind i Slesvig den 1. februar 1864. Et skib som *ROLF KRAKE* var særdeles velegnet som støtte til operationer på land på grund af sin manøvreedygtighed og sit stærke panser. Skibet deltog i flere slag, hvor det skabte respekt og frygt hos de tyske soldater.

Allerede den 18. februar 1864 var *ROLF KRAKE* for første gang i ilden, da skibet forsøgte at ødelægge en preussisk pontonbro over Egersund. På grund af den lave dybde nær Egersund kunne *ROLF KRAKE* dog ikke komme tæt nok til at få målet i syne, og efter at have afgivet indirekte ild i ca. 1,5 time, hvor skibet også selv kom under kraftig beskydning, returnerede det til Sønderborg uden at have ødelagt pontonbroen.

ROLF KRAKE deltog også i forsvaret af Dybbøl, hvor det ydede støtteild til den danske hær under to separate preussiske infanteriangreb hhv. den 28. marts og den 18. april. Under det første angreb fangede *ROLF KRAKE*s ild de angribende preussiske soldater i åben terræn, og skibet var således medvirkende til at angrebet blev afvist. Ved den afgørende preussiske storm på Dybbølstillingen

den 18. april ydede *ROLF KRAKE* igen støtteild men kunne ikke forhindre, at stillingen blev overløbet og gik tabt.

Ved det preussiske angreb på Als den 29. juni, var *ROLF KRAKE* udstationeret i Alssund og kom derfor igen til at bidrage til det danske forsvar. Preusserne havde samlet flere hundrede

landgangsbåde til at overfører tropper til Als, og *ROLF KRAKE* indledte en beskydning af bådene. Skibets ordre var dog uklare, og herudover fejlvurderede *ROLF Krakkes* kaptajn, H. P. Rothe, omstændighederne ved landgangen. Derfor sejlede *ROLF KRAKE* ud af sundet på et afgørende tidspunkt, hvor det ellers var lykkedes skibet at bringe den preussiske landgang til ophør, idet Rothe troede at landgangen var lykkedes for preusserne. Han sejlede derefter ud af sundet for at støtte evakueringen af de danske styrker fra Als, hvorefter preusserne kunne genoptage landgangen.

Efter krigen blev Rothe stillet for en krigsret, men frikendt. Der blev lagt vægt på, at han alligevel ville have været nødt til at forlade Alssund så snart det blev lyst, da *ROLF KRAKE* ikke ville kunne modstå det kraftige preussiske artilleri, der var opstillet langs sundet.

Efter krigen

ROLF KRAKE fik også efter krigen en aktiv karriere, og skibet var udrustet adskillige gange. I årenes løb blev artilleriet gradvist fornyet med mere moderne kanontyper og i 1870'erne blev de oprindelige master til sejl fjernet og udskiftet med to lette signalmaster. I 1893 blev *ROLK KRAKE* brugt som testskib, blandt andet til afprøvning af nye kanoner, indtil det udgik i 1907. Samme år blev skibet solgt og ophugget i Holland.

På trods af at skibet gjorde god fyldest under krigen i 1864, er det dog blevet mest kendt for sin utidige tilbagetrækning i Alssund, også selvom det er yderst tvivlsomt, at *ROLF KRAKE* kunne havde forhindret invasionen og tabet af Als.

18. feb. 1864: Preusserne går ind i kongeriget

Det østrigsk-preussiske angreb på Danmark har helt fra begyndelsen kun været rettet mod en besættelse af Slesvig. Kun således kan Preussen og Østrig argumentere for, at de ikke fører en egentlig krig mod Danmark, men kun søger at genoprette Slesvigs selvstændige status under den danske krone. Overskrides grænsen til kongeriget, ved både Preussen og Østrig, at det kan få vidtrækkende internationale konsekvenser, og Bismarck har derfor også sikret sig, at feltmarskal Wrangel har fået direkte ordre til ikke at overskride grænsen. Wrangel var imidlertid stærkt utilfreds med ordren, og det er måske også derfor, han ikke har sendt den videre til sine korpschefer.

De danske styrker i Kolding var imidlertid blevet nervøse, da store tyske styrker samledes syd for grænsen til kongeriget, og har derfor trukket sine styrker ud af byen. Da de mest fremskudte preussiske styrker opdagede dette, trængte de frem for at undersøge omfanget af det danske tilbagetog, og det lykkedes dem derfor uden besvær at besætte Kolding.

Preussen og Østrig har erklæret, at deres militæraktion

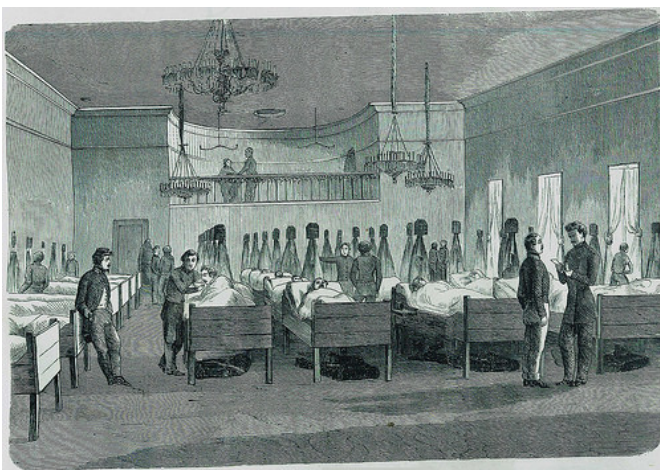

kun gælder Slesvig. Men nu har preussiske tropper på eget initiativ overskredet grænsen og bragt krigen ind i kongeriget.

Det østrigsk-preussiske angreb på Danmark har helt fra begyndelsen kun været rettet mod en besættelse af Slesvig. Således var det formuleret i det oprindelige ultimatum til Danmark, og kun således kan Preussen og Østrig argumentere for, at de ikke fører en egentlig krig mod Danmark, men kun søger at genoprette Slesvigs selvstændige status under den danske krone. Overskrides grænsen til kongeriget, ved både Preussen og Østrig, at det kan få vidtrækkende internationale konsekvenser, og Bismarck har derfor også sikret sig, at feltmarskal Wrangel har fået direkte ordre til ikke at overskride grænsen. Wrangel var imidlertid stærkt utilfreds med ordren, og det er måske også derfor, han ikke har sendt den videre til sine korpschefer.

Ved nyheden om, at Kolding er besat og grænsen overskredet, bliver Wrangel alligevel meget nervøs og vil beordre en tilbagetrækning. Nu bliver han imidlertid stoppet af den preussiske kronprins, der er til stede i hovedkvarteret. Han beordrer, at nu, hvor Kolding er besat, bør man spørge kongen, før man trækker sig tilbage igen. Så indtil videre sidder preusserne altså i Kolding på den forkerte side af grænsen til kongeriget.

Andetsteds har Rolf Krake, der i går fik ordre på at gå ind i Flensborg Fjord, været i hård ildkamp med de preussiske batterier, der beskytter pontonbroen. 264 skud er affyret mod Rolf Krake, og 66 af dem har ramt. Trods dette har skibet kun fået mindre skader, og kun tre mand fra besætningen er lettere såret. Ildkampen viser med al ønskelig tydelighed, at de nye panserskibe er slagkraftige våben, som er meget svære at skade. Selvom Rolf Krake kan gå tæt ind til kysten, stikker det dog alligevel for dybt til at kunne komme på skudhold af pontonbroen, som den ikke formår at ødelægge. Rolf Krake har altså vist sit værd, men den preussiske overgang til Broagerland kan fortsætte.

Fra Agnes Gads dagbog 18. februar 1864:

Aften:

De sårede som lå på lazarettet i Vejle, skulle i nat pludselige være blevne flyttede nordpå; ligesom de her på egnen liggende dragoner i morges pludselige skulle være blevne allarmede og øjeblikkelige måtte afsted uden først at kunne holde måltid. (Dette dog kun rygter!). I dette øjeblik siger rygter i Vejle,

at tyskerne ved Foldingbro skulle være gået over grænsen ind i Nørrejylland (?) Nærmere vides endnu ikke!

Preusserne besætter nu også Holsten, fortrængende de der stationerede Forbundstropper.

19. februar: England: Slesvig er ikke i fare

Den 12. februar sendte Danmark depecher ud til de europæiske stormagter for at bede om støtte mod det overgreb, man var udsat for. Overfor England og Frankrig fremhævedes det også, at de to lande i 1720 havde garanteret den danske besiddelse af Slesvig.

I England har man givet sig god tid til at tygge over svaret, da man nødtigt vil lyde som om, man ikke står ved sine forpligtelser, men på den anden side heller ikke har lyst til at gribe ind uden støtte fra Frankrig. Nu har man imidlertid fundet formlen og kan svare Danmark.

I det engelske svar på den danske henvendelse lyder det simpelthen, at Preussen og Østrig jo har erklæret, at de er bundet af Londontraktaten, og at de kun ønsker at besætte Slesvig for at gennemtvinge 1851-52 aftalerne. Så - lyder den engelske konklusion - den danske konges besiddelse af Slesvig er jo ikke i fare, og garantierne fra 1720 er derfor ikke relevante.

Svaret kommer samtidig med, at nyheden om, at Preussen og Østrig er gået over grænsen til kongeriget, spredes over Europa.

LONDONTRAKTATEN 1852

Londontraktaten i 1852 blev indgået af England, Rusland, Frankrig, Sverige, Danmark, Østrig og Preussen i kølvandet på treårskrigen 1848-1851. I traktaten erklærede de underskrivende parter, at de anerkendte det danske monarkis integritet, og altså dermed at den danske stat bestod af kongeriget Danmark samt hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg.

Londontraktatens egentlige emne var dog den danske arvefølge.

Det havde længe stået klart, at oldenborgeren Frederik 7. ikke kunne få børn, og at denne gren af den danske kongeslægt hermed ville uddø med ham. For at sikre det danske monarkis samlede videreførelse var det derfor nødvendigt at finde en arving, der både kunne gøre krav på kronen i Danmark og hertugtitlen i hertugdømmerne. Da den russiske zar som efterkommer af oldenborgerne i hertugdømmerne kunne gøre arvekrav på hertugtitlen, skulle en kommende arving godkendes af Rusland.

Valget faldt til sidst på Prins Christian af Glücksburg (den senere Christian 9.), som var efterkommer af både den danske kongeslægt og de slesvig-holstenske hertuger. Med Londontraktaten godkendte de europæiske stormagter Prins Christian som arving til både kongeriget og hertugdømmerne. Traktaten blev dog ikke underskrevet af Det Tyske Forbund, hvilket senere skulle blive endnu et af stridspunkterne op til krigen i 1864.

Londontraktaten var et vigtigt holdepunkt for Danmark i krigen i 1864, fordi man herigennem havde fået anerkendt rigets integritet og arvefølgen til alle rigets dele. Inden Londontraktaten blev underskrevet havde Danmark, Østrig og Preussen imidlertid udvekslet en række noter, der blev kendt som "aftalerne fra 1851-52". Noterne var en væsentlig grund til at Østrig og Preussen gik med til at underskrive Londontraktaten, og det var i disse noter, at Danmark skrev, at man ikke ville inkorporere Slesvig og ville ligestille alle rigets dele. Det var disse aftaler Østrig og Preussen mente Danmark havde brudt med Novemberforfatningen.

Traktaten blev brudt med rigsdagens vedtagelse af [Novemberforfatningen](#) i 1863. Novemberforfatningen indførte grundloven af 1849 i Slesvig og knyttede dermed dette område tættere til Danmark end Holsten. Dette brud på 1851-52 aftalerne og London-traktaten blev af [Bismarck](#) brugt som påskud til [krigen i 1864](#).

MYTE: VAR DANSK BRUD PÅ LONDONTRAKTATEN ÅRSAG TIL KRIGEN I 1864?

Man hører ofte, at årsagen til krigen i 1864 var, at Danmark brød den såkaldte Londontraktat fra 1852. Ved at bryde traktaten lagde Danmark sig ud med de europæiske stormagter, der var medunderskrivere af traktaten, og derfor var der ingen af dem der ønskede at hjælpe Danmark i krigen mod Preussen og Østrig. Det er imidlertid ikke rigtigt, at Danmark brød Londontraktaten, men man kan derimod godt argumentere for, at Preussen og Østrig gjorde det. Misforståelserne omkring Londontraktaten skyldes, at den ofte forveksles med de såkaldte "aftaler fra 1851-52", der var en noteudveksling mellem Danmark, Preussen og Østrig.

For at forstå de komplicerede sammenhænge er det nødvendigt at gå tilbage til fredsslutningen efter treårskrigen 1848-50.

Arven fra 3-årskrigen

Treårskrigen 1848-50 var en krig mellem Danmark på den ene side og en slesvig-holstensk oprørshær på den anden. Danmark ønskede, at en ny fri forfatning (juni-grundloven) skulle gælde for både kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig. De slesvig-holstenske oprørere ønskede derimod et samlet Slesvig-Holsten, der skulle være medlem af den løse sammenslutning af tyske stater: Det Tyske Forbund. Slesvig-holstenerne blev i forskellige faser af krigen støttet af Preussen og Det Tyske Forbund, men disse blev af de europæiske stormagter tvunget til at gå ud af krigen, og Danmark besejrede herefter den slesvig-holstenske oprørshær.

Ved kamphandlingernes ophør i 1850 stod Danmarks altså tilbage som en form for sejrherre, men det var en sejrherre med to grundlæggende problemer. For det første var Hertugdømmet Holsten under kontrol af tyske forbundstropper, som havde overtaget kontrollen fra de slesvig-holstenske oprørere. For det andet var den danske kongeslægt i fare for at uddø, da Frederik 7. ingen arvinger havde. Dette problem blev forstærket af, at der gjaldt forskellige arveregler i kongeriget Danmark og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, der kunne komme i spil når kongeslægten uddøde. De tyske magter stod altså tilbage som tabere i krigen, men havde Holsten og arvefølgespørgsmålet som pant på, at Danmark heller ikke kunne betragte sig som vinder.

For at få løst problemerne med arvespørgsmålet og de tyske tropper i Holsten, måtte Danmark indledede forhandlinger med de to tyske stormagter Preussen og Østrig, som både skulle indvillige i, at tropperne skulle forlade Holsten, og i at anerkende en ny dansk tronarving til hele det danske rige. Forhandlingerne kom til at foregå som en noteudveksling de tre magter imellem, og det var i denne noteudveksling den danske regering skrev, at den ikke ville inkorporere Slesvig i kongeriget, og at ingen af delene af det danske monarki skulle være de andre underordnede.

Disse brevvekslinger mellem Østrig, Preussen og Danmark er senere blevet kendt som ”aftalerne fra 1851-52”. De kan dog ikke sammenlignes med en international traktat, og hvilket eventuelt retsgrundlag, de hvilede på, er det også svært at sige noget præcist om. Mens Danmark direkte skrev, at man ikke ville inkorporere Slesvig i kongeriget, søgte man nemlig samtidig at fastholde fra dansk side, at dette tilsagn var givet af egen fri vilje, og at de tyske stater ikke havde ret til at blande sig i Slesvigs forhold. De tyske magter søgte samtidig at fremstille det som om, at de anerkendte suveræniteten, men trods dette anså tilsagnet vedrørende Slesvig for bindende. Den samlede noteudveksling fylder næsten 40 sider og er åben for mange fortolkningsmuligheder, hvilket også blev et af de store problemer senere hen. Det der imidlertid kan fastslås var:

1. at den var et anliggende mellem Danmark, Østrig og Preussen og ikke berørte nogen af de øvrige stormagter.
2. at Danmark direkte skrev til Preussen og Østrig, at man ikke ville inkorporere Slesvig i Kongeriget.

Londontraktaten 1852

Den 8. maj 1852 blev den såkaldte Londontraktat underskrevet i London af hhv. Rusland, England, Frankrig, Sverige-Norge, Østrig, Preussen og Danmark. Traktaten var ganske kort og indeholdt kun

to vigtige elementer. For det første ”ankerkendte” underskriverne det danske riges integritet, og for det andet godkendte de, at den senere Christian 9., skulle arve alle dele af det danske rige ved Frederik 7.’s død. Danmark havde oprindeligt håbet at kunne få en ”garanti”, men måtte nøjes med en mere uforpligtende ”ankerkendelse”. Londontraktaten indeholdt ingen bestemmelser om Slesvig.

Der er næppe tvivl om, at ”aftalerne fra 1851-52” var en vigtig forudsætning for, at Østrig og Preussen gik med på at underskrive af Londontraktaten. Men traktaten var et selvstændigt dokument og var ikke knyttet til disse aftaler.

Frem mod krigsudbruddet i 1864

Den danske helstatsforfatning fra 1855 var et forsøg på at leve op til ”aftalerne fra 1851-52”. Forsøget blev imidlertid forkastet af Det Tyske Forbund, som i 1858 ophævede helstatsforfatningen for Holstens vedkommende. Herefter fulgte et spil, hvor man fra tysk side krævede, at Danmark levede op til aftalerne, mens man fra dansk side hævdede, at man havde forsøgt, men at Holsten og Det Tyske Forbund spændte ben for, at det kunne lykkes. At aftalerne var upræcise gjorde ikke sagen lettere, og skulle alle de tyske ønsker være fulgt slavisk, var resten af Danmark kommet i et afhængighedsforhold til Holsten, som ikke havde været foreneligt med en fortsat dansk suverænit. På den anden side kan det også diskuteres, om de danske forsøg på at leve op til aftalerne var for halvhjertede.

Omkring 1862-63 kørte den nationalliberale danske regering sur i de fortsatte forviklinger og sigtede nu mod en delvis udskillelse af Holsten fra den danske helstat. Den nye kurs blev proklameret med Marts- kundgørelsen fra marts 1863, som omgående førte til protester i Det Tyske Forbund, som mente, det var et brud på 1851-52 aftalerne, fordi det ville skabe et Holsten, der var adskilt fra Slesvig, og som ville komme i et afhængighedsforhold til resten af de danske statsdele. I november 1863 fortsatte den danske regering politikken med Novemberforfatningen, der skabte en forfatningsmæssig overbygning over Slesvig og kongerigets hidtidige forfatninger, uden dog at ophæve disse. De tyske magter hævdede, at dette var en inkorporation, den danske regering hævdede derimod, at det ikke var det. Inden forfatningen blev underskrevet af kongen døde Frederik 7. og herved var hele spillet pludseligt åbent.

De fleste medlemmer af Det Tyske Forbund ønskede efter Frederik 7.’s død, at hertugdømmerne Slesvig og Holsten nu skulle samles til et samlet hertugdømme under Hertugen af Augustenborg, og at dette hertugdømme skulle løsrides fra Danmark og indgå i Det Tyske Forbund. Kravet var bygget på en alternativ fortolkning af arvefølgen i hertugdømmerne og var i klar modstrid med Londontraktaten, som Det Tyske Forbund imidlertid aldrig havde underskrevet. De to tyske stormagter Østrig og Preussen, som havde underskrevet Londontraktaten holdt imidlertid fast på, at den nye danske konge Christian 9. var den retmæssige arving til Slesvig og Holsten, ifølge Londontraktaten, men at han stadig var bundet af 1851-52 aftalerne.

Krigsudbruddet, freden og Londontraktaten

Østrig og Preussen fastholdt i november 1863, at den danske konge var den retmæssige arving til hertugdømmerne. Men samtidig begyndte nu særligt Preussen at tale om ”aftalerne fra 1851-52” som sammenhængende med Londontraktaten, hvilket de ikke var officielt. Det var nødvendigt,

fordi Østrig og Preussen jo med Londontraktaten havde ”anerkendt” det danske riges nuværende udstrækning, og det stemte jo dårligt med en krigserklæring. Den engelske regering afviste imidlertid denne fortolkning overfor Preussen og skrev til Bismarck, at hele det europæiske traktatsystem jo ville falde sammen, hvis man blot kunne melde sig ud af traktater som Londontraktaten, fordi man pludselig mente de hang sammen med andre ting.

Samtidig erklærede Preussen og Østrig imidlertid også, at Novemberforfatningen var et brud på aftalerne fra 1851-52. Danmark nægtede imidlertid, at Novemberforfatningen var en annekstion af Slesvig, hvilket for så vidt var rigtigt, selvom forfatningen i det mindste stred mod tilsagnene om ikke at knytte nogen dele af riget tættere sammen end andre.

I tiden fra november 1863 til januar 1864 lagde de europæiske stormagter pres på Danmark for at trække Novemberforfatningen tilbage. Den vigtigste årsag hertil var dog den helt realpolitiske grund, at de ønskede at undgå det kom til krig, og ikke fordi Novemberforfatningen stred mod Londontraktaten (for det gjorde den ikke). Men vil man forhindre et slagsmål virker det alt andet lige bedst at presse den svageste part til at bøje af, og der var et stærkt pres på Danmark for at finde en forståelse med de tyske magter, så krig kunne undgås. Blandt stormagterne havde Sverige og England mest sympati for Danmark, mens Rusland hældede mod Preussen, og Frankrig virkede mere eller mindre uinteresset.

I sidste ende ville de danske politikere ikke trække Novemberforfatningen tilbage, og Preussen og Østrig brugte dette grundlag for deres krigserklæring, idet de erklærede, at aftalerne fra 1851-52 var brudt, og der derfor var indtrådt en traktatbrudslignende tilstand. Man kan med en vis ret kritisere de danske politikere for at levere denne undskyldning for en krigserklæring. På den anden side var der ingen af de magter, der lagde pres på Danmark for at trække Novemberforfatningen tilbage, der ville give Danmark noget tilsagn om hjælp, hvis Danmark rent faktisk gjorde det og efterfølgende alligevel blev mødt med nye tyske krav. Og nye tyske krav var der givetvis kommet. Aftalerne fra 1851-52 var nemlig, i deres upræcise form, et perfekt redskab for Bismarck til at blande sig i danske forhold, og Bismarck nægtede altid at fortælle Danmark præcis, hvad det egentlig var, der skulle gøres, for at Preussen kunne stilles tilfreds.

Krigen blev en kort affære, som ikke overraskende blev tabt på slagmarken. Ved de efterfølgende fredsforhandlinger forsøgte Danmark at påberåbe sig Londontraktaten, men alle var klar over, at den nu havde udspillet sin rolle. Den støtte man (lidt naivt) havde håbet på fra traktatens underskrivere, fik man heller ikke. Det skyldtes i sidste ende både dansk udygtighed og preussisk dygtighed. Aftalerne fra 1851-52 var der imidlertid ingen, der mere talte om.

Opsummering

Selvom ”aftalerne fra 1851-52” altså blev den formelle årsag til krigserklæringen fra tysk side, vil det være meget forsimplet at kalde dem de reelle årsager. Der var nemlig ikke rigtig nogen, der ønskede dem overholdt blandt de krigsførende parter. Danmark ønskede det naturligvis ikke, og de fleste tyske stater ønskede hellere et selvstændigt tysk Slesvig-Holsten. Bismarck ønskede hverken det ene eller det andet, men så i stedet krigen som en mulighed for at opnå de størst mulige fordele for Preussen på sigt, hvad de så end måtte vise sig at blive. Bismarcks umiskendeligt store politiske

geni bestod nemlig blandt andet i, at han konstant kunne revurdere situationen og tilpasse sine planer efter mulighederne. Alene det ærkekonservative Østrig ønskede måske, at aftalerne blev opfyldt, så alt kunne fortsætte som hidtil med færrest mulige ændringer.

De meget komplicerede årsager til krigen var en grundlæggende uenighed om Slesvigs placering mellem dansk og tysk. I forhandlingerne op til krigen spillede aftaler, traktater og forordninger forskellige roller, og tyskerne viftede ofte med "aftalerne fra 1851-52", mens Danmark forsøgte at beskytte sig med Londontraktaten. Levede Danmark ikke op til 1851-52 aftalerne, så levede Preussen og Østrig til gengæld heller ikke op til Londontraktaten. Men som Bismarck sagde, så ophævede krig alle traktater. Forskellen var, at Danmark var svagt, mens Preussen og Østrig var stærke. Derfor kunne de to tyske stormagter gøre noget ved det danske aftalebrud, mens ingen europæiske magter i sidste ende ville give Danmark den beskyttelse, det havde håbet af få gennem Londontraktaten. Mellem dansk og tysk er det svært at sige, at nogen havde "ret" i 1864 – til gengæld havde de tyske magten.

NYT FORSØG MISLYKKES

Sneen hindrer atter en preussisk rekognoscering.

Af Lars Lindeberg, 1964

Efter den mislykkede tur til Broagerland dagen i forvejen, da snetykningen helt skjulte de danske skanser for den preussiske stab, var prins Friedrich Karl lige vidt. Han vidste stadig ikke ret meget om den stilling han skulle angribe.

Under dække af et mindre fremstød mod de danske forposter på Dybbøl-stillingens højre fløj den 19. februar 1864 prøvede han derfor igen at komme skanserne på nært hold, at han kunne undersøge dem i kikkert. Men det sneede stadig, og forsøget måtte atter opgives. Under den kamp, der udviklede sig, blev en preussisk og to danske soldater sårede.

Foran Vejle og Fredericia var alt rolig.

20. feb. 1864: General de Meza truer krigsministeren.

Den danske øverstkommanderende general de Meza blev efter tilbagetrækningen fra Dannevirke kritiseret kraftigt, selvom tilbagetrækningen gav militær mening. Da kongen og konseilspræsident Monrad også blev anklaget for at have godkendt tilbagetrækningen, valgte Monrad at kalde de Meza

til København, for at han kunne afgive fuld forklaring. De Meza er formelt stadig øverstkommanderende, men har nu siddet i København siden den 9. februar for at afgive forklaring. De Meza afgav skriftlig forklaring den 15. februar, men blev af krigsministeren bedt om yderligere oplysninger.

I det hele taget er de Meza og krigsminister Lundbye nærmest på krigsfod med hinanden, da Lundbye er meget utilfreds med, at han ikke blev inddraget i beslutningen om tilbagetrækningen fra Dannevirke.

De Meza er derfor nu så vred, at han til dagens redegørelse medsender et brev, hvori han truer med at offentliggøre sin redegørelse samt korrespondancen med krigsministeren, såfremt han ikke bliver rensset og sendt tilbage til sin hær.

Samtidig når nyheden om, at de preussiske styrker er gået ind i det danske kongerige resten af Europa, hvor det skaber vrede og bekymring. I England gør nyheden stort indtryk, og man overvejer nu, hvorledes man kan gribe ind. På et kabinetsmøde i dag besluttet det at kalde kanalflåden hjem fra portugisisk farvand, så den eventuelt kan sendes til København for at beskytte Fyn og Sjælland. Dronning Victoria agiterer for at sende en protest til Berlin og Wien.

Både Frankrig og England giver også udtryk for deres bekymring over for Preussen og Østrig. Den engelske gesandt i Berlin siger til Bismarck, at England ser med stor alvor på grænseoverskridelsen, og den franske udenrigsminister beder om oplysninger om, hvorvidt tropperne vil blive trukket tilbage igen.

Lundbye, Christian Carl, 1812-1873, dansk politiker

C.C. Lundbye var krigsminister første gang i 1856-1859 og anden gang fra 13. august 1863 til 18. maj 1864, altså under forberedelsen af og under selve krigen mod Preussen - Østrig og slaget på Dybbøl den 18. april 1864. Denne opgave har uden tvivl oversteget Lundbyes evner, og han bærer et stort politisk medansvar for, at den danske hær ikke var ordentligt forberedt på en eventuel krig.

Endvidere svigtede han i katastrofal grad i forhold til at give hærens overkommando, general de Meza og senere general Gerlach den handlefrihed, som er nødvendig under krigsførelse. Han stod i et skarpt modsætningsforhold til general de Meza, og var hovedmanden bag afskedigelsen af generalen efter tilbagetoget fra Danevirke den 5. februar 1864.

Lundbye greb flere gange ind i hærens operationer og må have betragtet sig selv som den egentlige overgeneral. Således nægtede han de Mezas efterfølger, general Gerlach at trække styrkerne i Dybbøl-stillingen tilbage til Als, idet Gerlach ikke kunne påtage sig ansvaret for stillingens fortsatte besættelse. Denne beslutning betød tabet af næsten 5.000 dræbte, sårede og tilfangetagne danske soldater under slaget på Dybbøl den 18. april 1864.

Det vides ikke i hvor høj grad Lundbye var påvirket af D.G. Monrad i disse beslutninger, men det er uden for tvivl, at Lundbye ikke besad tilstrækkelig selvstændighed og karakterstyrke til at modstå pres fra forskellige sider, herunder major Stephan Ankjær (1820-1892). C.C. Lundbye gik af som krigsminister den 18. maj 1864. En hård kritik rettedes i de følgende år mod Lundbye og han døde dybt nedbøjet og apatisk den 2. januar 1873 på Frederiksberg.

Georg Gerlach Georg Daniel Gerlach (31. august 1797 i Egernførde – 7. marts 1865 i København) var en dansk officer. Han var søn af kaptajn Molter Christoph Gerlach af Slesvigske Jægerkorps og Anna Sabine Magdalena født Boehn. Han blev indkaldt i december 1808 til militær tjeneste samme år, som hans far døde, og udnævnt til sekondløjtnant i det holstenske infanteri i 1813. I 1822 blev han premierløjtnant og i 1830 stabskaptajn. I 1842 blev han udnævnt til major og i 1848 til oberstløjtnant. Han deltog i Treårskrigen 1849-50, hvor han udmærkede sig i slagene ved Fredericia og Isted.

I 1850 blev han udnævnt til oberst og chef for den 6. infanteribrigade. I 1851 kommandant i Angel. 1854 blev han chef for den 1. infanteribrigade i København. 1858 blev Gerlach medlem af den rådgivende komité under Krigsministeriet og i 1859 blev han udnævnt til generalinspektør for infanteriet. Da krigen 1864 brød ud fik han kommandoen over 1. division der kæmpede preusserne tilbage ved Mysunde den 2. februar. Han støttede de Mezas beslutninger om at rømme Dannevirkestillingen. Da de Meza blev afskediget som øverstkommanderende for hæren på grund af denne beslutning, blev Gerlach imod hans egen vilje beordret til at overtage kommandoen.

Han delte ikke krigsministeriets holdning til krigsførelse og havde flere sammenstød med ministeriet. Han var imod at forsvarer Dybbøl-stillingen, men blev beordret fra ministeriet til at holde skansen. Efter tabet af Dybbøl stillingen, forberedte Gerlach sig på at føre forsvaret videre fra Fredericia, men han blev af krigsminister C.C. Lundbye beordret til at evakuere Fredericia. Gerlach forsøgte at få ændret beslutningen, men han blev frataget kommandoen, som i stedet gik til general P.F. Steinmann.

Han fik efter eget ønske derefter kommandoen over 1. division, som han beholdt kommandoen over krigen ud. I december 1864 blev han pensioneret og året efter døde han i København.

Gerlach blev Ridder af Dannebrog 1836, Dannebrogsmænd 1849, Kommandør 1853 og modtog Storkorset 1864. Han er begravet på Garnisons Kirkegård. I sin bog *Slagtebænk Dybbøl* giver Tom Buk

Swienty Gerlach skudsmålet "ingen stær leder".

Storkorsets bryststjer

Peter Frederik Steinmann (1812-1894) Han var en søn af generalløjtnant Peter Frederik Steinmann og fødtes i København 8. juli 1812. Han trådte 1823 ind i Hæren som artillerikadet, blev 1826 stykjunger og i 1830 sekondløjtnant i artilleriet med aldersorden fra 1826. Han kom straks efter ind som elev på den nylig oprettede kongelige militære Højskole, hvorfra han afgik 4 år senere som premierløjtnant og adjoint i Generalstaben, men kom dog først til tjeneste ved denne efter at have gennemgået fodfolkets og rytteriets skoler. I 1839 blev han adjutant ved staben, og det følgende år foretog han en tjenstlig rejse til de fleste europæiske stater, hvorefter han i 1841 fik kaptajns anciennitet. 11. august samme år indgik han (22. april i Garnisons Kirke) ægteskab med Anna Johanne Elisabeth komtesse Schulin (30. oktober 1813 på Frederiksdal – 10. september 1847 i København), datter af kammerherre,

amtmand Sigismund Ludvig greve Schulin, efter at han forinden havde ledsaget generaladjutant Carl Ewald på en baderejse til det sydlige Frankrig, hvad han også gjorde i 1842. Samme år udnævntes han til kaptajn af Generalstaben, og da han foruden betydelig dygtighed havde megen verdenserfaring, sendtes han i 1843 til Lüneburg for at deltage i forberedelserne til det 10. tyske forbundskorps' lejrsmøling, ligesom han senere sendtes til forskellige andre troppesamlinger i Tyskland. 1843 blev han også Ridder af Dannebrog.

I foråret 1863 stilledes han i spidsen for 3. Infanteribrigade, hvormed han deltog i troppesamlingen ved Slesvig samme efterår, men allerede 22. oktober overtog han efter generalløjtnant Georg Schøllers død kommandoen i 3. Generalkommandodistrikt og blev derefter 1. november chef for 3. Division med stabskvarter i Kiel. Her fik han et vanskeligt hverv, da divisionen dels skulle sikre Hærens eventuelle opmarch i Dannevirkestillingen, dels holde befolkningen i ave, alt medens det truede med en forbundseksekution. Først 3 dage forinden de tyske tropper rykkede ind i Holsten (23. december), fik han den fornødne instruks for sit forhold, lydende på, at han efterhånden skulle rømme hertugdømmet, hvilket også var fuldført 29. december.

Fra begyndelsen af januar besatte 3. Division Dannevirkestillingen fra Slien til skanse nr. 13, hvis korpoststilling ved Selk og Jagel angrebes af østrigerne 3. februar, medens det overdroges divisionen, da stillingens rømning 2 dage senere skulle iværksættes, at danne hærens arrieregarde. Dette hverv udførte Steinmann med utrættelighed og iver, og han overværede med stor agtpågivenhed slaget ved Sankelmark, hvor han såredes af en granatstump i benet. Uden dog at lade sig mærke dermed blev han siddende til hest, og først efter at kampen var til ende, red han tilbage til Flensborg, hvor han måtte løftes af sadlen og dernæst sendes til Garnisonshospitalet i København

Garnisons Sygehus i Rigensgade

Endnu førend såret var lægt, meldte han sig 12. april til tjeneste ved felthæren og fik da kommandoen over 1. Division, som dagen efter rykkede ud i Dybbølstillingen, men atter var vendt tilbage til Als, da angrebet fandt sted 18. april. Hin dag var Steinmann virksom i brohovedet og ved Sønderborg, og da overkommandoen derefter forlagdes til Fyn, blev han øverstbefalende på Als som sådan advarede han bestemt imod at drage for mange tropper bort fra øen, men hans forestillinger blev upåagtede, og da så preusserne angreb 29. juni, var han, efter 2.

Brigades mislykkede forsøg på at tilbageerobre Kærby, hurtig klar på situationen og gav derfor kl. 5 1/2 morgen ordre til tilbagetoget, hvormed tabet af Als var fuldbyrdet. At regeringen ikke tillagde ham ansvaret derfor, fremgår deraf, at han 4. juli udnævntes til generalløjtnant og dagen efter til overgeneral. Hæren modtog denne udnævnelse gennemgående med sympati, og den af ham udstedte dagsbefaling gjorde et godt indtryk, men da allerede 12. juli våbenstilstandsforhandlinger indlededes, fik han kun lejlighed til at træffe meget omhyggelige anordninger til Fyns forsvar.

DEN DAG FALDT MIN SIDEMAND

Preussernes rekognoscering mislykkes for anden gang

Af Lars Lindeberg, 1964

Den 20. februar 1864 prøvede preusserne igen at komme skanserne på Dybbøl-stillingens højre fløj ind på livet men det gav sig atter til at sne, så de preussiske stabsofficerer måtte vende hjem uden at have set så meget som konturerne af en dansk skanse. Kampen, der kostede danskerne fire døde, seks sårede og fem fangne, gav preusserne et tab på kun tre sårede.

En korporal i 22. Regiment fortæller:

"Ved det første skud faldt min sidemand. Han klagede sig i nogle minutter, før han døde, han havde fået kuglen gennem maven. De fleste tog nu til deres snapseflasker. Det var en underlig følelse, der påkom mig, og havde der været tid dertil tror jeg, at jeg havde fået ondt ved det sørgelige syn af den døende; men nu var der noget andet at tage vare på".

Foran Fredericia kom det til et mindre sammenstød mellem en dansk og en preussisk patrulje, fra Vejle rapporteredes kun om patruljevirkomhed.

Ernst Hendrick Glode (Claude) (de) Wilster (aug. 1808 i København – 27. december 1881 sammesteds)

General Wilster overtog den dag kommandoen over 3. Division, som hidtil havde været underlagt general Hegermann-Lindencrone.

Cai Ditlev Hegermann-Lindencrone (17. maj 1807 i København – 22. december 1893 sammesteds)

Hegermann- Lindencrone

Wilster

20. feb. 1864: England kalder flådestyrker fra Middelhavet hjem,

efter nyheden om at Preussen er gået over grænsen

Nyheden om, at preussiske styrker er gået over grænsen til kongeriget og har besat Slesvig, spredes hurtigt over hele Europa. De fleste steder skaber det stærk bekymring, fordi Preussen og Østrig hidtil har hævdet kun at ville besætte Slesvig.

I England gør nyheden stort indtryk, og man overvejer nu, hvorledes man kan gribe ind. På et kabinetsmøde i dag besluttet det at kalde kanalflåden hjem fra portugisisk farvand, så den eventuelt kan sendes til København for at beskytte Fyn og Sjælland.

Selv dronning Victoria, der hidtil har haft megen sympati for de tyske synspunkter, er nu bekymret og mener også, at man skal protestere i Wien og Berlin.

Både Frankrig og England giver også udtryk for deres bekymring over for Preussen og Østrig. Den engelske gesandt i Berlin siger til Bismarck, at England ser med stor alvor på grænseoverskridelsen, og den franske udenrigsminister beder om oplysninger om, hvorvidt tropperne vil blive trukket tilbage igen.

ALLE GODE GANGE TRE

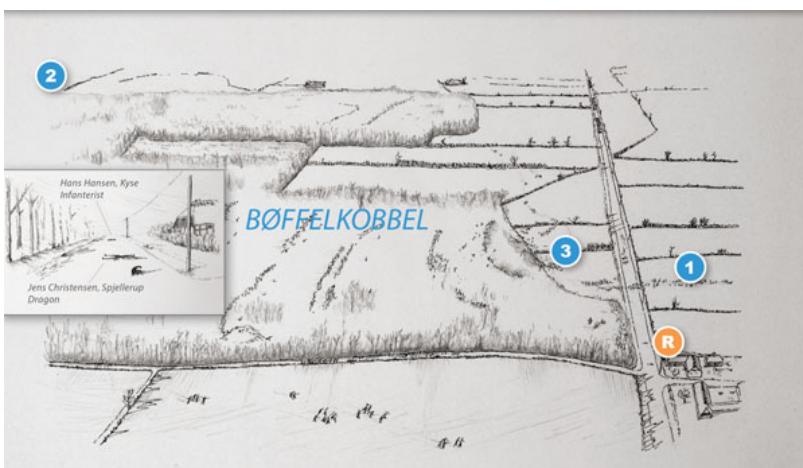
Preusserne rekognoscering mod Dybbøl lykkes endelig. Af Lars Lindeberg, 1964

Alle gode gange tre. Den 21. februar 1864 lykkedes preussernes rekognoscering mod Dybbøl-

skansernes højre fløj endelig. Vejret var klaret op, og efter en kort kamp, som ikke kostede nogen af parterne tab, var de danske forposter drevet så langt tilbage, at prins Friedrich Karl og hans stabsofficerer fik set det de ville.

Efter kampen kunne forposterne atter indtage deres gamle pladser. Det var 18. Regiment der skulle danne vedetkæde og udstille feltvagter og piketter om natten, mens 22. Regiment dannede hovedpost længere tilbage. Soldaterne anede ikke, at prins Friedrich Karl allerede havde givet ordre til et storstilet angreb på den danske forpoststilling tidligt næste morgen og inviterede den allierede overgeneral feltmarskal Wrangel til Sundeved for at overvære forestillingen.

Prins Friedrich Karl ville udnytte den uheldige danske opstilling vest for Bøffelkobbøl Skov til at afskære forposterne i skoven.

Ved Vejle og Fredericia var alt roligt.

Følgende tekst er fra Agnes Gads dagbog under krigen i 1864. Fra sin position i Børkop fulgte hun krigen tæt: I går formiddags angreb fjenden vore forposter på hele linjen, med alle tre våbenarter.

Efter nogle timers kamp kastedes forposterne, men indtager atter kl. 3 deres tidligere stilling. Vort tab ca. 35 døde og sårede.

Endvidere i går kamp mellem »Rolf Krake« og fjenden ved Egersund. Pantserbatteriet skød omtrent 70 Skud, der besvaredes fra Holnæs og Alnor. »Rolf Krake« skal have anrettet stor skade på de fjendtlige batterier og bestod særdeles godt prøven. 3 mand er let sårede. Fjenden arresterede i går pastor Schleppegrell, husfoged Bülow og tingskriver Hansen i Broager.

Til »Times« skrives fra Wien, at den Østrigske Regering ikke vil lade sine tropper overskride den Nørrejyske Grænse(?) Den skulle idet hele være misfornøjet med udsigterne til, at krigen trækker i langdrag. Til ovenstående officiel beretning kan føjes, hvad en korrespondent skriver til Folkets Avis: »Rolf Krake« har i dag i halvanden time beskudt de fjendtlige batterier ved Holnæs og Egersund, uden selv at tage skade, uagtet den ramtes af halvandet hundrede kugler og granater fra positionsskytset. Vi have 6 Faldne og omtrent 30 sårede, hvoriblandt 2 officerer efter affairen i dag omkring Bøffelskoven. Vore folk udviser en beundringsværdig hårdførhed.

De embedsmænd, som man i Slesvig har indsat i stedet for de fordrevne danske, ville, hedder det i »Børsen Halle« blive stadfæstede i deres embeder.

Politimester Hammerich i Flensborg er bleven afsat. Blandt de fordrevne embedsmænd er også toldforvalter Klingeman fra Frederiksstad.

Det var en stor del af Kappeler Skipperne, som havde stillet sig til fjendens disposition for at tjene som ledere ved overgangen over Slien ved Arnæs. Ligesom det også skyldes et lumpent forræderi fra deres side, at nogle i Flensborg havn liggende skibe, ladede med havre og proviant for arméen, faldt i fjendens hænder.

Flensborg damer berømmes meget i aviserne for deres patriotisme!

En deputation af Rendsborger købmænd skal have ansøgt hos den »Holstenske Landsregjering« om at flytte toldgrænsen, - og havefået et velvilligt svar.

PREUSSERNE ANGRIBER DE DANSKE FORPOSTER 22. FEB. 1864.

Overrumplende angreb tvinger danskerne til at indtage en mere tilbagetrukket forpoststilling foran Dybbøl-skanserne.

Af Lars Lindeberg, 1964

Ægteparret Fink, der boede i et lille hus ved Bøffelkobbøl Skov vågnede den 22. februar 1864 ved, at der blev skudt udenfor. Da de kikkede ud, så de en dansk dragonordonnans komme sprængende ad skoven til.

Lige uden for huset kastede han sin hest om, men i det samme fald der et skud, og han styrtede af hesten. Ægtefællerne bar den hårdt sårede ind i deres seng, hvor han døde kort efter. Senere på dagen begravede de ham i deres have sammen med en dansk infanterist, der også var faldet under

morgenens kamp. Jørgen Fink gravede selv graven, og soldaterne blev lagt i jorden uden kiste, men broderligt dækket af dragonens blå kappe. Jørgen og Kathrine Fink stod en kort stund ved den åbne grav med foldede hænder, og Jørgen Fink udtalte stille: "Sov sødt i Jesu Navn" inden han kastede graven til.

Nogle dage senere måtte Jørgen Fink åbne graven, da de preussiske styrkers chef ønskede vished for at Jørgen Fink talte sandhed om soldaternes begravelse i haven. Da den preussiske chef havde set en flig af dragonens blå kappe fik Jørgen Fink lov til, for anden og sidste gang, at kaste soldatergraven til.

For Jørgen og Kathrine Fink blev det et livsværk at pleje de to soldaters gravsted i haven ved Bøffelkobbøl, og deres gerning står som et smukt eksempel på og udtryk for ægte og ærlig troskab mod det danske fællesskab.

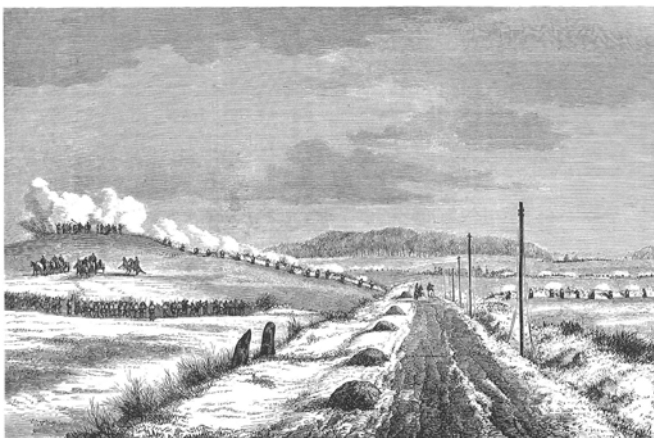
Det er om den grav, Holger Drachmann senere skrev: "De vog dem, vi grov dem en grav i vor have, lagde dem ved siden af alfar vej".

Overrumplingen

Det sneede tæt og blæste, da de preussiske kolonner gik til angreb den morgen. På venstre fløj blev 18. Regiments forposter, der stod vest om Bøffelkobbøl Skov, fuldstændig overrumplet. Det lykkedes preusserne at rykke så ubemærket frem i snefoget, at hele skoven var omringet, før danskerne anede uråd, og ca. 100 mand blev taget til fange.

En dansk soldat fortæller:

"Klokken var vel otte omtrent, da vi blev afskåret og taget til fange, og uagtet der var 20 á 30 imod en af os, så gik de os på livet og greb os med den blotte næve i brystet. De af vore, der ikke blev skudt eller såret, blev nu fanger".

Resten af forposterne på venstre fløj løb tilbage over markerne mod Avnbjerg og Dybbøl by, hvor 22. Regiment, der dannede hovedpost, i mellemtiden havde taget stilling.

I et brev hjem skrev en soldat efter kampen: *"Det blev en forfærdelig tur, i fuldt løb over grøfter og gærder med fuld oppakning og de af sneen tunge kapper og med en stadig regn af kugler efter os; især over mosen var det*

uhyggeligt. Disse kugler var ligesom en flok pibende og hylende djævl. De fleste af os styrtede et par gange, og adskillige så vi ikke mere til".

Granatilden

På Avnbjerg bed et af de danske forpostkompagnier sig fast og holdt i over en time to preussiske Bataljoner stangen. Kompagnichefen prøvede endog at gå frem i flanken på fjenden med en deling, men han måtte opgive forsøget, da hans egne folk af vanvare skød på ham.

Til sidst måtte både han og den øvrige fæstningslinie, både på højre og venstre fløj, vige for det preussiske pres, og de danske afdelinger blev kastet helt ind under skanserne. I det samme brød solen gennem snefoget, og artilleristerne i Skanse VI benyttede lejligheden til at sende preusserne nogle svære granater.

Det var første gang, preusserne stiftede bekendtskab med skansernes artilleri og det var ikke noget behageligt møde. Mange af de preussiske soldater blev grebet af panik, så officerene måtte trække sablerne for at holde orden i geledderne.

General Goeben, der førte angrebet mod danskerne højre fløj, fortæller: *"Jeg havde nok at gøre med at formane, skælde og spøge midt under granaternes larm og susen"*.

August Karl von Göben (10. december 1816-1880) var en preussisk infanteri generelt.

Han blev tildelt Jernkorset for sin tjeneste i fransk-preussiske krig.

I 1864 dansk-preussiske krig, adskiller han sig i spidsen for hans brigade på Rackebull og Sønderborg. I 1866 østrigsk-preussiske krig, generalløjtnant von Goeben befalede den 13. division, som hans gamle brigade udgjorde en del, og i denne højere sfære, endnu engang viste de kvaliteter af den fødte leder og dygtig taktiker. Han holdt næsten uafhængig kommando med iøjnefaldende succes i aktionerne

Mobiliseringen 1870 ved starten af den fransk-preussiske krig satte ham i spidsen for den VIII (Rheinland) Army Corps, der udgør en del af den første hær under von Steinmetz. Det var hans resolut og energisk førende, der primært bidrog til sejren ved Spicheren den 6. august, og von Goeben vandt de eneste laurbær vundet på den preussiske højrefløj på Gravelotte den 18. august. Under Manteuffel, VIII korps deltog i driften om Amiens og Bapaume, den 8. januar 1871 Goeben lykkedes at general i kommando af den første hær.

Fjorten dage senere bragte han kampagnen i det nordlige Frankrig til en strålende konklusion, som den afgørende sejr i Slaget ved St. Quentin (19. januar 1871). Afslutningen af den fransk-preussiske krig forlod Goeben en af de mest fremtrædende mænd i den sejrende hær. Han var oberst for 28th Infantry, og blev tildelt Storkorset af Jernkorset . Han befalede VIII korps ved Koblenz indtil sin død i 1880.

Sneboldkampen

På det tidspunkt af blæste prins Freidrich Karl angrebet. Snetykningen havde atter hindret ham i at undersøge skanserne nærmere.

Samtidig var de danske reserver fra Als nået frem til kamppladsen og blev beordret frem til modangreb for at tilbageerobre det tabte terræn. Men preusserne var allerede begyndt at trække sig tilbage, så angrebet blev et slag i luften, og hen på eftermiddagen døde kampen hen. Den havde kostet danskerne 62 døde, 76 sårede, 157 fangne og 87 savnede. Preusserne mistede 6 døde og 31 sårede.

Samtidig med at kampen rasede i Sundeved, skrev en officer i Fredericia i et brev til sin kone: "*Folkene gør et frygtelig spektakel ude i gården med at slås med snebolde*".

Både foran Fredericia og Vejle var dagen forløbet i ro; heller ikke den 23. februar 1864 skete der noget af betydning.

I Sundeved indskrænkede preusserne sig til at patruljere mod den nye danske forpoststilling, der efter kampen den 2. var trukket tilbage til en linje fra Vemmingbund over Avnbjerg, Dybbøl by, ragebøl og stik øst til Allsund.

* * *

ET SÅRBART DANSK FORSVAR

Af Bjørn Østergaard

De seneste dages angreb på den danske forpostlinje foran Dybbølstillingen havde med al ønskelig tydelighed vist den åbenbare svaghed i opstillingen af forposterne. Preussiske tropper kunne ved et energisk angreb fra Broagerland trænge ind bag den danske forsvarslinje og dermed sandsynligvis afskære flere danske kompagnier fra at kunne trække sig tilbage.

På trods af advarsler fra flere officerer deriblandt premierløjtnant Bruun, der som chef for 18. Regiments 2. Kompagni netop stod på udsatte sted ved Bøffelkobbelskov, fastholder man den farlige opstilling.

De preussiske officerer havde allerede ved kampen den 18. februar haft succes med et angreb fra Broagerland. Derfor planlagde man mere af samme skuffe den 22. februar, hvor man gerne skulle have de danske styrker presset helt tilbage bag Avnbjerg, så Dybbølstillingen kunne besigtiges ordentligt.

Kampen blev som frygtet en katastrofe for feltvagnerne af 2. Kompagni. De oplevede at blive angrebet i både ryg og front og måtte derfor hurtigt overgive sig. Det er forklaringen på det meget store antal tilfangetagne fra 18. Regiments 1. Bataljon. Bataljonen på omkring 800 mand havde

ikke minde end 174 tilfangetagne. Det på trods af at 18. Regiment gik for at være et af de bedste regimenter i hæren.

Dagen blev et dårligt varsel for danskerne og viste at den danske forpostsikring foran Dybbølstillingen var for svag. Men de preussiske ledende officerer havde for stor respekt for skanserne til at udnytte fordelene til en hurtig sejr. Det blev i stedet til en egentlig belejring og møjsommelig nedkæmpning af de danske forsvarsværker.

Fra Agnes Gads dagbog 22. februar 1864:

Kaptajn Brasen er udnævnt til Pladskommandant i Vejle. Preusserne have besat Kolding.

Der klages overordentlig meget over vores slette Intendantur-Bestyrelse. Vist er det, at Mange af vore Folk i disse Dage formelig lider nød, – og at en hest forleden styrtede i Vinding, som man mener alene af sult. Hvilket alt rigtignok skulde synes at kunne undgås her midt imellem os. I går havde nok Agnete Bolvig travlt med at koge mad, som Assessoren i store spande lod bringe til nogle af vore stakkels forposter, der stod nær Pjedsted.

Ifølge Melding fra Fredericia Kommandantskab til København, fandt fjendens overgang over Kongeaen Sted d. 18. ds. ved Paaby og Ejstrup med overlegen styrke.

Broen ved Spon og andre broer på denne side Kolding er afbrudte og hullerne opfyldte med træer, harver o. s. v., ligesom landevejene er spærrede mange steder med væltede vogne, træblokke og andet.

Svenskeren fulgte da med vognen i morges til Fredericia.

Palle Elkjær på Vellinggaard gør overordentlig meget for soldaterne, idet han nøder alle forbi kommende ind at spise. Nogle af naboerne ville derimod ikke engang for penge overlade vore stakkels folk noget.

Den i Vejle liggende Troppesafdeling blev i morges alarmeret og drog for størstedelen ud ad Koldingvejen, – måske for at møde de ved Viuf Kirke udstillede tyske Forposter?

Kolding var, blev besat den 18. februar. I de følgende uger var der spredte kampe syd for Vejle, og

den 8. marts om morgenen brød en større østrigsk troppstyrke under anførsel af Feltmarskalløjtnant von Gablenz op fra Kolding og rykkede frem mod Vejle. Her var der syd for Sønderbro - op ad Møllebakken placeret danske forposter i løbegrave og interimistiske skanser, medens hovedstyrken, bestående af kompagnier fra 11. regiment under ledelse af helten fra Sankelmark, oberst Max Müller, befandt sig i selve byen og tillige bemandede kanonstillinger i den nordlige udkant ved Lille Grundet og Horsensvejen. På tværs af Sønderbroen var anbragt en barrikade af sammenbundne grantræer med en smal åbning i midten, så de danske forposter kunne slippe

igennem under en eventuel retræte. Bag barrikaden holdt vogne med flere grantræer, der efterfølgende kunne lukke åbningen.

Angrebet på Vejle

Ungarsk Infanteri i Vejle, 1864

Midt på eftermiddagen kom østrigske dragoner og infanteri ud af skoven ved Pedersholm og stormede ned ad Møllebakken. De danske forposter blev løbet over ende og måtte tage flugten gennem åbningen i barrikaden, så skarpt forfulgt af de østrigske tropper, at det ikke lykkedes at lukke hullet. Umiddelbart efter broen lå et dampbrænderi, og her havde nogle danske soldater forskanset sig, men de kunne heller ikke dæmme op for angrebsbølgen og måtte tage flugten gennem en bagudgang til Fiskergade. De

indtrængende østrigere stormede herefter op gennem Søndergade uden at møde yderligere modstand, og de danske tropper retirerede efterhånden til kanonstillingerne mod nord, der var engagerede i en heftig artilleriduel med et østrigsk brigadebatteri på Møllebakken. Den voldsomme kanonade over byen betød, at mange granater ramte husene, knuste vinduer og rev stykker af gavlene, og Vejles borgere befandt sig pludselig midt i kamphandlingerne. Endnu i dag er der et synligt spor efter kampen om Vejle den 8. marts 1864 – en kanonkugle indmuret i facaden på huset Nørrebrogade 45.

Slaget om Vejle overstås

Sidst på eftermiddagen stormede østrigerne kanonstillingerne ved Lille Grundet og Horsensvejen, og efter en kort kamp trak de danske tropper sig tilbage mod Horsens. Slaget om Vejle havde varet

omkring tre timer, og foruden de faldne danske og østrigske soldater kostede kamphandlingerne to af byens borgere, Larsine Dorthea Weiss og musiker Martin Christopher Adolph Hartmann, livet. Der var desuden et stort antal sårede, der blev indlagt på det nye sygehus ved Kirketorvet eller på interimistiske lazaretter rundt omkring i byen. Da kamphandlingerne ved aftenstid var stilnet af, begyndte den næsten endeløse indmarch af fjendens tropper – omkring 10.000 soldater, der fordelte sig således, at officererne fik privat indkvartering, medens mange af de menige måtte overnatte i kældre eller under åben himmel. Selvom halvdelen efter kort tid igen forlod Vejle, blev de mange ubudne gæster en voldsom belastning for en by med under 6.000 indbyggere.

Besættelsen

De følgende dage lød der adskillige høje brag, når granater, der under artilleriduellen den 8. marts var faldet rundt om i byen uden at detonere, pludseligt eksploderede. Den alvorlige stemning blev også forstærket af adskillige begravelsesoptog for østrigske og danske soldater, der ikke overlevede de sår, de havde pådraget sig under kamphandlingerne. Der var imidlertid også enkelte mere muntre indslag i gadebilledet, når et stort østrigsk musikkorps næsten dagligt spillede på Rådhusetorvet. Det samlede mange tilhørere, og især Radetzky March blev noget af et "hit" blandt det vejlensiske publikum. Efterretningerne om Dybbøls fald gjorde dog den 18. april til en særdeles dystre dag, og det berørte vejlenserne dybt, da preussiske tropper et par dage senere marcherede gennem byen med nogle erobrede danske faner. Samtidig overtog den 80 årige preussiske Generalfeltmarskal F.H.E. Wrangel kommandoen i Vejle, og apoteker H.E. Friis, Løveapoteket, hos hvem han blev indlogeret, beskrev ham som en *"ikke høj mand med stram holdning, hvidt hår og skæg, barske ansigtstræk og stikkende ingeniørgodtlidende øjne. Man skulle være bange for ham, når han blev vred."*

Straks efter sin ankomst pålagde han den allerede stærkt udplyndrede købstad en bod på 50.000 preussiske daler for den danske blokade af tyske havne, og da de ansvarlige kommunale embedsmænd nægtede at betale, blev de arresterede og sendt til fængslet i Rensborg. Som der senere stod i Vejle Amts Avis, *"gik næppe en dag til ende, uden at situationen var skiftet, Der var en uro og en spænding i sindene. Og hvis der et par timer ingen nye tilfælde var af overfald, plyndringstogter eller arrestationer af kendte borgere, så havde man jo under alle omstændigheder de stive prøjsiske officerer spankulerende op og ned af byens hovedgade eller stående i klynger på torvet – altid flot udhalede."* Først den 24. november, godt tre uger efter den endelige fredsslutning, forlod de sidste fjendtlige tropper Vejle. Den over otte måneder lange besættelse havde taget hårdt på vejlenserne både fysisk og psykisk, og flere beskrev mange år senere deres dramatiske oplevelser i erindringsartikler i Vejle Amts Aarbøger.

På Gamle Kirkegård ved Langelinie står en sandstensobelisk, der på forsiden har indskriften: HERUNDER HVILER 13 BRAVE DANSKE KRIGERE, SOM FALDT FOR FÆDRELANDET I KAMPEN VED VEILE D. 8. MARTS 1864. Mindesmærket blev indviet ved en højtidelighed den 6. oktober 1865. Også de faldne østrigere – en officer og 35 menige - fik en fællesgrav på kirkegården. Den blev på foranledning af en østrigsk soldaterforening i 1920 forsynet med en granitsten med indskrift og et jernkors.

23. feb. 1864: England foreslår international fredskonference

1864Liv

Siden perioden op til krigsudbruddet har forslaget om en international konference cirkuleret som en mulighed for at løse stridighederne mellem Danmark og de tyske magter. De forskellige forslag er

dog altid strandet på modvilje fra enten den ene eller begge parterne, der ikke kan enes om et eventuelt grundlag.

Efter krigsudbruddet den 1. februar har det heller ikke været muligt at fremme forslaget. Før en våbenstilstand og en konference vil Bismarck have Danmark til at rømme både Dybbølstillingen og Als. Danmark vil derimod have Preussen og Østrig til at rømme Slesvig.

Nu fremsætter England imidlertid for egen regning forslag om, at man kan holde en konference uden først at nå til enighed om en våbenstilstand, der altså først vil skulle drøftes på konferencen. Bismarck har også selv været inde på dette som en mulighed. De engelske gesandter bliver i dag instrueret i at stille forslaget i Berlin, Wien og København.

23. feb. 1864: England foreslår international fredskonference

1864Live

Siden perioden op til krigsudbruddet har forslaget om en international konference cirkuleret som en mulighed for at løse stridighederne mellem Danmark og de tyske magter. De forskellige forslag er dog altid strandet på modvilje fra enten den ene eller begge parterne, der ikke kan enes om et eventuelt grundlag.

Efter krigsudbruddet den 1. februar har det heller ikke været muligt at fremme forslaget. Før en våbenstilstand og en konference vil Bismarck have Danmark til at rømme både Dybbølstillingen og Als. Danmark vil derimod have Preussen og Østrig til at rømme Slesvig.

Nu fremsætter England imidlertid for egen regning forslag om, at man kan holde en konference uden først at nå til enighed om en våbenstilstand, der altså først vil skulle drøftes på konferencen. Bismarck har også selv været inde på dette som en mulighed. De engelske gesandter bliver i dag instrueret i at stille forslaget i Berlin, Wien og København.

24. FEB. 1864: STATUS PÅ KAMPHANDLINGERNE. STILSTAND VED GRÆNSEN OG DYBBØL

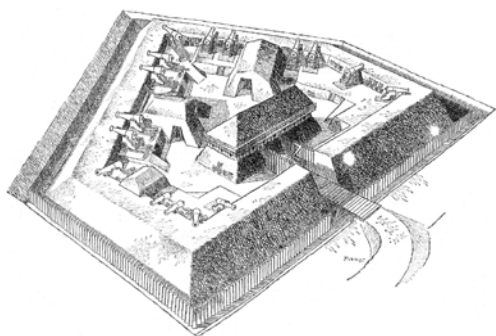
Kolding og Dybbøl er de centrale steder ved fronten i disse dage

De seneste dage har ved fronten været præget af småtræfninger, men også stilstand på det overordnede plan. Den 18. februar overskred preussiske tropper grænsen til kongeriget, trods ordre om ikke at gøre det. Det skabte en del international opstandelse, men den faldt til ro igen, og Preussen og Bismarck lader styrkerne stå indtil videre, men forsikrer dog, at de ikke vil rykke videre frem. Bismarck har således overskredet en vigtig politisk grænse og er sluppet af sted med det uden international indgriben. I det preussiske militærhovedkvarter mener man dog, at de tyske styrker må fortsætte nordpå for at besætte Jylland. Den største hindring mod dette er Østrig, der er nervøs for de internationale reaktioner og er betænkelig ved at træde ud over det oprindelige grundlag for krigen, der blot var en besættelse af Slesvig. Preussen har dog den 21. februar sendt en repræsentant til Østrig, der skal søge at overbevise om, at de to allierede skal gå ind i Jylland.

Grænsen til Jylland bevogtes af den danske 3. og 4. division, som dog har trukket sig lidt tilbage efter preussernes overgang ved Kolding. Det er dog meget tvivlsomt, om disse to divisioner kan afvise et angreb fra hele to korps. Skulle det ske, og kan angrebet ikke afvises, er det planen at trække størstedelen af denne styrke tilbage til flankestillingen ved Fredericia, mens resten fortsætter op i Jylland og i sidste ende kan gå helt op i Vendsyssel.

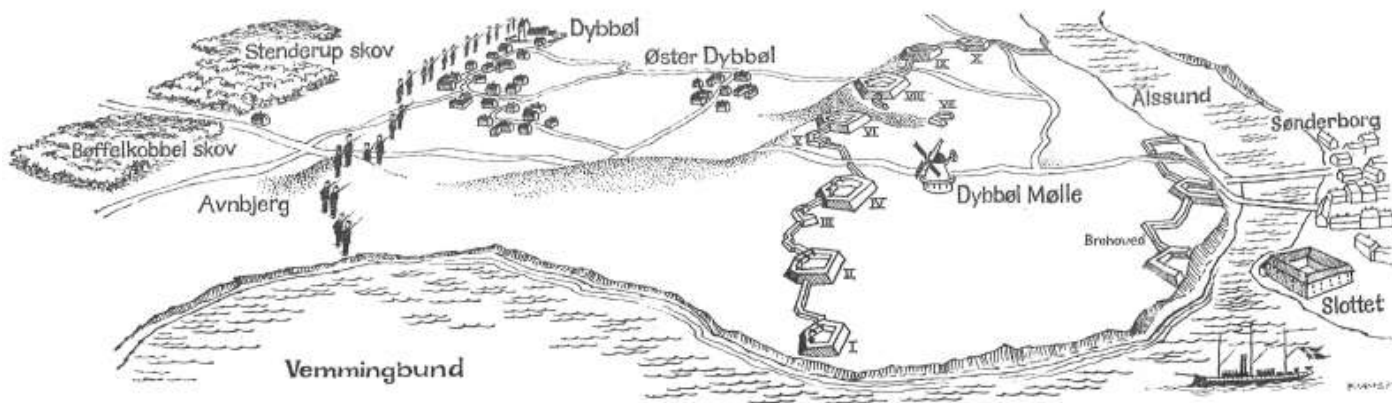
Hoveddelen af den danske hær er dog placeret i Dybbøloområdet. Dels i selve stillingen og dels i Sønderborg og på Als. Der har i de seneste dage været en del mindre træfninger mellem de danske forposter og fremskudte preussiske patruljer. Her står danskerne nemlig over for det preussiske 1. korps, hvis hovedopgave det er blevet at inddæmme Dybbølstillingen. Preusserne har blandt andet indtaget Broagerland, hvor de kan opstille langtrækkende kanoner, der kan beskyde Dybbølstillingen.

De hårdeste kampe de seneste dage var ved Bøffelkobbøl, hvor preusserne udførte et veludrustet angreb på danske forpoststillinger, som blev presset tilbage mod selve Dybbølstillingen. Først da preusserne nåede så tæt på Dybbølstillingen, at de kunne beskydes af de danske kanoner her, trak de sig lidt tilbage. Kampene ved Bøffelkobbøl har været hårde for den danske hær med 63 døde og 68 sårede. Til sammenligning var der kun 6 døde på preussisk side, og lige netop her har de preussiske bagladegeværer faktisk en del af æren for det gode resultat.

Både på preussisk og på dansk side giver kampene anledning til eftertanke. Den danske general Lüttichau konkluderer efterfølgende, at der er behov for yderligere at forstærke Dybbølstillingen, og dens forsvar blev reorganiseret den 23. februar. Samme dag skrev den øverstbefalende for de tyske styrker feltmarskal von Wrangel til Berlin, at et hurtigt angreb på Dybbølstillingen risikerer at slå fejl, og at en egentlig belejring for ham at se vil være den beste

FORDOBLING AF STYRKEN I DYBBØLSTILLINGEN

Den 24. februar 1864 rekognoscerede preusserne igen forpoststillingen over Avnbjerg, Dybbøl by og Ragebøl (se tegningen). Kampen kostede preusserne 2 mand, mens danskerne måtte notere et tab på 4.

Af Lars Lindeberg, 1964

Samtidig med at forposterne var blevet trukket tilbage, havde overkommandoen - klog af skade - fordoblet Dybbøl-stillingens infanteribesætning. I stedet for tre regimenter kom den til at bestå af seks, hvoraf de to udstillede posterne i for terrænet, to besatte skanserne og to holdtes i alarmberedskab i Sønderborg. Regimenterne skulle nu blive seks dage i Sundeved og havde derefter seks dages hvil.

Foran Vejle og Fredericia var alt roligt den dag, men samtidig opstod der vanskeligheder på en helt ny front. På Femern truede den tyskvenlige befolkning mere og mere åbenlyst med at gøre oprør mod de danske myndigheder, og amtmanden turde ikke mere tage ansvaret for opretholdelsen af ro og orden. Den 24. beordrede det danske krigsministerium derfor en styrke på 100 mand til øen, og en kanonbåd blev stationeret i Femernsund for at afbryde enhver forbindelse med Holsten. Senere blev yderligere to kanonbåde sendt til farvandet omkring den urolige ø.øj at gå.

EN UKLAR DANSK STRATEGI

Af Bjørn Østergaard

Den danske krigsindsats i 1864 er præget af ofte uklare og andre gange helt urealistiske mål. Dertil kommer at forholdene mellem den politiske og den militære ledelse samt mellem hæren og flåden er uklare. Gang på gang griber den danske krigsminister ind i krigsledelsen og dermed Overkommandoens ansvarsområde.

Den danske regering har en urealistisk forestilling om hærens og flådens militære formåen. Man ønsker at forsvare hele riget og oven i købet indlede en flådeblokade mod alle de tyske stater. De sparsomme danske militære kræfter spredes dermed over alt for mange opgaver. Man vil det hele og dermed intet.

Forsvaret af Femern, der havde en fjendtligt indstillet befolkning, er et tydeligt eksempel på dette. En lille ø ud for Holstens kyst, der ganske vist var en del Slesvig, men som på ingen måde har nogen som helst strategisk betydning. Øen ligger alt for langt væk fra de afgørende steder. Alligevel sender man 100 mand og ikke mindst en skrukanonbåd og senere yderligere to tilsvarende kanonbåde til øens forsvar. Det på trods af at man endnu ikke har mobiliseret hele den danske flåde og dermed har god brug for alt, hvad flåden har til at støtte hæren - ikke mindst ved Dybbøl.

Største parten af flåden anvendes i stedet til en flådeblokade af de tyske havne, som på ingen måde gavtede Danmark.

På dette tidspunkt af krigen, hvor den østrigske flåde endnu ikke var nogen trussel, så skulle flådens primære opgave have været at støtte hæren på Als. Men alt for få flådeenheder kan afses til denne

opgave. Senere bliver det endnu værre, da et af flådens få moderne panserskibe sendes til Femern og væk fra Als. Dette sker selvom Overkommandoen modsætter sig reduktionen af flådestyrken ved Als. Af panserskibe havde man derfor kun Rolf Krake, der selvfølgelig ikke kunne være over det hele.

Dette var desværre kun begyndelsen. Det skulle blive meget værre!

25. feb. 1864: Danmark afviser forslag om fredskonference

1864Live

Den 23. februar fremsatte England forslag om at indkalde en konference til løsning af de dansk-tyske stridigheder. Både Berlin og Wien har modtaget forslaget positivt, selvom bevæggrundene måske ikke er identiske. I Østrig vil man sandsynligvis gerne have afsluttet hele sagen hurtigst muligt, da den kan udvikle sig til en trussel mod kejserrigets stabilitet. I Preussen er Bismarck givetvis overbevist om, at et positivt svar fra hans side er det bedste diplomatiske skaktræk, som sagerne står.

Den danske regering er imidlertid mere tvivlende over for forslaget, og her til morgen drøfter konseilspræsident Monrad sagen med den engelske gesandt i København. Monrad fremhæver over for gesandten, at en modtagelse af forslaget uden våbenstilstand kan svække modstandskraften i både hæren og befolkningen. Han nævner også, at Christian 9.s stilling er vanskelig i denne sag, da han risikerer at blive mistænkt for tyskvenlige sympatier, hvis man allerede nu går til forhandlingsbordet. Monrad udtaler endvidere:

- Tiden var ikke kommet, da Danmark vilde gå med til den Ordning, det var sandsynligt, Tyskland vilde kræve, og den eneste Virkning af at gå med til disse Forhandlinger vilde være at vække Mistro til Regeringens Loyalitet og Oprigtighed (...). Den eneste Mulighed for Frelse lå i en Fortsættelse af Krigen.

Den Danske regering bestod af.

D.G. Monrad

31. december 1863 - 11. juli 1864

D.G. Monrad, Konseilspræsident, Finansminister, Minister for Holsten og Lauenborg,

Udenrigsminister (til 08.01.1864)

A.L. Casse, Justitsminister

Wilhelm Johannsen, Minister for Slesvig (fra 24.01.1864)

Carl v. Nuthorn, Indenrigsminister (til 10.05.1864)

George Quaade, Udenrigsminister (fra 08.01.1864)

Carl Simony, Minister for Slesvig (til 24.01.1864)

C.E. Reich, Krigsminister (fra 18.05.1864)

C.T. Engelstoft, Kultusminister

Carl Lundbye, Krigsminister (til 18.05.1864)

H.R. Carlsen, Indenrigsminister (fra 10.05.1864)

O.H. Lütken, Marineminister

DANMARK ERKLÆRER BLOKADE

Generalerne skriver til kongen for at få de Meza tilbage som Overgeneral.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det danske Marineministerium havde allerede på krigens første dag givet ordre til, at alle fjendtlige skibe skulle opbringes eller beslaglægges, hvis de lå i danske havne. Den preussiske regering havde svaret igen med samme mønt, og senere sluttede hele det tyske forbund op bag Preussen.

Den 25. februar 1864 spillede Danmark et nyt kort ud, ved at blokere alle havne på østkysten af hertugdømmerne Slesvig og Holsten, undtagen naturligvis havnene på Als og Ærø, som endnu var under dansk herredømme. Marineministeriet havde planer om at udruste to Eskadre i Østersøen, men foreløbig havde kun Eskadren i Østersøen vestlige del hejst kommando under Orlogkaptajn Muxoll, og det var den, der nu skulle gennemføre blokaden.

Både fra Sundeved, Vejle og Fredericia meldtes kun om patruljevirkosomhed.

Brevet

Fra Sønderborg sendte Generalerne Gerlach, du Plat og Caroc den dag et brev til kongen:

"Allernådigste konge. Allerede for 14 dage siden er armeens Overgeneral med stabschef beordret til København for at retfærdiggøre sig for opgivelsen af Dannevirke-stillingen? Det er ikke med let sind vi stå med Deres majestæts tropper lige overfor en vel øvet og med befalingsmænd velforsynet hær. Vor fortrøstning beror alene på den udmærkede vilje hos tropperne tiltro for at gøre deres pligt, og på deres tillid til deres fører.

En sådan tillid vil imidlertid vanskelig kunne bevares, når hin vigtige beslutning, Dannevirke-stillingens opgivelse som armeens overgeneral tog efter et næsten enstemmigt votum af krigsrådet, desavoueres? Vor allerunderdanigste andragende er derfor, at Deres Majestæt vil tilbage give armeens dens overgeneral, hvilket vi betragter som det eneste, der vil give et klart bevis for, at Deres Majestæt har fundet, at overgeneralen og armeens højere kommanderende have opfyldt deres pligt".

Undersøgelsen mod General de Meza og Oberst Kaufmann havde vist, at tilbagetoget var velmotiveret, men krigsminister Lumbye insisterede alligevel på, at de to officerer blev afskediget. Skrivelsen fra generalerne kom ham meget ubelejligt, og han tilbageholdt da også brevet, så kongen aldrig fik det at se.

Fra Agnes Gads dagbog 25. februar 1864:

Rygterne siger, at preusserne trække sig tilbage. Man vil endogså sige, at de have rømmet Kolding(?)

Hr. Bolvig var her på formiddags visit. Han fortalte, at de Gaarslev bønder, der have vægret sig ved Ægtkørselen, i går ved en patrulje husarer, blev afhentede, med ordre til at samtlige mænd selv skulde følge med. Da disse (hvoriblandt også Hr. Jessen!) ankom til Fredericia, blev de uden videre alle arresterede. På vejen herover har Hr. Bolvig hele tiden hørt stærke Kanonskud.

Andre rygter tale om store udpresninger af penge i Kolding (3000 Rdlr. daglig?)

Aften:

Desværre, tyskerne rykke frem, og ikke tilbage! Man taler om, at nogle af dem i går have været i Vilstrup og Haastrup. En Mand fra Tavlov var her med hilsen fra min broder, som havde mødt ham på vejen og tilskrev os to ord med blyant på et lille bitte afrevet stump papir. Deromkring står endnu, fortalte manden, alt uforandret til. Danske dragoner ligger deromkring, men tyskerne rider imellem lige op til Krybily Kro. løvrigt er her Rygter nok i omløb, hvoraf flere er rigtig solide løgne til at tage og føle på.

(Gud ske lov! Gine og hendes lille dreng havde det godt i dag. Han skal være en prægtig tyksak, fortæller Trine.)

26. feb. 1864: General de Meza fyret for Dannevirke-rømning

1864Live

Siden kort efter rømningen af Dannevirke har general de Meza været i København for at redegøre for beslutningen om tilbagetrækningen. Det skyldes ikke mindst, at krigsminister C.C. Lundbye har været stærkt utilfreds med ikke at være informeret om tilbagetrækningen. Seneste udvikling for et par dage siden var, at de Meza kom til at true Lundbye med at offentliggøre sin egen forklaring, hvis han ikke bliver frikendt og sendt tilbage til fronten.

Det fik Lundbye til at fare helt i flint og kræve hans afgang. Spørgsmålet bliver diskuteret i statsrådet i dag mellem ministeriet og kong Christian 9. Kongen mener heller ikke, at de Meza burde have truet

krigsministeren, men er dog også imod hans afskedigelse. Christian 9. vil kun gå med til at afskedige ham, hvis hele ministeriet truer med at gå af, hvis han ikke efterlever ønsket.

Konseilspræsident Monrad stiller sig dog på sin krigsministers side, og kongen må efterleve kravet fra ministeriet. Der forventes en officiel udmelding de kommende dage, der også stadfæster, hvem der skal overtage ledelsen af den danske hær.

I går udtalte Danmark sig som bekendt tøvende over for det engelske forslag om en konference til at drøfte en afslutning på krigen. Årsagen var blandt andet, at Monrad frygtede de indenrigspolitiske reaktioner, da en godtagelse af forslaget kunne tolkes, som om Danmark opgav kampen.

I dag beder den engelske udenrigsminister derfor Preussen og Østrig om at give Danmark en frist på to uger til at afklare landets holdning til forslaget. Både Preussen og Østrig udtaler sig positivt, selvom Bismarck også tilføjer, at selvom der ikke er problemer med en udsættelse lige nu, ved man jo aldrig, hvordan situationen ser ud om to uger.

AFGØRENDE BESLUTNING

Preusserne vil belejre Dybbøl efter alle krigskunstens regler før erobringen.

Af Lars Lindeberg, 1964

I den fjendtlige lejr blev der truffet en vigtig beslutning den 26. februar 1864: Dybbøl-stillingen skulle belejres.

Lange forhandlinger var gået forud. Da prins Friedrich Karl rykkede ind i Sundeved i begyndelsen af februar, havde han fået frie hænder til at angribe Dybbøl-stillingen. Den allierede overgeneral Feltmarskal Wrangel, havde dengang ment, at det ville være tilstrækkeligt at beskyde stillingen med feltskyts som forberedelse til en storm, men prins Friedrich Karl var ikke enig med ham. Kun gennem en regelmæssig belejring, som det hed med et krigsteknisk udtryk, kunne man gøre sig håb om at erobre stillingen, erklærede prinsen.

Da feltmarskallen den 22. havde haft lejlighed til at overvære kampen foran skanserne, bøjede han sig for prinsens synspunkter, men i den given situation turde han ikke anbefale en belejring. Efter hans mening burde man nøjes med at holde stillingen indesluttet, så man kunne binde en stor dansk styrke som mulig.

Chefen for den preussiske generalstab, General Moltke, var enig med feltmarskallen om præmisserne, men ikke om konklusionen i denne betragtning. Da Østrig fortsat syntes at være modstander af en besættelse

af Jylland, anbefalede Moltke belejringen af Dybbøl, og hans ord blev afgørende.

Preusserne gik straks i gang med forberedelserne til belejringen. Hjemme i Preussen tog man fat på at udruste en belejringspark med svære kanoner, ingeniørmateriel osv. og i Sundeved fik artilleriøverst Colomier ordre til at udarbejde en plan for belejringen af den danske stilling.

Den danske overkommando svævede endnu i lykkelig uvidenhed om hvad der forestod, og dagen forløb uden større begivenheder på krigsskuepladsen.

27. feb. 1864: Øjenvidne: Hvornår kommer angrebet på Fredericia?

Agnes Gad var præstedatter og boede nær Børkop. I sin dagbog skrev hun om sin oplevelse af krigens gang, mens det store slag nærmede sig med hastige skridt. Her er, hvad hun skrev den 27. februar:

»I Vinding i går talte fader med den unge Rejmer fra Paaby. (Påby er en landsby i Harte Sogn i Kolding. De ældst kendte spor efter landsbyen stammer fra 800tallet, der muligvis er skabt ved at flere gårde har dannet et lokalt samfund. I 1930'erne er Påby ramme for Harteboringen). Han havde dagen i forvejen været i Kolding, og der ved en jordpåkastelse set onkel Isak, som altså, gudskelov er rask. I Gammelby have de et par gange haft besøg af Holmsted, som i det hele havde været indkvarteret i en naboby.

Vores vogne kom ikke længere end halvvejen til Pjedsted. (Pjedsted er en lille by i Syddjylland med 575 indbyggere (2013) Pjedsted er beliggende en kilometer nord for Bredstrup, ni kilometer vest for Fredericia og 16 kilometer syd for Veje. Byen tilhører Fredericia Kommune og er beliggende i Region Syddanmark.

Da mødte de Mikkel Laugesen med flere, der havde været tidligere på færde med halm, men var vendte om ved Spon, hvor man havde sagt dem, at man i dag ventede tyskernes angreb på Fredericia(?) Vist er det, at vore forposter vare flyttede fra Spon!

Aften:

Nå, Gudskelov, det var nok bare snak med Preussernes besøg i Erritsø denne gang. (Erritsø er en forstad til Fredericia, der er beliggende ca. 4 km. sydvest for Fredericias centrum mellem Taulovmotorvejen og bygrænsen. Antallet af indbyggere er omkring 8.000 (2009).

Byen er en typisk forstad med parcelhuse som den altdominerende boligform. Særligt ud mod motorvejen findes flere større virksomheder.

Den hele sandhed er, at forposterne, på grund af foruroligende rygter, er i aftes blevne inddragne fra Spon og i det sted fordoblede ved Staustrup. I begyndelsen af februar 1864 meddeler general de Meza, at fjenden på flere steder er gået over grænsen, og der kommer herefter daglige meddelelser om kampene i Sønderjylland. Den 9. februar erklærer Lunding belejringstilstand i byen, og den 29. februar meddeles, at fjenden har sine forposter stående 1 1/2 mil fra fæstningen. Hele byen er

forvandlet til kaserne. Der indbringes dagligt sårede, og al retspleje, kommunale og borgerlige forhold er suspenderet.

Den 8. har der været træfninger ved Krybily og Haureballegård, og de danske styrker blev drevet tilbage til Stoustrup og Erritsø. 17 sårede og 1 dræbt blev bragt til lazarettet her i byen.

De Brøndsted bønder kom frem med Leverancen. Nu, begynde byens folk at bære dejlige madkurve

og lærer herhen. Soldaternes søndagstraktement, hele spisestuen ligner et stort madskab. Måtte nu blot vagterne, stå uforandrede i morgen, at de dog kunde få alle disse lækker mellemmadder, pandekager, pølser og flæsk! Det er ret en glæde at mærke, at alle have deres fornøjelse af at bidrage deres til at styrke og glæde de stakkels soldater i denne svære tid. I øvrigt hører man daglig de fjerne drøn af kanonskud - og mange forskellige rygter! Man har talt meget om en flydebro, opfyldt med Tyskere, skulde være skudt i sænk ved Als; men det er nok ikke sandt, - Gudskelov - havde jeg nær sagt! Aa, Krig er noget saa rædsomt fra først til sidst!

Amalie Møller skal da nu være rejst over Fyn til sin mand, med sin lille dreng.«

GENERALEN AFSKEDIGES

Mange deserterer fra den danske hær.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den 27. februar 1864 Indstillede krigsminister Lundbye til kongen, at General de Meza afskediges som den danske hærs øverstkommanderende, og at General Gerlach overtog posten i hans sted.

Krigsministeren skrev sin indstilling i sikker forvisning om, at kongen ville følge den. Konseilpræsidenten, biskop Monrad havde nemlig gjort generalens afskedigelse til et kabinet

spørgsmål, så kongen havde i den given situation intet valg. Hans resolution, der forelå næste dag, var derfor kun en formalitet.

Kongen havde til det sidste forsvaret General de Meza og krævet at han fik lov at vende tilbage til hæren, men selvom undersøgelserne omkring tilbage-toget fra Dannevirke ikke havde afsløret noget, man kunne bebrejde generalen, holdt krigsministeren stædigt på, at de Meza skulle afskediges. For krigsministeren var det efterhånden blevet et personligt prestigespørgsmål, og han skyede intet middel for at nå sit mål.

Da tabte de Meza tålmodigheden og meddelte irriteret krigsministeren, at han ville publicere korrespondancen imellem dem for at offentligheden kunne få lejlighed til at dømme i sagen. Det benyttede krigsministeren sig af. Han skrev til kongen, at han ikke kunne have tillid til en general, der fremsatte trusler af den art, og dermed var General de Mezas skæbne beseglet.

Efter krigen blev den gamle general sat på pension. Han afbrød bittert alt samkvem med omverdenen, selv med sine nærmeste, og den 16. september 1865 døde han i ensomhed.

28 mand

Den nye overgeneral fik nok at se til. Et af de vanskeligste problemer, overkommandoen havde at slås med i de dage, var de mange desertører. De sidste dage havde desertionerne helt taget overhånd. Rekorden var 28 mand på én nat. Værst var det naturligvis ved de regimenter, hvis mandskab hovedsagelig stammede fra Sydslesvig, og gjorde ikke forholdene lettere, at preusserne konsekvent hjemsendte desertørerne, når de meldte sig. Ved 10., 12., og 13. Regiment nødsagedes man efterhånden til at udskille det upålidelige mandskab og fylde hullerne op med soldater af ældre årgange.

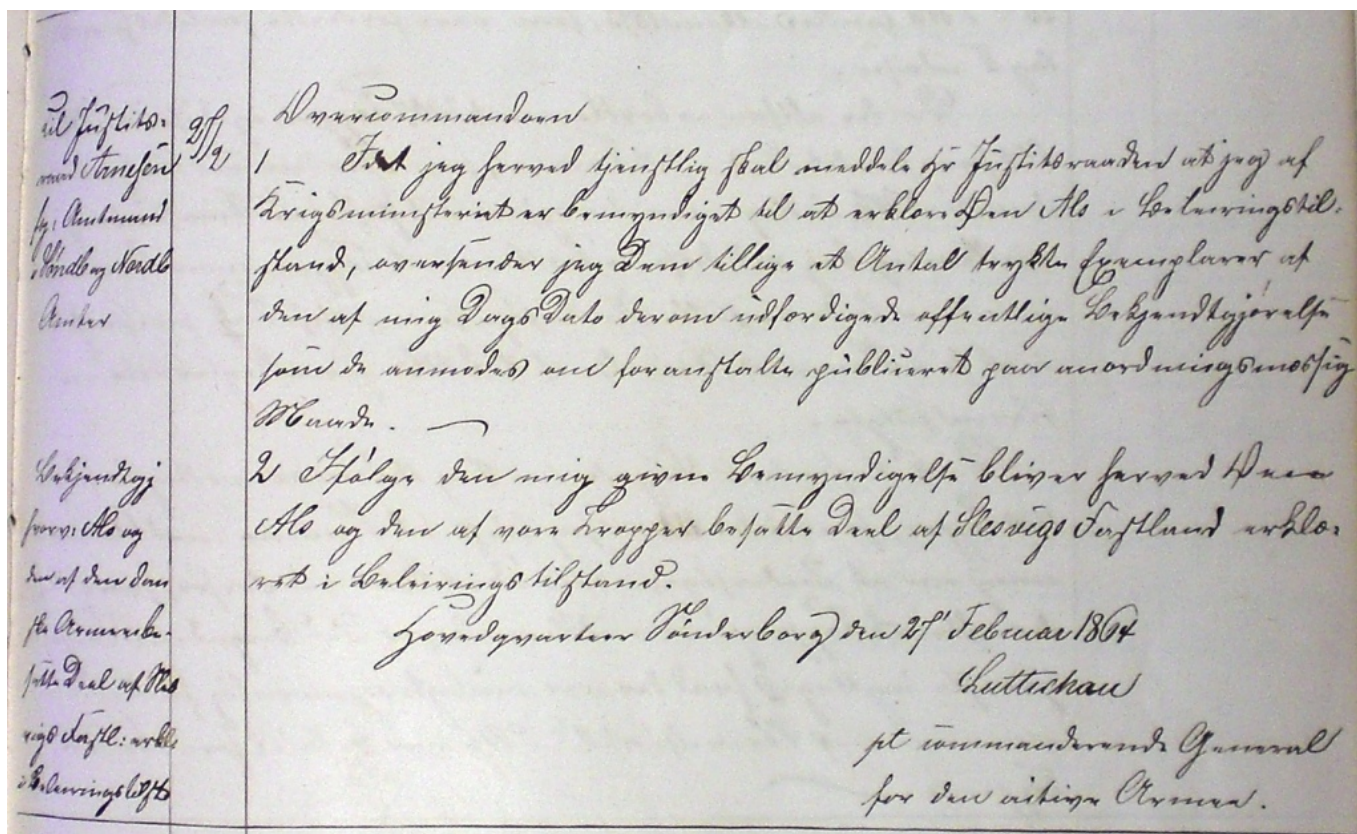
Den 27. deserterede en halv snes mand, men i øvrigt forløb dagen roligt på krigsskuepladsen.

DYBBØL I BELEJRINGSTILSTAND

Af Bjørn Østergaard

Det er nu blevet klart for den danske Overkommando, at Dybbøl og Als ville blive scenen for de kommende afgørende kampe i krigen. Derfor erklæres Als og Dybbølstillingen den 27. februar i belejringstilstand, hvilket bl.a. betyder, at civile ejendomme kan ødelægges.

Herefter indledes nedrivningen af de ejendomme, som ligger i et ca. 500 meter bredt bælte foran skanserne på Dybbøl. Det er fx. Bomhuset på Dybbøl Banke og Trovshøjgård lige foran Skanse 2. Desuden ryddes alle levendehegn indenfor den samme afstand. Herved skabes et frit skudfelt foran de danske skanser.

Dybbølstillingen erklæres i belejringstilstand: Den 27. februar erklæres Als og Dybbølstillingen i belejringstilstand af general Lüttichau, der var udnævnt som midlertidig overgeneral, efter at overgeneral de Meza var kaldt til København.

28. feb. 1864: Officiel meddelelse om de Mezas fratrædelse

1864Live

Forleden pressede D.G. Monrads ministerium med krigsminister Lundbye i spidsen kong Christian 9. til at afskedige general de Meza som øverstbefalende for hæren. I dag kommer den officielle meddelelse fra kongen, hvor han slår fast, at den eneste grund til afskedigelsen er ønsket fra ministeriet.

Generalløjtnant Lüttichau

Til ny øverstkommanderende udnævnes chefen for 1. division, generalløjtnant Gerlach. Generalløjtnant Lüttichau, der har været fungerende chef for hæren under de Mezas fravær, udnævnes til chef for artilleriet. Krigen har nu været fire uger, og i tre af disse har den øverstkommanderende for hæren siddet i København for at afgive beretning. Men nu har den danske hær altså atter en øverstbefalende ved fronten.

Generalløjtnant Gerlach.

DRAGON NIELS KJELDSSENS KAMP - I FANTASIEN OG I VIRKELIGHEDEN

Krigens meget romantiske rytterkamp nord for Blåkjær Skov mellem Kolding og Vejle.

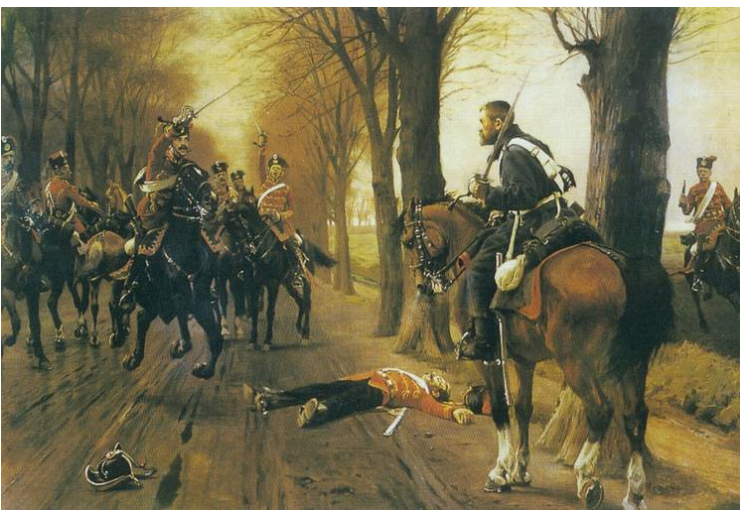
Af Lars Lindeberg, 1964

Den 28. februar kom det for første gang til sammenstød mellem de rytterpatruljer, som danskerne og preusserne dagligt sendte frem på rekognoscering i "ingenmandsland" mellem Kolding og Vejle. Fem danske Dragoner, der havde gjort holdt ved et hus nord for Blåkjær Skov for at få noget at drikke, blev pludselig overrasket af preussiske Gardehusarer.

Dragonernes anfører en korporal, undslap på sin fuldblodshest. Tre af de menige blev taget til fange, mens den fjerde, dragon Niels Kjeldsen, blev skudt efter en kort kamp.

Fantasi

Kampen var i sig selv betydningsløs, men beretningen om Niels Kjeldsen kamp gik fra mund til mund, og efterhånden antog den en helt myteagtig karakter.

Mens kammeraterne tog flugten, havde Niels Kjeldsen vendt sin hest med front mod fjenden, fast besluttet på at sælge sit liv så dyrt som muligt, fortalte man. Under den følgende kamp prøvede preusserne forgæves at komme ind på livet af ham, og 5 af dem blev kastet af hesten. Da red en preussisk Fændrik om bag den danske Dragon og skød ham ned. Under middagen i officersmessen i Kolding samme aften havde husarernes ritmester bebrejdet fændrikken hans feje optræden, og kort efter tog den uheldige

preussiske officer sin afsked fra regimentet.

Virkelighed

I virkeligheden flygtede Niels Kjeldsen sammen med de øvrige danske dragoner. Da han blev indhentet af en preussisk underofficer og et par menige husarer, nægtede han at overgive sig. Han fortsatte sit ridt og huggede bagud med sin sabel for at holde forfølgerne på afstand. Et af huggende ramte underofficeren og lammede hans ene arm, så han måtte trække sig ud af kampen. I det samme nåede den preussiske fændrik op bag de kæmpende. Også han opfordrede den danske dragon til at overgive sig, og da det ikke lykkedes, skød han Niels Kjeldsen en kugle gennem hovedet. Hvad der skete ved officersmessen i Kolding om aftenen, ved man ikke, men et par dage efter kampen blev fændrikken udnævnt til løjtnant, og senere modtog han to medaljer for sin tapperhed under kampen mod de danske dragoner nord for Blåkjær Skov.

I Sundeved blev der også patruljeret, men der skete ingen blodige sammenstød. Tværtimod. Dagsbefalingen indeholdt den dag en klage over, at de danske forposter fraterniserede med fjendens. Foran Fredericia var alt roligt.

Fra Agnes Gads dagbog 28. februar 1864:

Madkurvene kom da i rette hænder og blev modtagne med henrykkelse! Det er rigtig rart, især da det er at befrygte, at det er de sidste dage, de står i samme stilling. Thi nu i mørkningen kom Peder Træskomand som fortalte, at han i middags havde set en stor skare tyske der var drage fra Viuf op imod Højen.

Denne kære festdag er såmænd ellers for os her gået saa rolig og rart, som om vi levede i bedste fred, om end stemningen mange gange trykkedes af den sørgelige virkelighed. Som vi i formiddag sad om kaffebordet, rullede – som sædvanlig – Herslev vognen til vor overraskelse for døren med Polly, Emma og lille Luise Petersen. Dog er det desværre ikke bedre med vor kære Polly. Nu blev der atter skrevet til Dr. Klem; Gud at give, han kunde sende hende noget virksomt, inden al samfærdsel umulig gøres, – at hun igen kunde komme lidt til kræfter. Efter Middag kom Agnete Bolvig (dog med strenge ordrer til at tage bort igen om to Timer), og Stine Madsen, som blev her til the. Vi savnede jo rigtignok de kære Jacobsens, men det var yndigt at være sammen, for os andre i fred og ro endnu denne dag! Også breve der kom til Sofie fra brødrene, svigerinde Emilie og de trofaste Petersens. Marius agter da, om Gud vil, at møde dem i Fredericia på lørdag, for han kan vel næppe nå hertil med det samme?

Hen ad Eftermiddagen nåede det foruroligende rygte os, at en afdeling Preussere havde været på Follerupgård, for at tale med herredsfogeden. Og det er desværre sandt nok; thi broder Frits, som virkelig i mørkningen kom til os, fjender og uføre til trods, er gået igennem Herslev for med det samme at se til fru Schjerning. De havde rigtig været der og nøjagtig undersøgt alle gårde, om der måske skulde være danske soldater der. En var således kommet galopperende ind i Præstegården med den spændte pistol udstrakt foran sig. Et uhyggeligt syn for den stakkels Fru Schjerning i sin ensomhed! Jeg vil dog håbe vore kære gæster velbeholdne have nået hjemmet. Preusserne havde jo dog igen trukket dem tilbage.

DANSK SEJR VED VORBASSE

Dansk eskadron tage 34 preussiske husarer til fange efter voldsomt sammenstød.

Af Lars Lindeberg, 1964

Danmark kunne notere en lille sejr den 29. februar 1864, da preussiske husarer og danske dragoner tørnede sammen syd for byen Vorbasse.

Preusserne havde fået underretning om, at der stod en eskadron dragoner i byen, og da de følte sig utrygge ved, at danskerne opererede så langt vestpå, fik to husar-eskadroner ordre til at jage danskerne væk. Den ene af de preussiske eskadroner overrumplede de danske vagtposter, tog nogle af dem til fange og jog resten af dem foran sig ind mod Vorbasse.

Syd for byen lykkedes det en løjtnant at få samling på de flygtende dragoner, og i strakt karriere red han preusserne i møde. De forreste husarer blev væltet over ende ved sammenstødet med de tunge danske dragoner. De øvrige blev grebet af panik, og mange af dem kastede deres heste om for at tage flugten.

Da resten af den danske eskadron i det samme kom sprængende fra Vorbasse, opgav preusserne videre modstand og flygtede skarpt forfulgt af danskerne. Først da den anden preussiske eskadron dukkede op, standsede danskerne forfølgelsen.

Dragon Niels Peter Rasmussen, der var med, fortæller:

"Jeg ved næsten ikke, hvordan det gik til, for vi var helt vilde og slog blot løs det bedste, vi kunne. En korporal af vore fik et stik af en sabel lige i tindingen. Jeg så, han styrtede af hesten. Den husar, der stak ham, fik nok at gøre, for en af vore gik løs på ham, og jeg skal sandelig love for, der vankede".

Alle de danske dragoner på 4 nær, blev befriet. 1 preussisk husar blev dræbt, og 34, deraf 6 sårede, blev taget til fange. 7 af de danske dragoner var såret, og 1 af dem døde kort efter af sine sår.

Hverken fra Sundeved eller Fredericia forelå rapporter om andet end patruljevirkosomhed den dag.

Derimod kunne det danske marineministerium den 1. marts meddele, at eskadren i Østersøens østlige del havde hejst flaget under Kontreadmiral van Dockums kommando. Det betød, at Danmark snart ville være i stand til at udstrække blokaden af de fjendtlige havne til dette farvand.

Carl Edvard van Dockum (29. februar 1804 i København – 29. januar 1893 i Helsingør) var en dansk søofficer og marineminister

Fra 1855 1857 var van Dockum Folketingsmand for Århus, hvorefter han var 1857 gesandt i England. I 1859 fik han igen tilbudt stillingen

som marineminister, men afslog, og i 1860 gik han atter ind i marinen som kontreadmiral. Ved krigsudbruddet i 1864 var han øverstkommanderende for flåden i den østlige del af Østersøen.

Kort Tid efter sin seneste ministertid udnævntes van Dockum til chef for Søofficerskorpset og viceadmiral, hvilket han var indtil han gik på pension 1. juni 1874.

Han bosatte sig i Helsingør, og udgav i 1888 en bog med titlen *Gamle Minder fra Tjenesteårene om Bord i franske Skibe 1823-29*.

Dockum blev kammerjunker 1823, kammerherre 1851, Ridder af Dannebrog 1843, Dannebrogsmænd 1848, Kommandør 1853 og Storkors 1860.

Han er begravet på Holmens Kirkegård. Hans efterladte papirer findes i Rigsarkivet.

Der findes et portrætmaleri af August Schiøtt 1850 (Frederiksborgmuseet). Miniature af F.C. Camradt 1833 i familieje. Portrætteret på F.C. Lunds maleri *Paa Søen 1853 om Bord på "Dannebrog"* (litografi herefter). Træsnit efter tegning af Henrik Olrik 1864 samt 1871 og 1893.

29. feb. 1864: Agnes Gads dagbog:

Forbundets civilkommissærer i Slesvig fyrer danske embedsmænd

1864live

Fra Agnes Gads dagbog 29. februar 1864:

Vognene med leverancerne til Fredericia have da nu atter vovet sig på gled havde vi dem nu vel igen! I Slesvig skalte og valte naturligtvis nu civil kommissioner efter eget godt befindende: Novemberforfatningen er kasseret. Alle Embedsmænd, der ikke have studeret mindst 2 år ved Kiel, skulle fjernes. Sprogskriptet er hævet, osv., osv.! Efterretningerne udefra nå os nu dog allerede ofte meget sent og i Uorden, hvilket vist forårsages ved, at postgangen over Snoghøj er standset, og Alt må transporteres over Aarhus. Dog vare Brevene fra København i går ikke ældre end 3 dage, hvilket jo forholdsvis var godt nok.

Vi kunne i almindelige tider have dem dagen efter afsendelsen.

Oberstløjtnant Beck bekendtgør i Vejle Avis, at det ikke bør glemmes, at den halve ære for den modige fægtning ved Oversø (Bilskov Kro) tilkommer 11. Bataljon, og navnlig kommandøren for hele divisionen, Max Müller.

I Berlingske Tidende af 25. ds. læses:

"Väter, Mütter, Bräute und Geschwister !" "Eure Verwundeten haben es in den Hospitalern vortrefflich in medizinischer wie leiblicher Verpflegung. Slesvig, d. 16. Februar 1864. Doris Esselback. fortræffelige Md: Esselback, dit Minde vil leve!

Et andet notat, som i disse dage læses i aviserne er af en sørgeligere beskaffenhed, idet den unge Kandidat Thorvald Poulsens slægtninge forgæves søger oplysninger om ham, der formodes at han er falden ved Oversø, men der er intet spor at opdrive.

Rygtet siger, at der udgæet ordre til at afbrænde Staustrup by, ved fjendens nærmes.

1.mar. 1864: Agnes Gads dagbog:

Fredericias indbyggere har fået ordre til at rømme byen, siger rygtet

Da Karlene i aftes kom hjem fra Fredericia, medbragte de det kærkomne rygte, at tyskerne vare i færd med at trække dem tilbage fra Nørrejylland og allerede havde rømmet Kolding! I dag siges derimod modsat, at de få tilbageblevne indvånere i Fredericia skulde have fået ordre til, øjeblikkelige at forlade Byen, på grund af det nær forventede bombardement(?) Man vænner sig efterhånden til slet ingenting at tro, af al den snak, og kan dog ikke lade være at høre efter den. Kandidat Poulsens legeme er nu fundet og begravet ved faderens side i Flensborg.

Der står nu i Fredericia Avis, at der ikke finder valg sted på lørdag, medens Ministeren har erklæret det modsatte for min Broder!

Telegram af 29. februar:

I aftes blev de Meza's afskedigelse underskrevet. General Gerlach er udnævnt til overgeneral og Stjernholm til Stabschef. Kaufmann får nok en Brigadekommando.

Bornholmerne have frivilligt opgivet deres ældgamle privilegier angående værnepligtsfrihed og tilbudt at stille sig i række med deres landsmænd

Kongens Svar på Rigsdagens Adresse:

"Min tro Rigsdag!

Jeg takker Eder for Eders Udtalelse! Jeg stoler på Eder, på mit trofaste danske Folk. Jeg vil stå fast og holde ud til det yderste; jeg vil gøre alt, for at opnå en fred, hvormed Danmark kan være tjent.- Jeg vil ikke ophævelsen af den bestående politiske forbindelse imellem Kongeriget og Slesvig. Jeg vil være en fri Konge over et frit Folk: fri er kun Kongen, når Landet er selvstændigt, frit er kun Folket, når den forfatningsmæssige Tilstand bevares og udvikles. Jeg håber til den nådige Gud, at man engang må kunne sætte paa mit Gravmæle:

'Intet Hjerte slog mere trofast for Danmark.'

Gud være med Eder!

"INTET NYT"

Krigsminister utilfreds med aktiviteten i Sundeved.

Af Lars Lindeberg, 1964

Efter den danske krigsminister Lundbyes mening var der lidt for stille på krigsskuepladsen i denne tid, og den 2. marts 1864 skrev han til den ny overgeneral Gerlach og opfordrede ham til "*at foretage sig noget for at forstyrre den ro, hvormed fjenden tror at kunne stå foran vor stilling, indtil han finder det belejligt at angribe den*".

Det var nu kun fra krigsministerens skrivebord i København, krigsskuepladsen virkede stille. Her er hvad der skete i Sundeved den dag, krigsministeren skrev, og sådan gik det til næsten hver dag. En soldat i 3. Regiment, Claudius Madsen, fortæller:

"Vort kompagni blev den 2. marts om formiddagen beordret til at gå frem og tage stilling foran vedetkæden for bl.a. at se, hvor talrige fjendens patruljer var. Det varede ikke længe, inden enkelte pikkelhuer viste sig bag hegnene tæt foran os, og skydningen begyndte. Efterhånden kom fjenden til syne i større antal, men altid snigende bag gårde og hegn, han havde vel omtrent 150 mand samlet imod os i små grupper, og der veksledes 4-500 skud, inden det lykkedes os at drive ham tilbage. Desværre fik vort kompagni et par sårede, som jeg her vil nævne: Kaptajn Svane, Kompagnikommandør (let såret i venstre hånd), menig 15 Carl Schæffer (hårdt såret af to kugler), menig 512 F.C.T. Christensen (såret i armen), Menig 296 (såret) og menig 342 Niels Christensen (såret)".

Fra Vejle og Fredericia forelå ligesom fra Sundeved kun meddelelser om patruljevirkosomhed, hvilket altså ikke tilfredsstillede krigsministeren i København.

2. mar. 1864: Preusserne hugger hovedet af Istedløven

1864live

Siden besættelsen af Slesvig i begyndelsen af februar 1864 har de indsatte tyske myndigheder arbejdet på at fordrive og undertrykke danskheden. Tidligere i februar har man ophævet Novemberforfatningen og de såkaldte sprogreskripter. Den nationalliberale avis Fædrelandet beretter i dagens udgave, at "De magthavende preussiske Øvrigheder i Flensburg have foretaget skridt til at fået det antikvariske Museum, der som bekendt gemmer Skattene fra Brarup-Fundene, i deres besiddelse og derefter formodentligt bortføre det til Berlin." Heldigvis havde snarrådige dansksindede allerede bragt muserets genstande i sikkerhed.

Sønder Brarup (dansk) eller **Süderbrarup** (tysk) er beliggende cirka 10 km sydvest for Kappel i det sydøstlige Angel. Byen i Slis Herred nævnes første gang i 1231 som *Syndräbrathorp*. Brarup betyder *By ved skråning*. Fundene i Thorsbjerg Mose i byens nordlige udkant vidner derimod om, at her har været mennesker allerede i jernalderen. Den

forhenværende skovmose havde dengang stor betydning som helligt sted for Angels befolkning. De ofrede her våben, tøj, smykker og mønter til de nordiske guder. Fundene kan i dag ses på Gottorp Slot i Slesvig By og på Nationalmuseet i København.

Værre står det dog til med Istedløven – monumentet, der blev opstillet i 1862 i Flensborg til minde om den afgørende danske sejr over de slesvig-holstenske oprørstropper i Treårskrigen. Ifølge Fædrelandet lod de tyske myndigheder løven nedtage den 26. februar og ”formodentlig for at gøre forhånelsen end mere krænkende har man ladet Løven lemlæste, inden man tog den ned; den 25de lod man nemlig Halen og Hoved afhugge.”

Istedløven, mindesmærke i form af en siddende løve i bronze, udført af H.W. Bissen 1859-60 til minde om de faldne i Slaget ved Isted 1850 og opstillet på Flensborg Kirkegård i 1862. Mindesmærkets samtidige karakter som provokerende sejrsmonument gav anledning til betænkeligheder i moderate danske kredse. *Istedløven* blev da også fjernet efter 2. Slesvigske Krig 1864 og opstillet i Berlin ved den daværende officersskole i Lichterfelde. På foranledning af Politikens korrespondent i Berlin, Henrik V. Ringsted, kom *Istedløven* efter 2. Verdenskrig i 1945 til København, hvor den blev opstillet ved Tøjhusmuseet. I 2009 henvendte byrådet i Flensborg sig til den danske stat med ønsket om at få *Istedløven* tilbage. Den danske regering reagerede positivt og indledte undersøgelser af skulpturens tilstand med henblik på en flytning. Efter restaurering i København blev *Istedløven* den 10.9.2011 genindviet på Flensborg Gamle Kirkegård.

Carl Plougs oprindelige, nationalistiske vers på soklen er bl.a. erstattet med ordene "genopstillet 2011 som tegn på venskab og tillid mellem danskere og tyskere".

En zinkafstøbning af *Istedløven* står ved Wannsee i Berlin.

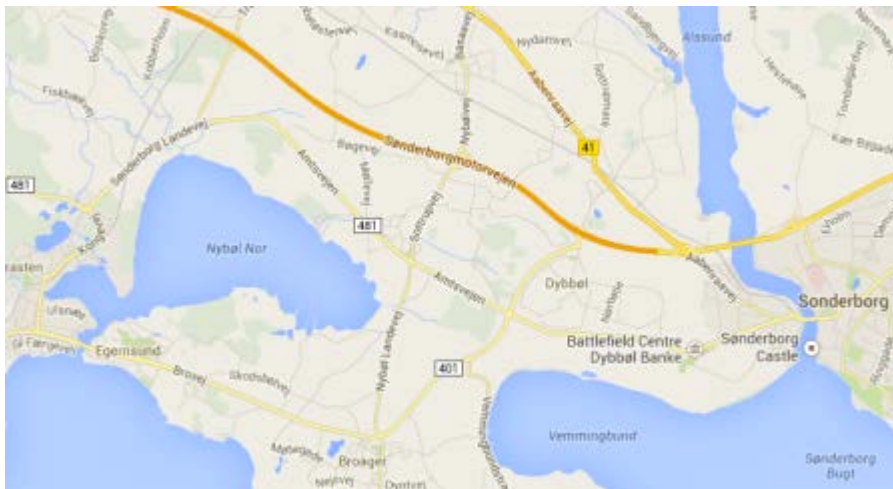
MINISTERENS INVASION

To kompagnier af Livgarden skal gå i land på Holstens kyst.

Af Lars Lindeberg, 1964

Bortset fra at preusserne slog en ny bro over Egersund for at kunne føre tungt skyts over til planlagte batterier på Broagerland, var der stille på krigsskuepladsen den 3. marts 1864.

17. feb. 1864: Preusserne byggede pontonbroen over Egersund for at besætte Broager

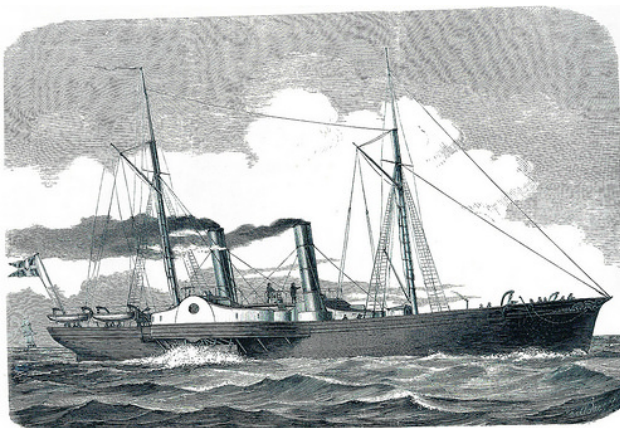

Nutidigt kort over området, hvor man i venstre side kan se betydningen af en overgangsmulighed ved

Egersund (Fra Google Maps)

Det preussiske 1. korps har fået ordre til at binde så store danske styrker som muligt i Dybbølstillingen, og for at presse stillingen mest muligt ønsker preusserne at opstille langtrækkende kanoner ved Gammelmark på halvøen Broagerland, som kan beskyde Dybbølstillingen hen over Vemmingbund.

På kun to timer lykkes det de dygtige preussiske ingeniørtropper at bygge en pontonbro over Egersund, som vil gøre dem i stand til at overføre store styrker til Broagerland. En fri preussisk adgang til Broagerland kan på kort tid blive et stort problem for Dybbølstillingen, men har danskerne noget at slå igen med? Derimod var krigsminister Lundbye stadig i aktivitet på sit kontor

i København. Han var utilfreds med, at overkommandoen i Sønderborg ikke optrådte mere aktiv, og da han betragtede sig selv som generalernes general, gav han på eget initiativ to kompagnier af Livgarden ordre til at gå ombord i postdamperen - Freya - og sejle til Hohwacht på Holstens kyst og gøre landgang. Han håbede på den måde at kunne forstyrre fjendens lange

forbindelseslinjer og tvinge ham til at ofre flere tropper på at beskytte dem. Overkommandoen fik først besked om operationen næste dag, tre kvarter før "Freya" afsejlede.

3.mar. 1864: Agnes Gads dagbog:

Krigens konsekvenser:
Skolerne bruges som lazarettet

Fra Agnes Gads dagbog 3. marts 1864:

Pastor Sørensen var her en times tid i går eftermiddags, men førte ingen videre nyheder med sig. Det, hvorefter man i denne Tid tørster. En lille preussisk patrulje på henved 40 dragoner skal være bleven tagen til fange herude vestpå af vore (ved Bekke?). Dette skal være sikkert; forresten vrimler det med rygter, trolige og utrolige; man skulde tro, de er blevet udklækkede i luften! Haderslev latinskole skal dog endnu ikke være lukket. Men den har måttet forlade skolebygningen, der er, blev tagen til lazaret, og senere er Harmoniens Lokale, hvorhen de var flyttet, også blev beslaglagt. For tiden holdes der skole i et jernstøberi, sandsynligvis Wolfgang Petersens. I Lilballe boer en slagter der i denne tid - forunderlig nok - skal kunne begå sig sådan, at han slagter både for de danske og de tyske! Gud ved, hvordan det hænger sammen? Han kører imellem helt ned til Haderslev med kød, og med ham er et par skoleelever herfra egnen, der vare komne hjem på fastelavnsbesøg, de atter rejste derned. Vor bys eksempel med at køre mad til feltdvagnerne er bleven efterfulgt til held for de stakkels soldater, idet Andkjær, Sellerup og Børkop Mølle på forskellige dage have været i omegnen af Vejle by med rigelige forsendinger. Fra Brøndsted og Pjedsted have de allerede i lang tid båret mad og kaffe ud til Spon.

4. mar. 1864: Krigsministeriet angriber fjenden uden om overkommandoen

1864Live

Stemningen mellem det danske krigsministerium og den danske overkommando er ikke god, selv ikke efter at de Meza blev afsat. Krigsministeriet ønsker en mere aktiv krigsførelse, både af hensyn til de øvrige internationale magter, men også af hensyn til den danske offentlighed. Her presser særligt den nationalliberale presse på for en mere aktiv optræden. Den militære overkommando mener imidlertid, at de danske kræfter ikke på nogen måde rækker til en offensiv optræden, der kunne have mulighed for at lykkes.

Krigsministeriet lægger imidlertid så stor vægt på offensive aktioner, at de i dag iværksætter et selvstændigt angreb på det besatte Holsten! I et telegram her til eftermiddag får den militære overkommando, som sidder i Sønderborg, at vide, at krigsministeriet har sendt to skibe af sted fra København med to kompagnier af garden. De skal landsættes ved Hohwacht i Holsten og skal derefter søges landsat andre steder også.

Den Kongelig Livgarde til fods i Krigen 1864.

I skarp kontrast til deres heftige engagement i den første Slesvigske krig, deltog Garden kun i en mindre rolle i krigen imod Preussen og Østrig. På trods af dette er deres historie stadig interessant. Selvom dele af Den Kongelige Livgarde var tilstede ved fronten næsten fra begyndelsen af

fjendtlighederne, deltog Den Kongelige Livgarde til Fods ikke i kampen før i begyndelsen af marts, da to kompagnier deltog i en mærkværdigt foretagende.

På trods af den kendsgerning (eller måske pga. af den), at danskerne var på et hastigt tilbageslag i Jylland, blev det besluttet at et angreb skulle foretages på kysten af Holsten, øst for Kiel, i nærheden af Hohwacht. Derfor afsejlede dampskibet Freja og dampkorvetten Dagmar, den 6. marts fra Sjælland og ned til den Slesvig-holstenske kyst med det 1. og 4. Kompagni af Den Kongelige Livgarde til Fods ombord.

Fra begyndelsen gik ingenting ifølge planen. Dårligt vejr forhindrede den planlagte landgang ved Hohwacht, og selvom en landgang blev foretaget i området imellem skovene ved Schassau og Weinberg, blev der ikke sat mere end 50 mand i land, før man fandt ud af, at der ingen fjendtlige tropper var i området. Det blev hurtigt klart, at ikke alene var der ingen fjendtlige tropper i det umiddelbare område, der var ingen fjendtlige tropper overhovedet i det nordøstlige Holsten!

Da sås i den hæftige Ild Den Kongelige Livgarde i Sektionskolonne... rykke frem på den nordre Pontonbro. Geledderne var tæt sluttede, Marchen taktfast og i almindelig Kadence, Geværerne i hvil, skarpt antrukne, alt ganske som på Eksercerpladsen

Alt hvad Garden måtte kæmpe imod, var de vanskelige vejrforhold. Endnu en landgang var planlagt ved Hohwacht, men igen spillede vejret ind, og da tiden afsat til operationen var ved at løbe ud, blev hele operationen aflyst. I løbet af nogle få dage var Garden tilbage på Sjælland, og de eneste tab de havde lidt, var de tab der skyldtes søsyge og vejret. Alt i alt en ildevarslende start for Den Kongelige Livgarde til Fods i krigen med tyskerne.

I april havde Garden til Fods tilsluttet sig forsvarerne ved Dybbøl stillingen, hvor deres ankomst blev overværet af Gallenga, en britisk korrespondent, som i strålende vendinger beskrev deres optræden. Enheden blev en del af reserven som befandt sig i området omkring Sønderborg overfor Dybbøl stillingen. Den befandt sig stadig i denne rolle på den skæbnsvangre dag, den 18. april, da preusserne indledte deres angreb. Med kampen rasende på den modsatte side af sundet,

blev Garden beordret til samling og marchere over den nordlige pontonbro og deltage i kampen. Hvad der skete derefter, er levende beskrevet at sekondløjtnant S.C. Knudtson (der senere selv gik ind i Garden), som overværede Gardens fremrykning.

"Da sås i den hæftige Ild Den Kongelige Livgarde i Sektionskolonne... rykke frem på den nordre Pontonbro. Geledderne var tæt sluttede, Marchen taktfast og i almindelig Kadence, Geværerne i hvil, skarpt antrukne, alt ganske som på Eksercerpladsen. Foran Kolonnen marcherede 4 officerer... Granaterne piskede ned i Vandet på begge sider af Broen, Garden fortsatte sin March. Da Kolonnens Tête var nået omtrent totrediedele af Broens længde frem, fik Bataljonen befaling til at

rykke tilbage; Artillerilarmen var saa stærk, at jeg, der stod tæt ved Broens vestlige Ende, ikke kunne høre nogen Kommando; men pludselig saa jeg Geværerne blive stærkt antrukne, ..., og Kolonnen næsten samtidigt i hele dens Dybde, ..., vende om og lige saa roligt, ... marchere tilbage til Sønderborg ..."

Garder i feltuniform - krigen 1864

Efter denne fantastiske fremvisning af disciplin og mod, indtog Garden stillingerne imellem Kirkebatteriet og Sønderborg Slot, hvor de var under beskydning fra preussiske kanoner. I betragtning af, at de ikke havde været i direkte kontakt med fjenden, var deres tab denne dag høje, med 13 dræbte inklusiv den øverstkommanderende, Oberst Lasson, og 20 sårede ud af en styrke på 10 officerer og 712 andre. Den 19. april omkring kl. 19 blev bataljonen afløst af det 3. Regiment.

Enheden marcherede derefter til Hørup Hav, og efter at have tilbragt natten under åben himmel, gik de ombord på skibene og sejlede til Fåborg på Fyn. Sådan endte Den Kongelige Livgardes til Fods deltagelse i krigen. Alt taget i betragtning må krigen have været meget frustrerende for Garden, da de på trods af deres indsats, aldrig fik chancen for at vise deres kampegenskaber overfor fjenden.

På trods af dette, havde Garden vist det mod og den disciplin der altid havde været deres kendetegn. Det blev derfor passende at ordet Dybbøl for anden gang, blev tilføjet den lange liste af kampsteder der prydede regiments flagene

PATROLJEVRØVL

Sådan gik den 4. marts 1864 for 16. Regiments 2. Bataljon på forpost foran Dybbøl.

Af Lars Lindeberg, 1964

Der var fortsat stille på krigsskuepladsen den 4. marts 1864. En Sekondløjtnant af 16. Regiment beskriver dagen således i et brev hjem:

"Lad mig en gang beskrive en forpost tur detaljeret, og lad mig vælge den 4. marts. Om morgenen kl. 8 stilles og afmarcheres til Pythusene, to små rønner, der ligger ved Åbenråvejen, og ved hvilke hovedposten står. 2. Bataljon skulle den dag have feltvagterne og vedetterne; min Bataljon (1) skulle blive ved Pythusene.

Afløsningen går for sig uden forstyrrelse. Meldinger indkommer; at posterne er udstillede, patruljer udsendes, og vi overlader os til en idyllisk roligheds-tilstand. I det ene pythus bor majoren og begge bataljonsstabene. Huset er naturligvis forladt og opviser et træbord og to bænke. Sovekammeret er en stue uden ruder i vinduerne, aldeles fyldt med halm. Det andet pythus er ganske anderledes. Der

er kun et værelse, men der er stole, dvs. en mængde skarnbøtter, øl tønner og desl. omkring et bord.

Man har fået den excellente idé at tilberede en duftende bøf med kartofler. Under måltidet kommer skildvagten for gevær løbende og melder: ? Der faldt skud i kæden? På dette råb fik man de to første gange vi var på forpost, bisselæder i skoene, men man bliver klogere. Det er dét sædvanlige patruljeværl, tænkte jeg og blev ved med at spise min bøf. Man bliver mærkværdig ligegyldig for slig efterhånden. Da jeg var mæt, gik jeg ud ved posten for gevær og hørte lidt plaffen, meldte hvad jeg havde iagttaget, og opstillede den rimelige formodning, at det ikke var noget alvorligt.

Lidt efter kom en såret af 3. Kompagni spadserende til underlæggen; han havde fået en kugle i kinden, temmelig slemt nok. Han blev forbundet og kørt til Sønderborg. Det var det eneste tab, vi havde den dag, og vedetterne blev på deres post, så i ser, jeg gjorde ikke uret i ikke lade mig forstyrre ved bøffen."

5. mar. 1864: Preussen og Østrig når til enighed!

1864Live

Indtil i dag er krigen foregået i Slesvig, når man ser bort fra Preussens besættelse af Kolding. Preussen og Østrig har fra begyndelsen af krigshandlingerne netop slået på, at deres mål kun var en besættelse af Slesvig, men efter preussisk pres er de to tyske allierede nu klar til at tage næste skridt. På et møde i går enedes de to parter om de nye mål, og i dag undertegnes protokollen officielt. De to magter aftaler:

1. at den militære Hovedopgave nu måtte være Erobringen af Dybbøl og Als for at hindre Troppekonzentration i de Allieredes Flanke; desuden skulde der foretages en Fremrykning i Jylland som Modtræk mod Krigen paa Havene.
2. at dette Skridt kun dikteredes af militære Grunde, saa at intet herved ændredes i tidligere Erklæringer. Østrig og Preussen var vedvarende rede til at slutte Vaabentilstand paa Grundlag enten af den militære status quo eller samtidig Rømning af Dybbøl-Als og Nørrejylland.
3. at Østrig og Preussen i Betragtning af, at Besættelsen af Slesvig havde udviklet sig til Krig, ikke følte sig bunde ved tidligere Traktater og altsaa vilde kunne stille Forslag paa Konferencen uden Hensyn til Aftalerne fra 1851-52

Otto von Bismarck

Preussen og Østrig vil altså tage Jylland i pant for at hævde ret på Dybbøl og Als, som altså kan byttes for Jylland. Dette hænger også sammen med, at man har indset, at det kan tage et stykke tid at indtage Dybbølstillingen,

da man først skal igennem en omfattende belejring for at svække stillingen.

Bismarck har allerede på et preussisk kronråd i begyndelsen af februar slået fast, at målet må være Slesvigs erobring for Preussen, og selvom dette stadig ikke siges åbent, afspejles det i aftalen med Østrig. Allervigtigst er måske her aftalens tredje punkt, idet Bismarck her har fået østrigernes accept af, at krigen nu ikke kun går ud på at opretholde aftalerne fra 1851-52, men at der også kan komme andre krav på bordet, da Preussen nu betragter sig som frigjorte af Londontraktaten.

ANGREB PÅ HØJRE FLØJ

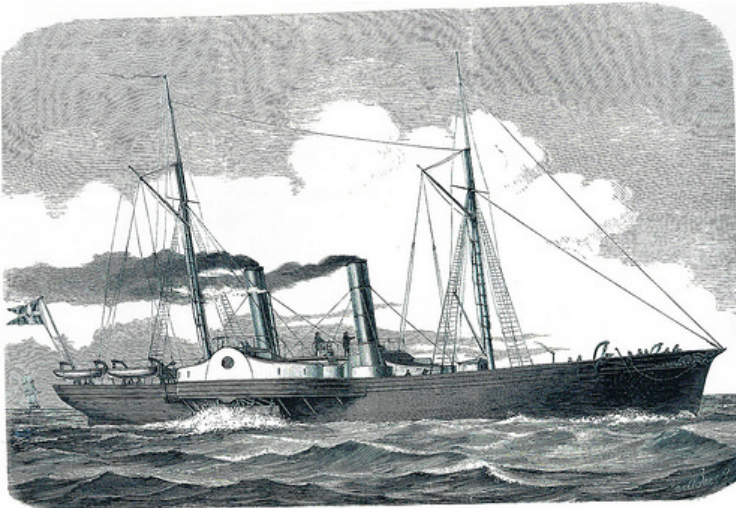
Betydningsløs kamp i Sundeved.

Af Lars Lindeberg, 1964

Efter en halv snes dages ro på krigsskuepladsen i Sundeved foretog preusserne den 5. marts 1864 et mindre angreb på Dybbøl-stillingens højre fløj og trængte de danske forposter tilbage. Efter en kort kamp der kostede danskerne 1 død og 4 fangne, trak preusserne sig igen tilbage uden selv at have lidt tab.

Hverken fra Vejle eller Fredericia forelå meldinger om noget usædvanligt.

MISLYKKET LANDGANG PÅ HOLSTENS KYST

Feltmarskal Wrangel får tilladelse til at rykke op i Jylland.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det blæste kraftigt, da postdamperen "Freya" nåede Holstens kyst den 6. marts 1864. Om bord havde skibet to kompagnier af Livgarden, som på krigsminister Lundbyes ordre skulle gå i land for at alarmere fjenden.

Turen havde været drøj. En hel dag havde "Freya" ligget underdrejet ved Lolland i

snetykningen og storm. På det sidste stykke vej var "Freya" blevet eskorteret af korvetten "Dagmar" og kanonbåden "Marstrand". På grund af den høje sø kunne tropperne ikke landsættes ved Hohewacht som planlagt. I stedet valgte man kysten mellem skovene Schassau og Weinberg, hvor garderne, der nu i to døgn havde lidt alle søsygens kvaler, måtte vade ind til strandbredden i vand til livet. Da der var kommet 50 mand i land, besluttede man ikke at landsætte flere. Det viste sig nemlig, at der ingen fjender var på egnen, endsige jernbaner eller telegrafledninger at ødelægge. De 50 gardere blev taget ombord igen, og "Freya" satte kursen hjemefter.

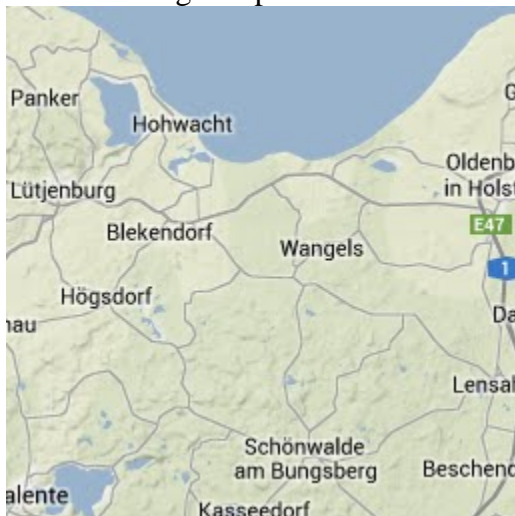
På krigsskuepladsen var der fortsat ro, men i de diplomatiske kulisser var der travlhed. I Berlin undertegnede Preussen og Østrig en aftale om at føre krigen ind i det danske kongeriges territorium, og samme eftermiddag modtog Feltmarskal Wrangel telegrafisk tilladelse til at rykke op i Jylland og besætte halvøen.

6. marts 1864: Danske tropper landsættes i Holsten i en dristig manøvre

1864Live

Som tidligere berettet afsendte krigsministeriet den 4. marts tropper mod Holsten for at vise handlekraft og kampånd.

Efter to dages sejlads er tropper nået Holstens kyst, men på grund af vejrforholdene kan man ikke landsætte tropper ved Hohwacht som planlagt. I stedet lader man 50 mand vade i land i nærheden. Da de er kommet i land, konstaterer de hurtigt, at der ingen fjendtlige tropper er i nærheden og vader derefter ud til de danske skibe igen. Herefter sejler man lidt rundt og beslutter sig så til at vende tilbage til Sjælland.

Der er næppe tale om en modoffensiv, der vil gå over i historieboerne. Ikke mindst fordi tyskerne vist aldrig nåede at opdage den.

Siden slutningen af februar har der været et stigende problem med desertioner i den danske hær. Det drejer sig først og fremmest om de regiment, der består af slesvigere, og særligt sydslesvigerne er et stort problem. 12. regiment er særligt hårdt ramt og flyttes derfor i dag fra Dybbølstillingen til det nordlige Als, hvor soldaterne har færre muligheder for at stikke af. Samtidig rykkes et nyt regiment ned i Dybbølstillingen fra Jylland. Nye forsyninger af friske tropper til regimenterne gør også, at man i stigende grad kan samle sydslesvigerne i særlige afdelinger, som så ikke placeres i forreste linje, men i stedet sættes i arbejdstjeneste.

7. marts 1864: Bismarck: Nu rykker vi ind i Jylland

1864Live

Den 5. marts enedes Østrig og Preussen om, at man nu ville udvide krigsførelsen og gå ind i Jylland. Hidtil har operationerne været begrænset til hertugdømmet Slesvig når ses bort fra den uautoriserede besættelse af Kolding d. 18. februar. Men nu vil man altså udvide krigen til det egentlige danske kongerige. Bismarck sender i dag meddelelse rundt til de europæiske hoffer om, at Østrig og Preussen nu vil udvide deres aktion. Det vil så være et åbent spørgsmål, hvor kraftigt disse vil reagere. Ved at gå ud over Slesvig får Preussen og Østrig svært ved at fastholde, at de alene ønsker at gennemtrumfe aftalerne fra 1851-52. Det har ellers netop været den officielle grund til at offensiven i Slesvig, da det netop var for at sikre, at Slesvig forblev frit og tæt knyttet til det

tyske rige. På den anden side hjælper det dem måske, at de allerede har overskredet grænsen tidligere, uden at det kom de store protester fra de øvrige stormagter.

Samtidig står det klart, at den danske minioffensiv fra i går blot blev ved truslen. Ingen af tropperne blev i Holsten, og man vendte i stedet hjem til København med uforrettet sag. Og med den nye udmelding om, at man nu vil udvide krigsførelsen, vil der i stigende grad være brug for så mange friske soldater ved fronten som muligt. Det har ellers været et problem, da flere deserterede.

PREUSSERNE ANGRIBER

Vejle erobres og Fredericia indesluttet efter hårde kampe - Preusserne tager dansk kompagni til fange.

Af Lars Lindeberg, 1964

Der var travlhed i Feltmarskal Wrangels hovedkvarter den 7. marts 1864. Indrykningen i Jylland blev planlagt, ordrer udstedt. I løbet af dagen koncentreredes en stor styrke omkring Kolding, og da mørket faldt på, stod i alt 29 bataljoner, 21 eskadroner og 11 batterier med 78 kanoner parat til at rykke frem.

Det var meningen, at det preussiske gardekorps næste morgen skulle gå mod Fredericia og indslutte byen, mens østrigerne skulle angribe Vejle og kaste danskerne op i Jylland. Det skylregnede hele natten til den 8. marts 1864, så vejene var opblødte, da fremrykningen begyndte. De fjendtlige kolonner vandt kun langsomt frem, men det var en stakket frist for det danske forvar.

General von Mülbe der kommanderede det preussiske gardekorps, sendte sin hovedstyrke mod Havreballepasset over Elbodalen, mens en mindre styrke gik frem mod passet ved Gudsø.

4. Division under General Wilster havde 20. Regiment på forpost foran Fredericia den morgen. Ved dagry havde forpostkommandøren sendt den unge

Karl Gustav von der Mülbe

(* 11. Dezember 1831 in Braunschweig; † 12. Februar 1917 in Erfurt

Ernst Hendrick Glode (Claude) (de) Wilster

Kunstmaler, reserveløjtnant Vilh. Rosenstand, frem med en patrulje for at opklare, hvor fjenden stod. Han gik lige i armene på de fremrykkende preussere, og hele patruljen blev taget til fange. Selv nåede han at gemme sig i et bondehus, hvor han skiftede til civilt tøj, og senere på dagen sneget han sig ud til kysten. Han kom med et skib til Århus og meldte sig tre dage senere ved sit Regiment i Fredericia. I "Fædrelandet" kunne han ved tilbagekomsten læse sin egen nekrolog; man havde været overbevist om, at han var død.

5.

Pløjemaskinen

De danske forpostkompagnier satte sig kraftig til modværge, da preusserne angreb, men overmagten var for stor, og efterhånden blev danskerne trængt helt ind under Fredericias bastioner. En soldat af 20. Regiments 6. kompagni fortæller:

"Den 8. marts var vi på forpost ved Krybily, dér angreb preusserne os, vi stod som reserver. Vi kunne tydeligt se, at fjenden opkørte kanoner ved Tavlov Kirke. Det varede heller ikke længe, førend de

sendte os nogle granater langs hen over kompagniet, men de faldt i en mose og gjorde os ingen skade. Da vi næsten var omgæet af fjenden, måtte vi i løb ind over markerne i det slemme føre, som det var, da det i de sidste dage har tøet stærkt, og der er dygtig sne, og jorden er ikke optøet til bunds så at det på de pløjede marker blev til en mudder til midt på benene".

For et andet af 20. Regiments kompagnier lykkedes det ikke at slippe ud af preussernes knibetang. 1. Kompagni var uforsigtigt blevet stående ude på venstre fløj, da de øvrige danske tropper trak sig tilbage, og pludselig så kompagnichefen, at han var afskåret. I løb førte han kompagniet ned mod kysten i håb om, at strandvagterne på Fyn ville se ham og sende både over bæltet, så han kunne slippe væk. Håbet glippede, og han måtte overgive sig med hele sin styrke.

Stillingen

For en af hans officerer må tilfangetagelsen have været særlig pinligt. Hans forældre havde tilsyneladende ventet, at han skulle gøre en lysende militær karriere. De havde døbt ham Eugene Bernadotte Napoleon Cæsar Brandt. På grund af 1. Kompagnis uheld var danskernes tab betydelige: 5 døde, 19 sårede, 168 fangne og 19 savnede, i alt 211. Preusserne mistede 2 døde og 18 sårede.

Ludwig Karl Wilhelm Freiherr von
Gablenz

Imens var østrigerne under baron Gablenz rykket frem mod Vejle som var besat af Oberst Max Müllers 7. Brigade. Brigaden var netop underlagt general Hegermann-Lindencrones 4. Division, som til gengæld havde, måtte afgive 7. Regiment. Divisionen stod i en forholdsvis stærk stilling. Broerne over Vejle Å var afbrudt, adgangene til Vejle var

barrikaderet, og på bakkerne nord for byen var der gravet skyttegrave og kanonstillinger.

Allerede tidligt om formiddagen havde en snes danske dragoner haft et sammenstød med omtrent lige så mange østrigske dragoner ved Højen Kro syd for Vejle. Østrigerne der var ude for at rekognoscere, blev fuldstændig overrumplet og tog flugten efter en kort kamp. De efterlod fire sårede, mens danskerne kun fik en underofficer let såret.

Ved middagstid nåede den østrigske hovedstyrke frem til Vejle og trængte under hårde gadekampe frem til byens nordlige udkant. Her fik den en varm modtagelse, at fremrykningen gik i stå.

Baron Gablenz lod nu to feltbatterier køre op på Møllebakken syd for byen, og ved 16-tiden åbnede kanonerne ild mod den danske stilling. Da baronen mente, beskydningen havde gjort sin virkning, gav han sine tropper ordre til at gå til angreb op ad de stejle bakker og kaste danskerne ud af stillingen med bajonetten. Østrigerne stormede også frem, men angrebet blev i nogen grad et slag i luften. General Hegermann-Lindencrone var nemlig allerede begyndt at trække sig tilbage, og kampen ophørte kort efter. Den havde kostet østrigerne 13 døde og 80 sårede. Danskernes tab var 11 døde, 29 sårede 112 fangne og 27 savnede.

Tilbagetoget

I løbet af natten trak 4. Division sig tilbage til Horsens og gik i stilling bag Bygholm Å. Østrigerne var for udmattede til at følge efter. De udstillede forposter nord for Vejle og gik i kvarter i byen.

Kampene foran Fredericia og Vejle overskyggede helt en anden vigtig begivenhed den dag: det danske marineministeriums meddelelse om, at blokaden fra dags dato også skulle gælde de preussiske Østersø-havne. Det blev Eskadren i Østersøens østlige del, der fik til opgave at håndhæve blokaden af de nye fjendtlige havne.

I Sundeved var der ro både den 7. og 8. marts.

* * *

8. marts 1864: Vejle og Fredericia er under angreb

1864Live

I går meldte Bismarck offentligt ud, at Østrig og Preussen nu ville besætte Jylland for at tvinge deres krav igennem, og allerede i dag går de i aktion. Østrig og Preussen har i alt tre hærkorps indsat i krigen. Det preussiske 1. korps har til opgave at belejre Dybbølstillingen, mens 2. og 3. korps i dag sendes op i Jylland. Det 2. østrigske korps sender 21.000 mand nordpå mod Vejle, mens

det 3. preussiske korps sender 12.000 mand mod Fredericia. Over for dem står kun general Hegermann 4. division, som forstærket med en enkelt brigade tæller 5.500 mand. Hertil kommer dog naturligvis den danske 3. division, der er afsat til at befæste Fredericiastillingen.

Allerede i dag kommer det til relativt store slag ved både Vejle og Fredericia. Ved Fredericia kommer det østrigske korps i hård kamp med forposterne, som det lykkes østrigerne at slå tilbage. Den danske fæstning ved Fredericia er hermed indesluttet, og en egentlig belejring kan snart påbegyndes. De danske tab lyder på 5 døde, 20 sårede og mere end 150 tilfangetagne danske soldater. Hertil kommer 19 savnede, hvoraf de 18 dog er slesvigere, der kan formodes at være stukket af.

Ved Vejle har general Hegermann og hans 4. division fået til ordre at sænke den østrigske fremrykning og prøve at drage så mange tropper som muligt væk fra angrebet på Fredericia. Det lykkes delvist Hegermann at forsvare sin stilling nord for Vejle mod et angreb af en tre gange så stærk østrigsk styrke. Først ved mørkets frembrud beslutter Hegermann sig for at trække sig tilbage fra stillingen. Kampene har kostet 11 danske døde og 31 sårede, mens 115 er taget til fange. På østrigsk side lyder tabene på 92 døde og sårede. Hegermann trækker nu sin division nordpå mod Horsens for senere at gå videre mod Skanderborg.

Status er altså, at på under et døgn har fjenden trængt de danske styrker tilbage til Horsens og Fredericia og kan operere uhindret i Jylland syd for Horsens.

Fæstningen bombarderes i Fredericia

Da feltmarskal F.H.E. Wrangel og hans 30.000 mand store arme ankom til Elbodalen gjorde den holdt. Først 16. marts besluttede Wrangel at forsøge et angreb med østrigerne, anført af C.L.W. von Gablenz og en preussisk afdeling anført af generalløjtnant von der Mühlbe.

Man havde anlagt 5 kanonbatterier med i alt 42 kanoner uden for fæstningskanoners rækkevidde. Batterierne var fordelt således: 2 batterier var placeret vest og nordvest for

Kirstinebjerg med 8 riflede 4 punds kanoner og 6 glatløbende 18 punds. Batterierne lå kun 1,8km. Fra den befæstede lejr og skulle beskyde denne.

På Nørremarken ved Stenhøj lå et kraftigt batteri med 12 stk. riflede 6 punds kanoner.

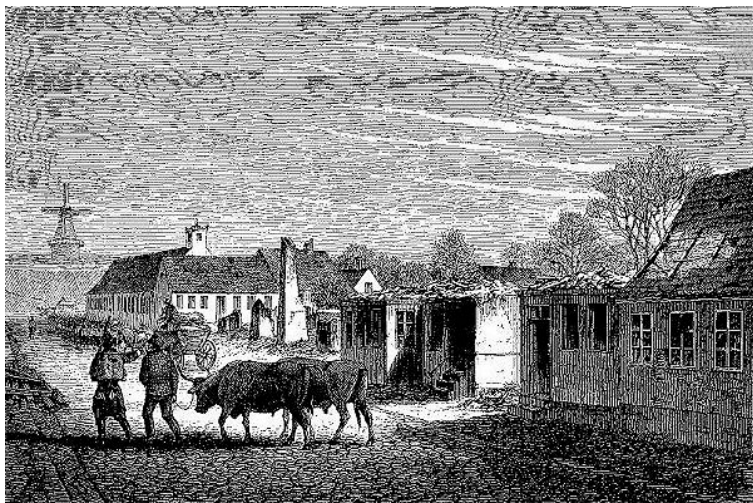
Ved Stoustrup lå et batteri med 8 stk. riflede 8 punds kanoner.

Ved Erritsø lå ligeledes et batteri med 8 stk. riflede 8 punds kanoner.

Angrebet blev indledt med et bombardement og man førte tropperne frem til en linie der gik fra Sandal over Hannerup, Kobbegård, Stenhøj og til Kirstinebjerg. Bomberne begyndte at falde den 20. marts kl. 5.30 og varede til næste dags aften, dog afbrudt af en pause fra 13-15 på andendagen, hvor Wrangel sendte en parlamentær til Lunding for at tilbyde ham kapitulation på æresfulde vilkår hvilket Lunding afslog. Wrangels skrivelse var affattet på tysk og Lunding svar på fransk. Der blev i alt affyret 2.900 skud mod fæstningen og på et tidspunkt taltes 133 granatnedslag indenfor en time.

Volden og skanserne tog ingen videre skade, men i byen var skaderne store. 35 huse nedbrændte helt og 93 blev mere eller mindre beskadiget. Fæstningens eget brandmateriel var utilstrækkelig og 8 ekstra sprøjter med 10 brandfolk under ledelse af en premierløjtnant var sendt hertil fra København.

De 2 batterier der beskød den befæstede lejr, anvendte anslagsgranater der kun sprang når de ramte noget hårdt, men på grund af det lerede terræn, svuppede de fleste ned i leret uden at eksplodere.

**Bombarderede huse i Prinsessegade
nedenfor Voldmøllen**

Bombardementets virkning

2 civile dræbtes og 4 såredes af de få der ikke var evakueret til Fyn. Det var kvarteret nord for Danmarksgade mellem Vendersgade og Kongensgade det gik værst ud over. Bl.a. nedbrændte garnisonshospitalet og de ca. 200 indlagte måtte flyttes til Bogense. Da bombardementet ikke førte til overgivelse trak Wrangel 22.

marts igen styrkerne tilbage til Elbodalen. Lunding havde forventet et stormangreb, men det udeblev. Da Lunding troede der kunne ligge politiske grunde bag Wrangels tilbagetrækning, forhørte han sig hos regeringen, men det var ikke tilfældet.

Da krigen drog gennem Vejle i 1864

Af EC/KN Henning Larsen HVE 280 Billund

Den 8. marts sendte Max Müller kompagniet Stoggemayer op til Vejle Mølle for at tage den første kamp med fjenden.

Kaptajnen ymte lidt om, at det da ville blive vanskeligt at komme ned af den åbne bakke, hvorefter Müller bare sagde: "Naa Saa falder de".

Der blev posteret snigskytter ved Sønderbro, som var blevet barrikaderet af granstammer, dog med en smal åbning i midten, så folkene fra første forsvarslinje kunne komme igennem.

Derefter havde man vogne med flere granstammer klar til at lukke for forfølgerne.

Byens nordlige bakker blev befæstet med skanser og kanonstillinger.

"I dag er der fare for os alle"

Lidt før klokken tre om eftermiddagen gik østrigerne til angreb på den forreste danske linje, som hurtigt blev sendt på flugt ned mod byen.

Tilbagetoget gik så stærkt, at man ikke nåede at få lukket Sønderbro ordentligt, så fjenden kunne rykke op gennem Søndergade under heftig beskydning fra

de danske snigskytter.

Vejlenserne vidste fra sidste krig, at det var om at gå i dækning, og de fik det også at vide af de danske soldater. En dansk underofficer nåede lige at advare en værtshusholder i Søndergade kvarteret om at blive inde, for "I Dag er der fare for os alle," hvorefter soldaten blev ramt af to kugler og døde.

Fra Agnes Gads dagbog 8 mar. 1664.

I formiddags hørte man her lige udenfor og da navnlig oppe ved kirken stærke kanonskud, blandede med geværskud. Man mener det har været på Kongsted Mark! Kl. 1 kanonskud fra Højenkanten. Tyskerne ville formodentlig se at omgå de i Vejle egnen stationerede tropper. At de nærmer sig, synes utvivlsomt.

Jf. Hansen er glad ved, at hun i går har været på et lille besøg i Fredericia i en halv times tid. Hendes søster og svoger Jørgensen havde det dog nogenlunde; men i hendes fædre hjem så der rædsomt ud. Der huserer for tiden en 4 á 5 Underofficerer, der er i høj grad rå og brutale. De bryde uden videre alle gemmer op, og raner hvad de på nogen måde kan benytte. Senge- stederne hugger de i stumper og brænde osv.

Vejen herfra til Fredericia skal, navnlig i Nærheden af denne, være rædsom opkørt. Forposterne ved Brødstrup ælte bogstaveligt i Snavs til op over Knæerne.

Fra Onkel Isak havde vi til vor glæde i lørdags et par ord, som vare slupne ud til os ad privat vej. Både han og tante og Bendta er gudskelov raske!

Klokken 3 3/4 eftermiddag kom Laurids Bødker løbende og fortalte, at tyskerne vare i stærk fremrykket. En del indkaldte bønderkarle fra Herslev, der egentlig først skulde møde den. 15.mar. med mindre fjenden rykkede frem, er i middags flygtede hertil, for over Brejning Færgested at komme bort. De fjendtlige forposter skulde allerede stå ved Spon og Vellinggaard.

Dagbog af gårdejer af Nyborre, J. P. Hansens

Denne gang kom vi til den anden side paa Als. Vejen var 2 Mil. Vi skulde til en By, som hedder Vibøge, vi kom dertil Kl. 7½ om aftenen. Jeg og vor våbenmester, Sergent Brocks og Korporal Jensen blev indkvarteret tilsammen hos den unge gårdejer Bendixen. Vi havde det meget godt, men ellers en dårlig by for soldaterne at være i, både på den ene og den anden måde. Under vort ophold var her som andre Steder, sædvanlig i 6 dage. Tiden gik med istandsættelsen af vort tøj, den 7.

marts blev jeg udkommanderet, jeg skulde møde med Heste og Vogn i Augustenborg om formiddagen Kl. 2 for at modtage foder bestående af hør, halm og havre til kompagniets heste, den dag så jeg det meget omtalte Slot, som Hertugen af Augustenborg før har beboet, men som for tiden benyttedes som feltlazaret for syge og sårede krigere ved Armeen. Efter at jeg havde gennemset denne lille by, vendte jeg tilbage til Sønderborg

9. marts 1864: England vil have Danmark til forhandlingsbordet

1864Live

Krigen gik den 8. marts ind i en ny fase, da Østrig og Preussen overskred grænsen til Jylland og stødte frem mod Vejle og Fredericia. Den ny udvikling har ikke skabt så store diplomatiske protester, som man kunne have forventet – måske fordi preusserne allerede den 18. februar ved et uheld indtog Kolding.

Men den nye udvikling får England til på ny at opfordre Danmark til at tage imod forslaget om en konference, der skal ordne de udestående spørgsmål. Østrig og Preussen er villige til at mødes på en konference, så længe

George Quaade (30. august 1813 i Helsingør – 7. april 1889 i København)

Danmark inden da vil rømme hele Slesvig. Den engelske gesandt i København mødes i dag med både den danske udenrigsminister Quaade og senere med konseilspræsident Monrad. Han har en depeche med fra den

engelske udenrigsminister lord Russell, hvor denne opfordrer Danmark til at tage imod konferenceforslaget. International hjælp er ikke at vente, og selvom de tyske magter nok vil spille ud med at foreslå en personalunion mellem kongeriget og et forenet Slesvig-Holsten, vil de neutrale magter presse på konferencen for at få en bedre ordening for Danmark.

Den danske udenrigsminister er egentlig positivt stemt over for konferenceforslaget, selvom han også siger til den engelske gesandt, at han godt forstår den danske offentligheds uvilje mod personalunionen, da den frygter, at dette blot vil føre til op- splittelse på sigt. Monrad er derimod mere tilbageholdende. Han håber stadig på, at den europæiske politiske udvikling kan blive mere gunstig for Danmark, og samtidig fastholder han, at hvis der skal være en konference, må dens grundlag være aftalerne fra 1851-52. Det er disse aftaler, Preussen og Østrig er gået i krig for at gennemtvinge, og det må også være opfyldelsen af disse (og ikke landafståelser), der skal diskuteres. Den engelske gesandt mener omvendt, at konferencens udgangspunkt bør være fri dialog. Monrad er således ikke ubetinget glad for det engelske forslag om en konference, men lover et mere uddybende svar efter det ministermøde, der skal holdes i overmorgen.

De var bange for hinanden

Danskerne besluttede at trække sig yderligere tilbage, mens østrigerne tøvede.

Af Lars Lindeberg, 1964

Om morgenen d. 9. marts 1864 stod 4. Division kampberedt bag Bygholm Å ved Horsens, men selv om stillingen var fortrinlig, følte Divisionschefen, General Hegermann-Lindencrone sig ikke sikker. Og da eftermiddagens meldinger fra forposterne gik ud på, at østrigerne rykkede frem, besluttede han at gå tilbage til en stilling ved Skanderborg allerede tidlig næste morgen.

Han vidste ikke, at baron Gablenz var yders tilfreds med sejren ved Vejle og ikke agtede at rykke videre frem med det samme desuden havde baronen fået pålæg om at stille en del af sin styrke til rådighed for det preussiske gardekorps foran Fredericia. Den allierede overkommando ville ikke risikere, at danskerne lige som i 1849 gjorde udfald fra fæstningen efter først at have lokket modstanderne til at dele deres styrke

Feldmarschallleutnant Freiherr v. Gablenz.
Kommandeur des II. Österreichischen Armeekorps.

IGEN EN LANG TILBAGETOGSNAT

Af Lars Lindeberg, 1964

Natten til den 10. marts 1864, da 4. Division brød op fra sin stilling ved Horsens for at marchere nordpå, var det begyndt at sne, og der dannede sig hurtigt islag på vejene, så marchen fik en uhyggelig lighed med tilbagetoget fra Dannevirke. Først op ad formiddage nåede divisionen

Skanderborg og gik i stilling bag Mossø - Skanderborg Sø - Solbjerg Sø. Der forelå intet om, at østrigerne fulgte efter, men alligevel var divisionens chef, general Hegermann-Lindencrone, nervøs. Han var bange for, at fjenden ville omgå hans venstre fløj, og allerede om eftermiddagen begyndte han at forberede en yderlig tilbagetrækning af divisionen. Samtidig sendte han bud nordpå om at der skulle samles skibe i Salling Sund, så divisionen kunne overføres til Mors, hvis det blev nødvendigt. Sent om eftermiddagen opdagede østrigske patruljer, at danskerne havde forladt Horsens, og byen blev besat.

Batterierne

Fra Dybbøl kunne man den dag i kikkert se, at preusserne begyndte at bygge batterier på skrænterne ved Gammelmark på Broagerland. Det var en ubehagelig overraskelse. Fra dette sted kunne preusserne nemlig beskyde skanserne på Dybbøl-stillingens venstre fløj i flanken, og det var der

ikke taget hensyn til, da stillingen blev anlagt. Den var bygget, før man havde nogen erfaring med det riflede skyts. Man var ikke klar over, at riflede feltkanoner var i stand til at skyde tværs over Vemmingbund. Det kunne de glatte kanoner af mindre kalibre ikke. Man troede heller ikke, at projektilerne ville have nogen videre gennemslagskraft på den lange afstand. Man blev klogere i de følgende dage. Foran Fredericia var alt roligt.

10. marts 1864: Øjenvidne: Jyske bønder huser fjenden

1864Live

Agnes Gad var præstedatter og boede nær Børkop. Fra sin position nærmest midt i krigen skrev hun dagbog om krigens udvikling, og hvordan den påvirkede hendes liv. Den 10. marts, hvor tyskerne var gået dybt ind i Jylland, skrev hun følgende i sin dagbog:

Det har i nat været et gruelt vejr, og sneen ligger nu atter i høje dynger. Vi har dog sovet ret roligt og godt første nat i vore nye kvarter. I Gaarslev skal der i nat have ligget en halv tredje hundrede Preussere. Også Andkjær har været stærkt belagt, dog siges det, at de ikke har spredt dem over hele byen, men at de var masse indkvarteret på enkelte gårde. Således skal navnlig Peder Bjærres have en frygtelig besætning, - formodentlig fordi hans gård ligger så højt.

Bare jeg ikke gå hen og får Rosen i min venstre kind! Forleden, da det rygtes at tyskernes rykke fem ved Vejle, blev jeg så "hed om Ørene", at min ene kinds siden stadig brænder. Det latterligste er, at Tante Jane har haft det akkurat ligesådan, men hun siger dog, at det i dag er bedre. Jeg er bange for, jeg kommer til at afstå fra min kære kaffe, - hvis jeg bare vidste, hvad jeg så skal drikke, for teen er

jo forbudt. Hver gang hunden gør, ser vi ængstelige mod porten i forventning om at se fjenden. I dette øjeblik kommer befaling om en leverance, som er meget stor: 20 pund hør, 25 pund brød og 2 fdkr. Kartoffler pr. tønne hartkorn. Det skal leveres straks; med hensyn til brød, er det os aldeles umuligt. Det vil netop være en bagerovn fuld, og vi har kun en 13-14 brød. Og dette er jo kun en ringe begyndelse!

11. mar. 1864: Agnes Gads dagbog: Danske borgere tvinges til at grave skanser for tyskerne 1864live

---

Fader blev i aftes imellem. 11 og 12 vækket ved at der blev banket stærkt paa dør og vinduer. Han sprang op. Det var dog kun fire preussiske Husarer, der spurgte om Vejen til Gaarslev. Sådanne små patruljer ride i disse dage stadig frem og tilbage imellem Gaarslev og Vindinge. De holder nok skarpt udkig med Randsfjorden! På Karensdal og i Brøndsted er de stærkt belagte, og, da de selv må føde besætningen, har de vel snart spist det hele.

I morges tidlig vågnede vi ved, at begge Hundene med bjæf fore op, og vi hørte mandstrin i korridoren. Det var to mænd fra Sellerup, som kom for at tale med fader om, hvorledes de skulde forholde dem, da de vare blevne tilsagt af tyskerne til at forrette skansearbejde ved Fredericia. Der blev nu sendt bud til Amtmanden for at få nærmere ordre.

Det har dog nok været en misforståelse; vi er ikketilsagte til skansearbejde ved Fredericia, men ved Vejle Havn, hvilket dog gør nogen forskel. Det er Østrigere og ikke Preussere, som i disse dage have ligget i Andkjær. Disse have i morges fået marchordre nordefter. Gud bevarer vore stakkels folk! I går eftermiddags hørte vi atter de hule drøn over fjorden, hvorledes de paa retraiten tappert forsvare sig på den anden Side Vejle. Den indkvartering, der har været i Andkjær, skal ellers have opført sig meget net, ja endog tildeles betalt, hvad de forlangte.

I dag have vi været tidlig på færde og have rædsom travlt med at slagte et svin i al hast, og dertil bage al det brød vi skulle levere til tyskerne ved middagstid. Alle præstationer skulle leveres i Vejle og blive med vogne befordret derud. Vores vogn var der i går med hør. Der var intet nyt at høre. Kun havde fjenden fordelt sig lidt og lå ikke i så stor en masse i selve byen. Her er Lauge Post, med ham kan jeg få et par ord med til Agnete: Og så skulle vi ud at skære flæsk!

Af og til hører vi de mest desperate rygter, som der blev sagt i dag, at nu vare Svenskerne kommet for at hjælpe os, og havde allerede drevet de tyske noget tilbage. Men det er noget vås; hvorfra skulde en svensk Armé komme i sådan en hast: Et andet næppe mere troværdigt rygter siger, at tyskerne have taget Præsten i Jellinge (Svendsen) og alle seminaristerne samt Præsten i Greis (Vindstrup) til at forrette skansearbejde for sig! Hvad der derimod er vist, er at den i Sellerup liggende besætning er brudt op og draget til Vejle, medtagende omtrent 20 vogne med heste og karle til dette arbejdes besørgelse.

OFFICER SKYDES BAGFRA

Eneste alvorligere krigsretssag endte som tragedie trods formidlet dom.

Af Lars Lindeberg , 1964

En begivenhed den 11. marts 1864 gav anledning til den eneste alvorlige krigsretssag under krigen.

Ved 22-tiden hørte Kaptajn Bjerregaard, der stod vagt ved Nybro med et kompagni af 11. Regiment, skud i Havreballe Skov syd for broen. Han blev nervøs, troede at fjenden var i anmarch og trak sit kompagni tilbage. Han lod ganske vist broen afkaste, men han trak sig så langt tilbage, at overgangsstedet ikke engang kunne holdes under ild. Det viste sig snart, at kaptajnen havde forladt sin post uden grund, og da han derved havde udsat hele 4. Division for fare, blev han stillet for en krigsret.

Dom

Det hjalp ikke den 42-årige kaptajn, at han havde været syg og allerede om formiddagen havde overvejet at melde sig fra tjeneste. Krigsretten, der bestod af 12 officerer fra Bjerregaards eget regiment, dømte ham efter krigsartikel 66 for at have forladt sin post af fejhed. Straffen var arkebusering, skydning bagfra med bind for øjnene.

Dommen var særlig bitter for Bjerregaard. Efter at have deltaget i Treårskrigen måtte han tage sin afsked fra hæren på grund af dårligt helbred, men da krigen atter stod for døren i 1864, meldte han sig som frivillig. Han var straks blevet ansat som Kompagnikommandør og havde udvist stort personligt mod under kampene ved Vejle den 8., kun et par dage før den skæbnesvangre episode ved Nybro.

Efter datidens retsplejeordning måtte dommen ikke forkyndes for den domfældte, før kongen havde stadfæstet den. Den dødsdømte Kaptajn Bjerregaard kom derfor til at forrette tjeneste i de seks uger, der gik inden sagen blev forelagt kongen, og i al den tid anede han ikke, hvilken skæbne hans 12 kammerater havde tiltænkt ham.

Kongen formildede straffen til fortabelse af rang, titel og pension. Desuden måtte han aflevere den Dannebrogssorden, han havde fået under Treårskrigen. Alligevel blev dommen hans skæbne. Hans familie slog hånden af ham, og børnene fik forbud mod at nævne hans navn. Kun Bjerregaards hustru holdt som den eneste fast ved ham og ventede trofast, da han rejste til Amerika for at skabe sig en fremtid i det nye land. Han døde imidlertid få år efter i dybest fattigdom på et herberge i New York.

Nervøsitet

Østrigerne opdagede aldrig hullet i den danske stilling, og de holdt sig fortsat tilbage. Derimod havde General Hegermann-Lindencrones nervøsitet ikke fortaget sig. Han frygtede stadig at blive omgæet og besluttede derfor ved et hurtigt og skjult tilbagetog til Mors at lægge et par dagsmarcher mellem sig og fjenden. De første afdelinger skulle afmarchere allerede kl. 2 om natten.

I Sundeved arbejdede preusserne videre på deres Broager-batterier, fra forposterne forelå der kun meldinger om patruljevirkosomhed.

Foran Fredericia rekognoscerede preusserne med en mindre styrke, uden at det dog kom til alvorligere kampe.

12. mar. 1864: Agnes Gads dagbog: Svenskerne kommer danskerne til undsætning

1864Live

Fra Agnes Gads dagbog 12. marts 1864:

»Rygtet påstår, at det skal være lykkedes vore på Hedensted Marker at trænge fjenden tilbage ned imod Vejle (?) Barbara er nu listet af til Vejle, for om muligt at høre lidt nyt. Fader & Sofie tale om at køre over til Herslev i eftermiddag for at se til Fru Schjerning; men om de virkelig vove sig ud, nu hvor vejret er så slet, vil tiden vise!

Der er et par ord fra Agnete; det var dog rigtig rart! De have dernede 1 leutenant, 1 feltwebel og 30 Mand og Agnete skærer brød og laver mad fra morgen til aften.

Rygtet angående svenskerne skal være udgået fra selve de tyske dragoner, som lå i Andkjær, hvilke ved deres opbrud have sagt: at de skulder skynde dem til Aarhus for at forhindre svenskerne i at gøre landgang. Måske er det ved afstemningen i det svenske Rigsråd, som skulde finde sted d. 8., bleven bestemt at komme Danmark til hjælp (?) Her kunne de naturligvis ikke komme saa snart. I Jellinge er tyskerne om natten trængte ind og have beordret enhver, præsten, d. v. s. kapelan Madsen, lægen og alle seminarister ud på skanse arbejde. Disse blev dog næste dag atter frigivne, og enkelte af de højere stående officerer blandt fjenden skulle være blevne ubehagelig berørte ved dette tilfælde, da det kom til deres kendskab.«

TILBAGETOG PR. JERNBANE

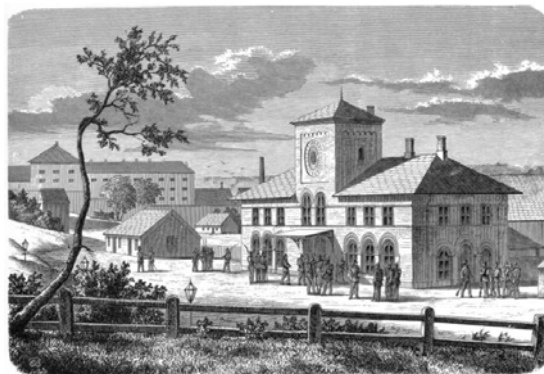
Dannevirkenattens fadæse blev ikke gentaget under 4. Divisions tilbagetog.

Af Lars Lindeberg , 1964

Det regnede og sneede afvekslende, da 4. Divisions første afdelinger brød op fra Skanderborgstillingen kl. 2 natten til den 12 marts 1864.

General Hegermann-Lindencrones plan gik ud på, at 7. Brigade og den ene af hans rytterbrigader skulle gå til Silkeborg, hvor infanteriet skulle tage stilling bag Knudsø og Ravnsø. Den anden rytterbrigade skulle - for at vildlede fjenden - først gå lige mod nord, bøje af mod vest, gå over Gudenåen ved Resen Bro og derfra til Viborg. Et lille kommando skulle gå over Århus og Randers til Ålborg, for at fjenden skulle tro, at en større styrke fulgte den vej.

En beboer i Silkeborg fortæller: Forestil jer situationen i Silkeborg: Klokken er 4 om natten. Det regner og sner, og alt er søle. Alle gader og pladser, torve og gårde er fulde af vogne fra alle Jyllands amter, i alt over 1200 vogne bepakkede med armeens materiale og fødevarer, bevogtede og eskorterede af dragoner, der knap kan holde sig i sadlen af træthed. Ordonnanser farer frem og tilbage, råbende, kaldende, spørgende, aldrig erholdende svar. Ingen ved noget om nogen ting.

For at gøre plads til passagen har soldaterne sat sig op i train vognene. De, der er for trætte til at tilføle sulten, sover; de, der er mere sultne, råber efter en dram og brød. Pludselig lyder skingrende kommandoråb gennem hovedgaden. Alt må af sted, ud i mulm og mørke, regn og sne. Det er nødvendigt, at de må bort. Nylig ankomne sydfra og holdende uden for byen venter 300 vogne. De skal have plads til et øjeblik hvil. Skingrende trompetstød høres østfra. Hvad er det? Det er 5.

Dragonregiment, der vil ind i byen. Umuligt, der er ingen plads.

Toget

Ved middagstid marcherede 7. Brigade videre til Langå, hvor 8 jernbanetog ventede, og i løbet af aftenen og natten blev soldaterne kørt til Skive.

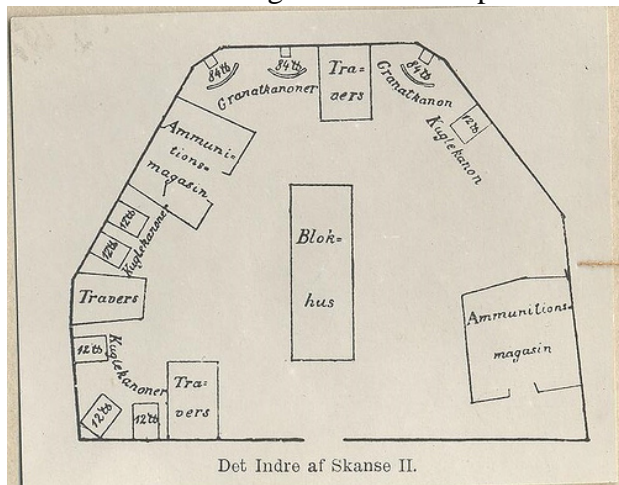
Stationsforvalter Rambusch i Langå fortæller: *"Der var selvfølgelig en utrolig færdsel på den lille Langeå station. Vognene stod langt ud ad den fri bane til Randers, hvorfra de så blev trukket ind, eftersom der blev brugt for dem. Vejen mellem stationen og landsbyen var fyldt med soldater, heste kanoner osv. Den dag var vi nær ved at dø af sult, Thi intet sted kunne vi få noget at spise, hvad der var, blev overalt stoppet i soldaterne. Der blev rangeret og afsendt tog hele natten og næste dag i et forrygende vejr med storm og snesjap, så tilværelsen på lokomotiverne der var uden hus, var ikke behaglig."*

Kampen

Om morgenen var østrigerne rykket frem for at omringe danskerne som General Hegermann-Lindencrone havde forudset, men fuglen var fløjet, og da de østrigske rekognosceringskommandoer ikke kunne finde ud af, hvilken vej 4. Division var gået, gav baron Gablenz ordre til at hans korps skulle vende tilbage til Vejle.

Ironisk nok fandt dagens eneste kamp sted ved Nybro, som en dansk kaptajn dagen i forvejen havde

forladt i panik, fordi han troede, østrigerne nærmede sig. Da de endelig gik på, lykkedes det en snes danske soldater at holde dem stangen i halvanden time, skønt fjenden angreb med et helt kompagni.

Det Indre af Skanse II.

I Dybbøl-stillingen blev to af Skanse 2's glatløbende kanoner om aftenen udskiftet med riflede, som kunne nå over Vemmingbund og forhåbentlig forstyrre preussernes batteribyggeri på Broagerland. Ellers var alt roligt ved Sundeved.

Dagbog af gårdejer af Nyborre, J. P. Hansens

Nu var vor Hviletid til ende for denne Gang og vi marcherede til Sønderborg, hvor vi blev indkvarteret paa Slottet.

Den 12. marts afmarcherede vi Kl. 6 om Morgenen igen ud i Forpostlinien. Den 1. Dag stod vi som Piket, den 13. i Skanserne, den 14. kom vi ind i Sønderborg som Reserve.

Den 15. marcherede vi ind paa Forpost igen og den 17de blev vi afløst og kom i Løbegravene imellem Skanserne 9 og 10. Den Dag angreb de fjendtlige og Slaget varede fra om Middagen Kl. 12 og hørte ikke op før det blev mørkt om Aftenen. Det var den Dag en morderisk Ild paa begge Sider.

13. mar. 1864: De første skud affyres mod Dybbølstillingen fra Broagerland

1864live

Mens andet og tredje korps turer rundt i Jylland, er det det første preussiske korps opgave at indeslutte Dybbølstillingen og indlede en egentlig belejring. Preusserne har tidligere indtaget Broager for at få adgang til området syd for Dybbølstillingen, og de er nu i gang med at opsætte artilleribatterier på Broagerland. Det observeres i dag fra Dybbølstillingen, og danskerne indleder en kortvarig beskydning af de preussiske stillinger. I alt affyres 8 skud fra Dybbølstillingen, og de besvares med et par skud fra preussisk side, som skader officershytten ved Dybbølstillingens skanse et. Noget videre sker der dog ikke i dag.

Fra præstedatter Agnes Gads dagbog 13. marts 1864 kan man blandt andet læse:

»Fader og Sofie kom da i går til Herslev, hvor der ligger en mængde Preussere, så Evret er ganske opgiven. I Præstegården lå 4 høje Officerer, 11 Underofficerer og 92 Mand Menige. Officererne må Fru Schjerning beværte, hvilket er yderst besværligt, da kød, smør, æg osv. næsten ikke er til at

opdrive for penge, da alt naturligvis er spist. De andre få dog naturalier forplejning. Men at det er umuligt at holde blot nogenlunde orden med sagerne, siger selv. Soldaterne kommer fra hele byen og hente af hendes gode brænde, som er det nemmes at komme til. Sofie mødte en i porten som rendte med en budding form osv. Fru Schjerning er ikke videre godt tysktalende, så "das Fraulein" i et væk må holde for. I mangel af hende kunne også "die Kleinen Schwarzen" bruges! De indkvarterede er i øvrigt ret nette og rimelige at komme til rette med. En lille smule må man jo også selv holde på sin værdighed. Forleden kom en af tjenerne og bad, om "das Fraulein" ikke vilde komme op til Officererne, som ønskede at tale med hende Fru Schjerning svarede ganske roligt, at "Frk. Brønsted var i dagligstuen, dersom nogen ønskede at tale med hende." Et øjeblik efter kom så også en af Officererne og var meget galant, medens han forebragte sit ærinde.

Fisker Niels Nicolaisen fra Andkjær sejler i nat hemmeligt til Fredericia. Vi have vovet at medgive ham nogle breve, som fra posthuset der kunde nå vore Venner paa Sjælland, dersom han må være heldig.«

FØRSTE SKUD MOD BROAGER

Dansk underkorporal åbner artillerikampen om Dybbøl.

Af Lars Lindeberg , 1964

Det var en dansk underkorporal, der åbnede artillerikampen om Dybbøl-skanserne. Om eftermiddagen den 13. marts 1864 skød han fem skud med en riflet 12-punds kanon i Skanse 2. I et brev til en ven i København skriver han dagen efter: *"Nu har jeg lugtet krudtet og er bleven mærket af røgen. Min kanon er den første, der har skudt på tyskerne. I går eftermiddags skød jeg 5 skud. Det andet og især det fjerde, jeg*

gjorde, var udmærket. For det fjerde skud råbte mine kammerater "bravo" for mig, og officererne tilbød mig deres kikkerter, at jeg kunne se, hvorledes fjendens stilling var. Vi skød på 3900 alen over Vemmingbund. Fjenden besvarede os 2 eller 3 skud ? Jeg ligger på halm og skriver på et tornyster, det er ikke just nogen magelig skrivepult. Hils alle, som De plejer van at hilse, underkorporal J. L. Hansen, 4. Batteri nr. 27, Batteri Kauffmann".

Under krigen 1864 kommanderede Kauffmann 4. Batteri, hvis 12-pundige riffelkanoner gjorde god tjeneste som positionsskyts under Dybbøls forsvar; i marts blev han tillige kommandør for batterierne langs Als Sund og senere næstkommanderende artilleriofficer i Dybbøl-stillingen. Da det danske skyts i skanserne for største delen var bragt til tavshed, forulempede han preussernes natlige arbejder med sine kanoner ved bueskud ud over Dybbøl Banke.

Wilhelm Frederik Ludvig Kauffmann (25. marts 1821 i Rendsborg – 7. januar 1892 i Nordsjælland) var en dansk officer og krigsminister, bror til H.A.T. Kauffmann.

Efter Dybbøls fald blev Kauffmann højst-kommanderende artilleriofficer på Als, indtil han i slutningen af maj sendtes til konferencen i London. I september blev han formand for en kommission, der skulde tage spørgsmålet om det danske fodfolks fremtidige bevæbning under overvejelse, beordredes i den anledning 1865 til udlandet og ansattes derefter, forfremmet til major, som stabschef hos artillerigeneralen

Preusserne besvarede ilden med feltkanoner. Det tunge skyts var netop ved at blive transporteret ud på Broagerland den dag, men endnu ikke bragt på

plads.

Overfald

Om morgenen havde preusserne overfaldet de danske forposter på Dybbøl-stillingens højre fløj. Skjult af mørket og et stærkt snefog stormede de pludselig under hurraråb frem mod danskerne uden at skyde. Forposterne blev kastet tilbage, og da preusserne en halv time efter trak sig tilbage, opgjorde danskerne deres tab til 31 mand.

Vejret var heller ikke for godt i Nordjylland, hvor 4. Division var nået til Skive. General Hegermann-Lindencrone havde regnet med at kunne gå over til Mors den dag, men på grund af stormen måtte al sejlads i Salling Sund indstilles. Generalen vidste ikke, at østrigerne allerede var gået tilbage til Vejle, så han troede, at alle hans anstrengelser for at unddrage sig fjenden havde været forgæves. Som hans tropper nu stod med ryggen mod Limfjorden, ville et angreb af en overlegen fjende let kunne udvikle sig til en katastrofe.

14. mar. 1864: Den ituslåede Istedløves fremtid er uvis

1864live

Efter at have været behandlet relativt intensivt i den danske presse (herunder Fædrelandet 2. marts) har den tyske presse nu også taget historien om Istedløven op.

Løven var et monument til minde om den afgørende danske sejr over de slesvig-holstenske oprørere under Treårskrigen (1848-1850). I slutningen af februar blev den skæmmet og fjernet fra sin plads i Flensborg, og som den nationalliberale avis Fædrelandet kan berette fra den tyske presse, så går snakken om dens fremtid:

”Metalvarehandler Lorenzen fra Altona, som besørgede dets [monumentets] Nedrivelse, har nu ansøgt Civilcommisairene om at måtte få stykkerne udleveret, men er blevet henvist til den preussiske Regering. Stykkerne er henlagte i Stænder huset, og et forben, som en dansk flensborgere havde bemægtiget sig, er atter blevet skaffet til veje. På et Andragende fra 150 tyske beboere af Flensborg, med købmand Funcke i spidsen, om at måtte indsmelte det og lave Medaljer til fordel for et østrigsk og preussisk Invalidefond, have Civilcommisairene svaret, at de for

øjeblikket ikke vilde tage videre bestemmelser.” Desuden er et dansk tilbud om at købe løven for 5000 rigsdaler blevet afslået.

Det ser ud til, at den symbolske nedrivning var vigtigere for de tyske myndigheder end løvens videre færd.

GRANATER HVINER MOD SKANSE 2

Preusserne går i land på Femern og tager den 100 mand store danske styrke på øen til fange.

Af Lars Lindeberg , 1964

De granater, som Skanse II sendte over Vemmingbund mod Broagerland den 14. marts 1864, generede ikke preusserne synderligt. De havde stadig travlt med at bygge batterier og med at bringe det svære skyts på plads. Arbejdet fortsatte hele natten, for efter ordre skulle ilden åbnes næste dags formiddag.

Premieren blev forsinket et par timer. Det var diset om formiddagen den 15. marts 1864, så de otte 24-punds og de atten 6-punds riflede kanoner, der nu stod parat, kunne først åbne ild ved middagstid, da vejret klarede lidt op.

Skyderi

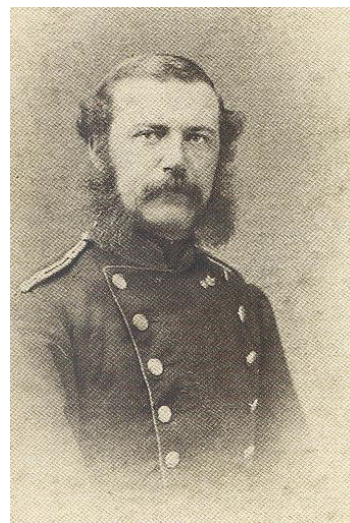

Reservekorporal Chr. Christensen i Skanse II fortæller: "Kl. 12½ kom det første skud fra Broager. Vi var samlede i barakken og sad i små klynger omkring vore kokekedler, hvis låg var fyldt med grønkål, men vi fik andet at

bestille end at søbe kål. Det første skud ænsede vi ikke stort, om end det klang os lidt fremmed i ørerne. Dette skud var rettet mod Skanse I og ramte skorstenen på dennes krudtmagasin. Men straks fulgte det næste, som gjorde os lysvågen. Granaten faldt nogle få skridt neden for vor barak, og stumperne slog gennem brædderne ind til os, men dog gjorde disse ingen anden virkning, end at de fremkaldte nogle vittigheder hos enkelte: "Nå, nu får vi nok strøet krydderi på maden" sagde Konstabel Bie. I det samme ramte en granat hytten og sprængte brædderne, så de hang ned fra begge sider: Ud for den beboer næsten oven på hinanden. Nogle fik tornystrene med, andre ikke; nogle manglede lædertøjet, andre brødposerne; atter andre gik i trætofler, de fik ikke tid til at tage støvlerne med. Løjtnant Ancker stod i barriereporten med dragen sabel og brølte med tordenrøst: "Mandskabet til kanonerne!".

Ancker

Løjtnant Ancker skulle blive Dybbøl-kampens helt nr. 1. Hans skanse egnede sig nemlig bedst til at tage kampen op med Broager-batterierne. Skanserne lå på skråningerne, der hældede ned mod Vemmingbund, så fjendens granater blev som regel stikkende i jorden og gjorde mindre skade. Slog de ned på en flad mark, hoppede de som oftest op i luften efter det første nedslag og eksploderede, så stumperne blev spredt vidt omkring. Skanse 2 fik direkte ordre til at trække ilden til sig ved at besvare den fjendtlige kanonade, og skansen blev derfor - som belejringen skred frem - holdt velforsynet med riflede kanoner, som vi ellers ikke havde mange af.

Johan Peter Andreas Anker (Ancher) (22. februar 1838 på Almegård i Knudsker Sogn – 27. januar 1876 i København)

Broager-batterierne sendte i alt 493 granater over Vemmingbund på premieredagen. En af dem gik gennem væggen i blokhuset i Skanse 2 og dræbte en officer og sårede tre menige. Officeren var løjtnant Voldby af 18. Regiment. Under et mislykket preussisk fremstød mod de danske forposter dagen i forvejen havde han taget to preussere til fange.

En af hans kammerater skrev hjem i et brev: *"Ja det var jo kun en lille bitte sejr, men den vakte dog glæde, især hos løjtnant Voldby, der tog de to preussere til fange."*

(Sekondløjtnant ved 18. Infanteriregiment Viggo Theodor Voldby, født 1. september 1839 i København, faldet ved Dybbøl 15. marts 1864, begravet på Garnisons kirkegård, København 23. marts. Søn af praktiserende læge Frederik Ludvig Voldby og Ida Florentine Schrentz.)

Landgang

Foran Fredericia rekognoscerede preusserne 14. med en stor styrke, og under den kamp, som fulgte, blev en dansk soldat dødeligt såret. Den følgende dag var alt roligt foran fæstningen.

Stormen i Sallingsund rasede både den 14. og 15. og hindrede stadig General Hegermann-Lindenchrone i at sætte 4. Division over til Mors. Han benyttede ventetiden til at lade stemplerne fjerne fra de lokomotiver som havde bragt 7. Brigade til Skive, så fjenden ikke senere skulle få glæde af den jyske jernbane. Han var fortsat i vildrede med, hvor han havde sin modstander og holdt derfor sine tropper i alarmberedskab.

Natten mellem den 14. og 15. gennemførte preusserne en dristig landgangs-operation på en helt anden front. Til trods for at danske kanonbåde, "Marstrand", "Buhl" og "Krieger", krydsede i Femern Sund, lykkedes det at sætte 500 mand infanteri over til øen i otte både, der sejlede frem og tilbage tre gange uden at blive opdaget. Den 100 mand stærke danske styrke på Femern blev taget til fange, mens kanonbådene slap væk.

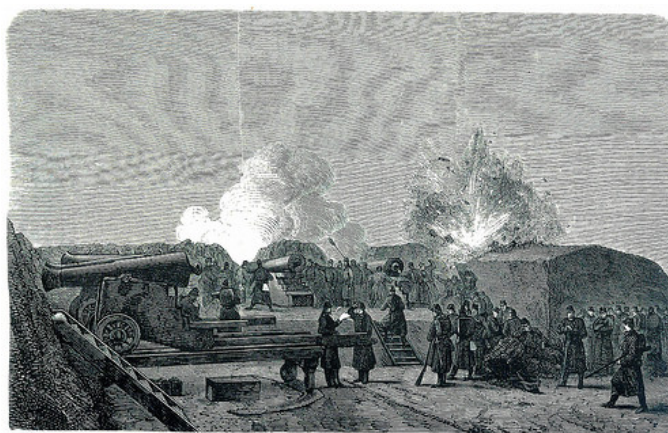
15. mar. 1864: 463 kanonskud mod Dybbøl på tre timer

1864Live

Det preussiske 1. korps har fået til opgave at indtage Dybbølstillingen ved en belejring, og forberedelserne er ved at være tilendebragt. Først sikrede man sig forpostterrænet foran stillingen, og så sikrede man sig positioner på Broagerland, hvorfra man kunne beskyde stillingen. Efter nogle prøveskud forleden er man nu klar, og det langtrækkende preussiske artilleri kan begynde bombardementet af Dybbølstillingen.

På grund af tæt dis starter beskydningen først kl. 11 til formiddag, men på blot tre timer fra kl. 11 til kl. 14 affyres intet mindre end 463 skud mod Dybbølskanserne og Sønderborg by. 15 skud rammer Sønderborg, hvor de dog kun gør ringe skade. Værre med Dybbølstillingen, hvor skuddene forårsager betydelig skade. En fuldtræffer viser også, at de danske blokhusse til soldaterne ikke yder en tilstrækkelig beskyttelse. En sekondløjtnant bliver dræbt, og tre menige såret.

De danske batterier søger at besvare ilden, men indstiller snart skydningen, da man på grund af tågen ikke kan se, hvad – og om – man rammer.

Danskernes overherredømme til søs har hidtil sikret, at øen Femern er blevet på danske hænder, selvom næsten hele det øvrige Slesvig er besat. Men i nat er det gået

galt. I ly af mørket og en hård vind er det i de tidlige morgentimer lykkedes preusserne at sejle et infanteriregiment og et kanonbatteri over til øen. I træfningerne med de få danske soldater er der kun meget få tab, og preusserne bliver modtaget med jubel af den tysksindede befolkning. De danske kanonbåde, der skulle bevogte øen, opdager først om eftermiddagen overgangen, og her er det alt for sent at ændre på kendsgerningerne. Hele krigen står om Slesvigs skæbne, og efterhånden er det kun Dybbøl og Als, der er i dansk besiddelse.

16. mar. 1864: Ny kraftig ild mod Dybbøl fører til svære danske tab

1864Live

I går påbegyndte det 1. preussiske korps belejringen af Dybbøl ved at indlede et bombardement af skanserne i Dybbølstillingen, og i dag går det løs igen. I alt affyres 595 skud i et bombardement, der varer fra kl. 10 til kl. 15. Det er hovedsageligt skanse nr. 1, 2 og 4, der må stå for skud, og både selve skanserne og de

bagvedliggende områder og barakbygninger lider en del skader. Værst går det ud over skanse 1, hvor en granat går lige igennem et blokhuse med katastrofale konsekvenser. Alene ved dette skud dræbes to danske officerer og 10 menige. Herudover er der ni andre døde i de øvrige dele af Dybbølstillingen. Episoden viser som i går, at de blokhus, hvor soldaterne skal opholde sig, ikke er tilstrækkeligt sikrede. Og man begynder en nødtørftig forstærkning af husene i stillingen ved at dække de mest udsatte steder til med jord.

Af de danske skanser er det kun skanse 2, der ligger tæt nok på til at kunne besvare ilden, og herfra affyres i alt 36 skud. Foruden bombardementet foretager preusserne også fremstød mod de resterende danske forposter, og Ragebøl skov falder i fjendens hænder.

I den anden ende af landet har general Hegermanns 4. division nu i et par dage ventet på ordentlige vejrforhold til at begynde udskibningen til Mors. Her håber Hegermann på at kunne få mulighed for at reorganisere sine styrker og sit kavaleri uden at blive truet af fjenden. Heldigvis er fjenden ikke rykket så hurtigt frem som frygtet, og i dag er vejret tilstrækkeligt godt til, at Hegermann kan påbegynde overgangen.

ÉN GRANAT DRÆBTE OG SÅREDE 51

"General Baglæns" går over til Mors.

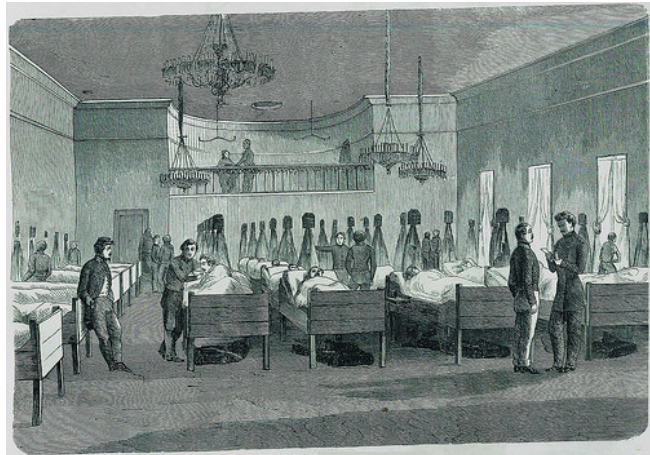
Af Lars Lindeberg , 1964

En af de 595 granater, som preusserne sendte over Vemmingbund den 16 marts, havde en frygtelig virkning. Den gik igennem sidevæggen til blokhuset i Skanse 1 og dræbte 11 og sårede 40, deraf seks dødeligt.

Efter ulykken udstedte overkommandoen forbud mod, at blokhusene blev benyttet som beskyttelsesrum.

Dagens beskydning, som voldte en del materiel skade, kostede yderligere 9 livet, mens 3 blev såret.

En norsk frivillig læge [Reumert] skriver i et brev den dag: *"Du har ingen idé om, hvilke vulnerationer sådanne granater kan frembringe. Jeg har set folk, på hvem der næsten ikke var spor af menneskeligt tilbage, og hvilke lidelser og hvilke scener. Vi var fem opererende læger og 10-12 underlæger. Der blev i løbet af dagen bragt et halvt hundrede sårede ind, deraf amputeredes 16 større lemmer. Selv de danske læger, som dog er vant til adskilligt, påstår, at de blandt et givet antal sårede ikke har set så mange hårdt sårede."*

Preusserne foretog et par angreb på forposterne i løbet af dagen, og disse kampe kostede danskerne et tab på 4 sårede og 1 fangen.

Stille

I Salling Sund havde stormen omsider lagt sig, så overførelsen af tropper og materiel til Mors kunne begynde. Da den var godt i gang, fik General Hegermann-Lindencrone meddelelse om at fjenden stod mindst tre dagsmarcher borte. Alligevel lod han overførelsen fortsætte, så det var ikke uden grund, han efterhånden fik øgenavnet "General Baglæns".

16. mar. 1864: Agnes Gads dagbog: Vejle'ske skomagere arbejder for østrigerne med "pistol for panden"

1864live

Man får de bedste efterretninger fra "Posten". Barbara Postkone beretter om østrigske slavepiskere i Vejle.

Fra Agnes Gads dagbog 16. marts 1864:

Barbara Postkone skulde igaar hos Skomageren afhente en Regning, men traf ham rigtignok "anders engagiert". Alle Skomagere i Vejle bleve nemlig forrige Nat pludselig jagede op med Sabler og Pistoler

og befalede til af alle Kræfter at sy for Østrigerne. De sy nu Alle som Rasende under uafsladelig Bevogtning, saa at de endog kun Enkelte ad Gangen kunne stjæle dem til at faa i al Hast en Smule Mad. I Vindinge ligger nu atter en voldsom Indkvartering af baade Hest og Fodfolk, som gjøre uhyre store Fordringer: Varm og god Mad, 1 Skp. Havre til hver Hest, ja selv Vin, Tobak og Cigarrer. Tillige hveranden Dag af Sognet 2 Slagtekreaturer om Md! Paa Karensdahl have de stadig hele Sværmen; Gud véd, hvor længe vi kunne blive fri? Christopher Bolvig og Agnete gaa under Benævnelser "die jungen Leute"! til stor Moro for Pigerne og dem selv.

17. mar. 1864: P. Laue Petersen oplever kampe på tæt hold!

17. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens beretning · Skriv en kommentar

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Fra Peter Laue Petersens beretning om den 17. marts, hvor han befinder sig i Sønderborg:

Den 17 dennes stillede vi nede ved Havnen og da vi havde staaede der nogen Tid, blev der kommanderet: Bajonetterne paa, og der blev blæst Appel, og alle Soldater der lå i Sønderborg marcherede op paa Dybbøl. Preusserne stormede ude ved Røgebøl, hvor der var en hård Kamp, og mangen Kammerat måtte bide i Græsset, men Slaget endte med, at de Danske blev jaget ind til Dybbøl Skanser. I al den Tid slaget varede, stod alle vi Rekrutter nede ved Havnen med ladte Gevær og Bajonetten paa og ventede paa 18.Regiment (...).

Fra Peter Laue Petersens beretning:

(...) endelig da Slaget var forbi, kom det ene Regiment efter det andet tilbage til Sønderborg igen og endelig kom også det 18.regiment og så marcherede vi bagefter Regimentet til Bro, hvor jeg blev indquarteret ved Gaardejer Mads Elley (...). Der ved den gamle Bonde fik vi kaffe, da hans Søn, Jørgen Elley, havde Bryllup den Dag (...).

Peter Laue Petersen var soldat under krigen i 1864 og skrev løbende dagbog om sine oplevelser. Hans beretninger om disse oplevelser bringer vi her på 1864live i stil med de øvrige dag-til-dag-opdateringer. Dagbogsoptegnelserne fra 1864 afskrev Peter Laue Petersen som 67-årig i 1908.

Foran Fredericia var alt roligt.

17. mar. 1864: Danmark accepterer fredskonference, men stiller krav

1864Live

Mens fjendens 2. og 3. korps har frit spil i Jylland, og 1. korps belejrer Dybbølstillingen, overvejer den danske regering stadig, hvad man skal mene om det engelske forslag om en konference til at løse stridsspørgsmålene. I dag er man imidlertid nået så langt i regeringen, at man meddeler England, at Danmark accepterer conferenceforslaget på 2 betingelser: 1) ingen våbenstilstand, og konferencens basis skal være aftalerne fra 1851-52. Det er disse aftaler, Østrig og Preussen er gået i krig på, og kan Danmark få disse aftaler anerkendt som basis for konferencen, har man også fået Østrigs og Preussens accept af, at Slesvig og Holsten stadig hører til Danmark, og at det blot er spørgsmålet, hvordan forholdet inden for riget skal ordnes, der er til debat på konferencen.

Kong Christian 9. havde også ønsket en våbenstilstand, men det er flere af ministrene imod, og konseilspræsident Monrad støtter dem over for kongen. Grunden til, at man ikke ønsker våbenstilstand, er, at man alligevel har opgivet hele Jylland op til Limfjorden. Dybbølstillingen ser også ud til at holde indtil videre, og Danmark har således intet at vinde ved en våbenstilstand. Man vil snarere tabe på den, da den vil betyde, at man så også må indstille blokaden af de nordtyske havne, og denne er efterhånden det eneste middel, Danmark har til at påføre Tyskland tab og gene. Desuden vil en våbenstilstand under de nuværende forhold være meget upopulær i befolkningen.

England og udenrigsminister Russell er glade for de nye danske toner, men støder dog straks på modstand fra preussisk side. Bismarck forlanger klare tilbud fra dansk side for at gå til forhandlingsbordet. Danmark har haft 12 år til at finde en måde at overholde aftalerne fra 1851-52, og blot fordi de nu siger, at de vil det, er det ikke nok. Det mindste, man nu vil acceptere fra tysk side, er en personalunion, lyder det fra både Preussen og Østrig. En personalunion vil betyde et samlet Slesvig-Holsten, der på den ene side skal være medlem af Det Tyske Forbund, men samtidig skal regeres af den danske konge uafhængigt af kongeriget Danmark. Men mens Østrig måske nok mener, at en personalunion er en løsning, er det fra Bismarcks side blot det krav, han mener, er det mest fordelagtige at fremsætte p.t.

SEJR OG NEDERLAG

Preusserne kaster de danske forposter tilbage i Sundeved, danskerne sejrer i søkamp ved Rügen.

Af Lars Lindeberg , 1964

Den 17. marts blev en begivenhedsrig dag, både til lands og til vands.

I Sundeved triumferede preusserne efter hårde forpostkampe, ved Rügen sejrede danskerne i en søtræfning.

Den danske øverstkommanderende, General Gerlach, havde besluttet at tage initiativet ved Sundeved den dag, men han slap dårligt fra det.

Reserveløjtnant la Cour, 3. Regiments 3. Kompagni, skriver I et brev: *"Jeg tror, det var et dårligt slag, skønt der vist flere steder blev kæmpet tappert. ... Jens er meget god; men disse indbildske selvtilidsfulde generalstabsofficere, fabrikerede på den Kongelige militære Højskole, havde ikke spor praktisk dygtighed og ødelægger det hele for os."* Det var netop sagen.

Kampen om Dybbøl Kirkegård den 17. marts 1864. Det var premierløjtnant Munck, der holdt den befæstede kirkegård besat med 7. Regiments og 8. Kompagni. Træsnit i Illustreret Tidende efter tegning Otto Bache.

Formålsløs

Det var 6. Brigade (5. og 7.) Regiment), der skulle afløse forposterne den dag, men forinden gav General Gerlach 5. Regiment ordre til at foretage et udfald på højre fløj

for at drive fjenden ud af skoven nord for Ragebøl.

Tidligt om morgenen meldte forposterne imidlertid, at fjenden havde rømmet skoven i løbet af natten, men selv om udfaldet dermed blev formålsløst, forlangte generalen alligevel, at det skulle iværksættes som planlagt. Han havde efterhånden fået så mange henstillinger fra krigsminister Lundbye om at tage offensiven, at han ville vise sin gode vilje.

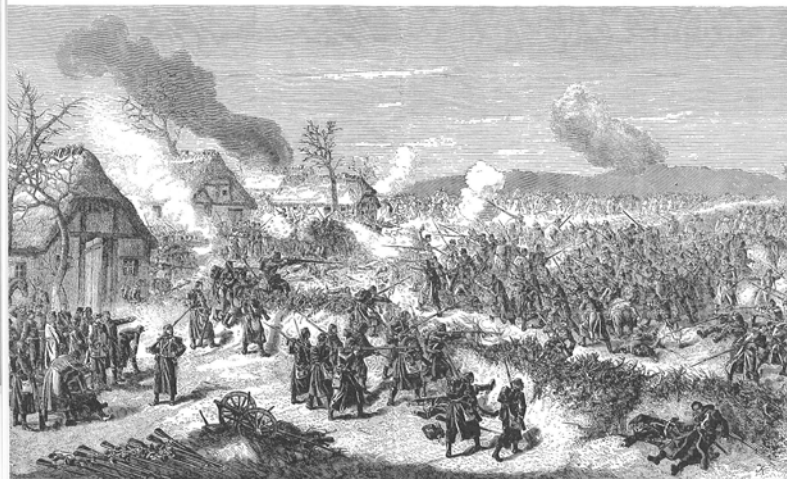
Uheldigvis havde preusserne også planlagt et fremstød den dag. Prins Friedrich Karl havde givet ordre til, at de danske forposter skulle kastes ud af Ragebøl og Dybbøl by, så han kunne anlægge batterier foran Dybbølstillingens front. For nok var ilden fra Broagerbatterierne generende for danskerne, men beskydningen kunne først blive effektiv, når skanserne blev taget under krydsild.

Katastrofalt

På højre fløj, hvor 5. Regiment rykkede frem, kom danskerne preusserne i forkøbet, men da regimentet var nået nord for Ragebøl skov, gik preusserne til modangreb, og danskerne måtte vige. Det havde været meningen, at 2. Brigade (3. og 18. Regiment), der havde stået på forpost om natten, skulle være blevet stående, men på grund af en misforståelse var Brigaden gået tilbage. Resultatet blev, at preusserne uden vanskeligheder erobrede Ragebøl, som de havde ordre til, og drev danskerne helt ind bag skanserne.

På venstre fløj havde 7. Regiment fået udstillet sine forposter, da preusserne angreb. Kun regimentets 8 kompagni der havde besat den befæstede Dybbøl Kirkegård, holdt stand. Kompagnierne på Avnbjerg flygtede i panik, og da 8. Kompagni derved blev truet i flanken, måtte kirkegården opgives. Danskerne blev således også kastet ind bag skanserne på venstre fløj, og preusserne besatte Dybbøl by.

På det tidspunkt havde General Gerlach både afløsningen og de afløste tropper i Sundved, i alt 22 bataljoner, mens preusserne kun havde 12 bataljoner fremme. General Gerlach benyttede sig ikke af den gunstige lejlighed. I stedet for at gå frem og generobre det tabte forpostterræn, blev han passivt stående bag skanserne og sendte efter de afløste afdelinger tilbage til Als.

17. marts klokken 13,05 meldte feltvagten ved Dybbøl Kirke, at fjendtligt infanteri, kavaleri og artilleri var under fremrykning. Det kom til en kort men hård kamp, og denne dag gik Dybbøl By tabt. Træsnit i Ill. Zeit. 30. marts 1864 efter tegning af Fr. Kaiser.

Forbitret

Imens fortsatte artilleristerne kampen på venstre fløj. Så snart 7. Regiment var nået ind bag skanserne og kanonerne fik frit skud, åbnede de ild og overdængede Dybbøl by med granater, indtil preusserne havde fået nok og trak sig tilbage til landsbyens vestlige udkant.

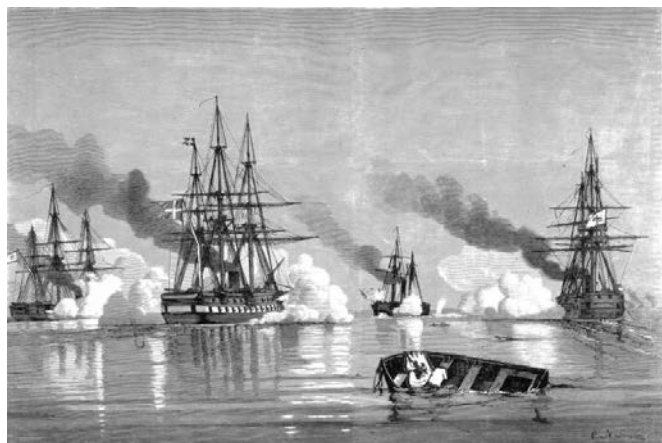
General Gerlach, som troede, fjenden havde trukket sig helt ud af

byen, sendte straks 7. Regiment frem. Men preusserne havde ikke i sinde at opgive deres bytte, og efter forbitrede nærkampe mellem de sønderskudte huse og gårde blev danskerne for anden gang kastet ind bag skanserne.

Også på højre fløj trak danskerne det korteste stå, da de sent på eftermiddagen prøvede at generobre Ragebøl.

Kampen havde kostet danskerne 126 døde, 253 sårede, 267 fangne og 31 savnede. Preusserne mistede 33 døde og 105 sårede.

Kampen ved Rügen. Den danske fragt "Sjælland" er på vej mellem de tre preussiske skibe "Nympe" (t.v.), "Loreley" (t.h. for "Sjælland") og "Arcona" (t.h.). Træsnit i Illustreret Tidende efter skitse af V. Hansen. tegnet af C. Neumann.

Indespærret

Træfningen ved Rügen fandt sted på samme tid, som der kæmpedes i Sundeved. I et forsøg på at bryde den danske blokade angreb en preussisk flådeafdeling ved middagstid den danske eskadre, der spærrede bugten ved Swinemünde, men de preussiske skibe slap ikke igennem. Den danske eskadre i Østersøens østlige del bestod af skruelinjeskibet "Skjold", fregatten "Sjælland" og korvetterne "Heimdal" og "Thor" den preussiske flådeafdeling af korvetterne "Arcona", "Nymphé" og dampskibet "Loreley". Desuden rådede preusserne over 6 dampkanonbåde, men de kom ikke til at deltage i kampen.

Misforstået

Efter det første sammenstød udviklede kampen sig hurtig til en løbende tilbagetogsfægtning. De preussiske skibe søgte tilbage til Swinemünde, mens de danske skibe prøvede at tvinge dem ud i åben sø. "Sjælland", som var forrest, fik imidlertid vrøvl med sin maskine og måtte en tid sagne farten, de øvrige danske skibe fik ikke ordre til at gå forbi og fortsætte forfølgelsen af preusserne. Derved fik de tre fjendtlige skibe et forspring og nåede i havn.

Den danske eskadre havde et tab på 3 døde og 19 sårede, den preussiske 5 døde og 8 sårede.

En dækskaptan om bord på "Skjold" fortæller: *"Vi havde netop spist middag og lå på dækket og slangede os, da vi hørte signalet "Klar skib". Nå, det havde vel ingen hast. Det samme signal havde vi hørt så tit, uden at det havde noget at betyde, men bådsmand Brill sagde: "Denne gang er det alvor". Så vi kom på plads og ventede. Vi stod og kikkede ud af en kanonport og drøftede, hvad det kunne være for en sejler histude. I det samme gik en kanon nedenunder. Så vidste vi besked. Nå, vi slap nemt. Der faldt kun en kugle på ?Skjold?. Den slog ned ved det styrbords faldreb uden at gøre videre fortræd".*

Tilendebragt

Foran Fredericia rekognoscerede fjenden den dag. Han mistede 1 såret, mens vi havde 4 sårede og 3 fangne.

General Hegermann-Lindencrone tilendebragte i løbet af dagen overførelsen af 4. Division til Mors, og der blev udstillet vagtkompagnier ved de forskellige overgangssteder langs Limfjorden. Det lille kommando, der var blevet sendt til Ålborg, da divisionen gik tilbage til Skive, var igen marcheret sydpå og besatte om aftenen Århus.

Den britiske regering havde indbudt til en fredskonference i London, der skulle begynde den 12. april. Regeringschefen biskop Monrad var af den holdning, at det ville kunne få stor politisk betydning under forhandlingerne, om den danske hær stadig stod i Slesvig. Derfor ville han ikke give hæren lov til at rømme Dybbøl.

Omvendt havde den preussiske regeringschef Otto von Bismarck ingen planer om at begynde

fredsforhandlingerne, før Dybbøl var erobret. Situationen blev stadig mere uholdbar. Den 9. april telegraferede den nye overgeneral Gerlach til krigsministeriet og stillede i den forbindelse problemstillingen kontant op: Ville man holde Dybbøl eller have en kampklar hær? Svaret fra krigsminister Lundbye var klart nok: Stillingen skulle holdes ”til det yderste”.

Alle i officerskorpset vidste, at preusserne snart ville storme, og at det ville blive det rene slagtehus. Gerlach telegraferede igen til København – denne gang på vegne af hele hærledelsen. Nu burde Dybbøl rømmes, alt andet var uforsvarligt.

Lundbye vaklede. Han turde ikke tage ansvaret, men det gjorde Monrad. Han fastholdt, at det var afgørende, at hæren blev på Dybbøl Banke og slog stormen tilbage.

Det var Slaget ved Dybbøl den 17de marts 1864.

Dagbog af Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens

Da Fægtningen var tilende blev vi afløste og marcherede til Sønderborg og blev indkvarteret paa Slottet. Vi måtte os næste Morgen holde os parate fra Kl. 5 og til den var 7 for i Tilfældet at Fjenden rykkede frem til Angreb igen.

Nu havde den Forpostfægtning Ende, og Kl. 10 Formiddag spadserede vi paa Landet, denne Gang skulde vi ikke saa langt ud, vi skulde ligge i en Landsby tæt ved Sønderborg ved Navn Ulkebøl. Ankommen dertil efter en Times forløb, blev jeg og Sergeant Brøchs indkvarteret hos en Husmand P. Jensen.

Nu blev vor Forposttur forandret igen, nu havde vi kun få dages frihed paa landet og 6 Dage i Sundeved paa Forpost.

Fra Agnes Gads dagbog 17. marts 1864:

Det er noget ganske nyt i denne tid at få fremmede, så vores overraskelse var stor, da i går pludselig frøken Jacobsen trådte ind ad døren til os. Hun var kørende m. skolelærer Petersen, og vi fik os nu en lille lun passiar på et par timers tid. Hun lod til at være meget begejstret for sine preussiske venner hjemme i Præstegården. De skulle nok også være ret skikkelige, hvilket jeg dog ikke synes er grund nok til en sådan varme for dem. (Stakkels Sophie Keller er nok meget svag. Men de er glade ved Jf. Jensens dygtighed. Jeg måtte alligevel smile ved Frk. Jacobsens mange røverhistorier; her er en vid mark for førnævntes spillende fantasi!).

I aftes silde fik vi brev fra Onkel Isaks. De have det ret godt om end stærk indkvartering, blandt hvilke en fornem Dalmatisk Officer, med hvem de ikke kunne tale et ord. Amtmændene fra Aarhus, Skanderborg, Vejle og Ribe, og Borgmestrene for samme Byer, samt for Horsens & Varde er førte til Kolding og må ikke rejse. Brevet berører også en stor udskrivning fra General Wrangel, uden dog nærmere at angive samme; men vi høre det vel tidsnok!

Angreb paa Fredericia ventes nu daglig! Ved affairen der d. 8. skal General Wilster med Stabschef være bleven såret. Her tales nu meget om, at Østrigerne ville rykke ud, men blive erstattede af Forbundstropper, man nævner Bajere(?) I går aftes gik det tåbelige rygte, at der vare svensker i Horsens! Men selvom de have god vilje(?) kunne de dog ikke flyve! Men det er en glad bevidsthed, at vore ved Vejle forleden have gjort deres sager udmærkede! Her er jo nu en sørgelig Tid, og her hersker en åndsfortærende spænding! At vi her på egnen ikke have fulgt tilladelsen, men alle endnu gå i dyb sorg, falder under nærværende forhold af sig selv.

Torsdag den 17. marts 1864 udspillede der sig en tragedie, da soldater fra en østrigsk enhed forsøgte at sabotere nogle af broforbindelserne over Gudenåen. I kirkebogen for Nim sogn kan man under rubrikken ”døde og begravede” læse følgende:

1864, 17 marts (død, red.), 18 marts (begravet, red.), Jäger Wenzel Waniqzek, Jäger Wenzel Hlassa, Menige i det K.K. infanteris 18de Feldtjæger Bataljons 11te Kompagni, cirka 23 År, 220-108, 220-109, Disse to hørte til et Detachement der var udsendt fra Nim med vogn og mandskab for at ødelægge broerne ved Voervad og Kloster Mølle, ved den kommanderende Officers ustyrlige ubesindighed sank en vogn belæsset med 11 mennesker, hvoraf 3, og heriblandt disse to druknede tilligemed hestene.

Den tragiske episode må have rygtedes på egnen, for i den horsensianske adjunkt Christian Jørgensens dagbogsoptegnelser lyder det lørdag den 19. marts 1864:

To østrigske soldater er druknet ved at køre over en å, hvor broen var brudt af, også hestene druknede; men kusken (præstens karl fra Nim) og en feltwebel frelste sig.

I samme dagbog omtales *brotrain* og *pontonéer* altså tilsyneladende trænrregimenter af ingeniørtropper, der kan opføre broer og/eller pontonbroer.

Der var som nævnt både danske og preussisk-østrigske tropper, der saboterede vigtige broforbindelser. Efter at have rømmet Horsens den 27. marts vendte preusserne den 10. april atter tilbage til byen med en betydelig styrke. Umiddelbart før indtoget i Horsens fandt der en mindre træfning sted i byens sydlige udkant.

I tæt tåge havde en dansk forpost observeret fjendens styrker ved Oens sydvest for Horsens. Kort tid efter kom det til en halv times skyderi ved Sønderbro ved Spedalsø. Denne batalje blev i øvrigt overværet af flere af byens indbyggere blandt andre Herman Bangs far, pastor Bang. Ifølge øjenvidneberetninger trak de danske soldater sig tilbage i nordlig retning ... *efter at have afkastet Brodækket ...* som det berettes. Danskerne havde endnu ikke lidt nogle tab i træfningen. De efterfølgende begivenheder beskrev Horsens Avis således:

Det preussiske Infanteri gik straks over paa Broens Planker, som Vore ikke havde fået tid til også at afkaste, og rykkede med rask march gennem Byen, en del ned til Havnen, en anden ad Chausseen (dvs. den stenbrolagte vej, red.) til Hansted, hvilken By de dog ikke engang nåede, forinden de opgaver forfølgelsen. kavaleriet (omtales også som preussiske gardehusarer) var imidlertid blevet opholdt en Stund, da det altid måtte medtage nogen Tid, inden Broen ved Hjælp af Brædder, døre og lemme kunde gøres passabel for det; men det varede dog ikke ret længe, inden det i rask Trav satte gennem Byen ud ad Aarhus gamle landevej til Serritslev. Tæt nord for Byen havde vore det uheld, at en

efternøler (Jensen fra Ebeltoft) blev fangen og en anden dræbt ved et skud gennem låret, hvorefter der indtrådte en forblødning, som hurtigt må have gjort ende på hans liv; de vare begge af 1ste regiment.

Ifølge beskrivelsen kunne det preussiske fodfolk forsigtigt balancere hen over broens blotlagte bjælkekonstruktion, mens rytteri (og vogne) måtte vente til brodækket var genetableret. Historien om kampen ved Sønderbro illustrerer meget godt, hvorfor man brugte kræfter på at sabotere broerne. Ødelæggelsen af broen gav tilsyneladende de danske styrker tid nok til at foretage en taktisk tilbagetrækning, og man undgik derved at møde en overlegen fjendtlig styrke i åben kamp. I forbindelse med den danske tilbagetrækning havde omtrent 2.100 preussere indfundet sig i og omkring Horsens – og nu blev byens indbyggere igen tvunget til at indkvartere og bespise de mange soldater.

18. mar. 1864: Danskerne vil snyde tyskerne til at angribe skanse to

1864Live

De preussiske batterier, der er under opstilling syd for Vemmingbund, er en stor trussel mod Dybbølstillingen. Ikke mindst fordi de kraftige riflede preussiske kanoner er de danske kanoner overlegne. De første par dages beskydning har da også allerede medført betydelige skader på de sydligste af de danske skanser.

I Skanse Nummer II.

Fra dansk side beslutter man derfor, at man vil søge at få fjenden til at koncentrere sin ild om skanse 2. Det skyldes, at fjenden allerede er begyndt at koncentrere sin ild her, samt at skanse 2 vurderes at være bedre egnet end flere af de øvrige skanser til at modtage den fjendtlige ild. Der gives derfor ordre om, at de øvrige skanser kun skal besvare den

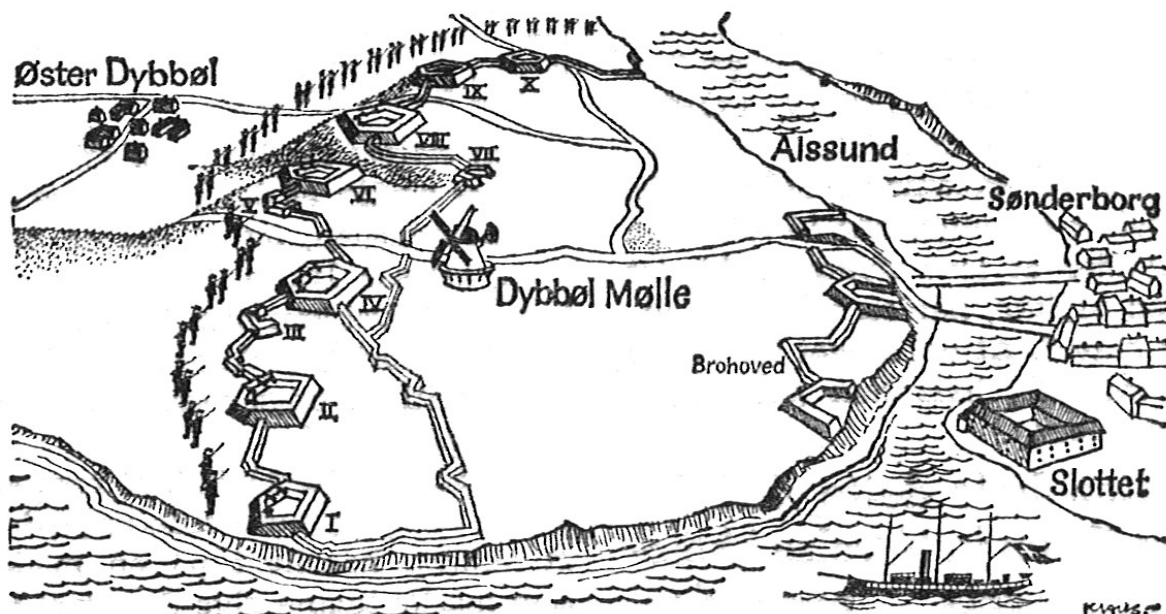
fjendtlige ild i begrænset omfang. Nu begynder fjenden at koncentrere sin ild om de andre skanser, der er inden for skudvidde, skal skanse 2 åbne ild for at lokke den fjendtlige ild tilbage hertil.

I dag bliver dog en relativt rolig dag ved Dybbøl. Det skyldes dels, at preusserne stadig er i gang med at opstille skyts, dels at der endnu ikke er bragt tilstrækkelig ammunition op til de preussiske batterier. Med den preussiske effektivitet i hukommelsen er der dog desværre ingen grund til at tro, at dette problem ikke vil blive løst snarest. De preussiske batterier på Broagerland afgiver i dag 232 skud, som hovedsageligt rettes mod skanse 2. Danskerne besvarer ilden med 39 skud fra skanse 2 og enkelte skud fra skanse 1 og 4. Kun en enkelt dansk soldat er blevet såret i dag, men der indgås en kortvarig våbenhvile her kl. 17.30, så man kan opsamle sårede og faldne fra gårsdagens kampe foran Dybbølstillingen, hvor preusserne trængte de danske forpoststillinger yderligere tilbage.

VÅBENHVILE I SUNDEVED

Men Broager-batterierne var ikke blevet underrettet.

Af Lars Lindeberg, 1964

Natten til den 18. marts 1864 gik med udbedre de skader, gårsdagens beskydning fra Broager havde voldt i Skanse 2. Broager-batterierne rettede stadig deres ild mod Skanse 2 som svarede på preussernes 232 granater med 48.

Om eftermiddagen blev der afsluttet våbenhvile, for at de døde fra kampen dagen før kunne blive samlet ind.

Preusserne havde glemt at underrette Broager-batterierne om våbenhvilen, så da den trådte i kraft kl. 17.30, fortsatte de skydningen. Den blev først standset, da en husar havde tilbagelagt den lange vej med ordre til øjeblikkelig indstilling af ilden.

Tabet i Dybbøl-stillingen: 1 såret artillerist.

I Fredericia opdagede kommandanten, General Lunding, at han nu også havde fået østrigerne imod sig. De havde hidtil stået ved Vejle. Deres ankomst til Fredericia gav anledning til skærpet beredskab i fæstningen.

3 Divisions østre Strejf korps dukkede pludselig op i Skanderborg, beslaglagde et fjendtlig forplejningsdepot og trak sig atter tilbage til Århus.

19. marts 1864: Preusserne opretter endnu et 4. batteri på Broagerland

1864Live

Som i går er det en relativt fredelig dag ved Dybbølstillingen, hvilket dels skyldes at preusserne stadig ikke har fået

tilstrækkeligt ammunition bragt frem, dels at de preussiske kanonbatterier stadig er under opstilling. I dag har preusserne oprettet et 4. batteri yderst til højre på Broagerland med to riflede 12 punds kanoner. Batteriet er opstillet, så det også kan beskyde barakområderne i Dybbølstillingen bag skanserne.

Broagerbatterierne afskyder i dag 172 skud mod Dybbølstillingen og området bag stillingen. Skuddene koster 2 danske officerer og en menig livet og det lykkes også at ødelægge en af de danske kanoner i Dybbølstillingen. Danskerne besvarer ilden med 59 skud fra skanse 2.

Ved den anden danske flankestilling i Fredericia har fjenden i dag foretaget en fremrykning med det formål helt at indeslutte Fredericia. Fremrykningen blev overværet af både den tyske øverstbefalende feltmarskal Wrangel og af den preussiske kronprins. Trods dansk modstand lykkes det at erobre det meste af for terrænet foran Fredericia, så denne stilling nu også er mere eller mindre indesluttet. I Fredericiastillingen gør man sig klar til kamp på dansk side, da der går rygter om, at preusserne vil forsøge en storm på Fredericia (og Als) den 22. marts, som er kongen af Preussens fødselsdag.

STEMNINGSFULD BEGRAVELSE AF ØDELAGT KANON

Fjenden bygger batterier foran Fredericia.

Af Lars Lindeberg , 1964

Preusserne byggede et fjerde batteri på Broagerland den 19. marts 1864, og i løbet af dagen sendte de 172 granater, hvoraf hovedparten var tiltænkt Skanse 2. Skansen, som var blevet grundigt sat i stand i løbet af natten, led meget under beskydningen, men kunne dog svare med 59 skud.

En 84-punds kanon i Skanse 2 blev ødelagt den dag. Senere blev den gravet ned bag kanonbænken, hvor den havde stået, og artilleristerne holdt en spøgefuldst begravelsesceremoni. Da kanonen var trillet ned i sin grav, blottede folkene hovedet, og en af dem oplæste følgende vers, hjemmelavet til lejligheden:

*"Du har dagens byrde båret,
hvil nu sødt til dommedag;
heltens udgang har du kåret,
frem 'st du stod i kæmpelag.
Nu skal du til Valhal rejse,
for at kæmpe der på ny,
de dig vist til kæmpe kejse,
mens kanonbuldret står mod sky."*

Dagen tab af personel: Tre døde og en såret.

Foran Fredericia rykkede fjenden frem for at slutte ringen tættere om fæstningen. Under den kamp, der fulgte, mistede danskerne 15 døde og sårede, preussernes tab var 20, østrigernes 10 døde og sårede. Om aftenen begyndte fjenden at bygge batterier foran byen.

Østre strejfkorps marcherede den dag fra Århus til Hobro.

19. mar. 1864: P. Laue Petersen tager dagen før Palmesøndag på et kort besøg hos sine forældre, der bor tæt på

19. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens

beretning · Skriv en kommentar

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Peter Laue Petersen, der stammede fra Sarup på Als, fortæller i sin beretning:

“Om Morgenen den 20.den [må have været den 19., da Palmesøndag i 1864 lå den 20. marts, red.] fik jeg og Jørgen Duus lov at gå hjem. Vi gik fra Stolbro og til Sarup og det varede ikke ret længe. Mine forældre og søskende blev glade da de fik saa et uventet besøg, men vi havde ikke megen Tid hjemme.

FREDERICIA BOMBARDERES

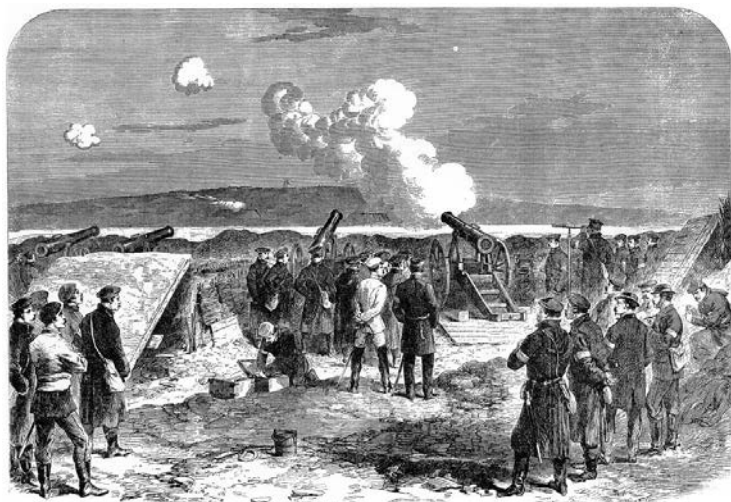
Den danske overkommando opdager, at preusserne forbereder overgang til Als.

Af Lars Lindeberg , 1964

Med 42 kanoner, der var opstillet uden for det glatte fæstningsskyts' rækkevidde, begyndte fjenden den 20. marts 1864 at bombardere Fredericia.

Kanonerne åbnede ild kl. 05.30 om morgenen, og de eksploderende granater skabte lige straks tilløb til panik i den indesluttede by. Civilbefolkningen flygtede rædselsslagen, samtidig med at generalmarchen gik og soldaterne skyndte sig til deres pladser på volde og bastioner. Man var overbevist om, at bombardementet var indledningen til en storm.

Preussisk batteri ved Gammelmark: Den engelske kunstner Robert Landells tegning bragt som træsnit i London Illustrated News

Allerede de første granater havde antændt ildebrande rundt om i byen. Hen på eftermiddagen greb ilden om sig. Det brændte på fem-seks steder på en gang, og slukningen var yderst vanskelig, fordi fjenden fortrinsvis skød efter de steder, hvor luerne blusede kraftigst op.

Da mørket faldt på, sagtnede skydningen noget, men selv om den blev svagere, fortsattes den natten igennem.

En soldat af byens garnison, en menig fra 9. Regiment, fortæller: *Den morgen, da de begyndte at bombardere byen, stod vi opstillede i Danmarksgade og skulle ud på post. Vi kunne ikke blive færdige. Så kom der en granat og slog ind i et hus, så jern og sten fløj til alle sider. 7 mand af 7.*

Kompagni blev såret. Byen så farlig ud da vi kom tilbage. Et sted fandt vi en død soldat i en seng, og vor vaskekone var flygtet, men tøjet, vi lige havde sendt, havde hun først fået vasket, og lå nok så pænt i bunker til hver mand?.

Opdagelse

Den danske overkommando gjorde en uhyggelig opdagelse den dag: preusserne forberedte en overgang til Als for at falde Dybbøl-stillingen i ryggen. Det fremgik af feltpolitiets daglige rapport, at preussiske soldater i længere tid dagligt havde holdt manøvrer i Nybøl Nor, hvor de øvede sig i at lade og losse 100-200 pontonbåde. De følgende dage strømmede oplysningerne ind: I Åbenrå, Haderslev og Flensborg havde preusserne beslaglagt både og småskibe, 500 skulle allerede være samlet ved Sandbjerg, brotrain var ankommet til Alnor.

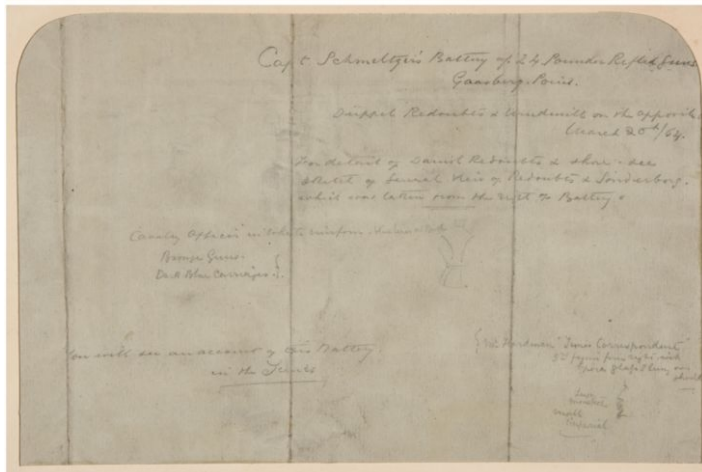
Prins Friedrich Karl havde syslet med planen i nogle dage, operationen skulle løbe af stablen den 2. april. Lykkedes den, kunne preusserne undgå den langvarige og besværlige belejring af Dybbøl, som derfor foreløbig var stillet i bero.

Preussisk batteri ved Gammelmark: Kaptajn Schmeltzers batteri med 24 punds riflede kanoner ved Gammelmark den 20. marts 1864.

Frontbatteri

Alligevel havde preusserne i løbet af natten anlagt deres første batteri foran Dybbøl. Broager-batterierne havde numre fra 1 til 4, det nye batteri fik nr. 5. Det var anlagt vest for Avnbjerg og åbnede ild kl. 9,45 om formiddagen, især mod Skanse 1 og 2, der således kom under dobbeltild. Det nye batteri og Broager-batterierne gjorde i forening 344 skud, danskerne svarede med 160 og havde held til at bringe det nye batteri foran fronten til tavshed.

Tabet var stort den dag. I Skanse 2 havde fodfolksbesætningen søgt dækning bag blokhuset, der til dels lå i læ af krudtmagasinet, da en fjendtlig granat slog gennem begge væggene og eksploderede midt blandt soldaterne. I alt blev 8 dræbt,

og 18 såret i Dybbøl-stillingen i løbet af dagen. Blandt de sårede var også skanse II's kommandør, løjtnant Ancker, der blev ramt af en granatstump i armen. Skanserne led også meget ved beskydningen den dag, i Skanse 2 blev endnu en 84-punds kanon ødelagt.

Østre Strejfkorps marcherede den dag fra Hobro til Randers.
Den 20 mar.

Dagbog af Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens

Den korte Tid fik snart ende, og den 20. marts marcherede vi atter paa forpost ved Dybbøl, vi havde den dag vagt imellem Ragebøl by og Dybbøl Kirke under kommando af en Leutenant Kofod, vi blev som sædvanlig afløste, da de 6 dage var tilende, uden at der forefaldt noget af videre betydning.

Den 26. marcherede vi på landet igen, men kun meget kort til en by, som hedder Kjær, lige ved Sønderborg, vi ankom dertil henimod aften i mørkningen.

Det var Paaskeaften, jeg og Korporal Jensen samt omtrent 24 menige og underkorporaler blev indkvarteret i den by hos en bonde, som hedder C. F. Clausen, det øvrige af kompagniet marcherede til en anden By Nordborg.

Paaskedag holdt vi omtrent hellig, vi affyrede vore Geværer og modtog vor naturalier forplejning, derefter havde hver mand tilladelse til at gå i kirke i Ulkebøl.

Den 28. marts, 2. Paaskedag om Morgenen ganske tidlig Kl. 3 blev vi alarmeret paa Grund af, at vi hørte Gevær- og Kanonskydning i Dybbøl. Vi måtte straks stille, men blev stående udenfor byen som Reserve, vi skulde dække overgangen over Allsund, hvis Prøjserne måske under fægtningen på Skanserne vilde slå bro over ved Stenderup Skov. Vi stod på et sted, hvor vi kunde overse hele fægtningen, som varede fra om morgenen Kl. 3, til Kl. 10 om formiddagen, da trak Prøjserne sig tilbage med et stort tab af faldne. Det var den 2. gang, de stormede Skanserne, men måtte vende tilbage med uforrettet Sag.

Det var Slaget ved Dybbøl den 28. marts 1864.

Den 30. marts om eftermiddagen Kl. 5½ afmarcherede vi ad Sønderborg til og skulde på forpost, den dag stod vi som reserve ved barakkerne. Den 31. kom vi til Sønderborg på Slottet. Underofficererne kom i Byen. Den 1. april rykkede vi atter ud og var paa Skansen Nr. 2. Den 2. var vi igen i Sønderborg.

Mandskabet var indkvarteret i Strandgaden i et Pakhus eller Kornmagasin, vi andre i Byen. Den 3. henimod Aften skulde vi ud igen, 7. Kompagni stod opstillet i Storgaden ved Raadhuset. Prøjserne skød med Granater ind i Byen. I det samme kom 4. Kompagni og vilde marchere hen forbi os, da der kom en Granat fra Broager paa 3 Lispund og sprang midt i Kompagniet, 30 Mand blev skudt eller såret, det var et farligt Syn at se og ynkelig at høre de arme Mennesker, hvor de jamrede sig.

20. mar. 1864: P. Laue Petersen kommer for første gang på forpost (og opdager, hvor stor gavn æbleskiver kan gøre)

20. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens beretning · Skriv en kommentar

20. mar. 1864: P. Laue Petersen genfinder sit regiment efter besøg hos forældrene

20. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens beretning · Skriv en kommentar

Fra Peter Laue Petersens beretning efter besøget hos forældrene:

Om morgen tidlig spændte min Fader Hestene for Vognen og kørte mig og Duus tilbage til Stolbro. Men da vi var kommet dertil, var Regimentet bleven udblæst og var afmarcheret til Sønderborg. Vi satte os på vognen igen, og Fader rullede afsted med os til Augustenborg, der tog vi afsked med min Fader, som kørte hjem og vi tog med apostlenes heste til Sønderborg, men da vi kom ud til Revlingbjerg, lå regimentet der i Chausegrøften [vejgrøften, red.]. Vi meldte os straks ved kaptajnen og var atter optaget ved regimentet. Det var Palmesøndag.

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Fra Peter Laue Petersens beretning om den 20. marts, hvor han med sit regiment er placeret i Sønderborg:

Der lå vi til det var aften, så marcherede vi for første Gang over i skanserne på forpost. Jeg kom ind i Skansen No.7, og med det samme fik jeg og en gammel Sjællandsk Kulsvier, Søren hed han, en dobbeltpost uden for skansen efter Dybbølsiden, og som sagde til mig: "Dersom du nu løber over til Preusserne, saa den-unde-æde-mæ, skyder jeg dig paa stedet". Det var hårde ord for en rekrut, men jeg tænkte ved mig selv, mon jeg ikke kan få den karl lidt mildere stemt. – Da jeg nu havde været hjemme, havde min

Moder givet mig en Del Æblekager med paa Rejsen. Jeg tog i min Brødpose og halede en 5-6 Stykker op, og dem gav jeg Søren og han blev glad og sagde mange tak. Siden den tid var jeg og Søren altid gode venner, og han talte aldrig mere om at skyde mig.

20. marts 1864: Agnes Gads dagbog: Man kan høre kanonerne fra Fredericias belejring

20. marts 2014 · af 1864live · i Agnes Gads dagbog, i dag for 150 år siden · Skriv en kommentar

Fra Agnes Gads dagbog 20. marts 1864

Det er Palmesøndag, med den begynder altsaa den hellige stille Uge. Men for os og for Mange, Mange vil den nok hverken blive holdt hellig eller stille! Vi vågnede i morges Kl. 6 ved kanonernes hule drøn. Siden har det uafbrudt skudt, ja tordnet! skud i skud fra Fredericias forskellige sider. Man behøver i dag sandelig ikke at gå udenfor for at høre bomberne, det drøner helt ind i stuerne til os, så man nok skal lade være at lukke ørene derfor. Dog have vi naturligvis ingen ro på os til at sidde stille i stuen; hvert øjeblik må vi ud omkring. I formiddags, da jeg gik ud ad Møllevejen, forekom det mig, at man tydelig kunde skelne kanontordenen fra fire forskellige sider. De stærkeste skud lød, som om de kom fra skibe ved Snoghøj-Kysten. Andre kom fra Staustrup Markerne, atter andre fra skanserne ved Kirstinebjerg, og endelig enkelte stærke endnu østligere ude, som kom de ude fra Trelde-Næs. Det er jo dog umuligt med Bestemthed at skelne hverken afstand el. retning. Henimod middag fulgte Jf. Hansen og jeg ad ud og gik op på P. Knudsens Gammelmark, som strækker sig op imod Gaarslev. Skuddene lød deroppe forfærdelig stærke. Vi så det også ganske sikkert brænde på 2 forskellige steder. Den ene brand var især stærk; når solen gled bag skyerne kunde vi se røgen ganske rød. Denne lod til at være i el. tæt ved Fredericia, som f. E. i I Stoustrup(?) Den anden brand var henad Igeskov kanten. Uh! Det går drøn i drøn, medens jeg skriver dette. Af nogle gl. aviser som vi i morges fik fra Vejle ses, at der har været et folkemøde i Stockholm, der har opfordret Regeringen til at yde Danmark kraftig hjælp. Gadeoptøjer have der også været, og Manderstrøm fik vinduerne slået ind. Den 15. ds. skulde det Norske Storting åbne.

Vi havde bud på Karensdahl for at spørge, hvorledes de der levede i denne rædsomme tid. Raske er de; naturligvis beordrede (?), og de have ofte rykind af fjendtlige patruljer, om end i øjeblikket ingen fast indkvartering. En sådan havde sidste nat banket dem op, og havde gennemrodet hele huset, sovekamrene og det hele under påskud at lede efter danske soldater, – men Agnete mener, egentlig kun for at stjæle, da de i dag have manglet forskellige småting. Man beskylder i det hele navnlig Østrigerne for at være meget tyvagtige, dog have vi endnu været heldige.

Preusserne skulle i går have lidt meget; i dag holde nok Østrigerne for. De tre store yderste gårde i Pjedsted er tagne til Lazaret og beboerne alle viste ud. Det Samme skal være tilfældet med Svindal-

Gaardene. Og de tyske Officerer, som i aftes vendte tilbage til Igum og Veilby, skulle have været hel rasende over deres ringe held. (Alt går godt, i dag igen sendt brev til København. Undertiden er jeg dog rædsom angst; Gud nåde os, opdages det, – skønt vore Breve såmænd er uskyldige nok!)

En Mand, som kom fra Gaarslev og fortalte en hel Del, påstår at man der i en opsnappet tysk avis, skal have læst, at Kejser Napoleon skal have opfordret Østrigerne til at rømme Jylland inden en kort frist (3 døgn nævnes), da han i modsat tilfælde vilde understøtte Italien imod dem (?) Svensker-Illusionerne må vi nok derimod give slip på, da de nok er aldeles hjemmelavede.

I Brædstrup ligger nok General Wrangel og Prinds Carl i dag. I nat har Pjedsted været gruelig belagt: 4 – 500 mand på hver Gaard. Igennem Herslev skulle i går været komne sydfra mange Tusinde (17000?).

Aften: Omtrent Kl.. 5 blev Sofie, Jf. Hansen og jeg enige i at gå ud for om mulig at høre el. se lidt andet end de rædsomme, uafbrudte skud. Men der var Intet at opdage, og da vi kom halvvejen til Møllen erklærede Sofie ærgerlig, at hun vilde vende om, da vi jo slet ikke oplevede det allermindst eventyr. Vi andre havde lyst til at spørge om nyt på Møllen og trak hende leende afsted imellem os. I det samme standser Jf. H. og udbryder: Hvad er det! Jeg så op og opdagede pludselig bakken ovenfor Møllen myldrende fuld af tyskere. Nå. klodserne af, og benene på nakken hjemad! Sofie vilde ikke ret tro os og vilde hvert øjeblik standse, for med nøjere at undersøge. Jf. Hansen galloperede derimod afsted som en hest og jeg i kortere trav bagefter til sidst Sofie pustende og stønnende i både schall og kåbe. Ved kirken vilde hun endelig standse for dog “at få dem rigtig at se”; og da nu Jf. Hansen herover blev næsten grædefærdig, kunde jeg ikke længere bare mig men tøjlede af det sidste stykke vej under høj Latter. Endelig gjorde jeg holdt ved de høje træer udenfor porten og lod Sofie styre sin lyst ved gennem lorgnetten at betragte den eskadron Husarer, som nu netop bøjede om hjørnet ved Kirken. Så toge vi Reisaus el. gennem porten, som et minut efter var fyldt med Preusserne.

Vi have fået et Par Officerer, nogle Underofficerer og 10 Menige med samt en Ægt, en Bagagevogn og alle tilhørende Heste.

Desværre, jeg har nok i Formiddags set alt for rigtigt; nu i Aften ses oppe fra Kirkegårdsmuren tydelig den røde Lue staa op af Fredericia

20. marts 1864: Uro i Dybbølstillingen pga. rygter om et stormangreb

1864Live

Dybbøl har de seneste dage været belejret af fjendtlige tropper, som gang på gang har angrebet især skanse nummer 2 på Dybbøl-stillingen. Danskerne har bevidst forsøgt at dreje fjendens ild over mod netop den skanse, da den hele tiden har været anset som bedst rustet til at klare de hårde angreb. Men indtil i dag har der været nogenlunde ro på i den danske lejr.

Til forskel fra i går har der været megen uro i Dybbølstillingen i dag pga. rygter om et preussisk stormangreb. Flere brigader har stået i beredskab omkring Sønderborg for at kunne forstærke stillingen, men rygterne viste sig ikke at have hold i virkeligheden. Istedet har preusserne benyttet dagen til at oprette endnu et batteri på Broagerland, men efter heftig dansk beskydning fra Dybbølstillingen trækker fjenden sine kanoner ud af batteriet igen.

I dag affyrer de fjendtlige batterier 344 skud mod Dybbølstillingen og der affyres 160 skud fra Dybbølstillingen. 8 danske menige omkommer i dag, og et lidt større antal danske officerer og menige bliver sårede.

Også Fredericiastillingen har været under beskydning i dag, og både selve stillingen og byen er blevet ramt. I alt er 16 danske soldater døde ved Fredericia.

20. mar. 1864: P. Laue Petersen genfinder sit regiment efter besøg hos forældrene

af 1864live

Fra Peter Laue Petersens beretning efter besøget hos forældrene:

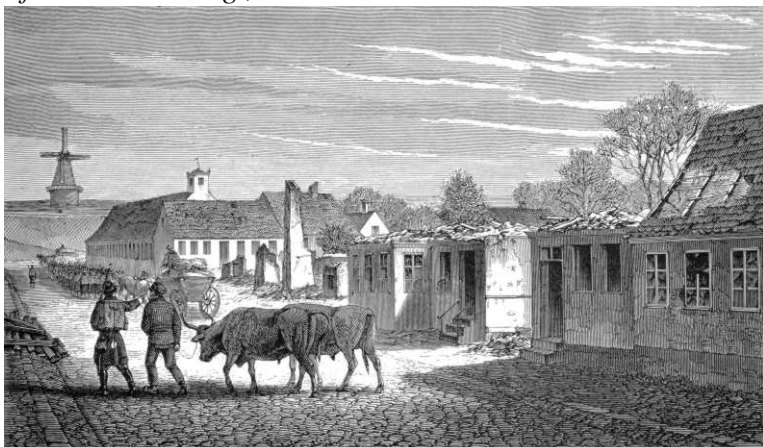
Om morgen tidlig spændte min Fader Hestene for Vognen og kørte mig og Duus tilbage til Stolbro. Men da vi var kommet dertil, var regimentet bleven udblæst og var afmarcheret til Sønderborg. Vi satte os på vognen igen, og fader rullede afsted med os til Augustenborg, der tog vi afsked med min fader, som kørte hjem og vi tog med apostlenes heste til Sønderborg, men da vi kom ud til Revlingbjerg, laa Regimentet der i Chausegrøften [vejgrøften, red.]. Vi meldte os straks ved Kaptajnen og var atter optaget ved Regimentet. Det var Palmesøndag.

21. MAR. 1864

VILLE TRUE FREDERICIA TIL AT OVERGIVE SIG

Feltmarskal Wrangel opfordrer Fredericia til at kapitulere, men svaret er nej. Kongen besøger Dybbøl-skanserne og er nær ved at blive ramt af granat.

Af Lars Lindeberg , 1964

Prinsessegade i Fredericia: Sådan ser Prinsessegade i Fredericia ud efter to dages bombardement. Træsnit i Illustreret Tidende.

Bombardementet af Fredericia fortsatte den 21. marts 1864 og voldte i løbet af dagen store ødelæggelser i byen. Men kl. 13 blev skydningen pludseligt indstillet, og en preussisk parlamentær meldte sig hos de danske forposter med et brev fra Feltmarskal

Wrangel til Fredericias kommandant, General Lunding. Brevet lød således:

"Unyttig blodsudgydelse og den uundgåelige ødelæggelse, som enhver belejring af en fæstning medfører, bestemmer mig til at opfordre Deres Højvelbårenhed til at træde i underhandling med mig på et for garnisonen ærefuldt grundlag. Den officer, som overbringer denne skrivelse, har befaling til at vente på svar til kl. 2. Indtil da vil batterierne tie. Jeg forsikrer ved denne lejlighed Deres Højvelbårenhed om min højagtelse."

Opgivet

General Lunding svarede: *"Efter at have modtaget Deres Excellence skrivelse kl. 1.45 har jeg den ære at svare Deres Excellence, at jeg ingen myndighed har til at føre underhandlinger af den art. Modtag, hr. Marskal forsikringen om min højagtelse?."*

Så snart svaret nåede frem, begyndte bombardementet igen, og i Fredericia forberedte man sig ppå endnu en søvnløs nat, men ved mørkets frembrud tav kanonerne. Feltmarskal Wrangel havde opgivet forsøget på at erobre fæstningen.

Under de to dages bombardement havde garnisonen lidt et tab på 19 døde og 42 sårede, heri medregnet tab under småkampe foran fæstningen. Civile tab: 1 mand og et barn dræbt, 3 mænd og 1 kvinde såret. 93 ejendomme i byen var beskadiget, 35 helt nedbrændt, blandt andet garnisons-sygehuset, hvor der lå 200 syge og sårede.

En preussisk feltgudstjeneste ved Broager Kirke den 22. marts 1864.

På Dybbøl var dagen gået uden at en eneste var blevet dræbt eller såret. I løbet af natten var de værste skader fra beskydningen dagen i forvejen blevet repareret, og der havde endog været tid til at forstærke brystværn og dækningsvolde. Broager-

batterierne affyrede nemlig kun 107 skud, danskerne 66.

Den 22 marts 1864 indskrænkede tabet i Dybbøl-stillingen sig til 1 såret. Virkningen af den fjendtlige ild var noget mindre end de foregående dage, så alle skader blev hurtigt udbedret. Broager-batterierne afgav 127 skud, danskerne 77.

Heldigt

Om aftenen besøgte kongen stillingen, blandt andet Skanse 2. Det var Løjtnant Castenschiold, der havde kommandoen den nat. Han fortæller: *"Under arbejdet på at udbedre skansen om natten fik vi undertiden en granat, men mange kom der ikke, og havde man gode observationsposter, sankede det ikke synderligt. Da kongen kom ind i skansen, ventede vi netop en granat. Infanteribesætningens chef, Kaptajn Drastrup, modtog kongen og underrettede ham om, hvor der var den bedste dækning. Men kongen lod, som om han ikke hørte ham. Det var så meget uhyggeligere, som kongen stod på det mest udsatte sted. Vi stod alle i stærk spænding, indtil kongen trak sig tilbage. Et par minutter efter kom granaten? og slog ned på de plet, hvor kongen havde stået."*

4. Division, der stadig stod nord for Limfjorden, udsendte den dag et venstre strejfkorps, et lille kommando på to eskadroner og et kompagni der fik til opgave at rykke ned i Jylland og forurolige fjenden, som østre strejfkorps hidtil gjorde.

Foran Fredericia var alt roligt, bortset fra at 7. Regiment ankom fra Als. Det blev sendt af sted som forstærkning for garnisonen, da alt tydede på, at fæstningen ville blive angrebet.

21. marts 1864: England indbyder til konference i London, som skal løse stridsspørgsmålene

*21. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Londonkonferencen, Politik under krigen ·
Skriv en kommentar*

Den engelske udenrigsminister lord Russell har nu indbudt til en konference. Men hvad den skal handle om er stadig uvist.

Fra engelsk side har man bogstaveligt talt i årevis søgt at mægle i den dansk-tyske konflikt, og nu ser det endeligt ud til, at man har lidt held med sig. I hvert fald mener den engelske udenrigsminister at man er kommet så langt, at han i dag indbyder de krigsførende parter, og de øvrige underskrivere af Londontraktaten til en konference i London, der skal løse stridsspørgsmålene.

Den engelske udenrigsminister lord Russell har imidlertid valgt at overse, at der endnu ikke er fundet enighed om, hvad konferencens grundlag skal være. På dansk side insisterer man på, at da Østrig og Preussen er gået i krig på baggrund af 1851-52 aftalerne, må det også være disse, der skal være grundlag for konferencen. Det vil nemlig betyde, at konferencen ikke kommer til at handle om, hvorvidt Danmark fortsat skal besidde Slesvig og Holsten, men om hvorledes forholdene mellem de forskellige dele af riget skal ordnes. Fra preussisk og østrigsk side insisterer man imidlertid på, at man på konferencen kan gå ud over dette grundlag. Og man har allerede nævnt personal union med et samlet Slesvig-Holsten, som et minimumskrav fra tysk side.

21. marts 1864: Ved Fredericia frygter man et tysk stormangreb. Ved Dybbøl har man haft en rolig dag.

21. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Stormen på Dybbøl · Skriv en kommentar

Fredericia med fæstningen som den så ud år 1900.

Af de fire danske divisioner (som er på mellem 5.000 og 10.000 mand), er 1. og 2. division placeret i Dybbølstillingen og på Als, mens 3. division forsvare Fredericiastillingen. 4. Division er trukket nordpå til Mors.

Særligt 3. division ved Fredericia har en urolig dag, da man her frygter et preussisk stormangreb. Det preussiske 2. korps har i går trængt de danske forposter tilbage og Fredericiastillingen har været under svær beskydning. Beskydningen fortsættes i dag og i selve Fredericia formes to nye bataljoner, som skal fungere som specialreserve i tilfælde af et angreb. Dagens beskydning har kostet 3 døde danske soldater og 13 sårede. I selve Fredericia by er en mand og et barn døde som følge af bombardementet og 4 er sårede.

De danske soldater i Dybbølstillingen har imidlertid haft en rolig dag i dag, da de preussiske styrker stadig ikke har fået ført tilstrækkelig ammunition frem til batterierne på Broagerland. Kun 107 skud er blevet afskudt mod skanse 2 og skanse 4, og der meldes hverken om døde eller sårede på dansk

side. Det er endog i nat lykkedes at udbedre en del af skaderne på skanserne, som er blevet forstærket med over 1000 sandsække.

Østrigerne forlod Horsens den 21. marts 1864, og to dage senere bragte Horsens Avis et tilbageblik på besættelsen: *Det har været en trist Tid de tolv lange Dage, i hvilke vi have måttet huse Østrigerne (...) Den hele Udskrivning beløber sig vel til henimod 35.000 Rd. Af andre Ting har Fjenden også bemægtiget sig en betydelig del Læder fra Garverierne, samt erholdt udleveret adskillige ting, som jern til hestebeslag, m.m. Den, hos hvem sådanne udskrivninger foretoges, modtog en kvittering for, at det og det var leveret, og man glemte da almindeligvis ikke at tilføje: ”Der König von Dänemark bezahlt.”*

I et senere nummer af Horsens Avis lyder det: *Dagen efter Østrigernes Indrykning udstedtes en Proklamation, hvori byens Indvånere, under trussel af at blive behandlet efter Krigslovens hele strenghed, opfordredes til inden 6 Timer efter Proklamationens kundgørelse at aflevere deres Jagtgeværer, Pistoler, Sabler, Dolke osv. En del Geværer, deriblandt borgerbevæbnings og riffelskytteforeningens, var allerede bortsendt forinden Fjendens Ankomst, men der fandtes dog endnu, både hos Private og hos Isenkræmmere, en ikke ubetydelig del våben, der også straks blev afleveret paa rådhuset. Man stod i den formening, at de blot skulde opbevares der indtil Fjenden atter afmarcherede, hvad man måtte finde ganske i sin Orden; men deri blev man skuffet, ved Østrigernes afmarch blev samtlige Vaaben indpakkede i Kister og medtagne.*

Det kan nok være, at de østrigske styrkers besættelse af byen var ubehagelig og omkostningsfuld, men den 23. marts ankom de preussiske styrker, og de beskrives som langt værre end de østrigske. Preusserne var nemlig både uhøflige, krævende og grådige. De var overdrevet prangende klædt og snobbede. Horsens Avis beskriver modsætningen mellem ... *de høflige og beskedne østrigske officerer og de indbildske, uforskammede adelige preussiske Junkerofficerer.* Et andet citat supplerer opfattelsen af prøjsernes ekstravagance: *Den fremtræden hed, der karakteriserede Preusserne overfor Østrigerne, viste sig også i de maskerademæssige Uniformer, hvori navnlig Gardehusarerne og adskillige Andre præsenterede sig.*

21. mar. 1864: P. Laue Petersen afløses efter en kold vagt på forpost og indkvarteres i barakker

21. marts 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens beretning ·

Vi lå i skansen til om anden dags aften, skiftevis med at stå post og at ligge inde i Skansen. Det var en klingrende frost dette døgn. Når vi havde sovet lidt, var vi straks kolde og måtte på benene igen. Om aftenen den 21.de blev vi afløst og kom tæt ned til Sønderborg, hvor vi lå i barakkerne. Der lagde vi med tornisteren under hovedet til Kl. var 9. Så måtte vi på benene igen.

21. marts 1864: Agnes Gads dagbog: De preussiske husarer er nogenlunde skikkelige

Fra Agnes Gads dagbog 21. marts 1864

Atter i dag skud på skud! O, Gud bevare vort kære Danmark og dets brave sønner! Vi Kunne jo kun bede for dem; o, Gud, hør os!

De preussiske Husarer der ligger her, lade ellers til at være meget skikkelige folk. Deres Uniform er: sorte bukser med gule streger nedad, højrød trøje, broderet med gule snore, og en hue med en rød pung bag ud. En mere skrigende end smuk dragt. Den stakkels ægtbonde er fra Ribeejnen. Gudskelov, Johannes siger dog, at Branden i Fredericia var slukket, inden han i aftes gik til seng.

En gårdmandskone i Brøndsted skal være bleven sindssyg over al disse dages tummel. Nå se, nu skulle de nok "stille" herudenfor. De fleste konfirmander er dog komne. Jeg kan ikke bare mig for at le over, at tjeneren i dag har spurgt Jf. H. om "die kleine Schwartz nicht die Frau være?" Man skulde dog synes, den tittel nu snarere måtte tilfalde Tante Jane!

Aften: Jeg fik den dristige ide at følge med fader, der vilde til Brøndsted, til Karensdahl. De blev meget overraskede ved at se mig. De kære mennesker have det rædsomt. Ingen indkvartering, men det, som mange værre er! Hvert minut styrter nemlig små patruljer på 2 – 6 Mand Østrigere ind, fordre op alt muligt, naturligvis, da de er uden Officerer, uden betaling. Nå, den uro og spænding, hvori de er dernede ved disse utallige besøg, og det både nat og dag skulle de nu have ondt ved at betale. Der er ingen time ro! Ja, det liv udholdt jeg ikke, Gud fri os derfra. Dernede omkring sværme de Østrigske fodfolk omkring på marker og veje, akkurat som om efteråret løse køer. De Gamle og Chr. Bolvig er aldeles fortvivlede, medens Konstance og navnlig den prægtige Agnete endnu nogenlunde holder modet oppe! Da fader og jeg gik derfra op ad bakken, kom en Magatendervogn kørende, den holdt os an og manden spurgte om vej til Mørkholt, som vi også betegnede. Men i samme øjeblik vi standsede, styrtede Østrigere frem mod os fra alle sider: "Was ist's, was giebt's?" – Nå, vi havde jo en ren samvittighed og gik straks uden ulempe videre; men jeg blev unægtelig et øjeblik lidt uhyggeligt til mode. Nu vi kom hjem, finde vi gårdspladsen aldeles opfyldt med ægtvogne med proviant & fourage. Ægtbønderne bringe rygter med. Der forsikres, at

vore folk i disse dage have gjort brillante affærer ved Dybbøl. Tyskerne skulle også ved Fredericia have lidt overordentlig meget, uden endnu at have gjort mindste fremgang, med undtagelse af at have stukket byen i brand. Ja, man vil endog påstå, at vore i lørdags have taget et batteri fra de Tyske.

22. marts 1864: Kongen besøger Dybbølstillingen

1864Live

Kong Christian d. 9. er her til aften på besøg i Dybbølstillingen for at bese forholdene personligt og indgyde de danske soldater mod! Kongen, som er ledsaget af krigsminister Lundbye, ankommer til Sønderborg om eftermiddagen og kører herfra til Dybbøl mølle.

Fra møllen går kongen til fods til skanserne, hvor han først besøger 4. skanse og dernæst 2. skanse, som er den skanse der har lidt mest under den fjendtlige beskydning. Kongen overværer soldaternes arbejde med at udbedre skaderne og taler med flere af de menige. Han nægter også at lade sig informere om, hvor han kan søge tilflugt i tilfælde af fjendtlig beskydning. Besøget i skanserne forløber dog uden skud fra preussisk side, men på vejen tilbage fra skanse 2 skyder et af broagerland-batterierne, og granaterne flyver tæt hen over kongen og hans følge. Kong Christian d. 9. forventes at overnatte på Als i nat, hvorfra han senere vil fortsætte til de øvrige danske styrker i Fredericia og på Mors.

Skanse 2 inspicerer: Skanse 2 inspicerer af H.A.A. de Jonquières, stabschef ved Dybbølstillingens artilleri i 1864.

Det har i øvrigt endnu engang været en fredelig dag ved Dybbøl. Kun 127 skud er affyret, igen primært mod skanse 2. Der meldes dog om kun en såret dansk soldat. Fra dansk side er der afgivet 50 skud.

Fra Dybbølstillingen har man kunnet høre, hvordan kongen af Preussens fødselsdag er blevet fejret i

Dybbøl by med musik og hurraråb. Det frygtede angreb på de danske stillinger i anledning af fødselsdagen er dog udeblevet, og ved Fredericia meldes endog om, at fjenden har trukket sig lidt tilbage.

23. mar. 1864: P. Laue Petersen kommer atter på forpost

1864Liv

Fra Peter Laue Petersens beretning:

»Den 23. marts kom vi igen paa Forpost, da var vi paa Venstrefløj. Vort Kompagni havde Post mellem Skanserne 4 + 5. Den Dag havde de uafslædig lyst til at skyde efter os. Den ene Granat slog ned tæt ved os efter den anden. Men hen imod Aften holdt de ind med Skydningen og vi blev Afløst af 8. Regiment og 18. Regiment marcherede tilbage til Sønderborg, hvor vi kom til at ligge paa Sønderborg Slot. I denne store, kolossale Bygning var der strøet halm og der lå vi godt, endskønt der var fuldt af lus, men det følger med krigens ubehageligheder.«

Artillerikampen om Dybbøl gik næsten lige op.

Af Lars Lindeberg , 1964

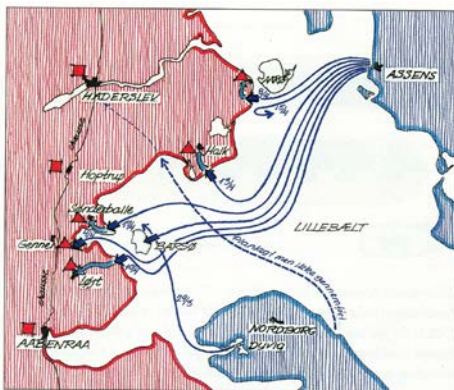

Til trods for, at gardens landgangsforsøg på Holstens kyst i begyndelsen af måneden var blevet en fiasko, havde krigsminister Lundbye ikke opgivet troen på foretagender af den art, og den 23. marts 1864 gav han ordre til oprettelse af et permanent strejfkorps, der fik premierløjtnant Aarø til chef.

Aarø Strejfkorps: Gruppebillede af Aarø Strejfkorps, som blev oprettet under krigen 1864 for at kunne udføre små landgangsoperationer på den jyske østkyst.

Korpset kom efterhånden til at bestå af et dansk og et svensk kompagni af frivillige infanterister og en kavaleriafdeling. Desuden fik korpset stillet et par dampskibe og nogle transportbåde til sin rådighed. Aarø opgave var at foretage kommandoraids mod den jyske østkyst for at tvinge fjenden til at ofre større styrker på bevogtningen af sine lange forbindelseslinjer op gennem halvøen.

General Hegermann-Lindencrone modtog i løbet af dagen en henstilling fra overkommandoen om at marchere ned i Jylland med 4. Division, så fjenden blev tvunget til at sprede sine styrker. Generalen svarede imidlertid, at han endnu ikke så sig i stand til at efterkomme ordren. Han måtte have tid til at ordne sine tropper, komplettere udrustningen m. v.

Aarø Strejfkorps: Kort med angivelse af landgangsoperationer foretaget af Aarø Strejfkorps

Østre strejfkorps marcherede den dag til Randers og besatte byen.

Broager-batterierne afgav 186 skud i løbet af dagen, Skanse 2 svarede med 182, så det var næsten lige for lige.

Skansen, der fik hovedparten af de fjendtlige granater, led en del. Dagens personelle tab: 1 såret militærarbejder.

24. marts 1864: Frankrig søsætter skandaløs ide!: Lad befolkningen selv bestemme!!

1864Live

For et par dage sendte England indbydelse til en konference mellem de stridende parter og de europæiske stormagter. Endnu er der dog ikke enighed om konferencens grundlag. Heller ikke blandt de neutrale stormagter. Fra engelsk side har man blandt andet rykket Frankrig og bedt landet melde klart ud, da det vil have værdi for Danmark at vide hvor Frankrig står før en konference. Den franske udenrigsminister Drouyn de Lhuys har derfor sendt en depeche til London, hvor han redegør for den herskende stemning i Paris: Frankrig har fra gammel tid sympati for Danmark, men mener på den anden side, at den tyske modvilje mod Londontraktaten er forståelig. Den franske udenrigsminister peger på, at konflikten jo i virkeligheden drejer sig om, at der er modsætninger mellem to nationaliteter i hertugdømmerne. Måske skulle man lægge befolkningens ønsker til grund for en ordning?

I England er man med rette bestyrtet over den revolutionære franske tankegang. Den engelske premierminister Lord Palmerston svarer, at man dermed ville »knæsatte et helt nyt Princip, hvis fremmede Magter gik imellem en Suveræn og hans undersåtter og bad dem om at afgøre deres politiske Stilling paa Sognemøder«. Den engelske udenrigsminister Lord Russell peger også på det rent praktiske problem, at den slags kun meget vanskeligt lader sig afklare, når både Slesvig og Holsten er besat af preussiske og østrigske tropper.

GRANATERNE ER FARLIGE

Dagsbefalingen advarer.

Af Lars Lindeberg , 1964

Broager-batterierne afgav kun 62 skud i løbet af dagen den 24 marts 1864. Alligevel var tabet forholdsvis store: tre døde og tre sårede. Skanse 2 besvarede den fjendtlige ild med 16 skud.

Den dag indeholdt dagbefalingen fra Armeens overkommando i øvrigt følgende under punkt 4: På givne anledning gøres opmærksom på det farlige i at optage og røre ved ikke sprungne granater.

ARMEENS OVERCOMMANDO.

Hovedkvarter Sønderborg, d. 24. Marts 1864.

Nr. 88.

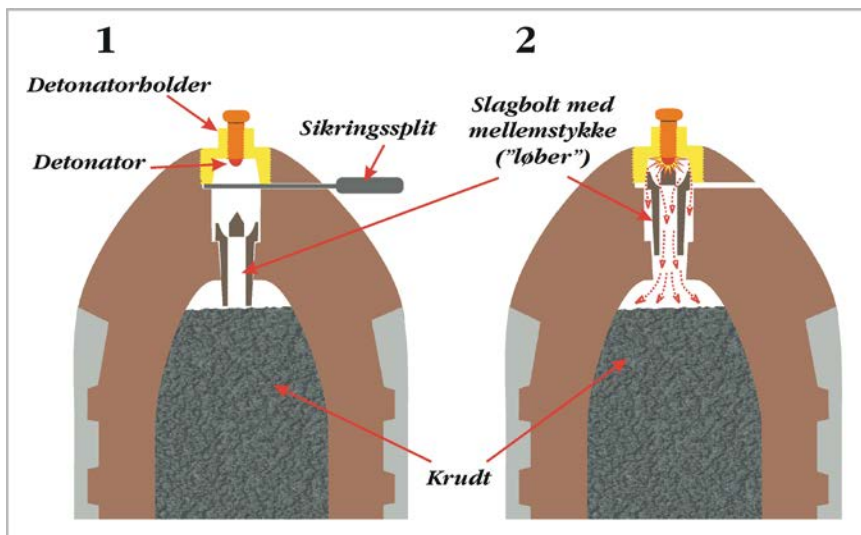
Dagsbefaling.

1. Capitain Brajen er ansat som Pladscommandant i Aalborg.
  2. Premierlieutenant E. M. Graff, tjenstgjørende ved 4de Infanteri-Regiment, ansættes som Etappecommandant i Høruphav.
  3. Afdelingerne vilse paalægge Mandstabet i Føgtning ikke at flyde for høit.
  4. Paa givne Anledning gjøres opmærksom paa det Farlige i at optage og røre ved ikke sprungne Granater.
  5. Naar en Tropeafdeling har begyndt at tage, maa Røgningen ikke afbrydes, om ogsaa Afdelingen bryder op, forudsat at Opbrudet ikke skeer til et fjernt Sted, men der efterlades i saa Fald det høist fornødne Mandstab til at fuldføre Røgningen og efterføre den togte Mad til Afdelingen, saafremt denne ikke kan vente at returnere til Afgangstødet.
  6. Samtlige Cavalleri- og Infanteri-Afdelinger vilse til Armeens Artilleri indlevere Fortegnelse over de større Krigsmaterialgjenstande, som findes ved samme den 31te Marts 1864, med Oplysning om, hvad Syge og Saarede have medtaget til Lazaretherne af Armaturfager, som ere udførte af Afdelingernes Inventarium.
- I den Anledning vilse trykte Schemata i 2 Exemplarer blive tilstillede hvert Regiment (Cavalleri og Infanteri) directe fra Armeens Artilleri, til hvilket det ene Exemplar behørig udfyldt, vil være at remittere, medens det andet Exemplar stilles til vedkommende Afdelings Disposition.

Gerlach.

Anledningen var, at mange af artilleristerne i skanserne drev en pæn lille forretning ved at pille blyet af de preussiske granater og sælge det i Sønderborg. Da bly var dyrt dengang, kunne det blive til en helt pæn skilling, som omgående blev omsat i lækkerier til kammeraterne ude i skansen.

3Divisions nyoprettede Vestre Strejfkorps var omsider rykket sydpå og nåede til Viborg den aften.

De nye preussiske granaters virkningsmåde: Det preussiske artilleri havde indført nye riflede bagladekanoner, som for første gang blev anvendt i krigen 1864 mod Danmark.

Peter Laue Petersen beretter om den 24. marts, hvor nadveren består af kaffe frem for vin:

Den 24. marts, Skærtorsdag var vi i Sønderborg. Nu ville jeg og H. Jørgensen gerne have noget at spise, men der var ikke noget at få, så vi måtte nøjes med et Stykke Brød og et Kop Kaffe.

Peter Laue Petersen var soldat

under krigen i 1864 og skrev løbende dagbog om sine oplevelser. Hans beretninger om disse oplevelser bringer vi her på 1864live i stil med de øvrige dag-til-dag-opdateringer.

Dagbogsoptegnelserne fra 1864 afskrev Peter Laue Petersen som 67-årig i 1908 i en beretning "til et minde om mig for mine Efterkommere", og det er denne, der i citatform udgives på 1864live.

25. mar. 1864: Wrangel forbereder overgang til Als

I den preussiske hærledelse findes der to opfattelser af, hvordan Dybbølstillingen skal knækkes. Den ene er belejring og frontalangreb, som foretrækkes af den militære øverstkommanderende feltmarskal Wrangel. Den anden er omgåelse via overgang til Als, som foretrækkes af den preussiske krigsminister von Moltke. Indtil videre holder man stadig begge muligheder åbne. Batterierne på Broagerland er opstillet for at svække Dybbølstillingen, og nu samler man også styrker på Sundeved over for Als, som skal deltage i en mulig landsætning.

I dag giver feltmarskal Wrangel ordre til, at en stor del af den preussiske gardedivision skal sendes til Sundeved for at kunne støtte en landsætning på Als, og styrkerne afgår øjeblikkeligt i ilmarch mod Aabenraa. Planerne for deres anvendelse ligger endnu ikke fast, men overvejelserne hos preusserne går i øjeblikket på, at man går videre med både Dybbølbelejringen og overgangsplanerne i håbet om, at de gensidigt kan støtte hinanden.

Ved selve Dybbølstillingen er der i dag affyret 126 skud mod stillingen. Til forskel fra de øvrige dage er det særligt skanse 4, der har måttet stå for skud. Fra dansk side har man besvaret ilden fra skanse 2 i overensstemmelse med den danske plan om hovedsageligt at skyde fra skanse 2 for at få fjenden til at koncentrere sin ild her.

Observationspost: Observationspost foran Dybbølstillingen. En granat eksploderer tæt ved folkene

VARMT ØL MED SIRUP

Broager-batteriernes beskydning af skanserne fortsætter - Kongen i Fredericia.

Af Lars Lindeberg , 1964

Det var meget tåget natten til den 25. marts 1864, så arbejdet på at udbedre skaderne fra den foregående dags beskydning lå omtrent stille.

Om morgenen skrev en soldat af 18. Regiment i et brev: "*Efter at have rekreeret mig ved en solid davre, bestående af tre stykker stegt flæsk og en pot varmt øl - du må vid, at overkommandoen i dag har indført den yderst priselige skik at traktere samtlige forfrosne forposter med varmt øl med sirup i hver morgen kl. 4; den lange nat forkortes i høj grad ved, at man har denne himmerigsmundfuld at glæde sig til - sidder jeg nu her i min tarvelige seng for i nat: en grøft med mikroskopiske stumper*

halm, og nyder med stor velbehag min morgenpibe. Endnu et par timer vil vi sandsynligvis have fred for vore højtalende Broager-genboer."

Broager-batterierne tog på grund af tågen først fat kl. 9 den dag og rettede især deres ild mod Skanse 6, hvor granaterne anrettede en del skade. Fra Skanse 2 fik preusserne 33 skud for de 126, de sendte os. Dagens tab: 1 dræbt og 3 sårede.

Sygetransport:
Preussisk

ambulancevogn ved Hvilhøj foran Dybbølstillingen i 1864

Faldefærdigt

Natten til den 26. marts 1864 genoptoges arbejdet på at udbedre skanserne. Den dag koncentrerede preusserne sig igen om Skanse 2, hvor der to gange gik ild i det faldefærdige blokhus. Broager-batterierne afgav 311 skud, og Skanse 2 svarede med 132. Skanse 8 sendte desuden 22 granater efter fjendtlige arbejdskolonner i nærheden af Dybbøl By. Dagens tab i stillingen: Tre sårede.

26. mar. 1864: P. Laue Petersen afløses efter en dramatisk forpost og indkvarteres hos gårdejer

Efter en dramatisk vagt som forpost i skanserne beretter Peter Laue Petersen:

Kl. 10 blev vi afløst og marcherede ned i Barakkerne hvor vi lå den nat. Om anden dag lå vi der som reserve og tæt til aften marcherede vi gennem Sønderborg, ud på landet. Vi kom til Sebbelev Kl. 10 om aftenen og blev

indkvarteret ved Gaardejer J. Bromand.

Forudseende

Da man forudså, at preusserne snart ville bygge flere batterier foran stillingens front, begyndte man natten til den 27. marts 1864 at indrette skanserne til dækning mod den forventede krydsild. Preusserne havde allerede et batteri foran fronten, men det var blevet nedkæmpet af ilden fra de danske skanser, så snart de begyndte at tale med. Broager-batterierne afgav 345 skud, og det var

atter Skanse 2, det gik ud over. Skansens blokhus brød igen i brand, og barriereporten blev skudt i stykker, men trods den koncentrerede beskydning blev kun 1 mand såret den dag. Skanse 2 svarede preusserne med 154 granater.

Kongen var efter besøget i Dybbøl-stillingen taget til Fredericia, hvor alt i øvrigt var roligt i disse dage.

Østre strejfkorps lå stadig i Randers, vestre strejfkorps var marcheret sydpå og nåede Sneiberg den dag.

Dagbog af Gaardejer af Nyborre, J. P. Hansens

Den 26de marcherede vi paa Landet igen, men kun meget kort til en By, som hedder Kjær, lige ved Sønderborg, vi ankom dertil henimod Aften i Mørkningen.

Det var Paaskeaften, jeg og Korporal Jensen samt omtrent 24 Menige og Underkorporaler blev indkvarteret i den By hos en Bonde, som hedder C. F. Clausen, det øvrige af Kompagniet marcherede til en anden By Nordborg.

26. marts 1864: England foreslår, at konferencen begynder 12. april

De engelske tanker om at samle de krigsførende parter til en konference i London sammen med de europæiske stormagter ser ud til muligvis at kunne lykkes. Et stort problem for en konference er dog, at Danmark og de tyske magter stadig er uenige om, hvad konferencens grundlag skal være, men den engelske udenrigsminister lord Russell håber, at dette kan løses på selve konferencen. Derfor sender lord Russell da også en depeche af sted i dag til de krigsførende parter og de øvrige stormagter, hvor han foreslår, at konferencen i London påbegyndes den 12. april.

Preussens ministerpræsident von Bismarck reagerer med det samme og meddeler England, at han ikke kan svare endeligt på datoforslaget, før han kender de øvrige magters holdninger. Kort herefter sender Bismarck en cirkulæredepeche til alle de tyske hoffer, hvor han slår fast, at hverken Preussen eller Østrig har anerkendt, at aftalerne fra 1851-52 skal være udgangspunkt for forhandlingerne i London. Han fastholder i stedet, at krigen har løst både Preussen, Østrig og Det Tyske Forbund for alle tidligere forpligtelser. Selvom det således ser ud, som om parterne muligvis kan samles i London, står Danmark og de tyske magter stadig meget langt fra hinanden.

Fra fronten: Til forskel fra de seneste dage har der været kraftigere beskydning af Dybbølstillingen i dag. 311 skud er affyret fra Broagerland, primært mod skanse 2, hvor blokhuset i skansen to gange bryder i brand. Fra dansk side er der også affyret skud mod området øst for Dybbøl Kirke, hvor man har observeret fjendtlige styrker i arbejde. 3 danske soldater er blevet såret i dag.

I Fredericia har der de seneste dage været mere ro, men i dag er der fest, da stillingen får besøg af kong Christian 9. og krigsminister Lundbye, der er på rundrejse til de danske tropper. Kongen ankom i går aftes og har i dag besøgt flere af posterne i Fredericiastillingen. Han forlader Fredericia igen her til aften for at drage til Mors, hvor han skal besøge general Hegermanns 4. division.

Fra Agnes Gads dagbog 26. marts 1864:

Man vil vide, at Vore i går eftermiddags have gjort udfald og nået ligetil Hejse Kro, samt ført en del tyske fanger med dem tilbage (?)

At der var stærk Uro imellem Østrigerne i aftes og geværskud hørtes, er utvivlsomt. Vore folk, som flytte læs, have også i morges hørt geværskud. Ligesom både de og tante Jane omtrent kl. 10 hørte trommer og pauker fra Skjærup landevej. Rygtet meldte straks, at der drog en masse forbi Brandtlund til Børkop, dette har dog næppe været så.

Fader fortalte i aftes til vor usigelige morskab, at han i Vinding havde hørt fortælle, at nogle Østrigere havde fået fat på mit fotografi, – formodentlig imellem en hel del andre, som de må have rapset hos Kajsen i Vejle, – og have fremvist det flere steder. Vi fik os en god latter i aftes derover! Jeg skal formodentlig altså med til Østrig!

Aften: Peder, som måtte køre i ægt med regimentet “Königinn Elisabeth” kom i eftermiddags pludselig tilbage. Han havde måttet køre med dem i morges fra Lerbæk til Kolding og skulde været videre, men slap fra dem og kørte i galop ud af byen, inden han havde været der et kvarter. Derpå måtte han rigtignok køre et par mils vej med en Østrigsk Officerer, men fik så orlov og er nu her. Han blev banket op i morges Kl. 4, men havde ikke fået det mindste at spise, da han nåede hjem i eftermiddag kl. 5. Han mener, at alle Preusserne skulde være i færd med at rykke sønderpå (?) Kjersgaard var her jo rigtignok også for lidt siden for, som han sagde, at fortælle os tre Løgne, hvilke alle gik ud på det samme: Preusserne rejse! (?)

1. Ved, at Danskerne have gjort Udfald ved Dybbøl og drevet fjenden tilbage lige til Flensborg, hvorfor de her liggende Preussere må ile deres kammerater til hjælp.

Det sidste brev hjem

Den 27. marts 1864 var den 28-årige sekondløjtnant H.F.S. Benzon på skansevagt med 6. Regiments 3. kompagni. Han bruger noget af ventetiden til at skrive et brev hjem til sin kone hjemme i København med deres søn på to år og et barn på vej.

”Min egen Julse! Det er påskedags morgen, og vi har tilbragt natten herude og ved skanserne. Kun af og til har fjenden sendt os en granat, og for resten er alt i bedste velgående. Af og til fik jeg mig, på tur med de andre officerer, en lille times slummer, og den styrkede forbavsende. Nu henad morgenstunden er stemningen livlig og oprømt. Vittigheder falder hyppigere end granater. Nu får vi snart vore påskeæg, bemærkede en med hentydning til de fjendtlige batterier. De er så forbandet hårdkogte, svarede en anden. I dette øjeblik har en del underofficerer forenet sig om at synge en lille salme; med smukke, klare stemmer lyder sangen fra disse i det endnu så korte felttog allerede hærdede soldater. Man bliver ganske blød derved. Hils mine kære gamle og bring G. Min hjerteligste lykønskning til hans fødselsdag. Jeg bliver fuldstændig blød ved mit lille familieportræt; men det er en velsignet følelse. Kunne vi nu være så lykkelige, at alt for dit vedkommende måtte gå godt, ligeså vel som for mit, så måtte vi rigtig nok være taknemmelige. Men huske på, at alt afhænger af sindsro! Adjeu, min velsignede Julse. Passiar nu kun dygtigt med vor lille dreng. Din Severin.”

Den 28. marts – dagen efter – blev det bataljonskommandøren, kaptajn Olufsen, der skrev til Benzons hustru i København.

”Kære frue, modtag min inderligste medfølelse i den ulykke, der har ramt Dem. Deres mand var mig kær som en broder, og tabet af ham har indtil dette øjeblik forbitret mig den herlige sejr, vi vandt over fjenden. Deres mand blev med sit mandskab sendt frem i forening med en del af 10. Regiment at rense Ø. Dybbøl. Han udførte det med glimrende helt og tapperhed. Fjenden blev forjaget. Ikke tilfreds hermed befalede han, at fjenden skulle forfølges, og en strækning vesten for Dybbøl gik det endnu godt. Men nu kom vort mandskab i de fjendtliges reservers ild. Benzov beholdt 3 mindre sår af 3 kugler. Han sagde derfor til løjtnant A., at han måtte forlade valpladsen og beholdt i samme øjeblik et dødbringende kugle gennem hovedet. Det skulle nu være så. Det er en frygtelig krig, og ikke mange af os til opleve en enden derpå. Det er jo altid de bedste, som går først, og vi må klynge os så fast til Gud, som det står i vores svage kræfter. I eftermiddag går jeg atter til Dybbøl. Med det håb, at tiden bringer lindring, forbliver jeg for stedse Deres ærbødigste hengivne...” *C.A.J. Olufsen, kaptajn, kommandør for 6. Regiments 2. Bataljon.*”

DANSKERNE AFSLÅR ANGREB

Opstille af Skansen ved Dybbøl. Maleri af H. H. Thomsen.

Natligt preussisk angreb bryder sammen foran skanserne - Heldigt dansk overfald på preussisk husarer.

Af Lars Lindeberg, 1964

Danskerne afslog et alvorligt angreb på Dybbøl-stillingen natten til den 28. marts 1864, men sejren var dyrekøbt: 56 døde, 101 sårede, 39 fange og 22 savnede.

Den foregående dag havde sekondløjtnant Benzon af 6. Regiments 3. Kompagni sendt sin kone en hilsen, skrevet med blyant på bagsiden af et meldingskort. Ægteparret, der boede i København, havde en dreng på to år og ventede et barn.

Preusserne angreb kl. 3 om natten, og under kampen faldt sekondløjtnanten. Dagen efter skrev hans bataljonskommandør til hustruen:

Preussernes plan

Preusserne arbejdede stadig på forberedelserne til en overgang til Als, men det betød ikke, at de havde opgivet deres planer om en belejring af Dybbøl-stillingen, og nu skulle den første skyttegrav, en såkaldt parallel, anlægges foran venstre fløj. Forinden måtte de danske forposter kastes ind bag skanserne, og det var med det formål, preusserne gik til angreb.

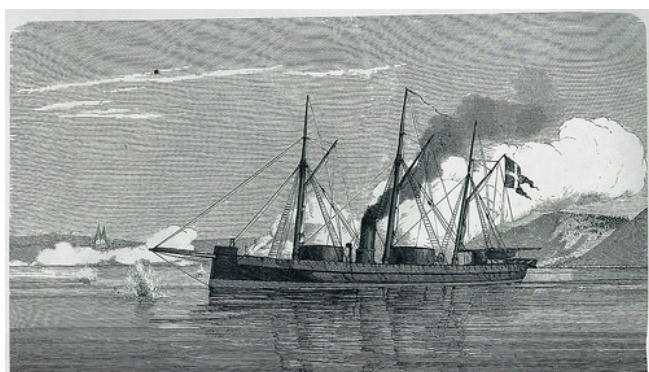

Det var 1. Brigade (2. og 22. Regiment) og 6. Brigade (5. og 10 Regiment), der udgjorde skansebesætningen den nat.

Natten var mørk, men stjerneklar. Det havde regnet hele den foregående dag, nu var det atter frostvejr. Preusserne rykkede frem

under hurraråb, kastede de danske forposter ud af deres skyttegrave og gik straks i gang med at vende gravene, så de kunne yde dækning mod skansernes kanoner, som de vidste, ville åbne ild, så snart det blev lyst.

Imens blev de danske reserver alarmeret, også styrkerne på Als. Man troede, angrebet var indledningen til en storm. Da dagen gryede, tog artilleristerne i skanserne fat og overdængede preusserne med

kardæsker, og "Rolf Krake", der var løbet ind i Vemmingbund, beskød samtidig fjenden i flanken.

På det tidspunkt var reserverne nået frem, og danskerne gik til modangreb. Preusserne blev kastet tilbage over hele linjen, og 27 mand, der havde søgt dækning i to dybe kløfter foran Skanse 2, blev taget til fange. Desuden havde preusserne 25 døde og 135 sårede.

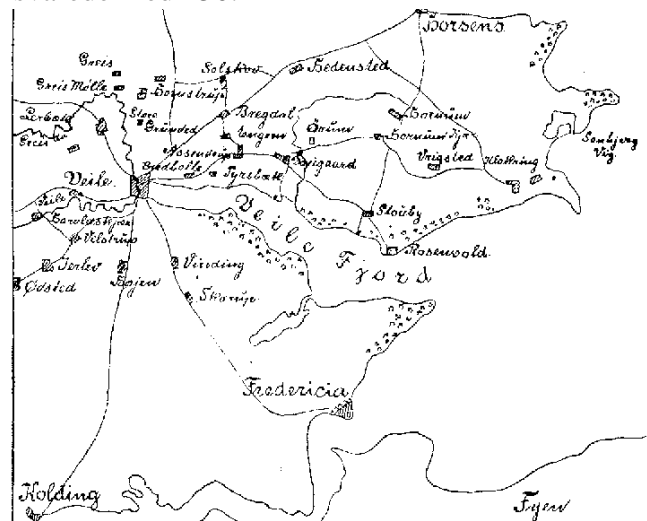
Kl. 6 ophørte kampen, og danskerne kunne igen besætte skyttegravene foran skanserne.

Fra kl. 11 til kl. 13 hvilede våbnene i Sundeved, for at de døde og sårede kunne blive bragt ind fra ingenmandsland. Resten af dagen var Broager-batterierne og Skanse 2 ene om at føre ordet. Fjenden afgav 204 skud, som kun anrettede ringe skade, vi svarede med 150.

Danskernes sejr

Næste dag, den 29. marts 1864, bragte endnu en sejr. 100 mand af Fredericias garnison, der i al hemmelighed var gået i land i Sandbjerg Vig nord for Vejle, overfaldt Assendrup en afdeling preussiske husarer og tog 22 til fange.

Preusserne blev helt overrumplet. Da en vagtpost hørte støj og råbte: "Wer da?", svarede en dansk officer: "Hold mund, det er fjenden", og samtidig lod han sin hornblæser blæse så kraftig, at preusserne troede, de havde en større styrke imod sig. To preussere og én dansker blev såret under kampen.

I Sundeved kom det kun til patruljesammenstød den dag. Broager-batterierne afgav 149 skud, og skanse 2 svarede med 47. Under dagens beskydning blev 3 dræbt og 2 såret.

Generalens svar

Efter besøget i Fredericia var kongen taget til Mors for at besøge 4. Division, og samtidig modtog General Hegermann-Lindencrone endnu en henstilling fra overkommandoen om at rykke ned i Jylland. Han svarede at han regnede med at bryde op den 31. marts. Hans Østre Strejfkorps var rykket frem ved Skanderborg, Vestre Strejfkorps til Brande.

Foran Fredericia foretog danskerne en rekognoscering og tog en østriger til fange. Han kunne fortælle, at det preussiske gardekorps var marcheret sydpå, så der var kun østrigere foran fæstningen nu.

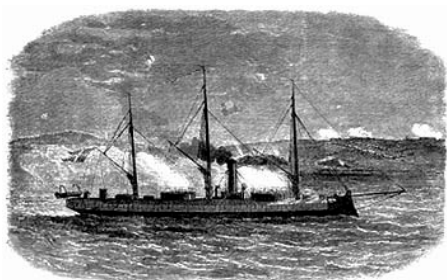
28. mar. 1864: Heftige kampe ved Dybbøl

1864live

Efter, at fjenden de seneste par dage har lagt an til at gå til angreb på Dybbøl, har der siden kl. 3 i morges raset heftige kampe foran Dybbølstillingen. Kl. 3 begyndte det planlagte preussiske angreb på Dybbølstillingens forposter, og det lykkedes angriberne at opnå den ønskede overraskelseseffekt. To preussiske infanteriregimenter stormede frem i ly af mørket, og under gentagne hurraråb trængte de hurtigt de danske tropper tilbage. Allerede kl. 4 var de forreste tropper kun 100 meter fra Dybbølstillingens skanser, og kl. 5 kom der meddelelse om, at det planlagte terræn var indtaget. Kl. 6 vurderede den øverstbefalende for angrebet, generalløjtnant Manstein, at situationen var under kontrol, og han vendte tilbage til sit hovedkvarter i Graasten.

De viser sig imidlertid hurtigt, at Manstein har gjort regning uden vært. Den vagthavende øverstbefalende i Dybbølstillingen, generalmajor Vogt, tolker nemlig det preussiske angreb som et større angreb på selve Dybbølstillingen og beordrer allerede tidligt forstærkninger frem fra Sønderborg og Als. De nye preussiske stillinger er under kraftig beskydning fra Dybbølstillingen, og selvom Broagerbatterierne nu også begynder at skyde for at dæmpe den danske ild, bliver denne stadig kraftigere.

Ved daggry går danskerne til modangreb, men selvom de bliver slået tilbage af preusserne, er det med til yderligere at svække deres stilling. Efterhånden lykkes det dog danskerne at presse de nordligste preussiske stillinger så meget, at preusserne begynder en tilbagetrækning.

De sydlige preussiske styrker, som står ud mod Vemmingbund, er ikke så hårdt ramt af de danske infanteriangreb, men de kommer imidlertid under pres fra en ny og overraskende side. Kl. 5 om morgenen står det danske panserskib Rolf Krake ind i Vemmingbund og sejler lige forbi Broagerbatterierne. Selvom Rolf Krake bliver ramt af adskillige skud, fortsætter skibet ufortrødent, indtil det ligger kun godt 100 meter fra kysten. Herfra begynder skibet en kraftig beskydning af de preussiske tropper foran Dybbølstillingen. I de preussiske enheder er der mange unge soldater, der ikke tidligere har været i kamp, og deres moral er ikke stærk nok til at klare den dobbelte danske ild fra Dybbølstillingen og Rolf Krake. Da de danske soldater så ydermere går til modangreb fra Dybbølstillingen, må også de sydlige enheder af den preussiske angrebshær trække sig tilbage.

Netop som solen står op, står Rolf Krake atter ud af Vemmingbund, og synet af det danske panserskib, der i morgengryet trodsigt sejler igennem den fjendtlige kanonild fra Broagerland, får de danske soldater i Sønderborg til at bryde ud i jubel. Selvom Rolf Krake atter bliver ramt flere gange, lider det kun mindre skader og er snart atter i sikkerhed på åbent vand.

Det preussiske angreb er slået tilbage af en energisk dansk modstand, og kl. 9 er kampene stort set overstået. Kl. 11 indgås der en kort våbenhvile, så de sårede kan indsamles. Trods de heftige kampe er tabene relativt beskedne. På dansk side tælles 25 døde og 130 sårede, og på preussisk side 56 døde og 95 sårede. For en sjælden gangs skyld tager danskerne flere fanger end modstanderen, nemlig 42 mod 33. På dansk side fejrer man, at man har slået et stort angreb på Dybbølstillingen tilbage, og det giver fornyet håb om, at Dybbøl kan holdes, til fredsforhandlingerne i London kan begynde. Ikke mange tænker over, at det preussiske angreb var af begrænset størrelse.

29. mar. 1864: En rolig dag ved fronten – lysner det for Danmark?

1864Live

Efter de hårde kampe i går har det atter været en mere rolig dag ved fronterne. Ved Dybbøl har Broagerbatterierne affyret 149 skud, som har kostet to danske døde og to sårede. De fjendtlige styrker er inde i en større omrokering for at fokusere kræfterne på Fredericia og særligt Dybbøl, og det betyder, at det svækkede fjendtlige 3. korps er rykket sydpå til Vejle. Det giver general Hegermanns 4. division et øget spillerum. Hegermanns hovedstyrke står endnu på Mors, men han har strejfkorps udsendt syd for Limfjorden, og et af disse går i dag syd for Aarhus til Skanderborgområdet. Hegermanns styrker har bevæget sig frem og tilbage omkring Aarhusområdet for hele tiden at teste, hvor langt man kan nå frem uden at komme for tæt på en overlegen styrke.

Hegermanns hovedstyrke på Mors er i øvrigt også ved at gøre klar til en fremrykning fra Mors, når forholdene og transportmulighederne tillader det. 4. division på Mors har derudover også haft besøg af kong Christian 9. i dag, der også her er blevet modtaget med stor jubel. Det er sidste stop på kongens og krigsministerens rundrejse til de danske tropper.

På preussisk side lader det til, at man har udskudt den planlagte overgang til Als. Der er stadig ikke enighed i den militære top, men stemningen er for tiden, at man først skal forsøge, når man kan få støtte af preussiske flådefartøjer. Det kan imidlertid have lange udsigter, da den danske flåde fortsat er overlegen i Østersøen.

Tager man et overblik over den militære situation, står Danmark på ingen måde godt, men det ser dog måske bedre ud, end det har gjort længe. I går blev et preussisk angreb på Dybbøl slået tilbage. Fjenden har indstillet sin beskydning af Fredericia, og de fjendtlige styrker i Jylland har trukket sig sydpå til Vejle, så 4. division nu muligvis kan rykke frem. Til søs bevarer Danmark kontrollen og blokerer fortsat de nordtyske havne. Og ved Dybbøl har Rolf Krake vist, at skibet kan yde god ildstøtte til de belejrede danske styrker.

Det ser også ud til, at man måske allerede den 12. april kan samles til fredsforhandlinger i London. Kan Danmark holde status quo så længe, vil det betyde, at selvom det meste af Slesvig er besat, har man stadig den både militært og politisk vigtige Dybbølstilling i Slesvig samt stillingen i Fredericia og kontrollen til søs. Selvom Danmark aldrig fik militær hjælp fra udlandet, kan man måske få politisk hjælp i London fra stormagterne, når Danmark stadig ikke er slået militært.

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 29.marts om Eftermiddagen Kl. 4 marcherede [vi] fra Sebbelev til Dybbøl på Forpost igen. Vort Kompagni kom til at ligge i Skansen Nr. 6. Skydningen var som sædvanlig med Granaterne gik det immer lystig, dog mange uden at gøre Skade

Fra Agnes Gads dagbog 29. marts 1864:

I går flyttede Preusserne deres magasin og syge fra Vejle. Deres yderste forposter siges nordefter at stå ved Bredals Mølle. Man vil også påstå, at danske patruljer have vist dem, ikke alene i Horsens, men selv på Haraldskjær og Rosenvold(?) Barbara, som var her for at afhente bud til Vejle, bringer endog så rygtet med sig om, at de Danske have besat Erritsø, efter i forgårs at have bestået en lille Træfning ved Stallerup. (?) Til "den engelske løgn" føjes endvidere, at grunden til Prinsen af Valses Tronbestigelse skulde være Dronning Viktorias tiltagende sindsforvirring, som umulig længere kan skjules. Hun skulde nemlig forleden engang på Windsor være løbet ind i en fremmed Attaché værelser og råbt med heftighed på den afdøde Prinds Albert, hendes mand! Det værste ved alle disse eventyr er nok desværre, at de kun er eventyr. I dette Øjeblik var en broder til lille Knud Røgter her, som har arbejdet i Fredericia og i går er kommen derfra på en el. anden måde hjem til forældrene i Andkjær. Han ved ikke det mindste om alt dette. Men besætningen i Fredericia skal i disse dage være bleven forstærket med 7. og 11. Regiment. Om udfald vides intet! Til Vindinge kom i aftes fra Haastrup 120 Østrigere, som, foruden det allerede der stationerede preussiske artilleri, indkvarterede sig. Derimod siges Brøndsted og Pjedsted at være frie i dag? Tante & Sofie er nu spadserede til Karensdahl og kunne således sonde terrænet. Bare de ikke bliver vadsket i en regnbyge undervejs! Stine Madsen og Marie Buhl tilbragte i går eftermiddags hos os. Det var ret interessant at læse "Livet i Felten" fra 1848 af Laurent med hverandre. Hvor længe man dog mon også skal vedblive at slås og kjævles med Slesvig-Holsten? Og det stadige spørgsmål er: "Hvad skal enden blive?"

PREUSSERNE GRAVER SIG FREM

Mod Dybbøl - Anlægger deres første parallel foran stillingen

Af Lars Lindeberg, 1964

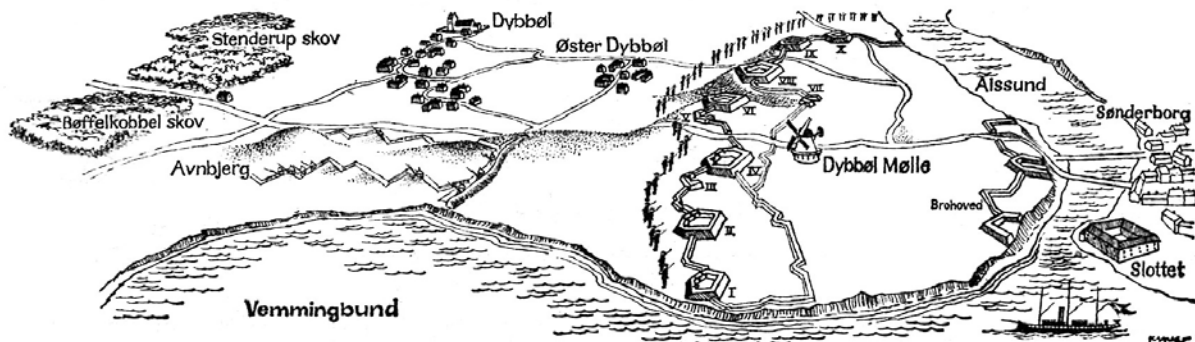
Om morgenen den 30. marts 1864 fik de danske forposter i Sundeved øje på en lang jordvold ca. 1000 m foran skanserne, og i dagens situationsberetning fra overkommandoen hed det bl.a.: "*Imod nogle arbejder, sandsynligvis sigtende til en parallel foran vore værker på venstre fløj, er der, når lejlighed tilbød sig, skudt fra vore skanser.*"

Overkommandoen havde gættet rigtigt, og det betød, at prins Freidrich Karl ville angribe Dybbølstillingen i overensstemmelse med datidens belejringsteknik. Han ville grave sig ind på stillingen, og først når han var nær nok, ville han storme.

Parallellen

Med skansekurve foran sig tildækning mod skansernes artilleri skulle hans pionerer i zig-zag grave sig frem i terrænet og undervejs anlægge paralleller, d.v.s. brede grave parallelt med skanselinjen.

Under gravearbejdet kunne parallelterne tjene som forsvarslinjer mod eventuelle danske udfald, og til sidst til dækning for storminfanteriet.

At prinsen havde gravet sine første løbegrave og sin første parallel i løbet af natten, var dog ikke ensbetydende med, at han havde opgivet planen om at gå over til Als og falde Dybbøl-stillingen i ryggen. Tværtimod. Forberedelserne skred frem. Men overgangen kunne mislykkes, og i så fald var der ingen anden mulighed end en "regelmæssig belejring" som det hed i den militære terminologi. Og hellere begynde for tidlig end for sent.

I løbet af dagen afgav Broager-batterierne 169 skud, og Skanse 2 kvitterede med 80. Dagens tab under beskydningen var en såret.

Overfaldet

Oppe i Jylland vandt danskerne en lille sejr, 32 Dragoner fra 4. Division venstre strejfkorps ved middagstid overfaldt en preussisk husarpatrolje på 38 mand, der holdt rast ved Hjortsballe Kro syd for Brande. Dragonerne, der var under kommando af sekondløjtnant Døcker, red i strakt karriere ind mod kroen, og efter en kort kamp tog preusserne flugten. Ti af dem blev taget til fange, danskerne slap med at få tre mand såret.

Og så kunne Dragonerne endda have fanget endnu flere fjender, hvis sekondløjtnanten havde været knap så ivrig. Inden han gik til angreb, havde han nemlig givet 13 Dragoner og 28 infanterister ordre til at lægge sig i baghold i en skov syd for kroen, men de nåede ikke frem i tide, så preusserne undslap.

30. mar. 1864: Preusserne graver skyttegrave foran Dybbøl

1864Live

Det preussiske angreb den 28. marts havde til formål at rydde for terrænet foran Dybbølstillingen, så man kunne begynde at anlægge det skyttegravssystem, der skulle bruges til en storm på Dybbøl. Men selvom angrebet blev slået tilbage af energiske danske modangreb, er preusserne alligevel gået i gang med anlægget.

Her til morgen kan de danske styrker i Dybbølstillingen se den første »parallel«, som preusserne har gjort færdig i nat. Skyttegraven går parallelt med Dybbølstillingen fra syd til nord, og ligger ca. 1000 meter fra de forreste skanser. Det må forventes, at preusserne nu vil arbejde på nye skyttegrave, der går i zigzag frem mod skanserne. Sådanne skyttegrave, der går frem mod en belejret stilling, må nemlig ikke være lige, da det gør det lettere at skyde direkte ned i dem.

Bortset fra at danskerne nu kan følge med i det nye spændende preussiske gravearbejde, er det en relativt rolig dag i Dybbølstillingen. Broagerbatterierne affyrer 146 skud mod Dybbølstillingen, som besvares af 80 skud fra de danske kanoner. Der er to sårede på dansk side.

GENERALEN MÅ SENDE AFBUD IGEN

Nær katastrofe i Skanse 1 på Dybbøl.

Af Lars Lindeberg, 1964

Broager-batterierne afgav 146 skud de 31. marts 1864, og en af granaterne havde nær anrettet en katastrofe. Den ramte krudtmagasinet i Skanse 1 med det resultat, at den metertykke beton slog revner lige over indgangen. Hvis krudtmagasinet blev ødelagt, ville skansen til dels blive ukampdygtig, så artilleristerne fik travlt med at skovle jord op omkring det for at beskytte det mod yderligere overlast.

Dagens personelle tab var 2 sårede, Skanse 2 besvarede den fjendtlige ild med 80 granater.

General Hegermann-Lindencrone, som havde lovet at rykke sydpå med 4. Division den dag, telegraferede om formiddagen til overkommandoen, at han havde måtte udsætte fremrykningen fire dage. Før kunne divisionens forskellige afdelinger ikke være klar til afmarch.

Østre strejfkorps var i løbet af dagen marcheret fra Århus til Skanderborg, vestre strejfkorps nåede Nørre Snede.

Peter Laue Petersen fortæller i sin beretning:

Den 30. marts om aftenen blev vi afløst af 4. regiment og vi marcherede til Sønderborg. Vi lå nede i Dampmøllen, hvor vi lå til det blev Aften. Så marcherede vi den 1. april igen på forpost. Denne gang lå vort Kompagni i Skansen No. 9 helt ned på højre Fløj hvor vi lå til om Aftenen den 2. april, så blev vi afløst.

Fra Agnes Gads dagbog 30. marts 1864:

Det siges som ganske bestemt, at En del af vore Folk i forgårs Aftes landsatte paa Rosenvold, førte af en Damper med nok et Fartøj på slæbetov, gik op til Bredal og overrumplede en Afdeling preussiske Husarer, imellem 30 og 50, som de i en Fart førte med dem, med samt Hestene, som man

dog ikke gav sig Tid til at få sadlede. En større Afdeling Preussere kom kort efter til og bemægtigede dem det tilbageblevne Sadelstøj,

31. mar. 1864: Preussen genoptager planen om overgang til Als

1864Live

Planen om at omgå Dybbølstillingen ved en overgang til Als har et stykke tid været under overvejelse i den preussiske hærledelse. Og efter at det forleden så ud til, at planen var skrinlagt, er den nu taget frem igen. Den øverstkommanderende for 1. korps, prins Friedrich Carl, får i dag den preussiske konges tilladelse til at forsøge en overgang, selvom den ikke kan støttes af den preussiske flåde. Det fornødne materiel er allerede samlet nær det planlagte overgangssted ved Ballegaard, så det kan hurtigt føres ned til kysten. Preusserne har samlet både og pontonfartøjer nok til, at 1600 mand kan overføres på én gang. Er vejret godt, vil de næste 1600 kunne overføres kun to timer senere.

Tidspunktet for angrebet er blevet fastsat til om morgenen den 2. april.

Samtidig med overgangsplanerne er preusserne også i gang med at anlægge skyttegrave foran Dybbølstillingen, der kan benyttes til et stormangreb. Der er i dag affyret 146 skud mod Dybbøl, som har kostet to sårede på dansk side.

Fra Agnes Gads dagbog 31. marts 1864:

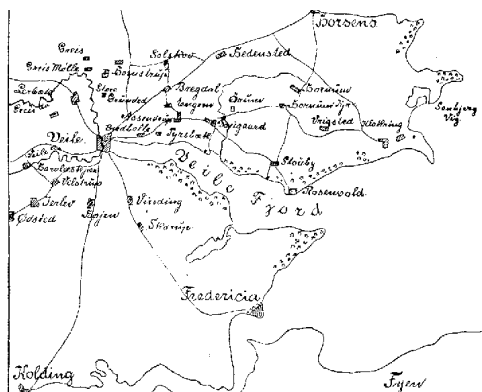

Gaurslund præstegård ransaget midt om natten – alle kostet ud af sengen

Vi vågnede i nat ved at høre Fader ivrig brække på det tyske og flere mænd trampe om i korridoren og køkkenet. Straks derpå blev døren stødt op; en bajonet kom først ind, så hele geværet med samt personen, der førte det, og som havde et tændt Lys i den anden hånd, hvormed han lyste værelset op og ned,- temmelig ubehageligt for Sofie, som netop var sprunget ud af sengen og havde begyndt at klæde sig på. Det var fire Østrigere, som foregav

at lede om “de Danske”. Da de hermed ikke mente os, men kun danske soldater, trissede de lidt

efter af igen, efter at have bestilt kaffe, stegt flæsk, brød og brændevin til omtrent Kl. 8, når de vendte tilbage fra strandvagt, som holdes ved Brejninge Mølle. Det var et natligt eventyr, og som vi desværre nok kunne vente gentaget nu hver nat for det første, da vore soldaters landgang på den modsatte side har foruroiliget fjenden meget. Klokken var næppe 7, og jeg endnu ikke påklædt, da de vendte tilbage og kom herind hele Feldtvagten: 10

Infanterister med en furie, og en husar, hvilken Sidste så hel mærkelig ud på sin lodne sadel og med hestens manke og hovedhår flettet med en hase røde, grønne og gule bånd, som hængte ned i panden og paa siderne. mørkeblå husaruniform med lodden krave og opslag, hvid høj polleret chakot og en stor hvid rytterkappe fuldstændiggør den østrigske Husars ydre. Efter at have tæret en hel del af det forlangte, uden betaling, løb de herfra op til Kjersgaards, hvor Jf. Petersen måtte beværte dem om igen. De må minsandten have haft en velsignet appetit! Derpå kom de tilbage og fordrede med Heftighed en Vogn. Stakkels Christen, som efter 3 a 4 ugers Ægtkøren i går eftermiddags endelig vendte tilbage fra Kolding, måtte da igen afsted med samt de Røde. blot han nu måtte slippe med at køre dem til Nebbegaard, hvor de hørte til en større Strandvagt dersteds. En skrædder derfra førte de med som Vejviser. Disse patruljér uden Officer have noget meget uhyggeligt ved sig! Gud give alt dette snart havde ende! men jeg kan ikke ret tro på det. Skolelærer Petersen fra Pjedsted siger jo rigtignok, at den katolske præst, som ligger hos ham, har foregivet, at de ventede at skulle rykke ud i morgen (?) Der skulde være gjort Danmark Våbenstilstandsforslag på den betingelse, at Tyskerne rømmede Jylland og Nordslesvig; og man ventede, det skulde blive antagen(?) Jeg tror intet af det hele; men en god del aprils løgne i morgen venter jeg rigtignok!

I Vejle have Tyskerne forbudt Indvånerne i et Tidsrum af 3 Døgn (hvilket nok i aften udløber), at lukke Døre el. Porte. Affairen nordpå fandt Sted i Assendrup, en halv mil fra Bredal Kro. Den stakkels bonde, hvis gård de brændte, blev selv skrækkelig mishandlet og ført bunden sydpå. Han havde hjulpet de danske at lede efter Husarerne, som skjulte sig omkring i gården og nogle tilbageblevne hævnede sig herfor.

I Vindinge er de stakkels bønder hel fortvivlede; hver Dag kommer stærkere Indkvartering. De have fra Begyndelsen af nok også haft liden Patriotisme at staa imod med. I det mindste ytrede Bertel Jørgen allerede for over fjorten Dage siden det skammelige Ønske: At tyskerne dog vilde skynde dem "at tage Fredericia" for at de kunde sprede dem længere omkring. Dette er nu stygt tænkt. Her er vi rigtig nok kede af dem nu og ønske af hjertet, at Gud snart på en god måde vil frie os fra dem! Endnu har jo Gauerslund By haft kun lidet tryk, imod så mange andre steder her på egnen. Men skal kysten, som det lader til, ret bevogtes, kom raden nok til os! Der patruljeres stadigt i disse dage ved stranden. Nu er Christen tilbage; ja, det var soldaternes eget påfund med den vogn, så de ikke engang turde køre ind paa Nebbegaard, hvor formodentlig officererne ligge, men sprang af udenfor.

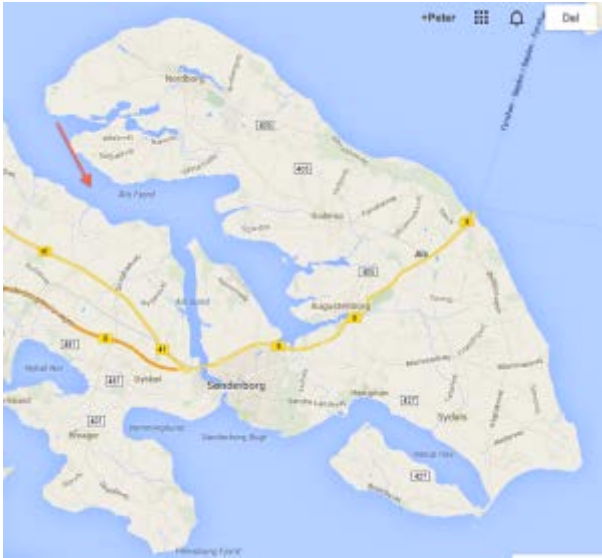
1. apr. 1864: Preussen klar til landgangsforsøg på Als

1864live

Belejringen af Dybbøl har kun taget til i styrke, men det er stadig ikke lykkedes for tyskerne at bryde igennem eller for alvor skade stillingen. Men det er der måske råd for - tyskerne har i hvert fald en plan. Preussen er nu næsten klar til det planlagte angreb på det nordlige Als, der skal omgå Dybbølstillingen. Store styrker er samlet på Sundeved, og det forventes, at de når en størrelse på

omkring 20.000 mand. Der er samlet en stor mængde mindre fartøjer til overgangen, som skal finde sted tidligt om morgenen den 2. april.

Fra dansk side har man længe været vidende om, at et overgangsforsøg ved Als fjord kunne komme på tale, og de seneste dages koncentration af småfartøjer er også blevet observeret. I hast er forsvaret af det nordlige Als blevet forstærket med en brigade fra Fredericia, og man forsøger også på anden vis at gøre sig klar til det frygtede angreb. Den danske militære sagkundskab på stedet tvivler dog på, at et resolut overgangsforsøg kan forhindres, men man håber at kunne standse

fjenden efter overgangen. Flere danske krigsskibe er også samlet nær Als fjord for at deltage i forsvaret.

OTTE NYE BATTERIER

Preusserne anlægger batterier ? Overgangen til Als ventes hver dag.

Af Lars Lindeberg, 1964

Preussisk batteri: Preussisk Batteri Nr. 28 ved Vemmingbund foran Dybbølstillingen i 1864.

Natten til den 1. april 1864 anlagde preusserne otte batterier bag deres første parallel og ved Dybbøl Kirke, men da det blev lyst, var det alligevel kun Broager-batterierne, der gav ild. Det blev ikke til mere end 48 skud i løbet af dagen. Skanse 2 svarede med 20 granater, mens de øvrige skanser skød mod de

fjendtlige belejringsarbejder foran stillingens front.

Dagens tab: 1 dræbt og 1 såret.

Om eftermiddagen ankom 11. Regiment til Sønderborg. Afdelingen var blevet taget fra 4. Division på Mors for at forstærke kystbevogtningen på Als, Hvor man nu ventede den fjendtlige overgang hver dag.

Foran Fredericia tog en dansk patrulje 4 østrigere til fange. Vestre Strejfkorps rykkede frem til Tem, Østre Strejfkorps gik i stilling mellem Skanderborg Sø og Solbjerg Sø.

SØNDERBORG BOMBARDERES

Overgangen til Als udsættes i sidste øjeblik på grund af stormvejr.

Af Lars Lindeberg, 1964

Kl. 14 den 2. april 1864 åbnede preusserne ild fra deres nye batterier bag parallellen, og samtidig forstærkede Broager-batterierne deres skydning.

På besætningen i de danske skanser virkede det som et ildoverfald, og det kan ikke undre. De preussiske batterier afgav i alt 3.721 skud mod kun 48 dagen i forvejen. Granaterne anrettede betydelig skade på værker og materiel, og 26 blev dræbt og 42 såret i løbet af dagen.

Artilleriparken på Broagerland: Den preussiske artilleripark på Broagerland ved Dynt. Parken var anlagt for at forsyne Broagerbatterierne

Om eftermiddagen rettede nogle af kanonerne i Broager-batterierne pludselig deres ild mod Sønderborg, uden at der var givet civilbefolkningen i den åbne by noget varsel. Den første granat faldt kl. 16.30 i byens sydlige kvarter omkring rådhuset, og snart stod flere huse i flammer.

Malerisk

En københavnsk bladkorrespondent fortæller: *"Da det begyndte at mørkes, havde jeg taget min post på en høj bakke bag byen. Et mere storartet og i al sin rædsel gribende panorama kan man ikke let tænke sig. Hele landskabet foran os var som dækket af krudtrøg, men igennem den så vi glimt af kanonerne fra Broager. De flammende bjælker, de brændende mure i Sønderborg stod aftegnede mod den mørke himmel så klar som noget ved illuminationslys fremstillet perspektivisk prospekt. Henover horisonten fløj de ildrøde granater, deres ildevarslende susen mindede os hvert minut om livets korthed, og det påfølgende brag, når de slog ned i byen, sagde os, at de havde anrettet den skade, hvortil de var bestemt. Det var et forfærdeligt, malerisk syn."*

Udsigt fra Smøl Vold: En gruppe stående på Smøl Vold betragter de danske skanser på Dybbøl Banke, der ses i baggrunden, hvor røgen stiger op.

I den nordlige del gik livet sin vante gang trods bombardementet. Musikken spillede som sædvanlig uden for General Gerlachs kvarter, kl. 21 gik tappenstregen, og lidt senere marcherede afløsningen for skansebesætningerne gennem byen, syngende "Den tapre landsoldat". En officer, der sad på et værtshus i den del af Sønderborg, fortæller:

Velment

"Under ivrig diskussion om berettigelse af bombardementet på den åbne by udbryder opvarningsjomfruen: "Gud, der står et vindue åbent på 1. sal, der kunne let flyve en granat ind," og som en stormvind var hun oppe for at lukke vinduet. Da hun kom ned igen, modtoges hun af stormende latter, men hun var ikke den, der lod sig le ud for intet, og den nærmeststående, en svensk officer, fik en velrettet og velment kindhest."

Hovedkvarteret, der lå i nærheden af rådhuset, blev i løbet af aftenen flyttet uden for byen til Ulkebøl præstegård. De øvrige militære instanser måtte også evakueres, og Sønderborg Slot, der indeholdt magasiner af forskellig art, måtte rømmes.

Både de militære og civile tab var store. En af de første granater faldt midt i en kompagnikolonne af 16. Regiment på march gennem byen og dræbte og sårede alene 28 mand.

Afblæst

Hvad danskerne ikke vidste, var, at den voldsomme beskydning var en afledningsmanøvre for den planlagte overgang til Als. I løbet af natten var der bygget batterier langs kysten ved Ballegård, og 20.000 mand preussiske tropper stod parat til at gå i bådene. Men kort før operationen skulle begynde, blev den udsat. Det var blæst op, og prins Freidrich Karl turde ikke risikere en fiasko.

I Jylland var alt roligt.

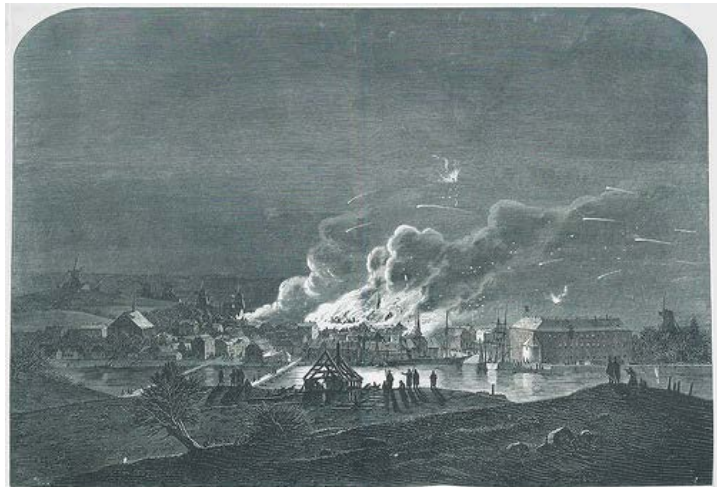
2. april 1864: Næsten 4.000 granater skudt mod Dybbøl og Sønderborg uden varsel

1864live

Siden det preussiske angreb den 28. marts har det været nogle rolige dage ved Dybbøl, hvor fokus i højere grad har været på forsvaret af det nordlige Als over for en truende preussisk overgang. I dag

har preusserne dog demonstreret den fulde styrke af de mange artilleristillinger, de efterhånden har fået opstillet, og bombardementet skal aflede danskernes opmærksomhed fra den planlagte overgang ved Ballegård. Vejret er dog imod preusserne.

I formiddags faldt kun enkelte skud på Dybbølstillingen fra preussernes batterier på Broager. Men kl. 14 i eftermiddags har samtlige preussiske batterier imidlertid åbnet ild på samme tid, både fra batterier foran Dybbøls skanser og fra Broager. Fra kl. 17 er ilden særlig intens. Preusserne retter især granaterne mod skanse 4, 5, 6 og 8, men nogle af kanonerne på Broagerland har også beskudt Sønderborg, uden der er givet noget varsel til byens borgere.

Kl. 16.30 falder den første granat i byen og rammer Sønderborg Slot. Herefter bombarderes den sydlige del af byen heftigt. Beskydningen gør byen ubeboelig med undtagelse af den nordligste del, og en stor mængde af byens befolkning er flygtet over hals og hoved under stor tumult. Den danske hær må også rømme en række af sine kvarterer og depoter fra byen.

I går faldt kun 48 granater mod Dybbølstillingen. I dag har preusserne til sammenligning affyret hele 3.721 granater, hovedsageligt mod skanserne, men altså også Sønderborg. Utroligt nok er skaderne på stillingen gennemgående af mindre betydning, ligesom det danske artillerimateriel heller ikke lidt stor overlast. I alt mister danskerne dog 26 døde og 42 sårede soldater. Hvor mange civile, der har mistet livet i Sønderborg vides endnu ikke.

Det voldsomme bombardement er en afledningsmanøvre for at skjule den preussiske overgang til Als ved Ballegård. Vejrguderne er dog på danskernes side, da sne og storm forhindrer overgangen. Den preussiske hærledelse har indtil videre indstillet overgang til i morgen i håb om bedre vejr.

2. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: "De stakkels Fiskere" – de danske fiskere chikaneres af besættelsesmagten

Selvom tyskerne har kontrollen på landjorden, så er danskerne stadig en trussel til søs. Det er paradoksalt nok en ulempe for de danske fiskere, hvis både mistænkes for at kunne bruges i dansk interesse. Agnes Gad fortæller i dag sin dagbog, at flere fiskere på egnen omkring Gaurslund chikaneres af de tyske soldater.

Fra Agnes Gads dagbog 2. april 1864:

Atter i går skulle mange Østrigere være rykkede Nord paa. Her patruljeres stadigt, og vi kunne hvert øjeblik vente en af de små flokke, som ride og gå omkring her på vagt, og som stundom undersøge stuer og lader for at søge om formentlige danske soldater, og stedse forlange mad og drikke. I Nat sov vi Gud ske lov roligt, – det vil da sige til kl. 3, da Christen måtte op for at køre med Hø leverancen til Kolding. Men vi have havde en anden ubehagelighed, i det i nat Pram's ene hest, der i en otte dage har været syg, er død for os. Vi sendte i går bud efter dyrlægen, men han kunde ikke komme.

Rygtet siger, at Fisker Niels Nikolajsen ved Andkjær Land i nat skal være sejlet bort, og at hans kone derfor er arresteret. Endvidere fortælles, at en person, som udgav sig for Forvalter på Sønderbygaard, skal have opholdt sig nogle dage dernede hos Niels Nikolajsen og også nu er arresteret (?) Han angav at være løben bort fra Sønderbygd., fordi han var ked af sin stilling der i denne tid. Men hvorledes han så fandt paa at lægge sig ind nede hos den fisker, det forstår jeg ikke!

Peder Bjerres båd skal være bleven slået i stykker, ligeså alle andre både nede efter Andkjær Strand. De stakkels fiskere!

3. april 1864: Hemmeligt dansk korps skal overraske fjenden

1864live

24. marts kunne vi fortælle, at general Hegermann havde oprettet et strejfkorps, som skulle søge at hindre fjendens bevægelsesfrihed i Nordjylland. Den danske overkommando har også oprettet et korps på Als, som under premierløjtnant Christian Aarøes kyndige ledelse skal udføre små overraskelsesangreb på de fjendtlige styrker i kystområdet nord for Aabenraa op til Haderslev. Det er bl.a. krigsministeriets ønske om at foretage mindre, offensive operationer mod fjenden, der ligger bag oprettelsen af Aarøes specialkorps. Det var imidlertid faktisk Aarø selv, der tilbage i efteråret 1863 foreslog krigsministeriet at oprette et strejfkorps til kommandoraids i tilfælde af krig. Denne idé har overkommandoen nu taget til sig. Tanken er, at man ved at lave små overraskelsesangreb på

fjenden langs den besatte slesvigske kyststrækning nordvest for Als kan sprede preussernes opmærksomhed, som ellers er fast rettet mod Dybbølstilling.

I nat fortsatte preussernes så bombardement af Dybbølstillingen og Sønderborg by med mellemrum,

men dog noget svagere. Skaderne fra gårsdagens kraftige beskydning har danskerne forsøgt at udbedre, så godt som det lader sig gøre under den periodiske fjendtlige ild. Preussiske patruljer har natten igennem skabt uro på hele Dybbølstillingsens højre fløj, og her til morgen har nogle skudvekslinger fundet sted ved de tilbageværende danske forposter på venstre fløj.

Civile fra Sønderborg
på flugt under bombardementet af byen

Skibet af Sønderborg på flugt under Bombardementet.

I løbet af dagen tiltager det preussiske bombardement igen kraftigt i intensitet. Både fra batterierne i den preussiske frontlinje og fra Broagerland beskyder man, ligesom i går, skanserne og Sønderborg. Preusserne gør nogle forsøg på at skyde Sønderborg i brand. Rådhuset, Apoteket, to huse i Søndergade og flere gårde i nærheden af rådhuset er enten brændt ned som følge af den fjendtlige beskydning eller måtte brydes ned for at inddæmme branden. Størstedelen af den sydlige og vestlige del af byen er blevet ædt op af flammerne. I alt er 50 gårde og huse nedbrændt i disse dele af byen. I den nordlige faldt dog kun få granater.

En Gade i Sønderborg under Bombardementet.

I alt affyrer fjenden 3.793 skud. For hele døgnet svarer det til 2-3 granater i minuttet! Danskerne kan kun sparsomt besvare beskydningen, men der affyres alligevel et par hundrede skud fra de danske kanoner i skanse 2, hovedsageligt rettet mod Broagerbatterierne. De danske tab løber op på 10 døde og 33 sårede. Heldigvis er skaderne på det danske artillerimateriel i skanserne ikke betydelige.

IKKE TIL ALS

Bombardementet af Sønderborg fortsætter

Af Lars Lindeberg, 1964

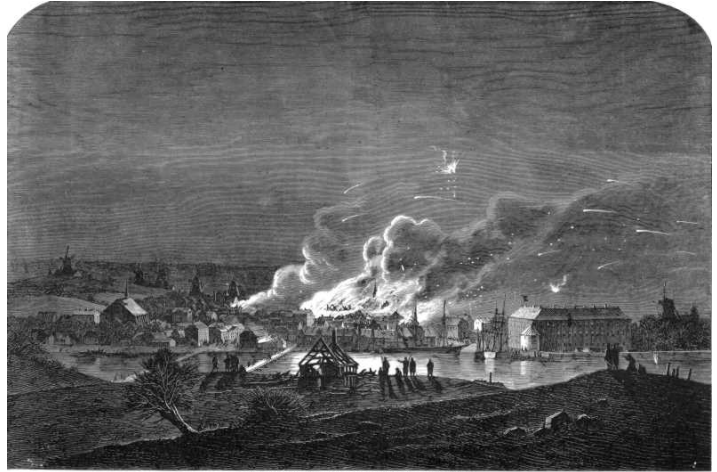
Det blæste stadig den 3. april 1864, så prins Friedrich Karl, der havde håbet på bedre vejr, måtte atter opgive sin plan om at gå over til Als for at falde Dybbøl-stillingen i ryggen. Og da preusserne

nu anså det for givet, at danskerne havde opdaget forberedelserne, blev operationen definitivt opgivet.

I stedet ville prinsen nu koncentrere sig om belejringen af de danske skanser, og der blev givet ordre til, at det svære skyts fra kystbatterierne ved Ballegård skulle opstilles i batterierne foran Dybbøl i stedet for det feltskyts, de hidtil havde været armeret med.

Branden

Branden i Sønderborg, der var slukket ud på morgenen, blussede atter op, da de preussiske batterier genoptog beskydningen. Der var en overgang tilløb til panik blandt de civile indbyggere, som var vendt tilbage til byen i den tro, at bombardementet var forbi. Samtidig gjorde den voldsomme storm det næsten umuligt for brandfolkene at blive herre over ilden, som bredte sig og efterhånden lagde et halvt hundrede bygninger i aske.

Under branden viste det sig, at en del soldater og civile benyttede lejligheden til at plyndre de forladte og ødelagte huse, og om eftermiddagen bemyndiges det kompagni af livgarder der holdt orden i byen, til at holde standret over enhver, der blev grebet på fersk gerning.

"Dagbladets" korrespondent på krigsskuepladsen P. V. Grive, skrev i sin reportage den dag: *"Jeg gennemvandrede Sønderborg for at se byen i den skikkelse, som den havde fået efter rigelig 36 timers bombardement. De ellers så livlige gader var tomme. I midten af byen, i kvarteret fra rådhuset og opefter, så man ret, hvad et bombardements virkning har at betyde. Her havde de fortærende luer raset, her lå byen bogstaveligt*

i ruiner. Ikke et hus havde, så vidt jeg kunne skønne på denne strækning undgået at blive et bytte for det uhyggelige element. Hvorhen jeg vendte øjet så jeg kun rygende grus hobe, faldefærdige skorstene, der ragede op imellem de brustne mure som monumenter på en stor kirkegård. Hist og her hang et skilt på en halvt nedfalden ydervæg og svajede for vinden. Det var det eneste mærke, hvorpå man kunne kende det sted, som få timer i forvejen havde været fuldt af levende, virksomme beboer."

Stormen

De preussiske batterier af gav i løbet af dagen 3.793 skud og anrettede også betydelig skade i skanserne. 10 blev dræbt og 33 såret under beskydningen. Skanse 2 svarede Broager-batteri med et par hundrede skud, mens de øvrige skanser rettede deres ild mod frontbatterierne.

Stormen, der hindrede preusserne i at gå over til Als, og som vanskeliggjorde slukningsarbejdet i årsag til Sønderborg, blev også årsag til at General Hegermann-Lindencrone atter måtte opgive at gå frem med 4. Division, han havde lovet overkommandoen. Han kunne simpelt hen ikke komme over Sallingsund.

I Jylland var der i øvrigt ro. Kun Vestre Strejfkorps rykkede frem til Matrup.

3. apr. 1864: P. Laue Petersen afløses på forposten, men oplever voldsom beskydning af Sønderborg by, der bryder i brand

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Peter Laue Petersen om natten mellem den 2. og 3. april:

Den 3. april lå vi i Barakkerne, men måtte igen ud af Barakkerne. Skydningen var saa stærk over fra Dyntmark efter Sønderborg, og Granaterne kom lige over Hovedet paa os, saa om Natten lå vi i det nederste Brohoved lige op for Broen. Da brændte Sønderborg stærkt. En hel Del af Byen stod i lys Lue. Vi havde fået Ordre til at hente os nogle Knipper Halm ovre paa et Boel [en mindre gård, red.] i Dybbøltvinge, som vi måtte ligge på om Natten og hver 4 Mand fik hver et uldent Tæppe. Halmen blev strøet i en lang lige Rad tværs over Brohovedet og der lå vi hele Natten. Men hvilket storartet Syn, en hel Del af Staden stod i et Flammehav. Vi kunde ordentlig mærke det varmede over paa os. Vi frøs ikke en Smule den Nat.

Fra Agnes Gads dagbog 3. april 1864:

Det er lykkedes Onkel Isaks at få fat i en hel del Berlinske-Tidender, formodentlig ved en østrigsk officers velvilje. I politisk henseende indeholder de dog desværre kun den vished, at alle de dejlige rygter om Prinds Albert, Kejser Napoleon, og Svenskerne! alle som en er intet andet end skønne luftkasteller. Den nøgne sandhed er nok, at alle vrøvler, men ingen i grunden bryder sig om os. Det påstås nok endnu at vi skulle udlevere Als; men med Guds Hjælp hverken Tyskerne få den med Godt eller Ondt. Gud bevarer Danmark! Kongen og Kronprinsen have nok efter Fredericia-Turen aflagt et Besøg hos Hæren ved Aarhus.

Hvad derimod aviserne indeholdt, som ved et par senere afsendte linjer, der først nu komme os til hænde, meddeles os fra Kolding, er den sørgelige meddelelse, at Tante Anne-Grethe i Roskilde er, efter få dages Sygeleje, afgået ved døden d. 20. marts, altså Palmesøndag. Stakkels Line og Pram! Hvilken sorgens tid for dem, og for os alle. O, hvor underligt, at være således afskåret fra sine venner: Kunne ikke let mange af dem være gåede bort, inden vi igen kunne høre fra dem; hvad

skulle vi selv forinden opleve? Jeg tænker så ofte paa kære gamle Tante Ane i Haderslev, og på så mange, mange! Gud ved, hvordan Fru Petersen og Sofie have havde det i denne svære Tid?

På anden-tredje hånd hørte vi i aftes silde, at det skal være så meget dårligt med Tante Lise i Gammelby. Ikke engang dem kunne vi høre direkte fra, endsige tage over og se til hende.

Rygtet siger, at 30.000 Østrigere skulle være paa marchen fra Østrig af herop, for at gøre alvor af at sætte de tyske planer igennem. Men dersom Gud ikke tillader det, kunne de intet udrette; jeg ved, Han er mægtig over Alle!

4. apr. 1864: Preusserne forstærker deres artilleri ved Dybbøl

1864live

Det preussiske bombardement af Dybbølskanserne har de seneste to døgn været voldsomt, og desværre er der ikke udsigt til, at det skal blive bedre for de danske soldater i den kommende tid. Der er indløbet meldinger om, at det preussiske krigsministerium netop har bevilget yderligere 8 riflede 24-punds kanoner og 16 riflede 12-punds kanoner til hæren. Det forventes, at de nye artillerienheder vil ankomme til fronten enten den 9. eller 10 april. I mellemtiden skal bombardementet af Dybbølstillingen fortsætte med de allerede tilstedeværende preussiske kanoner.

I nat beskød preusserne ellers kun skanserne sporadisk, hvor de danske soldater til gengæld arbejdede på højtryk for at udbedre skaderne på stillingen og forstærke den yderligere. Dog blev der to gange slået alarm fra dansk side på grund af preussiske patruljer, hvilket resulterede i livlig geværlid fra begge sider. Særligt kl. 03.15 i morges hvor en stærk fjendtlig kæde rykkede frem mod den danske højre fløj. Med mindre tab lykkedes det for danskerne at holde skyttegravene foran skanserne på højre fløj på nær nogle få, og efter ca. en halv time trak preusserne sig tilbage.

I formiddags har det preussiske bombardement også været beskeden, men fra kl. 14 tiltager det i styrke både fra fronten og fra Broagerland. I alt falder der 2.704 granater i løbet af døgnet. Sønderborg er denne gang ikke blevet beskudt, men

brænder alligevel hele dagen. De preussiske granater bliver livligt besvaret fra danskernes side, særligt fra det 10. danske feltbatteri placeret mellem hovedvejen til Sønderborg og skanse 5. Af samme grund modtager dette batteri heftig preussisk beskydning som straf.

Bombardementet gør i dag ondt på det danske artillerimateriel, hvor 3 kanoner sættes ud af spillet. De danske tab lyder på 5 døde og 26 sårede.

AAREØES KORPS GENNEMFØRER SIT FØRSTE KOMMANDO-RAID

General Hegermann-Lindencrone rykker omsider sydpå med 4. Division

Af Lars Lindeberg, 1964

Aareøes strejfkorps foretog sit første kommando-raid den 4. og 5. april 1864, men uden synderlig held. Planen var at overfalde 30 Ulaner, der lå i Genner og på Kalvø. Den 4. om aftenen gik strejfkorpset om bord, og ved midnatstid sejlede "Marie" med en transportbåd på slæb ind i Genner Fjord.

Uheldigvis løb skibene på grund mellem Kalvø og fastlandet. Et lille kommando blev hurtigt sat i land på Kalvø, men de opnåede kun at se ulanerne springe over tangen ind til Genner. Før det lykkedes at få skibene bragt flot, var det blevet lyst og ekspeditionen blev afblæst. Man nøjedes med at ødelægge nogle både ved kysten og sejlede så tilbage til Assens, hvor strejfkorpset lå i kvarter.

Den 5. begyndte General Hegermann-Lindencrone endelig at sætte 4. Division over Sallingsund. Han havde reorganiseret sin styrke og delt den i to kavaleribrigader. Det lykkedes ham at få den ene over, mens den anden blev forsinket af stormen, som stadig ikke havde lagt sig.

Vestre Strejfkorps marcherede i løbet af dagen til Vinding, østre strejfkorps til Horsens. Foran Fredericia var alt roligt.

Rolig nat

Sønderborg blev ikke beskydt den 4. men det brændte i byen hele dagen. I løbet af dagen afgav de preussiske batterier 2.704 skud, og ilden besvaredes jævnt fra de danske skanser. Værkerne, der var blevet repareret nogenlunde i nattens løb, blev meget medtagne af beskydningen.

Om morgenen havde preusserne angrebet højre fløj, men var blevet drevet tilbage efter en kort kamp. I alt blev der dræbt 9 og såret 22 i løbet af dagen.

Natten til den 5. var fjendens artilleri tavst, og danskerne benyttede lejligheden til omfattende udbedrings- og forstærkningsarbejder i skanserne.

Først om eftermiddagen genoptog fjenden beskydningen, dels af skanserne, dels af Sønderborg. De preussiske batterier afgav i alt 2.122 skud, og de danske skanser svarede, så godt de kunne. Beskydningen anrettede skade på både værker og materiel, og 5 mand blev dræbt og 11 såret i stillingen.

Revnet kanon

En artillerist i Skanse 1, Eugene Ibsen, skriver samme aften: *"Dit brev af onsdag den 30. kom til mig for nogle timer siden her oppe på skansen, og jeg læste det under stadig "Broager dæk" og "Skov dæk" (Bøffelkobbelskov), hvor man under krydsilden må snart til den ene og snart til den anden side. Her er for resten forholdsvis lidt fare, når man ikke er for letsindig. Min kanon, en 36-pundig kuglekanon, fik i dag et sådant skud fra Broager, at den revnede på stødbunden og altså for*

øjeblikket er ubrugelig. I går aftes fik rapperten nogle fæle skrammer, og en mand som ville redde sin madpose og blev stående, da der råbtes "Dæk fra Broager", blev skudt, idet en granatstump, der rikoletterede, flængede ham det halve bryst bort."

4. apr. 1864: P. Laue Petersen er igen på forpost og skal arbejde i skanse 5, men stopper på grund af regn

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 4.april marcherede vi igen paa Forpost. Da lå jeg i Skansen 5, saa skulde vi arbejde om natten, men det begyndte at regne dygtig. Saa holdt vi oppe med at arbejde. Ly var der ikke i Skansen og rundt i Skansen var der en morads, der gik op til over fodleddet, og det blev ved at regne. Så krøb jeg og H. Jørgensen ind i en lille forstue, som gik ind til krudtkammeret. Den var ikke mere end 2 alen i firkant. Der lå vi og stod som vi bedst kunde. Beskyttet var vi dog for regnen (...).

5. april 1864: Aarøes specialkorps overrasker fjenden ved Kalvø

1864live

Vi kunne i forgårs fortælle om oprettelsen af et strejfkorps under premierløjtnant Christian Aarøes, som skal udføre overraskelsesangreb på fjenden langs den besatte kyststrækning mellem Aabenraa og Haderslev. I nat har Aarøes specialkorps så slået til. Operationens plan lyder som følgende: Aarøes korps fragtes med skibe og transportbåde ind i Genner Bugt og sættes i land på Kalvø nord for Aabenraa. Her overrasker korpset den stående preussiske rytterpatrulje og rykker frem mod byen Genner og angriber en mindre fjendtlig styrke, som her udgør feltvagten. På tilbagevejen beslag- eller ødelægges desuden fjendes fartøjer ved Kalvø.

Desværre går de danske fartøjer på grund, og det lykkes ikke for at få dem fri inden det bliver lyst. Fjenden på kysten opdager derfor operationen og slår alarm. Der er nu ingen udsigt til at kunne udrette noget ved at sætte mandskabet i land, men man har da til fulde opnået at overraske fjenden. Det lykkes desuden også at erobre en række fjendtlige fartøjer fra Kalvø som tages med, men desværre går en del af disse også på grund.

Trods operationen ikke er gået som planlagt, er det dog i høj grad lykkes at få fjendens opmærksomhed. Netop nu sendes adskillige tusinde preussiske tropper til Aabenraa for at kunne imødegå en eventuel dansk landgang. Lad os håbe, at dette kan lette presset på Dybbøl en smule.

Bombardementet fortsætter

I nat har de preussiske batterier været helt tavse, og der forekommer kun nogle enkelte skudvekslinger mellem de danske vagter på venstrefløj og preussiske patruljer om morgenen mellem kl. 03-04. Derfor har danskerne også haft travlt med at udbedre skader på skanserne, som bringes i tjenestedygtig stand. Man lægger desuden fra dansk side flere hindringer ud foran skanserne og ligeledes i den tilbagetrukne linje. Først kl. 14.30 optager preusserne igen beskydningen af stillingen. De sender granater afsted for fuld styrke både fra frontbatterierne og fra Gammelmark på Broagerland. I forhold til de sidste dages bombardementer er beskydningen dog

ineffektiv. Alligevel gøres der skade på skansernes brystværn, palisader og jordvolde, ligesom 3 kanoner beskadiges og må demonteres.

I dette døgn sender preusserne i alt 2.122 granater afsted, og kanonilden besvares fortsat fra de danske skanser. De danske kanoner stopper dog igen, da mørket falder på. De danske tab lyder i dag på 5 døde og 11 sårede.

Peter Laue Petersen befinder sig i ly for regnen i krudtkammeret i skanse 5 og beretter om den 5. april:

(...) tidlig om Morgenen begyndte de at skyde ovre fra Batterierne fra Dyntmark og målet de skød efter var Skansen No. 5. Saa kom der en Granat og slog ned på Krudtkammeret, saa Jorden fløj bort lige ind til Palisaderne. Saa turde vi ikke blive i Forstuen længere, thi vi var bange for,

at Krudtkammeret skulle fløje i Luften og vi med. Saa kravlede vi ud af den lave Dør og ud i Skansen, men saa gik det først løs med Skyderi igen. Den ene Granat slog ned i Skansen efter den anden og vi lagte rundt om ved Væggene i Skansen ned i alt Moradset. Den ene Skansekurv fløj ind til os efter den anden, så vi var næsten færdige til at blive levende begravet. 4 kanoner var der i Skansen. De 3 var i stykker skudte. Så vilde H. Jørgensen hen for at sidde imellem hjulene på en kanon. Jeg råbte til ham; "Kom her hen til mig!". Og just som han satte sig ned ved mig, kom der en Granat og slog ind imellem hjulene, hvor han vilde have siddet. Han takkede mig, fordi jeg reddede hans liv. Der stod også en Post ude ved Porten ind til Skansen. Der kom en Granat og slog først 2 svære Palisader midt over og ned i Jorden ved Adam, så han næsten blev begravet. Da han kom op, var han næsten helt tossig og blodet løb ham ud af munden, men ellers var han ikke såret, men i en times tid blev 10-12 mand skudt og såret. Vores Korporal Nielsen blev også såret i benet, og da Ambulancerne lagte ham paa båren, blev han ved at ryge sin korte pipe og sagde; "Farvel, Kammerater, jeg kommer nok snart igen!. Men han kom ikke mere. Jeg sagde til den lille svenske Løjtnant Ekholm, om vi ikke måtte retirere ud af Skansen, for ellers blev vi skudt alle, og så løb vi alle ud af Skansen, ned i Løbegravene, hvor vi blev til det blev aften.

Efter en dag i skansen med beskydning fra preusserne beretter Peter Laue Petersen om de følgende dage:

Saa blev vi afløst af 4. Regiment og marcherede ned til Barakkerne, hvor vi skulde ligge om Natten, men næppe var vi kommet i Ro, før Preusserne begyndte at storme og vi blev råbt til Gevær, men om et øjeblik fik vi ordre igen at gå til ro. Nu sov vi til hen i morgenstunden, så blev vi igen udblæst, for Preusserne stormede igen, og vi marcherede op efter Dybbøl Mølle. Jeg tog ned i min brødpose og fik mig et godt stykke brød skåret, og det spiste jeg tørt, for jeg mente, når vi skulde slås og intet havde fået at spise, det duede ikke. Men imidlertid blev de slået tilbage. Vi kunde igen marchere ned til barakkerne for at hvile os, da vi næsten ingen søvn havde fået i 3 døgn. Hen imod

aften marcherede vi igennem Sønderborg til Sebbelev, hvor jeg kom i kvarter ude på Sebbelevmark ved Gaardejer Kjær, hvor vi havde et godt kvarter. Folkene var flinke, og om aftenen fik vi punch, som vi selv betalte. Der lagte vi inde i storstuen, hvor der var strøet halm til at ligge i og ude i aftægthuset var der ligeledes strøet halm. Vi var omkring 50 Mand i kvarter.

Gaurslund præstegård nægter at udlevere mad og drikke uden betaling

Tålmodigheden ser ud til at være opbrugt. I hvert fald nægtede personalet på Gaurslund præstegård i dag at udlevere mad og drikke gratis. Også de tyske soldater er måske ved at finde situationen trivial – de yngste er i hvert fald begyndt at lave drengestreger.

Fra Agnes Gads dagbog 5. april 1864:

I Søndags Eftermiddag foreslog Kjersgaard Sofie at køre med ham til Pjedsted, og Fader kørte med til Brøndsted. De er dog nogenlunde raske i Pjedsted, – selv stakkels Sofie Keller var forholdsvis ret bra. Men i et forskrækkeligt, uafbrudt roderi leve de, med en forfærdelig stærk indkvartering. I Velling er de gudskelov nu frie for denne, og Gine har det ret godt, selv om hun er svag endnu.

Det var ret en overraskelse, da Sofie i Pjedsted traf Broder Frits på hans spadseretur her hjem. I Tavlov ligger nu ingen, og Fru Bildsøe er raskere. I går eftermiddags kørte så fader, Friis og jeg til Herslev.

Der ligge de midt i vrøvlet, og Fru Schjerning er imellem nær ved at tabe modet, – og Gud ved, det vilde ikke være så underligt om hun gjorde det! Den stakkels, kære Polly har i de sidste dage slet ikke haft det godt; atter den slemme trykken for brystet og nervøsitet. Det gjorde mig ret så ondt at se hende; og Humeuret duer nok kun lidt hos hende. Det er rigtignok også svært at holde det oppe under disse Forhold. Spadsere, om jo er Universalmidlet imod hendes Onde, kan hun næsten ikke, imellem al den Vrimmel fjendtlige Soldater; og paa Ro og Stilhed inden Døre er jo heller ikke at tænke hverken Nat el. Dag. Nu er Fruens Fourage til kreaturerne nok også opbrugt; det er i sandhed fortvivlende, – især da man ingen ende øjner på den nuværende tilstand. For tiden ligger i Herslev Præstegaard en General-Feldt-Marchal med Stab, tjenerskab og ordonnansers, i det hele ml. 30 og 40 personer og Heste. Disse anmeldtes en god time efter at den forrige General var dragen bort derfra. De fleste tjenere forstå kun dårligt Tysk; der er en lille Ungarar, der paa alting kun svarer med et grin og “Muschi Witschi!” til Pollys store Fortvivlelse.

En Kongres skal træde sammen d. 12. april for at forhandle om den tysk-danske strid. Vi læste dette i et Wienerblad, som de havde fået fat på i Herslev. Dette tilføjer, at den Tid håbe Preusserne at have taget Dybbøl og Als. (“At vente og håbe gør Mangen til tåbe” siger et godt gammelt ordsprog, som jeg håber, vil finde sin Anvendelse her.) “Forbundet er opfordret til, med Danmark og Stormagterne, at deltage i denne Kongres. Sverrig nævntes derimod ikke, men det må dog utvivlsomt også tage del i den? Kongressen foretages uden afbrydelse af fjendtlighederne.

I Herslev Præstegaards folkestue holdes dag og nat vagtstue, og der indbringes daglig en hel del mistænkte personer, både mænd, koner og piger, der som mulige spioner skulle underkastes forhør, og for en del føres syd på. Polly Brøndsted bliver stadig betragtet, ja en dog så præsenteret, som Fru

Schjernings datter. Nærmere forklaring er jo også temmelig vidtløftig for hver gang. Medens de forleden allerbedst sad og holdt, opdagede de pludseligt et ansigt fladtrykt mod ruden udefra Haven; det var nok En af officererne der måtte tilfredsstille sin nysgerrighed. Nogle af disse er meget ungdommelige, for ikke at sige drengagtige, således fangede de forleden en Flok Ænder og satte op i Dueslaget midt i Gaarden, i Haven spille de Boldt med Urtepotterne osv. Generalen

Er nok dog en meget net Mand.

Medens vi vare i Herslev havde de andre herhjemme en temmelig urolig eftermiddag. Straks efter at vi vare kørte, kom en Husar-Patrolje og fordrede på en temmelig uforskammet måde vogn og heste, – hvilke også opkrævedes i alle andre gårde, ligesom i Andkjær og Børkop. Karlene måtte løbe og gøre en vogn i stand. Derpå fordrede den “Brandtvein u. Speck”. Det første havde vi ikke, det andet vilde Sofie nok sælge dem, men betale vilde de ikke, og efter noget skænderi galloperede de pludselig bort. Straks efter kom et par andre som vare meget høflige, – ja endog så sagde, at vores vogn gerne måtte blive hjemme, “da de nødigt vilde genere en gejstlig mand”. Sofie gik nu, lidt lettere om hjerte, ind og satte sig igen til sit Arbejde. I det samme se hun til sin store forundring en dame komme spadserende alene ind ad porten. Da hun skulde se til, var det Frøken Dam fra Hvilsbjerggaard. Hun vilde søge lidt trøst og Opmuntring i denne strenge Tid, og også gerne tale med fader om, at hun frygtede for at blive udsat for ubehageligheder, fordi de havde solgt fødemidler til Niels Nikolajsen, samt ved ham vekslet breve med hendes broder og kæreste, som jo er Lieutenant i den danske Armée.

Der er jo intet andet ved sådant at gøre, end med sin gode samvittighed at befale sig Gud i Vold, og intet andet råd at give, end at sige sandheden og forlade sig på ham! Hun var ellers meget rolig og fattet; – det er en særdeles vakker pige! Medens hun var her og senere var her atter patroljer, som på en brutal og nærgående måde fordrede brændevin og flæsk, uden at ville betale. “Heraus darmit!” “Ja, heraus mit dem Geld!” svarede Sofie. Vi vide jo fra flere østrigske Officerer, at de ikke må således røve. Til sidst for de da også af. Vi have jo ellers givet dem at spise og ville også gøre det, når de blot ellers ville være lidt manérlige; men sådanne grobrianer som disse, giver man ikke med sin gode vilje noget! Men man er jo dog naturligvis noget bange for at gøre dem vrede, og jeg forundrer mig virkelig over Soffies dristighed.

Endelig mod aften i går nåede det rygte os, at der i går nat har fundet et stærkt sammenstød sted imellem de Danske og de Tyske. Vore skulder have taget 200 fanger; og vist er det, at ikke få sårede kom igennem Vejle i løbet af gårsdagen. Men om Dagen er vore tropper skjulte, Gud må vide hvor, for at de gå til søs hver Morgen, kan jeg næppe tro? Tyskerne er naturligvis meget forbitrede herover. Vi antager, at de i går rekvirerede vogne skulde befordre fjendtlige tropper med bagage derop efter? Hvilken forunderlig Tid! Ja, Gud føre den snart vel til ende; denne spænding er gruelig! (Endnu er vi da ikke blandede i Niels Nicolaisens Sag!)

6. april 1864: Den danske delegation rejser til fredskonference i London

1864live

Londonkonferencen, der skal søge at finde en løsning på den dansk-tyske strid om hertugdømmerne, er sat til at starte d. 12. april, og i dag forlader den danske forhandlingsdelegation København. Delegationen består af den danske udenrigsminister George Quaade og den

nationalliberale A. F. Krieger. I London vil også den danske ambassadør, kammerherre Torben Bille, slutte sig til delegationen.

Konseilspræsident D. G. Monrad ønskede oprindeligt selv at stå i spidsen for delegationen, men måtte gå med på at blive i København, da kongen og hans førsteminister må være sammen for at kunne træffe beslutninger. Da man imidlertid ikke havde den store tiltro til den danske ambassadør i London, valgte man at den danske udenrigsminister skulle sendes afsted og lede delegationen. Udenrigsminister Quaade er imidlertid ikke nogen stærk person, og har heller ikke nogen videre opbakning fra de nationalliberale. Som gesandt i Berlin frem til årsskiftet 1863/64, har han flere gange ladet sig besnakke af Bismarck, og det er også derfor, han har fået A. F. Krieger med som nationalliberal anstandsdame. Her er den nationalliberale kraft ren og stærk.

Et potentielt større problem er det imidlertid, at Preussen og Østrig i dag har meddelt den engelske udenrigsminister, at de ikke kan nå at komme til den foreslåede dato d. 12. april, og at startdatoen bør udskydes. Selvom det ikke er den officielle forklaring, er der næppe tvivl om, at man håber at kunne indtage Dybbølstillingen inden konferencens start. Så sent som den 31. marts har Bismarck skrevet til den preussiske gesandt i Østrig, at der ingen grund er til at fremskynde konferencens start, da det kun vil gavne, hvis Dybbøl forinden kan indtages. Spørgsmålet er så, om England vil gå med på de tyske magters ønske om en taktisk udsættelse.

Nye kampe

Mens danskerne forbereder sig på at forhandle fred, begynder preussiske patruljer et større angreb på de danske forposter og erobrer skyttegravene foran skanserne. De preussiske pionersoldater begyndte straks at bearbejde skyttegravene, så man fra preussisk side kunne benytte sig af dem. En livlig geværild blev nu udvekslet fra begge sider, og den varede ved i flere timer.

Fra dansk side frygtede man et større preussisk angreb, og man gjorde 4. og 5. brigade klar til at modtage fjenden. Først omkring kl. 6 i morges ophører skydningen. Forposterne er tabte, og fjenden er nu rykket ca. 250 m tættere på den danske stilling.

I dag kl. 13 starter det preussiske bombardement igen, og den varer ved ind til i aften. Sønderborg beskydes igen, og flere steder udbryder der endnu en gang brand. Her til aften har danskerne dog nogenlunde styr på ilden. I alt sender preusserne i dette døgn 2.058 granater afsted. De danske tab er på sammenlagt 22 døde, 25 sårede og 9 bortløbne soldater. Preusserne mister 23 mand, 3 døde og 20 sårede, under nattens træfninger.

ANGREB PÅ VENSTRE FLØJ

Preusserne driver forposterne yderligere tilbage.

Af Lars Lindeberg, 1964

For at få plads til at anlægge en ny parallel foran den første gik preusserne natten til den 6. april 1864 til angreb syd for Flensborg-chausseen og kastede de danske forposter yderligere tilbage.

Danskerne prøvede, efter flere timer at have ligget i skydefægtning med fjenden, at tage de tabte skyttegrave tilbage, men forgæves. Preussernes tab: 3 døde og 18 sårede. Vore tab: 15 døde, 9 sårede og 13 fangne.

Imens arbejdede skansebesætningerne videre på at udbedre de skader, beskydningen den foregående dag havde voldt, og der blev god tid til arbejdet. De fjendtlige batterier genoptog først skydningen kl. 13 om eftermiddagen, og ilden fordeltes ligeligt mellem skanserne og Sønderborg, hvor der igen udbrød brand. Preusserne sendte os i alt 2.058 granater, skanserne koncentrerede deres ild om de fjendtlige anlægsarbejder foran fronten.

Under beskydningen blev 7 dræbt og 16 såret.

General Hegermann-Lindenchrone 1. Kavaleribrigade rykkede frem til Hørup, 2. Kavaleribrigade blev sat over Sallingsund og marcherede til Skive.

Foran Fredericia var alt roligt.

Fra Agnes Gads dagbog 6. april 1864:

Vi blev i morges meget forundrede over at modtage nogle rigtignok ældgamle aviser og breve fra København. Barbara forsikrede derhos, at man nu kan afsende breve over Hamborg. Vi ville da i det mindste gøre et forsøg. Sofie har nu skrevet til Line, jeg til de kære i Haderslev.

I går skulle forresten en mængde fjendtlige tropper være rykket i gennem Kolding imod Fredericia. Også vedbliver rygtet om, at 2500 Mand østrigsk kvallari kan ventes hertil. Inat har en kanonbåd været langt herinde i Fjorden. Nogle få fiskere have dog haft tilladelse til at beholde bådene og fiske tæt ind under land i disse dage. Man har forresten i den sidste tid ventet, at de danske skulle gøre et udfald fra Fæstningen; men hidtil har det været temmelig roligt ad den kant. Rygtet siger i dag, at i lørdags en stor træfning har fundet sted ved Dybbøl, hvorved preusserne have lidt betydeligt tab, både af fangne, døde og sårede. O, Gud beskyrme vore fæstninger!

7. apr. 1864: Dybbølstillingen begynder at føle bombardementernes ødelæggende effekt

1864live

---

2. april begyndte preusserne at bombardere Dybbølstillingen med en hidtil uset kraft. To dag efter indløb der meldinger om, at preusserne desuden ville sende endnu mere artilleri til fronten. På trods af at denne artilleriforstærkning først burde nå Dybbøl omkring 9. - 10. april, så forøges bombardementets intensitet i dag, og effekten er efterhånden til at føle i de danske skanser.

I nat er to nye preussiske batterier blevet opført, samtidigt med at man har rokeret rundt på de allerede eksisterende batterier, som derfor samlet set er blevet forstærket med yderligere kanoner. Ud over et nyt batteri på højdedraget mellem Dybbøl by og Ragebøl, så har preusserne også oprettet et batteri helt ude på Vemmingbunds vestkyst. Her fra kan man beskyde både de sydligste skanser

og ligeledes hele Vemmingbund. Preusserne håber på den måde at kunne sætte Rolf Krake ud af spillet, hvis det danske krigsskib igen skulle blande sig ved et eventuelt stormangreb. De preussiske batterier, der beskyder Dybbøls skanser tæller nu samlet set hele 66 kanoner.

Kl. 09 i morges er beskydningen af Dybbølstillingen igen begyndt, og endnu en gang er det med en hidtil uset intensitet. Kanonerne lyner uafbrudt indtil kl. 18.30. Siden sender de kun få sporadiske granater mod stillingen resten af natten og aftenen. Ødelæggelserne på skanserne er betragtelige, og hele 12 af de danske kanoner går tabt på grund af beskydningen. I løbet af døgnet falder 3.463 granater. Ni danske soldater dør og yderligere 32 såres.

Skaderne på den danske stilling er nu af et sådan omfang, at man fra dansk side bestemmer sig for, at feltartilleriet i skanserne ikke længere skal deltage i den daglige artillerikamp. Brystværnet mellem skanserne, som skal dække de danske artilleristillingerne er så store, at de ikke længere har nogen virkning. Bag skanse 5 skal de danske kanoner altså stå dækkede i en nedgravet standplads, i sikkerhed for granaterne, og kun føres frem og benyttes i tilfælde af et preussisk stormangreb. Siden bombardementerne tog til den 2. april, har de danske soldater ude i skanserne desuden haft meget svært ved at finde tilstrækkeligt dække til sig selv. Det har medført, at soldaterne er begyndt at grave huler og fordybninger i løbegravene, selv ind under brystværnet. Dette har dog medført at løbegravene nu er ufremkommelige og derfor sværere at forsvare. Med andre ord bliver Dybbølstillingens modstandskraft dag for dag svagere.

DEN LANGE DAG

Preusserne erstatter feltskyts med svær belejringskanoner i batterierne foran Dybbøl.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den afgørende artillerikamp om Dybbøl-stillingen begyndte den 7. april 1864. I løbet af natten havde preusserne udskiftet front batterierne feltskyts med de kanoner, der hidtil havde været opstillet langs Allsund. Desuden havde de anlagt endnu to batterier foran de danske skanser, så da dagen gryede, var i alt 15 batterier med svær belejringssskyts parat til at åbne ild.

Beskydningen begyndte kl. 9 om formiddagen, og inden aften havde de preussiske batterier afgivet i alt 3.463 skud. Sønderborg fik sin del, og der antændtes atter brande i byens sydlige kvarter. I skanserne, der led stærkt under beskydningen, blev 9 mand dræbt og 32 såret.

En soldat i 18. Regiment på vagt i Skanse 6 den dag fortæller:

"Natten gik ganske godt, men desto længere syntes dagen at være; det er den længste og strengeste jeg nogen sinde har oplevet. Du kan tænke dig, at da jeg så på mit ur, at klokken var otte, var jeg ganske vis på, at det måtte være aften og ikke morgen, så dræbende

langsomt havde disse timer sneget sig af sted. Vi stod alle bag blokhuset. Der var naturligvis ikke tale om at røre sig derfra, da det var det eneste nogenlunde sikre sted. Vor eneste tanke var: granater, granater. Snart kom en af disse klodser dansere hoppende ned på jordlaget oven på blokhuset; det gav et bump deri, idet granaten sprang, og det regnede ned over os med jordklumper. Snart slog en ned i brystværnet ved siden af os, lå et øjeblik og røg og sprang derpå uden at gøre skade, fordi den var gået så dybt ind i jordvolden. Snart kom de såkaldte rikochekugler, og det var den værste slags; de sprang undertiden lige for næsen af os, så det var et rent under, at ingen traf os. Skønt det ikke ville have nyttet, ifald vi var blevet ramt, kunne vi dog ikke lade være med at holde armen op for ansigtet, hver gang en af disse krabater skulle til at springe."

General Hegermann-Lindencrones 1. Kavaleribrigade nåede i løbet af dagen Silkeborg, mens 2. Kavaleribrigade pr. jernbane blev kørt til Langeå og gik i stilling ved Friisenborg.

Foran Fredericia var alt roligt.

7. apr. 1864: To skridt frem og ét tilbage – Hegermanns strejfkorps rykker mod syd men trækker sig tilbage igen ved fjendtlig kontakt

Danske soldater fotograferet i tiden omkring 1864. Soldaterne i general Hegermanns strejfkorps rykker forsigtigt mod syd for at mindske fjendes bevægelsesfrihed. Fotografi fra Det Kongelige Bibliotek.

Vi meddelte i slutningen af marts, at general Hegermanns 4. division i Nordjylland er begyndt at røre på sig. Der blev oprettet et strejfkorps, som blev sendt mod syd, og dele af korpset er nu rykket helt ned til Skanderborg området. Korpset er opdelt i et *Østre* og et *Vestre* strejfkorps, som skal skubbe den danske frontlinje længere mod syd og dermed hindre fjendes bevægelsesfrihed.

Hegermanns styrker er nået så langt, at man har oprettet et såkaldt *kantonnement*, dvs. en midlertidig militærlejr nær Silkeborg. Den 4. april stødte Vestre Strejfkorps på en større fjendtlig patrulje syd for Tørring og trak sig derfor dagen efter tilbage igen. Mere held havde Østre Strejfkorps, som den 5. april rykkede frem og besatte Horsens og omegn med ca. 100 soldater og 50-75 ryttere. I går kom det til et mindre sammenstød mellem danske og preussiske patruljer syd for byen. Østre Strejfkorps har erfaret, at fjenden har sendt stærke patruljer i deres retning, og de danske tropper har derfor i dag trukket sig tilbage til Skanderborg-området men formår med fremskudte styrker nord for Horsens fortsat at holde byen besat – dog kun i dagstimerne.

7. apr. 1864: Fædrelandet: Preussen har til hensigt at indlemme Slesvig i sit rige!

Det nationalliberale landstingsmedlem Carl Ploug er redaktør på avisen Fædrelandet og nationalliberalismens effektive agitator. I dag advarer avisen om, at Preussen vil indlemme Slesvig i sit rige.

Den nationalliberale avis Fædrelandet er ikke bleg for at fortælle sine læsere, eller for den sags skyld de militære eller politiske ledere, hvordan tingenes tilstand i virkeligheden tager sig ud. I starten af marts var man ude med riven efter general Hegermann, som man mente udviste manglende format.

I dag giver Fædrelandet et opråb i forhold til de politiske tilstande i Slesvig. Avisen er ikke et sekund i tvivl om, at Preussen har til hensigt at indlemme Slesvig i sit rige for bestandigt på trods af officielle preussiske udmeldinger om det modsatte. I sin første bekendtgørelse til Slesvigs

indbyggere den 8. februar, gjorde den preussiske regeringskommissær von Zedlitz det klart, at man som følge af besættelsen af hertugdømmerne suspenderede den danske konges regeringsmyndighed. Dette har medført at samtlige civiløvrigheder og embedsmænd i Slesvig ikke må benytte titlen "kongelig myndighed" eller de kongelige uniformer. Ikke nok med det er alle kongelige segl og våben på offentlige bygninger også blevet fjernet, ligesom mange andre vidtgående tiltag er taget i brug, såsom at bandlyse Dannebrog.

Fædrelandet skriver: "Alt dette er nu ifølge Forholdets Natur saa langt fra at være Noget, der følger af sig selv, at det tværtimod måtte anses som en selvfølge, at de kongelige Insignier bibeholdes, når det kun var de allierede Magters Hensigt, at tage Slesvig i Pant og bestyre det i Kongen af Danmarks Navn, thi Pant er ikke Ejendom; Panthaveren erkender altid Ejerens bedre Rettigheder og udleder sin Magtfulde fra denne. Men Panttagelsen var kun en Form for det tilsigtede røveriske Overfald, beregnet paa at skuffe Europa med Hensyn til Preussens sande Hensigter, der utvetydig lægges for Dagen i Gjærningen og som ikke utydelig skimtes gemmen Hr. Wrangels ytring, at Slesvig for Fremtiden skal behandles som en tysk Provinds, og Hr. v. Zedlitz's kategoriske Erklæring til Deputationen fra Aabenraa Amt: "Vi er Herrer i Landet."

Fædrelandet er ikke i tvivl om, at hverken Preussen eller Østrig har tænkt sig at respektere eller opretholde det danske monarkis integritet. Kan Preussen virkelig have til hensigt at erobre hele Slesvig? Vi følger spændt udviklingen.

Fra Peter Laue Petersens beretning, efter at han har været indkvarteret nær Sebbelev på Als:

- Den 7.april marcherede vi derfra, for atter at gå over i skanserne på forpost. Dengang vi kom derover, var der stærkt med skydning. Der brændte

allerede et par bondegårde oppe på Dybbølmark, som preusserne havde skudt ild i. I den tid vi havde tilbage på Dybbølbjerg, blev der skudt ild i bygninger hver dag så længe indtil de alle var afbrændt, thi der måtte ikke være noget til hindring, når den dag da de vilde storme og tag skanserne, som vi nok mærkede var ikke langt borte. Jeg huskede godt den aften vi kom der og var så tørstige, og da det havde regnet og vi ikke havde noget at drikke, drak vi af de små vandpøle, som stod paa vejen. Nu endelig kom vi derop. Jeg kom til at ligge i skansen No. 8. Vi havde nok været der en halv times tid, da blev 3 af vores kompagni hårdt sårede og en døde.

Fra Agnes Gads dagbog 7. april 1864:

Der fordres stadig større og større leverancer: En mængde halm, havre og flæsk, samt favnetræ, foruden det tidligere leverede, som stadigt ydes hver tredje dag. På den måde vil egnen snart være bar, – og hvad så? Rygtet siger, vi nu kunne vente indkvartering med det første, da den i Vinding liggende feltdvagt skal flyttes hertil.

Peter Laue Petersen fortæller om den 8. april:

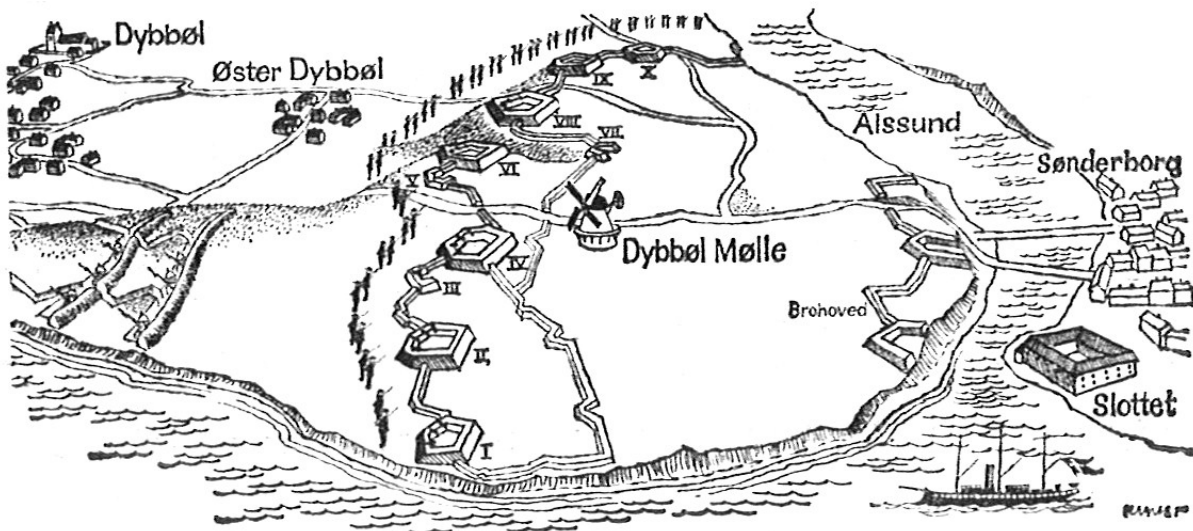
Da det nu kom til morgenstunden, skulde vi på arbejde, men da fjenden så vi arbejdede, begyndte de at skyde efter os, og vi måtte løbe derfra ned i løbegravene for der at søge beskyttelse for granaterne. Da vi lå der kom gamle Fjelby og serverede tee, som han havde kogt. Det var nemlig en gammel Stillingsmand, som altid agerede Küks [kok, red.], han var fritagen for tjenesten i den tid. Han kogte kaffe og tee hele dagen igennem. 3 danske-skillings for hver kop sort kaffe, og vilde vi have en teske fuldt puddersukker i kaffen, så var det akkurat 4 Skilling. Han tjente mange penge ved denne kaffe og tee forretning. Nu som før omtalt havde han teen færdig, og jeg havde smurt 2 stykker brød og gik hen til Fjelby for at hente et kop Tee, kom der en granat og slog hovedet af en soldat lige efter hagen, så det fløj i mange Stykker. Stumperne fløj rundt om på Fjelby. Jeg fik også nogle stumper. Jeg løb derfra, men spildte næsten alt teen, men der blev ikke videre talt om den ting. Vi spiste vores brød og drak tee, som ingenting var passeret. I det samme øjeblik sad Jørgen Madsen og vilde spise brød og havde fået låget af sin smørdåse, men da granaten slog ned, fik han smørdåsen fyldt med jord; ”Nu bliver smørret billigt”, sagde han. Han fik jorden ud af smørdåsen igen og fik det gjort rent, og så spiste han videre. Sådanne oplevelser var der mange af i feltlivet.

GRAVER NY PARALLEL

Preussernes anden parallel, halvparallellen, blev gravet i en afstand af 750 m fra de danske skanser.

Af Lars Lindeberg, 1964

Preusserne gravede en ny parallel foran Dybbøl natten til den 8. april 1864. Da det blev lyst, rettede skanserne deres ild mod de arbejdende preussiske soldater og dræbte 4 og sårede 7 i løbet af kort

tid. Straks blev arbejdet indstillet, og det blev første genoptaget, da de preussiske batterier havde bragt skansernes ild til tavshed op ad formiddagen.

Den ny parallel, der fik betegnelsen halvparallelen, var anlagt ca. 250 meter foran første parallel, ca. 750 meter foran skanserne. I hver ende blev der senere bygget et batteri. De fik numrene 16 og 17.

Frontbatterierne vedligeholdt ilden mod skanserne hele natten. Om formiddagen kom Broagerbatterierne til, og i forening afgav de 3.694 skud i løbet af dagen. Skanser og materiel led meget under beskydningen, og det personelle tab var uhyggeligt stort: 16 dræbte og 68 sårede.

4. Division rykkede frem til en stilling bag Nørre Å - Salten - Langsø - Rye - Knudsø - Kravnsø - Stjære.

9. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Rygterne melder om danske sejre ved Dybbøl

1864live

(FIA) (red@fla.de)

onsdag, 09.04 2014, 00:01

Agnes Gad var præstedatter og boede nær Børkop. I hendes dagbog fra den 9. april 1864 står: »Gud ved, hvor længe denne tilstand skal vare; der er noget kvælende ved den! Stadigt de samme rygter. Nu ville de rykke ud den dag, og nu den dag. Jeg gider slet ikke høre mere efter det vrøvl! Når det engang bliver til alvor med fjendens borttrykken, få vi det såmænd nok at vide! I øvrigt går Alt sin daglige gang; små patruljer, mere el. mindre uforskammede, gæste os daglig, kræve vogne og fødemidler uden videre. Dog er vi jo meget lykkeligere stillede end de fleste i Pjedsted. Både træ og mad er opbrugt. I præstegården bliver nu af Østrigerne, efter sigende, strøet med u tærsket rug. Fra omegnen leveres dog daglig her til byen, brænde og halm. Det må gøre mageløs ondt for Hansens; han må jo gå hel til grunde.

Rygterne fortælle jo i øvrigt stadig om glimrende affærer nede ved Dybbøl, når man blot tør tro derpå. Således siges, at vi forleden skulle have gjort 900 fanger, og at de preussiske soldater skulle være modløse og kede af det hele (?)

I går var det jo Kongens fødselsdag, som vi fejrede ved at traktere folkene og os selv lidt. Gud giver ham et glad år! Vi hørte Kongesalutten kl. 12 fra Fredericias Volde; men ellers alt roligt. Fra Is! modtog vi i forgårs aftes et meget gammelt brev, hvori der var en lille sød Dannebrogssløjfe til Sofie og mig. Dog kunne vi desværre ikke for tiden smykke os dermed, når vi ikke ville udsætte de kære farver og os selv for forhånelse. Postmesteren i Vejle modtog da vore breve, men turde intet love angående deres snarlige besøgelse. O, vi sukke efter bedre tider! Dog i dag er det d. 9. april; kære, kære Dag!«

NYT COMMANDO-RAID

Overkommandoens pessimistiske situationsberetning til krigsministeriet.

Af Lars Lindeberg, 1964

Aarøes strejfkorps fortog et nyt commando-raid mod den jyske østkyst natten til den 9. april 1864, men stadig uden synderlig held.

Dampskibet "Marie" slæbte ved midnatstid fire joller med 40 mand over til Årø, for at de kunne overraske den preussiske kystvagt i færgegården. Soldaterne frøs og blev søsyge i de åbne både og var ikke meget for at springe ned i det iskolde vand og vade i land, da de nåede frem. De rykkede frem langs stranden, men da de nåede færgegården, hørte de, ulanerne sprænge af sted. En efterladt sabel var hele krigsbyttet, og med den om bord kom de 40 våde og udasede soldater tilbage til Assens op ad dagen.

Frygt

I Sundeved var dagen forløbet nogenlunde roligt. De preussiske batterier skød ikke, så der var rig lejlighed til at udbedre skader i skanserne.

Overkommandoen havde haft planer om at sende panserskibet "Rolf Krake" ind i Vemmingbund om formiddagen, for at det i foreningen med skansernes artilleri kunne ødelægge de fjendtlige batterier. Men flåden ville ikke være med. Man var bange for, at skibet ville lide for meget ved at komme i krydsild mellem Broager-batterierne og batterierne foran Dybbøl.

Det var meget tåget hele dagen, så beskydningen af stillingen var ikke videre intensiv. De fjendtlige batterier afgav kun 1.372 skud, som ikke gjorde synderlig skade. Det personelle tab indskrænkede sig til 3 dræbte og 6 sårede.

Preussisk lazaret i Broager: Det preussiske lazaret i Broager den 9. april 1864. Lazarettet var indrettet i den nye skole.

Bekymring

Alligevel telegraferede overkommandoen til krigsministeriet: *"Vel findes endnu i alle skanserne nogle pjecer, der kan skyde; men vort artilleri er nu i en sådan underlegenhed, at det må antages rettest ikke mere systematisk at optage kampen, men indskrænke sig til at søge at forhindre fjendens arbejder i nærheden af fronten, at forurolige ham ved bekastning af morterer og for resten at bevare pjecerne til det afgørende øjeblik."*

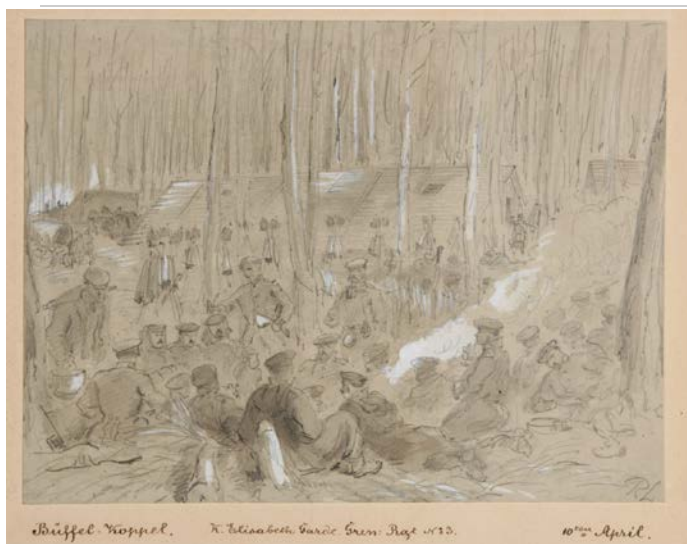
Samme eftermiddag skrev General Gerlach en længere redegørelse til krigsminister Lundbye. Generalen mente ikke, stillingen kunne holdes ret længere. Den fjendtlige beskydning intensiveredes for hver dag, værker og materiel led betydelig skade, og troppernes kræfter var ved at være udtømt. Generalen sluttede med at slå fast, at tilbagegangen under kamp næppe var mulig, og i den forbindelse udbad han sig instruks om hvorvidt stillingen skulle holdes til det yderste eller kunne rømmes, mens tid var.

Samme dag telegraferede Fredericias kommandant, General Lunding til overkommandoen. Han havde ængstelig fulgt begivenhederne på Dybbøl og tilbød nu at stille en Brigade af fæstningens garnison til rådighed for et udfald fra stillingen.

Overkommandoen telegraferede samme aften tilbage, at generalen straks skulle sende 8. Brigade (9. og 20. Regiment) til Als. Noget udfald havde man ikke i tankerne, men man greb med begærlighed chancen for at få en tiltrængt forstærkning.

10. apr. 1864: Dybbøl Mølle skudt i grus!

1864Live

Preussisk regiment i Bøffelkobbøl: Det preussiske Königin Elisabeth Garde-Regiment Nr. 3 ligger i Bøffelkobbølskov den 10. april 1864 indkvarteret i barakker bygget inde i skoven.

I går var det danskerne, der nød godt af den tykke tåge over Dybbølstillingen, hvilket forhindrede kraftig preussisk beskydning. Her til morgen er det så desværre preussernes tur til at udnytte den dårlige sigtbarhed. Sløret af tågen har fjenden oprettet to mortarbatterier i den nyligt anlagte halvparallel, og de er i øvrigt påbegyndt anlæggelsen af en ny parallelgrav

ca. 250 længere fremme end halvparallelten.

Kl. 10.30 er tågen imidlertid lettet så meget, at preusserne genoptager bombardementet med fuld styrke. Dybbøl Mølle, et prominent dansk landemærke og for den danske hær en glimrende

observationspost over slagmarken, er indtil nu ikke blevet voldsomt beskudt. Preusserne har dog i dag netop udset sig møllen. Efter at være strejftet et par gange af preussiske granater bliver møllen omkring kl. 14 ramt af en fuldtræffer. Mølletårnets øverste del kollapsede, hvilket udløser et jubelbrøl fra de preussiske linjer. Fuldtræfferen krediteres til den riflede 12 pundes kanon i det preussiske 5. batteri under premierløjtnant Millies, som personligt var blevet beordret til at beskyde møllen af oberstløjtnant von Bergmann. Det preussiske batteri har formået at ramme møllen på en afstand af lidt over 3.1 km.

Kl. 19.00 dør beskydningen ud, selvom enkelte granater falder natten igennem. Bombardementet har endnu en gang forårsaget betragtelige skader på de danske skanser, hvorimod det materielle tab denne gang er overraskende lille. Natten igennem arbejder danskerne på at genopbygge dele af skanserne. Dette døgn affyrer preusserne 4.753 granater. De danske tab er på 12 døde og 18 sårede.

Hovedparten falder i et tidsrum på 8,5 timer. Hvor mange granater, der præcist falder i dette tidsrum, vides ikke. Antager vi dog for eksemplets skyld, at ca. $\frac{3}{4}$ falder her, så svarer det til næsten 7 granater i minuttet. Det er en granat ca. hver 8. - 9. sekund! Så regelmæssig har preusserne givetvis ikke kunnet opretholde ilden, men det giver et indblik i, hvor kraftigt beskydningen af skanserne er.

SKUDT I GRUS

Preusserne anlægger fire mortarbatterier foran skanserne.

Af Lars Lindeberg, 1964

Preussiske soldater i parallel: Soldater fra det Brandenburgske Infanteriregiment Nr. 60 i den 1. Parallel foran Dybbølstillingen den 10. april 1864

Dybbølskanserne var i nogenlunde kampdygtig stand om morgenen den 10. april 1864. Hele natten havde en tæt tåge ligget over egnen og gjort det mulig for danskerne at arbejde uforstyrret på at udbedre de skader, den foregående dags beskydning havde

forvoldt.

Også preusserne benyttede sig af tågen og anlagde fire mortarbatterier bag deres ny parallel, og kl. 10 om formiddagen, da tågen var lettet, åbnede de ild mod skanserne, samtidig med de øvrige preussiske batterier også genoptog skydningen.

Løjtnant Charles Laustrup i 16. Regiment fortæller: *"Den 10. april gjorde vi for første gang bekendtskab med bomberne fra fjendens nyopførte mortarbatterier. De var egentlig ganske interessante i begyndelsen. De kom ikke som spidsgranaterne i flade baner og med den infernalske hastighed, som karakteriserede projektilerne fra de riflede kanoner. De bevægede sig tværtimod med*

en tilsyneladende langsomhed og værdig ro i en mægtig bue, ganske synlige for det blotte øje. Under hele deres flugt gennem luften frembragte de en lyd, som nærmest lignede et bornholmerurs tikken, kun i hurtigere takt. Når de landede i blød jord, lød der et dumpt klask. Så blev de i regelen liggende en tid, indtil ilden i brandrøret nåede sprængladningen. Så sprang de med et vældigt brag og sendte stumperne hvinende til alle sider. Stumperne gik altid opad i buer ud til siderne, og altså ovenover dem, der var nærmest."

Preussernes batterier afgav i alt 4.743 skud den dag, til tider faldt 12 skud i minuttet. Hatten på Dybbøl Mølle blev skudt ned, og skaderne i skanserne var om aftenen så store, at overkommandoen måtte sætte et ekstra regiment ind på at udbedre dem. Under beskydningen dræbtes 12 og 18 blev såret.

Syd for Horsens kom det til kamp den dag. Den resulterede i, at Østre Stregjkorps blev kastet ud af Horsens. Preussernes tab var tre døde og seks sårede. Danskernes tab var en død, en såret, og en fangen. Efter kampen tog

korpsset stilling mellem Gjedved og Tvingstrup.

I sin stilling syd for Skanderborg fulgte General Hegermann-Lindenchrone så godt han kunne med i begivenhederne foran Dybbøl, og den 10. sendte han en officer til Fredericia for at foreslå byens kommandant, General Lunding, at de i fællesskab skulle rykke sydpå og true Dybbøls belejre i ryggen.

Foran Fredericia var alt roligt.

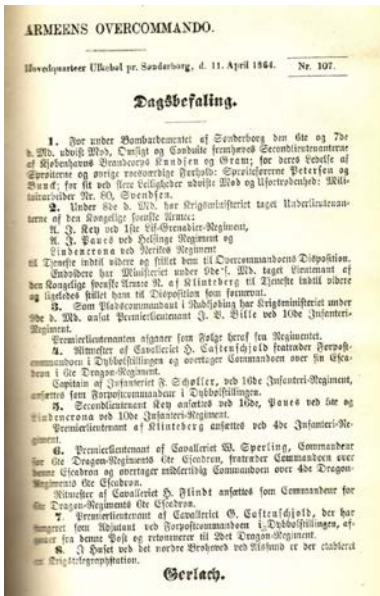
Om den 10. april fortæller Peter Laue Petersen:

Om natten var alt roligt, men om formiddagen kl.10 begyndte de at skyde på Dybbøl Mølle. Fjenden havde kørt et feltbatteri op på et lille bjerg tæt ude ved Frydendal Kro, og fra dette batteri overdængede de Møllen med granater fra Kl. 10 om formiddagen til Kl. 2 om eftermiddagen. Da Møllen raslede sammen med et brag, kunde vi tydelig høre at fjenden råbte; ”Hurra!” og at alt skydning holdt op, men den tid de skød paa Møllen, var retningen langs ad Sjaseen, lige over hovederne over os, hvor vi lå, så vi turde ikke stå oprejst, når vi skulde på naturens vegne, men måtte ligge på knæerne. Der blev sagt, at Møllen fik 500 Skud inden den faldt. Her til Aften kom der et dampkøkken kørende med varm grøn kål og flæsk, men da vi havde fået kålen opdisket, var det således at vi ikke kunde spise den. Vi greb ned i kålen, halede flæset op og spiste det. kålen hældte vi af på jorden. Om aftenen blev vi afløst og lagte den 11.april i barakkerne (...).

STORMEN PÅ DYBBØL BLIVER FASTSAT TIL DEN 13. APRIL

Men aftenen før udsættes den pludselig til den 14. april - Preusserne kun 500 meter fra de danske skanser.

Af Lars Lindeberg, 1964

Dagsbefaling 11. april 1864:

Aarøes strejfkorps fortog sit tredje commando-raid mod den jyske østkyst natten til den 11. april 1864, og endelig lykkedes det.

Et kommando på et halvt hundrede mand gik i land ud for Dyrborghoved og rykkede i ilmarch frem mod Løjt Kirkeby, hvor man vidste, en preussisk vagtstyrke var indkvarteret. Uheldigvis var de fleste af preusserne ude på patrulje, da danskerne omringede den lille landsby, så de tog kun 4 mand til fange. Med dem om bord vendte kommandoet hjem til Assens i triumf op ad formiddagen.

På Dybbøl gik det knap så gemytlig til.

Fastsat

I saksak havde de preussiske pionere gravet sig ca. 250 m frem foran deres halvparallel, og i nattens løb havde de anlagt en ny parallel for enden af løbegravene. Nu var preusserne kun 500 m fra de danske skanser.

Prins Freidrich Karl havde i sinde at storme Dybbøl fra den ny 2. Parallel, så den var forsynet med udfaldstrin seks steder. Stormen blev fastsat til den 13. april.

Beskydningen af skanserne fortsatte med uformindsket kraft hele dagen. De fjendtlige batterier afgav i alt 3.886 skud. I Skanse 3 og 6 revnede krudtmagasinerne betonmure, og i Skanse 4 gik der ild i blokhuset. Tabet af menneskeliv var stort: 31. Af sårede havde vi 43. Desuden var ni mand blevet taget til fange under en forpostkamp om formiddagen.

Om aftenen indløb krigsminister Lundbyes svar på overkommandoens forslag om en rømning af stillingen. Telegrammet fra København lød kort og godt: *"Det er regeringens anskuelse, at Dybbølstillingen må forsvares til det yderste."*

Udsat

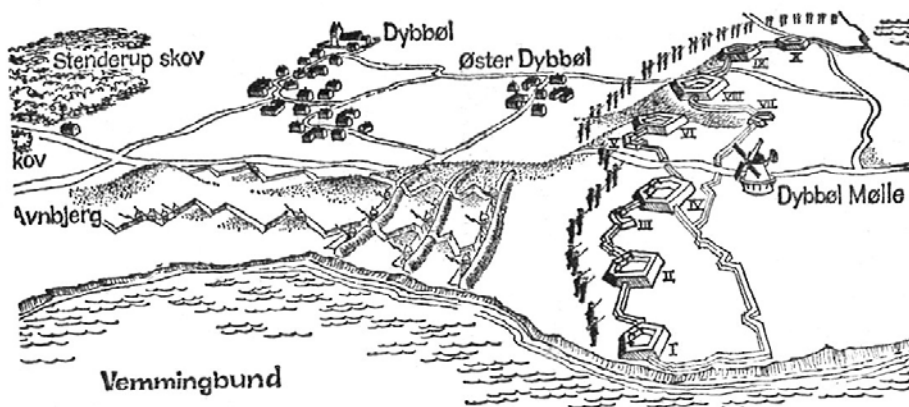
Beskydningen af stillingen fortsatte til den 12. april 1864, så det var ikke muligt at udbedre skaderne i skanserne. Om formiddagen tiltog ilden i styrke. De fjendtlige batterier afgav i alt 4.811 skud i løbet af dagen. Skanserne og materiel led meget. I Skanse 6 blev blokhuset helt skudt sammen, og broen ind til skansen blev ødelagt.

Danskerne vidste ikke, at prins Freidrich Karl holdt krigsråd i sit hovedkvarter i Gråsten den aften. Prinsen havde efter nærmere eftertanke fundet det for uovelig at storme Dybbøl som planlagt næste formiddag, og angrebet blev udsat til den 14. april.

I Jylland var alt roligt.

11. apr. 1864: P. Laue Petersen oplever beskydning og spiller sit øl

Peter Laue Petersen fortæller om den 11. april:

(...) om Morgenen Kl. 5 stormede Preusserne og vi måtte derop som Reserve. 3 gange stormede de, men blev tilbageslået med stort tal, så vi igen kunde marchere ned til barakkerne. Om aftenen den 11. april marcherede vi igen på forpost og

kom til at ligge i løbegravene mellem Skanserne 8 og 9. Det var dygtigt mørkt den Aften, men straks da vi var kommet derud, begyndte ildkuglerne at suse i luften. Fjenden skød hele natten og danskerne skød rask væk ovre fra Kirkebatteriet og Møllebatteriet også med ildkugler. Det var et smukt syn at se, hvor de krydsede lige over hovederne på os. Hen på natten kom en ølvogn kørende med varmt øl, Carlsberg fra København. Det var en velsmagende og styrkende drik. Jeg havde netop fået min bakke halv fuld med øl, og havde begyndt at drikke, da der i det samme kom en ildkugle lige i retning efter mig. Jeg smed mig straks ned på jorden og spildte det meste af mit øl og ildkuglen gik lige over hovedet på mig.

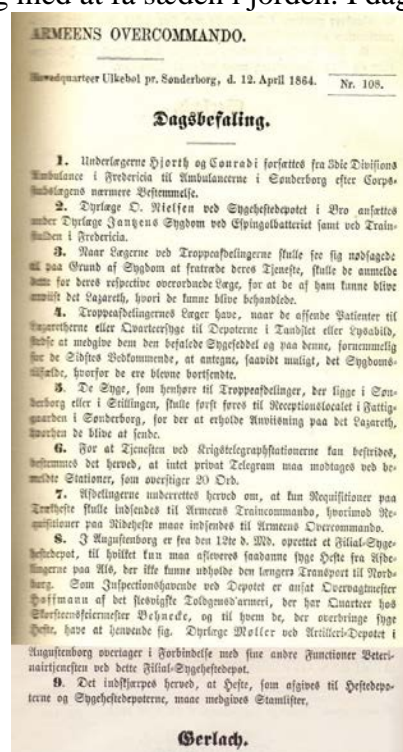
11. apr. 1864 Agnes Gads dagbog: Præsten i Gaurslund truet på livet – ville forhindre at tyskerne tog hans heste

På Gaurslund præstegård er de i gang med at få sæden i jorden. I dag blev dette arbejde dog afbrudt, da tyskerne skulle gøre brug af gårdens heste og vogne. Da præsten, Agnes far, forsøgte at modsætte sig, fik han sat en bajonet for brystet.

Fra Agnes Gads dagbog 11. april 1864:

I dette øjeblik kommer Peder hjem fra marken og fortæller, at Tyskerne have taget Christen med

heste og vogn derude paa marken og er kørte afsted til Vejle med ham! Gud ved, hvorledes man skal få sæden i jorden i år? Fader, som var derude og søgte at forhindre sagen, blev truet paa livet af en enkelt menig soldat, der satte ham bajonetten for brystet, og mutters ene krævede befordringen. Det er et dejligt Røver-Regiment! nå, der kom han da hjem igen. Da de kom til Andkjær, var allerede der sagt alt for mange vogne til, så vor fik lov at vende om. Derimod skulle Dams ikke have et eneste par heste hjemme i denne travle tid! Det var også mageløs uheldigt, at to par af deres blev indelukkede i fæstningen, og en af disse heste skal være bleven skudt under Bombardementet.

12. apr. 1864: Dybbøls skanser lider igen i dag stor skade

1864Live

Krigens ensformighed har efterhånden etableret sig ved Dybbøl. Hver dag bombarderer preusserne skanserne heftigt, og hver nat forsøger danskerne, så vidt den preussiske beskydning tillader det, at udbedre så meget af skaderne på skanserne, som de magter. Dybbølstillingen nedbrydes dog dag for dag, ligesom også de danske soldaters kræfter og moral langsomt svinder ind. Dette er man nok så bevidst om i den danske overkommando, og den 9. april sendte general Gerlach et telegram til regeringen, hvori han bad om tilladelse til at rømme Dybbølstillingen. Men dette ville den danske regering ikke høre tale om.

Dagsbefaling 12. april 1864:

I morges kl. 05 er det preussiske bombardement igen startet op for fuld styrke, og granaterne bliver hovedsageligt rettet imod den danske stillings venstre fløj og centrum. Både skanserne og materiel lider alvorlige skader, og virkningen af dagen bombardement er i dag særdeles stor: I skanse 4 bliver blokhuset ødelagt, brystværnet falder sammen og broen til skansen kan ikke længere trækkes ind. I de andre skanser er skaderne på bl.a. krudtmagasiner, tværvolde, brystværn, skydeskår og palisader ligeledes vidtrækkende. Bombardementet er det kraftigste, stillingen hidtil har været udsat for, da i alt 4.811 granater falder. Tabene er på danske side på 29 døde og 72 sårede. Herudover deserterer 2 underofficerer og 4 menige soldater.

På preussiske side er der tilsyneladende ingen ende på den mængde af artilleri, som man vil opstille ved fronten. I nat vil batteri nr. 22-27 blive klargjort, og man er i gang med at anlægge yderligere 2 batterier. Samlet vil preusserne så råde over hele 29 batterier, i alt 118 kanoner og morterer! Denne ildkraft vil Dybbølstillingen næppe kunne modstå mange dage endnu. Prins Friedrich Carl har således også fastsat tidspunktet for det preussiske stormangreb til 14. april kl. 10.00. Her til aften modtager Friedrich Carl dog en personlig meddelelse fra kongen af Preussen, Wilhelm 1. Heri godkender han planerne for et stormangreb men udtrykker en række betænkeligheder, som han ønsker Friedrich Carl skal overveje. Kong Wilhelm er bange for, at afstanden fra den preussiske parallel til de danske skanser er for stor, og han er heller ikke sikker på, at stormkolonnerne er stærke nok. Kongen understreger desuden, at et par dages udsættelse af stormen ikke vil have nogen politisk betydning.

I overensstemmelse med kongens ønsker udsætter Friedrich Carl angrebet, og man begynder med det samme at laver planerne for en ny 3. parallel. Herudover øges antallet af infanterikompanier til det forstående angreb fra 32 til 46 (ca. 11.500 mand). Dybbølstillingens skæbne er altså udsat et par dage, men de danske soldaterne i skanserne vil nu få en endnu mere talstærk fjende tættere ind på

livet.

Forposter mødes: Dansk og preussisk soldat mødes i ingenmandsland foran de danske skanser på Dybbøl Banke til en selverklæret våbenhvile.

Om den 12. april beretter Peter Laue Petersen:

Da det blev dag, var det forbi med ildkuglerne, saa begyndte det igen med granaterne. De havde travlt med at ville skyde broerne i stykker, som gik ind til skanserne med runde kugler. Vi kunde se, hvor de lå og trillede på broen inden de

sprang i mange stumper, og det varede ikke ret længe inden broen fløj i mange stykker.

Den dag var der 2 parlamentter over ved fjenden, der blev først et hvidt flag hejst ved den danske og de tyske, og når det var i orden, red der en hornblæser og blæste i hornet og efter ham en Officer og lige bag ham en Husar og det alt hvad hestene kunde løbe, og således red fjenden også fra den modsatte side. Når de var kommet hinanden nær paa en 20 skridts afstand, blev der gjort holdt og Officererne på begge sider gik sammen og forhandlede om hvad der lå dem paa hjertet. I den tid holdt Husaren ved Officerens hest, når de vare færdige med afhandlingen, gik Officererne tilbage, nu hver til sin side, steg op paa hesten og i rask galop gik turen tilbage igen. I den tid blev der ikke et skud løsnet, men så snart Parlamentterne var kommet tilbage igen, begyndte skydningen for alvor igen og tit endog værre. Der var ikke mange dage, der ikke var Parlamentter samlet den sidste uges tid vi var på Dybbøl.

13. apr. 1864: Moralen blandt de danske soldater er i bund

1864Live

Det daglige preussiske bombardement startede for alvor ved solopgang og er forsat med noget, der ligner en fordobling i styrke, indtil mørket faldt på. Der er ingen tvivl om, at beskydningen er meget kraftigere end nogensinde før. Ikke overraskende er skaderne på både skanserne og materiellet alvorlige.

GRANATERNE HVISLE OG HVÆSER HERUDENFOR

Preusserne udsætter atter stormen på Dybbøl - denne gang til den 18. april - Vil grave endnu en parallel.

Af Lars Lindeberg, 1964

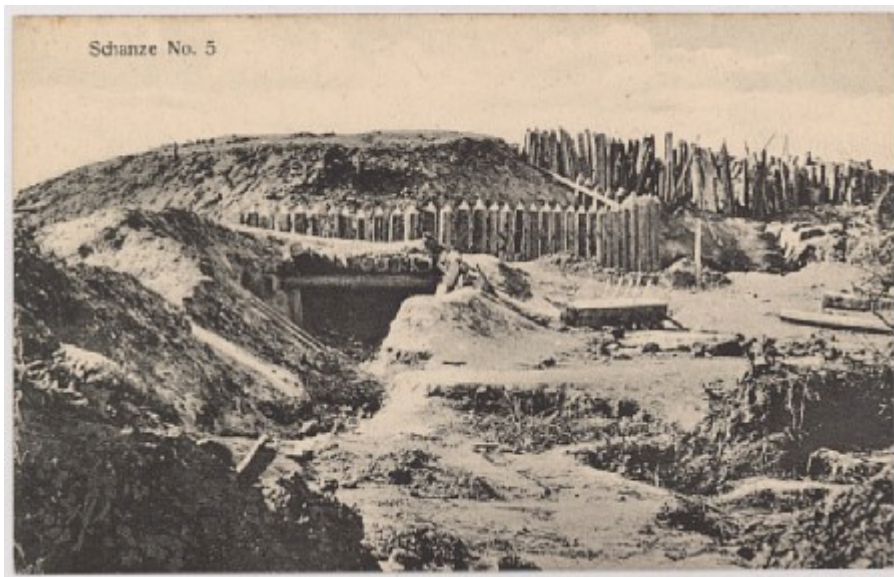
De preussiske batterier vedligeholdte en voldsom ild mod Dybbøl-skanserne hele natten til den 13. april 1864, og dagen blev den hidtil hedeste under belejringen.

Otte nye batterier stod om morgenen parate til at deltage i beskydningen. Nu var der 29 batterier foran stillingen med i alt 118 kanoner, og de sendte i alt 7.320 granater mod de allerede medtagne skanser.

Slem

Især på venstre fløj, angrebsfronten, så det slem ud. Ingeniørmajor Schrøder gjorde om morgenen situationen op: Skanse 1 og 2 var stadig i nogenlunde forsvarsdygtig stand. Det kunne man ikke sige om skanse III og IV, som var i den grad ødelagt, at de nærmest lignede grushober. Heller ikke skanse VI kunne anses for at være i fuldkommen forsvarsstand, mens Skanse 5's forsvarsstand blev betegnet som problematisk.

Skanserne led yderligere i løbet af dagen, og der var ikke lejlighed til at udbedre skaderne. Man måtte endog opgive at transportere nyt materiel ud i stillingen. Hestene blev sky eller dræbtes, vognene blev skudt itu.

Om aftenen var situationen denne: Skanse I havde ikke en eneste brugbar kanon. I skanse 2 var der fem brugelige kanoner tilbage. Skanse 3 havde endnu seks tjenestedygtige kanoner, mens Skanse 5 nu kun rådede over to kanoner. I Skanse 6 var der kun tre fuldt og to til dels tjenestedygtige kanoner tilbage.

Det personelle tab under

beskydningen: 31 dræbte, 84 sårede.

Ved midnatstid skrev artillerikorporal Eugene Ibsen et brev, han daterede således: "*Krudtmagasinet, Skanse nr. 1, natten kl. 12 mellem den 13. og 14. april 1864*".

Han skrev:

"Her er temmelig god plads og ro i nat. Haagensen ligger og sover inde i selve krudtmagasinet, herude i temperingsrummet findes ikke andre end den

sovende ordonnans. Granaterne hvisler og hvæser udenfor. Om jeg er bange? Nej, man hører på lyden, hvor granaterne går hen; er det nat, ser man det på glimtet, ligesom på en raketstok på Tivoli, som man naturlig nødig vil have i hovedet og bukker sig for. Det evige "Skov dæk" lyder herved. Engang imellem kommer et par forkyste arbejdssoldater herind i gangen, når en bombe eller granat springer udenfor. Nu kommer Løkke for at sove her i gangen. Nu vil jeg gå ind i min seng i krudtmagasinet. God nat, sov trygt, som jeg snart vil gøre, alle gode magter beskytte dig og Gud med os. Din hengivende Eugene".

Fredericias kommandant General Lunding, havde i dagens løb haft besøg af en officer fra General Hegermann-Lindenchrone. Officeren kom med et forslag om, at de to generaler i fællesskab skulle rykke sydpå for at true Dybbøls belejrerere i ryggen. Lunding svarede, at han ikke så sig i stand til at være med. Han forslog i stedet, at General Hegermann-Lindenchrone på egen hånd skulle marchere sydpå ad en så vestlig rute, at han kom uden om østrigerne foran Fredericia.

Sent

General Hegermann-Lindenchrone erklærede sig indforstået og sendte straks sin ordonnansofficer til hovedkvarteret på Als for at få godkendt planen. Officeren nåede imidlertid først til Als den 18. april om aftenen, og da var det for sent.

General Lunding

Til prins Friedrich Karl hovedkvarter i Gråsten var der om eftermiddagen indløbet et telegram fra Kong Wilhelm i Berlin. Kongen, der nøje fulgte udviklingen foran Dybbøl, anbefalede prinsen at bygge endnu en parallel, før han stormede. Prins Friedrich Karl fulgte sin farbrors råd, udsatte stormen til den 18. april og gav ordre til, at 3. Parallel skulle graves.

Skanserne står tilbage med kun sølle 20 fuldt ud funktionsdygtige og to delvist brugbare kanoner. Heldigvis bliver skansernes artilleri i løbet af dagen forstærket med yderligere otte kanoner, så antallet samlet lyder på 30 kanoner i forreste linje. Det ændrer til gengæld ikke på, at preusserne råder over 118 kanoner, som overvejende er af mere moderne typer.

Den store militære overlegenhed, som preusserne besidder, og den efterhånden konstante granatregn tærer meget på de danske soldaters moral. I dag har der sågar opstået en episode, hvor danske tropper har nægtet at udføre skansesarbejde, og general du Plat har rapporteret til overkommandoen, at manglende moral er et stigende problem blandt de danske soldater. De er frustreret over det frygtindgydende men alligevel monotone preussiske bombardement og den helt

tydelige mangel på enten vilje eller evne til at slå tilbage over for preusserne. Mange menige har indset, at selv ikke deres egen officerer længere tror på, at Dybbølstillingen kan holdes. Der er endnu ikke tale om en decideret krise i forhold til moralen blandt de danske soldater, men de danske officerer får i hvert faldt trænet deres diplomatiske evner over for mandskabet.

En lille styrkelse af den danske moral er det imidlertid, at ottende brigade er ankommet til Als. Brigaden er blevet tilkaldt fra Fredericia og giver mulighed for en øget rotation af mandskabet i henholdsvis skanserne og ro-stillingen på Als. Herudover råder den danske overkommando nu også over friske tropper, hvis moral endnu ikke er blevet nedslidt af flere dage med endeløse bombardementer.

Fra preussisk side har man besluttet at udskyde stormangrebet på Dybbølstillingen, indtil man har fået anlagt en sidste 3. parallel foran de danske skanser. Før dette kan lade sig gøre, skal de sidste danske forposter dog først erobres. Derfor foretager preussiske styrker i aften kl. 21.30 et overraskelsesangreb på de danske poster på venstre fløj. Aktionen udføres lynhurtigt, og i løbet af få minutter tager preusserne ca. 100 danske soldater til fange. Preussiske pionertropper begynder med det samme på gravearbejdet i de danske skyttegrave, alt imens voldsomme skyderier bryder ud mellem den fremskudte preussiske linje og de danske skanser. En time efter angrebet dør skyderierne dog ud, og preusserne besidder nu, ud over en stribe ingenmandsland, terrænet foran skanserne på frontens sydlige del.

Der falder i alt 7.320 granater dette døgn! De danske tab er ved beskydningen 29 døde og 84 sårede. I meget skarp kontrast hertil er de preussiske tab forårsaget af de danske artilleri på under ti. Under forpostfægtningen mister preusserne til gengæld 41 mand. Danskerne har ved træfningen fem døde, 11 sårede, 98 tilfangetagne og to savnede.

GRANATERNE HVISLE OG HVÆSER HERUDENFOR

Preusserne udsætter atter stormen på Dybbøl - denne gang til den 18. april - Vil grave endnu en parallel.

Af Lars Lindeberg, 1964

De preussiske batterier vedligeholdte en voldsom ild mod Dybbøl-skanserne hele natten til den 13. april 1864, og dagen blev den hidtil hedeste under belejringen.

Otte nye batterier stod om morgenen parate til at deltage i beskydningen. Nu var der 29 batterier foran stillingen med i alt 118 kanoner, og de sendte i alt 7.320 granater mod de allerede medtagne skanser.

Slem

Især på venstre fløj, angrebsfronten, så det slemt ud. Ingeniørmajor Schrøder gjorde om morgenen situationen op: Skanse 1 og 2 var stadig i nogenlunde forsvarsdygtig stand. Det kunne man ikke

sige om skanse III og IV, som var i den grad ødelagt, at de nærmest lignede grushober. Heller ikke skanse VI kunne anses for at være i fuldkommen forsvarsstand, mens Skanse 5's forsvarsstand blev betegnet som problematisk.

Skanserne led yderligere i løbet af dagen, og der var ikke lejlighed til at udbedre skaderne. Man måtte endog opgive at transportere nyt materiel ud i stillingen. Hestene blev sky eller dræbtes, vognene blev skudt itu.

Om aftenen var situationen denne: Skanse I havde ikke en eneste brugbar kanon. I skanse 2 var der fem brugelige kanoner tilbage. Skanse 3 havde endnu seks tjenestedygtige kanoner, mens Skanse 5 nu kun rådede over to kanoner. I Skanse 6 var der kun tre fuldt og to til dels tjeneste dygtige kanoner tilbage.

Det personelle tab under beskydningen: 31 dræbte, 84 sårede.

Ved midnatstid skrev artillerikorporal Eugene Ibsen et brev, han daterede således: "*Krudtmagasinet, Skanse nr. 1, natten kl. 12 mellem den 13. og 14. april 1864*".

Han skrev:

"Her er temmelig god plads og ro i nat. Haagensen ligger og sover inde i selve krudtmagasinet, herude i temperingsrummet findes ikke andre end den sovende ordonnans. Granaterne hvisler og hvæser udenfor. Om jeg er bange? Nej, man hører på lyden, hvor granaterne går hen; er det nat, ser man det på glimtet, ligesom på en raketstok på Tivoli, som man naturlig nødig vil have i hovedet og bukker sig for. Det evige "Skov dæk" lyder herved. Engang imellem kommer et par forkyste arbejdssoldater herind i gangen, når en bombe eller granat springer udenfor. Nu kommer Løkke for at sove her i gangen. Nu vil jeg gå ind i min seng i krudtmagasinet. God nat, sov trygt, som jeg snart vil gøre, alle gode magter beskytte dig og Gud med os. Din hengivende Eugene".

Fredericias kommandant General Lunding, havde i dagens løb haft besøg af en officer fra General Hegermann-Lindenchrone. Officeren kom med et forslag om, at de to generaler i fællesskab skulle rykke sydpå for at true Dybbøls belejrerere i ryggen. Lunding svarede, at han ikke så sig i stand til at være med. Han foreslog i stedet, at General Hegermann-Lindenchrone på egen hånd skulle marchere sydpå ad en så vestlig rute, at han kom uden om østrigerne foran Fredericia.

Sent

General Hegermann-Lindenchrone erklærede sig indforstået og sendte straks sin ordonnansofficer til hovedkvarteret på Als for at få godkendt planen. Officeren nåede imidlertid først til Als den 18. april om aftenen, og da var det for sent.

Til prins Friedrich Karl hovedkvarter i Gråsten var der om eftermiddagen indløbet et telegram fra Kong Wilhelm i Berlin. Kongen, der nøje fulgte udviklingen foran Dybbøl, anbefalede prinsen at bygge endnu en parallel, før han stormede. Prins Friedrich Karl fulgte sin farbrors råd, udsatte stormen til den 18. april og gav ordre til, at 3. Parallel skulle graves.

14. apr. 1864: Danmark står alene og må holde ud

Den 11. april blev Londonkonferencen udskudt, men ifølge den nationalliberale avis Fædrelandet, har konferencen heller ikke meget værdi. Danmark kan ikke forvente at få hjælp eller støtte hos stormagterne – englænderne er simpelthen ikke til at stole på, og franskmændene vil ikke Danmark noget godt.

Avisen skriver, at den engelske regering er utryk ved de økonomiske konsekvenser, det vil have for landet at gå aktivt ind i den dansk-tyske krig, og regeringen har under en debat i Overhuset erklæret, at vel har England været med til at underskrive Londontraktaten, som skulle sikre det danske monarkis integritet, men man har ikke garanteret denne traktats overholdelse.

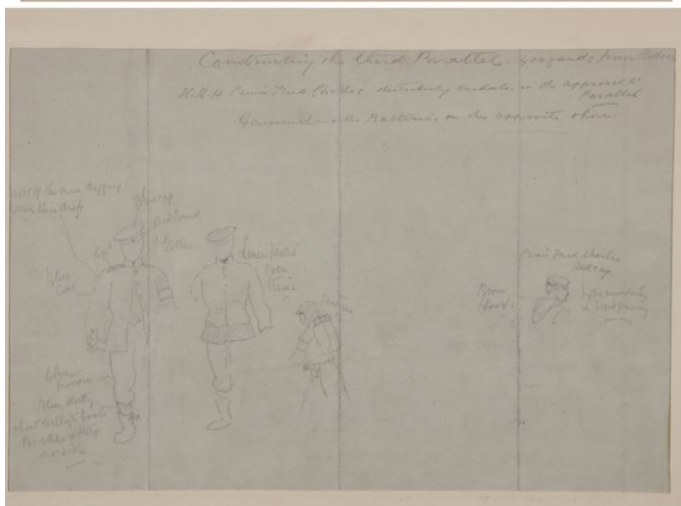
Ifølge Fædrelandet må Danmark altså holde ud over for den tyske overmagt og ikke lade sig undertvinge af krigstrætheden. Det er det eneste, der kan få stormagterne til for alvor at lægge pres på tyskerne ved forhandlingsbordet, og dermed også den eneste vej til en acceptabel fredsaftale for Danmark.

I går aftes erobrede preusserne de danske forposter foran skansernes venstrefløj. Tidligt i morges kl. 04 har danskerne så forsøgt at tilbageerobre det tabte terræn. En mindre styrke anført af premierløjtnanterne Grønlund og Thomsen sendes frem mod preusserne, men de mødes med heftig geværild, og forsøget mislykkes. De samlede tab for gårsdagen og morgens sammenstød er for preusserne 42 mand og danskerne 118 mand.

Preusserne graver den 3. Stormparallel: Preussiske tropper graver på den 3. Stormparallel den 14. april 1864 foran Dybbølstillingen.

I løbet af dagen har preusserne fortsat arbejdet med at anlægge den nye tredje parallel, hvorfra stormangrebet skal komme. Ligeledes har preusserne ufortrødent fortsat deres bombardement, som kun meget sparsomt er blevet besvaret fra de danske skanser. Til gengæld afgiver de danske batterier på Als en livlig og til tider meget præcis ild. Det lykkes danskerne i flere omgange at bringe to af de preussiske til helt tavshed. To preussiske kanoner ødelægges, to preussiske artillerister bliver dræbt og en enkelt såres. I alt afgiver danskerne 409 kanonskud mod preusserne, som for deres part sende over ti gange så mange granater afsted – sammenlagt 4.708. De danske tab er herved 27 døde og 65 sårede.

Endnu engang har den danske øverstkommanderende, general Gerlach, sendt et telegram til regeringen, hvori han helt klart udtrykker, at Dybbølstillingen har mistet sin modstandskraft og må rømmes. Men så tæt på Londonkonferencen har den danske regering dog næppe tænkt sig frivilligt at opgive det sidste danske fodfæste på Slesvigs fastland.

OVERKOMMANDOEN ANBEFALER RØMNING

Men regeringen fastholder, at de sønderskudte Dybbøl-skanser skal holdes til det yderste.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det var klar måneskin, da preusserne natten til den 14. april 1864 pludselig overfaldt de danske forposter på venstre fløj og erobrede deres skyttegrave. Prins Friedrich Karl skulle have plads til at anlægge sin tredje og sidste parallel foran skanserne. Det kostede ham 41 døde og sårede, mens vi mistede 5 døde, 11 sårede og 98 fangne.

Skanse 1 den 14. april: Skanse 1 set fra stranden foran Dybbølstillingen den 14. april 1864. Der stiger røg op fra skanse

Natten igennem vedligeholdt de fjendtlige batterier en jævn ild mod Dybbøl-stillingen om morgenen forstærkedes den igen. Det blev til i alt 4.708 granater i løbet af dagen. Kun skanserne på højre fløj og batterierne på Als var i stand til at svare igen og gjorde det. Kanonerne på venstre fløj stod tavse

bag volde af sandsække for at kunne være klar, når preusserne stormede. Vovede artilleristerne at affyre bare ét skud på denne fløj, koncentrerede de preussiske batterier straks deres ild omkring den. Den erfaring havde man gjort de sidste dage, og nu havde man helt opgivet at tale med den voldsomme artilleriduel.

Skanserne led meget under beskydningen, og da det stadig ikke var mulig at udbedre skaderne, sank de svage jordværker især på venstre fløj efterhånden sammen til uregelmæssige jordbunker, omgivet af splintrede palisader og stormpæle.

Det gik også ud over materiellet, og de personelle tab blev om aftenen gjort op til 29 dræbte og 63 sårede.

Overkommandoen havde om morgenen udarbejdet en ny redegørelse til krigsministeriet, hvori det hed:

"Overkommandoen formener, at Dybbøl-stillingen i dette øjeblik har udfoldet al den modstandskraft, den besidder i fortifikatorisk henseende, at en fortsat kamp i samme kun kan føre til en katastrofe som intet udbytte vil kunne bringe for kongen og landets sag, og at derfor stillingens opgivelse er det fra et militært standpunkt rigtige, og at tilbagetoget til Als bør tiltrædes."

Inden skrivelsen blev sendt af sted, bad krigsminister Lundbye imidlertid om en samtale med overkommandoen. Samtalen førtes pr. telegram mellem krigsministeren og stabschefen og fik følgende forløb:

Ministeren: *"Vedvarer skydningen lige stærkt?"*

Stabschefen: *"Skydningen vedvarer."*

Ministeren: *"Venter man, at den endnu længe af fjenden kan fortsættes."*

Stabschefen: *"Derom kan ingen sikker mening have."*

Ministeren: *"Er tilbagegangen begyndt?"*

Stabschefen: *"Nej."*

Ministeren: *"Venter man en storm, og hvorvidt tror De, at den kan modtages. Er tropperne udmattede?"*

Stabschefen: *"En storm må stadig ventes og må modtages, hvis den snart kommer. Tropperne er egentlig ikke udmattede, men en del af dem er stærkt betagne af den stærke ild."*

Ministeren: *- Har De noget ønske om assistance herfra? Har De noget at tilføje i anledning af de gjorte spørgsmål eller situationen i det hele?"*

Stabschefen: *"Evakueringen af syge og sårede herfra ønskes fremmet af al magt. Transportskibe ønskes sendt til Høruphav. Overkommandoen må have aldeles frie hænder i det nærværende øjeblik."*

Ministeren: *"Overkommandoen har frie hænder. Regeringen stoler på den såvel militære som i politisk henseende."*

Klar besked

Om eftermiddagen indløb følgende telegram fra ministeren:

Efter min samtale med stabschefen i formiddags forelagde jeg regeringen de gjorte meddelelser. Den fastholder sin tidligere udtalte anskuelse om vigtigheden af at holde stillingen, selv om der skulle resultere forholdsvis betydelige tab."

Peter Laue Petersen fortæller om den 13. og 14. april:

Den 13.april blev vi afløst og marcherede til Vollerup, hvor jeg blev indkvarteret ved Hans Knøs. Den 14. var jeg et smut hjemme, jeg og Duus fra Lysabild. Da have Preusserne skudt Ild paa Rønhave, og hele Gaarden stod i lys Lue.

Peter Laue Petersen var soldat under krigen i 1864 og skrev løbende dagbog om sine oplevelser. Hans beretninger om disse oplevelser bringer vi her på 1864live i stil med de øvrige dag-til-dag-opdateringer. Dagbogsoptegnelserne fra 1864 afskrev Peter Laue Petersen som 67-årig i 1908 i en beretning "til et minde om mig for mine Efterkommere",

Fra Agnes Gads dagbog 14. april 1864:

De latterligste rygter florere i denne tid! Postkonen kom i aftes hjem og fortalte, at de danske havde i sinde at overrumple de i Vejle liggende tyskere paa torsdag (i dag), og at de havde afsendt hemmelige agenter, der skulde meddele borgerne i Byen om den overhængende Fare(!) Men en Fuldmægtig Christensen paa Amtstuen havde fortalt det Hele til Østrigerne og var af disse tagen i Forvaring. Barbara var aldeles overtudet om sin Meddelelses Vigtighed: "Alle Folk i Vejle talte derom og vare overordentlig forbitrede på Christensen!" Den ulykkelige Mand! Hvem mon der dog laver slige røverhistorier? I dag påstås atter, at de Svenske er landsatte både paa Als, ved Aarhus og på Fyn!

Forleden dag toge Østrigerne udenfor Fredericia 2 fanger; en ægte dansk Jens og en holstensk overløber. Den danske soldat blev i Herslev Præstegaard forhørt af Generalen og andre Officerer i 2 1/2 Time, men svarede ganske brillant og ægte patriotisk paa ethvert spørgsmål. Østrigerne skænkede, som ægte soldater, dette fuldkommen agtelse; sagde, at han var en brav karl, traktede ham med cigarer og vin, og sendte bud om i køkkenet, at der endelig måtte sørges for lidt god mad til ham; hvilket naturligvis ikke behøvedes to gange at forlanges! soldaten var en Fynbo. overløberne blev derimod behandlet med stor hån af Østrigerne, udskældt for en fej hund osv. Og ingen brød sig om, han sultede el. ej.

Af et par Kolding-Aviser, som i dette øjeblik kom fra Onkel Isaks, ses, at Preusserne på barbarisk vis pludselig rettet deres ild mod den åbne by Sønderborg, uden foregående advarsel ladet Granaterne spille om på gaderne, falde ned i Hospitalerne osv. og udbredt usigelig rædsel blandt de ulykkelige Indvånere. En tidlang var det umulig at slukke, da bombe faldt ved bombe, medens flammerne slog i vejret rundt om. Hvilken umenneskelighed!

15. apr. 1864: Den preussiske angrebsplan: Dybbøl-angreb den 18. april

1864live

Det har på mange måde været en dag ligesom så mange andre ved Dybbølstillingen. Preusserne har arbejdet på en sidste stormparallel foran de danske skanser, og det preussiske artilleri har ladet

granaterne sile ned over Dybbølstillingen. I alt falder der 4.034 granater, og danskerne mister 18 mand døde og 40 sårede.

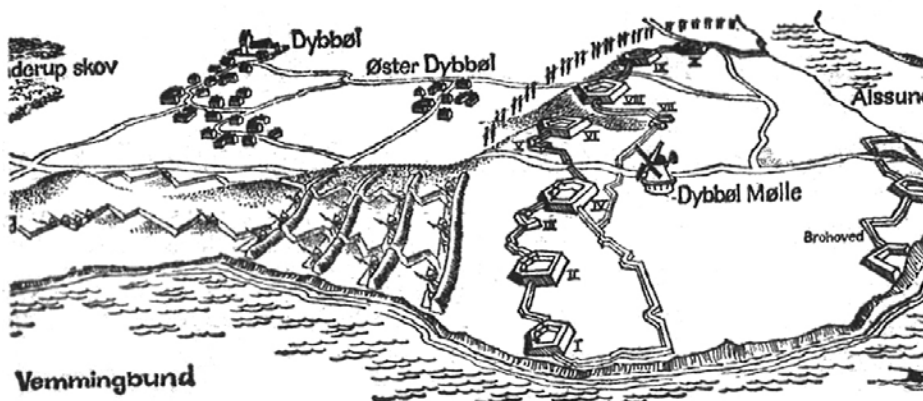
Bombardement og død er efterhånden blevet hverdagen ved fronten, men der indtræffer dog en enkelt usædvanlighed. Den danske 3. brigade nægter nemlig i nogen tid at indtage deres positioner i skanserne. Efter den sædvanlige 6-dagsvagt i skanserne fra 7. til 13. april skulle brigaden have 4 dages hvile på Als, men 2 af disse hviledage er blevet inddraget pga. en ny rotationsordning efter 8. brigades ankomst til Dybbøl. Dette giver selvfølgelig anledning til utilfredshed, men bægeret flyder over for soldaterne, da 3. brigade på vej ud til mønstringspladsen møder soldater fra 8. brigade, som for kun 2 dage siden afløste dem i stillingen. 8. brigade består hovedsageligt af yngre mænd, som ikke har været ved fronten længe, så i geledderne høres kommentarer som ”De unge skal skånes, og vi sendes til slagtebænken! ”. Utilfredsheden bliver ikke mindre af, at en gruppe artillerister og arbejdstropper støtter infanteristerne og opildner dem. Efter mangen parlamentering lykkes det dog for brigadens officerer at tale soldaterne til rette, og de begiver sig mod skanserne. Moralen blandt de danske tropper synes altså på et lavpunkt, hvilket også general du Plat fremhævede for overkommandoen den 13. april.

På preussernes side har prins Friedrich Carl, øverstkommanderende for de belejrende preussiske styrker, i dag imidlertid sat sin underskrift for den endelige plan for stormen. Angrebet på den danske stilling vil begynde med et seks timer langt bombardement af skanserne. Så snart beskydningen holder inde, vil seks kolonner af preussisk infanteri storme frem mod skanserne 1-6 i den danske forsvarsstilling. Den preussiske angrebsbølge vil bestå af i alt 46 infanterikompanier og fem pionerkompanier, dvs. ca. 11.500 angribende soldater og 1.250 specialtrænede soldater, som skal brække de danske forsvarsforhindringer ned. Herudover vil en større mængde tropper blive holdt i reserve, klar til at imødegå eventuelle danske modangreb.

Danskerne har siden i går kunnet være helt sikre på, at et angreb nu kunne ventes når som helst. Om 3 dage skal Dybbølstillingen og dets forsvar stå den ultimative test. Gud bevare Danmark.

TILLØB TIL MYTTERI

Preusserne graver deres tredje og sidste parallel 200-300 m foran Dybbøl-skanserne.

Af Lars Lindeberg, 1964

Der var tilløb til mytteri i 3. Brigade. (16.og 17. Regiment), da soldaterne om aftenen den 15. april 1864 var på vej over i stillingen for at afløse besætningen i forreste linje på højre fløj.

Efter at 8. Brigade. (9. og 20. Regiment) var kommet til Als, var afdelingernes turnus blevet lavet om. Det kom til at gå ud over 3. Brigade, hvis hvil på Als afkortedes til to dage, og så havde Brigaden endda de fjerneste kantonnementer, så meget af fritiden gik med march frem og tilbage.

Episoden

Brigadekommandøren, Oberst Wørishøffer, Fortæller: *"Noget efter kl. 5 gav jeg befaling til at bryde op til Dybbøl-højderne, men alt blev stående på pletten. Jeg begav mig til det nærmest stående kompagni og befalede Premierløjtnant Dameck at sætte sig i march. Hans kommando: "Ret!" blev lystret, men "Gevær i hvil!" blev ikke udført. Jeg bød løjtnanten at drage sablen og at kommandere med højere stemme. Han gjorde det, men uden virkning. Så talte jeg med varme til mandskabet; men kompagnichefens kommando lød også derefter forgæves. Min adjutant, Premierløjtnant Colding, og min ordonnansofficer, Premierløjtnant Heyn, befalede jeg nu højt at drage sablen og hugge den soldat ned, der ikke lystrede mit kommando ord. Da jeg spurgte om ikke alle deres foresatte delte deres farer, og om de ikke daglig så mig, deres Brigadekommandør i løbegravene, råbte én "Nej". Dette havde en magisk virkning: "Jo! Jo!", råbte hundrede stemmer, "hurra!". Nu gik marchen rask fremad, og jeg forlod kompagniet.*

Da overkommandoen fik indberetning om det skete, blev der straks taget skridt til en krigsretsundersøgelse. Hvis den var blevet gennemført, kunne hver tiende mand være blevet dødsdømt. Undersøgelsen bortfaldt på grund af Brigadens optræden d. 18. april under preussernes storm.

Parallellen

Om natten havde preusserne bygget 3. Parallel, hvorfra de ville storme. Den lå ca. 200 meter foran 2. Parallel og i en afstand af ca. 300 meter fra skanserne. Til Skanse 5 var afstanden dog betydelig kortere: ca. 230 meter. Preusserne anlagde også deres Batteri Nr. 30 foran Dybbøl den nat.

Selv om preusserne skød hele natten, havde danskerne haft lejlighed til at arbejde i skanserne, som blev udbedret, hvor det kunne lade sig gøre. Om morgenen blev ilden heftigere. Preusserne sendte i alt 4.034 granater ind over stillingen, og skanserne svarede kun svagt.

Kun Skanse 5 affyrede en del kardæskskud mod de fjendtlige arbejder i den ny parallel.

Batterierne på Als derimod prøvede af alle kræfter at understøtte skanseartilleriet og pådrog sig derfor en del af preussernes ild.

Skanserne led meget under beskydningen vi mistede en del kanoner, og det personelle tab

var 18 dræbte og 40 sårede.

I Jylland var alt roligt.

Fra Agnes Gads dagbog 15. april 1864:

Hvilket mildt, velsignet vejer! Men i enhver anden hensende, hvilken forskel på denne dag nu og d. 15. i fjor! Jeg vilde så usigelig gerne over til Velling i dag; men det kan ikke tænkes på; desuden er jeg ikke rask. De andre gjorde i går eftermiddags en lille runde igennem Pjedsted til Herslev og så til vennerne der. Hos Jacobsens have de det gruelig ubehageligt. Pjedsted har også hele tiden været gruelig belagt med fjender. Der har fra den første dag af indtil nu, kun været en eneste fridag! Det skal slet ikke være nette Officerer der ligge i Præstegården; det vil sige, de bekymre dem aldeles ikke om, hvorledes mandskabet skalter og valter med alting, selv der, hvor et ord fra dem kunde afværge stor Skade. Sofie Keller er en ivrig Patriot og næsten den Dristigste ligeoverfor tyskerne. Hun har i den sidste tid dog været lidt raskere. Hansen har kun et eneste par heste til at besørge vårarbejdet med både i Velling og i Pjedsted; og forleden blev fra Præstegården af meget højtidelig anmeldt til Velling, at kokken nu var i færd med at halshugge den sidste and i gården! Af alle de "hundrede Nøb", som Pastor Jacobsen med så megen stolthed fodrede på i vinter, er endnu kun tilbage en 4 – 6 høns, som vel næppe længe vil kunne undgå deres søskendes skæbne! Alt gårde omkring haverne i Pjedsted, Follerup og Herslev er naturligvis for længst brændt. æblegården og køkkenhaven udenfor præstegårdsporten i Pjedsted ligner aldeles en fælled som gå i et med vejen. Dorothea Riemenschneiders tøj er tildeles meget ødelagt, og noget deraf sælges til spotpris af soldaterne til fattigfolk i byen. Af en polstret lænestol blev benene forleden savet af, for at den med større bekvemmelighed kunde benyttes som Seng osv., osv.

Da fader kørte fra Pjedsted til Herslev, opdagede de pludselig, da de nærmede dem Follerup, at en gård i Pjedsted stod i lys lue. Den lå lidt ude på marken, men på hvilken side byen kunde ej ret skønnes. Det må være sket ved soldaternes uforsigtighed, thi de vare meget ivrige for at få slukket, og da dette opgaves, som umuligt, hjalp de meget ivrigt til med at bære alt tøj og bohave ud. Men meget er sandsynligvis blevet reddet i deres egne lommer: Dog viser det jo altid menneskelighed at de ilede til hjælp straks.

Som vognen kørte videre, opdagedes endnu en anden ildebrand. Det var en Havrehæs, som brændte i Højrup og tilhørte Jeppe Basses enke. Både hendes gård og Jens Rudolphsens (der jo brændte Juleaften 1859, men atter opbyggedes på samme sted) vare stærkt udsatte; men en østrigsk Officer, som lå på Havreballegaard, ilede til og viste sig meget ivrig for at forebygge denne Ulykke ved at kommandere soldaterne til hjælp. Gårdene frelstes også. Hos fru Schjerning ligger endnu de samme Officerer, hvilket forholdsvis er heldigt, da Generalen (Nejpperg) er en net mand. For nogle dage siden havde han besøg af Baron v. Gablenz, som skal være en smuk mand og ligne billedet i "Illustreret Tidende".

I øvrigt gå alt sin gang. De menige Østrigere rapse hvad de kunne, – have således tømt Fru Schjernings saltetrug; og Jf. Hansen stå lænket til skorstenen fra om morgenen Kl. 5 til mørk aften. Deres kør have de måttet sende bort af mangel på foder.

Trine kokkepige, som i går formiddags fik lov til at gå til sine forældre på Højrup mark, havde imidlertid sine små eventyr at berette, da hun kom til Herslev for at køre hjem med. På Follerup banke mødte hun en to-tre Østrigere og en af dem løb hen og stak hende en rose paa brystet under

de andres jubel. Det kunde nu være fornøjeligt nok; men ak, “der gives ingen roser uden torne!” Henimod Højrup kom en anden soldat henimod hende, som i begyndelsen også viste sig særdeles forekommende og bød hende armen. Men da Trine ikke syntes herom, men skubbede fyren fra sig uden videre, blev han fornærmet og gengældte med så drøje puf, at Trine til sidst fløj ned i grøften og helt ind i en tjørnebusk, som rev både hendes tøj, ansigt og hænder temmelig ublidt. Medens hun søgte at komme løs fra denne, kom til hendes held en større afdeling soldater marcherende, og hendes u- ridderlige ridder tøflede af. Men hendes mange rifter have efterladt en erindring om ham!

Jf. Hansen og jeg havde det imidlertid under de andres fraværelse ret roligt, når undtages en lille ret fredelig patrulje, som vi måtte beværte med smørrebrød, – og en batalje mellem et par landkræmmere, der ragede uklar inde hos Jens Ladegaards og nær havde myrdet hinanden med det samme!

større skyts, og flåden fra Østrig kan nok nu snart ventes herop. Ved kongressen i London præsenteres Danmark af Udenrigsminister v. Quaade og Etatsråd Krieger, rygterne om et giftermål imellem storfyrste Konstantin og Prindsesse Dagmar komme nu igen til live og sættes i forbindelse med Storfyrstens Rejse rundt i Europa for tiden.

En mængde dampere ses i disse dage i Lillebælt, Fjorden og Kattegat, og fjenden lader undertiden i den anledning noget urolig -?-

GENERALEN VILLE TAGE ANSVARET FOR EN RØMNING

Men overkommandoen ville ikke give ham lov.

Af Lars Lindeberg, 1964

General du Plat, chefen for 1. Division, som om aftenen den 16. april 1864 skulle overtage kommandoen i Dybbøl-stillingen, opsøgte om formiddagen General Gerlach i hovedkvarteret i Ulkebøl Præstegård på Als, hvor den øverstkommanderende lå til sengs efter et ride uheld. General du Plat kom for at opfordre General Gerlach til at nedlægge kommandoen. I givet fald ville du Plat som ældste divisionsgeneral automatisk overtage Gerlachs post, og han erklærede, at han på eget ansvar ville rømme stillingen den følgende nat. Militært var det det eneste rigtige, sagde han.

Glode du Plat. Xylografi fra 1864

Gerlach var ikke uenig, men han turde ikke. På de telegrammer, krigsministeren havde sendt ham de sidste dage, forstod han, at regeringen lagde stor vægt på, at Dybbøl blev forsvaret til det yderste.

Minegangen

Om natten havde den fjendtlige ild været svag, og i løbet af dagen afgav de preussiske batterier kun 3.032 skud, så danskerne fik ind imellem lejlighed til at udbedre skaderne. Men de fjendtlige granater ødelagde værkerne i omtrent samme takt. Det gik også ud over et efterhånden stærkt reduceret antal kanoner i stillingen, og 31 mand blev dræbt, 57 såret.

Om formiddagen var ingeniørsoldater begyndt at grave en minegang fra Skanse 3 ud mod de fjendtlige belejringsarbejder for at underminere dem. Man stødte imidlertid på nogle store sten, og den ny minegang, man begyndte at grave, da den først måtte opgives, blev ikke færdig inden stormen den 18. april.

Ude i frontens forreste linjer besidder danskerne kun en enkelt forpost uden for skanserne. Ser man bort fra enkelte tropper i Dybbøløsten, så befinder

forposten sig på en lille højderyg lidt nord for skanse 5 og 6. Herfra er det muligt for danskere at observere preusserne aktiviteter ned langs en del af den 3. parallel. De preussiske militæroverhoveder har derfor beordret denne sidste forhindring for stormangrebet erobret. Kl. 21.00 angriber preussiske tropper, og den danske forpost bliver hurtigt løbet over ende og fortrængt fra højderyggen. Preussiske pionersoldater graver sig hurtigt ned i stillingen, og et dansk forsøg på at generobre stillingen kastes tilbage.

Stormen på Dybbøl
Skanse 6

Kort efter begynder skanse 6 at beskyde højderyggen, og Dybbølstillingens venstre fløj afgiver ild natten igennem. Danskerne mister 3 døde, 3 sårede og 55 tilfangetagne ved fægtningerne. Efter faldet af den sidste danske forpost er der ikke længere noget, der står i vejen for et endeligt preussisk stormangreb på de danske skanser.

Det preussiske bombardement har i dag fortsat i et støt men reduceret tempo hele dagen igennem. Igen i dag kommer det eneste nævneværdige danske modsvar på beskydning fra batterierne på Als, dog med en smule støtte fra skanserne på højre fløj. Dette døgn falder 3.032 preussiske granater, og de danske tab forårsaget af beskydningen løber op i 31 døde og 57 sårede. De preussiske tab for hele døgnnet er 36 mand. Kraftig beskydning fortsætter natten igennem af de belejrende preussere – det kraftigste og mest vedholdende nattebombardement til dato. Det er tydeligt, at preusserne ikke vil tillade danskerne at udbedre den efterhånden meget ødelagte stillingen inden det endelige angreb.

16. apr. 1864: P. Laue Petersen beretter om optræk til mytteri!

Den sidste gang til Dybbøl Skanser 17. april 1864:
Dansk regiment på vej fra Als til skanserne på Dybbøl
for at afløse et andet regiment.

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 16.de marcherede vi, da det var Aften
til Sønderborg, hvor vi stod opstillede på
Frosts Mark ved Sønderborg. Da gik der
Bud fra Mand til Mand; "I Aften vil vi ikke
paa Forpost!" og således løb det gennem
hele regimentet. Medens det passerede,
marcherede 3. Regiment forbi os ude på

skasseen, og så på engang råbte begge regiment; "Hurra!". Der blev en stærk røre og spektakel, men da regimentskommandøren mærkede det var galt fat, kaldte han regimentet sammen og prædikede for os, at vi endnu i aften skulle gå på forpost, og lovede os, at det snart skulde blive bedre, og så marcherede vi alle over på forpost, og det var også sidste gang. For vort vedkommende var det også sidste gang vi kom til at ligge i Løbegravene mellem 4 og 5.

Fra Agnes Gads dagbog 16. april 1864:

Rygtet går nu, at Østrigerne skulle ville rykke ud af Jylland d. 17. altså i morgen søndag. Himlen skal vide, hvad der skulde bevæge dem dertil; men man kan jo ligeså godt håbe, som frygte! Strandvagten og Patruljerne heromkring er lige vedholdende.

I en vis hensende kan man ikke sige andet, end at Østrigerne er nøjsomme, ja i den grad, at næppe nogen Dansk kunde gøre dem det efter. Trine fortæller, at den indkvartering Østrigere, som ligger hjemme hos hendes forældre, stadig har travlt med at tilberede katte, rotter og mus, så vel som tusser! til (dem) velmagende retter. Hendes moder er i en stadig vånede, da de i et væk opfordre hende til dog at smage på disse lækkerier. Preussernes levemåde er meget mere lig vor, dog kende de f. E. p. slet ikke vor nationale ret: grød! Medens Preusserne lå i Herslev, og Fru Schjerning, da hendes Officerer ingen neutral forplejning fik, var forlegen med at finde på retter til dem, bød hun dem en middag risengrød. Denne ret satte dem i stor forundring og de sendte bud, om ikke Emma måtte komme op til dem og lære dem at spise denne mærkværdighed. Hun fandt dem med megen møjje bearbejdende grøden med kniv og gaffel! Lille Emma var imidlertid for forlegen til at have mod til at vise dem tilrette, men nøjedes med at pege på kopperne, som grøden skulde dypes i; men de fandt det naturligvis overordentlig besværligt, med gaflen at fiske grødstumperne herop af og fandt det hele at være en meget barbarisk ret!

I går skulle Østrigerne have taget 3 danske til fange imellem Horsens & Vejle, hvoriblandt efter Sigende, Fru Dams yngste Søn (?) Broderen heroppe paa Hvilsbjerggaard tog i går eftermiddags til Vejle for at se, om dette forholdt sig rigtigt. Han er endnu (Middag) ikke kommet hjem, så man begynder at frygte, at han også er bleven sat fast?

Eftermiddag: Det faldt dog heldigt ud! For lidt siden vare begge brødrene Dam her på en lille Visit. Officersaspiranten blev formedelst svaghed kasseret, og er altså privat person. Dog har han nok som frivillig været med i en lille bastille, dog kun i tjenesten 1 Dag. Vi blev i eftermiddags også

overraskede med besøg af Bolvig og vor kære Agnete. De have det ret godt, ingen indkvartering og kun enkelte patruljer. Rygtet siger, at der er truffet forberedelser til Dybbølstillingen's opgivelse, og at man daglig kan vente efterretning om dens rømning.

Derimod skal øen Femern være tilbageerobret og en stor tysk besætning tagen til fange (600 ?) – Endelig siges det, at der er bestilt kvarter til 5000 Preussere imellem Kolding og Vejle (?)

Horsens er i disse Dage afvekslende besat af danske og tyske tropper, og skal lide overordentlig, både ved de stedfindende fægtninger og ved uhyre udskrivninger. I øjeblikket mener man byen er besat af Vore.

DEN SIDSTE DAG I DYBBØL

De preussiske stormtropper allerede ved at indtage deres pladser - Generalens skrivelse, der ikke nåede frem, før det var for sent.

Af Lars Lindeberg, 1964

Danskerne og preusserne foretog hver sit kommando-raid den 17. april 1864.

I to både roede 16 preussere om eftermiddagen ubemærket over Alssund, gik i land og fornagtede to kanoner i Arnkildøre-batteriet på Als. Det gik så hurtig, at preusserne var væk igen, inden de danske strandvagter fik slået alarm. Aarøes Strejfkorps gik i land ved Sønderballe, men de preussiske strandvagter var mere årvågne end de danske.

Det kom til kamp, og danskerne måtte trække sig tilbage efter at have taget to preussiske Ulaner til fange. Ved den lejlighed led korpset sit eneste tab under krigen: 2 døde og 4 sårede.

Skanserne

På Dybbøl så det sort ud dagen før stormen. Natten igennem havde de preussiske batterier hamret løs på stillingen, og beskydningen fortsatte med samme kraft hele dagen.

Skanserne blev overdænget med 4.222 granater, som dræbte 24 og sårede 57 mand. Brystværnene sank yderligere sammen, palisader og stormpæle splintredes. I Skanse 2 kom blokhuset i brand, og det var et

mirakel, at krudtmagasinet ikke også blev antændt. Mange kanoner blev ødelagt, og da antallet blev gjort op om aftenen, var der kun 45 brugelige tilbage. Flere af dem ville endda kun være i stand til at afgive ét skud. De blev ladet med kardæsker og måtte først affyres, når preusserne stormede.

Stormtropperne

Preusserne havde anlagt endnu to batterier foran skanserne, det var nr. 32 og 33, og de danske udkiksposter kunne ikke undgå at bemærke travl aktivitet i de preussiske løbegrave og paralleller. Der var ingen tvivl om, at preusserne ville storme snart. Men hvornår? Danskerne vidste ikke, at stormtropperne allerede var på vej for indtage deres pladser. 46 infanterikompanier og 5 pionerkompanier, i alt 10.000 mand skulle inden daggry stå parat ved de seks udfaldstrin i 3. Parallel. Reserven, to brigader og fire feltbatterier, skulle tage opstilling i de bagvedliggende paralleller.

Skrivelsen

Dybbøl-stillingens venstre fløj foran den preussiske opmarch var besat af 1. Brigade (2. og 22. Regiment), højre fløj af 3. Brigade (16. og 17. Regiment). De sidste par dage havde det været umuligt for infanteriet at opholde sig i skanserne. Soldaterne havde i stedet gravet sig ned bag værkerne for at finde dækning mod granaterne. Bag barakkerne stod 8. Brigade (9. og 20. Regiment) og i brohovedet 2. Brigade (3. og 18 Regiment).

Om aftenen skrev General Gerlach en ny pessimistisk situationsberetning til krigsminister Lundbye i København. Skrivelsen konkluderede: "Tilliden til Dybbøl-stillingen styrke er brudt. Det tidspunkt, hvor kræfterne er udtømt, vil derfor meget hurtigt og uventet kunne indtræde; Jeg vil da føle mig stedt i den nødvendighed at udsætte den bedste del af den danske armé for en sørgelig og ikke ærefuld ødelæggelse eller at måtte beslutte mig til, trods min bedste vilje, at handl mod regeringens befaling."

Skrivelsen nåede ikke frem til København, før det var for sent, og i hovedstaden gik livet sin vante gang. Om aftenen spillede Det kgl. Teater af alle stykker "Soldaterløjer".

17. apr. 1864: Preusserne er klar til det endelige angreb

1864Live

Den preussiske hærledelse har udformet den endelige slagplan for stormangrebet på Dybbølstillingen. Planen har egentlig været klar siden 15. april, men bliver i dag for første gang afsløret uden for prins Friedrich Carls stab og kredsen af ledende generaler. Stormen skal foretages i morgen kl. 10, og forud for selve angrebet vil et kolossalt preussisk bombardement finde sted fra kl. 04-06. Målet for stormen er i første omgang skanse 1-6, hvilket vil sige den sydligste halvdel af Dybbølstillingen, og man har fra preussiske side afsat ekstra mandskab til at nedkæmpe skanse to og fire for at afskære de danske kommunikationslinjer.

Selvom den danske øverstkommanderende i den seneste tid dagligt har forventet det endelige preussiske angreb, kan general Gerlach endnu ikke være sikkert på, præcis hvornår det vil finde sted. Han og de danske tropper kan derfor ikke gøre andet end at vente. I dag har Gerlach imidlertid sendt endnu et telegram til regeringen, hvori han i vendinger, der ikke er til at misforstå, en sidste gang indskærper over for regeringen, at han mener man bør forlade stillingen og trække tropperne tilbage til Als.

I dette døgn er der faldet 4.222 preussiske granater, og de danske tab er på i alt 24 døde og 57 sårede. Status for situationen ved Dybbøl af dags dato er som følger:

Det står klart for den preussiske hærledelse, at belejringen af Dybbølstillingen har stået på længe nok. De bekymringer, som den preussiske konge har udtrykt, er blevet imødekommet: Hærledelsen har øget antallet af infanterienheder, som skal deltage i stormen; det danske artilleri i skanserne er reelt set blevet bragt til permanent tavshed og er stort set inaktiv i dagstimerne; hele området fra skansernes forreste volde til brohovedet over til Sønderborg kan beskydes og domineres af det tunge preussiske artilleri, hvilket besværliggør større danske troppebevægelser i stillingens bagland; og endelig har de preussiske tropper anlagt en ny parallelgrav foran de danske skanser. De kan således foretage stormangrebet på en afstand af kun ca. 400 m hen til skanserne. Desuden er samtlige danske forposter foran skanselinjen blevet nedkæmpet eller fjernet, og vejen er således banet direkte til skanserne selv. Preusserne sender fra kl. 01.30 i nat ca. 11.000 tropper frem i de to forreste paralleller, og soldaterne vil i seks kolonner storme frem mod de danske skanser. I seks timer inden selve stormangrebet vil de preussiske batterier, som nu tæller 34 og i alt 130 kanoner, buldre løs på de i forvejen svækkede danske skanser.

Fra dansk perspektiv er fremtidsudsigterne meget dystre. Efter mere end to uger med intense preussiske bombardementer har skanserne lidt alvorlige skader, og Dybbølstillingens modstandskraft er reelt set nedbrudt. Især har de skanser, som preusserne netop har i sinde at storme, været udsat for en særligt ødelæggende beskydning: Der er store huller i palisaderne, brystværnene er mange steder skudt i sænk, nogle af skansernes broer er ødelagte, det samme er skydeskår samt flere blokhuse og bombardementerne har været så hårde, at størstedelen af tropperne i den forreste danske forsvarslinje ikke befinder sig i skanserne i dagstimerne. Det vil sige, at det på sin vis bliver et kapløb mellem de danske og preussiske soldater, om hvem der først når de danske skanser, når stormangrebet sættes ind. Dette er i høj grad en ulempe for de forsvarende danske tropper.

Peter Laue Petersen beretter:

Da det nu blev helt aften, blev vi afløst af 2. Regiment. Vi løb alt det vi kunde ned gennem Løbegravene ned til Dybbøl Mølle, hvor vi kom ud af jorden, som en ræv kommer ud af sin hule. Jeg tabte den aften min korte kamispibe. Den havde vi med hængende paa en ring paa kappen, når vi ikke brugte den. Vort kompagni var lige blevet opstillet, da der slog en granatstump lige forbi mit hoved og helt ned i jorden ved mine fødder. Thi Fjenden vidste akkurat når afløsningen gik for sig, og i den tid overøsedede de os med granater. Vi marcherede ned til Stranden, hvor der var oprejst sådanne små runde telte langs med sundet, som vi skulde ligge i om natten. Det var den 17. april

STORMEN PÅ DYBBØL MINUT FOR MINUT

Kl. 3.45 om morgenen den 18. april 1864 afleverede forpostkommandøren i Dybbølstillingen sin daglige rapport til divisionshovedkvarteret i brohovedet. Han havde intet at bemærke.

Af Lars Lindeberg, 1964

På det tidspunkt ventede de preussiske stormtropper, 10.000 mand, allerede i 3. Parallel ca. 250 m foran skanserne på venstre fløj.

Et kvarter efter, omtrent kl. 4, åbnede alle 102 kanoner i de preussiske batterier på én gang ild for at forberede stormen. Bombardementet var det hidtil voldsomste under belejringen. I de følgende seks timer af gav Broager-batterierne og frontbatterierne i forening 7.900 skud, et hvert tredje sekund.

Forberedelserne

Den preussiske artilleriild var koncentreret om skanserne 1, 2, 3, 4, 5 og 6, der den dag var besat af 1. Brigade med kun 2.200 mand. Før dag gry havde alt som sædvanlig været parat til at modtage det stormangreb, man ventede hver dag men som timerne gik, uden at der skete noget, blev man mere og mere overbevist om, at faren var drevet over for den dag.

Infanteribesætningerne trak sig ca. 300 meter tilbage, hvor granatregnen var knap så tæt. Kun enkelte observationsposter blev efterladt i skanserne. Artilleristerne krøb sammen i krudtmagasinerne. De få brugelige kanoner, man havde tilbage, var bragt i dækning, og sandsække var stablet op i skydeskårene.

Heller ikke divisionsgeneralens souschef, Major Rosen, der kl. 8.30 vendte tilbage til brohovedet efter en inspektionstur, anede uråd, og staben belavede sig på en rolig dag. Oppasserne var allerede i gang med at forberede frokosten.

Men udenfor, bag én af brohovedskansernes brystværn, sad en soldat af 18. Regiment, Christian Bredsdorff, og skrev brev: *? Jeg kan ikke godt tænke mig, at stillingen kan holdes meget længere?*, skrev han. Han fik ret.

Kl. 10 præcis tav de preussiske kanoner brat. Et øjeblik var alt stille. Så skingrede hurraråb gennem luften. Preusserne stormede.

Kampen om de seks skanser, som preusserne angreb direkte, blev kort. Flere steder nåede preusserne frem før de danske infanteribesætninger. Skanse 6 faldt allerede kl. 10.04. Skanse 3 og 5 blev erobret samtidig, kl. 10.05. Skanse 1 overgav sig et minut senere, kl. 10.06, og kl. 10.10 vajede den preussiske fane på Skanse 2's brystværn. Skanse 4, som lå lidt tilbage, blev stormet sidst. Den overgav sig kl. 10.13.

Øjenvidnerne

En soldat af 2. Regiment fortæller: *? Inden vi næsten vidste det, myldrede preusserne frem ved vore løbegrave. ?Hvad skal vi nu gøre??. spurgte jeg kommandersergenten. ? Nu må vi enten dø eller overgive os? svarede han. En tysker befalede mig at kaste geværet, hvilket jeg gjorde, mens han rakte sin hånd ned og hjalp mig op af løbegraven?*

En soldat af 22. Regiment. fortæller: *Det hele skete i løbet af et øjeblik. Løjtnanten kom næppe ind i skansen, som han forsøgte på. Jeg havde endnu engang fået ladet. Idet skuddet gik af, følte jeg et stød i venstre skulder; jeg vendte geværet om og slog løs med kolben, men min ene arm var kraftløs, og*

geværet blev straks slået fra mig. Jeg stod et øjeblik ganske forvirret, indtil en preusser fyrede sit gevær af lige mod mit hoved, og kuglen rev et stykke skind af min underlæbe. Da satte jeg mig ned og bad: ?Ske din vilje, Gud?. Kampen fortsatte måske et minut, da overgav vi os.

Af de to regimenter var der kun 575 mand tilbage, da der blev holdt mandtal efter kampen.

Meldingen

Endnu var den kommanderende general i stillingen ikke klar over, at angrebet var begyndt. Fra Dybbøl Mølle til brohovedet var der udstillet en række hornblæsere, som skulle give signalet. lang tone, når preusserne angreb. Men hornblæserne blæste ikke. De var blevet dræbt under formiddagens bombardement.

Imens fortsatte preusserne deres stormløb. De nåede hurtigt den tilbagetrukne linje, som de fandt ubesat, og de stormede Skanse 7. Et dansk forsøg på at tage skansen tilbage mislykkedes, og kl. 10.30 var skansen erobret.

Først da nåede den første melding om stormen pr. ordonnans frem til hovedkvarteret i brohovedet. General du Plat, der havde kommandoen den dag, gav straks ordre til alarmering af reserverne. 8. Brigade (9. og 20. Regiment) skulle rykke frem og besætte den tilbagetrukne linje, som han endnu troede var i danskernes hænder, og 2. Brigade (3. og 18. Regiment) skulle forsvare brohovedet. Kl. 10.35 underrettede generalen overkommandoen, der havde hovedkvarter i Ulkebøl Præstegård på Als. Telegrammet lød: *?Der høres stærk geværild i første linje. Reservebrigaderne i Sundeved alarmeres og besætte retrechementet?.*

Allerede uden for brohovedet mødte generalen og hans stab forsprængt mandskab fra 1. Brigade, og på grundlag af, hvad soldaterne fortalte, sendte du Plat på vejen ud i stillingen endnu to meldinger til overkommandoen. De afspejler, hvordan situationens alvor først efterhånden gik op for ham. Den første melding lød: *?Skanserne 4 og 5 er tagne. Vores afdelinger retirerer?. Den anden ?4 er tagen. Venstre fløj er opgiven?.*

Modangrebet

Da generalen nåede vejgaflen, hvor Åbenrå-vejen og Flensborg-chausseen støder sammen, var 8. Brigade allerede under fremrykning.

En soldat af 9. Regiment fortæller: *Frem i stormløb gik det over hele linjen. Trods jern og bly, blot fremad. Fremad mod fjenden. Der var alvor og kraft og vilje i angrebet, og ude i Vemmingbund kom Rolf Krake stolt og truende langsomt dampende op. Et rungende hurra på hele linjen, og tysken standsede, overdængede os med al den ild han formåede, vaklede og flygtede."*

Under rasende bajonetkampe nåede Brigaden næsten helt frem til den tilbagetrukne linje og Dybbøl Mølle, før angrebet gik i stå. Brigadekommandørens adjutant, sekondløjtnant Holbøll, fortæller: *Hvor besynderlig under alt dette at lægge mærke til den fred, der hersker i naturen. Det var en smuk forårsdag, stille vejr og dejlig solskin. En lærke fløj op og slog vedholdende sin glade trille, mens menneskerne nedenunder stormede mod hverandre og udbredte død og ødelæggelse.*

Højre fløj

Mærkelig nok synes General du Plat slet ikke at have haft blik for modangrebets taktiske betydning. Allerede da 8. Brigade gik frem, havde han prøvet at standse den, fordi han mente, slaget allerede var tabt. Angrebet blev kun gennemført, fordi brigadekommandøren, Oberst Scharffenberg, nægtede at adlyde ordren. Og nu, da angrebet lykkedes, så generalen ikke, at det gav ham mulighed for at redde 3. Brigade (16. og 17. Regiment), der endnu holdt skanserækkens højre fløj. Først da en af hans stabsofficerer gjorde ham opmærksom på det, gav han ordre til at brigaden skulle gå tilbage. Klokken var blevet 11.

Ordren nåede frem kl. 11.15, men da var preusserne også gået til angreb på denne fløj, så tilbagegangen blev yderst vanskelig. Kun besætningen i Skanse 10 nåede tilbage sammen med brigadens øvrige tropper. Skanse VII blev afskåret, men afslog alligevel to preussiske stormløb, før den måtte overgive sig kl. 11.30. Omtrent samtidig blev Skanse 9, hvis besætning heller ikke havde held med at slippe bort, stormet og erobret. Nøjagtigt tidspunkt for, hvornår skansen faldt, blev ikke noteret.

Tilbagegangen

Imens havde preusserne fået deres reserver frem på venstre fløj. Det havde hidtil ikke været muligt på grund af Rolf Krakes flankerende ild, men kl. 11,34 trak panserskibet sig ud af kampen og dampede ud af Vemmingbund, fordi man om bord mente, at kampen i land nu var afgjort.

Da preusserne gik frem med friske tropper, måtte 8. Brigade, som havde bidt sig fast i en linje tværs over Dybbøl Banke, vige.

En soldat af 20. Regiment fortæller om tilbagegangen: Kuglerne hvislede således om ørerne på mig, at jeg kunne mærke lufttrykket af dem; ligeledes slog de som en haglbyge om fødderne, så der stod en støvsky rundt omkring mig. Jeg gik imidlertid ganske langsomt tilbage, da jeg ikke kunne udholde at løbe. Med de øvrige tropper retirerede jeg til bag Sønderborg, hvor vi endelig var i sikkerhed. Af hundrede og nogle halvfjerdsindstyve mand blev vi kun nogle og fyrre tilbage i kompagniet.

8. Brigade, der før kampen talte 3.027 mand, led under modangrebet et tab på 1.399, deraf 403 døde, 427 sårede og 569 fangne. Begge regimentschefer, alle fire bataljonskommandører og 11 af de 16 kompagnichefer var blandt de faldne.

Tabene

Lidt over kl. 12 var alle afdelingerne nået gennem brohovedet og over broerne til Als. Til sidst fik 2. Brigade, der holdt brohovedet besat ordre til at trække sig tilbage og afbryde broerne. Kl. 14 var ordren udført. Dermed var kampene ikke endt. Reserverne på Als, bl.a. Livgarden, var gået i stilling i skyttegravene langs Allsund og lå hele eftermiddagen i skydefægtning med preusserne på den modsatte bred og batterierne på Als fortsatte kampen med de feltbatterier, preusserne havde kørt op på Dybbøl Banke.

Kampen havde kostet preusserne 1.201 mand deraf 263 døde, 909 sårede og 29 fangne. Danskernes tab var 4.821 mand, deraf 279 døde, 930 sårede, 2.976 fangne og 646 savnede.

Afslutningen

Da mørket faldt på, endte den blodige kamp, og Chr. Bredsdorff af 18. Regiment kunne endelig fuldende det brev, han var begyndt på om morgenen ovre i brohovedet. Han skrev det på en mark uden for Sønderborg, og tilføjelsen lød:

Så kom den da, den længe ventede storm, der har fejlet en tredjedel af vor lille hær bort, og vi har mistet Dybbøl. Hvorledes det er gået ude i løbegravene og skanserne, ved vi ikke, men det har sikkert været forfærdeligt der. Da alle var passeret gennem os i brohovedet, fik vi lov at retirere, hvorpå broerne blev afkastet. Harmens tårer løb Sergent Poulsen ned over kinderne, da vi måtte forlade Dybbøl. Ja, det har været en rædsom dag. Gud give os snart fred, eller dog våbenhvile, at vi kan puste lidt ud og komme til kræfter.

18. apr. 1864: Live opdatering fra Dybbøl: I dyb stilhed mønstres de preussiske tropper og gøres klar til angrebet. Fjendens artilleri er ligeledes klar til det endelige bombardement af de danske skanser. I Dybbølstillingen holdes de danske soldater klar til et eventuelt angreb ved daggry

I morgen kl. 10 indledes den preussiske storm. På den østlige side af Bøffelkobbøl har en stor masse af blå uniformer dog allerede nu taget form. De første 3 preussiske stormkolonner er på mønstringspladsen kl. 01.30 i nat, og en halv time senere er alle 6 kolonner samlet. I månelysets skær marcherer de lydløst ned mod den 3. parallel, som ligger i en afstand af kun ca. 400 m til de danske skanser. Længe før solopgang er omkring 10.000 mænd samlet i den forreste preussiske grav. På papiret udgør angrebsstyrken 11.500 mand, og i alt har preusserne ca. 37.000 mand til rådighed.

Dybbølstillingen og dens bemanning om morgenen den 18. april.

Preusserne har natten over fortsat beskydningen af den danske stilling, men i meget mindre grad end tidligere nætter. Der hersker derfor en ejendommelig stilhed over slagmarken. Selvom danskerne i længere tid har været vant til beskydning om natten og decideret bombardement fra solopgang til solnedgang, så er de nok alligevel ikke forberedt på, hvad der er dem i vente. Næsten hele det preussiske artilleri, 110 kanoner og morterer, vil indlede det preussiske angreb

med et kolossalt bombardement, som skal vare ved i 6 timer. Bombardementet starter kl. 04 og er sat til at stoppe præcis kl. 10.00, og derfor er urene i samtlige preussiske batterier blevet synkroniseret.

Netop som klokken slår 04, åbner de preussiske kanoner en uhyrlig ild. Granaterne fra ikke mindre end 102 kanoner rettes udelukkende mod stormangrebets første hovedmål: skanserne 1-6 i den danske stilling. Med et stort lysglimt oplyses himlen over Dybbølstillingen, og et inferno af larm bryder løs. Det samlede antal af granater, der affyres mod området mellem skanse 1-6 er blevet udregnet til 4.715. Over de 6 timer fra kl. 04-10 svarer det til, at skanserne modtager 13 granat i minuttet! Beskydningen er så intens, at den til tider synes at komme i salver. Tager man det preussiske bombardement af hele den danske stilling i sin helhed, inklusiv de danske positioner på Als, så affyres ca. 7.900 granat op til stormangrebets begyndelse. Det må frygtes, om der overhovedet er noget tilbage af den danske stilling, når preusserne blæser til angreb?

De forsvarende danske tropper i Dybbølstillingen udgør før bombardementet 9.733 mand. Men bemanningen i skanserne 1-6 på venstrefløj, som kommer til at tage imod den preussiske angrebsbølge, består kun af 1. brigades 2.163 mand. På højre fløj i skanserne 7-10 befinder 3. brigades 2.046 mand sig. 8. brigade bemander en tilbagetrukken linje ved baraklejren, der nu står nedbrændt og tom. De tæller 2.974. Ved brohovedet, hvor to pontonbroer leder over Als Sund til Sønderborg, har danskerne yderligere 2.600 mand fra 2. brigade. Alt i alt små 10.000 soldater, hvoraf dog kun lidt over 2.000 skal stå imod stormangrebets fulde kraft. De danske soldater holdes klar natten over, da man forventer et angreb omkring daggry.

I skanserne råder danskerne før bombardementet over i alt ca. 40 kanoner og 8 morterer. Flere af kanonerne er dog kun i stand til at affyre enkelte eller kun ét skud. I stillingerne og skyttegravene mellem skanserne er placeret yderligere 18 kanoner, i den tilbagetrukne linje 12 kanoner samt 3 morterer og til forsvar af det danske brohoved ved Als Sund er endnu 4 kanoner. Samlet set råder danskerne altså over 74 kanoner og 11 morterer. Dette kan måske virke af meget, men i forhold til det preussiske artilleri så bedrager antallet: Kanonerne er i overvejen grad af ældre typer med glatte løb, hvilket gør dem mindre præcise og ikke lige så vidtrækkende som preussernes. Dertil kommer det, at flere af kanonerne i skanserne som nævnt kun kan affyre ét eller enkelte skud. Dette har på den anden side måske ikke så meget at sige, for det er ikke sikkert at danskerne vil kunne nå at affyre nogen skud, inden de preussiske stormkolonner når frem til skanserne. På den strækning, som skal udsættes for stormen, er der kun 28 kanoner fordelt på 12 steder i skanserne, artilleristillingerne og løbegravene.

Endnu ved vi heller ikke hvor mange af kanonerne, der vil være funktionsdygtige, når det preussiske bombardement ophører. Det danske artilleri har længe været overmandet af det preussiske, og ansvaret for et effektivt forsvar af stillingen fald i høj grad på det danske infanteri.

Hvordan det kommer til at gå, får vi at se kl. 10 ...

Fra Peter Laue Petersens beretning om den 18. april:

Hele Natten igennem blev granaterne immer tættere og fløj udover vores telte og slog ned i vandet. Kl. 3 om morgenen turde vi ikke ligge længere i teltene. Så måtte vi på benene for at søge bedre dækning for granaterne.

Om den 18. april fortæller Peter Laue Petersen videre:

Kl. 6 om morgenen begav jeg mig på vej op efter Dybbøl Mølle, for jeg vidste at 20. regiment lå som reserve noget øster for Dybbøl Mølle. Der havde jeg mange bekendte. Det var nemlig min nabo, Hans Jensen, som jeg ville have opsøgt. Da jeg havde gået et stykke op over marken, nåede jeg den første bekendt, Jens Paulsen fra Viby. ”Nu hvorledes går det, Paulsen?” – ”Du ja, he’ æ de’ fo’ galt” – ”Sej mæ, vo’ ligger Hans Jensen henad?” – ”Han ligge’ de’ hen i en løfgrau” – ”Adjeu, Paulsen!” – ”Adjeu, Laue!” – Jeg gik videre og nåede løbegravene og gik et stykke langs med op, graven var helt fuld af soldater og endelig blev jeg Jensen vare. Han lå og sov med ryggen til mig nede i løbegraven. Jeg slog ham ned paa skulderen og sagde; ”Ligger du her og sover i en sådan granatild?”. Jensen sprang op og viste mig sin kappe; ”Her kan du se, nede ved Frederiks kom der en geværkugle gennem min kappe”. Der var 3-4 Huller, hvor kuglen var gået igennem. Så sagde han videre; ”I eftermiddag skal vi op på Als at ligge i kvarter, så vil jeg hjem”. Så sagde jeg; ”Hils dem alle hjemme, Adjeu Jensen”. – Men han kom ikke hjem, thi om nogle timer derefter var både han og Paulsen skudt.

Efter at have hilst på nogle bekendte fortæller Peter Laue Petersen:

Jeg løb tilbage til mit kompagni, hvor vi havde fået ordre: de 2 første sektioner til arbejde. Vi stod og ventede paa håndværkstøjet. I det samme kom der en vogn kørende med spader og skovle, da var det min broder Christen, der var i transport, han var kommen over broen og langs med Alssund til venstre for broen, thi vi stod omtrent lige overfor Slottet og ventede. Jeg sagde til ham, om han nok turde køre herover, thi af og til kom der en granat og slog ned i vandet. Vi fik aflæsset og Christen kørte tilbage over broen, alt hvad hestene kunde løbe. Så marcherede vi bagefter med skovl og spade på nakken. Vore geværer satte vi sammen i pyramider og tornystrene blev også liggende der ved geværene. Da vi kom over ad Sønderborg, skulde vi arbejde lige ved La Mottes Hus, thi der var en Rederadevej. Alle Husene her vare afbrændte og der var en del sager, som skulde af vejen.

Efter at have arbejdet med at rydde murbrokker væk i Sønderborg fortæller Peter Laue Petersen, hvordan de nu for alvor mærker, at slaget er i gang:

Vi arbejdede nogle timer, så fik vi et stykke brød og en snaps, men så havde de set os, og de begyndte at skyde efter os. Vi smed håndværkstøjet og løb op ad gaden. I det samme kunde vi høre geværskud og skydningen var heftig. Vi sagde til hverandre; ”De er ved at tage Skanserne, hvad skal vi gøre?”. Da vi samtalede oppe på gaden, (...) kom der en af de store runde kugler, så stor som en fuldmåne og slog ned lige ved os. Vi løb til side og smed os plat ned på gaden. Kuglen lå og trillede lidt inden den sprang i mange hundrede stykker, og ikke en af os blev sårede, blot mange vinduer gik i stykker. – Så løb vi op ad gaden, om bag byen og langs ned af kolonevejen, der kunde vi se, at det tyske fane vajede på skanserne 4 og 5. Så hvilken alarm, en rædsom skydning med kanoner og geværer og slaget var i fuld gang. Vi løb ned og over broen, hen til vore geværer, som alle lå strøede rundt paa jorden. Vi fik vores tornystre på og med gevær i hånden løb vi op til kompagniet, som lå oppe på Brohovedet, i en tæt regn af geværkugler. (...) da vi løb over broen (...) mødte vi en del af 20. regiment, som kom i vild uorden over broen og vare helt sykkederert [sandsynligvis "oprevet", red.].

Peter Laue Petersen fortsætter sin beretning om den 18. april, hvor han og hans kompagni netop har trukket sig tilbage til Als over broen, der efterfølgende er blevet sprængt i luften:

Så snart vi var kommen over broen, var der åbent hav mellem os og fjenden. En del blev der skudt, da vi løb over broen, jeg måtte hjælpe at bære en langs op ad Sønderborg, og han kunde ikke tale. Vi satte ham for at hvile os, thi han havde fået en granatstump i ryggen. Jeg blev ved med at bære på den sårede helt op til købmand Bondesen, (...) der stod Christiansen i døren med en flaske rom og en flaske brændevin, en i hver hånd. Han kendte mig, og råbte straks jeg skulde komme hen at få en tår af flasken. Så var der en anden, som hjalp at bære den sårede i mit sted og jeg kom hen og fik noget at drikke som smagte mig fortræffeligt, thi vi svedte, så der ikke var tørt hår på vores hoved. Vi var i fuld bepakning med kappe på, og et mildt og varmt vejr, var det den dag. Derefter kom vi om at ligge på kolonivejen langs med kirkegården, og hvor vi lå ned bag et lavt gærde. Der kunde vi se over på Dybbøl, over på slagmarken, hvor de døde og sårede soldater lå mellem hverandre. Nogle vilde stå op, men faldt igen og måtte vente til de blev samlede op. Vi havde ikke ligget der ret længe, før der kom en granatstump og slog mig ind på tornysteren, men den var mat og gjorde mig ingen skade. Mens vi lå der, kom der en del transportvogne, som skulde ned til broen for at hente sårede, og der iblandt var også skag mand Jørgen Lassen ved Hørup Kirke. Jeg råbte til ham; ”Vend du hellere om igen, for du kan let blive skudt, inden du kommer ned til broen”. Jørgen kørte et lille stykke længere hen, vendte vognen og kom tilbage alt hvad hestene kunde løbe. (...).

18. apr. 1864: Live opdatering fra Dybbøl: Danskerne er over hele linjen presset tilbage. Preusserne sætter et angreb ind mod brohovedet – den sidste danske stilling

Med stor voldsomhed og fart har de preussiske stormkolonner erobret de danske skanser samt den tilbagetrukne danske linje og herefter kastet et dansk modangreb tilbage. Danskerne har kun én forsvarsstilling tilbage – brohovedet. Der synes ikke længere at være noget håb for Dybbølstillingens overlevelse.

Preusserne har ved stormangrebet **kl. 10** erobret de danske skanser og presser danskerne længere og længere tilbage. Den danske 8. brigade udførte **kl. 11** et modigt modangreb, som

under betydelige tab sinkede det preussiske fremstød og flere steder trængte det tilbage. Men danskerne er i sandhed oppe mod overmagten, og inden længe er også 8. brigade trængt tilbage. Samtlige danske styrker er nu på tilbagetog ned mod den danske forsvarsstilling ved de 2 pontonbroer over til Sønderborg og Als.

Kl. 12 er de retirerende danske styrker på vej mod brohovedet, og kampen om Dybbølstillingen er således nu indskrænket til et forsvar af brohovedstillingen. General du Plat, hans stabschef, major Schau, og vicesstabschef, major Rosen, overvåger tilbagetrækningen, så den ikke uarter sig til decideret flugt. General du Plat bevæger sig roligt ned af hovedvejen men bliver pludselig ramt og dødeligt såret. Få øjeblikke efter rammes både major Schau og Rosen af samme skæbne. Danske soldater forsøger forgæves at komme hen til generalen og bringe ham i sikkerhed, men forgæves.

Han må efterlades død på kamppladsen. Rosen dør ligeledes, mens Schau er dødeligt såret. General Steinmann overtager kommandoen efter du Plats død, og resterne af 1., 3. og 8. brigade når tilbage til forsvarsstilling ved brohovedet og sendes med det samme videre over broerne til Als.

Omkring samme tid bliver soldater fra den danske livgarde i Sønderborg beordret over den ene bro for at tage plads i brohovedstillingen. I et sublimt eksempel på stiltiende mod og disciplin krydser livgarderne broen under kraftig preussiske granatild, bare for at blive beordret tilbage, da deres tilstedeværelse i stillingen ikke længere vil gøre nogen forskel. De marcherer derfor stålsat tilbage over broen, stadig under kraftig beskydning og mister 12 døde og 15 sårede. Overkommandoen vælger ikke at sende flere infanterienheder fra Als over broerne, da man erkender, at det kun vil have nyttesløse tab til følge.

Kampen om det danske brohoved udarter sig efterhånden til en artillerikamp. De danske batterier på Als beskyder med stadig stigende voldsomhed de avancerende preussiske tropper. Det preussiske feltartilleri, som nu tæller 34 kanoner, forsøger at imødegå dette, og de bliver støttet af yderligere kanoner, som preusserne har bragt frem til den erobrede skanse 6. Den preussiske fremrykning mod brohovedet kan ikke bremses, men fortsætter langsomt.

Kl. 12.30 beordrer den preussiske prins Friedrich Carl, stadig på sin observationspost på Avnsbjerg, et angreb på brohovedet, hvis omstændighederne tillader det. Tilfældighederne vil det sådan, at general Gerlach omkring 15 min. senere beordrer den fuldstændige danske tilbagetrækning til Als. Danskerne besidder endnu brohovedstillingen, og formår indtil videre at holde preusserne på en afstand af ca. 500-600 m. **Kl. 13.30** gør preussiske styrker et enkelt forsøg på et fremstød. De når ind på en afstand af mindre end 200 m men holdes stangen af heftig geværlid fra bl.a. dele af 2. brigade.

Kan danskerne mon nå at afværge katastrofen og få resterne af hæren trukket tilbage til Als, inden preusserne også erobrer brohovedet og gør det hele forbi?...

18. apr. 1864: P. Laue Petersen og hans kompagni marcherer af sted for at holde vagt om natten og får en tønne rom at styrke sig på

Da det nu var tæt til aften, marcherede vi hen til Christian Karbergs Hørfabrik. Der stod en stak halm. Der fik hele kompagniet ordre til at binde hver et knippe halm, og da dette var gjort, stak vi bajonetten i halmen. Så blev der kommanderet; ”Gevær i Hvil!” (Gevær über), og så marcherede vi langs ned ad Sønderborgs Storegade, ned ad Store Rådhusgade og bøjede om ved hjørnet af Hotel Alssund og om ad Søndergade, hvor vi skulde have vagt om natten. Denne marchtur med halmen på nakken, ca. 200 mand, var et smukt syn at se på, men alle beboerne i Sønderborg by vare for længe siden flygtede, og altså var der ingen tilskuere. Da vi havde nået bestemmelsesstedet, hvor vi skulde blive om natten, spredte vi halmen på gaden, hvor vi lagde os hvem der ikke skulde stå post. I midlertidig varede det ikke længe før vi spurgte, om der var kommet en hel stor tønne Extrax, en slags rompunch, som smagte godt. Denne tønne stod på en vogn ligesom en ajletønne, og bagpå var en hannik [hane]. Vi behøvede blot at dreje om. I et øjeblik var en 3 pælgs flaske fyldt. Der var mange der drak dem fulde, og natten gik hurtigt hen for os. Nogle sang, andre havde slæbt en del træ sammen og tændt ild i det, så hele Søndergade var helt oplyst af vagtblus.

Fra det øjeblik preusserne stormede skanserne kl. 10 har de danske styrker været presset tilbage. Et frygtløst modangreb blev sat ind af den danske 8. brigade men forgæves. Danskerne er definitivt

besejret, men endnu har man afværget den totale katastrofe, i og med at den slagne danske hær trods alt ikke er blevet tilintetgjort. Tropperne er nemlig lige nu i gang med at trække sig over til Als og afskære fjenden samme mulighed.

Netop nu, **kl. 14**, bliver den nordlige pontonbro skilt ad af danskerne, og tropperne fra 2. brigades 18. regiment trækker sig som de sidste over til Als. Herefter beordres også den sydlige pontonbro ødelagt, og igen viser danske tropper stålmod under heftig beskydning. Denne gang er det de danske ingeniørtropper, som under både granat- og geværlid af særdeles kraftig karakter samt uden nogen form for dække, udfører deres arbejde med rolig effektivitet.

Kl. 14.03 modtager de preussiske øverstbefalende på Avnsbjerg beskeden: ”Brohovedet er vores”. Belejringen og stormen på Dybbøl er forbi. På 4 timer har preusserne stormet skanserne i den danske frontlinje, erobret den tilbagetrukne linje, afvist et modangreb og besat hele den danske stilling – en imponerende, hvis ikke fejlfri, militærbedrift.

Artilleribeskydning fra begge sider fortsætter ind til mørket falder på. Fra danske side går man i stilling i Sønderborg og langs Als Sunds kyststrækning. Als må nu blive Danmarks nye forsvarsposition.

Slaget ved Dybbøl har været voldsom og blodig. Preussernes tab lyder på 1.201 mand, heraf er 263 døde, 938 sårede. Danskernes tab er noget højere – og ikke mindst mere betydelige, fordi den danske hær råder over betragteligt færre soldater end preusserne og østrigerne. I alt mister den danske hær 4.821 mand: 379 døde, 491 sårede, 3.305 tilfangetagne (heraf 429 sårede) og 646 savnede.

Dybbølstillingens erobring, en bydende politisk nødvendig for Bismarck, er nu blevet indfriet. Der er ikke længere nogen dansk militærtilstedeværelse på Slesvigs fastland, hvilket Danmark i modsatte fald kunne have udnyttet politisk under den forestående konference i London. Den danske hær er imidlertid ikke blevet tilintetgjort, og derfor har preusserne endnu ikke opnået den totale sejr.

Kun Gud ved, hvad fremtiden mon bringer for Danmark.

Peter Henrik Claude (kaldet Glode) du Plat (28. september 1809 i København – 18. april 1864 i Dybbøl)

Ved krigsudbruddet i 1864 havde han kommandoen over 2. division der stod på Dannevirkes højre fløj, og var iblandt de officerer der anbefalede en tilbagetrækning fra Dannevirke. Efter tilbagetrækningen til Dybbøl og Als, var han en af de 2 generaler der skiftes til at have kommandoen i Dybbøl stillingen.

Han var modstander af at forsøge at holde stillingen og den 16. april opfordrede han General Gerlach, der var medtagen af sygdom, til at melde sig syg. Han ville så, som ældste general, føre hæren tilbage til Als. Under stormen på Dybbøl blev han dræbt af en kugle, imens han forsøgte at få de vigende tropper til at holde stand. Han blev begravet på Sønderup Kirkegaard.

Den 16. april 1864, to dage før det afgørende slag, forsøgte general du Plat at få den øverstbefalende general Gerlach til at trodse de hovedløse politiske krav om at forsvare de sønderbombede stillinger ved Dybbøl til de yderste. Gerlach var enig i synspunktet, men han turde ikke modsætte sig København, selv om general du Plat tilbød at tage ansvaret for tilbagetrækningen.

DAGEN DERPÅ

Næste dag, den 19. april 1864, var der ro på krigsskuepladsen. Danskerne slikkede deres sår, preusserne fejrede deres sejr.

Af Lars Lindeberg, 1964

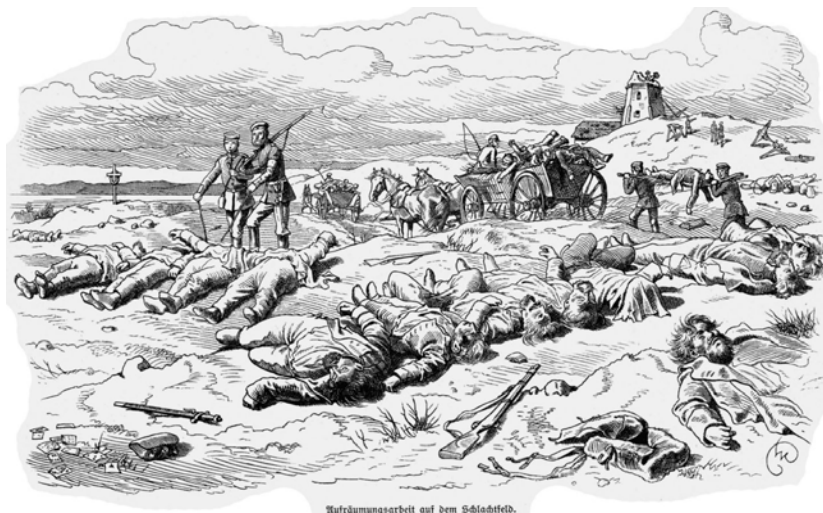
Skanse 4: Skanse 4, da det hele var forbi. Preussernes kanoner havde skudt alt sønder og sammen. Her ses broen indtil Skansen. På toppen af Dybbøl Banke spillede et militærorkester hele dagen den ny komponerede "Düppeler Sturmarch".

Fra Als kunne man også se et par fotografer i arbejde på de erobrede skanser. Det var Junot fra Hamborg og Brandt fra Flensborg, der på prins Friedrich Karls ordre lavede en hel serie optagelser, der skulle forevige prinsens krigeriske bedrift.

Imens kunne prinsen glæde sig over et telegram, hans farbror, kong Wilhelm havde sendt ham fra Berlin. Det lød: *"Næst efter hærskarernes herre har jeg min tapre hær og din føring at takke for den glørværdige sejr i dag"*.

Dybbøl Banke efter stormen den 18. april 1864. Maleren Wilhelm Camphausen besøgte slagmarken dagen efter slaget og tegnede skitser til dette billede.

På billedet samles de døde soldater og køres i bondevogne til massegravene (fællesgravene). I baggrunden ses den ødelagte Dybbøl Mølle. De døde danske soldater er tydeligvis blevet plyndret for værdigenstande - tøj og tornystre er gennemrodet. Støvlerne er også fjernet.

Træsnit efter skitse af W. Camphausen.

Dagen efter det blodige slag den 18. april 1864 bliver parterne enige om en våbenhvile fra kl. 12.00 til 18.00 (forlænges til 19.00), hvor de sidste sårede kan samles op, og de døde kan blive begravet. Hovedparten af de danske døde begravnes i store massegrave rundt om på Dybbøl Banke, hvoraf den største indeholder 209. De fleste preussiske døde begravnes rundt om på kirkegårdene i området, men enkelte begravnes på Dybbøl Banke. Bl.a. 25 i en af fællesgravene på toppen af Dybbøl Banke.

Tabene den 18. april beløb sig til:

Preussiske tab: 1201 døde og sårede

Danske tab: 1669 døde og sårede samt 3131 u sårede fanger og desertører

Nogle af gruppen "u sårede fanger og desertører" kan være døde, da de specielt danske afdelingers tabslistes er mangelfulde.

4. DIVISION GÅR TILBAGE

Ligene af de faldne officerer udleveres.

Af Lars Lindeberg, 1964

Først den 20. april 1864, fik General Hegermann-Lindecrone, der stadig stod med 4. Division mellem Silkeborg og Skanderborg, meldingen om Dybbøls fald.

Samtidig modtog han efterretninger om, at fjenden igen var under fremrykning nordpå mod hans stilling. Men heller ikke denne gang mente generalen sig stærk nok til at yde modstand, og i løbet af dagen traf han forberedelser til at gå tilbage om aftenen stod hans styrker fordelt på følgende måde: Hovedstyrken 1. og 2. Kavaleribrigade lige nord for Silkeborg, Vestre Strejfkorps ved Nørre Snede, Østre Strejfkorps nord for Horsens. Et lille kompagni under Premierløjtnant Dahl stod ved Rye, og en lidt større styrke under Oberstløjtnant Bech bevogtede overgangene Ved Fuldbro og Nybro mellem Mossø og Skanderborg Sø. En enkelt Eskadron var sendt vestpå og stod nu i Herning. Dermed var 4. Divisions andet tilbagetog begyndt.

Levningerne af Frederik VII's bro over Alssund, hvor en officers lig er i færd med at blive udleveret ved en preussisk parlamentær.

Gravningene af Frederik VII's Grav paa Alsind; en Officers Lig afhentes ved en Parlamentær.

Efter det blodige slag om Dybbølstillingen den 18. april 1864, lykkedes det danskerne at ødelægge de to pontonbroer over Alssund inden de preussiske styrker kan fortsætte og dermed også erobre Als. På resterne af broen ses en udveksling af faldne officerers lig via en parlamentær. Ligene sejles fra resterne af den ene af pontonbroerne over til Als, hvorefter ligene af danskerne

sejles til København.

Frederik den 7. pontonbro var anlagt i 1856 i forbindelse med bygningen af Chausséen (Flensborg landevejen mellem Sønderborg og Flensborg). I 1864 suppleredes denne pontonbro af yderligere en, som blev anlagt af militæret i forbindelse med klargøringen af Dybbølstillingen. Der var vitalt med en god forbindelse mellem Als og den fremskudte Dybbøl stilling. En tredje bro blev planlagt men aldrig bygget færdig.

Strandvagterne på Als havde den dag intet usædvanligt at melde. Den eneste kontakt man havde med fjenden var, da preusserne om aftenen ved en parlamentær afleverede ligene af General du Plat og andre højere officerer, der var faldet under stormen på Dybbøl.

Andreas Bernstorff, 21.10.1811-19.4.1864, officer. Født på Grünhorst ved Sehested, død på Pastorallazarettet, Broager, begravet i Kbh. (Ass.).

En soldat af 5. Regiment fortæller: "*Flere gange blev jeg sendt over for at hente lig af faldene. Oberst Bernsdorff, chefen for 17. Regiment blev os udleveret i lappet skjorte, liggende i et dækken. Alt det andet var plyndret.*

På Brigadekommandør, Oberst Lassons uniform var alt sølvet på krave og benklæder skåret af".

Peter Laue Petersen fortæller om dagen efter det store slag:

Da det siden blev hen paa Formiddagen, begyndte vi at kigge over

til Preusserne. Alt havde været roligt hele Natten. Vi kunde jo ikke vide, om de vilde at begynde at skyde igen, men alt forblev roligt. Preusserne havde lagt i de Telte, hvor vi den foregående Nat havde ligget og disse Tæpper, som vi ikke fik med da vi redere rede over broen, dem gik Fjenden nu og legede med, tog dem over Hovedet og løb rundt om Teltene. Om Middag marcherede vi fra Søndergade ud til Sundsmark Barakkerne.

Fra Agnes Gads dagbog 19. april 1864:

I dette Øjeblik siges for ganske vist, at Dybbøl endelig er taget (?) Tropperne i Vejle siges at skulle nordpå; 20,000 Preussere ventes!!!

Det gør godt at læse i avisen det smukke digt fra Andersen:

Danmark:

“Endnu er ej Danmark en Kæmpegrav
Med styrtede Bautastene;
Det er et Træ i det salte Hav,
Med friske og sunde Grene;
Det tør ej fældes og kastes hen:
Gud kan ydmyge, men løfter igen.

Om Kæmpefugle med voldsom Klo
End søge det Træ at flænge,
Vorherre dog vil, det i Kraft skal gro
Med Blomster og Frugter længe.
Ej Danmark fældes og kastes hen:
Gud er vor Hjælper, vor frelsende Ven!

I Natten lyse nu Stjernes kud
Af unge Hjerter, som briste;
Et lille Folk, i Fortrøstning til Gud
Og sin Ret, holder ud til det Sidste:
I Sammenhold, folkelig Tanke og Tro
Danmark skal sejre og blomstrende gro!”

Ja, Gud lægge hertil sit amen! Nu gå fader, Sofie og jeg til Karensdal; jeg har ingen rigtig lyst; men ligeså godt det, som at sidde hjemme. Gud se i nåde til os alle, hver enkelt iblandt os!

KONGEORD PÅ TYSK OG DANSK

Preussisk kongebesøg, dansk kongeproklamation.

Af Lars Lindeberg, 1964

Preussiske sejrparade: Næsten 20.000 preussiske soldater marcherer under sejrparaden ved Gråsten den 21. april 1864 forbi den preussiske konge.

Kongen af Preussen, Wilhelm I, kom den 21. april 1864 til Sundeved. Om eftermiddagen defilerede Dybbøl stormtropperne forbi ham ved Adsbøl til tonerne af "Düppeler Sturmmarch", og bagefter holdt kongen en tale til mandskabet, hvori han takkede soldaterne for den strålende sejr.

Det gik knap så pompøst til på Als, hvor en proklamation, som kong Christian IX havde tilsendt hæren samme dag, blev oplæst for tropperne under gevær. Kongens hilsen lød:

"Tapre soldater, uforsagte, brave kammerater. Efter et forsvar, der vil mindes til de sildigste tider, har armeen måtte vige tilbage fra Dybbøl-stillingen til Als. Tunge havde de lidelser været, som ledsagede kampens udvikling, og uforglemmelige er de store og smertelige tab, som dens sidste dage har medført, men ved Guds hjælp vil både lidelser og tabene ikke have været forgæves. Jeg bringer Eder min og folkets inderlige tak for Eders udholdende og opofrende heltemod."

General Hegermann-Lindenchrone havde stadig travlt med at forberede sit tilbagetog, men kun 1. og 2. Kavaleri-brigade trak sig lidt længere nordvest på fra Silkeborg den dag. De øvrige afdelinger blev stående i deres stillinger.

Foran Fredericia var alt stadigt roligt.

General Hegermann-Lindenchrone var i krigen 1864 kommandør for den danske 4. Division.

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 21. april marcherede vi derfra, for at optage forposttjenesten på Als. Vort kompagni kom til ligge ved Bosagerbatteri, men alt var roligt, der hørtes ikke et skud og da klokken var 12 om natten, stod jeg just post, og da blev det os bekendt, at der var Våbenstilstand, og det blev således bekendt: en Hornblæser over fra fjenden red langs med Allsund og blæste Våbenhvile. Ligeledes på dansk side. Alle Posterne blev straks nedtaget og regimentet samlet og marcherede til Augustenborg, hvor jeg lå i kvarter ved Boelsmand [gårdejer, red.] Peter Petersen, Langdeel. Der lagte vi 100 mand. Jeg lagte oppe på jolden, lige over loen. Jeg havde lagt mig tæt ved joldgabet, og om morgenen, da jeg blev vågen, lå begge mine støvler nede paa lo gulvet. Jeg vidste slet ikke jeg lå så nær ved det farlige gab.

Fra Agnes Gads dagbog 21. april 1864:

Efter de Efterretninger vi i aftes har modtaget fra Kolding, og som vare bragte dertil byen af en Officer, som overværede kampen ved Dybbøl i mandags d. 18., have Preusserne erobret Dybbøl skanserne samt Brohovedet efter en lang og rasende kamp. Henved 2000 danske er tagne til fange. Men 1600 Preussere lå døde paa pladsen, og en masse vare sårede. Blandt dem skal også være den tapper Kaptain Anker. En Mængde danske Officerer skulle være faldne, – også en General, men hvilken, endnu ubekendt.

Johan Peter Andreas Anker (Ancher) (22. februar 1838 på Almegård i Knudsker Sogn – 27. januar 1876 i København)

Han blev ansat som artillerikommandør for skansen nr. 2 i Dybbølstillingen, og da det artilleris tiske angreb på denne begyndte, udmærkede han sig ved et sjældent mod og en dygtig benyttelse af skansens riffelkanoner (i hvilken henseende han dog må dele æren med skansens anden artilleriofficer, løjtnant Carl Castenschiold), så han henledte først fjendens og dernæst det danske folks almindelige opmærksomhed på sig. Ved stormen 18. april var der således givet befaling til, at Anker skulle fanges levende, hvilket også lykkedes, ligesom hans billede er anbragt på det tyske sejrmonument i Berlin, hvorpå en fremstilling af stormen findes. Allerede forinden kampen

den 18. var Anker blevet udnævnt til Ridder af Dannebrog; senere skænkede en del medborgere og medborgerinder ham en æressabel, og endelig udnævntes han til karakteriseret premierløjtnant i den bornholmske milit. Fredstjenesten passede dog ikke for Anker, og han beholdt derfor i 1865 sin afsked. Han døde 27. januar 1876.

Han er begravet på Garnisons Kirkegård.

Carl Vilhelm Behagen Castenschiold (14. februar 1837 på Borreby – 23. juli 1919 sammesteds)

Efter at have taget præliminæreksamen 1855 i København gik han til Den polytekniske Lærestanstalt og afgik der fra som kandidat i mekanik 1861. Straks efter meldte han sig som officersaspirant og udnævntes i 1862 til sekondløjtnant i artilleriets krigsreserve. Som sådan indkaldtes han i november 1863 med garnison i Sønderborg, og han var nu meget virksom ved Dybbølstillingens armering. Det var dog navnlig som kommandør for skanse nr. 2, i det han skiftede med løjtnant Johan Anker, at han fik lejlighed til at udmærke sig. Så længe han var i skansen, der i særlig grad var mål for preussernes ild, var han utrættelig i at udbedre skaden og i at opmuntre folkene, medens han oftere med held optog kampen med de tyske kanoner.

18. april kommanderede Anker i skansen, hvorfor Castenschiold, så snart angrebet begyndte, gik til nordre brohoved, senere til kirkebatteriet, hvor han blev såret. Dagen i forvejen havde han fået Ridderkorset.

KAMP UNDER TILBAGETOGET

Fjenden rykker langsomt efter 4. Division.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det kom kun til kamp en enkelt gang under General Hegermann-Lindencrones andet tilbagetog op gennem Jylland. Den 2. april 1864 blev en dansk patrulje på fem Dragoner overrasket af en noget større østrigsk husarpatrulje på landevejen syd for Horsens.

Under kampen dræbte en af Dragonerne, Rasmus Nielsen hed han, østrigernes anfører, men i det samme fik han selv et sabelhug over panden og styrtede af hesten. Østrigerne jog videre for at fange resten af Dragonerne. Det lykkedes ikke, og da de vendte tilbage for at hente den sårede Dragon, var også han væk. Husarerne vidste ikke, at han fulgte dem med øjnene gennem sprækkerne i gavklædningen i en lade, hvor han havde gemt sig.

Da østrigerne havde opgivet at lede og var redet bort, tog gårdens folk sig af den sårede. Han blev forbundet og lagt til sengs, og efterhånden kom han sig nogenlunde. Senere vendte han - i civilt tøj - tilbage til sin afdeling og gjorde resten af krigen med.

Ny General

General Hegermann-Lindencrone trak sig yderligere tilbage den dag 1. og 2. Kavaleri-brigade, generalens hovedstyrke, gik om natten i bivuak omkring Funder og Seilling. Vestre strejfkorps nåede Brande, østre strejfkorps Støring. Dahls kommando besatte Silkeborg, mens Bechs gik i stilling ved Låsby.

Først samme formiddag var fjenden begyndt fremrykningen nordpå. I løbet af de foregående dage var 9 Bataljoner og 12 Eskadroner østrigske og preussisk tropper blevet samlet i Vejle. De blev underlagt den preussiske General Münster, der fik til opgave at trænge frem til Limfjorden og besætte Jylland. Inden aften nåede Münsters styrke Horsens.

Hverken fra Als eller Fredericia forelå meldinger om kamphandlinger.

Fra Agnes Gads dagbog 22. april 1864:

Rygtet forsikrer, at vi have tilbageerobret Dybbøl (?) Et andet påstår, at tyskerne aldrig have været i fuldstændig besiddelse af samtlige skanser (?) Men Preusserne rykke stærkt herop efter

KRIGSMINISTEREN VIL RØMME FREDERICIA

Overgeneralen prøver at få ministeren fra ideen.

Af Lars Lindeberg, 1964

23. og 24. APRIL

Det danske hovedkvarter blev d. 23. april 1864 flyttet til Assens på Fyn, og ved ankomsten modtog den danske øverstkommanderende, General Gerlach, helt uventet følgende skrivelse fra Krigsminister Lundbye i København:

"Hr. General. Jeg er urolig for Fredericia. Uroen skriver sig derfra, at jeg ikke øjner nogen egentlig grund, hverken militær eller politisk, til at søge at holde den fæstning. Man må sikkert helst

ganske forlade den, et foretagende, som jeg er villig til at gå ind på, hvis min mening er overensstemmende med Deres Excellenses i så henseende."

Bestyrtet

Næste morgen, den 24. april 1864 svarede General Gerlach telegrafisk på krigsministerens forslag således: "*Efter Dybbøl-stillingens fald er Fredericia det eneste offensive punkt og formenes derfor ikke at burde rømmes. I alt fald bør fjenden først vise, at han alvorligt vil angribe fæstningen. Nærmere udtalelse skriftligt*".

I sin skrivelse gjorde generalen opmærksom på, at Fredericia var langt stærkere en fæstning end Dybbøl-stillingen, og efter de erfaringer, der var høstet her, ville byen kunne holdes længe. Desuden ville Fredericia binde en stor fjendtlig styrke, så besættelsen af Jylland vanskeliggjordes. I så henseende spillede Fredericia, efter generalens mening, en meget større rolle end Als.

I vildrede

Oppe i Jylland fortsatte General Hegermann-Lindencrone sit tilbagetog, og for at skuffe fjenden besluttede han at sprede sine styrker over et stort område. Kun 1. Kavaleri-brigade skulle sættes over til Mors. 2. Kavaleri-brigade skulle gå over Limfjorden ved Ålborg. Vestre strejfkorps var efterhånden nået til Herning, Dahls kommando havde trukket sig nordpå til Kjellerup, mens Bechs kommando og østre strejfkorps havde besat henholdsvis Frijsenborg og Foldby.

Münsters Preussisk-østrigsk division fulgte kun langsomt efter. Generalen var i vildrede med, hvilken vej hans modstander gik. Selv rykkede han frem til Silkeborg og Skanderborg, så han forholdsvis hurtig kunne vende sig enten mod Viborg eller Århus, når han fik nærmere underretning.

Ved Ålborg var de danske ingeniørsoldater allerede i gang med at slå broer over Limfjorden, så de danske styrker hurtigt kunne bringe sig i sikkerhed på den nordlige bred, og alt jernbanemateriellet på den midtjyske bane blev ført til Skive, hvor man fjernede stempler og andre vigtige dele fra lokomotiverne, så fjenden ikke kunne få nytte af dem.

* * *

23. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Dansksindede embedsmænd spottes af danske aviser.

Fra hendes dagbog kan man den 23. april 1864 læse: »Det var en stor Glæde, i går at modtage brev fra vor kære gl. tante Ane i Haderslev. Det var kun et par dage gammelt og svar på mit. De have for tiden ingen indkvartering og leve for så vidt godt. Men de have megen sorg og ærgrelse af de rygter som "Fædrelandet" og "Dagbladet" udbrede trindt om i Danmark om dem, - idet de handler efter deres bedste overbevisning, som tro danske undersætter. Det var i høj grad ubehageligt, at Huss blev af den tyske civilregering beordret til at overtage den afsatte Laurids Skovs embede. Efter nogen betænkning bestemte han sig dog dertil, navnlig efter at have talt med Skov selv derom, som den bedste måde at tjene Landet på(?) De gl. Fuldmægtige osv. blive så, og alt går så vidt muligt i de gl. folder. Huss meldte derpå øjeblikkelig til regeringen i København, at han havde midlertidig overtaget bestyrelsen af begge amtstuer. Det er sandelig også svære forhold at begå sig under! De

stakkels mennesker ærgrer sig overordentligt over de rygter, der cirkulere om dem. Min kære Anna er da rask, - Gud velsigne hende! Dagmar Aschlund blev også glad over hilsenen herfra egnen, da hun netop havde hørt sådanne gruelige rygter om, hvorledes det så ud i Hjemmet!«

24. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: »Der er ingen Tvivl mere om vort Tab«

Denne dag i 1864 blev en barnedåb forstyrret, da et østrigsk regiment ville indlogeres, hvor der skulle holdes fest efterfølgende. Derudover er meldingen om det endelige tab af Dybbøl nu nået til Børkop: Ak, der er ingen tvivl mere om vort tab. Efter Kolding Avis meddeles følgende beretninger fra Overkommandoen til Krigsministeriet af 19. april: "Efter at beskydningen i går nat havde været stærk og ved daggry endnu var blevet heftigere, vare værkerne omtrent ganske demolerede. Om begyndelsen af angrebet, som skete pludseligt, savnes endnu enkelthederne. Da skanserne 4 - 5 og 6 vare tagne, måtte venstre fløj opgives og retraiten begyndte. Men angrebet blev da så voldsomt, at reserven fra barakkerne ikke kunde holde kampen stående og retraiten fortsatte under betydelige tab. General du Plat, der straks ved fægtningens begyndelse var ileet frem til 1. linje, faldt hårdt såret tilligemed sin stabschef og overkommandoens souschef i fjendens hænder. Den aldeles overvejende del af 1. Brigade "2. og 22. Regiment" savnes. Af 8. Brigade "9. og 20. Regiment" er næppe halvdelen tilbage. Højre fløj iværksatte sin retraiten forholdsvis heldigt, dog heller ikke uden betydelige tab. Brohovedet holdtes af besætningen indtil afdelingerne havde samlet sig og taget stilling på Alssiden. Dets kanoner var imidlertid demonterede af den overordentlig heftige fjendtlige ild. Artilleriet i stillingen (50 til 80 kanoner) er gået tabt. Indbragt til Als er, omtrent 100 døde og 6 - 800 sårede. O, Danmark, vort kære Fædreland!

Peter Laue Petersen er indkvarteret i Augustenborg og fortæller:

Den 24.april marcherede vi derfra ud til Kær by, hvor vi kom til at ligge hos Boelsmand [gårdejer, red.] Kæssel (Kæstel). Der lagte vi hele kompagniet. En stige blev sat til lågen, og vi begyndte at krybe op på hilden [loftet over stalden, red.]. Mørkt var det, og indstigningen gik langsomt. Til sidst var hele hilden pakket og straks sov alle mand den sødeste søvn med tornisteren til hovedpude. Men ak, den søde søvn varede kun kort, thi kl. 12 blev vi udblæst, og hele kompagniet kravlede ned ad stigen igen, indtil hilden var tom. Det varede længe, inden den sidste mand kom ned ad stigen. kompagniet blev opstillet, vi stod der og ventede en ½ times tid. Da kom der 2 transportvogne med spader og skovle, og vi skulde paa arbejde. Hver Mand fik en spade eller en skovl, og så gik vi på arbejde med geværet på den ene skulder og spaden på den anden. Mørkt var det, og af og til blev der gjort holdt, og så snart kompagniet stod stille, lagte vi os alle ned på jorden, og om et øjeblik sov vi ind. Så lød det atter: "March!" og soldaterne var alle på benene igen. Omsider nåde vi til bestemmelsesstedet, hvor vi skulde arbejde. Så fik hver 2 mand et stykke anvist og om et øjeblik var hele kompagniet i arbejde og en løbegrav var færdig. I morgenstunden marcherede vi tilbage til vort gamle kvarter igen. Det var den 25.april.

RØMNINGEN AF FREDERICIA BEGYNDER

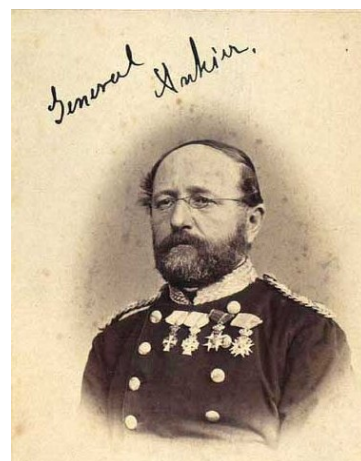
Telegrafisk samtale mellem krigsministeren og Fredericias kommandant.

Af Lars Lindeberg, 1964

Trods General Gerlachs modstand fastholdt krigsminister Lundbye sin beslutning om Fredericias rømning, og den 25. april 1864 telegraferede han til hovedkvarteret i Assens: *"Min i skrivelse af 23. ds. Udtalte mening skal sættes i værk. Nærmere tjenstlig skrivelse herom kan snart imødeses. Hold sagen så hemmelig som mulig under de første forhandlinger"*.

Samtidig ankom Major Ankjær, krigsministeriets direktør, til Assens. Efter en samtale med General Gerlach indså også han det formålsløse i at rømme Fredericia og telegraferede straks til krigsministeren for at få tilbagekaldt ordren. Men Lundbye lod sig stadig ikke røkke.

Om aftenen telegraferede overkommandoen krigsministerens ordre videre til Fredericias kommandant, General Lunding, som blev forfærdet. Næste dags eftermiddag, den 26. april 1864, fandt følgende telegrafiske samtale sted mellem General Lunding og krigsminister Lundbye:

Samtalen

Lunding: *Er evakuationen uigenkaldelig bestemt? Den vil forvolde et meget stort tab af materiel, og muligvis vil det ikke lykkes at få de sidste afdelinger over, da man kun har tre jerntransportbåde.*

Lundbye: *Ja, den skal udføres. Transportmidler må rekvireres om fornødent til afdelingerne.*

Lunding: *Da bevæggrunden til den modtagne ordre om evakuasjon er mig ubekendt, forespørger jeg, om jeg skal forsvare mig, hvis fjenden angriber, mens her endnu er så megen styrke, at der kan være spørgsmål om forsvar, eller om jeg skal kapitulere. Lykkes evakuasjonen, må efter min mening den styrke, som til allersidst markerer besætningen, omtrent en Bataljon og noget fæstningsartilleri, formentlig overlevere fæstningen til fjenden for at sikre byens invånere. Er ministeren enig heri?*

Lundbye: *Ja, men de mobile felttropper må sikkert føres over til Fyn for ikke at tabe dem. Derefter kan kapituleres.*

Lunding: *Hvis fjenden angriber, mens jeg endnu har en antagelig styrke af felttropper, skal jeg da slås eller kapitulere?*

Lundbye: *Kapituler, men skaf tropperne bort i så stor mængde som mulig.*

Dermed var Fredericias skæbne afgjort, og allerede samme aften begyndte rømningen.

Tilbagetoget

I Jylland fortsatte Münsters division fremrykningen og nåede i løbet af den 25. og 26. Viborg.

General Hegermann-Lindencrones 1. Kavaleri-brigade var samtidig gået over på Mors, mens 2. Kavaleri-brigade gik over Limfjorden ved Ålborg. Dahls kommando gik til Skive og besatte byen, vestre strejfkorps marcherede til Struer og gik senere over Limfjorden ved Oddesund. Østre strejfkorps og Bechs kommando rykkede begge til Ålborg hvor strejfkorpset gik over Limfjorden, mens Bech tog stilling syd for byen.

Det var krigsminister Lundbyes tanke at forstærke Hegermann-Lindencrones styrke, så General "baglæns", som Hegermann Lindencrone blev kaldt, atter kunne rykke frem. Efter ankomsten til Vendsyssel modtog generalen følgende telegram: *"Brigaden Neergaard afgår snarest mulig til Ålborg for at indlemmes i Divisionen, som ministeriet forventer bragt i sikkerhed bag Limfjorden, selv om fjenden trænger stærkt på"*.

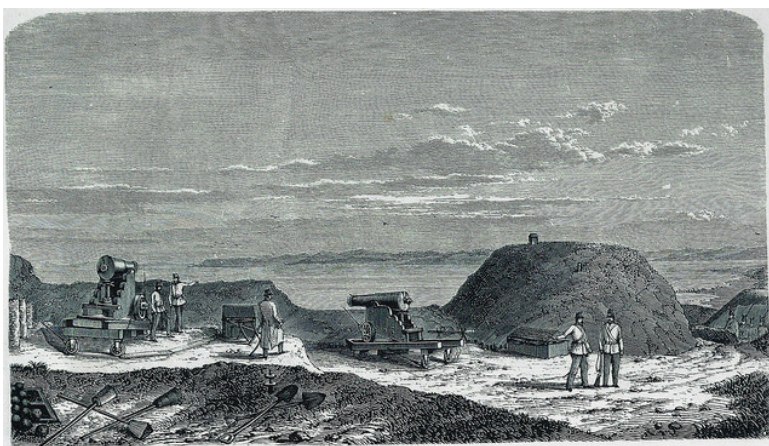
Det var igen krigsministerens egen idé, og den kom som sædvanlig overkommandoen meget på tværs.

Strandvagterne på Als meldte fortsat alt rolig.

Konferencen

Den 25. mødtes i øvrig for første gang deltagerne i en konference, England havde sammenkaldt for at bringe krigen til ophør. Foreløbig gik bestræbelserne ud på at få sluttet våbenhvile, men det kom til at tage længere tid end ventet.

Fæstningen I Fredericia rømmes

Efter stormen på Dybbøl, hvor danskerne tabte, besluttede regeringen, efter krigsminister C.C. Lundbyes oplæg den 25. april, at Fredericia skulle rømmes uden kamp. Han havde efter Dybbøls fald forhørt sig hos overkommandoen, om fæstningen ikke burde rømmes. General Gerlach svarede ham telegrafisk, at da Fredericia nu var den eneste stilling, hvorfra danskerne kunne angribe, burde den ikke

rømmes. Fredericia var desuden langt stærkere end Dybbølstillingen, og byen kunne, efter de erfaringer der var gjort, holdes længe. Fæstningen ville binde en del af fjendens styrke og vanskeliggøre Jyllands besættelse. Argumenterne rokkede dog ikke krigsministeren, som fasthold, at fæstningen skulle rømmes. Den 26. april, da rømningen var kommet godt i gang, prøvede

Lunding endnu en gang at bevæge krigsministeren til at tilbage ordren om rømning, men forgæves. Følgende telegrafiske samtale fandt sted:

General Lunding: "Er rømningen uigenkaldelig bestemt?" Den vil volde meget store tab af materiel og muligvis vil det ikke lykkes at få de sidste afdelinger over, da man kun har 3 jerntransportbåde".

Ministeren: "Ja, den skal udføres. Transportmidler må om fornødent rekvireres til afdelingerne."

Lunding: "Hvor lang tid må rømningen vare? Skal den være hurtigt endt, eller kan man give sig tid til f.eks. i overmorgen tidlig? Længere vil transportvæsenet næppe kunne udholde uafbrudt tjeneste".

25. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Østrigske soldater hærger de danske gårde

»I går Eftermiddags fulgte jeg med Kjersgaard over til Pjedsted, hvor jeg ikke har været i al denne tid. Hu, hvor ser der dog ud; man kan næppe mere kende det yndige sted! Gine med lille Christian holdt også i går deres første indtog der; - men det er alt for trykkende, til at man kan glæde sig rigtig over noget. Jo, disse sorgens dage! Hvor lange, hvor trykkende, man ler som sammensnøret! -Der ligger en grusom mængde østrigere i Pjedsted; blandt disse en hel del af de såkaldte "Gemsejægere", der i Reglen er smukke små folk, mest fra Tyrol. De skulle forresten være nogle vilde, rå krabater. De udmærke sig ved en skøn mængde nedfaldende hanefjedre i hatten, som er meget klædelig. Uh, der er skrækkelig forstyrret derovre: Nu tror jeg dog, der er kommet lidt mere orden end i begyndelsen. Dorothea Riemenschneiders tøj er dog for en stor del ødelagt, da Østrigerne have brækket hendes meubler og kasser op og ranet meget af indholdet, samt ødelagt andet. En kasse med hvide silkeblonder, som hørte til hende, udsalg, var opbrudt, og blonderne blevne som ubrugelige sager kastede til side oppe i laden, ind i et havreneg, som var således op og ned indfiltret dermed, at havren og blonderne vare aldeles uadskillelige; og Jacobsens toge derfor neget som det var og satte det op på loftet, for til sin tid at give ejerinden af blonderne hele stadsen tilbage. De er gruelig kede af hendes sager, da det jo er umuligt at svare til dem. I øvrigt er det umuligt at beskrive det mudder, den trængsel, de mange, mange bagagevogne, oksehoveder, kasser osv., men det er mærkeligt, at så meget kan stuves sammen i en gård!

Vi have haft det held, at modtage et rart brev fra tante Gusta, tilligemed en gl. Varde-Avis, hvilken jeg vil opbevare her, som en erindring fra denne sørgelige tid.

»Eftermiddag: Der meldes preussisk indkvartering til i morgen! Her er også østrigere i byen, som nok kræve furage op. Broder Frits er hjemme i besøg, men går nu igen til Tavlov. Vi skal nok have en Major med Adjudant, 5 Underofficer, 30 Mand og nogle heste. Vi må da skynde os at få salen og gæstekamrene skurede, for der seer dog for galt ud deroppe. Vi skulle have middagsmad færdig til officererne kl.. 12 i morgen.

Af Koldingposten ses, at forleden ved kysten af Holsten er vekslet de første skud mellem os og forbundstropperne! Gud give, vi nu dog kunne beholde helbredet i denne trykkende tid. Jeg er i dag så forkølet. I øvrigt nærer jeg et hemmeligt håb om, at bedre tider nærmer sig, - skønt Gud ved, man kan endnu kun bygge et sådant håb i luften; for tiden har næppe nogensinde set mørkere ud.«

Fra Peter Laue Petersens beretning om den 25. april:

Hen imod middag fik jeg besøg af min broder Christen og Andreas Halgren. Det var søndag, de havde om morgenen tidlig gået fra hjemmet i den tanke, de vilde opsøge mig. De gik først ud til Vollerup, der traf de 2. Battalion af vort Regiment, at vort Battalion lå i byen Kær, og så gik de fra Vollerup til Kær. De troede aldrig den vej havde fået ende, men træt og udmattet fandt de mig ved Kæssel (Kæstel), Boelsmand i Kær. Vi pakkede op af min brødpose med den bliksmørdåse og et stykke "Kamisbrød" og fik bud til marketenderen efter en flaske brændevin, og så gjorde vi os til gode med måltidet. Vi sad inde i aftægtshuset, et par soldater af mine kammerater var også med ved måltidet. Da vi var færdig dermed, vilde mine fremmede også traktere os lidt. De hentede rom og sukker ved marketenderen, og vand fik vi kogt ved aftægtsfolkene, og så lavede vi en god grog, og det blev lystigt. Christen og Halgren blev fulde, sidstnævnte måtte kaste op inde ved bordet. Da det nu var aften, begav mine fremmede sig på turen hjem, og det var en drøj tur, som de siden meddelte mig, thi de kom ikke hjem før i morgenstunden. Da de var borte, skulde vi igen på arbejde. Det var en drøj tur med dygtig donner og arbejde måtte vi til Kl. 5 om morgenen. Så kom vi tilbage i kvarter igen.

26. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Rygtet siger (som sædvanligt), at østrigerne er på vej hjem **1864Live**

Agnes Gad var præstedatter og boede nær Børkop. Fra hendes dagbog kan man den 26. april 1864:
»Vi havde i aftes beredet os på indkvarteringen, havde haft flere preussiske visitter (i øvrigt meget høflige og nette folk) for at bese lejligheden osv.«

»Midt i alt dette fik vi forresten et lille rart besøg af Fru og Frk. Jacobsen. Kviks voldsomme bjæffen ude i køkkenet vakte vor opmærksomhed, og Tante måtte ud at se efter. Det var en ordinants, som skulde sige meldingen af igen; Regimentet skulde i det sted til Højen. Det var en meget behagelig overraskelse! For øjeblikket er her yndigt stille; Solen skinner og luften er blå. Ikke engang den sædvanlige strandvagt se vi noget til. Rygtet siger, at den sidste i morges har forladt Brejninge mølle uden afløsning. Ja tilføjer endog (som sædvanlig) at østrigerne skulle hjemefter; men det lader jeg nu stå ved sit værd! Der er torden oppe nu; en velgørende regn falde over den for tørrede jord. O, Gud! giv os snart lysere tider; vi længes, længes, som græsset efter regn! Man kan næsten ikke sanse; nu er det jo snart bryllupstid for Sophie Petersen! Hvor underlig tomt, at vi ikke skulle kunne komme til hendes bryllup. Men nu er det bestemt opgivet. Selvom tiderne lyste lidt op, skal der dog såre meget til, med den rette lyst, Frejdighed og lethed i sindet, at gøre en københavnsrejse. Den drøm er altså opgivet! Der kommer "atter en dag", og vi kunne da se hende som husmoder i sit eget lille hjem!«

»Nå da, - Indkvartering kommer kl. 1. 1 Hauptmann, 1 Lieutnant og 1 snes mand. Det er mærkeligt, her er en ægtbonde med Ordonantsen, som er fra Klægsbøl. Han hedder Peter Møller Petersen, for sikrer, at tøjlet i Præstegården står urørt og sikkert, og siger, at bønderne dagen efter Prams afrejse havde været der for at bede ham om at blive?«

RØMNING

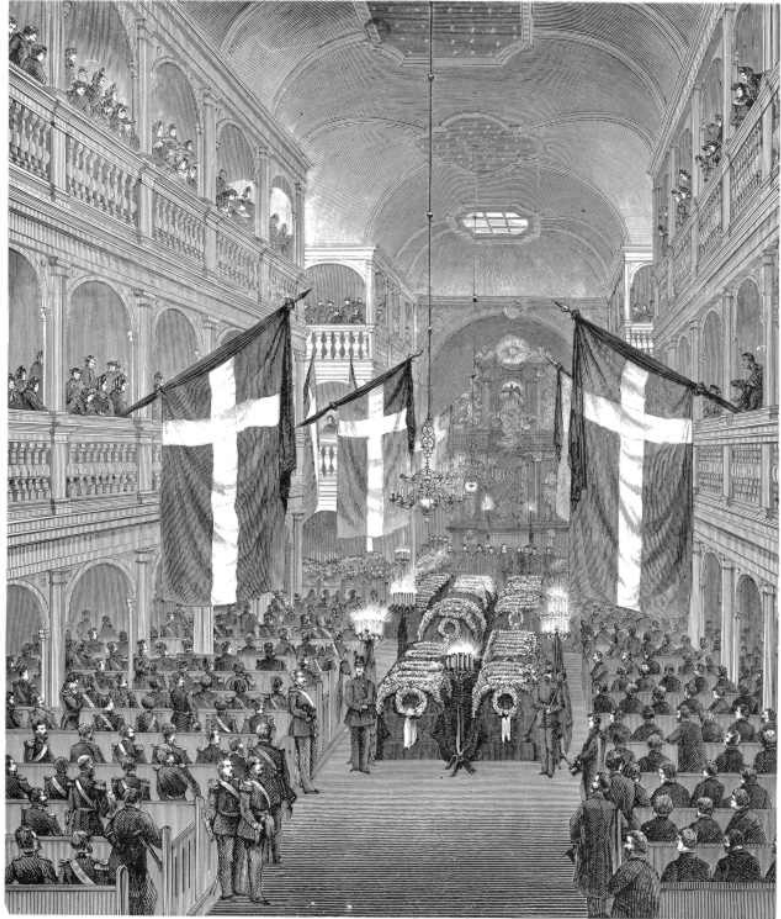
Vil fjenden storm Fredericia midt under tilbagetrækningen?

Af Lars Lindeberg, 1964

Sørgehøjtidelighed i Garnisonskirken :
Sørgehøjtideligheden i Garnisonskirken i
København den 27. april 1864.

Der blev holdt sørgegudstjeneste for
Dybbøl-kampens faldne i
Garnisonskirken i København den
27. april 1864. I midterskibet stod
kister med ligene af to Oberster, en
Oberstløjtnant, tre Kaptajner, fire
Løjtnanter, en Officersspirant, en
Korporal og to Menige. Kong
Christian IX overværede
højtideligheden, og pastor Blædel
prædikede.

På krigsskuepladsen i Nordjylland
var der ro. Divisionen Münster holdt
rastdag i Viborg, mens General
Hegermann-Lindecrones tropper
havde travlt med at bygge
forskansninger langs Limfjordens
nordlige bred, først og fremmest ved
Oddsund, Aggersund og Ålborg,
hvor fjenden måtte formodes at ville angribe.

Sørgehøjtideligheden i Garnisonskirken den 27de April 1864,
der holdt Christian 9den og Dronningen, Christianstons Skoleen, Garnisons Kirke, Dron og Hens Kjølebet-Gaard, Hensmannen Mønsen, Seminger,
Walling og Frømann, Officers-Kaplan Peters, Caporal Jensen, de Winge Worslev og Christen Nøse jordehede.

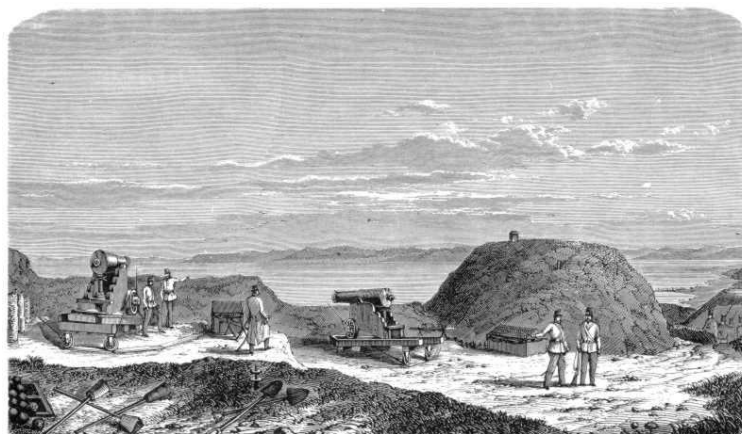

I Fredericia fortsatte rømningen hele dagen.
Det lykkedes at få alt riflet skyts bragt over til
Fyn tillige med størsteparten af garnisonen.
Kun et par kompagnier var efterladt for at
markere besætningen, og østrigerne foran
fæstningen anede tilsyneladende i ikke uråd.

Men sent på aftenen meddelte feltpolitiet, at
fjenden havde i sinde at storme Fredericia
næste dag. På den baggrund sendte
overkommandoen straks et telegram til

krigsministeriet. Depechen sluttede således:
"Såfremt dette (forberedelserne til en storm) måtte bekræfte sig, anser overkommandoen det for rettes, at hvad der af tropper alt har forladt Fredericia uopholdeligt returnerer dertil."

Det var sidste forsøg på at få krigsminister Lundbye til at tilbagekalde ordren til rømning af fæstningen. Ville det lykkes

27. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Gaurslund præstegård er fuldt beskæftiget

1864Live

Fra hendes dagbog den 27. april 1864 kan man læse:

»Vi havde aldrig så snart i går fået vore to Officerer givet middagsmad og kaffe, og tilfredsstillet det forsultne og trætte mandskab, før der pludselig kom ordre til disse, om øjeblikkelig at flytte til Brejninge for at vige pladsen her for Bataillonsstaben, der straks kunde ventes. Atter travlhed med at rydde stuerne deroppe, stille en seng mere an osv. Disse ombytninger er meget kedsommelige, og det er overordentlig svært at holde en smule orden paa tøjet i en sådan hurlumhej. Dog vare vi denne gang heldige, da det var meget ordentlige folk. Vi fik 1 Major med Adjudant, 1 Feltwebel, 4 Underofficer, 1 meget stortalende Regimentstambur og 12 Menige samt 1 dusin heste og nogle Ægtbønder. "7. Westphalische Jæger-Bataljon". Det var små kønne folk i grøn uniform med røde opslag, mørke grå bukser og alm. chakoter. De havde temmelig megen lighed med vore egne soldater. Ak ja! de kom nok nede fra Dybbøl, og drog i middags herfra nordpå. Det lader dog til, at Preusserne også have lidt meget den sidste stormdag dernede. En af deres egne Officerer har i Vejle fortalt, at de den dag mistede alene 123 Officerer. Hu, dette rædsomme myrderi! Nu siges for ganske vist, at Østrigerne skulle gå imod Fredericia i en af de første dage. O, Gud, stands disse rædsler!«

RØMNINGEN TILENDEBRAGT

Omtrent halvdelen af Fredericias skyts ført til Fyn.

Af Lars Lindeberg, 1964

Kl. 4.15 om morgenen den 28. april 1864 telegraferede krigsministeren som svar på overkommandoens anmodning om at måtte indstille Fredericia rømning: *"Tropperne må helst forlade Fredericia, og denne på opfordring helst overgive sig. Befalingsmænd må i særdeleshed reddes fra fæstningen."*

"Tropperne må helst forlade Fredericia, og denne på opfordring helst overgive sig. Befalingsmænd må i særdeleshed reddes fra fæstningen."

Altså fortsatte rømningen, og mod forventning forholdt østrigerne foran fæstningen sig i ro. Kl.

I om aftenen inddroges de danske forposter, og ved midnatstid forlod de sidste danske tropper Fredericia.

Det var da lykkedes at redde alt det riflede skyts og en del af det glatløbende, i alt 101 kanoner og morterer. Desuden var så godt som alt krigsmateriel blevet overført til Fyn. Tilbage på Fredericias volde stod 241 stykker skyts, fornaglede og ubrugelige.

Division Münster fik i løbet af dagen ordre til at gå til Hobro og senere til Ålborg. Det preussiske gardekorps, der hidtil havde stået i Sundeved, blev samme dag sat i march nordpå for at danne reserve for Münsters division.

28. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Sønderborg er brændt

1864live

Den 28. april skrev hun: En af vore Piger er i dag kørt til en begravelse i Højen, og jeg måtte i den anledning i går udbede os einen "Passier-Schein" frem og tilbage derhen. Adjudanten var meget forekommende og bragte os den straks efter. En Kolding-Avis lå på bordet; han greb noget altereret efter den, men lagde den øjeblikkelig beroliget til side, da han så, hvilken det var. Efter at have taget afsked, samlede Majoren alle 4 kompagnier oppe ved kirken, hvor de blev stående forunderligt stille en tid, medens enkelte red og løb frem og tilbage. Endeligt droge de af; men vi hørte senere, at grunden til standsningen var, at 1 Underofficer og 1 Menig manglede; man formoder, de er deserterede?

På møllen lå Md. Madsen i sengen, Stine stod midt i en storvask og mølleren var i Vejle, da deres indkvartering, 50 mand og 2 Officerer ankom! Dog kom Stine vel over det. Vi vare i aftes der. Det at General Wrangel lod Sønderborg stikke i brand, fordømmes af hele Europa. Og de rædsler, som pludselige overfaldt beboerne af denne stakkels åbne by, som intet ondt anede, er ubeskrivelige. Fremmede Blade genlyder derimod af ros over det danskes forsvar ved Dybbøl Skanser. Den berømte fæstning, Gaeta, faldt i langt kortere tid og for lettere skyts. Ved Dybbøl er der bleven affyret en 14 - 15 skud i minuttet fra Preussernes Side, og vi havde ingen tilsvarende kanoner der.

Man kan næppe tåle at læse om Sønderborgs brand. Hospitalerne er brændte, mange af de ulykkelige borgere, kvinder og børn dræbte og sårede. Evig brændemærket er den mands navn, som søger sin hæder i sådanne grusomheder! Man må kæmpe med sig selv, for ikke at bede Gud om hævn. Dybbøl skanserne vare, før deres indtagelse, så aldeles forskudte, at de ligne kæmpe-muldvarpeskud i løshed. Gud velsigner vore brave soldater; de vare udholdende. Skulle alle disse rædsler nu gentages ved Fredericia? Man siger for vist, at Ringkøbing og Varde allerede er besatte af fjenden, som i stor mængde trænger op i Jylland. Hvor mon Hegerman-Lindenkrone er? Ny Indkvartering: 1 Hauptmann, 1 Lieutenant, 15 Mand og nogle Heste!

28. apr. 1864: P. Laue Petersen er på forpost ved Alssund

Peter Laue Petersen fortæller om dagene i slutningen af april, hvor han er på forpost:

Vi stod helt ned ved Alssund, lige overfor Sottrupskov. Vi stod dobbelt poster hele Sundet langs med passende afstand fra hinanden. Den ene af hver dobbeltpost stod ned paa Havkløvet (Skrænten), den anden sad skjult i en lille grav oven paa Havkløvet, og således gik det til omskifte hver 2 timer hele natten igennem. Om dagen sad begge posterne skjult i graven oven på kanten af kløvet. Om natten gik der patruljer rundt, en Officer og nogle mænd, for at se, om posterne ikke sov. Hen på natten kom der en patrulje. Jeg sad netop i graven. Jeg råbte straks patruljen an og alt var i orden. Da han kom hen til den næste post, en god gammel kammerat af mig, var han sovet ind, og Løjtnanten langede ham en ved øret, så jeg tydelig kunde høre det gav klask efter, og så gik patruljen videre. Om dagen var alt roligt, der kom en båd tæt ind til land med 7 preussiske soldater ombord og råbte hurra for vort regiment, og sagte på tysk: ”Nu var krigen snart forbi!”. Så sejlede de rolig tilbage igen. Om aftenen blev vi afløst og kom tilbage til det gamle kvarter i byen Kjær. Om morgenen den 29. marcherede vi til Lambjerg, hvor jeg lagte i kvarter hos gårdejer Kaad. Om eftermiddagen fik jeg lov til at gå hjem.

ØSTRIGERNE I FREDERICIA

Forbavsede over, at de fik byen forærende - Danske forsvarsværker bliver sprængt i luften af preussere og østrigere.

Af Lars Lindeberg, 1964

Østrigerne opdagede ikke at Fredericia var forladt før om formiddagen den 29. april 1864. Det var byens indbyggere der kom med den overraskende oplysning til de østrigske forposter.

Østrigerne marcherede ind i byen med et musikkorps i spidsen, og ved middagstid så man fra Fynssiden det østrigske flag vaje fra Fredericias kastel. Kort efter hørtes brag der over fra. Det var østrigerne, der sprængte en del af fæstningsværkerne i luften.

De allierede var højst forbavsede over, at de på den måde fik byen forærende. General Moltke sagde senere, at de allierede sandsynligvis ville være gået ind på en kapitulationsordning, hvorefter garnison og materiel uhindret kunne føres over til Fyn og fæstningsværkerne bevares urørte.

Strandvagterne på Als hørte også detonationer den dag. Det var preusserne, der sprængte skanser og krudtmagasiner på Dybbøl i luften.

Oppe i Jylland nåede Münsters division Hobro. Det preussiske gardekorps var på sin march nordpå nået til Vejle

29. apr. 1864: Agnes Gads dagbog: Frankrig og England foreslår Danmark til Ejderen

1864Live

Fra hendes dagbog kan man læse den 29. april 1864: »I aftes da indkvarteringen ankom, var Jf. Hansen såmænd i Vejle, kørende med Kjersgaard, der ret er bleven vor livkusk i denne tid! De hjembragte det rygte til os, at Frankrig og England skulde have foreslået Holstén-Lauenborg's

udsondring som et særskilt hertugdømme under Hertug Carl af Glücksborg (?) Slesvig skulde derimod inkorporeres (?) Det hele lyder lidt utroligt, synes jeg. Men vist er det, at der i dag er ualmindelig megen røre imellem Preusserne, som ikke er rigtig i humør. Broder Frits er her på et lille besøg. Han har hørt tale om en Våbenstilstand (?) I dag er det Fru Petersens fødselsdag; men desværre ville de ikke have modtaget vore sidste hilsner.«

30. april 1864: Situationen mere ugunstig for Danmark i London. Samtidig er Fredericia rømme

Den anden danske flankestilling i Fredericia er opgivet uden kamp. Danmark kan nu koncertere sit forsvar om øerne, mens der forhandles om våbenstilstand i London

På Londonkonferencens første rigtige møde d. 25. april, så situationen ikke helt skidt ud for Danmark. De tyske magter var ikke populære i den engelske hovedstad pga. deres frembusende adfærd. Blandt andet England bakkede derfor op om det synspunkt, at Danmark under en våbenstilstand måtte få lov til at opretholde sin blokade mod de tyske havne, så længe de tyske magter fortsatte

deres besættelse af Jylland. Dette ville have stor betydning for Danmark, da blokaden er den eneste fordel man stadig besidder.

Siden d. 25. er opbakningen til Danmark imidlertid begyndt at skride. da det går op på for de neutrale magter, at Preussen og Østrig ikke vil acceptere blokadens opretholdelse under en våbenstilstand. Den 28. april skrev den engelske premierminister Lord Palmerston til sin udenrigsminister Lord Russell, at danskerne må tvinges til at opgive blokaden for at våbenstilstanden kan forhandles på plads. Og i dag har Dronning Victoria den danske udenrigsminister Quaade i audiens, hvor også hun lægger pres på danskerne. Konferencens næste møde er først 5. maj, men allerede d. 2. maj skal danskerne mødes med den engelske delegation i et privat møde.

Fredericia evakueret

På fronterne i Danmark fortsættes tilbageretningen. I de seneste dage har danskerne evakueret Fredericia, hvorved den sidste af de to danske flankestillinger i Jylland er gået tabt. Noget materiel fik man med, mens en del måtte efterlades. Men endnu engang lykkedes det den danske hær at foretage det meste af en tilbageretning uden at fjenden opdagede det. Med opgivelsen af Fredericia har Danmark den fordel, at man nu kan koncertere sig om forsvaret af øerne, og pt. er den danske flådeoverlegenhed så stor, at Fyn ikke kan trues. Danmark kan altså trøste sig med, at den militære stilling ikke ser ud til at kunne blive forværret i den nærmeste fremtid.

En ukendt faktor er dog den østrigske flådestyrke, der har passeret den engelske kanal, og som muligvis vil kunne true det danske flådeherredømme. Men her kan Danmark måske håbe på international hjælp. De østrigske flådebevægelser bliver fulgt meget nøje fra engelsk side og England har allerede advaret Østrig mod at trække skibe ind i Østersøen.

SIDSTE DANSKER BAG LIMFJORDEN

Ny preussisk general for besættelseshæren i Jylland.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det preussiske garderkorps nåede Århus den 30. april 1864 og fik kontakt med Münsters Division, der midlertidig var gået tilbage til Randers.

Samme dag fik Oberstløjtnant Bech ordre til at gå bag Limfjorden. Han havde hidtil stået syd for Ålborg for at beskytte broerne over fjorden.

I det allierede hovedkvarter fik den preussiske General Falckenstein ordre til at overtage kommandoen over hele besættelseshæren i det nordlige Jylland.

Fra Agnes Gads dagbog 30. april 1864:

Den store Nyhed beskæftiger os alle! Det er fakta, at Fredericia i går middags har åbnet sine porte og nu er besat af – Østrigerne! Både Preusserne og vi ser tvivlende paa hinanden: Hvad har dette at betyde? Rygtet vil vide, at konferencen er gået itu, og at Kongen, ved den modtagne efterretning, har befaleet Garnisonen i Fredericia at rømme, for ikke at lade mere unødigt blod offers (?) Men hvorfor er konferencen hævet; hvem har hævet den? Det er det store spørgsmål! Forrige nat er vor besætning i Fredericia dragen bort; men størsteparten af skytset skal være efterladt paa Voldene, – å, hvor man nu længes, længes efter efterretninger! retfærdige Gud, tænk på os!

(Vi modtog i aftes silde nogle breve fra vore kære, jeg endelig fra min søde Anna.

Gud bevarer hende og hendes!)

Stine Madsen og Marie Buhl vare her nu for at sige os, at de ventede Md. Madsens søster fra Pjedsted i eftermiddag, om vi ikke vilde komme derned og høre om hun vidste nyt. I Pjedsted er de nu frie for indkvartering endelig!

Eftermiddag: Kl. 5½. 18. infanteriregiment, som lå her, fik pludselig marches ordre og er allerede borte. Vi er i dag alle rædsom spændte. Nu gælder det Danmark! el. ej! Wrangel har forlagt sit

kvarter til Horsens i går. Men forinden har han fra Vejle by udskreven en Brandskat paa 60,000 Rdlr., at erlægge inden i aften kl. 8. Man mener, det vil være umuligt at skaffe det, – og hvad så? Sidste rygte melder, at de danske også have rømmet Als, samt at samtlige tropper skyndsomst drog til København, hvor man ventede den østrigske flåde (?) Men med Guds hjælp er dette dog “lavet” – ? -

I dag er Vejle Avis atter udkommet, første gang siden Okkupationen, men indeholder intet nyt. Kongen af Preussen har i disse dage været i Holsten og Slesvig på et besøg; og Kronprinsen er med her helt oppe i Vejle, – muligvis for at påse, om alle udskrivninger blive punktlig præsterede?

ALLIEREDE SKIBE PÅ VEJ NORDPÅ

Søslag under opsejling i Nordsøen.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den 1. maj 1864 forenedes en østrigsk og en preussisk flådeafdeling ud for den hollandske ø Texel. Det var de to østrigske fregatter "Schwarzenberg" og "Radetzky" og de tre preussiske kanonbåd "Blitz", "Basilisk" og "Adler".

Begge flådeafdelinger lå ved krigsudbruddet i Middelhavet, men var dirigeret nordpå, da Danmark sendte fregatten "Niels Juel" til Den engelske Kanal for at opbringe fjendtlige handelsskibe.

Igennem aviser og diplomatiske forbindelser i de neutrale lande havde det danske marineministerium kunnet følge de østrigsk-preussiske flådebevægelser ganske nøje, og da fjenden stadig rykkede nærmere, besluttede man at udruste en Nordsø eskadre under Orlogskaptajn Suenson. I midten af april var den samlet i Helgolands-bugten. Den bestod af "Niels Juel" og korvetterne "Dagmar" og "Hejmdal".

Snarligt møde

I slutningen af april var Suenson kommet helt i vildrede med krigssituationen. De chifffertelegrammer, han modtog fra marineministeriet, var på grund af en misforståelse blevet skrevet galt af, så de sagde ham intet. Samtidig fik han ad andre kanaler meddelelse om Dybbøls fald. Han besluttede derfor at gå til Christinssand i Norge for at få nærmere underretninger, og her lå han med sin eskadre den 1., da preusserne og østrigerne salutede hinanden velkommen ud for Texel.

Den allierede eskadre stod under kommando af Admiral Tegethoff. Han havde også kunnet følge de danske skibes bevægelser, men han vidste ikke, at danskerne netop havde forladt Helgolands-bugten, så han var forberedt på et snarligt møde.

På krigsskuepladsen i land var der ro overalt. Den eneste forandring var, at 9. Brigade den dag ankom til Ålborg og blev underlagt General Hegermann-Lindencrones 4. Division.

PLANER OM INVASION

Fregatten "Jylland" sendes til forstærkning af Nordsø-eskadren.

Af Lars Lindeberg, 1964

General Moltke ankom til det allierede hovedkvarter i Vejle den 2. maj 1864 for at overtage posten som stabschef. Samtidig afløste Prins Friedrich Karl den gamle General Wrangel som øverstkommanderende for de allierede styrker i Danmark.

Moltke havde store planer om en overgang til Fyn, og dagen efter sin ankomst, den 3. maj 1864 rekognoscerede han kysten langs Lillebælt. Det var hans tanke, at den østrigske General Gablenz skulle gennemføre operationen med to østrigske og to preussiske brigader, men Gablenz insisterede på, at han først ville indhente instrukser hos sin regering i Wien, så foreløbig blev invasionsplanerne lagt på hylden.

I Christianssand havde Orlogskaptajn Suenson fået meddelelsen om at den allierede eskadre var på vej op i Nordsøen. Men foreløbig fik han blot ordre til at krydse mellem Christianssand og Hanstholm for at vente på fregatten "Jylland", som var på vej for at slutte sig til hans eskadre.

Admiral Tegethoff var i mellemtiden stukket til søs med sin eskadre og gik til Cuxhafen. Han var overbevist om at møde danskerne undervejs, men blev skuffet.

2. maj 1864: P. Laue Petersen er igen på forpost og står klar til at antænde tjæretønden som advarselssignal

Fra Peter Laue Petersens beretning om de første dage i maj:

Da vi havde ligget 2 dage i Lambjerg, marcherede vi igen til byen Kjær, hvor jeg kom i mit gamle kvarter igen. Der lå vi indtil det blev aften, så skulde vi atter på forpost. Vi kom ned til havet at stå Post, undtagen 6 mand fra højre fløj skulde op at stå post ved tjæretønderne, og da jeg var fløjmand, kom jeg til stå Post ved en tjæretønde lige tæt ved gården Rønhave, der stod nemlig en række tjæretønder hele linjen langs fra Rønhave indtil Sønderborg. Disse tønder vare opstillede på en høj stelas, hvor der var en trappe anbragt, så vi kunde gå op til tjæretønderne og stikke den i brand når

Preusserne vilde indtage Als. Men denne gang kom tjæretønden ikke i brand, det var den 2.maj. Den 3. og 4. lå vi igen i byen Kjær. Den 5.maj kom vi igen på Forpost.

Fra Agnes Gads dagbog 2. maj 1864:

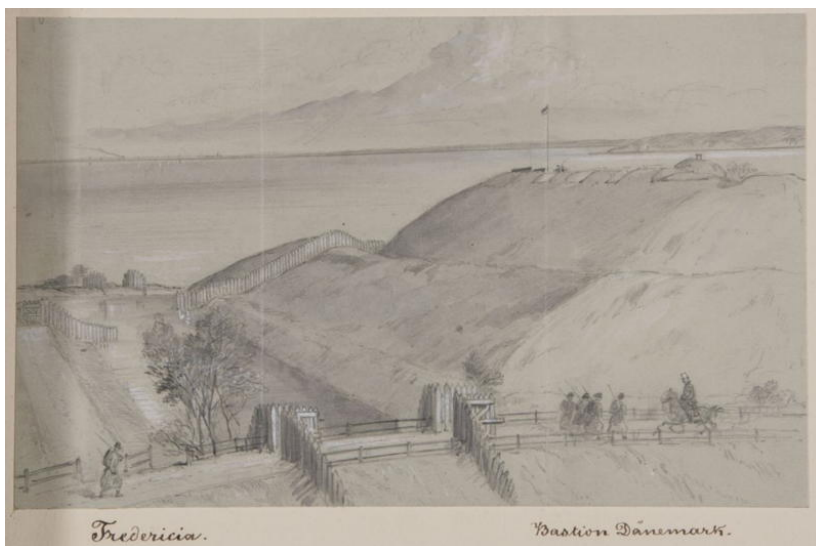
Jeg lå endnu i sengen i morges, da en vogn fuld af Østrigere rullede ind i gården! Vi får nu indkvartering igen, mindre belejligt for vor storvask! Dog får vi kun 3 officerer m. tjenere, heste og nogle ordonnanser. Hvad mig personlig angår, da er jeg i øjeblikket så glad for et lille velsignet brev fra min kære Anna, at jeg ikke kan lade mig trykke af småting i dag. Forbitrelsen imellem Preussen og Østrig tiltager stadig. I går sloges de med næverne, så blodet flød, på Vindings gader. Og i nat har der stået en formelig fægtning nede på Brejninge Mølle imellem en preussisk og en østrigsk feldevagt, ved hvilken lejlighed en preussisk Underofficer fik en kugle i benet. De østrigske officerer, som vare herinde for at bestille kvarter, stod og rakkede Preusserne ned efter bedste evne, skønt naturligvis uden al foranledning fra vor side.

I dette Øjeblik påstår rygten, at Østrigerne på torsdag skulle rykke ud (?)

Fra Agnes Gads dagbog 3. maj 1864:

Efter i går at have skrevet lidt til Emilie Huss, fulgte jeg med fader og Sofie til Herslev. Der havde de haft to dages pusterum, men nu atter en østrigsk generalstab (General v. Dormus) med Kok, Tjenere osv., huset fuldt! Den nye præst, pastor Jensen, var kommet aftenen i forvejen, heldigvis før den sidste indkvartering, så han kunde tage sit værelse i besiddelse i ro. På vejen herved havde han gæstet Ødum præstegård, netop som regimentet "Königinn Elisabeth" rykkede derind. Utvivlsomt have tyskerne nu besat halvøen ligetil Aalborg. Ikke alene i Vejle, men i alle jyske byer fordres

store pengeydelse af General Wrangel. På nægtelsen følger de fornemste borgeres arrestation. I Vejle er amtsforvalter Jakobsen, farver Vegner og 8 andre førte sydpå. Mere vides endnu ikke.

I går toges med vold ca. 3000 karle og mænd herfra egnen (herfra sognet, så vidt vides, endnu dog ingen), navnlig fra Herslev og omliggende byer, til skanse arbejde ved Fredericia. Men enten de skulde tvinges til at opbygge el. nedrive skanser, vides ikke endnu. Ved vor hjemkomst fik vi atter

brev fra vore små trofaste kusiner i Alslev, hvori et fra Ødum til Polly. Stakkels fru Schjerning var i går meget dårlig, kunde næsten slet ikke se. Gud sender snart bedre tider!

Møller Madsen er meget syg og doktoren hentes.

Vi fik i formiddags uformodet en visit. Det bankede på døren og en høj ældre Officer trådte ind i meget pyntelig østrigsk uniform. Tante Jane og jeg så forbavsede op. Men da jeg skulde ret til at se,

var det vor Oberst fra Store-Velling. Han gjorde en lille fin visit. Vi kom straks op i poletikken. Han forsikrede, at han ikke vidste årsagen til de sidste dages store begivenheder, men var ligeså spændt som vi. Han var forresten godmodig og net, men gik snart igen, – enten det nu var, fordi han ikke traf fader, eller fordi jeg ikke var venskabelig nok. Dog må jeg tilstå, at jeg nærer en vis velvilje for denne godmodige gl. Oberst; men disse hårde tider lader en intet minut glemme, at det er en fjende man taler med. De Østrigere der her for tiden ligge, høre til “das 35. k. k. Regiment”.

Den uvidenhed hvori man for tiden lever, er gruelig. Jeg begynder virkelig at frygte, at rømningen ikke har haft andet at betyde, end at vi jyder og slesviger nu foreløbig er opgivne! Ellers måtte rygtet om årsagen være trængt hertil os. Fjenden er åbenbart ligeså forundret som vi. Hvad ville københavnerne sige, dersom man ingen gyldig grund giver dem? Består endnu ministeriet Monrad? Tusinde spørgsmål! og intet svar! Gud give os et tålmodigt og tillidsfuldt sind, til at bære disse tider! Græsselige Rygter gå rundt om, hvilke dog ingen fæster lid til: “Kongen skulde være myrdet!” – “eller bleven vanvittig!” osv. Det er nu med guds hjælp snak; men man siger for vist, at han skal have været gruelig betaget over det sørgelige slag ved Dybbøl, hvor flere af hans ungdomsvenner skulle være faldne. Men skulde det føre ham til så pludselig at skifte poletik? Fredericia er for tiden et valfartsted for alle de fjendtlige Officerer, og skal blive meget beundret. To af vore indkvarterede er kørte derned i dag.

Fra Agnes Gads dagbog 4. maj 1864:

Ifølge Vejle Avis skal konferencen endnu være i fuld beståen! I øvrigt hviler endnu en dyb hemmelighedsfuldhed over alt. Den Hauptmann, der ligger her, skal hedde Hummel og lader til at være en overordentlig net mand. De to andre Officerer er meget ungdommelige og sloges i dag i gården med “Dunhammer” som drenge.

Endnu vide vi ikke engang, om Als er rømmet el. ej? Forunderlige tid!

Vores nuværende indkvartering mærke vi i øvrigt såre lidet til. Tjenerne koge og lave alting selv, finde selv de nødvendige ting i køkkenet og ignorere aldeles vor tilværelse. Vi nyder omtrent samme opmærksomhed af dem, som vi værdige de små hunde! Man træder ikke på os; men har ej heller brug for os!

Vi var et øjeblik nede paa møllen; Mølleren lå, men er dog lidt bedre. Md. Madsen går og hiver, jeg har ret ondt af Stine. Heller ikke der, havde de hørt det mindste nyt!

Aften: Nu vil rygtet vide, at tyskerne skulle rykke ud på søndag! Men Gud ved, hvad der skulde bevæge dem dertil allerede nu. Nu ligge de jo lunt og godt og blive vist her for det første! Andre rygter have meget travlt med en stor flåde, man fra Fredericias Volde og andre høje punkter skal have i sigte. Men i sidste Krig sås også den russiske flåde ligge for Snoghøj, den, som aldrig kom!

PREUSSERNE NÅR LIMFJORDEN

Stormtropperne fra Dybbøl holder sejrsparade i Berlin med erobret dansk skyts.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det var krigsminister Lundbyes tanke at forstærke General Hegermann-Lindencrones division til et armékorps, og den 4. maj 1864 ankom yderligere forstærkninger, nemlig Livgarden. Senere fulgte 7. og 14. Regiment.

Samtidig tiltrådte General Falckenstein korps marchen nordpå og nåede i løbet af dagen Hobro. En stærk rytterstyrke blev sendt mod Ålborg.

I Berlin blev der holdt sejrsparade. Stormtropperne fra Dybbøl marcherede gennem byen med Prins Friedrich Karl i spidsen og blev modtaget af Kong Wilhelm I under udfoldelse af militærisk pomp og pragt. Erobert dansk skyts indgik i sejrsoptøget gennem den preussiske hovedstad.

Ved Limfjorden

Den. 5. maj 1864 stødte fregatten? Jylland? til Suenson Nordsø-eskadre ud for Christianssand, men da den ny ankomne først skulle have kompletteret sine forsyninger, kunne man ikke straks sætte kurs sydpå.

Samme dag nåede den preussiske rytterstyrke af General Falckensteins korps Ålborg. Fra møllebakken syd for byen skød preusserne et par skud mod de danske forskansninger på den nordlige bred af Limfjorden, men det kom ikke til nogen kamp. Preusserne blev stående i Ålborg for at afvente Falckensteins hovedstyrke.

Hverken strandvagterne på Fyn eller på Als rapporterede noget usædvanligt.

PÅ VEJ MOD DET SAMME FARVAND

Både den danske og den allierede eskadre sætter kurs mod Helgoland.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den. 6. maj 1864 satte den danske nordsøeskadre endelig kurs sydpå, og dagen efter forlod den allierede eskadre Elben og sejlede ud i Helgolandsbugten. Begge eskadre var således på vej mod det samme farvand, hvortil også en engelsk fregat, "Aurora" blev dirigeret for at overvåge, at det dengang engelske Helgolands neutralitet blev respekteret af de krigsførende. I Nordjylland rykkede General Falckensteins hovedstyrke den 7. maj frem til Ålborg og kort efter indtraf generalen selv for at se på forholdene.

Fra Als og Fyn forelå intet nyt.

Peter Laue Petersen beretter om den 6. maj:

Den 6.maj om aftenen kom vi i kvarter i Vestermark, hvor en søster til Hans Jørgensen i Lysabildskov var gift. Hun hedder Anstin (Anne Kristine), hvad Manden hedder ved jeg ikke, men da vi kom der om aftenen, havde de ingen halm at lægge soldaterne i, men han havde en del rugtang siddende oppe paa Jolden og kaptajnen befalede straks nogle soldater til at smide taget ned til soldaterne, og de strøede det rundt i alle lader. Medens de var i færd med dette arbejde, var jeg og H. Jørgensen kommet hen til baghuset for at se efter en anden lejlighed. Da vi kom til ovnen var der strøet halm. Vi krøb straks derind og det var et dejligt sovekammer for 2 mand. Vi sov trygt til om morgenen, for da igen at begynde med forposttjenesten.

Fra Peter Laue Petersens beretning om den 7. maj:

Om Eftermiddagen stillede vi kl. 5 med fuld oppakning. Der stod vi i 2 timer og ventede på ordre. Da den kom, marcherede vi ud til Rønhave på forpost der omkring. Ved Rønhave var der ikke mange barakker, så vi måtte selv lave os lejligheder til at sove i og ligeledes beskytte os for regnen, og den lavede vi på en nem måde. Vi huggede stænger af inde i Arnkildskov og dem satte vi op mod de høje dige kamre der i Rønhavekobbel. Så strøede vi halm langs hen ad digegrøften og oven over stængerne strøede vi et godt lav halm, så var lejligheden færdig. Indgangen var fra begge ender, men åbningen var ikke større, end vi måtte krybe paa alle fire. Lejligheden havde en længde paa 20-30 favne, men snæver var den. Fra vagtstuen blev vi udråbt. Jeg havde engang en spas. Det var en nat, det regnede stærkt, og jeg var krøben langt ind i lejligheden for at beskytte mig mod regnen og var sovet godt ind, men når man sover, går tiden hurtig og tiden var kommen, at jeg igen skulde stå post, og de råbte mit nummer. Jeg hørte det godt, men holdt mig rolig. De andre marcherede på post og jeg kom ikke med, men da det så blev dag, kom vi jo alle ud af hulen og mine kammerat var lynende gal, da jeg næste gang løste ham af, han måtte staa i 4 timer, mens jeg sov. Jeg undskyldte mig med, at jeg ikke havde hørt de råbte mig ud.

6. maj 1864: Nyt fra London: Danmark opgiver at opretholde blokaden.

Londonkonferencen er i gang, og det vigtigste emne her i de første uger er at få etableret en våbenstilstand så de egentlige fredsforhandlinger kan begynde. Danmark har fra starten fastholdt, at man vil have lov at opretholde blokaden af de tyske havne, hvis Østrig og Preussen vil fortsætte deres besættelse af Jylland. I begyndelsen bakkede England op om de danske synspunkter, men efterfølgende begyndte støtten at fordampe. På det seneste møde den 4. maj afviste de tyske magter at Danmark skulle have lov til at opretholde blokaden under en våbenstilstand, og efter mødet lagde også englænderne pres på den danske delegation for at den skulle trække dette krav tilbage.

Som følge af presset har den danske delegation måtte skrive til regeringen i København og bede om lov til at gå ind på våbenstilstand uden opretholdelse af blokaden. Og i dag har et statsråd besluttet at gå ind på ønsket for at undgå at konferencen sprænges. Konsejlspræsident Monrad instruerer derfor i dag delegationen om, at den kan acceptere en våbenstilstand uden opretholdelse af blokaden. Der er derfor grund til at tro, at en våbenstilstand kan aftales på næste officielle møde som er den 9. maj.

8. maj 1864: Intet nyt fra fronterne på land. Dog er østrigske og preussiske skibe ankommet til den engelske kanal. Udfordres den danske overlegenhed til søs.

Efter nederlaget ved Dybbøl har Danmark ikke længere nogen militær tilstedeværelse på Slesvigs fastland. Øen Als er nu det sidste danske fodfæste. I Jylland har 4. division trukket sig tilbage over Limfjorden, og Fredericia er blevet evakueret. Danmarks hovedopgave er nu at forsvare Als og Fyn, og her spiller den danske flåde en central rolle. Men måske kan østrigerne true danskerne til søs? De har i hvert fald sendt en flådeenhed mod Nordsøen.

Siden den preussiske storm på Dybbølstillingen, har der været forholdsvis stille rent militært langs fronterne. Preusserne har indtil videre stillet sig tilfreds med erobringen af den danske hovedstilling ved Dybbøl – hvilken også var Danmarks eneste tilbageværende fodfæste på Slesvigs fastland. Preusserne afventer tilsyneladende London-konferencens udfald og nøjes med at organisere og konsolidere sig langs Alssund. Lige på den anden side af det snævre sund slikker den slagte danske hær sine sår og er samtidigt i færd med opstille forsvaret af den nye danske hovedstilling på Als. Desuden har man rømmet Fredericia, så de danske styrkers hovedansvar er nu forsvaret af de to øer, Fyn og Als.

General Hegermanns 4. division står stadig i Jylland, men efter Dybbøls fald har man, truet af fremrykning af overlegne preussiske styrker, trukket sig tilbage over Limfjorden til Mors, på nær et mindre brohoved ved Aarhus. Grundet den givne situation er Hegermanns planer om en offensiv aktion i øvrigt blevet lagt på hylden.

Til søs har den danske flåde indtil i går opretholdt en blokade af de tyske havne. Dette har været det eneste reelle pressionsmiddel, danskerne har haft over for tyskerne, og den har været muliggjort af den danske overlegenhed til søs. Efter de seneste dages politiske forhandlinger ved London-konferencen har Danmark imidlertid set sig nødsaget til at opgive blokaden for at få en våbenstilstandsftale i hus.

Med hensyn til marinesituationen er to østrigske skruefregatter og nogle mindre preussiske skibe desuden ankommet til den engelske kanal. De østrigske fregatter er de først ankomne skibe fra en ny stærk østrigsk flådeenhed, som skal udfordre den danske dominans i Nordsøen. Denne østrigske flådeenhed blev reelt set oprettet og beordret til at sætte kursen mod Nordsøen allerede i starten af marts. Men skibene i Østrigs flåde er alle langt fra danske farvande, og det har taget tid at samle enheden. I alt skal østrigerne nye nordsøflåde bestå af 10 skibe: Et linjeskib, to panserfregatter, to skruefregatter, en skuekorvet, to hjuldampere og to kanonbåde. Indtil videre er det dog kun de to skruefregatter, der er ankommet til Den Engelske Kanal. Spørgsmålet er, om den danske flådeoverlegenhed nu vil blive truet? Vi følger denne nye udvikling til søs med spænding.

DAGEN FØR SØSLAGET

Alt parat til en kamp ved Helgoland.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den danske Nordsø eskadre nåede farvandet ved Helgoland den 8. maj 1864. Orlogskaptajnen fik på Helgoland bekræftet, at østrigerne var i nærheden, hvorefter han sejlede østpå og ankrede op ud for Vesterhavsøerne.

Østrigerne var i mellemtiden vendt tilbage til Cuxhafen, hvor Admiral Tegethoff ventede på nærmere efterretning om den danske eskadres bevægelser.

På krigsskuepladsen i land var alt roligt.

SLAGET VED HELGOLAND

Dansk eskadre sejrer i kamp med preussisk-østrigske skibe - Branden, der afgjorde slaget.

Af Lars Lindeberg, 1964

Middagsmaden stod på klipfisk og sveskevælling om bord i fregatten? Niels Juel? den 9. maj 1864. og bagefter blev der udskænket en ekstra snaps til hver mand. Anledning: forestående kamp.

Ved 10- tiden havde udkiksposten på fokkeråen fået fjenden i sigte. Det var de to østrigske fregatter "Schwarzenberg" og "Radetzky", samt de tre preussiske kanonbåde "Adler", "Blitz" og "Basilisk".

Så snart skafningen var overstået, blev signalet til "Klart skib" hejst, og den danske Nordsø -eskadre øvrige to skibe, fregatten "Jylland" og korvetten "Hjemdal" løb op på siden af kommandoskibet. Mens de tre skibe lå side om side, pegede eskadrechefen Orlogskaptajn Suenson ud mod de fjendtlige skibe, og med en stemme, der kunne høres over hele eskadren, råbte han: *"Der har vi østrigerne, folk. Nu møder vi dem. Jeg stoler på, at I vil kæmpe som vore tapre kammerater ved Dybbøl."*

Omtrent samtidig signaliserede den østrigske eskadrechef, Admiral Tegethoff til sine folk: *"Vore armeer har tilkæmpet sig sejre. Lad os gøre det samme."*

Skuddet

Helgolandsbugten lå rolig og blank den dag. Kun en fin brise af sydøst krusede vandet let, og solen skinnede.

Langsomt nærmede de to eskadre sig hinanden. Den allierede førte i alt 87 kanoner og havde en samlet besætning på 1.112 mand. Den danske var armeret med i alt 102 kanoner og havde 1.023 mand om bord. Kl. 13,45 faldt det første skud fra "Schwarzenberg". En kadet om bord på "Niels Juel" fortæller: *"Det glimtede derovre fra hans drejende kanon på bakken, røgen væltede ud; det så*

meget godt ud. En hvislende susen i luften, og plask, der smækkede den ned i vandet tæt agten for os. Det glimtede igen. Hovedlinjen var der, men lidt for højt, ræsonnerede vi for os selv som ved almindelig skiveskydning."

Danskerne åbnede først ild, da de to eskadre kom tættere ind på hinanden, og kampen udviklede sig nu til en såkaldt passagekamp. De to eskadre sejlede i kølevandsorden parallelt med hinanden; på et tidspunkt under kampen var der ikke mere end 4-500 meter mellem linjerne.

Benene

Orlogskaptajn Suenson koncentrerede sin ild om fregatten "Schwarzenberg" der lå i spidsen for den allierede linje. Admiral Tegethoff beskød først og fremmest fregatten "Jylland" i midten af den danske linje.

En matros om bord på "Jylland" fortæller: "Jeg var ved kanon nr. 6. Først kom der en kugle lige over vor kanonport. Kanonkommandøren blev let såret i ansigtet og slæbt ned på lazarettet. Lige kort efter fik vi et skud under porten. Den knuste valse og det ene hjul på kanonen, og mange af os blev slemt medtaget. Jeg må have været bedøvet et øjeblik, for jeg fandt mig selv liggende bag kanonen. Jeg forsøgte at rejse mig over ende, og da så jeg, at det var galt fat. Min ene fod vendte helt forkert. Så lagde jeg mig ned igen, og lidt efter blev jeg båret ned på banjerne. Jeg havde fået det ene ben skudt af lidt neden for knæet og det andet knust".

Kl. 15.45 sprang en dansk granat i "Schwazenberg sammenrullede formærsejle, og der opstod straks ild. Tegethoff havde ikke som sin danske modstander ladet sejle og tovværk gennemvæde før kampen, og det kom til at koste dyrt. Branden greb om sig, og da skibets slukningsmateriel var blevet skudt i stykker tidligere under kampen, var det ikke muligt at bekæmpe ilden. For at branden ikke skulle brede sig til den øvrige rigning, måtte Tegethoff dreje af, så han fik vinden agten ind. Den anden østrigske fregat "Radetsky" lagde sig straks imellem de danske skibe og "Schwarzenberg", men alene kunne den ikke holde danskerne stangen, og kort efter drejede hele den allierede eskadre af og bragte sig i sikkerhed i det neutrale farvand omkring den dengang engelske ø Helgoland.

En granat der i det samme ramte "Jyllands" styregrej, forhindrede Suenson i at forfølge fjenden. Da skaden var repareret, var det for sent, og ved 17-tiden ophørte kampen.

Sejren

Først kl. 23 lykkedes det østrigerne at slukke branden om bord i "Schwazenberg", og senere på natten sejlede den allierede eskadre sydover med slukkede lanterner? uden at danskerne, som holdt gående øst for Helgoland, opdagede flugten.

Den engelske fregat "Aurora", der under hele kampen havde ligget ved Helgoland, forholdt sig strengt neutral.

Efterretningen om den danske sejr i Helgolandbugten blev modtaget med begejstring i Danmark, hvor stemningen havde været på et nulpunkt lige siden Dybbøls fald.

I London indløb den første meddelelse om søslaget allerede samme dag, og i parlamentet, som netop holdt møde, blev den danske sejr hilst med kraftigt bifald.

Kampen havde kostet danskerne 14 døde og 53 sårede. De allierede, dvs. østrigerne, havde 37 døde og 92 sårede. Preusserne led ingen tab. Deres tre kanonbåde havde under hele kampen holdt sig i læ af de to østrigske fregatter.

Telegrammet

Midt under slaget var der til Helgoland indløbet en chifferdepeche til Suenson fra det danske marineministerium. Der lød: På grund af forventet våbenhvile skal eskadren returnere til Norge. Telegrammet blev først bragt ud til Niels Juel kl. 3 om morgenen den 10. maj 1864, og kl. 10 om formiddagen satte Suenson kurs mod Christianssand.

Slaget ved Helgoland (1864): Af Johnny E. Balsved

Nordsøeskadren stopper østrigsk-preussisk flådestyrke ved Helgoland

Til lands var danskerne overalt på tilbagetog i krigen 1864, men flåden sørgede for de sjældne opmuntringer til en krigstræt dansk befolkning

Det østrigske flagskib, fregatten SCHWARZENBERG, blev skudt i brand, og den østrigsk-preussiske eskadre måtte hastigt søge tilflugt på neutralt britisk territorium ved Helgoland.

Eskadrechefen, orlogskaptajn Edouard Suenson og den danske Nordsø-eskadre satte den østrigsk-preussiske flådestyrke på plads ved Helgoland 9. maj 1864 og opretholdt dermed den danske flådeblokade i Nordsøen.

Skruefregatten NIELS JUEL, under kommando af orlogskaptajn Johan L. Gottlieb, havde allerede siden slutningen af januar 1864 været stationeret i Skagerrak for bl.a. at holde et vågent øje med 3 preussiske kanonbåde, der muligvis opholdt sig i Nordsøen.

Da krigen brød ud 1. februar, fik chefen allerede et par dage efter ordre til at forlade den norske kyst og forlægge til farvandet mellem Borkum og Helgoland.

Kort efter fik NIELS JUEL ordre til at udvide operationsområdet, så det strakte sig indtil Falmouth i den engelske kanal.

Opgaven var fortsat at holde øje med eventuelle preussiske orlogsfartøjer, men efter krigsudbruddet blev opgaven udvidet til at omfatte opbringelse af ethvert tysk handelsskib, som det måtte møde.

Stor tysk opstandelse

Tilstedeværelsen af den danske skruefregat NIELS JUEL i Nordsøen og den engelske kanal vakte stor opstandelse i tyske rederkredse. Frygten for at blive opbragt var stor!

Orlogskaptajn Johan L. Gottlieb var chef for fregatten NIELS JUEL under hele krigen 1864.

Skruekorvetten DAGMAR.
(Foto fra Orlogsmuseets arkiv)

Vejret i Nordsøen var imidlertid hårdt på denne årstid og i midten af marts måtte fregatten efter nogle havarier returnere til København.

Fregatten blev afløst af skruekorvetten DAGMAR, chef kaptajnløjt-nant G. F. W. Wrisberg, og det skulle snart vise sig, at den danske flådeblokade var lige så effektiv som under den 1. slesvigske krig 1848-50.

Allerede 18. marts lykkedes det for korvetten at opbringe Hamborg skonnerten TEKLA SCHMIDT ud for Texel i Nordsøen.

Korvetten tjente desuden som en fremskudt observationspost i Nordsøen.

Nordsøeskadren

Allerede i starten af marts 1864 havde Marineministeriet modtaget efterretninger om, at østrigerne forberedte afsendelsen af en større flådestyrke til danske farvande i et forsøg på, sammen med preusserne, at bryde den effektive danske flådeblokade.

Dette bevirkede, at Marineministeriet omgående besluttede at formere en Nordsø-eskadre. Eskadren skulle bestå korvetten DAGMAR, der allerede befandt sig i området, samt af fregatten NIELS JUEL og skruekorvetten HEJMDAL, der befandt sig i København. Marineministeriet havde udpeget orlogskaptajn Edouard Suenson som chef for eskadren.

4. april om morgen lå fregatten, efter endt reparation, og HEJMDAL sejlklar på Københavns Red. Næppe en time efter at de to danske skibe havde forladt Reden, fik man i Marineministeriet telegrafisk meddelelse om, at den østrigske fregat RADETZKY havde forladt Gibraltar, med kurs mod nord.

Edouard Suenson

Marineministeriets valg af orlogskaptajn Edouard Suenson som eskadrechef var næppe nogen tilfældighed.

Suenson havde allerede høstet hæder og krigserfaringer i den 1. slesvigske krig 1848-50 som chef for hjuldampskibet HEKLA, ikke mindst i kampen ved Neustadt 20. juli 1850.

Allerede måneden efter deltog han i træfningen mellem HEKLA og dampskibet LØWE og 4 slesvig-holstenske kanonbåde i Kieler-fjorden.

Derudover havde Suenson også høstet værdifulde erfaringer allerede omkring 1830, da han i en periode gjorde tjeneste i den franske Middelhavsflåde.

Kurs mod Norge

Efter en sejlads i stiv kuling i Kattegat ankom de to danske skibe til Kristianssand i Norge 8. april, hvor de havde forventet at mødes med korvetten DAGMAR, for dermed at have eskadren samlet.

*Orlogskaptajn Edouard Suenson,
blev udnævnt til eskadrechef
for Nordsø-eskadren.*

Da DAGMAR ikke befandt sig i Kristianssand formodede Suenson, at dette var et tegn på, at de østrigske orlogsfartøjer fortsat ikke befandt sig i Nordsøen, en antagelse han senere fik bekræftet fra Marineministeriet.

Var vejret uroligt, da skibene sejlede mod Kristianssand, var det til gengæld rent magsvejr, da eskadrechefen besluttede at sejle fra Kristianssand 9. april med kurs mod syd for at forene sig med DAGMAR i Nordsøen, klar til at tage udfordringen op fra den østrigsk-preussiske eskadre, der måtte formodedes snart at dukke op i Nordsøen.

To dage efter, 11. april, fik eskadren kontakt med korvetten, og orlogskaptajn Edouard Suenson havde nu hele sin eskadre samlet, klar til at løse sin opgave.

Men endnu var der ingen sikre efterretninger om, hvor de østrigske og preussiske skibe befandt sig. Der indløb hele tiden telegrammer, som fortalte om deres bevægelser fra Gibraltar og med kurs mod nord.

Under russisk flag

Suenson brugte den mellemliggende tid til at sikre sine forsyningslinjer, ikke mindst at sørge for, at han kunne skaffe sig de nødvendige mængder kul til sine skibe. De nødvendige ordrer til den forestående kamp blev ligeledes udstedt og indøvet.

Alt imens varetog eskadren den fortsatte blokade mod de tyske havne, ligesom der blev foretaget adskillige forsøg på opbringelser af mistænkelige fartøjer.

Blokaden var nu så effektiv, at der blev foretaget adskillige proforma-handler med handelsfartøjer, således at flere tyske skibe nu sejlede under russisk flag for at sikre sig mod den danske blokade.

Ganske ofte blev et skib opbragt for umiddelbart efter at vise sig, at det ganske få dage forinden var blevet overtaget af et russisk proforma firma. Dette vanskeliggjorde blokadetjeneste i svær grad.

Manglende efterretninger

I de sene april dage savnede Suenson efterhånden nøjagtige informationer om både fjendens styrke, og hvor fjenden befandt sig. Det ansås dog for helt sikkert, at de østrigske flådeenheder fortsat ikke var nået frem til Nordsøen.

En melding om, at Dybbøl var faldet 18. april nåede frem, men var ikke med til at øge humøret om bord i den danske eskadre.

Korvetten DAGMAR havde om eftermiddagen 19. april sat kursen vestpå mod Texel, medens HEJMDAL havde sat kursen mod Elbens munding for at opbringe en prise, da Suenson fik information om, at to østrigske fregatter havde forladt Brest den 18. eller 19., og at det østrigske linjeskib KAISER ventedes i næste uge.

Vel vidende, at den danske korvet ville være prisgivet, hvis den løb ind i en overlegen østrigsk styrke, besluttede Suenson at eftersætte DAGMAR og atter få samling på sin eskadre.

Undervejs lykkedes det for NIELS JUEL at få kontakt med HEJMDAL, der måtte opgive sit forehavende med at borde en tysk prise, og i fællesskab satte de to skibe nu for fuld damp efter DAGMAR.

Ved daggry kunne man i kikkerten se DAGMAR på vej ind til Den Helder i Holland, og i løbet af eftermiddagen var eskadren atter samlet og kunne sætte kursen tilbage mod Helgoland.

Chefen for korvetten DAGMAR, kaptajnløjtnant G. F. W. Wrisberg, kunne endog orientere om, at han i Nieuwediep havde observeret de tre preussiske kanonbåde BLITZ og BASILISK samt hjuldampskibet ADLER, som flåden jo havde søgt siden januar.

Tilbage mod Kristianssand

21. april var eskadren tilbage ved Helgoland, men efter at man havde haft en båd i land, kunne man blot konstatere, at der ikke forelå nogle nye efterretninger eller instrukser fra Marineministeriet.

Via et privat telegram havde man erfaret, at Als var blevet løbet over ende i løbet af nogle få dag, og der herskede derfor stor usikkerhed om, hvorvidt Marineministeriet havde mulighed for at komme i kontakt med eskadren i Nordsøen.

Om bord i eskadren spekuleredes der også på, om landet måske havde mere behov for den maritime styrke i forsvaret af bælteerne og Østersøen, efterhånden som de preussiske tropper trængte frem.

Manglen på efterretninger gjorde det svært at danne sig et klart billede af situationen, og da de få efterretninger man modtog tilmed ind imellem var direkte selvmodsigende, besluttede Edouard Suenson sig for at samle sine tre skibshefter til et krigsråd om bord på NIELS JUEL, for at drøfte situationen.

Her besluttedes det at trække Nordsø-eskadren tilbage til Kristianssand, ikke mindst for at kunne komme i pålidelig kontakt med Marineministeriet, men også fordi man herfra fortsat ville have et godt udgangspunkt for at løse sin opgave, uden at få afskåret en eventuel retrætemulighed.

Klokken 8 om morgenen 23. april ankrede Nordsø-eskadren op på reden ved Kristianssand, hvorefter man omgående sendte telegram til Marineministeriet i København, og samtidigt sørgede for forsyninger til skibene, ikke mindst kul, således at man snarest var klar til at stikke til søs igen.

Nyt fra Marineministeriet

I Marineministeriet i København var man, indtil man modtog telegrammet fra Suenson fra Kristianssand, fortsat af den opfattelse, at Nordsø-eskadren befandt sig ved Helgoland, og i ministeriet vidste man intet om, at efterretningsvæsenet havde svigtet så totalt, som det var sket.

Marineministeriet kunne nu informere om, at de to østrigske fregatter endnu ikke havde forladt Brest, ligesom 2. afdeling af den østrigske eskadre med bl.a. linjeskibet KAISER fortsat befandt sig ved og omkring Lissabon.

Marineministeriet bestemte at fregatten JYLLAND, der i øvrigt var søsterskib til NIELS JUEL, skulle forstærke Nordsø-eskadren.

(Foto fra Orlogsmuseets arkiv)

Samtidig blev det meddelt, at skruefregatten JYLLAND, under kommando af orlogskaptajn P. C. Holm ville blive tilknyttet som forstærkning til eskadren.

Dette var en særdeles kærkommen

forstærkning, men samtidigt blev det mærkværdigvis meddelt, at korvetten DAGMAR skulle udgå af eskadren.

Suenson fik herefter instrukser om at patruljere med sin eskadre i en linie mellem Kristianssand og Hanstholm indtil JYLLAND dukkede op fra København.

Mens vi venter på JYLLAND

I de efterfølgende dage fortsatte eskadren sine patruljeringer i området mellem Hanstholm og Kristianssand, alt i mens man afventede forstærkningen fra København.

28. april blev DAGMAR beordret hjemover, samtidigt med at Suenson fik ordre om at udvide sit operationsområde længere mod syd, da det nu kunne oplyses, at de to østrigske fregatter havde forladt Brest, men fortsat befandt sig i den Engelske Kanal.

NIELS JUEL og HEJMDAL fortsatte patruljeringen i området med lejlighedsvis suppleringer af forsyningerne i Kristianssand.

30. april modtog eskadrechefen et signal om, at de to østrigske fregatter nu befandt sig ved Dover.

Efter at eskadren 4. maj atter var gået ind til Kristianssand for at supplere beholdningerne med bl.a. vand og kul, kunne de på vejen ud se et orlogsskib i det fjerne.

Dette viste sig snart at være den længe ventede fregat, JYLLAND.

Orlogskaptajn Holm, chef for JYLLAND, medbragte nye ordrer til Suenson, der omgående beordrede eskadren sydpå mod Helgolands-bugten med det formål at søge kontakt med den østrigsk-preussiske eskadre.

På vej sydover

6. maj 1864 stod den samlede Nordsø-eskadren, nu bestående af fregatterne NIELS JUEL og JYLLAND samt skruekorvetten HEJMDAL, derfor sydover mod Helgolands-bugten for at genoptage blokaden af de tyske havne, og i nødvendigt omfang forsøge at stoppe den østrigsk-preussiske eskadre.

Fra flere kilder kunne det samtidig bekræftes, at 1. del af den østrigske eskadre, under kommando af kaptajn Tegetthoff allerede var ankommet til farvandet og havde forenet sig med de tre preussiske kanonbåde i Texel.

Den samlede østrigsk-preussiske eskadre, der nu bestod af de to østrigske fregatter SCHWARZEN-BERG og RADETZKY samt de preussiske kanonbåde, BLITZ og BASILISK og hjuldampskibet ADLER, havde nu taget station i Cuxhafen.

Lidt problemer undervejs

Natten igennem fortsatte den danske eskadre under fuld damp sydover i Nordsøen i en frisk sydøstlig vind. Lørdag morgen, 7. maj, måtte HEJMDAL signalere, at bagbords kedel var læk.

Dette skete på et meget uheldigt tidspunkt, og tvang eskadren til at ligge stille for rebede sejl, medens mandskabet ombord op HEJMDAL arbejdede på højtryk for at udbedre skaden.

Heldigvis kunne skaden udbedres af besætningen, og tolv timer senere kunne den danske eskadre fortsætte sin sejlads mod syd.

Chefen for JYLLAND, orlogskaptajn P. C. Holm medbragte nye ordrer.

Nordsøeskadren i linieformation 9. maj, bestående af fregatterne NIELS JUEL (forrest) og JYLLAND samt korvetten HEJMDAL.

Da eskadren ankom til Helgolandsbugten 8. maj om formiddagen sigtede man en dampfregat. JYLLAND blev sendt efter denne fregat, som senere viste sig at være den britiske fregat AURORA. Endnu havde man ikke selv sigtet den østrigsk-preussiske eskadre, men fra kommandanten på Vesterhavsøerne, kaptajnløjtnant O. C. Hammer, blev man orienteret om, at fjendens flådestyrke var blevet observeret i området.

Hvor var den danske eskadre

Den østrigske eskadrechef, kaptajn Tegetthoff, havde ligesom den danske eskadre i lange perioder savnet pålidelige oplysninger om situationen i området, efter han 3. maj var blevet forenet med de tre preussiske skibe i Cuxhafen.

Dagligt havde han derfor været nødsaget til at sejle ud, blot for at konstatere, at der ikke var nogen danske skibe i området. 7. maj sigtede man en fregat, som man mente var dansk, men på tæt hold viste det sig atter at være den britiske fregat AURORA.

9. maj om morgenen havde eskadren været på rekognoscering, da man ved returnering til Cuxhafen fik besked om, at den danske eskadre var blevet observeret i området omkring Helgoland.

Omgående stod den samlede Østrig-preussiske eskadre nordpå i kølvands orden for at møde den danske Nordsø-eskadre i et forsøg på at bryde den danske flådeblokade.

Fjenden i sigte

Der skal være våbenhvile til lands og til vands fra 12. maj, således lød budskabet på en konference i London, men dette budskab var denne morgen 9. maj 1864 ikke nået ud til de søstridskræfter, der hastigt nærmede sig hinanden.

Da solen stod op 9. maj 1864 lå Helgolands Bugten rolig og blank i den friske morgenbelysning, medens en rolig sydøstlig brise luftede lidt. Enkelte fiskere, der var ude at røgte deres garn, skimtedes, medens den danske Nordsø-eskadre kom sejlen nordfra.

*Chefen for Nordsøeskadren, kaptajn
Edouard Suenson*

*ses her ombord i NIELS JUEL under
kampen ved Helgoland.*

Ved 10-tiden fik udkiggen om bord på NIELS JUEL et skib i sigte inde under Helgoland. Det viste sig endnu engang at være den britiske fregat AURORA.

Lidt efter kunne udkiggen dog melde om yderligere fem skibe i sigte i SSV retning.

Kort efter blev det konstateret, at de to forreste skibe var fregatter, medens de tre øvrige var lidt sværere at identificere.

Ingen tvivl, fjenden var i sigte, og ombord i de danske skibe lod man mandskabet skaffe og klæde om.

Herefter lod Suenson de øvrige skibe i eskadren løbe på klods hold af NIELS JUEL og holdt en kort tale til besætningerne:

"Dér har I Østrigerne, Folk. Nu mød vi dem. Jeg stoler på vi ville kæmpe som vore tapre Kammerater ved Dybbøl!"

Herefter blev der gjort klar til kamp om bord i de danske skibe, som samtidig faldt ind i den allerede beordrede

kølvandsformation med fregatten NIELS JUEL forrest, som flagskibet.

Klar til kamp

Styrkeforholdet mellem de to eskadrer var næsten lige, idet de østrigske kanoner dog på flere måder var de danske lettere overlegne. Udfaldet af en kamp var derfor på ingen måde givet på forhånd.

Havde Marineministeriet ikke valgt at sende korvetten DAGMAR til Østersøen havde situationen set ganske anderledes ud, og Suenson ville med fire skibe have et klart overtage, og resultatet dermed givet næsten på forhånd.

Nu var styrkeforholdet næsten lige, da eskadrene mødtes ved Helgoland 9. maj 1864, og udfaldet af kampen var altså ikke sikret på forhånd gennem en koncentration af overlegne styrker.

Ildåbning

Klokken 1345 åbnede den østrigske fregat SCHWARZEN-BERG ilden mod de danske skibe på omkring 3700 meters afstand.

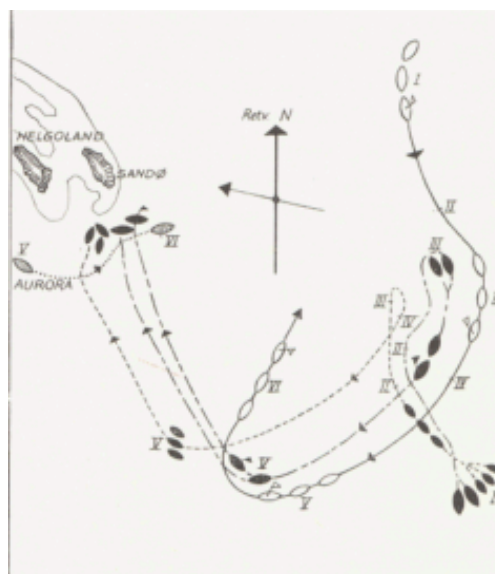
Men først da afstanden var blevet langt mindre gav Suenson ordre til at åbne ilden fra dansk side.

Østrigerne holdt til at begynde med en noget østlig kurs, som om det var hensigten at løbe foran om den danske linie.

Den danske eskadre imødegik dog dette ved at dreje bagbord over, og tvang dermed østrigerne tilbage igen på modsat kurs.

Styrkerne passerede herefter hinanden på ca. 1800 meters afstand under heftig skydning.

Suenson bemærkede, at de tre preussiske kanonbåde var sakket noget agterud, og forsøgte derfor at bryde fjendens linie.

De danske skibe er her de hvide, østrigske og preussiske sorte. Romertallene angiver de to styrkers samtidige positioner under de forskellige faser af kampen.

Tegetthoff indså dog hurtigt faren for, at de tre kanonbåde skulle blive afskåret og drejede derfor styrbord over og stod nu i frontordenen ned mod den danske linie for at komme ind på klos hold, og muligvis forsøge en entring.

Intens kamp

De tre danske skibe, der holdt en tæt kølvandsformation, modtog de østrigske fregatter med en så kraftig ild, at den østrigske eskadrechef så sig nødsaget til at ændre kursen.

Afstanden mellem de to eskadrer var efterhånden nået ned på kun 400 meter, og samtidigt tiltog den danske kanonild i heftighed.

De to flagskibe NIELS JUEL og SCHWARZENBERG beskød hinanden, medens JYLLAND og HEJMDAL koncentrerede deres ild mod den østrigske fregat RADETZKY. De preussiske kanonbåde holdt sig på så lang afstand, at deres ild var totalt virkningsløs.

Den danske eskadre fik på denne måde tilkæmpet sig en artillerimæssig overlegenhed, som på østrigsk side især gik ud over SCHWARZENBERG, der to gange brød i brand. Flere kanoner blev ødelagt og antallet af dræbte og sårede steg.

På dansk side gik det mest ud over JYLLAND, hvor en østrigsk granat slog ned ved kanon nr. 9, og dræbte eller sårede hele kanonbesætningen.

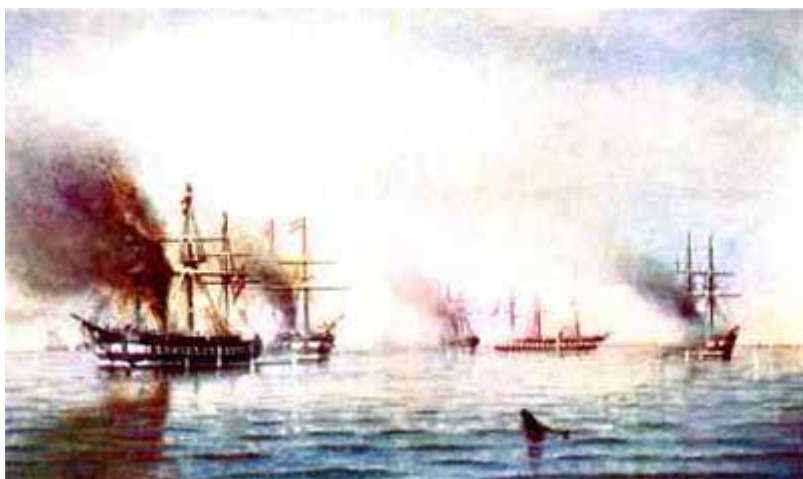
Afgørelsen

Kampen fik sit afgørende vendepunkt omkring kl. 1530, da en granat sprang i bugen på SCHWARZENBERGs formærsejl og antændte det tørre sejl og tovværk, der snart stod i lys lue.

Om bord i SCHWARZENBERG viste det sig hurtigt umuligt at slukke branden, da maskinpumpen var blevet ødelagt under kampen. Følgerne af denne skade tvang derfor Tegetthoff til at afbryde kampen og søge ind mod neutralt engelsk territorium ved Helgoland.

RADETZKY lagde sig imellem den brændende SCHWARZENBERG og den danske eskadre for at beskytte det østrigske flagskib, der dermed undgik yderligere overlast.

Suenson gav omgående sine skibe ordre til at forfølge den undvigende østrigs-preussiske eskadre, men netop i det øjeblik sprang en granat i chefens kahyt ombord på JYLLAND, og ødelagde fregattens styregrejer.

Fejlen blev hurtigt udbedret, men denne kortvarige forsinkelse var nok til at give fjenden et afgørende forspring.

*Den østrigske fregat
SCHWARZENBERG (tv. i billedet)
er skudt i brand
og drejer af, medens RADETZKY
går frem for at dække den.
(Maleri af løjtnant H. J. Marcher)*

Den danske eskadre havde dermed mistet muligheden for at afskære

fjendens retræte til neutralt territorium, ikke mindst da den engelske fregat AURORA lagde sig imellem.

Klokken 1630 var kampen ophørt, og Suenson beordrede sin eskadre nordøst over og blev liggende for at observere fjenden.

Sejr eller uafgjort

Det lykkedes imidlertid senere for den lemlæstede østrigsk-preussiske eskadre i ly af mørket at nå tilbage til Cuxhafen uden at den danske eskadre kunne gribe ind.

Efterfølgende blev der rejst spørgsmål om, hvorvidt slaget ved Helgoland kunne betragtes som en dansk sejr, eller om slaget egentlig endte uafgjort!

Faktum er imidlertid, at det lykkedes for den danske flåde at opretholde blokaden mod de tyske havne.

*Det østrigske flagskib, fregatten
SCHWARZENBERG ses her efter kampen.*

Slaget ved Helgoland var dermed ubetinget en taktisk dansk sejr, der tvang de fjendtlige flådestyrker ind på neutralt territorium i så stærkt medtaget tilstand, at disse var ukampdygtig flere dage efter.

Kort efter slaget fik Suenson ordre til at afgå til Norge, da en våbenhvile var på vej. Den midlertidige våbenhvile mellem Preussen og Danmark trådte i kraft 12. maj 1864, hvorefter den danske flådeblokade blev hævet.

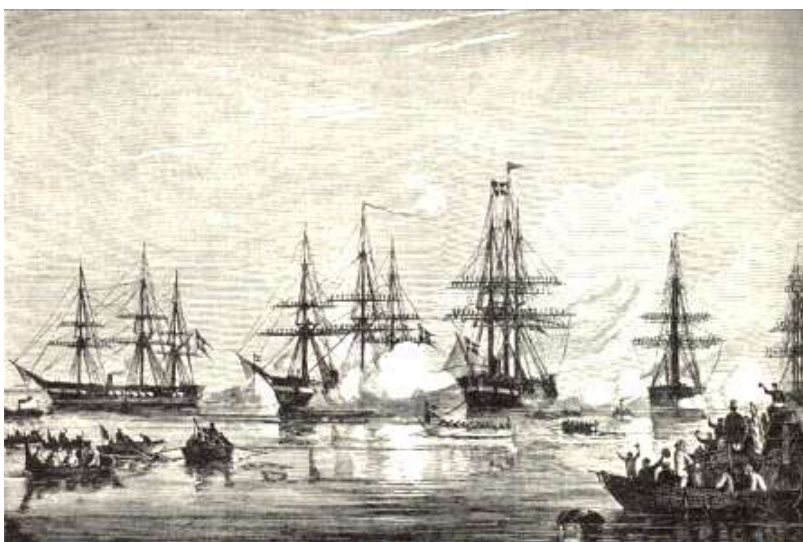
Slaget havde kostet Danmark 14 døde og 55 sårede, medens Østrig havde lidt et tab på 32 døde og 59 sårede. Preusserne havde ikke lidt tab.

Da den danske eskadre forlod Helgolands Bugten passerede den atter en-gang Kristianssand, hvor de døde i slaget blev begravet.

Dette blev Danmarks sidste egentlige søslag, hvor skibe kæmpede direkte mod skibe.

Heltemodtagelse i København

I København var der ingen tvivl om slagets udfald. Det var en dansk sejr!

En sejr, som den trængte nation
havde brug for i en svær tid.

Da Nordsø-eskadren anløb
København efter slaget, blev dette
fejret som en rigtig
københavnerbegivenhed med bl.a.
kongeligt besøg om bord.

*Nordsøeskadren på Københavns
Red efter kampen ved Helgoland.
Der afgives salut, og besætningerne
mander ræved Kongens besøg
ombord i eskadren.*

Fra Agnes Gads dagbog 9. maj 1864:

Den ene dag går efter den anden uden nogen forandring. Det er utvivlsomt at vi endnu en tid må have tålmodighed og finde os i alt. Imidlertid fortsættes demoleringen af Fredericia Fæstning. En del sprænges i luften, volde jævnes med jorden, palisaderne rykkes op og brændes. Det bekendtgøres i provinds aviser, at fattige kunne afhente brændsel efter behag dernede, ligesom naturligvis alle de tyske soldater!

De fængslede og bortførte borgere er dog atter blevne hjemsendte, så man må formode, at stormagterne dog have fundet dette overgreb for voldsomt. De længst arresterede embedsmænd herfra samtlige jyske byer ventes også hjem i disse dage. Derimod forstørres stadig de befalede leverancer, som næppe længe ville kunne udholdes, – og når de standse, hvad så? En meget stor leverance af byggryn bliver i dag præsteret. Jylland bliver bogstavelig ud spist, dersom dette skal stå længe så. Og endnu daglig komme Preussere sydfra herop.

Fra Konferencen hører man Intet; dens medlemmer skulle nok gensidige have forpligtet sig til tavshed, medens forhandlingerne vare. Man mener ikke, at Fredericias rømning har nogen politisk grund el. følge.

Als er dog nok endnu i vor magt. Men endnu vides ikke med bestemthed, om "Rendemand Pindekrone" er kommet i behold med sin division.

10. maj 1864: I går blev der i London aftalt våbenstilstand med effekt fra 12. maj. Danmark har måtte opgive blokaden.

Samme dag som Danmark kunne trække sig sejrrikt ud af slaget ved Helgoland, blev der truffet nærmere aftale om våbenstilstand i London. På gårsdagens møde under Londonkonferencen blev der som ventet, truffet aftale om en våbenstilstand. Aftalens hovedessens er, at den militære stilling bevares, og at tyskerne altså fortsat vil holde store dele af Jylland besat. Danskerne skal under våbenstilstanden ophæve blokaden af de tyske havne, mens tyskerne til gengæld stopper tvangsudskrivningerne af forsyninger til besættelseshæren i Jylland. Aftalen løber i fire uger fra den 12. maj. De østrigsk-preussiske forhandlere havde ønsket en længere aftale, da de mener tiden arbejder for dem og enhver forlængelse af den nuværende stilling er en fordel. En anden grund er også, at sommerhalvåret er mest gunstig for den danske blokade, og at våbenstilstand i denne periode derfor er en fordel.

Efter at have været i gang i tre uger er Londonkonferencen nået så langt som til en våbenstilstand. Nu følger så de meget vigtige forhandlinger...

Fra Agnes Gads dagbog 10. maj 1864:

Man vil paastaa, at den engelske Kanalflaade med samt en fransk Eskadre er beordret til østersøen og daglig kan ventes (?)

Vi have endnu vore Østrigere, der ligge saa roligt, som om det var deres Agt for stedse at opslaa deres Bolig her. Der ekserceres dagligt hernede i Toften med Vaaben og Legemsøvelser, – ingen Velgjerning just mod vor Kløvermark. De tre Officerer, vi have, ere en lille sortsmusset, men meget net, Hauptmann Hummel, en Oberlieutnant Brown og en Feldtwebel med et meget makkebarisk Navn, hvis grevelige Stand og Tittel skaffer ham den Ære, at bo sammen med Hauptmannen, ride Smaature paa dennes Hest o.s.v., o.s.v. Det er en temlig vigtig og lapset Personnage og vist kun en 18 – 19 Aar. Det er iøvrigt en meget fordringsløs og behagelig Indkvartering, som vi ikke nok kunne være taknemmelige for. Kokken og Tjenerne besørge al Opvartningen og betale regelmæssig deres faa Fornødenheder. Det gaaer rigtignok anderledes til ovre hos den stakkels Fru Schjerning, som har megen Uheld med sig. Hendes Indkvarterede gjøre uhyre store Fordringer og tage aldeles intet Hensyn til Fru Schjernings egne Fornødenheder. Hun kan næsten ikke komme til at faa sin Middagsmad kogt, idetmindste ikke før langt hen ad Eftermiddagen o.s.v. Nu har hun dertil det forunderlige Uheld, at General v. Dormus har faaet Gulsot, i hvilken Anledning der kræves en Mængde Opvartning, rene Lagner og Haandklæder hver Dag, (uden at derfor det brugte udleveres) og hun maa dertil døde Uforskammetheder af Generalens vigtige Tjener. Fader og Sofie var iforgaars derovre for at være tilstede ved Pastor Jensens Indsættelse. Her ved min Side staaer en mageløs yndig Bouket af Roser, Pælargonier, Gyldenlak o.s.v., som Polly var saa sød at sende hjem med til mig! Vil nu Vejret føje sig, og det bliver dem muligt at faa Lov til at disponere over deres

Heste og Vogn, er det iøvrigt Fru Schjernings Plan, at Polly med alle Børnene skal besøge Gauerlund 2. Pindsedag. Det var jo storartet i disse Tider!

Herovre i det brune Gjæstekammer ligger stadig en Feldtvagt paa 6 Mand, og en af disse paraderer stadig udenfor Porten med Bajonetspidsen i Armen. Oppe paa Hjørnet af Kirkemuren ved Børkop-vejen staaer ogsaa en Skildvagt i et af Straa og Pinde net sammensat lille Skilderhus. Saadanne Hytter, til En el. Flere, og tilhørende Vagter sees rundt omkring ved de belagte Byer. De Soldater her ligge ere næsten Alle Bøhmere og kunne kun meget daarligt forstaa Tydsk. De tale nemlig deres Modersmaal, det czechiske Sprog. Vores Yndling iblandt dem er en ung Møller, som er Trompeter og Underofficer og har noget meget net og godmodigt ved sig. Han interesserer sig meget for Havevæsen og lister sig undertiden ud i Haven for at arbejde paa sin egen Vis der, og er ikke ganske fornøjet med vor Manér. Han er nok et Stykke af en Tusindkunstner, fuser ogsaa i Uhrmagerkunsten; og jeg overraskede ham igaar ude i Folkestuen, hvor han havde taget Ane's Sytøj og syede løs derpaa af alle Kræfter. I dette Øjeblik komme en 8 – 10 Mand i fuld Oppakning ind af Porten. Saadan en lille Vagt præsenterer sig daglig for Hauptmannen, formodentlig for at modtage Ordre. I Søndags kom en stor Flok Soldater herind, anførte af 3 udklædte Bajadser og ledsagede af Musik paa Pilefløjter og gaven Slags Karnevalscene tilbedste for Officererne, som lode til at more dem brillant derved. Slige Optog bruges nok hyppigt som Søndagsfornøjelse blandt de østrigske Soldater. Os forekom det forleden at være en temlig plump og grov Spøg.

VÅBENHVILE

Imens skulle de krigsførende beholde deres stillinger.

Af Lars Lindeberg, 1964

Om aftenen den 11. maj 1864 roede en dansk officer over Alssund til det gamle danske nordre brohovede på Sundeved-siden. En preussisk officer modtog ham, og efter de havde bragt deres ure i overensstemmelse med hinanden, sejlede danskeren tilbage til Sønderborg.

Kl. 24 natten til den 12. maj 1864 trådte våbenhvilen i kraft; en dansk soldat skriver i et brev: "*Næppe var klokken slået 12 (midnat) og våbenhvilen udtrompet langs kysten af alle de preussiske horntudere, ensformigt og umelodisk, før preusserne stømmede ned til Sundet i store flokke og råbte over til os: "Hannemann" med en temmelig gemen tilsætning. Vi kunne ikke dy os, skønt det er forbudt, for at svare dem én gang "Kuk-kuk" (østrigernes den flakte ørns skældsord til preussernes enkelte do.), men så skulle du bare have hørt,*

hvordan knæveren gik på dem. Omsider blev de kede af at være gadedrenge og gik i seng. Åh, hvem der kunne komme en lille tur hjem i våbenhvilen."

Betingelserne

Ved Limfjorden og Lillebælt blev våbenhvilen også blæst ind. Den skulle foreløbig vare en måned, men senere blev den forlænget med yderligere 14 dage. De krigsførende parter skulle beholde deres respektive stillinger til lands og til vands og forpligtede sig til ikke at forstærke dem under våbenhvilen. Blokaden skulle hæves fra dansk side, og Østrig og Preussen skulle lade handel, samfærdsel og administration gå sin regelmæssige gang i Jylland og ikke hæve krigskontributioner.

Våbenhvilen var blevet aftalt på den konference i London, som England havde indbudt de krigsførende og visse neutrale lande til. Konferencen skulle nu søge at skabe fred, og det første skridt var, at våbnene midlertidig fik lov at hvile.

Om eftermiddagen var den danske nordsøeskadre nået til Kristiansand, hvor den blev modtaget med begejstring. Her blev de døde begravet og de sårede bragt i land, mens Orlogskaptajn Suenson sendte sit sejrstelegram til marineministeriet i København.

VÅBENHVILEN ER TRÅDT I KRAFT

Våbenhvilen blev indgået d. 9. maj 1864 mellem Preussen, Østrig og Danmark og gælder i første omgang for en måned, men med mulighed for forlængelse.

Af Ditte Kock, 2012

De første møder på Londonkonferencen har handlet om netop dette emne, men nu kan de deltagende lande vende sig mod konferencens hovedformål, nemlig at finde en fredelig løsning på den igangværende krig. Storbritanniens premierminister lord Palmerston og udenrigsminister lord Russell fungerer som mæglere i striden, og hvis forhandlingerne om våbenhvilen kan tjene som et varsel, så står de over for en svær opgave.

Diplomater

Danmark repræsenteres af den erfarne diplomat George Joachim Quaade, der var udenrigsminister før konferencen tog sin begyndelse. Udenrigsministerposten er midlertidig overtaget af den danske ministerpræsident D.G. Monrad, så Quaade kan koncentrere sig om forhandlingerne. Quaade støttes af rigsdagsmedlem og specialist i slesvigske spørgsmål Andreas Krieger. Samarbejdet mellem de to har ikke den bedste grobund, da den nationalliberale Krieger er noget mistænksom overfor den mere konservative Quaade. Tredjemand på konferencen er den danske gesandt i London, Torben Bille. Preussen og Østrig repræsenteres begge af deres respektive gesandter i London, grev Bernstorff for Preussen og grev Apponyi for Østrig.

Preussen og Østrig forkaster Londontraktaten

De to tyske stormagter har indledt dagens møde med den smukt formulerede erklæring, at hovedopgaverne for den forhandling der nu tager sin begyndelse, er at finde et grundlag for nye

kombinationer. Da Londontraktaten fra 1852 ikke kan betegnes som en ny kombination, har Preussen og Østrig dermed forkastet den. Londontraktaten blev indgået efter Treårskrigen 1848-1851 og garanterede den danske helstat, altså at hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg var en del af den danske stat og under den danske konge, men ikke en direkte del af Danmark og under den danske grundlov. Danmark måtte derfor ikke udskille Holsten eller knytte Slesvig tættere til sig. De tyske stormagters udmelding er kommet som et stort chok for de andre deltagere på konferencen, da Preussen og Østrig gik i krig netop for at fastholde traktaten. Trods en heftig debat på mødet er deltagerne ikke nået til enighed om emnet. De danske repræsentanter har ikke sagt meget på mødet. En energisk protest mod de tyske stormagters udtalelser kunne måske have sikret Danmark de neutrale stormagters støtte, men på grund af den danske tavshed har Preussen og Østrig undgået en samlet protest mod sig. Da spørgsmålet om Londontraktaten ikke er blevet løst, har deltagerne valgt at følge et svensk forslag, hvor de krigsførende magter på næste møde skal fremlægge forslag til, hvad de vil sætte i stedet for Londontraktaten, hvis den forkastes.

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 5. Maj [må sandsynligvis have været den 11. maj, da våbenhvilen trådte i kraft den 12. maj, red.] var vi igjen paa Forpost ude ved Arnkildskov, men da det kom til om Natten Klokken 12, blev der Vaabenstilstand og vort Regiment marcherede strax derfra til Adserballe, hvor vi kom hen paa Formiddagen. Jeg blev indquarteret paa Sædmosegaard hos Lorenz Lorensen. Der lagte vi 30 Mand ude i en lille Lade.

Fra Agnes Gads dagbog 12. maj 1864:

Mange forskjellige Rygter gaa om Vaabenstilstanden. Nogle sige, at 5000 Mand skulle blive liggende her ved Fredericia, de andre ud af Jylland? At en lille Søtræfning har fundet Sted ved Helgoland er vist, og 3 danske Fregatter have bestaaet sejerig mod den tydske Eskadre. Skulle vi beholde Indkvartering, ønske vi blot, at de Samme maa blive liggende her da de ere overordentlig nøjsomme og ordentlige. Deres Madlavning og besynderlige Retter, dem Hr. Adelbert (Kokken) er meget stiv i, more Pigerne kosteligt og imellem os Andre med. Iaftes bad han om Noget, han vilde bruge til en Kalvesteg; Ingen af os kunde forstaa ham eller fatte, hvad han mente, gjættede og gjættede! Saa var det Kommen!

Aften: Naa, det er glædelige Udsigter! Vor rare Indkvartering skal bort imorgen, for at give Plads for Gemsejægerne. Disse ville nok saa lægge dem til Ro her i den Maaned, Vaabenstilstanden varer. En Brigade skal fordeles paa Pjedsted, Gaarslev og Gauerslund med mellemliggende Byer. Disse skulle vi Beboere selv føde med fersk Kjød, Vin og godt Øl o.s.v., medens derimod Leverencerne nok høre op.

De Andre komme netop hjem fra Pjedsted, hvor Fru Jacobsen er overordentlig syg, Saa de kjære Venner ret have det sørgeligt! Nu skulle ogsaa de have ny og besværlig Indkvartering! Gine med sin lille Dreng var der; hun og Sofie skiftes til at vaage ved Moderen. Det er mageløs sørgeligt og trykkende under disse Forhold!

Fra Agnes Gads dagbog 13. maj 1864:

Det er en mærkværdig ,Vaabenstilstand! For at en saadan virkelig eksistere, kunne vi ej længere tvivle om, da en Damper iaftes skal være løben ind til Vejle, men under tydsk Flag! Igaar Middags Klok. 12 ophørte ogsaa Demoleringen af Fredericia Fæstningsværker, efter at der baade med danske og fjendtlige Kræfter var arbejdet glubsk løs paa Ødelæggelsen, især voldsomt den sidste 1½ Dag, og sluttelig lige før Middag sendt en Del Ægtvogne (sandsynligvis velpakkede med alslags gode danske Krigsartikler) til Kolding. De have nok sprængt baade Kongens-Port og Prindsens-Port, samt brændt en uhyre Mængde Tømmer og Palisader. De have ogsaa solgt f. e. p. 1 Læs gode Brædder for 3 Mark o.s.v. Jo jeg skal love for, at Østrigerne ere vore allerbedste Venner! som Pastor Friis saa smagfuldt og passende benævner dem. Nej, gid da Pokker havde det Kammeratskab og Venskab med Fjenden, som Flere her paa Egnen vise; Det forekommer mig meget baade upassende og unaturligt.

I Vejle holdes nok Vaabenstilstand paa en egen Maade! Jeg havde faaet Prøver fra et Par Kjøbmænd paa noget Kjøletøj, og sendte igaar med Barbara Bud om en Kjole hos Kjøbmand Varburg. Straks ved Ankomsten til Byen mærkede hun en forunderlig Stilhed, og hørte saa, at paa General Wrangel's Befaling vare næsten alle Butikkerne lukkede, for at aftvinge Vejle Indvaanere den befalede Pengesum! Er det ogsaa Brug under Vaabenstilstand at røve? Naa, Kjolen fik jeg imidlertid. Barbara traf tilfældig en Kommiss fra Varburgs, som besørgede Tøjet "stjaalet". Nu er jeg altsaa "Hæler", og det ovenikjøbet uden ringeste Samvittighedsnag!

Vore skikkelige Østrigere rejste da saa imorges. Vi have hele Dagen havt meget travlt med at gjøre rent, sole Sengeklæder og rede op til vor nye Indkvartering, som nu netop i dette Øjeblik komme. Jeg sidder heroppe paa vort kjære lille Værelse, første Gang i lang Tid; Sofie og jeg flytte nu atter herop; der bliver for pakket dernede i det lille Rum. Nej jeg maa lé, hvergang jeg tænker paa den lille Doktor! Sofie og jeg stode paa Østerlide og saa dem marchere forbi imorges; allersidst kom hél alene Hr. Doktoren, en lille tynd Fyr med et kort afstudset lyst Mundskjæg, blaa Jakke med blanke Knapper, lysegraa Bukser med store Blankstøvler udover helt over Knæene, en lille hvid Taske over Skuldren, medens en lille Stump Sabel, han trykkede ned med Haanden, stak lige bagud og løftede den Smule Skjød der var paa den korte Frakke ud i Vejret, struttende allerbagerst ud, som den yderste Svands! Vi kom hjertelig til at lé over ham, en Gemsejægerhat med en Masse nedhængende Hanefjeder fuldendte Bajadsen komplet! Sikken en lille bitte sød Pudelhvalp de have med, kulsort med højrødt Halsbaand sidder den og knejser nysgjerrigt paa Bukken af Bagagevognen; naa, nu kom der "et grim Asen" (som Ane kalder dem) og løftede den af!

KÆRKOMMEN HVILE

Våbenhvilen skal benyttes til at videreuddanne de danske soldater.

Af Ditte Kock, 2012

Våbenhvilen giver den danske armé en kærkommen mulighed for at komme til kræfter igen og få genopbygget efter de hårde krigsmåneder. Den danske overgeneral Georg Daniel Gerlach har befalet armeen, at våbenhvileperioden hovedsageligt skal benyttes til videreuddannelse af de danske tropper. Det er derfor ikke muligt for de menige soldater at få bevilliget orlov, så de kan tage hjem og besøge deres familie. Gerlach tillader dog afdelingskommandørerne at bevillige en kort orlov til

officerer og underofficerer, men det må kun ske undtagelsesvist og det skal i hvert tilfælde sikres, at orloven ikke forstyrrer arbejdet ved arméen.

JYLLAND BESAT

Trods den indgåede våbenhvile er der problemer mellem besættelsestropperne i Jylland og den lokale befolkning.

Af Ditte Kock, 2012

Ifølge våbenhvilens bestemmelser, skal prøjserne og østrigerne betale for de varer de tager fra befolkningen. Berlingske Tidende kan dog i dag berette, at der bliver stjålet heste og køer i forskellige jyske byer. Ligeledes har besættelsestropperne forlangt 200.000 daler og 400 uldne tæpper af Århus under trussel om, at byens købmandslagre vil blive tømt, hvis kravet ikke bliver opfyldt. Berlingske Tidende har tydeligvis ikke de store forventninger til preusserne, ?fra hvis Side vi just ikke ere vante til fair play?, men mener alligevel, at dette er et så groft brud på våbenhvilens bestemmelser, at de ansvarlige befalingsmænd vil blive straffet af deres regering.

Splid i de allieredes lejr?

Med et slet skjult håb om intern tysk splid refererer Berlingske Tidende samme dag forskellige tyske avisers omtale af våbenhvilen i London. Der er i de tyske aviser bred enighed om, at vanskelighederne vil begynde, når tågede og ubestemte krav skal formuleres i tydelige ord, og uenighederne kan derfor let gribe om sig i den tyske lejr. En østrigsk avis mener, at dette kun kan forhindres, hvis Preussen viser nødvendig selvbeherskelse. Samme avis håber, at det vil lykkes de allierede magter at få Slesvig indlemmet i Det Tyske Forbund, men at Østrig må have fuldkommen sikkerhed for, at Preussen ikke nærer hemmelige planer. Forsøger ?de preussiske Statskunstnere? at drage mere end moralsk fordel af krigen, kan det ikke andet end at svække de allieredes gensidige tillid.

PÅ KANTONNEMENTSFOD

Den danske armé bliver indkvarteret privat.

Af Ditte Kock, 2012

Da krigshandlingerne i øjeblikket er suspenderet, har den danske krigsminister Carl Lundbye bestemt, at den aktive armé skal sættes på kantonnementsfod. Det betyder, at soldater og officerer bliver indkvarteret hos private familier, nogle i selve stuehuset, andre i laden hvis der ikke er plads. 1864-Tidendes journalist har fået tilladelse til at se et brev, som en soldat just har skrevet til sin mor:

?Her i Adserballe har jeg det godt; jeg bor hos en Skomagerenke med en hel Rede fuld af kønne Børn. ? Mit Natteteje har jeg foretrukket at rede ude i Laden i Stedet for at svede selv tredje under en Hvergarnsdyne i en ikke meget bred Seng. Et Lagen har jeg faaet af Konen, min Kappe har jeg

over mig, saa jeg kan klæde mig af og sover vist meget bedre end vor stakkels Konge; han maa have det slemt i denne Tid.?

Slesvigere får ikke orlov

To dage efter overgeneral Gerlach har befalet, at kun officerer og underofficerer kan få bevilliget orlov, bestemmer krigsministeriet, at ingen soldater på orlov må rejse til de områder af landet, der er besat af fjenden. De officerer der kommer fra Slesvig og Holsten må ikke rejse hjem og besøge deres familier. En udstedt orlov må desuden ikke vare længere end otte dage, og alle skal være tilbage i tjeneste inden våbenhvilens udløb. Til gengæld bliver tilladelsen udvidet, så den også gælder for officersaspiranter.

DET NØRREJYDSKE ARMEECORPS BLIVER OPRETTET

Tropperne i Nordjylland samles under fælles kommando.

Af Ditte Kock, 2012

Krigsministeriet samler nu alle de danske tropper i Nordjylland i Det Nørrejydske Armeecorps. Der kommer forstærkninger til fra det rømmede Fredericia, så styrken vokser fra 5000 mand til hele 12.000. Korpset bliver sat under kommando af generalløjtnant Cai Hegermann-Lindencrone.

Han har hidtil brugt meget tid på at trække sig tilbage fra fjenden med sin 4. division, hvilket i pressen har givet dem øgenavnet? røven af 4. division?, da det er alt preusserne og østrigerne ser af dem. Hegermann-Lindencrone har lagt flere angrebsplaner, men er blevet afvist af krigsministeren. Han er derfor noget forvirret over, hvad formålet er med de nye ændringer, da de peger på en mere offensiv strategi.

DANSK AFVISNING I LONDON

Preussen og Østrig foreslår personalunion.

Af Ditte Kock, 2012

På mødet d. 12. maj blev konferencedeltagerne enige om, at de krigsførende magter skulle komme med deres bud på, hvad der skulle træde i stedet for Londontraktaten fra 1852, hvis denne blev forkastet. Preussen og Østrig har i tråd med dette forslået en personalunion mellem Danmark og hertugdømmerne. Dette er Østrigs foretrukne løsning, og den preussiske ministerpræsident Bismarck er gået med til at stille forslaget for at tækkes den anden tyske stormagt. Preussen ønsker hertugdømmerne administreret af preussiske og østrigske embedsmænd for på sigt at kunne inkorporere hertugdømmerne i Preussen. Det er ikke i Østrigs interesse at Slesvig og Holsten bliver lagt ind under Preussen, da magtbalancen mellem de to stormagter dermed vil blive rykket til Preussens fordel. Bismarck må derfor manipulere østrigerne lige så meget som danskerne for at få sin vilje.

I en personalunion bliver to eller flere selvstændige stater ledet af det samme kongehus. Staterne er politisk uafhængige af hinanden, men har fælles monark. Preussen og Østrig har formuleret det lidt anderledes, ifølge dem skal hertugdømmerne sikres fuldstændig politisk uafhængighed og deres nøje forening med fælles institutioner. Den preussiske diplomat Bernstorff vil ikke afvise, at den danske konge kan blive fyrste over hertugdømmerne, men de tyske stater har endnu ikke lagt sig fast på spørgsmålet. Altså i praksis en personalunion mellem Danmark og hertugdømmerne.

Intet dansk modforslag

De danske udsendinge har svaret klart nej. Med en personalunion vil Danmark miste næsten al indflydelse over hertugdømmerne, og det kan ikke accepteres. Desværre har de danske diplomater gjort preussernes arbejde for dem med denne meget stejle udmelding. Bismarck er ikke på nogen måde interesseret i en personalunion, men bordet fanger i forhandlinger som denne. Havde danskerne været bare lidt forhandlingsvillige, ville Bismarck blive nødt til at trække i land og dermed ville der blive problemer mellem de to tyske magter. Havde Danmark derfor formuleret sig bare lidt anderledes, kunne de have opnået meget. Ved at acceptere princippet om en personalunion, ville forhandlingerne blive åbnet, og det er ikke til at sige hvor de ville ende. Måske kunne dele af Slesvig blive lagt direkte ind under Danmark og Holsten blive knyttet til via union. Da det er Preussen selv der har stillet det oprindelige forslag, ville de blive tvunget til at forhandle på disse vilkår.

Danmark har altså ikke formået at gribe denne chance på dagens møde og har i stedet gjort Bismarcks arbejde for ham ved at afvise Østrigs forslag. De danske diplomater er heller ikke kommet med et forslag til en anden ordning, da den danske regering ikke har vedtaget noget.

Armeens hovedkvarter flyttes til Nyborg.

Fra Agnes Gads dagbog 17. maj 1864:

Fru Jacobsen er saa daarlig; jeg troer ikke hun lever. Det er saa tungt og saa trist; jeg kan slet ikke ret tænke paa Andet. Iforgaars var jeg der, og længes efter igjen at komme derover. Her have vi iøvrigt faaet Pindsegjæster, nemlig Polly og Emma, som kom igaar Formiddags og imorgen tidlig følge med hjem, naar de Andre tage til Kolding. Vi gik igaar Eftermiddags ned i Skoven, – aa, den var saa dejlig og Vandet saa blaåt! Naturen er saa smuk og velsignet, men Menneskene ere onde. O, Gud give snart bedre Tider!

Vaabenstilstanden er jo afsluttet saaledes, at vi ophæve Blokaden, medens Fjenden forbliver i sin Stilling, men har forpligtet sig til at betale Alt, hvad de modtage. Iøvrigt vedblive Leverancerne, og vi faa i saa Henseende hverken mere el. mindre Bryderi end hidtil. Den første Dag vi havde vore Baroner, var det nær reven ud imellem Fader og v. Bittel, som var altfor kjærlig imødekommende og vilde slutte en formelig Vennepagt med Fader, til Dennes store Forbavselse. Fader afslog dette naturligtvis paa det Bestemteste og fornærmede derved dybt Hr. Baronen, som nok har været vant til en meget venskabelig Omgang med Baj's paa Follerupgaard, der, ligesom flere Andre heromkring, ikke lade til at kjende Forskjel paa Ven og Fjende! Derved – ikke alene fornærmede de den Nation, til hvilken de høre og vort kjære Modersmaal, som disse Fremmede vilde røve fra os med Haan og Vold, – men de paadrage Andre, som holde Nationaliteten i mere Ære og kjærlighed, Ubehageligheder, da de Fjendtlige naturligtvis ikke kunne begribe, at den ene Nabo modtager dem gjæstfrit og venskabeligt og den anden med Kulde. Senere have vi dog staaet paa en ret god Fod

med vor Indkvartering, da alle personlige Fornærmelser jo ligge udenfor begge Parter. Jeg kan igrunden ogsaa rigtig godt lide Officererne. v. Bittel har fortalt, at ogsaa han har en sindsyg Moder, og derved vundet vor store Deltagelse. Iøvrigt mærke vi saare lidt til Officererne og tale næsten aldrig med dem; vi gaa i al Høflighed hver vore Veje. Blandt Tjenerne ere et Par Bagervende, som bage meget godt fint Brød. De forstaa at forme det i de nydeligste Figurer, Hjerte Krands, Horn o.s.v. og smykke det tilsidst paa det Nydeligste m. Blomsterkrandse. Hauptmannen har sin Fornøjelse af at sende dette lækre Brød omkring til Obersten og andre Officerer. Ogsaa os sendte han en Portion ind. Til Gjengæld sendte vi dem iaftes Rødgrød; – jo, vi ere fine Venner!

Stine Madsen var her igaar Eftermiddags; ogsaa hun ærgrede sig over Andres Venskabelighed mod Fjenden. Etatsraad Holk's, som jo have boet paa Follerupgaard, men ere blevne aabenbare Uvenner med Baj's og nu flytte ned til Md. Buhl paa Enemærke, have, af Mangel paa Plads (hvorfor de ikke Alle igjen nu flytte ned til Fredericia, kan Ingen forstaa) sendt deres Jomfru ned til Børkop Mølle. Hun er overordentlig alliance med de fjendtlige Officerer og Soldater, modtager Besøg af dem, spadserer med dem o.s.v., og Stine Madsen og Marie Buhl ere hel fortvivlede derover, da hun jo skal være deres Kammerat i denne Tid, og de let blive forvekslede med hende baade af Danske og Tydske, naar de sé en ung Dame dernede omkring sammen med Soldaterne. Mange af Bønderne have det ogsaa hedt og fedt med Fjenden, spiser sammen med dem o.s.v. En hæderlig Undtagelse blandt de mere Fremtrædende paa Eggen, danner Palle Elkjær paa Vellinggaard, som har beholdt en udmærket Holdning ligeoverfor Fjenden, – ligesom han var ved enhver Lejlighed forekommende imod Vore. Mange Bønder fra Omegnen (dog, saavidt jeg véed, ingen herfra) gjøre sig i denne sørgelige Tid en Fordel af at kjøre ned til Fredericia og for nogle faa Skilling kjøbe Masser af Jern, Brædder, Økser, Spader o.s.v. Der er ogsaa bleven hentet en Mængde Tømmer "blot for at brække det ned af de Danskes efterladte Barakker", – tænk bare, hvor ædelmodigt at tilbyde – og hvor højsindet at modtage Sligt!

I Vejle vedblive 6 Butikker stadigt at være lukkede (tiltrods for Løvtet om, ej at hindre Handel og Vandel), ligeledes er det forment de i Havnen liggende Skibe at løbe ud. Alt Dette rimeligvis for at tiltvinge sig de udkrævede Røverpenge!

Personligt kan jeg dog ikke sige Andet, end at Tydskerne hidtil her hos os have opført dem ret rimeligt og høfligt; overalt er der jo naturligvis ubehagelige Undtagelser. Vi have grumme lidt med vore Officere at gjøre; i vore Stuer sætte de aldrig deres Fod; naar vi gaa ud i Haven, gaa de i Reglen ind, – saa vi have kun liden personlig Gene, naar man da fraregner den Ærgrelse at sé dem! Ja, i Kjøkken og Bryggers rumstere naturligvis Tjenerne fra Morgen til Aften, med samt den lange Lømmel af en Kok. Høj og ret smuk, meget langsom og utrolig doven, med Huen paa Snur og de bare Fødder i et Par gamle Tøfler, er denne et ægte Billede af en Lazarone!

KRIGSMINISTEREN AFSKEDIGET!

Den danske krigsminister Carl Christen Lundbye er bukket under for det store pres og er blevet afskediget. Han forlader samtidig den danske hær.

Af Ditte Kock, 2012

C.C. Lundbye har været krigsminister siden august 1863, men ikke med stor succes. Dette skyldes til dels at han mangler nogle væsentlige forudsætninger for at blive en god krigsminister. Han er uddannet artillerist og god til det, men han har ingen taktisk uddannelse og krigserfaring, og er derfor meget usikker i sin vurdering af militære situationer. Han har desuden ikke formået at få folk til at adlyde ham, men har til gengæld været for god til at adlyde andre. Han rømmede ikke Dybbølstillingen inden stormen, da statsminister Monrad var imod det, og rømmede Fredericia, fordi han blev presset af kongen.

Lundbye bliver erstattet af sin diametrale modsætning, den 42-årige oberstløjtnant Christian Emilius Reich. Reich er en dygtig militærmand, er selvstændig og har et vindende væsen. Han siger sin mening og tør træffe de nødvendige beslutninger. Han har hidtil været meget imod krigsministeriets indblanding i militære beslutninger, og mener disse skal, og bedst kan, træffes af overkommandoen. Derfor er hans første handling som krigsminister at meddele armeens overkommando at de har den egentlige kommando og lov til at træffe de beslutninger de anser som rigtige.

Fra Agnes Gads dagbog 19. maj 1864:

Gudskelov, vi dog fik børstet den østrigske flåde, som de have pralet saa meget af, ved Helgoland, før denne fordømte Våbenhvile! Med denne er vist alle Danske såre misfornøjede: enten krig eller fred!

Jeg var da med i Kolding i går. Det var en anstrængende tur; men jeg har tålt den som en hest, – hvilket er såre heldigt, da jeg i dag virkelig ikke har tid til klynke. På vejen satte vi Polly og Emma af i Herslev og drak kaffe hos Fru Schjerning. Hun var nu lidt raskere, men har atter store uheld. hendes ene hest var farlig syg, og hendes 4 bedste køer har hendes elskværdige ven, Hr. Baj på Follerupgaard, som gentagne gange tilbød at tage dem paa foder, dersom hun kom i forlegenhed for furage, sultet mere end halv til døde. Men så har han jo dog været den ædelmodige patron og har tilmed råd til at give sine kære østrigske Officerer gratis fløde og smør! Han er deres ven og kammerat, og går, tilligemed Holstes på Nebbegaard, for egnens mest dannet familier! Fru Holst har også overladt sin indkvartering sin dagligstue, uden derfor selv at flytte ud, hendes sofa står der, og hver gang hun har en time tilovers, sidder hun inde hos sine elskværdige Officerer! Det er virkelig en christenkærlighed, som er rørende!

I Kolding have de lidt meget ved krigen, og ofte været meget uheldige med de personligheder, som blev indkvarterede der. Deres store smukke sal ser ud som en røverrede, – snavset og med betrækket hængende i laser ned ad væggene! For tiden have de ingen, men deres lejlighed skal, efter befaling stå parat til hver dag, det vil sige, hele nederste etage. Allermest have de dog næsten lidt af den skrækkelige uvished i sin tid, om byen skulde tages med storm af tyskerne? og senere de første dage efter disses indrykning, af frygt for at det måtte være de danskes plan at overrumple dem der! Mange gruelige rygter have været i gang. Af nyt hørte vi slet Intet, med undtagelse af, at tre års forstærkningsmandskab skal være hjempermitteret; for hvor lang tid, vides ikke.

I Fredericia gik i går rygtet om fred! Men jeg tror ikke derpå. Ak, hvad skal man dog ønske? En fred nu, vil blive dyrekøbt.

En lille morsom scene vil jeg dog bevare for hukommelsen. Som jeg i går middags i Kolding stod nede i gangen med noget af mit tøj, kom en Militær ind af gadedøren og spurgte mig på dansk, om provst Gad boede her. Et flygtigt blik lod mig formode, det var en preusser, og jeg svarede med et kort "Ja!" - "Om han var hjemme?" "Ja, det vidste jeg virkelig ikke." Jeg var hel gnaven over at skulle stå der og vrøvle med den Preusser, da et gentaget spørgsmål i den samme besynderlige – overordentlig høflige og dog ligesom familiære – tone, hvori han talte til mig, hvilket nu først ret vakte min opmærksomhed, fik mig til at vende mig helt om imod ham og mønstre ham med et forundret Blik. Vor egen Kokarde! – Det var en dansk Officer! Nu så jeg først, at han bar den højre arm i bind. Jeg skiftede i en hast tone; – ja, det er latterligt; men jeg blev så mageløs glad i det øjeblik! Gud ved, hvad mennesket tænkte over min forskellige opførsel, han stod og smålo; jeg er Elisa mageløs taknemmelig for den store dannebrogssløjfe, jeg bar paa brystet; min farve var da iøjnefaldende nok; om jeg end ellers lod lidt lunet!

Vi havde Emilie Niz med til møllen hjem fra Kolding. Hun fortalte, at selve Kolding by, med undtagelse af ganske enkelte, har holdt sig fortræffelig lige overfor fjenden; – medens man derimod ikke kan sige det samme om omegnen. I Nørre-Bjert skal der have været et bal for de østrigske officerer, hvori danske damer have deltaget, navnlig 7 (det er jo et helligt tal) Lærerinder derfra Landsbyen, hvoriblandt Prpt: Schæffers, – hvilke også skulle leve på en fortrolig fod med tyskerne, til trods for deres ellers tilsyneladende Patriotisme. Derimod skulle Pastor Knudsens i Stenderup både være dansk, og have mod til at tale dansk.

19. maj 1864: Danmark og England drøfter uformelt, hvordan en delingsplan kan se ud

19. maj 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Londonkonferencen · Skriv en kommentar

Den engelske udenrigsminister og den danske delegation ved Londonkonferencen diskuterer delingsplaner. Og var det kun de to parter der skulle blive enige, ser det ud til at man nok kunne finde en løsning.

På Londonkonferencens møde d. 17. maj blev en deling af Slesvig ikke åbent diskuteret, men det er den løsning mange af de implicerede nu begynder at se som den eneste, der kan accepteres på både dansk og tysk side. Spørgsmålet er dog så selvfølgelig, hvor delingslinjen skal være ...

I går den 18. maj skrev den danske delegation til regeringen i København, og bad om at få beføjelser til at kunne slå hurtigt til, hvis den rette delingsplan blev præsenteret. Der er endnu ikke svar fra

København, men den danske delegation mødes i dag med den engelske udenrigsminister Lord Russell for uofficielt at drøfte mulige delingsplaner. Det står klart i forhandlingerne, at et evt. delingsforslag skal komme fra England og ikke fra Danmark, da et officielt forslag fra dansk side vil betyde at man derved opgiver de garantier man har ifølge Londontraktaten. Lord Russell nævner Slesvig-Husum som en mulig delingslinje i et senere engelsk forslag på konferencen. Heroverfor anfører den danske delegation, at Danmark bør have mere for at opgive Londontraktatens garantier.

Den danske delegation nævner en delingslinje Slesvig-Frederiksstad som en mulighed. Men denne skal kombineres med garantier for, at de tyske magter ikke må etablere flådehavne ud mod Østersøen i det afståede område, og det skal også stadfæstes at de tyske magter herefter ingen krav har overfor de områder Danmark beholder.

Det er altså det danske "forslag" til indholdet i det engelske "forslag", selvom delegationen også understreger, at den ikke kan garantere den danske regerings holding til et sådant forslag. Men delegationen vil selvfølgelig informere København om drøftelserne.

19. maj 1864: P. Laue Petersen er godt indkvarteret trods drillerier fra de øvrige soldater og selskab af rotte

Peter Laue Petersen er, mens der er våbenhvile, indkvarteret i Asserballe på Midtals og fortæller om opholdet:

Da jeg havde lagt der en uges tid, blev jeg og Hans Jørgensen bekendt med Aftægtsfolkene, det var den gamle Hans Hendrik og hans Kone var en Søster til Hans Dragon. Hun gik med Kager, men flinke Folk var det. Da de havde en tom Seng staaende inde i "e Dønsk" (Dagligstue), "den æ som kun te vore Høns kund lig i den!". Der lagte vi nogle Nætter, men saa blev Datteren syg inde paa Gaarden, og saa maatte hun der ud at ligge i det gamle "indlot sengsted". (...) Men Konen sagde: "I kan godt rede Sengen op ude i min Trælade". Det var 2 Fag i den samme Lade som vi først lagte i, som blot var skilt fra den anden med et langt "Skærværk". Der fik vi saa Sengen opredt ind imod noget gammeel "Bagvei" (træ til bageovnen). Om Aftenen, da vi skulde til Sengs og havde ligget en

Tid, begyndte Soldaterne over fra den anden Lade at bombardere os med Halm, som de svøbte sammen i saadanne runde "Bosler" og om et Øjeblik var vi overdænget med Halm. Vi holdt os blot rolig, thi havde vi bleven gale, havde det bleven meget værre. Vi troede nok, de blev kjede, naar vi blot tiede stille, og omsider blev alt rolig og vi sov ind, men Søvnen varede ikke ret længe, før vi blev vækket af en Deel Rotter, som kom ud af Bagveien og løb over Dynen til os, men vi puttede Hovedet ned under Dynen og lod Rotterne løbe.

20. maj 1864: Danmark har fået ny krigsminister: Lundbye er blevet afskediget og Reich har overtaget posten. Armeens stabschef er i dag til konference i København med den nye minister

Den nyudnævnte krigsminister, Christian Emilius Reich. Efter Lundbyes afskedigelse den 18. maj har Reich overtaget krigsministerposten. Hans hovedfokus er en reorganisering af hæren, men hans første træk på krigsskuepladsen kan meget vel blive en invasion af Rügen. (Foto af F. F. Petersen fra ca. 1864)

Vi kunne i forgårs meddele, at en større omorganisering af de danske stridskræfter er under opsejling under den nuværende våbenhvile. Men forandringen er ikke udelukket til fordelingen af de danske tropper. Ikke lang tid efter våbenhvilens indtræden er der sket en markant forandring i den danske Krigsbestyrelse, idet oberst Lundbye har fratrådt posten som krigsminister, og i forgårs blev den tidligere stabschef i Fredericia, oberstløjtnant Reich, officielt udnævnt som ny krigsminister.

Under den kritiske situation ved Dybbøl tilbage i midten af april, havde Lundbye bøjet sig for Konseilspræsident Monrad, der af politiske hensyn havde anset det for væsentligt, at Danmark endnu holdt stillingen på Slesvigs fastland ved London-konferencens åbning (den 25. april). Situationen var dog således, at Dybbølstillingen næppe kunne holde ud så længe, hvilket overkommandoen også flere gange indskærpede over for Lundbye. Ikke desto mindre gav Lundbye så sent som den 15. april udtryk over for Monrad, at stillingen kunne holde 14 dage til en måned endnu. Som bekendt faldt stillingen tre dage efter. Lundbyes usikre militære vurderinger har nu resulteret i, at Monrad har foretaget et krigsministerskifte. Rygter siger, at Lundbyes psyke har givet efter for krigens hårde pres, og at han er brudt sammen under arbejdsbyrden og ansvaret som krigsminister.

Den nyudnævnte krigsminister, Reich, har efter nederlaget ved Dybbøl en stor opgave foran sig. I dag har han derfor indkaldt stabschefen for den danske hær til en konference i København. Her bestemmer man sig for at oprette et dansk landgangskorps til udførelsen af offensive operationer. Korpsset får base i Nyborg, hvor det skal trænes i ind- og udskibning samt udførelsen af landgange. Det er planen, at korpsset skal bestå af 5. brigade (ca. 3.200 mand), 8. batteri (8 kanoner, 30 kørertøjer, 245 heste og 269 mand), 1. eskadron af 4. Dragonregiment (100-150 ryttere) og 5. ingeniørkompagni (150-200 mand). Kommandoen over korpsset skal tildeles oberst Max Müller.

Det er overkommandoens tanke, at erobringen af den preussiske ø, Rügen, evt. kunne blive landgangskorpssets første mål. Derfor har man også pålagt kaptajn Aarøe og hans strejfkorps at indhente pålidelige efterretninger om forholdene på øen. Det planlægges ligeledes at øge styrken på Aarøes strejfkorps fra 200 til 600 mand ved våbenhvilens ophør. Herved vil korpsset bedre være i stand til at foretage sine kommandoraid på fjendtlige kyster.

Det tyder på, at Danmark under Reichs krigsministerium vil føre en mere offensiv krigsstrategi end tidligere. Selvom det dog skal nævnes, at en offensiv krigsførelse netop også var det, den afgående krigsminister, Lundbye, ønskede sig. Under alle omstændigheder vil de danske tropper forhåbentligt kunne slippe for en gentagelse af den tunge belejringskrig ved Dybbøl og i stedet besejre de preussiske og østrigske fjender på åben mark!

Fra Agnes Gads dagbog 20. maj 1864:

Sofie og jeg fik igaar en rigtig Forskrækkelse. Netop, som vi havde det omtalte Tydskerbal i Hovedet, hørte vi, at der ude i Kjøkkenet var en ganske usædvanlig Travlhed imellem Bagerne, som lavede storartede Portioner sammen, bagte og bagte. (De bage ved Damp. Det vil sige, de gjøre vores lille Stegeovn aldeles gloende hed, og overøse den derpaa, idet Hvedebrødet sættes ind, med flere Spande koldt Vand. Dampen heraf giver Brødet en behagelig lys og blød Skorpe, – men Maaden er just ikke brændebesparende!) Ved al deres Bagning igaar, fortalte de saa Pigerne, at der, som iaftes, skulde være et Bal paa Nebbegaard, hvortil de østrigske Officerer havde fra Fyen af indbudt de danske, og derfor vilde invitere Egnens Damer. Det vilde være meget ubehageligt atter at fornærme vore galante Baroner; men tage paa Bal med dem, om man saa kunde træffe Kongen selv, kunde vi naturligvis ikke! Dog det Hele opløstes paa en saare behagelig Maade, idet Ballet blev i Maanen, og Brødet fortæredes af udelukkende Østrigere ved en Koncert iaftes i Gaarslev Skov!

SOLDATERNES MUNDERING INSPICERES

På Krigsministeriets befaling indleder armeens overkommando en inspicering af soldaternes mundering.

Af Ditte Kock, 2012

Munderingen er soldaternes udstyr, våben og beklædning. Krigsministeriet ønsker et fuldstændigt kendskab til beskaffenheden af udrustningen ved samtlige troppeafdelinger, så eventuelle forbedringer kan foretages. Det er vigtigt at soldaterne er fuldt udrustede, før våbenhvilen er ovre.

* * *

BISMARCKS NOTE OFFENTLIGGJORT

Berlingske Tidende offentliggør nu Bismarcks note til den preussiske delegerede på konferencen i London.

Af Ditte Kock, 2012

Noten er forfattet den 15. maj og beskriver Preussens standpunkt før mødet d. 17. maj. Heri argumenterer Bismarck for, hvorfor Londontraktaten fra 1852 ikke skal være grundlag for fredsforhandlingerne. Preussen har ikke tiltro til, at Danmark vil efterkomme sine forpligtelser efter Frederik d. 7.s død. Den nye konge har underskrevet Novemberforfatningen der fraskriver Londontraktaten. Derfor betragter Bismarck ikke traktaten som gældende for Preussens vedkommende. Preussen anerkender ikke længere den danske arvefølge i hertugdømmerne, altså at den danske konge regerer i Slesvig og Holsten, da dette kun er garanteret i Londontraktaten. Bismarck understreger til sidst, at Preussen med Londontraktaten kun har haft forpligtelser overfor København, ikke de andre stormagter der deltager i konferencen i London.

Berlingske Tidende kan ikke forstå Bismarcks standpunkt. Det danske monarkis integritet afhænger i Berlingske Tidendes øjne ikke af Londontraktaten. Avisen er også uenig i, at kun Danmark og Preussen

er bundet af Londontraktaten, da alle deltagende magter har underskrevet i fællesskab. Det bliver også bemærket, at Østrigs rolle er uklar. Berlingske Tidende ved ikke om Østrig har instrueret sin udsending på samme måde, men eftersom Bismarck taler om 'de tyske magter' virker det som om Østrigs samtykke til Bismarcks plan er en selvfølge, og Preussen er den egentlige ordfører på konferencen.

Fest for hjemvendte forstærkningsmænd

Trods nederlaget ved Dybbøl og problemerne i London, er nationalfølelsen stadig stærk i den danske befolkning. Således har befolkningen i Kalundborg fejret sine hjemvendte forstærkningsmænd. Den lokale præst holdt en tale ved lejligheden og sagde blandt andet, at det eneste svar til tysken var det, de danske Jenser kunne give ham. Han fortsatte:

??Og det havde de gjort: De havde kæmpet ved Dannevirke saa længe de skulde, ved Dybbøl saa længe de kunne, og fremdeles vilde de kæmpe saa længe gamle Danmarks Nationalitet, Selvstændighed og Frihed fordrede det.?

Festen sluttedes med en fælles tanke til de besatte dele af Jylland og et ønske om et heldigt udfald på konferencen.

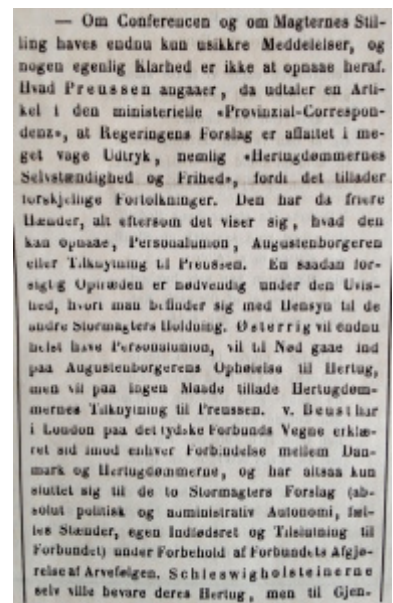
23. maj 1864: Fædrelandet gør status over stormagternes hensigter ved Londonkonferencen. Måske kan Danmark forvente hjælp fra England?

Den nationalliberale avis, Fædrelandet, redegør i dagens udgave for intentionerne blandt de forskellige stormagter, Det Tyske Forbund, slesvig-holstenerne og Danmark. Mest overraskende er, at der tilsyneladende går rygter om, at England vil gå ind i konflikten på dansk side, hvis ikke en fred opnås ved konferencen.

Ligesom så mange andre følger den nationalliberale avis, Fædrelandet, også intenst med i, hvordan konferencen i London udspringer sig. Men ligesom alle andre må også avisen nøjes med de sparsomme og forsinkede oplysninger, der slipper afsted af den engelske hovedstad. I dagens udgave forsøger Fædrelandet at gøre status over de forskellige intentioner blandt henholdsvis de forskellige stormagter, Det Tyske Forbund, slesvig-holstenerne og Danmark:

Om Conferencen og Magternes Stilling synes endnu kun usikre Meddelelser, og nogen egentlig Klarhed er ikke at opnaae heraf.

Hvad Preussen angaar, da udtaler en Artikel i den ministerielle «Provinzial-Correspondenz», at [den preussiske, red.] Regeringens Forslag er affattet i meget vage Udtryk, nemlig «Hertugdømmernes Selvstændighed og Frihed», fordi det tillader forskjellige Fortolkninger. Den har da friere Hænder, alt eftersom det viser sig, hvad den kan Opnaae, Personalunion [mellem den danske konge og hertugdømmerne red.], Augustenborgeren [Friedrich af Augustenborg som regent af hertugdømmerne, red.] eller Tilknytning til Preussen. En saadan forsigtig Optræden er nødvendig under den Uvished, hvori man befinder sig med Hensyn til de andre Stormagters Holdning. Østerrig

— Om Conferencen og om Magternes Stilling synes endnu kun usikre Meddelelser, og nogen egentlig Klarhed er ikke at opnaae heraf. Hvad Preussen angaar, da udtaler en Artikel i den ministerielle «Provinzial-Correspondenz», at Regeringens Forslag er affattet i meget vage Udtryk, nemlig «Hertugdømmernes Selvstændighed og Frihed», fordi det tillader forskjellige Fortolkninger. Den har da friere Hænder, alt eftersom det viser sig, hvad den kan opnaae, Personalunion, Augustenborgeren eller Tilknytning til Preussen. En saadan forsigtig Optræden er nødvendig under den Uvished, hvori man befinder sig med Hensyn til de andre Stormagters Holdning. Østerrig vil endnu helst have Personalunion, vil til Nød gaae ind paa Augustenborgerens Ophøielse til Hertug, men vil paa ingen Maade tillade Hertugdømmernes Tilknytning til Preussen. v. Beust har i London paa det tyske Forbunds Vegne erklæret sig imod enhver Forbundselse mellem Danmark og Hertugdømmerne, og har ogsaa kun stillet sig til de to Stormagters Forslag (absolut politisk og administrativ Autonomi, fælles Stænder, egen Indsættelse og Tilværelse til Forbundet) under Forbehold af Forbundets Afgjærelse af Arvefølgen. Schleswig-holsteinerne selv vilde bevare deres Hertug, men til Gjen-

vil endnu helst have Personalunion, vil til Nød gaae ind paa Augustensborgerens Ophøielse til Hertug, men vil paa ingen Maade tillade Hertugdømmernes Tilknytning til Preussen. v. Beust [Friedrich Ferdinand von Beust, red.] har i London paa det tydske Forbunds Vegne erklæret sig imod enhver Forbindelse mellem Danmark og Hertugdømmerne, og har altsaa kun sluttet sig til de to Stormagters Forslag (absolut politisk og administrativ Autonomi, fælles Stænder, egen Indfødsret og Tilslutning til Forbundet) under Forbehold af Forbundets Afgjørelse af Arvefølgen. Schleswigholsteinerne selv ville bevare deres Hertug, men til Gjengjæld føie Preussen ved at give det fast, militair Stilling ved Eider og Slien, Havne i Kiel, Eckernförde og Alssund, og en Skibsfartcanal mellem Nord- og Østersøen! De trøste sig med, at Kong Vilhelm [den preussiske konge red.] i Koblenz skal have erklæret ikke at ville stræbe efter en Erobring, men kun vil befrie Hertugdømmerne og tilfredsstille Tydskland, og haabe, at den preussiske Kronprinds, som er en ivrig Beskytter af Augustensborgerens Fordringer, skal kunne opnaae Anerkjendelse for disse og ordne den nye Stats Stilling til Preussen i Militair- og Toldforhold o. desl.

Hvad de neutrale Magter angaar, da er man endnu mere henvist til blotte Antydninger. England er meget forstemt, og de liberale Blade saavel som de oppositionelle ophidse Folket imod Tydskland. «Morn. Post» vedbliver at fordre, at England forbereder sig til Handling, for at gjenoprette sin moralske Indflydelse. «La France» forsikrer, at Rusland meget energisk har udtalt sig for det danske Monarchies Integritet, men at det dog endnu før Dybbøl-Skandsernes Erobring har erklæret Preussen og Østerrig ikke at ville modsætte Hertugdømmernes Tilknytning til Tydskland, saafremt de to tydske Stormagter ville forpligte sig til at modarbeide en skandinavisk Unions Oprettelse. Endvidere antages den franske Regerings Holdning at være... at den dansk-tydske Strid fremfor Alt er et Nationalitets-Spørgsmaal, og at man derfor især ved en endelig Løsning maa tilfredsstille Nationalitets-Interesserne. Da Slesvig nu delvis er tydsk, maa denne Del forenes med Holsten, men denne nye Stat kan vanskelig stilles i Personalunion med Danmark. Man maa derfor lade Befolkningen selv vælge sig en Hersker. Som Delingslinie angives det nordlige Affald af Dannevirkestillingen (altsaa ovenfor Byen Slesvig). Til Gjengjæld for denne Udvidelse af Tydskland mod Nord, mener man, at Frankrig vil kræve Erstatning ved Speier, Landau, Worms eller Saarbrücken...”

Om den danske delegation ved Londonkonferencen skriver Fædrelandet:

Da de tydske Stormagters Repræsentanter i Mødet den 17de erklærede sig løste fra Londoncontractaten, paastode de neutrale Magter, især England og Rusland, at den skulde agtes af Alle og gjøres til Udgangspunkt for Underhandlinger. De danske Afsendinge erklærede da, at Danmark ikke vilde indgaae paa nogen Fred, som ikke gav det Besiddelsen og det fulde Herredømme i Slesvig. Det ville nok kunne indgaae paa en Grændseregulering, men den maatte naturligvis drages ved Eideren, thi Alt Nord herfor var Dansk. Der kom selvfølgelig intet Udbytte af en Forhandling, hvor Parterne stod saa skarpt overfor hinanden; for en Forms Skyld toge de Danske Modstandernes Forslag til Efterretning, og det næste Møde fastsattes til d. 28de. Hvis man da ikke kan blive enig om et Fredsgrundlag, ville Fjendtlighederne paany begynde, og England ville da hjælpe Danmark, selv om de andre Magter forbleve neutrale. – Dette Sidste stemmer med tydske Blades Paastand om, at England kun formaede Danmark til at gaa ind paa Conference uden Blokade, ved Løfte om at hjælpe det, saafremt Fredsværket strandede

JUSTITSRÅD FÆNGSLET I ÅRHUS

Justitsråd Müller er blevet fængslet efter at have indkrævet told fra preusserne.

Af Ditte Kock, 2012

Sagen begyndte, da Müller på vegne af toldvæsenet beslaglagde varer for 4000 rigsdaler, som besættelsestropperne havde bragt ind i byen. Derefter forlangte han et større beløb fra fjendens intendanten for at frigive varerne igen. Müller mener selv han har handlet i overensstemmelse med loven, og har også fået dette bekræftet af den danske regering. Varerne skal fortolde, da de er importeret fra Slesvig. Hertugdømmerne bliver i øjeblikket betragtet som udland i forhold til kongeriget Danmark. Besættelsestropperne har arresteret Müller, da han ikke vil udlevere pengene igen. Hvorvidt Müller har ret i sin sag er dog også usikkert. Århus er besat, det er ikke tilladt at hejse Dannebrog og de lokale aviser er censurerede, så kongens myndighed eksisterer reelt ikke i Jylland.

Problemer mellem dansk- og tysksindede i Flensborg.

I Flensborg forventer byens dansksindede borgere et stort pres fra den nye magistrat, på grund af problemer efter hans tiltræden. Magistraten har indledt sit arbejde med i nattens løb at plante slesvig-holstenske og preussiske flag udenfor dansksindede huse og på byens danske kirke. Desuden er det slesvig-holstenske våbenskjold blevet malet på rådhuset. En dansksindet borger har fået nok af de tysksindedes opførsel og klaget til den østrigske civilkommisær i Flensborg, grev Friedrich von Revertera. Han står for tilsynet med den lokale administration og har forlangt at de tysksindede skal tage alle flagene ned igen, hvilket er sket til stor morskab for danskerne.

ENGELSK STØTTE TIL DANMARK

De engelske politikere og mange engelske aviser støtter Danmark på konferencen.

Af Ditte Kock, 2012

Der er bred enighed om, at preussernes opførsel i det besatte Jylland ikke svarer til våbenhvilens bestemmelser. Englænderne er ikke tilfredse med, at preusserne konfiskerer varer fra befolkningen i Jylland. Den engelske avis Times er forarget over, at preusserne nyder at pine jyderne, og samtidig får jyderne til at betale for det. Konfiskationerne har ingen militær betydning for preusserne, og giver kun et ubetydeligt bidrag til at betale krigsomkostningerne, så preusserne gør det kun for at more sig.

Sagen har flere gange været til debat i det engelske underhus. De har også henvendt sig til preusserne, og det svar der nu er kommet, forsikrer til det engelske underhus' tilfredshed, at forholdene vil blive bedre. I den danske befolkning er der dog mere tvivl, da man mener, at preusserne ofte siger et og gør noget andet.

25. maj 1864: Østrig og Preussen fastlægger deres syn på delingsplanerne: Aabenrå – Tønder

Preussen og Østrig er klar med deres holdninger til en delingslinje. De ligger dog meget langt fra de danske forestillinger om en deling ved Slien-Dannevirke (de to sydlige linjer er hhv. det første engelske forslag og den foretrukne danske linje)

Londonkonferencens næste møde er den 28. maj, hvor det forventes at England fremlægger et forslag om at dele Slesvig, og samtidig foreslår en delingslinje så langt syd som ved Slien og Dannevirke. Den danske delegation og den danske regering er åbne for forslaget, men har endnu ikke lagt sig endeligt fast på en holdning. Blandt andet ønsker man at en så stor landafståelse fra dansk side skal følges af en række garantier fra tysk side. Blandt andet om ikke at befæste Sydslesvig og Holsten for stærkt.

Den engelske gesandt i København har ladet Monrad forstå, at de tyske magter sikkert vil kunne acceptere forslaget. Dette viser sig dog at være en alt for optimistisk vurdering. Netop i dag drøftes delingslinjer i både Berlin og Wien. Den preussiske kansler von Bismarck er tilhænger af en delingslinje nord om Flensborg, men det skal gøres klart ved konferencen at det vil være en indrømmelse fra tysk side, og at man ikke kan acceptere, at der lægges bånd på, hvad de afståede områder kan bruges til. Den preussiske kong Wilhelm er langt mere grådig, og mener at Preussen må forlange hele Slesvig løserevet fra Danmark. Fra Østrigs side meddeler man Preussen, at man vil foreslå, at en eventuel delingslinje skal være fra Aabenrå til Tønder – altså nordligere end Bismarcks forslag. Bismarck vælger at modtage dette forslag og gøre det til sit eget, og han instruerer den preussiske delegation i London om, at den skal foreslå Aabenrå-Tønder linjen, og så have Flensborg-linjen i baghånden som et muligt alternativ. De tyske forestillinger ligger altså ganske langt fra det engelske forslag og de danske forhåbninger.

Et andet spørgsmål er så, hvad der skal ske med de afståede områder, og her mener Østrig at man skal overveje at overdrage områderne til hertugen af Augustenborg, der har gjort arvekrav på Slesvig-Holsten ved Frederik d. 7.'s død. Dette vil givetvis være populært i Det Tyske Forbund, men det er absolut ikke Bismarcks foretrukne løsning. Bismarck lader dog i første omgang muligheden være åben, da han mener det nok på sigt skal blive muligt også at skyde denne ide ned så områderne kan bringes under preussisk kontrol.

25. maj 1864: General Steinmann klager over svækkelsen af forsvaret på Als

Peter Frederik Steinmann er general og har kommandoen over det danske forsvar på Als. I en skrivelse taler han i dag imod en svækkelse af Als' forsvarsstyrke. (Foto af Eduard Hansen fra 1860'erne)

Den igangværende våbenhvile mellem Østrig-Preussen og Danmark har betydet en reorganisering af den danske hær og dens øverste ledelse. På det ledelsesmæssige plan er C. C. Lundbye blevet fyret som krigsminister og erstattet med C. E. Reich. I forhold til hærens overordnede strategi er Fyn blevet udpeget som det vigtigste område for det danske forsvar efter Dybbøls fald.

Det forsvarsmæssige fokus på Fyn betyder en reduktion af den militære besætning på Als. Fra den 18. – 20. maj har overkommandoen og krigsministeriet aftalt, at en infanteribrigade og et batteri skal overføres fra Als til Fyn. Man anser den herefter tilbageværende styrke på 3 infanteribrigader og 3 feltbatterier – det vil sige ca. 9-10.000 infanterister og 24 kanoner med tilhørende kørertøjer og mandskab – som tilstrækkeligt til forsvaret af Als. Kommandoen på den slesvigske ø fik besked om reduktionen i fredags og har selv fået ansvar for at bestemme hvilken brigade og hvilket batteri, den vil undvære. Styrken skal desuden overføres allerede i morgen.

Svækkelsen af Als' forsvarsstyrker falder imidlertid ikke i god jord hos general Steinmann, der har kommandoen over øen. I en skrivelse fra i dag fastslår han bl.a.:

Men særlig maa jeg anse det for min Pligt at udtale, at jeg ikke antager de 3 Brigader for en tilstrækkelig Styrke til Øens Forsvar og Bevogtning overensstemmende med Overkommandoens Ordre af 22. f. M. (forgående måned, red.), når Fjendtlighederne atter udbryde... ”

Udover at tale imod svækkelsen af Als' infanteri- og batteristyrker skriver Steinmann desuden, at han ønsker at disponere over en hel eskadron, altså 100-150 ryttere, og at han vil indberette nærmere oplysninger om en styrkelse af øen artilleriforsvar. I Steinmanns øjne skal mandskabet på Als altså ikke reduceres men derimod styrkes. Ikke desto mindre modtager Steinmann i løbet af i dag yderligere ordre om overførslen af dele af øens arbejderbataljon og 5. ingeniørkompagni, som bruges til opbygningen af forsvarsværker. Steinmann vil utvivlsomt også protestere imod dette, og vi må vente og se, hvordan besætningen af Als' forsvar udspiller sig.

Øvrigt nyt: Besøg din familie! Fri passage mellem kongerigets provinser

Hvis I ikke allerede har fået kendskab til eller benyttet jer af de muligheder, som våbenhvilen har bragt med sig, så kan 1864live hermed slå fast, at der igen er fri færdsel mellem Jylland og kongerigets øvrige provinser.

I henhold til våbenhvilens betingelser er den fri passage mellem landsdelene altså blevet genoptaget. Det er således muligt at besøge familie eller foretage forretning på tværs af provinserne. Postforbindelsen mellem Korsør og Aarhus er også allerede blevet sat i gang igen og bortflygtede jyske beboere er så småt begyndt at vende tilbage til deres ejendomme. Passage over Limfjorden er kun forbudt militærpersoner, hvorimod man fra dansk side har holdt fast i, at samfærdsel mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten ikke må finde sted. Har man ærinder andre steder i landet, kan man dog frit tage afsted så længe våbenhvilen varer ved.

Vi ønsker alle, der vil udnytte den ny vundne bevægelsesfrihed, en behagelig rejse.

NORDSLESVIG FORTYSKES

De stridende kræfter holder våbenhvile og hertugdømmerne er endnu kun besat af preusserne og østrigerne.

Af Ditte Kock, 2012

Alligevel er fortyskningen af Nordslesvig allerede begyndt. Gadenavnene bliver ændret til tysk, natvægterne skal kalde på tysk og må ikke synge den danske vægtersang. Der bliver talt tysk ved domstolene, og besættelsestroppers civilkommissær har udsendt en forordning om, at den danske rigsmønt ikke længere er gældende indenfor det offentlige. Ved handel med det offentlige og udbetaling fra offentlige kasser sker beregningen nu efter den hamborgske møntfod kurant. Mange forskellige møntfod cirkulerer nu i hele Slesvig, blandt andet preussiske dalere og østrigske floriner. Det er umuligt for befolkningen at holde styr på de mange møntfod, og hvad de er værd. De lider derfor ofte tab når de handler.

VOLDTÆGTSFORBRYDERE FANGET

Tre soldater fra 18. Regiment blev arresteret for grov voldtægt begået mod en svensk pige.

Af Ditte Kock, 2012

Overfaldet skete ved Harlev Mølle ved Århus. Offeret var sammen med to veninder, men de nåede at slippe væk. Forbryderne blev afsløret og afventede nu deres fortjente straf

27. maj 1864: P. Laue Petersen er fortsat indkvarteret, og trods en fredelig tid byder opholdet bl.a. på vådeskud, flere timers daglig eksersits og skærmydsler omkring maden

27. maj 2014 · af 1864live · i i dag for 150 år siden, Krigens gang, Peter Laue Petersens beretning ·

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Mens der er våbenhvile, er Peter Laue Petersen indkvarteret i Asserballe på Midtals, og han beretter om opholdet:

I Asserballe lagte vi indtil den 4. Juni, men I skal ikke tro, vi fik nogen Frihed, da vi ekserserede 4 Timer hver halve Dag og den øvrige Tid var optaget med Pudsning, som ogsaa havde slemme Følger. Det var to fra Ærø, naboer fra Hjemmet. De var ved at pudse Geværet, som var ladet, og af Uforsigtighed gik den ene Bøsse af og traf sin Kammerat, saa han blev død paa Stedet, men efter den Tid pudsede vi ikke Geværet mere, naar det var ladet, men den Kammerat, som havde skudt sin Ven og Nabo, havde nær gaaet fra Forstanden. –

Vor Exerserplads havde vi ude ved Almsted, en mark som gik ned mod Notmark Kirke, saa vi havde en god halv Times March ud til Exerserpladsen hver halve Dag. Adskillige gange havde vi Felttjeneste nede i Oleskobbøl og Blommeskobbøl. Engang havde vi Gudstjeneste nede paa Højen i Blommeskobbøl. Præsten stod oppe paa Højen og Kompagniet stod rundt om Højen, men hans Prædiken var ikke om andet end vi skulle ofre Liv og Blod for Fædrelandet. Vi gik ogsaa et Par Gange til Badning, som vi snart trængte til. Vi fik al vores Forplejning udleveret, Ærter og Flæsk den ene Dag, Ris og Oksekjød den anden Dag og en halv Pælg Brændevin hver Dag. Vi kogede selv, det vil sige, der var en Soldat, som var Kóks. Ham vi havde hos os, det var en Kjøbenhavnner, en Bager, men det var det største Svin, der var ved hele Compagniet. Han havde saa mange Lus, de krøb ham rundt paa Frakken. Det var min Sidekammerat. Jeg husker godt fra Dybbøl, naar vi lagte i Barakkerne, at det første han tog sig for, naar han havde lagt sig ned, knappede Klæderne op og luskede (kradsede) sig. Det var en dejlig Slof at ligge ved, men da han nu var Bager, forstod han nok at stege. Men den Dag, han kogte Risengrød, da var der tit Spektakel, naar vi skulde til at spise, for at faa Smør i Grøden skilligede vi sammen, men det varede kun et Øjeblik, saa var Smørret forsvunden af Grøden, thi en hver Mand var bange for ikke at faa sin Part og derfor blev der stærkt dypet i Smørret, men saa aad vi Grøden bagefter med Øl til. Med Stegen var det ogsaa utilfredshed. Den skulde Kóxen skjære i Stykker og give hver Mand en Stump paa Tallerkenen. Vi var 30 Mand, og Stegen skulde i lige saa mange Stykker. Det var et vanskeligt Stykke Arbejde for Bageren. Saa begyndte den ene og saa den anden: ”Din store Bagertamp, mit Stykke er meget for lille, den anden fik meget mere!” – ”Hold du din Kjæft, jeg faar ikke engang en Smule selv”. – ”Aah! Din store Bagertamp, du har været ved Steggryden hele Formiddagen, du vil nok faa din Part!” – Saaledes gik det hver Dag, at Bageren ikke var gal. Al den Tid vi laa der, gik med Lyst og Plæseer, vi havde snart glemt Krigens Rædsler. Pinsen var overstaaet, den fejrede vi nede i Skoven Fryndsholm. Der var en fri Plads midt inde i Skoven. Der dansede vi, den ene Soldat med den anden. En havde faaet en Violin og spillede, men den fredelige Tid var snart forbi.

ET GODT TILBUD

Østrig foreslår prinsen af Augustenborg som hertug for Slesvig og Holsten, men Danmark afviser.

Af Ditte Kock, 2012

I den britiske hovedstad har Fredskonferencen været samlet endnu en gang, men de stridende parter er ikke kommet tættere på hinanden. Den preussiske ministerpræsident Bismarck har igen demonstreret sine store diplomatiske evner, mens Danmark har stillet sig på bagbenene.

Østrig har indledt mødet med at foreslå hertugdømmernes fuldstændige adskillelse fra kongeriget Danmark og deres forening i en fælles stat. Denne stat skal regeres af prins Frederik af Augustenborg. Prins Frederik har mange tilhængere i Det Tyske Forbund, men både Østrig og Preussen er modstandere af ham. Østrig har formodentlig kun stillet forslaget, fordi prinsen trods alt er en bedre løsning end preussisk dominans over området, og Preussen har kun accepteret forslaget for at undgå konflikt med sin allierede. Forslaget er dog øjeblikkeligt blevet afvist af både Danmark og de neutrale stormagter. Den russiske udsending har kommenteret, at nok besætter Østrig og Preussen hertugdømmerne i øjeblikket, men de ejer dem ikke. Desuden mener han, at der er mange der har lige så stor ret til områderne som hertugen af Augustenborg. Som et tegn på Østrigs egen skepsis mod prinsen, har de østrigske diplomater ladet forslaget falde uden kamp.

Skal Slesvig deles?

Efter afvisningen af det østrigske forslag har briterne erklæret Londontraktaten som endeligt forkastet og foreslået en deling af hertugdømmet Slesvig, da denne løsning forhåbentligt vil forhindre fremtidige stridigheder. Da dette er et stort offer for Danmark, mener den britiske udenrigsminister Russell, at den nye grænse ikke må gå nordligere end langs Sli-Dannevirke-linjen. Oveni skal det danske kongeriges uafhængighed garanteres af de europæiske stormagter.

Preussen har udvist stor diplomatisk snilde i sit svar på det britiske forslag. Den preussiske ministerpræsident Bismarck er på ingen måde interesseret i at dele Slesvig, men da en for stejl holdning muligvis vil irritere de neutrale stormagters diplomater, har han ikke direkte afvist det. De preussiske og østrigske diplomater har derfor, efter instruks fra Bismarck, udtalt, at de tyske magter er præget af samme forsonlighedsånd som briterne, og de ønsker en varig fred. Dette kan dog ikke opnås med den foreslåede grænse, da alt for mange tysksindede vil komme under dansk styre. De tyske diplomater vil derfor bede deres regeringer om at komme med et andet forslag til en grænsedragning, selvom de i princippet går ind for det britiske forslag. Med denne formulering viser Preussen og Østrig forhandlingsvilje, mens de reelt ikke binder sig til særligt meget. De går med til at diskutere en deling, men den endelige grænse kan lige så godt ligge ved Haderslev som ved Dannevirke.

Ad referendum

Storbritanniens forslag er yderst generøst overfor Danmark, der står til at få næsten hele Slesvig, som så kan lægges sammen med kongeriget uden udenlandske protester. Desværre har den danske regering ikke formået at gribe denne mulighed, på trods af, at den har kendt til forslaget i flere dage. Således blev forslaget allerede behandlet på de danske statsrådsmøder d. 23. og 24. maj, hvor

regeringen i samråd med kongen besluttede, at de danske diplomater i London kun måtte acceptere det britiske forslag i yderste nødstilfælde, hvis den foreslåede grænse ydede et godt forsvar for landet og hvis de tre danske diplomater kunne blive enige med hinanden. Desuden ville kongen gerne have den foreslåede grænse rykket lidt sydpå, så han kunne beholde sit barndomshjem Louisenlund. I det hele taget havde kongen meget svært ved at blive enig med regeringen og dette skinnede tydeligt igennem i den instruks, der bagefter blev sendt til diplomaterne i London.

Og hvad er det yderste nødstilfælde? De danske delegerede har vurderet at dette punkt endnu ikke er nået, selv om de rent personligt går ind for forslaget. Derfor har de på dagens møde blot taget det britiske forslag ad referendum. Dermed anerkender de officielt at forslaget er blevet stillet og de informerer den danske regering om det. Irritationen hos de andre konferencedeltagere har været tydelig at spore, da Danmark burde have et klart svar parat. De danske diplomater er blevet spurgt, om de ser sig i stand til at tilslutte sig princippet ligesom de tyske stater, men dette har den danske udsending Krieger afvist, da forslaget involverer så mange elementer, at det er vanskeligt at tale om principper. Den britiske udenrigsminister har afsluttet mødet med en forhåbning om, at danskerne vil være i stand til at diskutere emnet på næste møde.

28. maj 1864: Krigsminister Reich giver den danske overkommando større handlefrihed. Forsvaret af Als synes stadig at blive nedprioriteret

Udnævnelsen af C. E. Reich som krigsminister på bekostning af C. C. Lundbye vil nu direkte kunne mærkes hos den danske hærs overkommando. Reich har nemlig i dag tildelt overkommandoen større handlefrihed i forhold til militære operationer og beslutninger.

Krigsminister Christian Emilius Reich har i dag givet den danske overkommando friere hænder i forhold til de militære beslutninger og operationer. Dette er en ikke uvæsentlig ændring i forhold til forgængeren C. C. Lundbyes politik. (Foto af F. F. Petersen fra ca. 1864)

Under belejringen af Dybbøl sendte den øverstkommanderende general, Gerlach, flere beskeder til den tidligere krigsminister, Lundbye, hvori generalen bl.a. bad om frie hænder og tillid til at træffe de nødvendige beslutninger. Som bekendt nåede Gerlach ikke at få tilladelse fra krigsministeriet til at foretage en tilbagetrækning fra stillingen, der efterfølgende blev erobret af preusserne. Et sådan scenarie skal i fremtiden afværges ved tildelingen af større handlefrihed til overkommandoen. I krigsminister Reichs skrivelse lyder det:

Det vil ikke kunne anses i Strid med det uomtvistelige rigtige Princip: at det er Armeens Overkommando, som udelukkende skal have den egentlige Kommando over den aktive Armee – at Krigsministeriet herved beder sig, saasart ske kan, underrettet om Grundtrækkene i de Operationer, Overkommandoen, hvis Fjendtlighederne paany maatte udbryde efter Vaabenhvilens Udløb, agter at foretage for at tvinge Fjenden til at opgive saa meget som muligt af de af ham besatte Territorium...

Krigsministerens meddelelse bliver udførligt besvaret af overkommandoen, som navnligt udtrykker frygt for Fyn og henviser til, at øen fremfor alt bør sikres med en tilstrækkelig troppestyrke. Til Nørrejylland mener man kun bør afgives den absolut fornødne styrke til forsvaret. Om Als skriver overkommandoen således: ”Øen Als har, efterat Dybbølstillingen er falden, tabt sin strategiske Betydning; derfor bør paa denne Øes Bevarelse ei offres flere Tropper end høist fornødent. Fra Strategisk Standpunkt turde det vel endog være rigtigt at opgive Als, men Øen har sin politiske Betydning som en Del af den Landsdel, Fjendens Bestræbelser især ere rettede paa at berøve os, og den bør derfor vist ikke uden tvingende Nødvendighed opgives.”

Overkommandoens vurdering, at Als kun bør forsvares af en mindre styrke, vil øens general, Steinmann, næppe være enig i. Ifølge forlydender skulle generalen tværtimod være klar med endnu en anmodning om en forøgelse af troppestyrken, kavaleriet og artilleriet på øen.

28. maj 1864: Møde i London: Den engelske delingsplan drøftes, og tyskerne foreslår hertugen af Augustenborg

Officielt er kun den sydligste af de forskellige delingsideer blevet fremsat, mens de øvrige figurerer internt i de forskellige delegationers drøftelser

Dagens møde på Londonkonferencen er blevet imødeset med en vis spænding, da det er her den engelske udenrigsminister Lord Russell ville fremlægge sit forslag om at dele Slesvig og slå den sydslesvigske del sammen med Holsten i en ny slesvig-holstensk stat.

Før dagens møde havde den danske delegation ønsket at regeringen gav den handlefrihed til at modtage forslagene positivt, hvis den skønnede det

hensigtsmæssigt, men den danske regering har tøvet. Dels er der uenigheden mellem kongen og de nationalliberale ministre om, hvorvidt en deling af Slesvig eller en personalunion vil være den foretrukne løsning. Dels er den danske regering nervøs for at forlade de garantier man har ifølge Londontraktaten. Konsejlspræsident Monrad frygter, at hvis først Danmark accepterer princippet om en deling, vil man let kunne ende i en situation, hvor grænselinjen rykkes gradvist længere mod nord under de videre forhandlinger. Den fare påpeger Monrad i en instruktion til den danske delegation d. 26. maj. Den danske delegation får handlefrihed til at gå ind på forslag, men samtidig understreger Monrad også overfor delegationen, at den så vidt muligt ikke skal binde den danske regering, men søge at sikre den handlefrihed til det sidste.

Der er dog heller ikke noget der tyder på, at det konkrete engelske forslag om en grænse ved Slien-Dannevirke har nogen gang på jord. I går den 27. maj har den preussiske delegation meddelt den engelske udenrigsminister, at de tyske magter vil anse en Slien-Dannevirke grænse for ganske uantagelig.

Londonkonferencens møde i dag begynder med, at de tyske magter erklærer, at de nu forlanger Slesvig og Holsten helt adskilt fra Danmark, og samlet i en stat under hertugen af Augustenborg. Den augustenborgske løsning er egentlig Østrigs ide, men Bismarck og Preussen spiller i første omgang med af taktiske grunde. Herefter fremlægger den engelske udenrigsminister Lord Russell sit forslag: For at finde en løsning må man forlade traktatgrundlaget fra 1852, og England foreslår derfor at Slesvig deles ved Slien og Dannevirke. Områderne syd herfor afstås til Tyskland, mens resten af Slesvig forbliver hos Danmark under stormagtsgaranti. Både Frankrig og Sverige udtaler sig positivt om det engelske forslag.

Fra preussisk side erklærer man sig enig i princippet om en deling af Slesvig, og udtaler at man vil underkaste forslaget "velvillig undersøgelse". Samtidig påpeger preusserne dog også, at en så sydlig delingslinje kun vil gøre problemerne værre, da hele mellemslesvigs tysktalende befolkning så kommer under Danmark. Fra dansk side udtaler delegationen at man vil indberette forslaget for regeringen, men at man stadig mangler at få klarhed over de tyske magters holdning, samt hvilke garantier, der kan følge forslaget. Og længere kommer man så ikke i dag. Den danske delegation skal nu drøfte forslaget med regeringen i København. Næste møde er den 2. juni, hvor den danske regering vil fremsætte en erklæring om det danske syn på delingsforslaget. Men der er næppe tvivl om, at de tyske magter aldrig vil kunne acceptere Slien-Dannevirke-linjen uanset hvad den danske regering kommer frem til.

EN FORKERT BESLUTNING

Allerede dagen efter konferencemødet fortryder Quaade, at Danmark ikke accepterede det britiske forslag.

Diplomaten har indset, at Danmark næppe får et bedre tilbud. Desuden er det nu kommet frem, at de andre deltagere på konferencen vidste (det er uvist hvorfra), at de danske diplomater havde fået tilladelse til at acceptere det engelske forslag. Set med neutrale magters øjne har danskerne altså bevidst trukket konferencen i langdrag, og dette åbner ikke ligefrem op for yderligere forhandlinger.

30. maj 1864: Fædrelandet reporterer fra Sundeved: Befolkningen er blevet berøvet mad, penge og gods – men allermest frygter de tabet af deres danske nationalitet

Carl Ploug er redaktør på avisen Fædrelandet, nationalliberal landstingsmedlem og nationalliberalismens effektive agitator. I dag reporterer avisen fra Sundeved, hvor befolkningen har lidt under de preussiske soldaters tilstedeværelse. Man frygter nu, at Nørrejylland's befolkning

vil komme til at lide samme skæbne, men allermest frygter Fædrelandet for Slesvigs fremtid som dansk landsdel.

Nyheder om forhandlingerne ved Londonkonferencen er endnu ikke sluppet ud til den danske presse. Derfor bringer den nationalliberale avis, Fædrelandet, i dagens udgave en reportage fra Sundeved-området.

Befolkningen i Sundeved har især lidt under den store koncentration af preussiske tropper på grund nærheden til den tidligere frontlinje ved Dybbøl. Våbenhvilen har nu lykkeligvis fjernet presset på området, men i stedet er det nu blot Nørrejylland's befolkning, som må holde for. Alligevel mener man i Sundeved, at jyderne er noget bedre stillet end slesvigerne. Den fjendtlige tilstedeværelse vil også her koste mange ressourcer, men de tyske magter ønsker ikke at gøre Nørrejylland tysk. Det frygter man til gengæld er deres hensigt med Slesvig.

I Sundeved priser man sig lykkelig for våbenhvilen samt den ro og lindring, den har givet. Lige siden starten af marts har områdets befolkning måtte huse de preussiske tropper, der har været samlet i et enormt antal på grund af belejringen af Dybbølstillingen. De preussiske soldater og deres heste har gjort et enormt indhug i befolkningens mad-, hø-, halm- og kornbeholdning. Men efter våbenhvilens indtræden synes trængslerne dog at være overstået for en tid:

... vel have vi endnu preussisk indkvartering, som vi skulle føde, men i de fleste Byer er der kun et par Mand i hver Gaard og slet Ingen hos Smaafolk; de ere i Almindelighed rolige og skikkelige. Den Tummel og Forstyrrelse, som før fulgte med den idelige Omkvartering, mærke vi nu ikke, saa at vi virkelig befinde os som i Paradis i Sammenligning med før."

Lindringen kom dog til en vis grad allerede efter den 18. april, hvor Dybbølstillingen blev erobret af preusserne. Herefter drog en stor del af de preussiske tropper videre nordpå til Nørrejylland. Befolkningen i Sundeved har ondt af jyderne, for de ved, hvad der venter dem:

... Allerede dengang [den 18. april, red.] hørte man allevegne: de stakkels Jyder! Thi vi vidste godt, hvad der forestod dem; Preusserne sagde det jo ligefrem, at de skulde derhen for at røve og plyndre, og vi kunde af deres Adfærd her slutte os til, hvorledes det vilde gaae der..."

Ikke desto mindre mener man i Sundeved, og nok især Fædrelandets korrespondent, at jyderne er heldigere stillet, på trods af at de nu kan komme til at ligge under for en massiv indkvartering af preussiske tropper:

Men alligevel, skjønt vi af ganske Hjerte beklage Nørrejyderne... troer jeg, at Enhver, der seer lidt dybere end til Overfladen, maa komme til den Overbevisning, at Nørrejyderne er lykkelige fremfor os. Thi «de stakkels Jyder» bliver dog ved at være Danske og at behandles som Danske. Man [preusserne, red.] kan røve og stjæle deres Penge, og deres Gods, deres Korn, Heste og Qvæg... mishandle en Del troe Embedsmænd og Borgere; men man kan ikke fratage dem deres Nationalitet, man kan ikke myrde og røve deres folkelige Liv, deres Modersmaal, deres Skikke og Sæder; man kan ei engang bringe Forstyrrelse ind i deres Kirker og Skoler eller tilintetgjøre deres borgerlige Frihed. Men alt dette arbejder det fremmede Voldsherreskab af yderste Evne og Magt paa at gjøre her i Slesvig, og det har jo desværre endnu Magten uformindsket uindskrænket."

Vi må alle håbe, at den eventuelt øgede preussiske troppekonzentration i Nørrejylland ikke vil gå for meget ud over befolkningen. Ifølge Fædrelandet bør vi dog være endnu mere bekymrede for de slesvigske borgeres fremtid. Den ligger nu i første omgang i hænderne på politikerne ved Londonkonferencen.

FORHANDLINGER UDEN DANSKERNE

De østrigske og preussiske delegerede har afholdt et uofficielt møde med de neutrale stormagter uden danskerne.

Af Ditte Kock, 2012

Bølgerne er gået højt på mødet, hvilket er lidt usædvanligt i den diplomatiske verden, hvor dyder som ro og værdighed er i højsædet. Uenighederne er startet med den preussiske delegerede Bernstorffs modforslag til briternes grænsedragning fra mødet d. 28. maj. Preusserne betragter det som "moralsk umuligt" at acceptere briternes forslag, da grænsen ligger for langt mod syd og for mange tysksindede vil komme under dansk styre. De foreslår i stedet en langt nordligere grænse mellem Aabenraa og Tønder. Forslaget er ikke faldet i god jord hos de neutrale diplomater, der har protesteret højlydt. Udover at de neutrale mener, at dette er alt for langt mod nord, koncentrerer striden sig om Dannevirke, danskernes historiske fæstningsværk. Den franske diplomat Latour d'Auvergne mener, danskerne har brug for Dannevirke for at kunne forsvare sig. Bernstorff er uenig, og har påpeget, at Dannevirke ingen militær betydning har. Danskerne rømmede selv stillingen i februar, da de konstaterede den ikke kunne holdes. Dette argument har dog ikke overbevist Frankrig og Storbritannien, hvilket har fået Bernstorff til igen at demonstrere den diplomatiske snilde han og Bismarck begge besidder. For at vise sin forhandlingsvilje har Bernstorff foreslået et kompromis med en grænse ved Flensborg. Dette er ikke et officielt tilbud, men han mener ikke Preussen er villig til drage grænsen sydligere end det.

FORHANDLINGER UDEN DANSKERNE

De østrigske og preussiske delegerede har afholdt et uofficielt møde med de neutrale stormagter uden danskerne.

Af Ditte Kock, 2012

Bølgerne er gået højt på mødet, hvilket er lidt usædvanligt i den diplomatiske verden, hvor dyder som ro og værdighed er i højsædet. Uenighederne er startet med den preussiske delegerede Bernstorffs modforslag til briternes grænsedragning fra mødet d. 28. maj. Preusserne betragter det som "moralsk umuligt" at acceptere briternes forslag, da grænsen ligger for langt mod syd og for mange tysksindede vil komme under dansk styre. De foreslår i stedet en langt nordligere grænse mellem Aabenraa og Tønder. Forslaget er ikke faldet i god jord hos de neutrale diplomater, der har protesteret højlydt. Udover at de neutrale mener, at dette er alt for langt mod nord, koncentrerer striden sig om

Dannevirke, danskernes historiske fæstningsværk. Den franske diplomat Latour d'Auvergne mener, danskerne har brug for Dannevirke for at kunne forsvare sig. Bernstorff er uenig, og har påpeget, at Dannevirke ingen militær betydning har. Danskerne rømmede selv stillingen i februar, da de konstaterede den ikke kunne holdes. Dette argument har dog ikke overbevist Frankrig og Storbritannien, hvilket har fået Bernstorff til igen at demonstrere den diplomatiske snilde han og Bismarck begge besidder. For at vise sin forhandlingsvilje har Bernstorff foreslået et kompromis med en grænse ved Flensborg. Dette er ikke et officielt tilbud, men han mener ikke Preussen er villig til drage grænsen sydligere end det.

RUSSEL KÆMPER FOR DANMARK

Den britiske udenrigsminister Russell kæmper fortsat for danskerne på trods af, at de ikke på nogen måde har antydnet, om de vil acceptere grænsforslaget fra d. 28. maj.

Af Ditte Kock, 2012

Danskerne er endnu engang ikke inviteret med til dagens uformelle møde. Russell har inviteret de preussiske og østrigske chefdelerede på besøg og prøver at tale dem fra grænsen ved Aabenraa, da det i hans øjne ikke er noget man kan byde den danske konge. En grænse ved Flensborg er igen blevet nævnt som en mulighed af Bernstorff.

FRUGTESLØSE FORHANDLINGER

Diskussionerne om grænsen fortsætter på Londonkonferencen, men landene kan ikke nå til enighed.

Af Ditte Kock, 2012

De danske diplomater Quaade, Krieger og Bille har nu erklæret, at de i princippet accepterer Russells forslag om en grænsedragning ved Dannevirke. Erklæringen er blevet fulgt op af en række betingelser for den danske accept. Den danske konge vil kun afstå hertugdømmerne, hvis de dermed opnår fuld uafhængighed og deres skæbne ikke bliver afgjort uden deres samtykke. Den nye danske grænse skal drages, så det stadig er muligt for Danmark at forsvare sig selv. Den danske chefdiplomat Quaade har understreget, at grænsen skal sikres af internationale garantier. Danskerne forbeholder sig desuden retten til at vende tilbage til at betragte Londontraktaten som grundlag for freden, hvis de ser, at Russells forslag ikke vil føre til en retfærdig ordning.

Preusserne har derefter officielt stillet deres modforslag om en grænse mellem Aabenraa og Tønder. Quaade har afvist forslaget med det samme. På et landkort har han vist hvilken grænse Danmark vil gå med til. Den går lidt sydligere end Russells forslag, så byerne Slesvig og Eckernförde kommer med til Danmark. Konferencemedlemmerne har ført en længere diskussion om de forskellige grænsforslag, men uden det store resultat. Bernstorff har udtalt, at han ikke er bemyndiget til at foreslå en anden grænse end den ved Aabenraa, men han vil anbefale den preussiske regering at gå med til en grænse lige nord for Flensborg. Danskerne vil dog heller ikke acceptere denne.

Skal våbenhvilen forlænges?

Våbenhvilen har været et andet diskussionspunkt på mødet, da den udløber d. 12. juni. De tyske magter er meget opsatte på at få den forlænget, og vil gerne lave den om til en våbenstilstand. En våbenhvile udløber på et aftalt tidspunkt, mens en våbenstilstand løber til man opsiger den. Det er meget interessant, at det er krigens stærke part, de tyske lande, der ønsker våbenhvilen, mens den svage part Danmark ikke er interesseret i en forlængelse. Den danske regering vil kun gå med til en forlængelse af våbenhvilen, hvis der er sandsynlighed for en fredelig løsning. Parterne er meget langt fra hinanden, så det er nærmest det samme som at sige, at de ønsker at fortsætte krigen. Skal våbenhvilen forlænges nu, vil danskerne kun gå med til en kort periode. Det er ikke lykkedes for deltagerne at blive enige i denne omgang.

LOKALT NYT

Nyhederne fra konferencen om en mulig deling af Slesvig, er efterhånden nået til hertugdømmerne.

Af Ditte Kock, 2012

De tysksindede indbyggere i Slesvig er meget skræmte af dette, da størstedelen har håbet, at prins Frederik af Augustenborg vil blive det samlede Slesvig-Holstens regent. De finder trøst i, at grænsen nok i det mindste vil komme til at gå nord for Flensborg. I deres øjne er Danmarks gode stilling på havene alene baseret på Flensborgs søfolk og redere, og denne styrke vil nu komme Slesvig-Holsten til gode. Sydslesvigerne mener desuden, det er nordslesvigernes egen skyld at de kommer under Danmark, da de har manglet den fornødne iver under de protyske demonstrationer.

I Ålborg bliver de to lokale aviser lukket af preusserne i seks dage.

Hvert trykkeri bliver overvåget af seks preussiske soldater og en underofficer, for at sikre at forbuddet ikke bliver brudt. Grunden til lukningen er en kritisk artikel om den lokale tyske feltpræst. Preusserne får normalt en kopi af hver avis udleveret om aftenen inden tryk, så de kan censurere dem, men artiklen er alligevel gået igennem.

1. jun. 1864: Den danske overkommando er i forhandlinger med Østrig-Preussen om udveksling af krigsfange

I den første del af maj blev der truffet en overenskomst mellem Østrig, Preussen og Danmark om gensidig frigivelse af invalide krigsfanger. Under våbenhvilen har Østrig og Preussen gerne villet følge op på denne aftale, og den 24. maj fremsatte de to stormagters overkommando et forslag om at udveksle samtlige mandskaber i dansk fangeskab, både soldater og søfolk.

Siden d. 28. maj er der foregået ivrig uofficiel mødeaktivitet. Den 31. maj mødtes de neutrale magter med repræsentanterne for Østrig, Preussen og Det Tyske Forbund. Her nævner de tyske magter at de kan godtage en deling af Slesvig ved en grænse fra Aabenrå til Tønder. De neutrale magter er ganske opgivende overfor dette tyske tilbud, som de regner for en alt for lille indrømmelse til danskerne. Den preussiske delegerede nævner derfor uofficielt muligheden af en grænse nord om Flensborg og til Tønder, hvilket dog ikke har opbakning hos hverken Østrigs eller Det Tyske Forbunds repræsentanter. Den preussiske repræsentant nævner også Bismarcks seneste ide om en afstemning i Mellemslesvig om tilhørsforhold. Det er en ide Bismarck har lanceret af PR-mæssige hensyn og for at kaste grus i maskineriet, og det er i høj grad en rød klud i ansigtet på de fleste af de øvrige stormagter. Ideen var oprindeligt fransk, men her var det hele Slesvig, der samlet skulle stemme om hvem der skulle være den nye hertug. Det Bismarck her foreslår gennem sin delegerede er helt anderledes radikalt, og Østrig er da heller ikke glade for perspektivet. En af de engelske delegerede slår fast, at England ikke kan godkende princippet om at grænser trækkes ved folkeafstemning og han tilføjer sarkastisk, at princippet sikkert vil blive modtaget med glæde i de mange områder med ikke-tyske nationaliteter, der ligger under både Preussen og Østrig.

På selve konferencemødet i dag den 2. juni erklærer den danske delegation officielt, at man modtager forslaget om en grænse Slien-Dannevirke, selvom man ønsker grænsen forrykket en smule mod syd, så kong Christian d. 9.'s barndomshjem også komme med i det nye danske Slesvig. Kan dette forslag ikke godtages ønsker Danmark at træde tilbage på Londontraktatens grund, som sikre den danske konge både Slesvig og Holsten. Det står dog på mødet endnu klarere end tidligere, at de tyske magter aldrig har villet acceptere en Slien-Dannevirke grænse. Den preussiske ide om en folkeafstemning bliver nævnt, uden at blive fremsat som egentligt forslag. Den danske delegation udtaler, at så længe de tyske magter holder fast ved Flensborg-Tønder-linjen som det yderste de kan strække sig, er det svært at forestille sig at man kan nå til enighed. Danskerne udtrykker også tvivl om, hvorvidt der kan findes en linje gennem en afstemning, der vil tilfredsstille Danmarks militære og kommercielle interesser. Længere når man ikke, og til slut drøftes blot om våbenstilstanden skal forlænges. Den danske delegation lover at råde regeringen til at overveje en forlængelse. Næste møde er 6. juni, men de stridende parter står stadig langt fra hinanden.

I øvrigt kan det også berettes, at hertugen af Augustenborg, der længe har spøget i kulisserne som en mulig hertug af Slesvig-Holsten, nu er kørt ud på et sidespor af Bismarck. Bismarck har på skrømt støttet hans sag af politiske årsager, men har stillet så strenge krav, at et Slesvig-Holsten under hertugen reelt set vil blive en preussisk vasalstat. Bismarck mødes personligt med hertugen d. 1. juni, og selvom hertugen erklære sig villig til at imødekomme nogle af kravene, bruger Bismarck mødet som anledning til at meddele Østrig, at Preussen ikke længere kan støtte hans kandidatur. Det står nu mere og mere klart, at den del af hertugdømmerne der afstås af Danmark, vil komme til at stå direkte under Preussisk og Østrigs kontrol.

3. juni 1864: Nyt fra London: De neutrale pønser på nyt kompromisforslag. Vil Danmark falde tilbage til Flensborg?

A. F. Krieger fra den danske delegation i London, er begyndt at tænke i en grænse, der i det mindste sikrer Flensborg for Danmark

Efter gårsdagens møde på Londonkonferencen er man ikke nået nærmere en løsning, og selvom danskerne har håbet at England vil stå fast ved deres forslag om en Slien-Dannevirke grænse, er England sammen med Rusland nu ved at strikke et kompromisforslag sammen. Forslaget lyder på, at Danmark afstår Lauenborg, Holsten og en del af Slesvig, og til gengæld får en europæisk garanti for det resterende område. Mht. hvor grænsen skal gå, lyder forslaget blot, at der skal forhandles videre om den, men at den skal tage hensyn til Danmarks militære og kommercielle interesser. Forslaget er russisk, men det bliver modtaget positivt hos den engelske delegation, der vil forhandle videre om det med franskmændene.

Samtidig er man blandt de danske delegationsmedlemmer ved at overveje konsekvensen af tyskernes afvisning af Slien-Dannevirke grænsen. Det nationalliberale medlem af delegationen A. F. Krieger telegraferer i dag hjem til København og anbefaler regeringen, at Slien-Dannevirke grænsen bør være det danske ultimatum, og at Danmark ikke bør forlænge våbenstilstanden, hvis tyskerne ikke accepterer denne grænse. Samtidig noterer Krieger dog i sin dagbog, at en grænse fra Kappel til Husum, der giver Flensborg til Danmark, muligvis kan accepteres, hvis Slien-Dannevirke-grænsen må opgives. Disse nye tanker er inspireret af, at den franske kejser Napoleon, har nævnt en grænse syd om Flensborg som en mulighed. Men i første omgang anbefaler Krieger altså København, at sætte hårdt imod Hårdt.

4. jun. 1864: P. Laue Petersen flytter kvarter og oplever afstraffelse af soldaterne

Peter Laue Petersen fortæller om dagene i begyndelsen af juni:

Vaabenstilstanden var udløbet og den 4. Juni marcherede vi fra Adserballe ud til Arnkilskov, hvor vi lagte som Reserve i nogle Barakker bag Skoven. Om Aftenen kom vi ud paa Forpost ved den nordlige Ende af Skoven ned til Augustenborg Fjord. Om anden Dags Aften blev vi afløst og marcherede til Vollerupbarakkerne. Der var vi kuns i 3 Timer, saa marcherede vi til Sundsmarkbarakkerne. Der lagde vi i et par Dage. Stabsquarteret var paa Rævlingbjerg og lige overfor i Frostes Mark var en hel masse Barakker, lige ved Chauseen (landevejen) lagte 2 smaa Barakker, hvor Soldaterne blev straffede, naar de havde forset dem, det var med Krumslutning i 24 Timer. Haandledene blev spændt ned til Fodlederne, og der laa de og væltede og vred sig af Smerte. Det bedste var, naar de kunde faa nogen til at give dem en Flaske Brændevin, saa de blev helt døddrukken. Bukserne blev ogsaa ved

Lejlighed slemt tilsmurte. Saadan en Straf kunde de faa blot ved at tage lidt Brænde til at koge ved. Vi laa der i Barakkerne i nogle Dage.

GRUNDLOVSDAG FEJRES

Grundlovsdag bliver normalt fejret i hele Danmark med flag, sang og taler. 15-årsdagen i 1864 er dog præget af krigen.

Af Ditte Kock, 2012

Især i det besatte Jylland er festlighederne et problem, blandt andet fordi preusserne forbyder flagning med Dannebrog. I Århus er der tradition for, at Grundlovsfesten bliver afholdt i den smukke Riis skov. Århusianerne frygtede dog et masseopbud af preussiske soldater og deraf følgende problemer, så de planlagde at mødes på byens store torv og råbe hurra for kongen og Grundloven. Dette forbød preusserne dog, da fejringen kunne minde om en demonstration. Enden blev, at beboerne i byen mødtes til højmesse i Domkirken, så de kunne fejre dagen på højtidelig måde.

Stor fest i Eremitagen

I København blev Grundlovsdagen til gengæld fejret på behørig vis, hvor over 30.000 mennesker fra København og Nordsjælland var samlet i Eremitagen. Nogle lå på plænen i det smukke solskinsvejr, mens andre gik i procession mod slottet med et musikkorps i spidsen. Her ankom kongen og dronningen, kronprinsparret og deres børn til stor jubel fra folkemængden. Inde på slottet mødte kongen nogle af folkets repræsentanter der forsikrede ham om, at det danske folk er gennemtrængt af kærlighed til kongen, fædrelandet og friheden. Enhver dansk mands hjerte lider i denne tunge tid og de ved, at kongen lider lige så meget som nogen af sine undersåtter. Kongen takkede for de pæne ord og sluttede sin tale med ordene:

?Jeg nærer imidlertid den Fortrøstning til det alvise Forsyn, at det maa lykkes ved Enighed og Besindighed at see vort elskede Fædreland komme ud over denne Trængslens Tid med ikke alt for store Offre.?

Efter talerne trådte den kongelige familie ud på slottets balkon, hvor de har modtog folkets hyldest. De kongelige gik ind igen, bortset fra den lille prins Valdemar, der blev stående og betragtede det store postyr. Dette opdagede menneskemængden og han blev hyldet med høje hurraråb. Prins Valdemar blev meget bange og ville skynde sig ind på slottet, men blev stoppet af majestæterne. Han blev ført tilbage på balkonen og beordret til at bukke for forsamlingen som tak for den høflighed der var blevet udvist ham.

Grundlovstalerne om krigen

Den kongelige familie kørte hjem igen sidst på eftermiddagen, men festen fortsatte i Eremitagen med sang og taler. Emnet for de mange taler var selvfølgelig krigen, og de var præget af nationalisme, følelsen af at kæmpe en retfærdig kamp og troen på sejr. Dette faldt i god jord hos tilskuerne, og talerne blev ofte afbrudt af bifald og ?Hør!? råb. Redaktør Ploug holdt en tale for Grundloven og roste den for at have afskaffet privilegier, pressetvang og andet fra Tyskland indført uvæsen. Statsråd Broberg holdt en tale om Kongen og befolkningens store kærlighed til både ham og den afdøde Kong Frederik d. 7. Han sagde:

?Lader os da Alle slutte os om ham for at give ham et Vidnesbyrd herom og for at vise den Verden, som har traadt os under Fødder og kaldt det danske Folk en Pøbelhob, fordi det vovede at værne om sin Frihed og Uafhængighed mod Troløshed og Svig, Vold og Ufrihed, for at vise den, at om end

Den danske regering ønsker en forlængelse, hvis der er en reel mulighed for at finde en fredelig løsning. For at demonstrere sit ønske om en fredelig løsning vil den danske regering gå med til en forlængelse på 14 dage. De tyske udsendinge, der ønsker en så lang våbenhvile som muligt, er lidt irriterede over dette forslag. Østrigs udsending grev Apponyi mener, at en så kort forlængelse vil skabe et moralsk tryk på konferencens forhandlinger, da man vil være under et stort pres for at nå en løsning. Preussens udsending grev Bernstorff har befaling til at forlange en så lang udsættelse som muligt og helst en våbenstilstand. Han ser sig derfor ikke i stand til at gå ind på en forlængelse der kun varer 14 dage. Med så kort en forlængelse vil militæret hele tiden være under trussel om fjendtlighedernes genoptagelse.

Værtsnationen Storbritannien har presset på for at opnå en forlængelse. Spørgsmålet om grænsens placering er det eneste uløste punkt på konferencen, og den britiske udenrigsminister Russell mener, det nok burde være muligt at nå til principiel enighed inden d. 25. juni, som konferencen så ville blive forlænget til. Efter en længere diskussion er de tyske udsendinge gået med til at meddele deres respektive regeringer det danske forslag, men Bernstorff har understreget, at de på ingen måde vil gå med til hele tiden at forlænge med 14 dage. Når disse første 14 dage er ovre, vil krigen gå i gang igen, medmindre en fredelig løsning er nået.

KONGEN FORESLÅR IGEN EN PERSONALUNION

Selvom Danmark har tilsluttet sig princippet om Slesvigs deling, sker det ikke med kong Christian d. 9. s gode vilje.

Af Ditte Kock, 2012

Derfor har kongen nu ændret mening, da muligheden for at oprette en personalunion mellem Danmark og hertugdømmerne øjensynlig igen har budt sig. Personalunionen er ikke længere en del af diskussionen i London, men det tror kongen efter en samtale mellem den danske gesandt i Rusland, Otto von Plessen og den russiske udenrigsminister Gorchakov. De er begge tilhængere af en helstat og mener en personalunion er den bedste løsning. Dette er kun ønsketænkning, men Christian d. 9. har tolket det som et russisk tilsagn.

På dagens statsrådsmøde har han derfor erklæret, at Danmark skal arbejde for en personalunion. Hvis Slesvig skal deles, skal han frasige sig områder han er regent over, og det har han det meget dårligt med. Regeringen, og i særdeleshed ministerpræsident Monrad, har nægtet at støtte denne idé, da de ser den som værende fuldstændig urealistisk. Grundet de store samarbejdsvanskeligheder mellem konge og regering, får de danske diplomater i London i øjeblikket ingen brugbare instruktioner.

VÅBENHVILEN FORLÆNGES

Den preussiske diplomat Bernstorff har på vegne af både Preussen og Østrig accepteret en forlængelse af våbenhvilen på 14 dage.

Af Ditte Kock, 2012

Betingelsen er, at fjendtlighederne vil bryde ud igen d. 26. juni, medmindre en våbenstilstand er sluttet eller en fred sikret. Dette er det eneste de stridende kræfter har formået at nå til enighed om i dag, og selv her har den dårlige stemning været tydelig. De danske diplomater har beskyldt Preussen og Østrig for ikke at overholde bestemmelserne i våbenhvilen. De preussiske diplomater har selvfølgelig protesteret kraftigt og oplyst alle de uretfærdigheder den danske stat, presse og befolkning har begået mod dem. De største diskussionspunkter er betaling af varer i de besatte områder og den lokale presses ret til at kritisere besættelsesmagten. Preusserne mener, at danskernes handlinger antaster den preussiske armés værdighed. Den danske diplomat Krieger har taget til genmæle mod anklagerne, da preusserne ikke har ret til at arrestere toldembedsmænd og censurere pressen. Beskyldningerne er føjet hen over bordet, og kommet meget tæt på at ødelægge den netop forlængede våbenhvile. De neutrale lande har derfor forsøgt at mane til besindighed, så alt arbejdet ikke er tabt. Ruslands baron Brunnow har opfordret de krigsførende magters udsendinge til at gøre alt for at udjævne spliden, i stedet for at rejse beskyldninger, mens den franske Fyrst la Tour d'Auvergne mener, at uenighederne ikke er så store at de udelukker muligheden for en fælles forståelse. På briternes opfordring er en underkommission blevet nedsat, hvor la Tour d'Auvergne skal mægle mellem den danske diplomat Quaade og den preussiske diplomat Balan. Her kan de løse konflikterne i de besatte områder uden det vil påvirke fredsforhandlingerne.

Lange diskussioner uden resultater

Efter spørgsmålet om våbenhvilen, er konferencedeltagerne gået videre til diskussionerne om grænsen og hvad Preussens og Østrigs mål egentlig er. De delegerede er kommet langt omkring, og har både været inde på Londontraktaten, hvilken ret Preussen og Østrig har til at udtale sig om Slesvig, arvefølgen i hertugdømmerne, samt de tyske magters oprindelige begrundelse for at gå i krig. Under denne diskussion er den preussiske diplomat Bernstorff blevet tydeligt irriteret og har påpeget, at hvis alle disse udtømte diskussioner skal fortsætte, vil 14 dages forlængelse af våbenhvilen ikke være nok. Den britiske udenrigsminister Russell vil også gerne have konferencen tilbage på rette spor, da han trods alt har ansvaret for, at de når til en løsning. Han har derfor bragt de mange grænseforslag på banen igen, da der her bør være mulighed for at nå til enighed. Det har der dog hurtigt vist sig ikke at være, da ingen mener de andre har begrundet deres forslag godt nok. Som et sidste kompromis har Bernstorff igen foreslået en grænse ved Flensborg-Tønder, men den har danskerne prompte afvist. Godt nok har de ikke nogen instrukser fra København, da det danske statsråd heller ikke kan beslutte sig for noget, men de danske diplomater ved at den grænse ikke vil blive accepteret. Uden at være nået til en løsning er konferencen blevet udsat til d. 18. juni.

PREUSSISK UDSKRIVNING I SLESVIG?

I Slesvig går der i dansksindede kredse mange rygter om preussernes hårde fremfærd og om deres mulige fremtidsplaner, og det er meget svært at kende rygter fra sandhed.

Af Ditte Kock, 2012

Dansksindede og tysksindede spreder hele tiden propaganda mod hinanden for at påvirke stormagternes beslutning på konferencen. De dansksindede aviser er i høj grad med til at forstærke denne stemning og de gør meget for at fremstille den preussiske besættelsesmagt som ond og undertrykkende. Denne propaganda har nu ført til, at 28 unge mænd er flygtet fra Flensborg til kongeriget, da Preussen ifølge rygter vil tvangsudskrive unge mænd til den preussiske hær. Planen er efter sigende ikke offentliggjort endnu, da preusserne godt ved, at befolkningen vil være imod det. Preusserne har udnævnt to nye udskrivningschefer, så mange er overbeviste om, at rygterne taler sandt.

Fra Peter Laue Petersens beretning:

Den 10.Juni marcherede vi derfra [Sundsmarkbarakkerne, red.] til Adserballe, hvor vi kom i vort gamle Quarter igjen, og alt var igjen ved det gamle med Tjenesten, men vi gik og ventede, for vi vidste nok, naar Vaabenhvilen var udløben, thi den var bleven forlænget 14 dage, til der vilde forestaa os en haard Kamp, naar Preusserne vilde tage Als, for det var jo tydelig nok at se, at denne Stilling vi havde her paa Als, var meget værre end paa Dybbøl-bjerge. Her havde Fjenden en udmærket Stilling til at stille deres Kanoner op paa Dybbøl-bjerge, hvor de kunde overdænge os med Granater langt ind paa Als, hvor det var en Umulighed for os at blive, thi alle Gaarde og Huse blev nedskudt og afbrændt, og Dækning havde vi ingen anden end Løbegraverne, men vi sagde til hverandre; ”Det kan ikke nytte at tænke paa det (den Dag den sorg)”.

DANSKERNE TIL MØDE HOS RUSSELL

I håb om at nå til en løsning, har den engelske udenrigsminister inviteret de danske delegerede til et uofficielt møde.

Af Ditte Kock, 2012

Russell har fremsat et forslag om en fastlæggelse af grænsen ved en folkeafstemning i området mellem Flensborg og Slesvig. Det er selvfølgelig ikke muligt at opfylde samtlige borgeres ønske, men grænsen vil blive trukket så retfærdigt som muligt. Ideen om en afstemning har før været oppe at på konferencen, men de deltagende lande har meget forskellige holdninger dertil. Den preussiske ministerpræsident Bismarck er stor tilhænger, da han dermed vil opnå de områder han er interesseret i, samtidig med der ikke er grobund for videre konflikter i området. Officielt skal han dog passe på med sin støtte, da Preussens allierede Østrig er meget imod. Den østrigske kejser Franz Joseph kan slet ikke se nogen grund til at lade folket bestemme selv. Hvis han går med til en folkeafstemning i Slesvig, vil han have svært ved at begrunde, hvorfor de mange nationaliteter i Østrig-Ungarn ikke også skal have samme mulighed.

Britisk tilsagn om støtte!

På mødet har Russell forklaret, at han ikke længere kan støtte sit eget forslag om en grænse ved Dannevirke. For mange tyskere vil komme under dansk styre, hvilket på et tidspunkt vil skabe nye konflikter. Desuden er Dannevirke, som preusserne tidligere har påpeget, nytteløst som forsvarsværk, især set i forhold til Dybbøl og Fredericia, som danskerne har kunnet holde i flere måneder. Som en anden mulighed har Russell foreslået, at danskerne på næste møde fremlægger en mulig grænse mellem Flensborg og Dannevirke. Danmark vil nå længere hvis de selv tager initiativet og Russell har lovet, at briterne så vil støtte dem, både diplomatisk og militært hvis det sidste bliver nødvendigt.

UENIGHED BLANDT DANSKERNE PÅ KONFERENCEN

Efter mødet med Russell d. 11. juni, har de danske diplomater Quaade og Krieger i hvert sit telegram informeret den danske statsminister Monrad om resultatet af mødet og deres forslag til næste skridt.

Af Ditte Kock, 2012

De to diplomaters personlige politiske standpunkt afviger meget fra hinanden, hvilket kommer til udtryk i meddelelserne. Den ? til hverdag - danske udenrigsminister Quaade er konservativ og kendt som en meget forsigtig mand. Han mener Danmark skal følge Russells forslag og komme med et grænseforslag mellem Russells oprindelige linje og preussernes linje. Selvfølgelig skal danskerne kæmpe for at beholde så meget af Slesvig som muligt, men ikke til et punkt hvor krigen begynder igen. Krieger derimod er nationalliberal til fingerspidserne og han er uenig med Quaade. Folkeafstemning er ikke løsningen, man skal i stedet holde fast i grænsen ved Slin-Dannevirke, også selvom det betyder krig

GENOPBYGNINGEN AF DYBBØL SOGN

Krigen har haft store konsekvenser for befolkningen i Jylland, men intet sted er mere ramt end Dybbøl by og sogn.

Af Ditte Kock, 2012

Før krigen var der 40 gårde i sognet, af dem er de 31 blevet brændt eller revet ned. Af sognets 100 husmandssteder står kun 17 tilbage. De huse der er tilbage i byen er ikke beboelige, de mangler både døre og vinduer, nogle steder også tag. Dannevirkestillingen blev i sin tid rømmet så hurtigt, at befolkningen ikke nåede at få deres personlige ejendele med, før den danske hær ankom til Dybbøl. Oven i det hele er agerjorden, bøndernes største indtægtskilde, blevet så ødelagt af belejrings- og befæstningsværker, at den ikke vil give noget væsentligt udbytte i mange år. Dybbøl sogns beboere har altså mistet alt de ejer og lever som flygtninge i deres eget land.

Den lokale sognepræst Bülow anmoder derfor Danmarks befolkning om bidrag, så nøden blandt Dybbøls beboere, som altid har været dansksindede, kan afhjælpes. Der er allerede blevet indsamlet

et beløb på 1400 rigsdaler, men det rækker ikke langt, når så mange har brug for hjælp. Han håber også, at de danske avisredaktører vil bringe annoncen og stå for at sende de indsamlede penge videre til Dybbøl. Udførligt regnskab vil selvfølgelig blive aflagt.

MONRADS SVAR PÅ DE DELEGEREDES TELEGRAMMER

Efter modtagelsen af telegrammerne fra de delegerede i London d. 13. juni, skal den danske ministerpræsident Monrad nu beslutte sig for, hvem han vil lytte til.

Af Ditte Kock, 2012

De nationalliberale holdninger vinder, da Monrad vælger at følge den danske diplomat Kriegers råd. I et brev til Krieger skriver han, at han klart afviser ideen om en folkeafstemning, og grænsen må ikke ligge nordligere end Dannevirkelinjen. Fra dette standpunkt vil Monrad ikke vige en tomme.

STATSRÅDSMØDE

Bølgerne er gået højt i diskussionen om hvorvidt Danmark skal acceptere en folkeafstemning i Slesvig.

Af Ditte Kock, 2012

Det har på dagens statsråd ikke været muligt at nå til enighed om Danmarks holdning på konferencen og Russells nye forslag fra d. 11. juni. Monrad har først fremlagt Russells forslag, hvorefter han har givet sin egen mening til kende. Som han har skrevet til Krieger i går, så skal grænsen ved Dannevirke fastholdes som ultimatum, og en folkeafstemning skal undgås. Begrundelsen er, at Danmark ikke behøver at frygte et sammenbrud på konferencen, da briterne vil komme danskerne til hjælp. Kongen er lodret uenig. Krigen skal ikke genoptages, for det vil ødelægge Danmark. Kongen er stadig optaget af ideen om en personalunion, og har fremlagt den på mødet. Igen er han blevet afvist af Monrad, da en personalunion slet ikke er en mulighed længere.

Det eneste kongen og statsministeren kan blive enige om, er at en folkeafstemning slet ikke kan komme på tale. En afvisning af folkeafstemningen vil reelt betyde krig. Her er den danske krigsminister Reich uenig. En krig vil være en katastrofe for Danmark, og skal for enhver pris undgås. Hvis det betyder en folkeafstemning, så må man acceptere det. Kongen og statsministeren har dog ikke hørt efter og fortsat deres ophedede diskussion. Christian d. 9. forlanger, at de delegerede i London bliver informeret om sit krav, men det har Monrad nægtet. Statsrådet har ikke nået en konklusion og er altså nærmest brudt sammen.

16. juni 1864: Situationen i London er uklar. England har bragt forslag om voldgift frem.

Muligheden for en kompromisgrænse mellem de danske og tyske forslag er ikke rykket nærmere. I stedet overrejer England nu at foreslå, at grænsedragningen overlades til en voldgiftsmand, men hverken danskerne eller tyskerne er imponerede af ideen.

For nogle dage siden lykkedes det i London at få våbenstilstanden forlænget til 26. juni. Samtidig var der dog ikke udsigt til, at der kunne findes et kompromis mellem det danske ønske om at dele Slesvig ved Slien, og så det tyske om at dele ved Aabenraa-Tønder. Dog var der begyndt at tegne sig muligheden om en grænse syd om Flensborg og så til Husum. Den ville muligvis være acceptabel for danskerne, og i den engelske regeringsledelse overvejede man også, at dette grænseforslag kunne

blive et engelsk "krav", forstået på den måde, at sagde tyskerne nej ville England yde "materiel" støtte til Danmark under en fortsættelse af krigen.

I dagene efter mødet d. 9. juni bliver det imidlertid klart for den engelske regering, at de står alene med forslaget blandt de neutrale magter. Frankrig vil ikke binde sig til at støtte et engelsk ultimatum, da kejser Napoleon ikke vil risikere en europæisk storkrig, hvor Frankrig får de hårdeste slag, for at sikre Danmark en lille bid mere af Slesvig. Den engelske udenrigsminister Lord Russell udkaster herefter en ny plan, hvor de krigende parter indgår en fred og grænsen herefter fastsættes ved voldgift (man kunne fx forestille sig den franske kejser som voldgiftsmand). Går Danmark ind for dette forslag, men ikke tyskerne vil England måske overveje at gribe ind på dansk side. Igen har den engelske udenrigsminister dog store problemer med at sikre opbakning i sin egen regering til at true med engelsk indgriben. Dronning Victoria og hendes støtter i regeringen er modstandere af enhver engelsk trussel om magtanvendelse.

I den danske delegation er man også i syv sind, men man er ikke imponerede af det engelske voldgiftsforslag, så længe det hverken bakkes op af en klokkeklar engelsk garanti om indgreb eller kan garantere Danmark en grænse syd om Flensborg. Den danske regering meddeler i dag delegationen i London, at man ikke kan antage det engelske forslag, hvis det ikke ændres. Heller ikke på preussisk side har man meget tilovers for de engelske planer, og her holder Bismarck stadig fast i sit forslag om en vejledede folkeafstemning i Slesvig, hvilket er uantageligt for ikke bare England og Danmark, men også for Preussens allierede Østrig. Næste konferencemøde er d. 18. juni. Det er endnu uklart om England her vil stille sit voldgiftsforslag, men hvad enten det stilles eller ej, er det vanskeligt at se at de stridende parter er rykket tættere på hinanden. Eneste udvej for at undgå, at forhandlingerne bryder sammen synes efterhånden at være, enten at England sætter sin magt ind på at gennemføre en linje et godt stykke syd om Flensborg, eller at Danmark bøjer af, og slår sig til tåls med en grænse nord om byen og til Tønder i vest.

STATSMINISTEREN GÅR AF!

Statsminister Monrad afleverer sin afskedsbegæring til kongen.

Af Ditte Kock, 2012

Christian d. 9. er yderst tilfreds med dette træk og er overbevist om, at han i løbet af få timer vil have dannet en ny regering. Monrad vil vende tilbage til kongen d. 20. juni for at høre, hvem denne nye regering så består af.

DANSKERE UDEN INSTRUKSER

Danmark er reelt uden regering. De danske diplomater Quaade, Krieger og Bille har ikke fået svar på, om de skal acceptere Russells forslag om folkeafstemning og de har heller ikke noget alternativt grænseforslag at stille.

Af Ditte Kock, 2012

De følger derfor den hidtil udstukne kurs, men den giver ikke mange muligheder for kompromiser. Tidspresset kan efterhånden mærkes på konferencen, og deltagerne har på dagens møde kastet sig ud i lange diskussioner, og til tider afvejet fra den normalt så høflige tone. Våbenhvilen slutter om otte dage, og konferencen er ikke i nærheden af en løsning.

Den preussiske diplomat Bernstorff har foreslået en alternativ afstemningsplan, hvor der skal være folkeafstemning i hele Slesvig, om hvorvidt de vil tilhøre Danmark. Protesterne har dog straks lydt fra dansk side, da Quaade mener, det kun kan komme på tale med en folkeafstemning i de områder der skal afstås fra Danmark. De områder, som konferencen afgør, skal høre til Danmark, skal ikke spørges. Bernstorff har påpeget, at konferencen jo netop bliver nødt til at spørge befolkningen for at kunne træffe dette valg.

En neutral mægler

Efter en lang diskussion har det vist sig, at der ikke er flertal for preussernes forslag om en afstemning i hele Slesvig. Den engelske udenrigsminister Russell mener der stadig er mulighed for en løsning. De krigsførende magter bør, ved hjælp af en neutral magt som mægler, sætte sig sammen og fastlægge en grænse mellem den Danmark har foreslået ved Dannevirke og den Preussen har foreslået ved Aabenraa-Tønder. De danske diplomater har kendt til dette forslag i flere dage, men har igen ikke haft et svar parat. Derfor har de taget forslaget ad referendum, altså meddelt det til den danske regering. Preussen og Østrig har gjort det samme. Efter endnu en diskussion om hvorvidt de tyske magter overholder betingelserne for våbenhvilen i Jylland, er mødet blevet hævet

18. juni 1864: Forvirring i London og krise i Kbh. Konferencen i fare for at bryde sammen

Christian 9. (1818-1906) blander sig nu mere aktivt fra København, og da han er lodret uenig med sit ministerium, men har problemer med at finde et andet, gør det ikke sagerne lettere.

Dagens møde på Londonkonferencen synes ikke at have bragt nogen løsning i sigte, og en krise i København er også ildevarslende nyt for de der håber på en løsning.

I København er der regeringskrise, da kong Christian d. 9. har afvist at gå ind på en engelsk ide om at Slesvig skal deles ved voldgift. Så ser han hellere en personalunion mellem Danmark og et samlet Slesvig-Holsten. Det er imidlertid de nationalliberale stærkt imod, da det for dem at se er en de facto adskillelse af Slesvig og Danmark. Samtidig er det heller ikke et forslag der har noget håb om, at blive vedtaget på konferencen. Ikke desto mindre står kongen fast, og det betyder at der ikke kan sendes nogen fyldestgørende instruktion til den danske delegation da

konge og ministerium er splittet. Konsejlspræsident D. G. Monrad har givet kongen til den 20. juni til at finde et nye ministerium, der kan gennemføre hans politik, og kongen ligger i forhandlinger med forskellige konservative politikere.

Op til selve mødet på Londonkonferencen den 18. juni er man særligt fra engelsk side bange for, at det trækker mod krig med de tyske magter. Mødet i dag bliver dog en rodet affære, uden nogen form for afklaring. Ved mødets begyndelse fremsætter Preussen sit forslag om afstemninger i Slesvig, men stort set alle andre (selv Østrig) tager afstand fra forslaget. Fra dansk side nævner man muligheden for at trække sig tilbage til Londontraktatens garantier om at Slesvig tilhører Danmark, men til det svarer Preussen, at det ikke længere er bundet af Londontraktaten. Det fører til protester fra de neutrale magter, der alle mener Preussen er bundet af traktaten overfor dem. Herefter præsenterer den engelske udenrigsminister Lord Russell sit forslag om mægling eller voldgift ved en neutral fyrste. De tyske magter modsætter sig, at en sådan mægling ville skulle være bindende, og fra dansk side kan man ikke tage endelig stilling til forslaget pga. uenigheden i regeringen derhjemme. Mødet ender med at man både fra tysk og dansk side vil forelægge den engelske ide om voldgift eller mægling til regeringerne i hjemlandene. En forlængelse af våbenstilstanden når man ikke frem til, og den udløber den 26. juni... Visse engelske deltagere i forhandlingerne frygter at det nu trækker mod krig mellem England og Preussen, men alt i alt er der de fleste lige så usikre på fremtiden efter forhandlingerne som de var før dagens møde.

18. juni 1864: General Steinmann anmoder igen overkommandoen om at sende forstærkninger til forsvaret af Als

Peter Frederik Steinmann er general og har kommandoen over de danske tropper på Als. Han har tidligere udtrykt over for overkommandoen, at han mener, troppestyrken på Als ikke er stærk nok. I en skrivelse anmoder han i dag endnu en gang om forstærkninger. (Foto af Eduard Hansen fra 1860'erne)

Den 25. maj beklagede general Steinmann, der har ansvaret for det danske forsvar af Als, at overkommandoen svækkede forsvarsstyrken på øen. Efterfølgende indsendte han den 1. juni en anmodning til overkommandoen om at tildele Als endnu et infanteriregiment samt kavaleri- og artilleriforstærkning. Steinmann har dog ikke fået noget ud af hverken sin klage eller anmodning, men generalen har ikke i sinde at opgive så let. I dag har han sendt endnu en anmodning afsted til den general Gerlach, øverstkommanderende for den danske hær, hvori han igen fastholder sin anskuelse om, at forsvaret af Als skal styrkes. I skrivelsen lyder det bl.a. som følger:

“Og da Overbevisningen om min Anskuelses Rigtighed er bleven fastere og fastere, jo længere jeg overser Forholdene; da den Forøgelse i det faste Artilleri, som jeg har anset for vigtig, ikke er tilstaaet [...] saa tør jeg ikke undlade atter at henlede Deres Excellences Opmærksomhed paa og at andrage om, at Styrken her inden Vaabenhvilens Udløb maatte vorde forøget med idetmindste eet godt og paalideligt Infanteriregiment, hvorved Kommandoen haaber paa en nogenlunde betryggende Maade og uden Overanstrængelse for Tropperne at kunne lede Forsvaret saaledes, at Besiddelsen af Als hævdes.”

Overkommandoen med general Gerlach i spidsen har dog allerede tidligere udspecificeret, at Als ikke længere har den strategiske betydning, som øen havde før Dybbølstillingens fald. Det er derfor tvivlsomt, om overkommandoen vil efterkomme Steinmanns anmodning. På den anden side er der nu kun en uge til våbenhvilens udløb, og skal man foretage rokeringer af de danske tropper tids nok, så bør det snart finde sted.

Vi følger udviklingen tæt.

KONGEN FORSØGER AT SAMLE NY REGERING

Kong Christian d. 9. har brugt de sidste to dage på at forhandle med en række konservative helstatsfolk om at danne en ny regering.

Af Ditte Kock, 2012

Til sin store skuffelse må kongen indse, at ingen af dem ønsker at deltage i en ny regering, da den nuværende politiske situation er alt for farlig. De ved, at både kongens idé om en personalunion og en grænse ved Slien ikke har nogen international støtte, og at fastholde de to forslag er nærmest selvmord. En af dem, Carl Georg Andræ, har endda sagt direkte til kongen, at man bør acceptere det britiske forslag om folkeafstemning.

Samtidig er de nationalliberale politikere også begyndt at indse, at den hårde nationalliberale linje ikke vil føre noget godt med sig. De har derfor forsøgt at overtale de nu tidligere ministerpræsident Monrad til at acceptere Russells forslag om folkeafstemning, men har kun opnået at forvirre ham. Monrads psyke er i forvejen spændt til bristepunktet og han ved desuden ikke om det overhovedet er hans ansvar at acceptere forslaget, da han jo reelt ikke er statsminister længere.

Fra Agnes Gads dagbog 19. juni 1864:

I lang Tid har min Dagbog hvilet; jeg har ikke kunnet samle Tankerne, som saa meget Andet har bevæget. En Dagstid efter Fru Jacobsen's Begravelse tog jeg over til Pjedsted, hvor jeg haabede at

blive hos mine kjære Venner nogle Dage. Men der kom snart Kontraordre hjemmefra, og jeg maatte hjem Dagen efter, for at modtage Brødrene og Fætter Chr. Kornerup, som kom hertil et Par Dage. Den ene Dag, jeg var hjemmefra havde dog medført en hel uventet Sorg, nemlig vor stakkels yndige lille Freja's Død. Den fik Galdefeber og døde. Om Søndagen var Frits hjemme og vi Børn vare da Alle samlede, – ligesom det var første Gang Pram og Elisa saaes. Vi holdt hél Højtid i den Anledning, tømte tre Flasker Vin, trakterede héle Gaardens Udenoms-Besætning af baade Danske og Tydske med Kaffe, og kørte en rar lille Tur tilsidst Allesammen i to Vogne (Sofie kudskede i den lille røde for Frits og Elisa). Pram vilde ned til Klægsbøl for at sé lidt til sine Sager, og derfra en Tur i Følgeskab med Fætter Christian til Schweitz. Faders Vogn – el. rettere hans egen skulde køre dem til Klægsbøl og derfra vende tilbage inden Vaabenhvil ns Udløb. Denne Lejlighed var alt for fristende, til at vi kunde modstaa den, og det blev hurtigt bestemt, at Sofie og jeg fulgte med til Haderslev de tre Dage. Mandag Morgen kørte vi herfra og kom igjen Fredag Eftermiddag. I Kolding traf vi Bendten(Bendtsen?) meget syg, og hun er nok daarlig endnu; sandsynligvis er det et lille Anfald af gastrisk Feber. I Haderslev hos vor kjære Familie traf vi derimod Alt rigtig fornøjeligt. De leve i landlig Ro og uden næsten at mærke til Krig el. hvad den medfører. Selv mange af vore Hjertesorger i denne for Danmark bittre Tid, ere Huss'es efter deres besynderlig modererede Anskuelse frie for, – dog var dette Grund til lidt Disharmoni imellem os, da vi ikke kunne være tolerante indtil Ligeegyldighed. Det slesvig-holstenske Flag, som vajede paa de offentlige Bygninger og fra flere private Boliger, saa pralende og langt, at det næsten slog En i Ansigtet naar man passerede Gaderne, irriterede os ligesom al den tydske Snakken og de triumferende Ansigter paa Gaden, den uforskammede, løgnagtige Avis o.s.v., o.s.v. Mageløs morsomt og yndigt var det, saa glad Emilie blev ved at se os, og saa gjæstfrit hun modtog os. Til 1. juni overtog hun selv Husets Styrelse, og vi vare hendes første Gjæster! Pram og Christian toge dog allerede samme Aften videre. Det var rare velsignede Dage, som altid, i Haderslev, ret lidt Solskin i denne mørke Tid! Johannsen fra Djernæs var saa mageløs forekommende at sende sin Vogn efter os om Onsdagen (ja, han kudskede endogsaa selv) og atter køre os tilbage om Aftenen. Ja, det var nu meget forekommende, og det var ogsaa en Glæde at besøge Marie, sé hendes to nydelige Smaapiger, – men, men! – Nej, ret tilpas vare vi dog dennegang ikke der. Johannsen er en ivrig Agitator for Oprørspartiet, havde netop været en Rejse “i Tydskland” (sandsynligvis som Afsending til Kongen af Preussen) o.s. v. Nej, nej! Det er bedst at holde sig lidt i Afstand i denne Tid, – ellers kunde Venskabet paa begge Sider maaské let slaa om! Johannsen selv var dog saa galant slet ikke at berøre Poletikken; men vor gl. aabenhjertige Marie havde ondt ved at dy'e sig, og lod til at være forfærdelig bitter imod det Danske. Anna Dorph var med sin Mand og sit Barn paa Landet de første to Dage. Men Torsdag vare vi sammen; det var en velsignet Dag! Hendes lille Niels Vinding er en rigtig smuk og rask Dreng med store trofaste blaa øjne og sin Moders blide Kinder. Gud bevare dem for hinanden! Gudskélov, Anna er da rigtig bunddansk; vi trak Vejret dobbelt frit i hendes Selskab! Ak ja, hvad skal det dog blive til med Danmark! De forhandle og forhandle derovre paa Konferencen. Tydskerne tage Munden fuldere og fuldere; Ingen gjør Mine til at hjælpe os! Er der da slet ingen Retfærdighed i denne Verden?

Paa Hjemrejsen gennem Kolding hørte vi Bekræftigelse paa, at Vaabenhvilen var forlænget til d. 25. Der havde først gaaet en hel Mængde foruroligende Rygter om, at Tydskerne vilde bryde Vaabenhvilen to Dage før d. 12., paa Grund af ubestemte Udtryk i Overénskomsten, og vi vare halv benauede over Hjemturen over Grændsen. Men der var da ikke en Hæld i Vejen! I Slesvig er alt Dansk med megen Flid udslettet. Milepælene bære tydsk Indskrivt lige til Vognsyld. Hvert et Led ved Landevejen, hver en Vejviser er smurt over med de preussiske Farver “sort & hvidt”. “Kurant” er overalt indført, ligesom naturligvis alle Indberetninger, Bøger og Dokumenter affattes paa Tydsk ligetil Kongeaen; skøndt beviisligt Nord- og Mellem-Slesvig's Befolkning ikke forstaa det

fremmede Sprog. Men: det er ligefuldt kun for Retfærdighed's Skyld. Det er jo naturligvis ogsaa Retfærdighed, at det danske Flag og de danske Farver ikke maa vises af den tro Befolkning, medens Wuhlerne gjerne maa pryde deres Huse og dem selv med de tre Oprørsfarver, – at Kongens Vaaben overalt med Haan brydes ned o.s.v. – Ja, det er virkelig svært ikke at bede Gud om Hevn.

Den Dag vi kom til Haderslev var der netop "eine grosse Landesversammlung", som det hed sig fra "Nordslesvig"; hvilket dog ikke forhindrede at Holstenere, Syd og Mellemslesvige ogsaa taltes der i svære Masser. Der var saaledes fra Klægbøl By alene 6 Vogne fulde af Bønder. Trods alle disse Anstrængelser var Antallet af de Tilstedeværende kun højt en 2000. Haderslev nye Løgn-Avis, som redigeres af Dr. Jansen, angav rigtignok Dagen efter: "6000"; – men mindre end 3 Gange saa Mange, kunde man jo heller ikke godt angive det til, efter hans og Konsorters Maalestok. Disse "Nordslesvigere" toge da den vise Beslutning at ville blive "ewig ungedéelt!" med det dyrebare Holstén, da de jo ellers truedes med at blive fordanskede, bankes til at tale "Kjøbenhavnsk" o.s.v. Ja, man maa isandhed forundre sig over et saadant Væv, – ret, som de kunde tale Andet end Dansk! Den egentlige nordslesvigske Befolkning er naturligvis ogsaa meget forbitret over disse Anstalter, Adresser o.s.v., som de faa Navn og Skyld for. Men paa den anden Side agiteres der jo i al denne Tid grueligt iblandt dem; og det maa vist forekomme de svagere Karakterer iblandt dem, som om "de Tydske" dog have nogle n Ret, siden de raabe saa højt, – og at Forbindelsen el. Indkorperationen i Danmark maa være noget meget Slemt, siden man jamrer saa rædsomt derved. En Tid som denne, maa absolut overordentlig demoralisere Folket her. Gud give os dog snart bedre Tider!

Vestmagterne have jo foreslaaet Holsténs og det sydligste Slesvigs – indtil Slien og Dannevirke – Afstaaelse. Dette skulde da danne en selvstændig Stat, – enten med Personal-Union med Danmark, el. med en egen Hertug. Det øvrige Slesvig indkorpereres i Kongeriget. Danmark har séet sig nødt til at give sit Samtykke hertil; men det er ikke Nok endnu for vore rovbegjærlige Fjender. De fordre mindst det halve Slesvig, Krigsomkostningerne betalt o.s.v., o.s.v. Det Værste er, at det næsten lader til, at Rusland spiller under Dæk med dem!

Siden Hjemkomsten fra den lille Rejse har jeg været hél daarlig, og det er først nu, at jeg begynder at føle mig som rigtigt Menneske igjen. Derfor havde jeg ogsaa kun lidt godt af alle de kjære Mennesker som kom her paa min Fødselsdag. Ligeledes har jeg ikke mærket stort til, at vi til Jf. Hansen's og Trine's store Henrykkelse, har skiftet Indkvartering. Glæden herved skriver sig just ikke fra, at vore forrige Officere vare saa uelskværdige, om end vor rare Oberlieutenant Baron v. Pittel, som stod højest anskreven i vor Gunst, allerede forlod os for fjorten Dage siden, efter at der havde staaet en Bataille imellem ham og den skrappe Hauptmann (jeg hørte herop en Aften efterat jeg var iseng, hvorledes de skjændtes; det var hel uhyggeligt!) og flyttede ned paa Møllen, hvorfra saa deres Lieutenant kom herop. Vi kom i det Hele godt ud af det med dem Alle. Men der var en grændseløs Ulejlighed og Opvartning med dem. Navnlig var det en uhyre Plage, at de førte Bager med dem, som foranstaltede storartet Dampbageri ude i Kjøkkenet. Han bagede til hele Bataillonens Officerer Vienerbrød i vor lille Stegeovn. Denne gjordes gloende; derpaa sloges en Spand koldt Vand ind i den, og Brødet sattes hurtigt ind for at bages ved denne Damp. For at vedligeholde Heden maatte fyres mere og mere, medens Vandet sloges ind og Strimmevis løb hen ad Kjøkkengulvet. Disse Bagninger fandt Sted en 3 – 4 Gange om Ugen, undertiden bagede de fra om Morgenen Klok. 3 af, undertiden fra Middag til over Sengetid om Aftenen. De tumlede og grissede til noget ganske Forskrækkeligt! Det Værste ved det Hele var, at ikke alene vi havde 2 Bagere, som gik og tumlede dermed; men det halve Kompagni bestod af Aagersvende fra Wien og Omegn. Og naar nu Brødet begyndte at bages, strømmede Feldtvagten ind og Andre, som laa i Gaardene heromkring el. kom for "at stille". Kjøkkenet var aldeles propfuldt af Soldater, som

sluddrede og hujede! De skulde Alle “besé” Brødet og “smage” det. Resultatet var, at de aad de første 3-4 Plader fulde i en Haandevending; medens vi neppe kunde skubbe os frem imellem dem. Det var ganske overordentlig uhehageligt! Og naturligvis, naar et Sæt gik ud, kom der et andet! Officererne vare ofte saa forekommende at sende en Portion “Horn” el. en Søsterkage ind til os. Men det vilde ej ret smage os, efterat vi vare trængte ind i Mysterierne ved Tilberedelsen. Paa min Fødselsdag forlode de os: Baron v. Schierf(?), Lieutnanten, de to Overjægere, Kokken, Bageren og de tre Tjenere, med samt Bagagevogner og Hestene. De tvende Magatendere derimod med Enspændervognen, som have opslaaet deres Bopæl ude i Træhuset og med stor Skrivt sat over Døren “Præstegaardskro”, beholdt vi. Vor gamle Indkvartering drog til Gaarslev, og vi fik istedet det Kompagnie, der havde ligget. Vi have nu 1 Hauptmann med 2 store Hunde, en ivrig Jæger, der i Gaarslev Skov skal have skudt 7 Ræve, og her allerede har skudt nogle Agerhøns og 1 Ræv, og fanget 1 Ræve unge, som staaer bundet i en Jernkjæde ovre i det brune Gjestekammer hos Tjenerne. Saa have vi 1 Lieutnant, samt daglig 2 fremmede Officerer til Middag; en fin Overjæger, der nok egentlig er Student og lever i Haabet om snart at blive Officeer; samt Kok og 2 Tjenere. Men det er jævne Folk Allesammen og gjøre kun faa Fordringer. Vore forrige Officerer skulde daglig have 3 Retter Middagsmad, undertiden 4. Disse spise derimod af Gryde med Overjægeren og Tjenerne og gjøre meget lidt Ulejlighed. De skaffe dem selv Kryderier, Smør og deslige, og vi have i det Hele grumme lidt at gjøre med dem; hvilket unægtelig er langt det Behageligste. Vi skiltes forresten som “Perlevenner” fra vor gl. Indkvartering; der er saamænd idag en hé! Dé! af dem dernede i Folkestuen paa Vesit

MONRAD GENINDSÆTTES

Efter de foregående dages nederlag, har kongen ikke andet valg end at genindsætte Monrad som ministerpræsident.

Kort efter genindsættelsen har statsrådet holdt møde om hvilke instrukser der skal sendes til de delegerede på konferencen i London. Christian d. 9. har endeligt droppet ideen om en personalunion. Til gengæld holder han fast ved en grænse ved Dannevirke, men dette er ikke en reel mulighed på konferencen. Splittet mellem løftet han har afgivet kongen om ikke at vige fra Dannevirkegrænsen og de nationalliberales opfordringer fra dagen før, har Monrad valgt at forholde sig fuldstændigt passivt. Den danske ministerpræsident fralægger sig altså ethvert ansvar for at finde en løsning og overlader beslutningen til kongen.

20. juni 1864: Kongen beholder Monrad, som til gengæld overlader Danmarks skæbne til forsynet!

Den danske regering har besluttet at vende tilbage til en grænse ved Slien-Dannevirke som sit ultimatum.

Regeringskrisen i København har fundet en afklaring, men ikke en heldig en af slagsen. Kong Christian d. 9. måtte i går opgive at danne et konservativt ministerium, men trods dette beder han i dag sin konsejlspræsident D. G. Monrad om yderligere tid til at danne et nyt ministerium. Monrad sætter ham imidlertid stolen for døren: Enten afskediger kongen ministeriet eller også fortsætter det, og det må kongen så slå sig til tåls med indtil videre.

At regeringskrisen er overstået betyder til gengæld ikke at uenighederne er ophørt. I London ligger et forslag fra engelsk side om at Slesvig deles, men at grænsedragningen overlades en voldgiftsavgørende. De tyske magter har ikke taget endelig stilling, men har dog udtalt, at de næppe vil acceptere en bindende voldgiftsavgørelse. På dansk side er man i tvivl om sin holdning, og særligt kongen er imod, da han stadig håber at kunne rede besiddelsen af alle sine lande via en personalunion mellem Danmark og et samlet Slesvig-Holsten. Han bliver yderligere forstærket i sit håb af den engelske gesandt i København, der driver sit eget diplomatiske spil i dag. Han fortæller nemlig kongen, at han som den engelske regeringsrepræsentant kraftigt anbefaler at Danmark modtager voldgiftsforslaget, men at han som privatmand og ven af Danmark anbefaler at det forkastes, da forkastelse vil tvinge den engelske regering til at optræde aktivt. Gesandts sympatier ligger nemlig hos den engelske opposition, som kraftigt kritiserer regeringen i London for dens inaktivitet i den dansk-tyske konflikt. Bryder de dansk-tyske forhandlinger sammen, vil det styrke den engelske oppositions krav om et regeringsskifte.

På samme tid er Monrad i syv sind vedrørende sin egen holdning til voldgiftsforslaget. Han henvender sig til den gamle nationalliberale frontfigur Orla Lehmann i dag, og siger at han egentlig er mest stemt for at afvise voldgiftsforslaget. Lehmann anbefaler imidlertid at man antager voldgiftsforslaget, og Monrad bliver atter i tvivl, og er betænkelig over det store ansvar, der vil følge med forkastelse. Da Monrad senere på dagen skal til statsråd, hvor spørgsmålet skal debatteres med kongen er han endnu i tvivl, og han siger til udenrigsministeriets direktør Vedel, at han vil overlade beslutningen til kongen. Ikke fordi han stoler på kongens dømmekraft men fordi: "det er ligesom naar man spiller i Loteriet, saa vil man helst lade et uskyldigt Barn eller en anden, som man troer har en lykkelig Haand, vælge Nummeret." Monrad er altså så meget i tvivl om hvad man skal gøre ved voldgiftsforslaget, at han overlader det til forsynet.

På statsrådet synes forsynet i form af Christian d. 9. imidlertid ikke at være i tvivl. Det er kongens holdning at voldgiftsforslaget skal afvises, og at Danmark skal vende tilbage til den ide om en grænse ved Slien-Dannevirke, som England selv foreslog d. 28. maj. Tilbage i maj var der ingen sandsynlighed for at de tyske magter ville godtage denne delingslinje, og det er der sådan set heller ikke i dag. Kongen ønsker også våbenstilstanden forlænget, men det er Monrad betænkelig ved da han frygter at den forlængelse vil mindske chancen for et regeringsskifte i England, der kunne være til Danmarks fordel. Men Monrad holder tilsyneladende fast i sin beslutning om at overlade det til kongen at bestemme, og enden på statsrådet bliver, at man går tilbage til ideen om en Slien-Dannevirke grænse, og afsøger muligheden af en forlængelse af våbenstilstanden på to uger. Da Monrad efter mødet vender tilbage til udenrigsministeriet, er han ikke i tvivl om konsekvensen af den beslutning, der er truffet og han siger til Vedel: Konferencen sprængt! Flere ansatte i ministeriet taler indbyrdes om, at det ville hans forgænger C. C. Hall aldrig have gjort.

I London har flere delegationsmedlemmer fortsat løse tanker om et kompromisforslag, der i det mindste sikrer Flensborg med opland for Danmark. Men det bliver ved løse tanker, og den instruktion delegationen modtager om aftenen d. 20. juni sætter en foreløbig stopper for tankerne. Instruktionen går på, at Danmark afviser voldgiftsforslaget og fastholder Slien-Dannevirke grænsen som sit ultimatum. Våbenstilstanden udløber 26. juni og næste konferencemøde er 22. juni. Men der er altså ikke nogle udsigter til en løsning...

TROPPEBEVÆGELSER MOD NORD?

Der går rygter om, at preusserne er begyndt deres troppebevægelser mod nord, da flere regimenter er set drage gennem Flensborg.

Af Ditte Kock, 2012

De preussiske lazaretter skal også være blevet tømte og forberedt til at modtage nye sårede. Der er altså klare tegn på, at de tyske magter gør klar til krig igen.

Uddeling af ordener

Efter slaget ved Dybbøl den 18. april, er mange soldater blevet hædret for deres heltmodige indsats. Det er dog ikke alle der er tilfredse med fordelingen af medaljer, så en borger i Jylland har skrevet til landets aviser for at gøre opmærksom på dette.

Ved uddeling af ordener er der normalt altid klager fra folk der føler sig forbigåede eller folk der mener nogle er blevet hædret uden at have fortjent det. Efter stormen på Dybbøl har der dog, i den jyske borgers øjne, været mange flere klager end normalt. Mange klager handler om, at man i uddelingen af ordener er gået mere efter rang og anciennitet end efter fortjeneste. Der er altså ikke mange fra de lavere grader i militæret der er blevet hædret. Borgeren mener, det er meget uklogt at forbigå de menige, når de nok snart skal i kamp igen, for i sådan en situation trænger soldaterne til al den opmuntring de kan få.

Han har flere eksempler på tapre soldater, der ikke er blevet belønnet for deres indsats. Mandskabet fra 9. Regiments 1. Kompagni stod i midten af skanselinjen og drev tre gange fjenden tilbage med bajonet. Til sidst blev de omringet og taget til fange. To af soldaterne så i forvirringen deres snit til at springe af den kærre de blev transporteret på. De greb nogle geværer der lå på jorden, og stak af ned af bakken mod Sønderborg. De løb direkte ind gennem de kæmpende preussere ved brohovedet til Als og kom over. De berettede om deres hændelser og blev ?skrevet op? til at modtage en medalje, som de dog aldrig modtog.

Den jyske borger kender en af soldaterne, og han er ikke en mand der praler af egne bedrifter eller beklager sig, han er en rolig jyde med stor udholdenhed. Når han beretter om en heltmodig bedrift, kan man være sikker på det er sket. Der er sikkert sket en fejl i systemet, men borgeren håber, denne fejl nu bliver rettet, så soldaterne kan få deres orden.

KONFERENCEN BRYDER SAMMEN

Der kun meget få dage til krigen bliver optaget igen, og presset på de delegerede for at finde en løsning er stort.

Af Ditte Kock, 2012

På dagens møde har de krigsførende magter Preussen, Østrig og Danmark skulle give deres svar på briternes forslag fra sidste møde. Vil de respektive regeringer gå med til at løse grænsespørgsmålet via en mægler? Den preussiske diplomat Bernstorff har på vegne af både Preussen og Østrig givet et forbeholdent ja. De to tyske magter vil gå med til forslaget på den betingelse, at der bliver sluttet en våbenstilstand inden og den mæglende magt må ikke være en af de lande der er repræsenteret på

konferencen. Preussen og Østrig vil kun acceptere et mæglingsforsøg fra den neutrale magt, de vil ikke bindes af en voldgiftskendelse. Ved en voldgiftskendelse vil den mæglende magt, selvfølgelig efter en debat med de involverede parter, fastlægge den endelige grænse og så er landene bundne af resultatet, uden at kunne anke. Preussen og Østrig vil have muligheden for at sige nej. Selvom Bernstorff med sit svar holder døren åben for forhandlinger, er de neutrale magter skuffede over svaret.

Et dansk nej

Danskernes svar på det britiske forslag er dog endnu værre. Quaade har læst en erklæring op, hvori han har afvist forslaget. Erklæringen lyder som følger:

Forslaget af 18de Juni tager den Danske og den Østerrigsk-Preussiske Linie og overlader til en Voldgift at raade over hele Landet imellem de to valgte Linier, det vil sige: over den betydeligste Deel af Hertugdømmet Slesvig, der i Aarhundreder har hørt under den Danske Krone, uden at der er opstillet nogen som helst Grundsætning, hvorefter Voldgiftsmanden skulde rette sig? og under disse Omstændigheder finder den det til sin store Beklagelse umuligt at give sit Samtykke til dette Forslag.

Hverken Danmark eller Preussen og Østrig har stillet nye forslag, selvom den britiske diplomat Clarendon har bønfalet dem om ikke at opgive håbet om fred. Sidste mulighed for at forhindre krigens genoptagelse er nu væk. Et nyt møde er blevet aftalt til d. 25. juni, men alle ved at konferencen er brudt sammen.

De danske styrker på Als

Forsvaret af Als bliver varetaget af en styrke på 12000 mand, hvoraf 10000 er infanterister. Chefen for denne styrke, general Steinmann, er yderst bevidst om, at dette ikke er nær nok hvis øen bliver angrebet. Han har derfor anmodet overgeneral Gerlach om flere tropper, men dette er blevet afslået. Den danske hær er i øjeblikket delt op i tre, Steinmanns styrke på Als, en styrke på 12000 mand nord for Limfjorden og 16000 mand på Fyn. Gerlach kan ikke sende flere mand til Als uden at svække forsvaret de andre steder.

22. juni 1864: Overkommandoen afviser igen at forstærke Als. Man frygter i stedet et angreb på Fyn og formindsker desuden flådestyrken ved Als

Tidligere på ugen anmodede general Steinmann om forstærkning til forsvaret af Als. Han mener ikke, at den styrke, han har til rådighed, er tilstrækkelig, hvis man skal gøre sig forhåbninger om at bevare besiddelsen af øen ved et preussisk landgangsforsøg. I dag svarer den øverstkommanderende general, Gerlach, på Steinmanns anmodning i en skrivelse:

General Georg Gerlach er den danske hærs øverstbefalende, og i dag svarer han afvisende på endnu en anmodning fra general Steinmann om forstærkninger til forsvaret af Als. Overkommandoen ser sig nødsaget til først og fremmest at sikre forsvaret af Fyn.

”Hr. Generalmajoren har i Skrivelse af 18. d. M. gjentaget Deres tidligere gjorte Anmodning om til Forsvaret af Als at erholde en Forstærkning af eet godt Infanteriregiment.

I denne Anledning skal jeg ikke undlade at udtale, at den stedfundne Fordeling af de til Overkommandoens Raadighed staaende Kræfter er sket efter moden Overveielse af Forholdene, og at der derefter ikke kan anvendes en større Styrke paa Als end den, som for Øieblikket findes. Naar Hensyn tages til det paa Øen etablerede, betydelige, faste Forsvar samt til Beskaffenheden af de der tilbageblevne Tropper, som det i det Væsentlige har været overladt Hr. Generalmajoren selv at vælge, maa denne Styrke, der i det Hele indbefatter Armeens bedste Afdelinger, ogsaa anses for tilstrækkelig til Øens Forsvar. Det bør her ikke lades ude af Betragtning, at Fjenden utvivlsomt, dersom Fjendtlighederne gjenoptages, vil bestræbe sig for saa hurtigt som muligt at lamme Danmarks Modstandskraft for derved at tvinge os til Fred, og at et slikt [sådan, red.] Resultat hurtigst og sikkert vilde kunde naas, dersom det maatte lykkes ham at bemægtige sig Fyen. Det er Overkommandoen bekjendt, at en Plan, der gik ud herpaa, har været paatænkt, og efterat Fredericia paa krigsministeriel Befaling er bleven rømmet, bør et alvorligt Forsøg fra Fjendens Side paa en Overgang til Fyen mere end Tidligere have for Øie [...]

Dermed slår overkommandoen endeligt fast, at Als ikke bliver forstærket, og at Fyn har førsteprioritet i det overordnede danske forsvar. Situationen bliver heller ikke bedre for Steinmann af, at overkommandoen faktisk også har mindsket flådeforsvaret omkring Als betydeligt. Flådeenheder fra Als er tidligere på måneden blevet beordret til at indgå i det nyoprettede landgangskorps ved Nyborg på Fyn. Dette har eskadrechef Muxoll protesteret over den 18. juni, og i dag anmoder general Steinmann desuden også om, at flåden i det mindste ikke svækkes ved Als. Men heller ikke dette vil overkommandoen efterkomme.

Det helt store spørgsmål er nu, hvad preusserne og østrigerne vil foretage sig, når våbenstilstanden udløber ved midnat den 25. juni.

SKRÆMTE BORGERE I MIDDELFART

Nyheden om den fejlslagne konference og krigens snarlige udbrud har hurtigt spredt sig til Danmark.

Af Ditte Kock, 2012

Ingen ved præcis hvor krigen vil bryde ud, men borgerne i Middelfart frygter en overgang til Fyn og dermed et angreb på deres by. De er derfor begyndt at forlade byen med deres værdigenstande, hvortil de har fået 200 vogne stillet til rådighed.

23. jun. 1864: P. Laue Petersen må efter våbenhvilens udløb tage tårevædet afsked med sit indkvarteringssted og er om aftenen igen på forpost

Peter Laue Petersen i uniform 1871

Peter Laue Petersen fortæller:

Dagen kom, den 23. Juni var Vaabenhvilen udløben, og den Dag marcherede vi fra Adserballe. Vort gamle Aftægtskone havde Dagen i Forvejen bagt Pandekager til mig og H. Jørgensen, som vi skulde have med paa Marchen, thi hun sagde; ”Maaske er det den sidste i faar, og saa trillede Taarerne ned ad Kinderne paa hende, det gamle Skind, thi hun holdt meget af os. Afmarchen gik for sig Klokken 2 om Natten. En hel Del Sevilfolk var paa Benene for at tage Afsked med os. Vi havde nu ligget der i 5 Uger og havde mange bekendte. For mange blev det og sidste Gang. Regnen øsede ned og vi blev gennemvaade inden vi naade Sundsmarkbarakkerne. Lidt hen paa Formiddagen skulde vi have Forestilling for Oberst Hofman. Da vi var færdig dermed, vlev vi i Barakkerne til det var Aften, saa marcherede vi ud til Rønhave og havde Forpost der. Klæderne maatte vi tørre paa Kroppen. Om Aftenen blev vi afløst af 7. Regiment og marcherede tilbage til Sundsmarkbarakkerne, hvor vi laa om Natten.

Peter Laue Petersen beretter om den 24. juni:

Om Morgenen vaagnede jeg tidlig, da de begyndte at skjyde fra Dybøl over paa Als, saa man nok kunde høre, at Vaabenhvilen var ophørt. Om Eftermiddagen kom vi i Kirke i Ulkebøl, hvor der var en Feltpræst og prædikede for os, alt om Feltlivet og dets Rædsler, at vort Liv blot hørte Staten til, vi skulde ofre alt for Fædrelandet. Om Natten laa vi igjen i Barakkerne.

DET SIDSTE MØDE

Konferencen sidste møde er ren proforma.

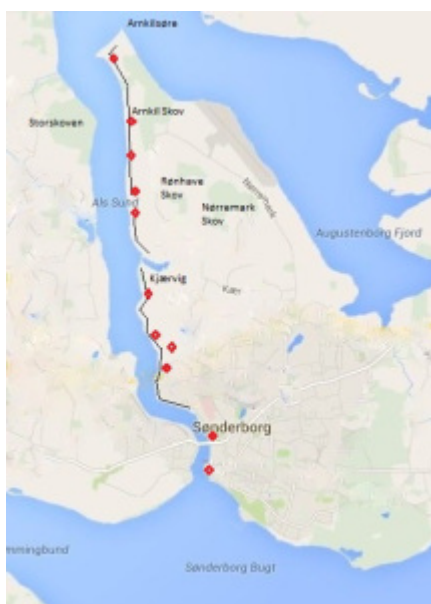
Af Ditte Kock, 2012

En bitter britisk udenrigsminister har beklaget, at de stridende magter ikke er nået til enighed, især da de kun er adskilt af et par tusinde kvadratkilometer jord. Chefforhandlerne for de krigsførende

magter har hver oplæst en erklæring, hvor de giver den anden part skylden for krigens genoptagelse. Ingen er kommet med nye forslag eller prøvet at indgå kompromiser.

Efter en formel tak til den britiske udenrigsminister Russell for at have mæglet mellem parterne, er mødet blevet afsluttet.

26. juni 1864: Våbenhvilen udløb ved midnat og i morges kl. 6 åbnede preusserne ild mod danske stillinger ved Alssund

Oversigt over Kær-halvøen og de herværende danske forsvarpositioner. Markeret er de danske løbegrave fra Arnkilsøre til Sønderborg og de omtrentlige placeringer af danske artilleristillinger på halvøen. Det danske 4. regiment er indsat i Arnkilsøre-området i nord og 5. samt 10. regiment er indsat fra Kjærvig og ned til og med Sønderborg. I reserve for hele Alssundstrækningen har man 3. og 18. regiment.

Klokken tolv i nat udløb våbenhvilen mellem Danmark og Preussen-Østrig formelt, og det tog ikke mange timer, før det kom til kamphandlinger. Præcis kl. 06 i morges har 29 preussiske kanoner åbnet ild mod de danske stillinger ved Arnkilsøre og området omkring Kjærvig, begge på Kær-halvøens kyststrækning ved Alssund. Meningen med bombardementet har været at få de danske artilleristillinger til at røbe sig selv med modsvarende ild. Danskerne går dog ikke i fælden, og kl. 10 holder de preussiske kanoner inde efter at

have affyret 73 granater. En enkelt dansk soldat er meldt såret ved beskydningen.

Det danske forsvar af Als er under kommando af general Steinmann, som flere gange har bedt om forstærkninger til øen men alle gange er blevet afvist, da Fyn udgør hovedprioriteten for det danske forsvar. Ser man på størrelsen af Als i forhold til troppestyrken, der er til rådighed, så er øen da også forholdsvis tyndt besat. Steinmanns division råder over tre brigader opdelt i 6 regimenter, svarende til ca. 9600 infanterisoldater. Herudover har man ca. 250 ryttere, ca. 1750 artillerister med 57 kanoner samt 350 ingeniørtropper. Tilsammen lidt under 12.000 mand. Det kan umiddelbart lyde af meget, men de skal dække omtrent 321 km² land med store skovområder, høje kornmarker og tætbevoksede levende hegn.

Det danske forsvar på Als er koncentreret om Kær, halvøen som ligger tættest på fastlandet kun adskilt af det smalle Alssund. Man har artilleristillinger og løbegrave med strandvagter langs Kærs vestkyst hele vejen fra Arnkilsøre i nord til Sønderborg mod syd. I områderne bag denne strækning har man fordelt tre regimenter (4., 5. og 10. regiment) med yderligere to regimenter i reserve (3. og 18. regiment), som kan rykke i den retning, der måtte blive brug for dem, ved et eventuelt angreb. Det vil sige, at 8.000 af det i alt 9.600 infanterister er placeret på Kær-halvøen. Et enkelt regiment (6. regiment) med støtte af ca. 100 rytter og et batteri med 8 kanoner er placeret i Als' nordlige område nord for Augustenborg Fjord.

Danskerne ved ikke, hvor fjenden vil angribe, og derfor er det vigtigt for kommandoen på øen at koordinere forsvaret med flåden. Derfor har general Steinmann ved våbenhvilens udløb fået genbekræftet en aftale med eskadrechef Muxoll indgået i begyndelsen af maj. Denne aftale fastsætter, at flåden vil sørge for, at et fjendtligt landgangforsøg syd for Sønderborg, videre rundt øst og nord om resten af Als' kyststrækning og ind til Alssunds nordlige munding ikke vil kunne bringe mere end 200-300 mand i land. I selve Alssund vil flåden dog kun være aktiv i forsvaret i den nordligste del pga. af stærke preussiske artilleristillinger, og fordi sundet er meget smal. Sidst men ikke mindst er det aftalt, at flåden vil assistere i en eventuel tilbagetrækning samt hjælpe med at evakuere hærstyrkerne på øen, hvis det lykkes for fjenden at foretage en landgang over Alssund og overvinde det danske forsvar.

Med forsvarsplanen på plads må de danske styrker nu bare vente på preussernes næste træk.

DET FØRSTE KANONSKUD I SYV UGER

Kl. 6 om morgenen den 26. juni 1864 åbnede preussiske batterier på Sundeved-kysten nord og syd for Sandbjerg ild mod Als' kyst for at provokere danskerne til at vise deres artilleris opstilling og styrke. Men danskerne røbede sig ikke med ét skud, og ved 9-tiden tav de preussiske kanoner.

Af Lars Lindeberg, 1964

Skydningen blev straks rapporteret til hovedkvarteret i Assens på Fyn, hvor man havde travlt med at sortere den strøm af meldinger, der indløb fra forskellige afdelinger og instanser. Meget, bl.a. følgende meldinger, tydede på at Als var stedet, hvor fjenden ville slå til først:

Morgenmelding fra kommandoen på Als: *"26 pontoner blev i går aflæsset ved Storeskov. Hele natten er hørt vognkørsel og arbejde i nærheden af Sandbjerg. I løbet af natten er modtaget telegrammer fra feltpolitiet om samling af både i Sundeved og Åbenrå."*

Fra feltpolitiet: *"Fra Flensborg er i de sidste tre dage sendt a. 200 både til Nybøl; ved Ejderen en samling af 600. I Ejdersted og Stapelholm til i dag rekvireret 2700 vogne for at transportere bådende nordpå."*

Fra feltpolitiet senere på dagen: *"I Flensborg formenes, at man endnu i nat vil forcere overgangen til Als. Det hed sig i Flensborg, at 10. Regiment infanteri med kavaleri og artilleri skulle være gået nordpå ad Oksevejen for mulig straks at angribe Fyn, men det er sikkert aldeles upålidelig."*

Privatefterretning: *"1500 både har passeret Flensborg i de sidste dage nordefter."*

Aftenmelding fra kommandoen på Als: *"5. Regiments 3. kompagni på strandvagt syd for Kjær Vig Meddeler kl. 2. formiddag: I retning af Sandbjerg Mølle er hele aftenen hørt stærk vognkørsel. Senere blev der uafbrudt banket og tømret og ligesom halet i noget, på kommando. Det synes dog ikke at være umiddelbart ved stranden, men lidt fra strandbredden. 6. Regiment i Nordlandet rapporterer: Lige overfor er kun bemærket enkelte poster; fjendens nærværelse har givet sig til kende ved vedholdende hundeglam og kørsel."*

ALS ALVORLIGT TRUET

Flere efterretninger om fjendtlig aktivitet på den anden side Alssund.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den. 27. juni 1864 modtog den danske overkommando i hovedkvarteret i Assens på Fyn nye efterretninger, der tydede på, at Als var alvorligt truet. Blandt andet denne:

Fra feltpolitiet: "De i går ommeldte 200 både er pontoner. Alle sejlbåde fra Holstens og Slesvigs kyster pr. jernbane sendt til Rødekro ved Åbenrå. 24. Regiment, 3. Bataljon af 64. Regiment, 26 stk. skyts og ca. 90 fladbundede både er passeret gennem Flensborg nordefter."

Efterretningerne

Den 28. juni 1864 fortalte meldingerne fortsat om fjendtlig aktivitet over for Als:

Morgenmeldingen fra kommandoen på Als: "Fjenden har i nat arbejdet stærkt i Storeskoven. Omtrent kl. 3 blev et fjendtligt arbejdskommando beskydt fra Rønhave batteri. Fjendens ild rettedes straks mod batteriet. Kl. 5 åbnedes ilden mod omegnen af det tidligere Surløkkebatteri. Skydningen er nu ophørt."

Fra feltpolitiet: "Prins Friedrich Karl ankommet til Åbenrå med sin stab og en bataljon, en eskadron. Ved Rødekro findes 30 østrigske pontoner. Årer fordres udleveret overalt. I Gråsten er 60 ? 80 kapperer fiskerbåde samlede."

Forberedelserne

Imens lagde preusserne sidste hånd på forberedelserne til overgangen til Als. Den skulle finde sted næste morgen kl. 2. Preusserne ville gå i land fire steder på Arenkilsøre, og til det formål havde de samlet 163 både overfor. Bådene kunne føre 2500 mand over ad gangen. General Herwarth, der skulle lede invasionen, havde fire brigader infanteri, otte eskadroner kavaleri og ti feltbatterier, i alt ca. 20.000 mand til sin rådighed, og langs Sundeved-kysten stod 54 kanoner i 13 batterier og indskæring parat til at støtte overgangen artilleristisk.

På Als-kysten overfor stod 64 danske kanoner i 35 batterier. General Steinmann, der havde kommandoen på øen, rådede over tre brigader infanteri, to eskadroner kavaleri og tre feltbatterier, i alt 12.000 mand.

Langs kysten var der rejst bavner, der skulle tændes i tilfælde af angreb, og visse steder i Alssund var der anbragt flydebomme og miner.

Panserskibet "Rolf Krake" lå i Augustenborg Fjord i læ for de fjendtlige batterier.

Aftenen før overgangen var den danske styrke fordelt således, at 4. Brigade (4. og 6. Regiment) vogtede Arnkilsøre og Nordlandet med et regiment hvert sted, 6. Brigade (5. og 10. Regiment) havde besat kysten fra Kær Vig til Sønderborg, og 2. Brigade (3. og 18. Regiment) stod som reserve omkring Ulkebøl inde på øen.

Peter Laue Petersen fortæller:

Den 27. Juni ventede jeg min Fader, mine Penge var opslidte og man vidste ikke hvad der kunde komme, saa jeg ventede hele Dagen, men han kom ikke.

Kampen om Als

Den 26. juni udløber våbenhvilen, og umiddelbart efter den 29. juni kl. 2 (sommertid kl. 3) om morgenen sætter 2.500 preussiske soldater med 163 både i første angrebsbølge over Alssund ved Sottrupskov. De danske styrker på Kær halvøen tager straks kampen op, men forsvaret af Als er for svagt og for dårligt organiseret.

Kl. 2.45 dukker det danske panserskib "Rolf Krake" op og stopper for en stund overførslen af de preussiske styrker. Men da er der allerede omkring 5.000 preussiske soldater på Als og de danske styrker er hårdt trængt. Kaptajnen på panserskibet vurderer at slaget er tabt, hvorefter han sejler bort

for at deltage i evakueringen af de danske styrker fra Als.

Den første bølge på næsten 2500 mand preussisk infanteri landsættes på Als.

De preussiske tropper trævler i løbet af morgenen det danske forsvar

op, og kl. 5.30 opgiver danskerne forsvaret af øen og trækker sig under stadig kamp tilbage til halvøen Kegsnæs. Herfra udsendes tropperne i løbet af de næste dage, og den 1. juli forlader den sidste danske soldat Als. Den danske hær's tab (døde, sårede og fangne) i forbindelse med kampen om Als blev på i alt 3.148 mand, mens de tilsvarende preussiske tab beløb sig til 372.

Den 29. juni foretoges en landgang på Arnkilsøre. Ved denne operation blev der indsat 166 både, det var meningen at bådene i en "vending" skulle kunne overføre 2600 mand, i alt regnedes der med at der blev indsat 25.000 mand. Efter at være kommet over vandet spredte preusserne sig ud over Sydals mens "Nordlandet", som det kaldtes i militære kredse, ventede til lidt senere.

Her på "Nordlandet" var der påbegyndt befæstningsarbejder hvor der skulle oprettes 4 kystbatterier: et ved Lyngø, et mellem Lyngø og Hardeshøj, og et ved Hardeshøj samt et ved Staalbyggegaard, men ved overgangen den 29. juni stod kun et halvbatteeri med 2 kanoner ved henholdsvis Hardeshøj og Staalbyggegaard færdige.

Stabskvarteret for de nordligste styrker under kommando af oberstløjtnant Caroc lå på Melsgård, og det var hensigten her fra at lede tilbagetoget over Holm til Nørrelykke, i forvejen var der slået en pælebro over Stegsgab til Stegshoved og her fra skulle de retirerende tropper så fortsætte over dæmningen til Holm og videre til Nørrelykke hvor danske fartøjer skulle tage dem ombord. (Afdøde dr. Dreyer mente at den vej der gik fra ”Karens Hus” til Nørrelykke var en såkaldt kolonnevej, altså en vej der var beregnet til militær benyttelse). Klokkeren halv fem om morgenen overtog bataillonskommandør Falkenberg kommandoen på Nordlandet og påbegyndte marchen mod Nørrelykkebro, hvortil de ankom kl. 9.45 og straks blev taget ombord på transportskibet ”Larsen Plads”. (Hvor vidt der allerede ved styrkens ankomst var etableret en bro vides ikke). Senere, klokken 10.30, og kl. 12.15 ankom yderligere danske soldater og disse blev taget ombord på ”Rolf Krake” og ”Villemoes” samt en kanonbåd som i længere tid havde ligget omkring Lønsøvej og Lyng. Da der ingen heste kunne medtages måtte stabens og nogle ordonnansers heste efterlades på marken.

De preussiske tropper trævler i løbet af morgenen det danske forsvar op, og kl. 5.30 opgiver danskerne forsvaret af øen og trækker sig under stadig kamp tilbage til halvøen Kegnæs. Herfra udskibes tropperne i løbet af de næste dage, og den 1. juli forlader den sidste danske soldat Als. Den danske hærs tab (døde, sårede og fangne) i forbindelse med kampen om Als blev på i alt 3.148 mand, mens de tilsvarende preussiske tab beløb sig til 372.

Chr.H. Christensen har fortalt en historie om et par småpiger som den 29.juni var ude at vogte køer langs vejsiden ned ad Grønvejen (Oddekærvej.) med strenge ordrer om ikke at lade kreaturerne gå ind i kornet. Men da der pludseligt, nede fra stranden dukkede et par ridende tyske soldater op, glemte de alt om det, og skjulte sig inde i kornet.

Den omtalte bro ved Nørrelykke Strand, kom senere til gavn på mere fredelig vis, den blev bjerget af en nabo og kom til at ende sine dage som gødningsbrædder i et hønsehus.

Der har også været stationeret danske soldater her i Holm, en gammel dame fortalte engang til Nordborg Tidende (i 1939 eller 1940) at de havde haft kvarter på Hellesøhave. Det passer godt med en anden beretning fra den gang: Ejeren af Hellesøhave, Johan Petersen Hellesøe havde nogle døtre, en af dem, Kirstine, blev forelsket i en af de danske soldater, så vidt jeg ved en sjællænder, men det var absolut ikke efter hendes fars hoved, han blev så vred at han bankede hende, og fortalte hun senere, han slog mig og slog mig, og blev ved med at slå mig. Det må have været en kraftig mand, han har på det tidspunkt været knap 70 år, pigen var 18. Et minde beholdt hun dog om kæresten: En flaske, en såkaldt kantineflaske med indskriften: A Cht Hellesøe, Søgaard, 1864. Flasken er stadig i familiens eje.

Danske soldater i kamp. Tegning fra krigen i 1864

På Als befandt der sig i alt 12.000 danske soldater, hvoraf størstedelen havde trukket sig tilbage dertil efter nederlaget ved Dybbøl. Danskerne havde bygget et net af løbegrave og kanonstillinger langs hele kysten fra Sønderborg i syd til Kærhalvøens spids Arnkilsøre i nord. I farvandet omkring Als

kredsede danske krigsskibe og kanonbåde parate til at gribe ind, hvis et angreb mod øen skulle komme.

Men den danske overkommando på øen tog for givet, at det først vil ske efter nogle dages intenst bombardement. Danskerne ventede derfor ikke noget angreb – midt om natten den 29. juni. End ikke de danske lytteposter, som lå i både ude i Als Sund registrerede, at store preussiske styrker trak ind i Sottrup Skov syd for Sottrupskov for i ly af den tætte skov at bevæge sig frem til vandkanten.

Tidligt om morgenen den 29. juni satte 4 preussiske bådhold med tilsammen 2600 mand over Als Sund til i 166 robåde og pontonfærger. Hovedstyrken startede fra Sottrup Storskov kl. 2:00 i 95 fartøjer og gik 10 minutter senere i land ved Skovfoged-huset på Arnkil. Den danske styrke på 50 mand ved Skovfogedhuset blev hurtigt nedkæmpet af de 1.450 preussere, der stormede op ad kystskrånningen.

Forsvaret af Als var for svagt og for dårligt organiseret. Panserbatteriet Rolf Krake der lå for anker i Augustenborg Fjord, dukkede efter en lille times kamp op og kunne for en stund stoppe overførslen af de preussiske tropper. Men da var der allerede omkring 5.000 preussiske soldater på Als og de danske styrker var trængt. Kl. 5.30 opgav danskerne forsvaret af øen og trak sig under stadig kamp tilbage til halvøen Kegnæs. Herfra udskibedes tropperne i løbet af de næste dage, og den 1. juli forlod den sidste danske soldat Als.

Den preussiske hærs tab beløb sig til 372. Den danske hær mistede 3.148 af de 12.000 soldater på Als. 216 var dræbte, resten var sårede, taget til fange eller forsvundet

Panserbatteriet Rolf Krake

Skibet sejlede ud i Als Sund, åbnede ild mod preusserne og bragte landgangen til ophør i tre kvarter. Men skibschefen, orlogskaptajn H.P. Rothe, syntes, at skyderiet på Als trak sydpå, hvad der tydede på, det danske forsvar af Als var opgivet. For at deltage i evakueringen af de danske styrker befalede han Rolf Krake tilbage i Augustenborg Fjord, hvorved preusserne kunne genoptage landgangen og endda

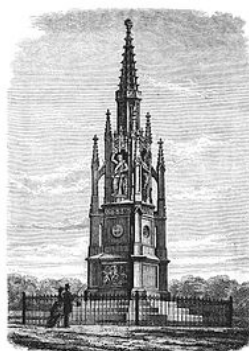
lægge en pontonbro over Als Sund. Efter krigen blev Rothe stillet for en krigsret, men frikendt. Man lagde vægt på, at han alligevel ville have været nødt til at forlade Als Sund så snart det blev lyst, fordi Rolf Krake ikke kunne modstå de kraftige preussiske artilleristillinger, der var opstillet langs sundet.)

Mindesten i Sottrupskov for preussiske soldater

De danske og preussiske soldater, der faldt under kampen om Als, blev begravet af lokalbefolkningen, efterhånden som de blev fundet på markerne. Derfor er der mange grave på Arnkil i modsætning til Dybbøl, hvor der er få, store fællesgrave. Gravene er blevet passet af lokalbefolkningen siden 1864.

I 1872 indviedes syd for Arnkilsøre ud til mindesmærke for Slaget på Als den 29. juni 1945 sprængt i luften. sandsynligvis tidligere frihedskæmpere.

Als Sund det preussiske juni 1864. Mindesmærket blev i Gerningsmændene var

Danmarks nederlag er totalt

Efter tabet af Als breder modløsheden sig i Danmark. Preussen og Østrig har nu besat hele Jylland op til Skagen, og man frygter nu, at også Fyn vil gå tabt. Måske er endog Sjælland truet, så kravet om fred for enhver pris breder sig. Den danske regering går af og en ny udpeges. Regeringen anmoder om våbenhvile, og denne træder i kraft den 20. juli. Herefter indledes forhandlinger i Wien fra slutningen af juli, hvilket fører til fredstraktaten, som underskrives den 30. oktober 1864.

Sejrherrerne er nådesløse ved fredsforhandlingerne i Wien, og Danmark må betingelsesløst afstå hertugdømmerne. Der kan end ikke tilstås danskerne garantier for behandlingen af den dansksindede del af befolkningen i Nordslesvig. Danmarks nederlag er totalt.

Danmark mister Slesvig, Holsten og Lauenburg og dermed to femtedele af landets samlede størrelse. Indbyggertallet reduceres fra 2.6 mio til 1.6 mio.

Preussen bygger stærk fæstning på Dybbøl

Kort efter det danske nederlag i 1864 opfører Preussen et nyt fæstningsanlæg på Dybbøl Banke og rundt om Sønderborg – Festung Sonderburg-Düppel. Forterne kan dog også beskytte Slesvig mod et muligt dansk – måske fransk støttet – angreb fra nord ind i det tabte Slesvig!

Tysk kort over den nye fæstning omkring Sønderborg. Anlægget er trukket op med en blå streg.

Fæstningen består af:

1. En række fremskudte, stærke forter på Dybbøl Banke – faktisk “oven i” de udjævnede, danske skanser.
2. En samling stærke anlæg til sikring af pontonbroen over Alssund.
3. En sammenhængende fæstningslinje, der omslutter Sønderborg by.

Altså en betydeligt stærkere og mere modstandsdygtig fæstning end den oprindelige, danske Dybbølstilling fra 1864.

Efter preussernes overgang til Als er danskerne blevet trængt tilbage, og Peter Laue Petersen har, fordi han er fra Slesvig, fået pardon:

– Da jeg lagte der ved Hegnet, laa Hans Hansen fra Tandselle lige ved mig, han sagde; ”Lad os løbe herfra”, men jeg svarede; ”Vi bliver skudt, saa snart vi løber fra Hegnet”, men han ville ikke tøve. Han løb, men kom kun 2 Agre ud fra Hegnet, saa fik han en Kugle gennem begge Ben og faldt hovedkulds ned i en Grøft og saa begyndte han at jamre sig og raabte; ”Ambulance, kom og hjælp mig”, og en anden faldt tæt ved ham og han raabte; ”Hils min kone og mine børn, thi jeg dør snart”. Men ingen svarede dem. – 15 blev der skudt og saaret der ved dette Hegn. Da vi havde Pardon, var der en preussisk Soldat, der tog mig i begge Arme og slæbte mig gennem Hegnet. Imidlertid kom alle de andre, der var tilbage, ogsaa vor Forrider Jørgensen havde faaet begge Øjnene udskudt af en Geværkugle. Der var ogsaa en Kommander-sergent, han var ved samme Deling som Løjtnant Jørgensen var. Han havde ligget i Quarter i Sarup ved H. Andresen. Han havde et forfærdelig stort sort Fuldskjæg, og der havde en Kugle gaaet gennem Skjægget paa den ene Kind i en lige Streg, havde taget Skægget bort og lidt af Kinden, saa det blødte dygtig. Han fik en Dug ved mig til at binde om Hovedet. Da vi saa var færdige med det, marcherede vi efter Rønhave til, som Fanger.

Fra Peter Laue Petersens beretning efter at han er blevet taget til fange af preusserne og ført væk:

Da vi saa kom ud til Hesthave, kom der en preussisk Soldat hen til mig og vilde have min 3 Pæglflasker. Han havde en lille Flaske fuld af Brændevin, som han tog frem og gav mig, endvidere tog han en stor Kage ud af sin Brødpose og skar den midt over og gav mig den halve. Jeg var godt tjent med den Tuskhandel, da jeg havde tabt min Brødpose, og slet ikke havde noget at spise. Saa gik vi videre ned over Slagmarken, og hvilket Syn. Soldater der laa faldne rundt om paa Marken, og Doctoren var ved at forbinde de saarede. Endelig kom vi ned til Arnkilsøre, det er et Punkt, som gaar lidt ud i Havet. Der var rigtig Overgangstedet. Der havde Preusserne allerede faaet en Del af deres faldne Soldater sammenbaaret i en lang Række. Der skulde vi igjennem en smal Gang lige om ved de mange døde. De sagde til os, at vi maatte ikke træde paa dem. Saa kom vi ned til Vandet, der laa hele Flaaden af Fiskerjoller, som Preusserne havde sejlet over i. Vi fik ordre til at trække vores Strømper af, for Baadene kunde ikke gaa saa langt ind uden at vi maatte vade ud til dem. Vi kom i Baadene saa mange den kunde rumme. En Soldat var Styrmand og vi roede. Det varede ikke længe før vi naade Sottrupskov, som ligger lige over for paa den anden Side. Saa maatte vi ud at vade igjen. Vi gik i til Knæene og Bunden var saa dýnrig, at det satte sig fast paa Benene. Da vi kom i Land, skulde vi trække Strømperne paa igjen. Benene fik vi ikke videre rengjort. Vi tog en klat Tang og gned det meste af, og saa trak vi Strømperne paa igjen, imens hastede de paa os, de Soldater som eskorterede os. Saa gik Marchen langt op igjennem Skoven. Uden for Skoven var en stor Mark, der havde Preusserne en hel Del Artilleri staaende. Der gjorde vi Holdt, saa pakkede jeg op med den Flaske Brændevin og den halve Kage og den kom os godt tilpas, thi sultne var vi oven paa den Tur. Nu kom jeg først til at tænke paa, at min Fader ingen Penge var kommen med den Dag vi lagte i Sundsmarkbarakkerne, og at jeg ikke havde en Skjilling i min Pung, men da var der en fra Smølmark, Jens Byllemos, som tilbød mig, at jeg kunde laane en Spetsig, fire Mark og halvtreds i vore Penge. Jeg blev glad og tog imod Tilbudet. Vi vidste ikke hvor vi kom hen i Fangenskab.

DANSK MISFORSTÅELSE

Preusserne erobrede Als, men de var lige ved at blive kastet i vandet, inden de havde fået fodfæste på øen.

Af Lars Lindeberg, 1964

Preussernes plan om at gå over til Als den 29. juni 1864 var nær blevet røbet på det mest kritiske tidspunkt: halvanden time før operationen skulle begynde. Den preussiske kystbevogtning var af en fejltagelse ikke blevet underrettet om, at en del af de både, der skulle bruges til overgangen, ville blive bugseret på plads ved Snogbæk Hage kort efter midnat, og en preussisk soldat blev nervøs og åbnede ild. En dansk patruljebåd, der lå ude i Alssund, satte straks kurs mod stedet for at undersøge, hvorfor der blev skudt, men da bådens fører i det samme fik øje på en anden dansk båd i sundet, slog han sig til tåls med, at det var den, preusserne havde skudt efter. Klokkeren var da 0.30. Ikke en vind rørte sig. De danske strandvagter på Arnkilsøre kunne derfor af og til høre dæmpet støj, især fra Storskoven overfor, men de hæftede sig ikke ved det, og ved 1-tiden var alt blevet stille.

Overgangen

En Bataljon af 18. Regiment var i gang med at grave løbegrave ved Kjær Vig. En af officererne fortæller: *"Dagen begyndte at bryde frem, og vore folk arbejdede som heste for at blive færdige, inden det blev lyst. Da just som klokken slog 2 på Sandbjerg tårn ur hinsides sundet, hørte vi på én gang den voldsomste geværild, hele salver ad gangen. Og endnu mens denne morderiske ild varede, og dækket af denne, skød en lang række både sig ud i vandet oppe ved Storskoven og arbejdede sig rask over sundet. Nu kom alle vor folk hurtigt fra deres arbejde og til gevær, og hele regimentet samledes på sin alarmplads ved Fiskebæk."*

Preusserne overførte i første omgang 2.500 mand i de 163 både, de havde til rådighed. Kun én af bådene blev ramt af en granat fra de danske kystbatterier, en anden kæntrede og sank, fordi den var overfyldt.

Preusserne gik i land fire steder på Arnkilsøre, og på et øjeblik var den danske besætning i løbegraven langs kysten løbet over ende. Besætningen bestod af 4. Regiments 1. Kompagni, i alt 183 mand. Og mens preusserne hurtigt rykkede frem gennem Arnkils Skov og gik i stilling i skovens sydkant for at vente på forstærkning, hentede bådene de næste 2.500 preussere, der stod parat på den anden side Alssund.

Panserskibet

Om bord på ?Rolf Krake?, der lå for anker i Augustenborg Fjord, var der slået alarm, så snart en knitrende geværild og de tændte bavnene inde på Als røbede, at preusserne angreb.

Det tog sin tid at få fyret op under kedlerne, men en lille time efter rundede panserskibet Øret, og dampede ned i Alssund. Det åbnede straks ild, og i løbet af et øjeblik var sundet rensat for både og al overførelse af tropper standset. De preussiske strandbatterier overdængede ?Rolf Krake? med granater, men de prellede af på skibets pansrede sider. På det tidspunkt havde preusserne kun fået

ca. 5000 mand over på Als, og en danske reserve, 2. Brigade (3. og 18. Regiment) var allerede på vej op mod preussernes brohoved.

Den danske øverstkommanderende, General Steinmann, åndede lettet op. Situationen syntes at være under kontrol. Før eller senere ville den lille preussiske styrke være nedkæmpet i sin isolerede stilling.

Da tav ?Rolf Krakes? kanoner pludselig. Ikke fordi de preussiske artillerister havde haft held til at ødelægge dem, men på ordre af skibets egen chef, Orlogskaptajn Rothe. I hans instruks stod der, at "Rolf Krake" skulle hjælpe med evakueringen af de danske tropper fra Kegnæs, hvis Als måtte rømmes. Da geværidlen inde på øen syntes at trække sydpå, troede kaptajnen, at forsvaret var brudt sammen, og dampede langsomt ud af sundet den vej, han var kommet.

Preusserne genoptog straks overførelsen af tropper, og samtidig begyndte de at fæрге artilleri over ved hjælp af 32 pontoner, forbundet to og to.

Modangrebet

4. Regiment havde i mellemtiden kæmpet forbitret mod de 5000 preussere, der var blevet sat i land på Arnkilsøre, før "Rolf Krake" viste sig, og uden at afvente reservebrigaden kastede regimentschefen Oberst Faaborg, gang på gang kompagnierne frem til modangreb. Men preusserne holdt stand i sydkanten af Arnkils Skov, og til sidst var der kun forsprængte rester tilbage af det danske regiment.

61 var faldet, 87 såret og 495 taget til fange, så 4. Regiment var omtrent blevet halveret under kampene.

Da preusserne havde fået omtrent to brigader over på Als, følte avantgardens chef, General Manstein, sig stærk nok til at fortsætte fremrykningen og 4. Regiment kunne ikke længere lægge hindringer i vejen.

Han nåede helt ned til Kjær by, før han tørnede sammen med den danske reservebrigade. Nord for byen, gik danskerne til modangreb. En løjtnant i 18. Regiment fortæller: *"Bajonetten kom på, og fremad gik det med hurra. Preusserne stak af, deres skyttekæde gjorde omkring, så det var en lyst at se på, og vore Jenser leverede nogle hurraer, som var regederlige. Det var egentlig dette stadium af kampen, jeg fandt mest interessant, tilmed da situationen mindede mig så meget om billederne fra forrige krig; således vadede vi i rugmarker, der højere end os selv, og sprang over gærderne og var muntre og glade. Ikke desto mindre led vi meget under fremrykningen, og fra nu af gik vi hele tiden tilbage."*

Forgæves prøvede danskerne at holde Kjær by, men under voldsomme kampe om hvert hus, især om Chr. Bertelsens firelængede gård, måtte danskerne vige. De trak sig langsomt tilbage til en stilling mellem Ulkebøl og Sønderskov, og senere til Høruphav.

Imens havde 6. Brigade (5. og 10. Regiment), som bevogtede kysten fra Kjær Vig til Sønderborg, forsøgt at standse preusserne på venstre fløj, men også dette modangreb brød sammen, og danskerne trak sig kæmpende ind gennem Sønderborg og videre østpå til 2. Brigades retrætestilling.

Når danskernes modangreb ikke gav resultat, skyldtes det dels, at de blev sat ind lidt efter lidt uden samlet kraft, dels at preusserne efterhånden havde fået artilleri frem. De tre feltbatterier, danskerne rådede over, blev overhoved ikke sat ind i kampen.

Tilbagetoget

Kl. 5.45 gav General Steinmann ordre til almindelig tilbagetrækning og bad samtidig telegrafisk overkommandoen på Fyn om at sende alle til rådighed stående skibe til Kegnæs, hvor han agtede at samle sin slagne hær.

En soldat fra 3. Regiment fortæller: *"Preusserne var holdt op med at følge efter os. Vi marcherede langsomt ad Kegnæs til; hvert øjeblik måtte vi gøre holdt og tage stilling for at vente på preusserne, men de kom ikke. Jeg havde stadig et godt stykke af mit halve pund chokolade. En anden havde et stykke kogt kød. Deraf fik jeg en mundfuld, så sult led jeg ikke. Marchen generede heller ikke. Mit tornyster havde jeg kastet fra mig og følte mig en del lettere."*

Drejet, den smalle landtange, der forbinder Als og Kegnæs var spærret af et batteri med tilstødende løbegrave. Kl. 12 var den sidste danske soldat i sikkerhed på næsset, og vejen derud mineret. Preusserne forstyrrede ikke indskibningen af tropperne, og i løbet af dagen blev størsteparten af styrken overført til Assens og Fåborg på Fyn.

Nederlaget

Kampen om øen havde kostet 216 dræbte, 462 sårede, 1878 fangne og 536 savnede et samlet tab på 3092 mand. Preusserne slap billigere. De havde 84 døde, 281 sårede og 7 savnede, i alt 372 mand.

Meddelelsen om nederlaget kom som et chok for den danske befolkning på en helt anden måde end efterretningen om Dybbøls fald. Ingen havde tænkt sig, at preusserne ville være i stand til at erobre øen så hurtigt. Man havde troet, at preusserne først ville nedkæmpe det danske artilleri, og at det ville vare dage, måske uger, før vore kanoner var bragt til tavshed. Hvor let kunne preusserne nu ikke gå over til Fyn og til Sjælland og måske true København?

REDDET FOR NÆSEN AF PREUSSERNE

Evakueringen af de danske tropper fra Als fortsatte hele dagen den 30. juni 1864, og preusserne gjorde intet forsøg på at forstyrre den. De holdt sig i respektfuld afstand af det svære batteri, der spærrede den smalle tange til Kegnæs, hvorfra hovedparten af tropperne og materiellet blev afskibet.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det lykkedes også at redde en lille flok danske fra Als' nordlige del. Om formiddagen gik Kaptajn Aarøe i land ved Nørreløkke med 50 mand fra sit korps, og det lykkedes ham at evakuere hele det danske lazaret i Nordborg med et halvt hundrede syge og sårede, læger og plejere og en del materiel lige for næsen af preusserne.

Strandvagterne ved Limfjorden og ved Lillebælt havde som sædvanlig ikke noget usædvanligt at melde.

Peter Laue Petersen fortæller efter tilfangetagelsen den 29. juni:

Endelig naaede vi Flensborg By, hen ved Kl. 10 om Aftenen, saa hvilken Tummel der var paa Gaden. Alle Fortovene var fulde af Folk. De vilde give os Kager, Vin, og andre Drikke-varer, men Ulanerne [østrigske soldater, red.] red frem og tilbage og vilde forhindre det. Jeg var saa heldig at faa et Krus fat, som var fyldt med tynd Mad. Jeg satte den strax for Halsen og drak, jeg tror, jeg havde tømt den, men bag ved mig ruskede de i mig og bad, at jeg ikke maatte det alt. Marchen gik langsomt langs Gaden, thi der var prop fuldt af Mennesker. Saa naaede vi op til Nicolaikirken. Der gjorde vi Holdt og Kirkedøren blev aabnet, og vi marcherede ind i den store Kirke indtil den var fuld. I Kirken var der strøet Halm paa alle Gange og mellem alle Bænkerne og rundt om Alteret, og strax smed vi os ned og sov med det samme. Vi var helt udmattede, tænk dig kjære Læser, om Natten i Forvejen havde vi arbejdet til Overgangen begyndte og siden i Kamp i mange Timer og derefter at marchere til Flensborg, cirka 5 Mil uden at faa stort at spise. Saa vi kunde nok sove godt, om det saa var i en Kirke. Der kom Borgere der ind i Kirken med alle Slags Spise, men der var ingen, der kunde nyde noget. Den gamle Bager Krogh har fortalt mig, han var i Lære i den Tid ved en Bager i Flensborg, at de gav alle deres Kager til Fangerne, baade fint og grovt, alt hvad de havde i Butikken.

30. jun. 1864: P. Laue Petersen får lov at rejse hjem, fordi han er fra Slesvig, men han mangler bevis herfor

Fra Peter Laue Petersens beretning efter at han er kommet til Flensborg som krigsfange:

Da vi vaagnede om Morgenen var vi alle godt tilpas, men hvor det saa ud i Kirken, naar Soldaterne skulde ... .., gik vi om bag Alteret og ind i et stort Rum, som vi kalder Skrøvthus. Der var noget at gjøre rent efter os. Hen paa Formiddagen kom der en civilklædt Herre og gik op paa Prædikestolen og raabte, at alle dem, der var fra Danmark skulde gaa udenfor Kirken. Alle dem der var fra Slesvig-Holsten kunde blive i kirken. Saa begyndte vi at tvivle om muligvis vi kunde komme hjem. Alle de Danske kom med Toget søndenpaa. Vi rykkede ogsaa ud af Kirken ned til den lille Danske Kirke. Der var ogsaa strøet Halm rundt om i Kirken. Der kom østrigske Soldater ind at besøge os, men vi kunde slet ikke forstaa dem. Deres Mundering var helt lys, de var næsten klædt som Møllersvende. Saa blev der sagt til os, naar vi havde noget Bevis paa, at vi var fra Slesvig eller Holsten, saa kunde vi komme hjem. Mange havde Breve fra Hjemmet og kunde derfor komme hjem, men jeg havde ingen.

Saa sagde de til os, vi maatte skrive hjem efter vor Fødselsattest. Da var der en fra Smøl-mark, Jens Byllemos, som jeg havde laant Penge ved, som kunde kom hjem. Jeg fik ham til at gaa til Broager til Jørgen Jepsen (...) og bad ham om han ikke vilde gaa til min Fader og bede ham om at sende min Fødselsattest, hvilket han strax gjorde.

SIDSTE SOLDAT FORLADER ALS

"Kl. 3 var hver kedel og potte borte"

Af Lars Lindeberg, 1964

De sidste danske soldater forlod Als den 1. juni 1864. En af dem fortæller: "Om morgenen kom nogle preussiske infanterister, men et par riffelskud og affyringen af en kanon bragte dem straks til at løbe. Formodentlig var det deres hensigt at lokke vore folk frem fra forskansningerne. Kl. 1 blev der givet ordre til, at de tilbageværende 250 soldater og nogle matroser skulle gå om bord kl. 2.30. Omtrent kl. 2.45 sås en stor mængde preussere i forbindelse med en stor kavaleri-styrke at nærme sig Drejet. Samtidig var preusserne i både gået over fra Høruphav, og allerede kl. 2.30 havde de ved Kegnæs landsat mindst 2000 mand, som marcherede mod syd for at angribe vore batterier i ryggen. Et par skud affyredes fra vore kanoner mod preusserne hinsides Drejet, derpå blev kanonerne fornaglet, krudtet kastet i vandet. Den brave løjtnant Bardenfleth trak sig med sine få matroser tilbage til dampskibet, som lå fem minutters gang derfra, og snart var de ude på søen. Samtidig skød to eller tre kanonbåde på de fremrykkende preussere, der ikke marcherede synderlig hurtig, da de ventede på at deres kammerater fra Høruphav skulle begynde angrebet førend de forsøgte at gå over Drejet. Kl. 3 var imidlertid hver soldat, hver hest, vogn, potte og kedel borte, og der var intet tilbage til vore rovbegærlige fjender undtagen de fornaglede kanoner og de opblødte løbegrave".

Dagen bragte intet fra strandvagterne langs Limfjorden og Lillebælt.

PLANLÆGGER ET BAGHOLD

Dansk kompagni marcherer sydpå fra Ålborg for at overrumple fjenden.

Af Lars Lindeberg, 1964

Efter tabet af Als besluttede den danske overkommando at samle hæren på Fyn så General Hegermann-Lindenchrone fik ordre til at rømme Vendsyssel.

Den 2. juli 1864 gik den første troppetransport fra Frederikshavn, og udskibning af 4. Division fortsattes de følgende dage. Samtidig overtog chefen for 1. Regiment, Oberstløjtnant Beck, kommandoen over en mindre styrke (et infanteriregiment, og et dragonregiment og et halvbatteri), der skulle sløre tilbagetrækningen for fjenden.

Om morgenen havde danskerne fået melding om, at et fjendtligt rekognosceringskommando var på vej nordpå fra Hobro, og om aftenen hed det sig, at fjenden havde indkvarteret sig i Ellishøj for natten. Beck marcherede straks sydpå med 1. Regiments 5. kompagni og 16 dragoner, men da han nåede Ellishøj kl. 23.30, viste det sig at fjenden havde trukket sig tilbage. Derimod var en mindre preussisk afdeling set i Gunderup øst for Ellishøj, og en time efter midnat brød Beck op i håb om at overrumple fjenden.

2. jul. 1864: P. Laue Petersen får lov at rejse hjem, men møder sin far og bror, der er taget til Flensborg for at hente ham

Efter at have fået lov til at tage hjem fra sit fangenskab i Flensborg fortæller Peter Laue Petersen:

Vi lagte i den lille kirke denne Nat. Om Morgenen spekulerede jeg over det med at komme hurtig hjem, og saa skrev jeg et Brev fra Hjemmet, som om min Fader havde skrevet det, og det gjorde jeg. Hen paa Formiddagen kom vi ud af Kjrken hen i Raadhuset og om Middag viste jeg den vedkommende Civilperson, som havde over os at sige, og han sagte, nu kunde jeg rejse hjem. Da Jepsen kom med dette Bud til mine Forældre, bleve de meget glade, og strax blev der spændt for Blomstervognen og Fader og min Broder Christen kjørte til Flensborg. Imidlertid var vi saa mange, der skulde til Sønderborg, at vi lejede en Vogn. Da vi saa gik op ad Gaden og kom op paa Søndermark, blev jeg var ind i en Ekke, at Faders Blomstervogn stod. Jeg gik ind i Værtshuset og spurgte om der ingen var fra Als og Værten svarede strax ja, de var lige gaaet ud i Byen, at søge efter sin Søn, som var bleven tilfangetaget, for at faa ham med hjem, men de kom nok strax tilbage igjen. Jeg sagte til Værten, at det var mig, de søgte efter. De andre kjørte imidlertid af med den Vogn de havde leiet. Det varede heller ikke længe før Fader og Christen kom, men hvor bleve de overraskede, da de saa at jeg sad der og talte med Værten, thi før Jepsen kom med budet, viste de ikke enten jeg var død eller levende. Saa fik vi noget at spise.

Peter Laue Petersen har overraskende mødt sin far og bror i Flensborg, og efter at de har spist, beretter han:

Da vi var færdig dermed kjørte vi afsted efter Sønderborg til. Vi naede Sønderborg Klokken 3 om Eftermiddagen. Vi kjørte over en snæver Bro, som var lagt over henne ved Slotsgabets, men kom dog lykkelig over den. Saa spændte fra i Sønderborg en Timestid og kom hjem hen imod Aften anden Juli. Hele Gaarden i Sarup var fuld af nysgjerrige Folk, for at hilse paa mig og sige mig velkommen hjem. Dermed er mine Oplevelser endte fra Krigen 1864.

Her slutter Peter Laue Petersens beretning fra krigen i 1864. Han deltog efterfølgende i den fransk-tyske krig i 1870-71 som soldat på tysk side, hvorfra han også skrev dagbog. Han døde i hjemmet i Sarup den 23. maj 1919.

KOMPAGNIET MISTEDE HALVDELEN AF MANDSKABET PÅ TO MINUTTER

Gammeldag bajonetangreb i sluttet formation bryder sammen i preussernes bagladeild - Tab på 97.

Af Lars Lindeberg, 1964

Kampen ved Lundby den 3. juli 1864 gik over i krigshistorien som et skoleeksempel på bagladegeværenes effektivitet og bajonetangrebets ineffektivitet. Her var alt lagt til rette, som gjaldt det et forsøg, og resultatet var ikke til at tage fejl af.

1. Regiments 5. Kompagni og 16 Dragoner, der om aftenen var marcheret sydpå fra Ålborg for at overrumple et mindre preussisk rekognosceringskommando, nåede lidt efter daggry, kl. ca. 4, Gunderup, men fjenden, som ifølge de efterretninger, kompagniet havde fået undervejs, skulle overnatte i landsbyen, var marcheret nordpå før daggry.

Oberstløjtnant Beck, 1. Regiments chef, der var med på den natlige ekspedition, besluttede at følge efter og fra en bakkekam syd for Lundby fik han øje på preusserne, som var på vej gennem den lille by nede i dalsænkningen.

Angrebet

Oberstløjtnanten var redet op på en kæmpehøj øst for vejen, og da kompagniet i det samme nåede frem råbte han: "*Hr. Kaptajn vil de uopholdelig udføre et raskt bajonetangreb på byen*".

Kompagnichefen, Kaptajn Hammerich lod kompagniet formere halvdelingskolonne, 16 geledder bag hinanden. Hverken han eller Oberstløjtnanten huskede eksercerreglementets bestemmelse om at ingen angrebskolonne måtte have mere end 6 geledders dybde. Så kommanderede Kaptajnen: "Fremad march".

Preusserne, der var gået i stilling bag en jordvold langs en køkkenhave i Lundbys sydkant, tog ladegreb på deres geværer, men ikke et skud blev løsnet. Omtrent 300 meter fra den fjendtlige stilling kommanderede Kaptajn Hammerich: "Til angreb, gevær i højre hånd, løb", og de danske soldater stormede ned ad den lange bakkeskråning under høje hurraråb. Først da den danske kolonne var kommet ind i en afstand af ca. 200 meter åbnede preusserne ild, og et halvhundrede skridt foran jordvolden brød det danske angreb sammen.

Retræten

Holger Petersen, en af de menige soldater, der var med, fortæller: "Vi var vel løbet et halvhundrede alen, da sendte tyskerne os den første salve, og dens virkning var frygtelig. Så godt som alle, både de der var såret eller dræbt, og de som ikke var truffet, kastede sig plat ned på jorden. Enkelte, deriblandt jeg, stormede længere frem; men da vi var for få til at udrette noget, måtte vi også kaste os ned ganske nær fjenden. Jeg lå i en lav kornmark ved siden af vejen og fik mit gevær afskudt et par gange; men da jeg så kompagniet retirere, rejste jeg mig for at følge med. På dette tidspunkt hvislede kuglerne omkring os, og allerbedst som jeg løb, strejfede en af dem mit venstre lår og gik helt igennem det højre. Jeg rejste mig kort efter og humpede, så godt jeg kunne, et lille stykke fremad. Men ret langt kom jeg ikke".

I løbet af de knap to minutter, angrebet havde varet, havde det danske kompagni, (i alt 184 mand), lidt et tab på 97 mand, nemlig 32 døde, 44 sårede og 21 fangne. Preusserne (i alt 124 mand) slap med tre sårede.

Oberstløjtnant Beck var blevet holdende ved kæmpehøjen, da kompagniet gik frem. Da han så angrebet bryde sammen, lod han sin hornblæser blæse: "5. Regiment, retirer". Signalet, krigsårets sidste, lød tre gange, og da resterne af kompagniet var samlet, gav Oberstløjtnanten ordre til afmarch. Ad omveje nåede danskerne tilbage til Ålborg i løbet af eftermiddagen. Oberstløjtnantens adjutant, Løjtnant Abrahamsen, fortæller: "Jeg red ud med en underlig vildt begejstret, letsindig, men legemlig affældig mand ? jeg red tilbage med en sammensunken olding".

Omtrent samtidig med, at 5. Kompagni angreb Lundby, blev en dansk patrulje, på en snes mand overrumplet og taget til fange i Sdr. Tranners lidt nord for Lundby. Ved overfaldet blev syv af danskerne såret, mens én preusser blev dræbt og én såret.

3. juli 1864: En af krigens mest sørgelige affærer: Ved Lundby nær Aalborg bliver et angribende dansk kompagni så godt som udslettet

Efter tabet af Als er det den danske overkommandos hensigt at samle hele hæren på Fyn. Det er med al sandsynlighed her fjenden vil slå til næste gang, og derfor er det af stor vigtighed for den danske hær at få overført general Hegermanns Nørrejske Korps til Fyn. Korpset, der befinder sig nord for Limfjorden, er ca. 10.000 mand stærkt og vil derfor ikke være nogen ubetydelig forstærkning for den danske hovedstyrke. Derfor udskiber flåden dagligt tropper fra Frederikshavn til Fyn. For at sikre at udskibningen kan finde sted uforstyrret, har overkommandoen afsat et enkelt regiment på ca. 1.600 mand, nogle dragonenheder og et mobilt feltbatteri på 4 kanoner til at bevogte Limfjorden. Denne styrke, under oberstløjtnant H. C. Becks kommando, har også ordre til at foretage offensive aktioner mod de preussiske rekognosceringsenheder syd for fjorden, hvis man finder det ønskeligt.

Hans Charles Beck er oberstløjtnant, dekoreret veteran fra Treårskrigen og derfor en erfaren officer. Det kommer ham imidlertid ikke til gode ved Lundby, hvor en stor del af det kompagni, han fører, bliver udslettet. Foto af Eduard Hansen, ca. 1864. Fra Wikimedia Commons.

I går har preusserne sendt tre kompagnier, i alt 450-600 mand, afsted i retning af Aalborg. Dette opdager en dansk patrulje, og oberst Beck bestemmer sig for at udnytte denne mulighed til at gå i offensiven. I spidsen for et enkelt kompagni, tællende ca. 180 mand, er han i nat taget over fjorden på jagt efter ét af de tre preussiske kompagnier. Planen er at foretage et overraskelsesangreb i ly af mørket og vise fjenden, at danskerne er overlegne, når det kommer til brug af bajonetten!

Danskerne indhenter information om fjendens opholdssteder, men i to omgange kommer oberst Beck og kompagniet dog for sent. Af de lokale indbyggere får man imidlertid besked om, at et enkelt preussisk kompagni har slået sig ned ved landsbyen Lundby. Oberst Beck beslutter sig for at angribe her, på trods af at solen snart står op, og man derfor ikke længere kan angribe i ly af mørket.

Lundby ligger ca. 20 km syd for Aalborg. Landsbyen er beliggende i en dal for foden af et bakke drag kaldet Kongehøjen. Her har det preussiske kompagni slået lejr. De tæller 124 mand og 2 husarer. I den retning, som de danske tropper nu kommer fra, har preusserne dog en meget stærk stilling. De kan dække sig bag et stengærde, og vil danskerne møde preusserne frontalt, skal de først op over Kongehøjen og altså angribe ned ad højens lange skråning. Det er netop denne vej, oberst Beck vælger.

Danskerne ankommer til Lundby kl. 04, efter dagslyset er brudt frem. Overraskelsesmomentet spoles yderligere af, at en dansk dragon bliver opdaget af de preussiske soldater i landsbyen. På udkig efter fjenden viser han sig på toppen af Kongehøjen og alarmerer dermed preusserne.

Nu tager oberst Beck en skæbnesvanger beslutning. Han beordrer sine mænd til at foretaget et frontalangreb med opplantede bajonetter. I en kolonne 10 mand bred og 16 mand dyb stormer danskerne under hurraråb ned af bakkeskråningen. I fuld løb går det lige frem mod preusserne, som sidder klar bag stengærdet. Preusserne tillader de danske soldater komme ind på en afstand af lidt under 200 m, før de åbner ild; først som én salve og herefter med den såkaldte 'hurtigskydning', som den hurtige ladning af de moderne bagladegeværers muliggør. Af tre omgange når preusserne at nedskyde de fremstormende danske soldater. De første to gange fortsætter danskerne ufortrødent, selvom flere soldater falder. Den tredje gang er de preussiske geværers virkning imidlertid skrækindjagende effektiv. I massevis falder de danske soldater til jorden døde eller sårede, og angrebet går i opløsning. De når simpelthen ikke hen til preussernes stilling. Det danske kompagni tilintetgøres. De overlevende forsøger at finde dækning under stor tumult. Fra en kornmark tager nogle ildkampen op med preusserne, men kampen er håbløs.

Fra toppen af Kongehøjen har oberst Beck overværet blodbadet, og han giver trompeteren ordre til at blæse til retræte. Tabet for det danske kompagni er forfærdeligt. Mere end halvdelen af soldaterne er døde og sårede: I alt mister 32 danskere livet på slagmarken eller efterfølgende af deres skudsår, 44 såres og 2 meldes savnet. Herudover tager preusserne yderligere 20 til fange. Til sammenligning har preusserne kun sølle 3 sårede.

Preusserne benytter ikke det dystre optrin til at forfølge de resterende danske soldater. De ved ikke, om de blot har fejlet en fortrop af vejen og muligvis kan vente en større dansk styrke. De bryder derfor op og drager mod Hobro. Til skræk og advarsel har denne sørgelige træfning ved Lundby definitivt slået fast, at de moderne bagladegeværer er langt overlegne i defensive positioner. Det tyder samtidigt på, at bajonetangrebet har mistet den offensive styrke, som oberst Beck ellers fæstnede sin lid til.

NY GENERAL

General Gerlach udskiftes med general Steinmann.

Af Lars Lindeberg, 1964

Trods sit tragiske forløb fik kampen ved Lundby det positive resultat, at preusserne den 4. juli 1864 atter trak sig tilbage til Hobro i den tro, at den danske styrke nord for Limfjorden var så stor, at en overgang over fjorden måtte forberedes mere omhyggeligt.

Den 5. juli 1864 overtog General Steinmann kommandoen over den danske hær i stedet for Gerlach, der ? ikke uden grund ? blev syndebug for tabet af Als.

Hverken fra Limfjorden eller Lillebælt forelå meldinger om noget usædvanligt.

Fra Agnes Gads dagbog 4. juli 1864:

Ifølge paalidelige Efterretninger blev der paa Als tagen tilfange 2,400 Danske med 50 Officere. Der er desuden falden Mange paa begge Sider. Det Sørgeligste er jo næsten, at det synes utvivlsomt, at Vore ere blevne overraskede af Fjenden, altsaa ikke have holdt ordentlig Vagt. To af vore Skibe have lidt meget, hvilket nok ogsaa var nogen Skyld i, at ikke Flere kunde trække dem tilbage til Fyen. 6. Regiment skal dog have lidt ubetydeligt, – hvorimod 18., hvis Heltemod meget roses, og 10. have lidt forfærdeligt. Man paastaaer, at Fjenden i denne Uge vil sé at komme over til Fyen. Ja, desværre, vi kunne vel ikke forhindre det. Hvad saa? Man fortæller, at General v. Falkenstein skal være en haard Mand. Han skal i Randers, som nok saae noget surt til ham i Begyndelsen, have sagt, at Byens Borgere nok skulde faa Lov til, paa deres Knæ at tigge ham om Brød inden Enden! Der udskrives nok nu ogsaa Penge trindt om i Jylland; det er glade Udsigter. Idag bliver nok det Østrigske Hovedkvarter forlagt fra Kolding til Vejle. Der er igjen en Vognfuld Soldater; – her er en gruelig Færdsel! Inat var her saadan en Uro; Hundene gjøede, Vogne kjørte, Dørene gik op og i her nedenunder. Blot vi nu ikke skulde skifte Indkvartering; vi kunne altfor let faa dem, der er værre end Disse. Nej, det var nok vor egen Vogn, som igaar maatte kjøre til Christiansfeldt efter Læder til Østrigerne.

FYN ERKLÆRES NU I BELEJRINGSTILSTAND

Aarøes strejfkorps iværksætter nyt commandoraid.

Af Lars Lindeberg, 1964

I sin dagsbefaling den 6. juli 1864 bekendtgjorde General Steinmann, at Fyn fra dags dato var erklæret i belejringstilstand, dvs. stillet under de militære myndigheders styre. Det var udtryk for, at den ny overgeneral anså en fjendtlig overgang til øen for overhængende. Det fremgik af efterretningsvæsnets rapporter, at Prins Freidrich Karl var i fuld gang med at forberede en invasion. Der var samlet et stort antal både i Vejle Fjord, og ca. 70.000 mand stod parat til "at give Danmark dødsstødet" som prinsen udtrykte sig. Det eneste, han manglede var den preussiske og østrigske regerings godkendelse af planen.

Fyn

Den danske hær på Fyn talte ca. 40.000 mand. General Steinmann tog straks efter sin udnævnelse til Overgeneral fat på at koncentrere styrken langs øens nordvestelige kyst, hvor han ventede, fjenden ville angribe, og han gav ordre til øget kampberedskab. Alle tropper skulle stå under gevær fra kl. 23 om aftenen til kl. 3 om morgenen. Afdelingernes train holdes om natten pakket, så det med kort varsel kunne sættes i march. Langs kysten blev der i den kommende tid bygget et halvt hundrede batterier til svær skyts og et stort antal indskæringer til feltartilleriet. Desuden gravedes løbegrave til infanteriet.

Grenå

Aarøes strejfkorps, der hidtil havde deltaget i kystbevogtningen, fik af den nye overgeneral frie hænder til at operere i fjendens flanke, og allerede om aftenen, gik et af korpsets kompagnier om bord i dampskibet "Jylland" for at gå til Grenå og overfalde en preussisk feltvagt. Ved midnatstid løb skibet ind i en storm mellem Samsø og Hjelm, og skibets fører var stemt for at vende om. Men det satte kompagnichefen, Premierløjnant Schulz, sig bestemt imod.

6. juli 1864: Agnes Gads dagbog: Agnes om de tyske indkvarteringer: "Vi leve i én stor Kaserne!"

Nu er der igen en ny indkvartering på Gauerslund. Agnes har dog alligevel haft tid til at berette om de danske soldaters mod ved kampene på Als til sin dagbog.

Fra Agnes Gads dagbog 6. juli 1864:

Idag har vor rare Indkvartering forladt os. Jf. H. tog en rørende Afsked med "Mølleren", trakterede ham med den sidste Kop Kaffe, – og saa atsted! Før end de vare borte, kom allerede den nye Besætning. Det er af de saakaldte "gule Østrigere"; det vil sige, at disse Infanterister have gule Opslag i Halsen og ved Hænderne. Man har villet sige, at "de Gule" vare slemme at komme tilrette med; – men onde Rygter have vi hørt om næsten hver ny Devisjon, og dog fundet dem at være humane Fjender; vi faa nu at se! Vi have faaet 1 Major m. Adjudant og 1 Overlæge, samt en 5 – 6 Skrivere, 1 Dyrlæge o.s.v. En Mængde er der! Majoren fører 4 Heste med, hvilke straks bleve satte ind i vor Stald og vore egne flyttede over i den anden Længe. Disse Officere føre derimod ikke Kok med dem; men vi maa koge til dem – 3 Retter solid Middagsmad, varm Aftensmad o.s.v. Det er ikke gjort med vore egne Indkvarterede, men 3 – 4 andre Officere spise her daglig med. Jf. Hansen er ganske fortvivlet!

Hos Kjersgaard ligger en katolsk Præst. Han var her for et Øjeblik siden, men traf ikke Fader. Han vil nok afbenytte Kirken imorgen tidlig ml. 6 & 9 til Skriftermaal og Altergang. Fader og Tante Jane vare igaar en rar lille Tur i Kolding. Møller Madsen tilbød dem nemlig Plads paa sin Vogn derud og hjem igjen. Stemningen i Kolding var meget nedtrykt. Der ligge en rædsom Mængde Militaire, og drage daglig flere heropefter. Man séer Intet uden Soldater, Kanoner og Ægtvogne, hvor man séer hen. Dette er jo ogsaa tildéls Tilfældet her paa Landet: Vi leve i én stor Kaserne! Hos Kjøbmændene i Kolding bleve igaar Lægerne gjennemséte af østrigerne og en betydelig Del Lærreder, og andre for Militaire brugelige Sager, borttagne. (Hos Kjøbmand L. Nix forlangtes nok for 1000 Daler.) Baron v. Gablenz udsteder et Bevis for Modtagelsen af det Affordrede. Der taltes meget om, at Fjenden idag vilde sé at komme over til Fyen, for at fejre d. 6. Juli. Dertil har man dog endnu Intet hørt. Med Hensyn til Erobringen af Als fortælles, at 10. Battaillon, Syd-Slesvigere, størstendéls svege deres Ed og strakte Gevæhr ved Fjendens Landgang(?) Preusserne stormede over paa 3 Pontonbroer, som bleve slaæede med en utrolig Hurtighed, næsten inden der kunde løsnes 1

Skud. "Rolf Krage" sejlede en af Broerne i Sænk; men mere kunde desværre ikke gøres fra Søsiden. 4., 5. og 18. Regiment have kjæmpet med Hæder; navnlig stod 18. mageløs imod! Naar undtages Strandbatterierne, blev næsten alt Skyts, ligesom Matiriel og Magasinerne, frelst til Fyen. General v. Steinmann ledede Forsvaret og Tilbagetoget mesterligt.

I Pjedsted ligger nu atter voldsom Indkvartering. Ligeledes i Herslev, hvor de i Præstegaarden atter have en General, v. Nostits, der skal være en human og net Mand. Smidstrup slipper altid besynderlig heldigt; dog have de nok i disse Dage ogsaa der nogle Faa.

Aften: Man paastaar at have hørt stærk Skyden iaften, formodentlig tilsøes!

OVERFALDET PÅ GRENÅ

Aarøes strejfkorps tager 8 preussere til fange.

Af Lars Lindeberg, 1964

Lidt over midnat den 7. juli 1864 nåede dampskibet "Jylland" Djurslands kyst med et kompagni af Aarøes strejfkorps om bord. Det blæste stadigt hårdt, og en af bådene, der bragte mandskabet ind til stranden, kæntrade i brændingen, men da samtlige soldater var dyngvåde i forvejen, gjorde kæntringen ingen større forskel. Bådene stak atter til søs for at følge den lille danske styrke langs stranden ind mod Grenå, hvor den preussiske feltvagt skulle have et halvt hundrede mand stærk. Byen blev nået efter halvanden times march, men uheldigvis var hovedparten af den preussiske styrke afmarcheret dagen i forvejen, så danskerne tog kun 8 mand til fange.

Imidlertid var den preussiske kystbevogtning blevet alarmeret, så det danske kompagni måtte skynde sig i bådene for at slippe væk. Da preusserne nåede ned til kysten med en større styrke, var bådene ca. 700 m. fra land, og efter nogen tids roning var alle velbeholdne om bord i "Jylland" igen.

Plukkemad

Samtidig med at "Jylland" vendte tilbage fra Grenåekspeditionen kom de sidste afdelinger af 4. Division til Fyn, så Oberstløjtnant Beck var nu alene tilbage i Vendsyssel med 1. Regiment af en eskadron Dragoner. En af hans soldater, Elias Svendsen, skriver i et brev den dag: "Kære broder. Du undre dig med rette over at vi endnu er heroppe i Jylland; men ret længe varer det heller ikke, thi i dag skal tyskerne være på vej heropad med både. Dersom tyskerne kan kommeover fjorden, så anser jeg det for givet, at de laver plukkemad af 1. Regiment. . . Dit sidste brev ånder ikke meget håb for Danmark, og det ser i sandhed ikke ganske godt ud".

DANMARK PARAT TIL AT SLUTTE FRED

Krigstrætheden havde bredt sig efter tabet af Als - Nyt ministerium skulle søge fred.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den vigtigste begivenhed den 8. juli 1864 fandt sted på den politiske front. Kort før et statsrådsmøde, der var berammet til kl. 10.30 om formiddagen, opfordrede kongen konsilspræsidenten, biskop Monrad, til at træde tilbage, så der kunne dannes et nyt ministerium med den opgave at søge fred med Preussen-Østrig. Kongen havde store dele af befolkningen bag sig. Efter tabet af Als havde krigstrætheden bredt sig, og fra alle sider blev kongen opfordret til at søge krigen endt. Samtidig var det sidste håb om hjælp fra England bristet, og kongens nærmeste rådgivere lagde ikke skjul på at de betragtede Danmarks militære situation som håbløs.

Vellykket

På krigsskuepladsen var der ro den dag, bortset fra at Aarøes strejfkorps fortog et vellykket commando-raid på den jyske østkyst ved Alshoved. En af soldaterne, der var med, fortæller: *?Vi var kommen til Bogense, hvor vi skulle have kul. Så var der en skipper, der fortalte os at der lå en østrigsk feltvagt i Palsgård Skovovre på den tyske side. Så sejlede vi derover og lagde til land et stykke fra det anviste sted. Vi havde aldrig sabel på, for dens raslen kunne let røbe os. Men vi havde gevær med påsat bajonet og patroner i lommen. Et stykke inde i skoven var der tændt vagtild, og om den lå en post på 11 mand under sekondløjtnant Gablenz, generalens søn. Et stykke fremme mødte vi en halv voksen knægt med to heste, der havde seletøj på, for feltvagt var kørende. Premiereløjtnant Esmann trak en revolver, og talte drengen til på tysk. Det kunne han ikke forstå, for han var dansker. Feltvagten havde imidlertid anet uråd og gjort sig kampberedt. Vi fægtede med dem et øjeblik, og to af østrigerne faldt. Resten måtte overgive sig. Løjtnant Gablenz græd, da han blev taget. Så skyndte vi os ned mod stranden, for der var faldet skud under vort sammenstød, så hele styrken inde på Palsgaard var alarmeret.*

I stikken

En af østrigerne var alligevel luppen væk. For da jeg løb ned mod stranden, så jeg en af mine kammerater, en rekrut, i fægtning med en stor østriger henne bag en hasselbusk. Jeg løb hen for at hjælpe. Men så løb min kammerat og lod mig i stikken. Jeg spurgte den anden, om han ville have pardon. For det er ikke sandt, det, der havde stået i de østrigske blade, at strejfkorpset hverken tager eller giver pardon. Nå, men det ville han ikke, og så skulle en af os dø. Han havde sabel på sin bøsse i stedet for bajonet. Han hævdede bøssen med begge hænder og ville hugge som med en økse. Men jeg parerede slaget og stak ham. Så tog jeg hans våben og tornyster og skyndte mig af sted. De andre var sejlet, da jeg kom til stranden, men fourer Bon havde savnet mig, og så roede de tilbage efter mig. Da vi kom om bord, var der fuldt af østrigere nede ved stranden, men de kunne ikke nå at skyde efter os. Vi afleverede så vore fanger i Bogense og fik nu den kul forsyning, vi var kommen efter.

Danskerne tog fem mand til fange og efterlod fem døde østriger. Kun en dansker blev let såret i ansigtet af et bajonetstik.

Fra Agnes Gads dagbog 7. juli 1864:

Elisa, Sofie og jeg sadde igaar Eftermiddags ved vort Arbejde nede i Havestuen, som vi pleje, da pludselig en ung østrigsk Officeer viser sig i Havedøren med en Kompliment og indleder en Konversation med mange venlige Hilsner fra vore Slægtninge i Alslev Præstegaard. Jeg lagde i Hast Strømperne jeg stoppede paa tilside, og en livlig Samtale kom i Gang, om Poetik og meget Andet. Han lod saa godmodig og net, og indrømmede villig, at vor sag var en retfærdig. Men det var en pinlig Ting, at sé ham staa der paa Dørtærsklen en hél Time og blive ganske træt. Hvad skulde man gjøre? Bede ham ind at tage Plads imellem os Tre var nu ogsaa vel venskabeligt! Saa lode vi Fem være lige og tale saa ugenert som vi kunde, som om vi slet ikke bemærkede hans Situation. Fader var jo ikke hjemme, og Tante ude. Denne Lieutinant og 1 Hauptmann, som 6-7 Uger have ligget hos Müllers, ere nu indkvarterede hos Hans Kvist, men spise her. Hauptmannen var syg i Alslev, og de rose overordentlig Tante Gusta's Godhed imod ham i den Tid. Lieutinantén mente, at Tydskerne, el. idetmindste Østrigerne ikke vilde gaa til Fyen af Frygt for Stormagterne's Indblanding.

Nej – sikkert et Kjøretøj! Det var saamænd General v. Nostits, som i egen høje Person kudskede for 2 dejlige brune Heste foran en lille bitte underlig "Holstensk-Vogn" med 2 smalle Bænke istedetfor Sæder. Han tog Majoren med sig ud at kjøre; hvilken Ære!

Aften: Uha, for en Séne vi have havt! Her holder stadig i Gaarden 2 Ægtvogne til Officererne's Disposition. Alligevel fordre Disse daglig vor Vogn, – undertiden selvom de andre staa urørte i Gaarden og Kudskene gaa ved Siden af og slentre om. Adjudanten her ligger fik nu Lyst til en Vejle-Tur i Eftermiddags og Anders kjørte for ham og en Officer til. Da han imidlertid ikke kjørte dem hurtigt nok, rev den Ene Tømmen ud af Hænderne paa ham, medens den Anden holdt ham om Livet, og nu gik det over Rub og Stub i Kariere. Den afsatte Kudsk var naturligvis dog meget fornærmet, og klagede ved sin Hjemkomst for Fader, til han fik Denne ogsaa i Harnisk, og nu kom det til et alvorligt Sammenstød imellem Fader og Adjudanten. Fader blev heftigere og heftigere; vi rystede af Angst. Tilsidst truede Adjudanten med at han skulde føres til Kolding, – det var et meget uhyggeligt Skænderi! I dette Øjeblik troer jeg dog næsten, de ere ifærd med at forsone sig nede i Gaardene.

Fra Agnes Gads dagbog 8. juli 1864:

Der gaa Rygter om en lille Søtræfning her ved Lillebelt, hvor Vore skulle have frataget Fjenden endél Baade, hvori de forsøgte Overfarten (?).

At baade nogle (80?) danske Dragoner og nogle Infanterister ere blevne tagne forleden – paa denne Side Limfjorden – er desværre sandt. Idag blev Infanteristerne førte til Vejle af Preussere, hvilke indespærrede dem i et Værelse paa Gjestgivergaarden, og hverken tillode Nogen at sé dem, eller gave dem noget at spise. Forbittrelsen herover var stor i Byen, og der raabtes højt paa Gaden, "om det var Forbrydere eller Krigsfanger?" Men da Dette kom for Generalen's (v. Gablenz) Øren, sendte han straks Bud derned, takkede Preusserne, fordi de havde ført Fangerne til det østrigske Hovedkvarter og affordrede dem samme. Fangerne bleve derpaa af Østrigerne beværtede, og det blev tilstedt Enhver at gaa ind at tale med dem. Blandt de Fangne var 1 Officeer. Ved Affairen paa Als er tabt (falden, saaret, og fangen) 79 danske officere. Fjenden skal dog ogsaa have lidt meget betydeligt. I østersøen skal 1 preussisk og 1 dansk Eskadre være stødt sammen og Vore være løben af med Sejren.

PROKLAMATION TIL SOLDATERNE

Ordre til rømning.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den 9. juli 1864 udsendte den danske hærs ny øverstkommanderende General Steinmann, følgende proklamation til soldaterne:

"Soldater. Efter al sandsynlighed vil fjenden forøge et angreb et angreb på Fyn. Jeg er overbevist om, at hele armeen med mig er fast besluttet på intet offer at sky for at afslå dette; det vil og bør lykkes os, når vi kun alle i forening har den faste vilje at sejre. Vær årvågen, kammerater. Lad ingen anstrengelse være Eder for stor. Indlad jer ikke på lang skyden, men kast fjenden med bajonetten i havet, når han forvovent skulle have overskredet det. Tanken om, at kampen gælder Danmarks hjerte, vil lægge dobbelt kraft i Eders arm, og forsynet vil velsigne Eders gerning."

Proklamationens krigeriske tone rimede ikke helt med rygterne om, at den nye regering, kongen var ved at danne efter afskedigelsen af ministeriet Monrad, ville slutte fred med Preussen ? Østrig. Men det var Generalen, der var galt afmarcheret, og rygterne, der talte sandt.

Om morgenen havde Oberstløjtnant Beck fået ordre til at rømme Vendsyssel, og han var straks marcheret nordpå i håb om at nå Frederikshavn før fjenden opdagede, at han var væk. Preusserne, der havde planlagt at gå over Limfjorden den næste dag, fik først hen under aften meddelelsen om, at danskerne havde trukket sig tilbage. Ålborg blev omgående besat, men ellers blev operationsplanerne ikke ændret.

DE ALLIEREDE GÅR OVER LIMFJORDEN

Danskerne rømmer Vendsyssel helt ? Nyt ministerium.

Af Lars Lindeberg, 1964

Kl. 3 om morgenen den 10. juli 1864 nåede Oberstløjtnant Becks kommando Frederikshavn og begyndte straks at indskibe sig. Kl. 23 samme aften var hele styrken om bord og overførtes i løbet af natten til Fyn, bortset fra tre eskadroner, der blev sejlet til Sjælland.

Preusserne fik i løbet af dagen sat hele deres avantgarde over Limfjorden, men selv om de sendte tropper af sted pr. vogn, lykkedes det dem ikke at nå Frederikshavn tids nok til at standse danskerne. Samtidig rykkede østrigerne ind i Lemvig, og i løbet af aftenen gik de over Odesund i både.

Et ekstrablad til "Berlingske Tidende" bragte om eftermiddagen sammensætningen af det ny danske ministerium. Det bestod af konservative helstatsmænd med konferensråd Bluhme ni spidsen, og gik straks i gang med sin første opgave: at skaffe fred.

DANMARK BEDER OM VÅBENHVILE

Danskerne afslår østrigsk landgangsforsøg på Før og Sild.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den 1. juli 1864 modtog den danske overkommando på Fyn følgende telegram fra krigsministeriet i København: *"Oberst Kaufmann afsendes som parlamentær til det fjendtlige hovedkvarter for at meddele, at hans majestæt kongen, efter at have skiftet ministerium, uopholdeligt henvender sig til de to krigsførende magter for at foreslå en våbenhvile til lands og til vands, i det øjemed at indtræde i direkte forhandling med dem, af hvilken grund man forventer, at den fjendtlige general indstiller fjendtlighederne, således som dette også sker fra dansk side".*

Oberst Kaufmann tog samme aften til Middelfart og anmodede via en parlamentær den preussiske kommandant i Snoghøj om at få adgang til det fjendtlige hovedkvarter.

Henstand

Kl. 13 næste eftermiddag, den 12. juli 1864, forelå tilladelsen, og Obersten sejlede straks over bæltet. Kl. 22 samme aften blev han modtaget i det allierede hovedkvarter i Åbenrå af General Moltke og fremsatte over for ham det danske ønske om en våbenhvile. Noget svar fik den danske oberst imidlertid ikke. General Moltke kunne ikke handle på egen hånd, og den allierede overgeneral, prins Freidrich Karl, ville muligvis først indfinde sig sent om aftenen. General Moltke bad derfor oberst Kaufmann om at blive i byen natten over, og forhandlingerne udsattes til næste dag.

Modstand

Samtidig havde en Danske regering sendt enslydende noter til den Preussiske og den Østrigske regering. I noterne erklærede Danmark sig villig til at indlede fredsforhandlinger med sine fjender. Noterne blev afleveret af skonnerten "Fylla" ud for Swinemünde.

Dagens begivenhed på krigsskuepladsen var et mislykket østrigsk forsøg på at landsætte tropper på de danske Vesterhavsøer, der var besat af et mindre kommando under Kaptajnløjtnant Hammer. Østrigerne prøvede at sætte over til Før og Sild i et halvt hundrede både, de De samlet sammen langs vestkysten, men de måtte vende om, da de danske kanonjoller i farvandet åbnede ild. Om eftermiddagen skød danskerne en del af fjendens landgangsmateriel i stykker på stranden ved Dagebøl.

NÆGTER AT KAPITULERE

Resultatløst møde.

Af Lars Lindeberg, 1964

Den danske Oberst Kaufmann, der var sendt til Åbenrå for at bede de allierede om våbenhvile, fik ikke noget ud af sine forhandlinger i det allierede hovedkvarter den 13. juli 1864.

Prins Freidrich Karl var meget utilbøjelig til at slutte våbenhvile. Han lovede dog ad telegrafisk vej at forelægge spørgsmålet for Kong Wilhelm i Berlin, og med en skriftlig meddelelse herom til General Steinmann måtte Oberst Kaufmann forlade Åbenrå. Sent om aftenen var tilbage i det danske hovedkvarter på Fyn.

Kaptajnløjtnant Hammer, der forsvarede de danske Vesterhavsøer, modtog i løbet af dagen en opfordring til at overgive sig. Opfordringen var underskrevet af den østrigske øverstkommanderende, oberst Gablenz, og blev afleveret af en parlamentær, der kom sejlene fra Dagebøl. Parlemntæren fik svar med tilbage. Det var et afslag.

PREUSSERNE PÅ GRELEN

Symbolisk erobring.

Af Lars Lindeberg, 1964

Mens den danske overkommando hele dagen, den 14. juli 1864, forgæves ventede på svar på våbenhvileforslaget, kørte den preussiske general Falckenstein i vogn op til Skagen i spidsen for en lille styrke infanteri og kavaleri. Efter at have skrævet over Grenens spids, indskrev generalen og hans officerer deres navne i kirkebogen i Skagen kirke for på den måde at markere at hele Jylland nu var i preussernes magt.

Da det var gjort, vendte de tilbage til Frederikshavn, hvor generalen havde opslået sit hovedkvarter efter den smertefri erobring af Vendsyssel.

PARAT TIL MØDE OM VÅBENHVILE

Forhandling i Snoghøj.

Af Lars Lindeberg, 1964

Om aftenen 15. juli 1864 fik den danske overkommando på Fyn endelig svar på forslaget om at indstille fjendtlighederne. Svaret kom via den østrigske kommandant i Kolding, der meddelte, at, i følge et telegram fra den allierede overkommando ville den preussiske Oberstløjtnant Stiehle næste dag kl. 12 middag være i Snoghøj, parat til at forhandle med en repræsentant for den danske overkommando.

16. juli 1864: Officielt – Den danske regering er gået af! Bluhme er ny konseilspræsident, og man har fra dansk side sendt en anmodning om våbenstilstand til Preussen og Østrig

Rygterne har længe svirret, og det har faktisk også været officielt siden i lørdags – Danmark har fået ny regering. Grundet den tumult riget befinder sig i for tiden, kan vi beklageligvis først nu meddele, at D.G. Monrads regering den 8. juli har varslet sin afgang, efter kong Christian 9. formelt anmodede om det. Et nyt konservativt ministerium under C.A. Bluhme er blevet udnævnt den 11. juli, og allerede dagen efter har Bluhme sendt en anmodning til Preussen og Østrig om våbenstilstand med henblik på fred.

C.A. Bluhme er udnævnt til konseilspræsident og skal lede en ny konservativ dansk regering, efter kongen den 8. juli bad ministeriet Monrad om at tage sin afsked. Bluhme er gammel og fysisk svag, men ikke desto mindre skal han nu bære ansvaret for Danmarks politiske kurs, i en meget svær situation hvor landet reelt har tabt krigen til Preussen-Østrig. Derfor har Bluhme som det første også anmodet om en våbenstilstand. Fotografi af C.A. Bluhme fra 1860'erne.

Tabet af Als har ikke bare været et stort militært nederlag. Det har også udgjort det sidste søm i kisten for Monrads nationalliberale regering. Nederlaget på Als har taget hårdt på Monrad, men han har ikke desto mindre kastet sig ud i nogle desperate politiske aktioner i sin sidste tid som regeringsleder. Den 6. juli fik Danmark et definitivt afslag fra Storbritannien om militærhjælp. Samme dag har Monrad på et statsmøde argumentet for, at Danmark i stedet skulle henvende sig til Frankrig og Napoleon den 3. for at få ham til at mægle i nye fredsforhandlinger. Monrad har tilsyneladende sat sin lid til, at den franske kejser ville være tro mod nationalitetsprincippet og dermed være villig til at tildele Danmark en del af Slesvig. Det franske svar har dog ikke overraskende været afvisende med en understregning af, at Danmark må forvente at miste Slesvig i en fredsaftale.

Den 7. juli har Monrad foretaget en sidste desperat handling som konseilspræsident. Her har han, gennem den svenske gesandt Björnstjerna, forsøgt at true Sverige til at føre skandinavisk politik og dermed støtte Danmark militært. Truslen lyder på, at hvis stormagterne kræver hele Slesvig, så er Danmark nødt til at følge hertugdømmet ind i Det Tyske Forbund. Der er endnu ikke kommet noget officielt svar fra Sverige, men det er på ingen måde sandsynligt, at svenskerne vil komme Danmark til hjælp på dette tidspunkt.

Den 8. juli er skæbnen for Monrads ministerium imidlertid beseglet, da det efter en afstemning i det britiske parlament står klart, at den siddende britiske regering bliver ved magten, og den ønsker som nævnt ikke længere at hjælpe Danmark. Danmark står altså stadigvæk – og nu i endnu mere udtalt grad – alene på den internationale politiske scene. Da Monrad møder op i Statsrådet samme dag, venter der ham en fyreseddel. Til sin indenrigsminister, Carlsen, brøler Monrad: ”Min konge har forrådt mig!”. Monrad besinder sig dog hurtigt, og over for kongen takker han pænt af på ministeriets vegne.

Det har taget tre dage for kongen at få den nye regering på plads. Den oprindelig kandidat til posten som konseilspræsident har egentlig været den konservative Carl Moltke, men han er nedbrudt både legemligt og mentalt. Det naturlige alternativ er derfor C.A. Bluhme, der var konservativ

konseilspræsident fra 1852-53, men som ligeledes er gammel og syg. Bluhme indvilger kun modstræbende i at danne regering, men hermed har Danmark nu fået en konservativ og helstatsvenlig regering. Dagen efter sin indtrædelse har ministeriet Bluhme som sin første betydelige gerning anmodet Preussen og Østrig om en våbenstilstand, hvilket vil sige en varig nedlæggelse af våbnene, med henblik på fred.

Fra dansk side håber man nu på – og mange tror på – at den nyudnævnte konservative regering kan skaffe Danmark en bedre fred end de nationalliberale. Kong Christian 9. håber givetvis på, at man med den nye regering kan vinde Tyskland for en løsning, som bygger på en personalunion mellem Danmark og et samlet Slesvig-Holsten. Uofficielt er kongen endda villig til at lade Danmark indtræde i Det Tyske Forbund for at opnå disse fredsbetingelser. Kongen såvel som flere helstatstilhængere lider imidlertid af den illusion, at Preussen og Bismarck ikke har tænkt sig at erobre hertugdømmerne. Desuden har Londonkonferencen allerede vist, at en tilbagevenden til den danske helstat ikke er en mulig løsning på den dansk-tyske konflikt.

Accepterer Østrig og Preussen den danske anmodning om våbenstilstand, så skal våbnene tie og diplomatiet får endnu en chance for at tale. Men den danske position er nu væsentligt svagere end ved Londonkonferencen. Danmark har ikke et eneste godt kort på hånden og heller ingen støtter blandt stormagterne. Det ser sort ud.

DE ALLIEREDE STILLER KRAV

Mødet ender uden resultat.

Af Lars Lindeberg, 1964

Det lykkedes heller ikke at få sluttet våbenhvile 16. juli 1864, da den danske Oberst Kauffmann og den preussiske Oberstløjtnant Stiehle mødtes i Snoghøj efter nærmere aftale mellem den danske og den allierede overkommando.

Oberstløjtnant Stiehle havde fuldmagt til at slutte våbenhvile fra den 16. juli og måneden ud, forudsat at den danske blokade af de tyske havne blev ophævet samtidig. Da Oberst Kauffmann ikke havde bemyndigelse til at underskrive en sådan aftale måtte mødet afbrydes, og de to forhandlere rejste hver til sit.

16. juli 1864: Rapport om de sidste ugers militære bevægelser: Danskerne har rømmet Nørrejylland. Østrigerne og preusserne har nu kontrol over hele den jyske halvø

Hans Charles Beck er oberstløjtnant, og han havde kommandoen over den sidste rest af danske tropper i Nørrejylland. I sidste uge fik han dog ordre på at sejle fra Frederikshavn med de sidste danske soldater. Dermed er Jylland nu i fjendens hænder. Foto af Eduard Hansen, ca. 1864. Fra Wikimedia Commons.

'Affæren' ved Lundby den 3. juli blev den sidste egentlige militære aktion fra dansk side i Nørrejylland. Det fuldstændigt fejlslagende angreb på preussiske rekognosceringsenheder syd for Limfjorden har definitivt fjernet den danske lyst til offensive aktioner i området. I stedet har man koncentreret sig om at færdiggøre den planlagte evakuering af tropperne til Fyn.

De klare nederlag ved Dybbøl og senest Als har sat en tyk streg under den danske underlegenhed rent militært i forhold til de preussisk-østrigske stridskræfter. Danmark har ikke været i stand til effektivt at forsvare sig selv over for den allierede tyske overmagt. Kongeriget Danmarks eksistens er reelt set truet, og resterne af den slagne danske hær er nu samlet på Fyn, som udgør den sidste danske forsvarsbastion. Både Slesvig og Nørrejylland er således faldet i fjendens hænder.

Sammenstødet ved Lundby var af mindre skala, men alligevel overbeviste det faktum, at danskerne indledte en offensiv aktion, i første omgang preusserne om, at de ville møde betydelig modstand, hvis de forsøgte at krydse Limfjorden. Derfor samlede preusserne en større mængde både og tungt artilleri med henblik på en overgang. Siden har preusserne imidlertid fået efterretninger om den danske udskibning af tropper fra Frederikshavn, og det er blevet klart at danskerne ikke har haft i sinde at forsvare området.

Oberstløjtnant Beck, som kommanderede de danske tropper ved Lundby, har for en uge siden trukket sig tilbage fra Aalborg med den danske bagtrop. Herefter fik han ordre om, at den sidste rest af de danske tropper i Nørrejylland straks skulle evakueres til Fyn, og man overlod dermed Nørrejylland til fjenden. Den 10. juli beordrede den preussiske general von Falckenstein Aalborg besat, hvilket skete uden modstand, da de sidste danske tropper havde trukket sig ud af byen samme morgen. Dagen efter gik preusserne fra Aalborg over Limfjorden. Længere mod sydvest havde østrigske styrker allerede indtaget Holstebro, og østrigerne gik nu over Oddesund til Thyholm. Den 12. juli besatte preusserne Frederikshavn, og i forgårs nåede østrigske styrker Mors. Samme dag tog general von Falckenstein sammen med den preussiske prins Albrecht til Skagen, hvor de symbolsk plantede det preussiske og østrigske flag.

I dag er den allierede preussisk-østrigske hovedstyrke så i gang med at trække sig tilbage fra det nordlige område af Jylland, og man har blot efterladt et enkelt regiment samt en artilleribrigade. Preusserne og østrigerne planlægger nu deres næste træk, som uvægerligt må være en overgang til Fyn. Det danske militær synes endegyldigt at være knækket, og selvom man nu har samlet hæren på Fyn, virker det urealistisk at man vil kunne forhindre en preussisk overgang. På den anden side må man fra dansk side håbe på, at man har lært af nederlaget på Als. Det er en dunkel og dyster fremtid, danskerne nu skuer mod.

DANMARK BØJER SIG

Erklærer sig villig til at ophæve blokaden.

Af Lars Lindeberg, 1964

Allerede kl. 1 natten til den 17. juli 1864 modtog den danske overkommando på Fyn et telegram fra Krigsministeriet i København med bemyndigelse til at slutte våbenhvile på de allieredes betingelser.

Straks efter det resultatløse Snoghøj-møde havde Oberst Kauffmann underrettet overkommandoen om, at de allierede kun var villige til at slutte våbenhvile, hvis den danske blokade af de tyske havne samtidig blev ophævet. Overkommandoen havde derefter underrettet Krigsministeriet, og så snart svaret forelå, blev den allierede overkommando anmodet om at opgive tid og sted for et nyt møde, hvor våbenhvilen kunne sluttes.

Kl. 18 meddelte de allierede, at Oberstløjtnant Stiehle var parat til at møde den danske udsending i Christiansfeldt, og kl. 22 tog Oberst Kauffmann af sted ledsaget af en østrigsk officer.

AFTALE OM VÅBENHVILE

Kaptajnløjtnant Hammer overgiver sig.

Af Lars Lindeberg, 1964

Klokken to om morgenen den 18. juli 1864 mødtes den danske Oberst Kauffmann og den preussiske Oberstløjtnant Stiehle på værelse nummer 10 på Strickers Hotel i Christiansfeld for at slutte aftale om våbenhvile.

En times tid efter havde de to forhandlere en protokol klar til underskrift. Aftalen gik ud på, at fjendtlighederne skulle ophøre den 20. juli kl. 12 middag. Våbenhvilen der skulle vare til den 31. juli kl. 12 middag omfattede tillige en bestemmelse om at den danske blokade af de tyske havne skulle ophøre.

Sidste kamp

Omtrent samtidig med at de to officerer skiltes efter at have underskrevet protokollen, kom der atter til kamp om Vesterhavsøerne. En allieret flådeafdeling på fire dampkanonbåde og et dampskib åbnede kl. 5.30 om morgenen ild mod Kaptajnløjtnant Hammers flotille. Danskerne mistede en kanonjolle, som løb på grund og måtte stikkes i brand og efter en kort kamp ? krigens sidste ? blev de tvunget til at trække sig tilbage til en retrætestilling.

Næste dag den 19. juli 1864, meldte Kaptajnløjtnant Hammer og hans folk sig som krigsfanger om borde på den preussiske kanonbåd "Blitz". Om morgenen var danskerne igen blevet opfordret til at overgive sig, og efter at have holdt krigsråd med sine officerer besluttede Kaptajnløjtnant Hammer at følge opfordringen, men forinden blev alle krigsfartøjer sænket og alt krigsmateriel ødelagt.

Af Vesterhavsøerne var kun Fanø nu på danske hænder. Øen var besat af en afdeling af 11. Regiment under en reserveløjtnant

KRIGEN FORBI

Med våbenstilstanden ikrafttræden, var krigen i realiteten forbi.

Af Lars Lindeberg, 1964

Kl. 12 middag den 20. juli 1864 begyndte den våbenhvile der var blevet aftalt i Christiansfeld to dage før. Forinden havde en dansk og en preussisk officer bragt deres ure i overensstemmelse med hinandens under et kort møde i Snoghøj, og våbenhvilens ikrafttræden blev markeret med hornsignaler på begge sider af Lillebælt.

Dermed var krigen i realiteten forbi. Den 1. august 1864 blev fredspræliminærene underskrevet, og samtidig blev våbenhvilen forlænget med 12 uger. Fredstraktaten, der tvang Danmark til at afstå Slesvig, Holsten og Lauenborg, var klar den 30. oktober 1864. Efter nogen forhandlinger blev traktaten vedtaget i landstinget og folketing, og den 12. november 1864 satte kongen sit navn under den.

I mellemtiden var soldaterne blevet sendt hjem. En af dem, Niels Peter Rasmussen, der havde gjort tjeneste ved 3. Dragonregiments 5. Eskadron, fortæller: *"Jeg kom uventet hjem og turde ikke gå lige ind. Jeg blev ude ved kreaturerne en stund, og så ? ja først kom min kone ud til mig, og hun kom med en lille pige på armen. Hende havde jeg jo ikke set før. Hun var født dagen efter, at jeg kæmpede ved Vorbasse. Så kom mine gamle forældre ? og nu var der glæde".*

ENIGHED I STATSRÅDET

Da en våbenhvile nu igen var trådt i kraft, skulle den danske kurs i fredsforhandlingerne fastlægges.

Af Ditte Kock, 2012

Forholdene havde ændret sig væsentligt siden den sidste våbenhvile, og regeringen var i langt større grad villig til at indgå kompromiser. Statsminister Bluhme havde udfærdiget et udkast til de instruktioner de danske udsendinge skulle have med til forhandlingerne i Wien, og dette udkast blev diskuteret på statsrådsmødet d. 21. juli. I første omgang var det vigtigst at få våbenhvilen lavet om til en våbenstilstand inden den udløb d. 31. juli. En af de danske betingelser var, at de preussiske og østrigske tropper skulle evakuere Jylland under våbenstilstanden. Var de tyske stormagter ikke ville til at evakuere, skulle de danske udsendinge tage dette ad referendum. Quaade, der igen skulle repræsentere Danmark i forhandlingerne, protesterede over dette punkt. Belært at forhandlingerne i London vidste han, at det tog meget lang tid at få et endeligt svar, når man tog et punkt ad referendum. Hvis spørgsmålet om rømningen af Jylland først blev bragt op den sidste dag på konferencen, var der ikke tid til at kontakte den danske regering og de danske udsendinge stod dermed i en meget vanskelig situation. På konferencen i London havde Quaade måtte se til, mens utallige gode muligheder for fred løb ham af hænde, fordi hans instrukser var for uklare, og den situation ønskede han ikke at stå i igen. Den nye regering og især statsministeren besad dog langt større realitetssans og forhandlingsvillighed end den gamle, så Quaade fik tilladelse til at gøre hvad han under de givne forhold fandt rigtigst.

Inden forslaget kom til afstemning, tog Bluhme ordet og fremlagde meget klart, hvilken situation landet i øjeblikket var i. Danmark var fuldstændig isoleret og kunne ikke regne med international hjælp, heller ikke fra Storbritannien. Nægtede man at samarbejde på enkelte punkter nu, ville man alligevel komme

til at gøre de indrømmelser hvis krigen begyndte igen. Freden måtte altså accepteres for enhver pris. Bluhme tilrådede derfor Christian 9. til at gå ind på forslaget. Besluttede Kongen at indlede forhandlinger på et andet grundlag end det der lige var blevet diskuteret, ville Bluhme ikke tage ansvaret for det. Samtlige ministre stemte for forslaget, da Danmark hverken finansielt eller militært kunne klare en genoptagelse af krigshandlingerne. Som den sidste skulle Kongen give sit svar. Også han var blevet meget mere realistisk, så han støttede sig på sine ministres ord og accepterede forslaget. I et sidste forsøg på at beholde sine områder, foreslog Kongen, at de danske delegerede skulle undersøge om det var muligt at beholde hertugdømmerne, hvis Danmark trådte ind i det Tyske Forbund. Christian d. 9. var opvokset i Tyskland og var via Holsten allerede repræsenteret i Forbundet, så for ham var det ikke så slem en tanke. På statsrådet udtalte han, at dette ikke var nogen let løsning og t der var mange betænkeligheder mod det, men man måtte forsøge alt for at redde hertugdømmerne. Ingen modsagde Kongen på mødet.

Interne tyske stridigheder

Der havde i den sidste tid været uro i de tyske stater, især mellem Preussen og det Tyske Forbund. Byen Rendsborg i Holsten var besat af hannoveranske soldater der var udsendt af Forbundet. Enkelte preussiske delinger havde dog også ophold i byen, og det var kommet til et slagsmål mellem de hannoveranske og preussiske soldater. Bismarck mente ikke det Tyske Forbund havde opretholdt disciplinen godt nok, så han sendte flere preussiske styrker til Rendsborg og lod dem besætte byen. Forbundstropperne blev nødt til at rømme byen, hvilket vakte stor vrede hos Forbundet. Flere medlemmer af Forbundet havde i længere tid ønsket at det Tyske Forbund erklærede Danmark krig, nok med det formål at få en plads til fredsforhandlingerne i Wien, et ønske der blev forstærket af den nylige konflikt. Denne indblanding var Bismarck dog ikke interesseret i, så hans ønske om at få freden sluttet så hurtigt som muligt blev nu forstærket. Han slækkede dog ikke på Preussens krav af den grund, han havde luret den internationale stemning og vurderet, at ingen af de andre stormagter ville komme Danmark til hjælp.

INSTRUKTIONER TIL DE DANSKE DELEGEREDE I WIEN

Dagen efter udkastet var blevet vedtaget på statsrådet, udfærdigede statsminister Bluhme den endelige instruktion til de danske delegerede på fredsforhandlingerne i Wien.

Af Ditte Kock, 2012

Som det blev fremlagt på statsrådet, var det vigtigt at våbenhvilen blev til en våbenstilstand. Som betingelse for dette forlangte Østrig en dansk afståelse af alle områder syd for Kongeåen, inklusiv Lauenborg og de danske enklaver i Slesvig. De danske udsendinge skulle acceptere dette, men gøre det med en underforståelse af foreløbighed. Danskerne skulle altså acceptere princippet om en afståelse, men skulle efterlade mulighed for nærmere diskussion på de endelige fredsforhandlinger, efter en våbenstilstand var indgået. Lauenborg havde ikke været indbefattet af den oprindelige krigserklæring, og det måtte danskerne godt påpege, men ellers skulle der ikke diskuteres for mange detaljer i første

omgang. Den danske regering var desuden interesseret i et få en upartisk magt til at mægle på konferencen, og Bluhme foreslog den belgiske konge Leopold.

De nærmere detaljer i fredsgrundlaget blev stort set ikke nævnt i instruktionen, men der stod at Danmark ikke ville betale krigsomkostningerne. Bluhme så det som klogest ikke direkte at udtrykke dette, så han bad de danske udsendinge om at svare med tavshed, hvis emnet blev bragt på bane.

Den preussiske ministerpræsident Bismarck ankom til Wien d. 22. juli

Han ville bruge dagene op til danskernes ankomst på at påvirke den østrigske udenrigsminister Rechberg til heller ikke at godtage Det Tyske Forbunds deltagelse i forhandlingerne. Østrigerne var også irriterede over Forbundets nylige opførsel, så det tog ikke lang tid at overtale Rechberg. Et andet af Bismarcks ønsker var en meget offentlig planlægning af et angreb på Fyn for at lægge pres på danskerne. Dette havde Rechberg ikke lyst til at deltage i, men gav Bismarck og preusserne lov til at gøre det på egen hånd.

ARMEENS HOVEDKVARTER FLYTTES

Den danske armés hovedkvarter er med indgåelsen af den nye våbenhvile blevet flyttet fra Ejby til Roerslev, begge på Fyn.

Af Ditte Kock, 2012

Store dele af armeen befinder sig også på Fyn, og udover at stå på vagt ved Lillebælt, er der ikke meget at give sig til i disse dage. Da krigen allerede kan begynde igen d. 1. august, kan orlov eller hjemsendelse kun tilstedes i nødstilfælde. Krigsministeriet befaler, at våbenhvilen skal bruges på en inspektion af infanteriafdelingerne, hvorfor soldaterne, afhængig af hvilken afdeling de tilhører, skal stå klar en bestemt dag. For at forhindre gravrust, har general Steinmann pålagt afdelingerne jævnlige at give riflerne olie, men ellers må de underholde sig så godt de kan.

PENSION TIL OFFICERSENKER

Lovforslag om forhøjelse af pensionen til de efterladte officersenker.

Af Ditte Kock, 2012

Den nuværende pension til officersenker var fastsat i en lov fra 1859. Efter denne lov fik enken pension, som om hendes mand havde stået en grad højere, end han i virkeligheden gjorde. Enken efter en premierløjtnant fik altså løn efter kaptajngrad. Der var nu blevet stillet et lovforslag om, at enkerne fra officerer der faldt i krigen 1864 skulle have deres pension forhøjet. Forslaget var til første behandling i Landstinget d. 28. juli og medførte en del debat.

A. Tscherning, der havde været Danmarks første krigsminister i 1848, var imod forslaget, blandt andet fordi loven ville skabe ulighed mellem officersenkerne. Hertil tilføjede han selv, at enkerne efter loven

1859 dog ikke havde ret til at klage over dette. Han sluttede med, at sagen burde undersøges nærmere af et udvalg. C.E. Reich, den nyligt afgåede krigsminister, mente Tscherning var i vildfarelse, loven ville ikke medføre nogen væsentlig forskel mellem enkerne. At der blev en forskel skyldtes, at officerernes løn i øjeblikket var højere end normalt, og derfor burde pensionen også være det. Han understregede også, at grundsætningen i loven var den samme som i 1859, enkerne skulle have pension som om hendes mand var en grad højere end han faktisk var.

Den tidligere kultusminister (undervisningsminister) J. Madvig påpegede overfor Tscherning, at officererne i den nuværende krig ofte bestred en post der lå over deres rang, og officererne burde belønnes efter de arbejder de faktisk udførte. Det var jo netop det loven af 1859 tog hensyn til, indvendte Tscherning. Han mente det var en hæder for en løjtnant at føre et kompagni, og han burde være glad for den nuværende pension, da en officer havde pligt til at gøre det for intet. Madvig svarede lettere irriteret, at han godt vidste hvad en officer skulle sætte sin ære i, men familien skulle jo have noget at spise. Reich tilføjede som slutbemærkning, at en forhøjelse ville være et godt signal at sende til officererne i en tid, hvor krigen kunne bryde ud igen, hvornår det skulle være.

Lovforslaget endte med at blive sendt til anden behandling, mens Tscherning fik nedsat et udvalg til at undersøge lovforslaget til bunds.

STATSRÅDET ACCEPTERER DE HÅRDE KRAV

Efter modtagelsen af telegram med de tyske krav til en våbenstilstand fra d. 27. juli, stod den danske regering med det svære valg enten at acceptere kravene eller lade krigen bryde ud på ny.

Af Ditte kock, 2012

Telegrammet nåede først regeringen d. 29., og Quaade havde allerede rykket for et svar om morgenen. Trods valgets vidtrækkende konsekvenser var der ikke den store diskussion. Ingen var uenig med statsminister Bluhme, der mente Preussen havde alt at vinde ved krigens fortsættelse. Den preussiske armé ville gerne have muligheden for at bekæmpe øerne og især København, og den danske krigsminister lagde ikke skjul på Danmarks nærmest ikke eksisterende mulighed for at vinde sådan en kamp. Heller ikke Christian d. 9. protesterede, ved indgåelsen af våbenhvilen havde alle været enige om, at det ville være dårskab at fortsætte krigen uden stormagternes hjælp, og det kunne ikke nytte noget at begynde den igen nu.

I et håb om at mildne kravene lidt, fremlagde Bluhme nogle kontraforslag, de delegerede kunne fremlægge i Wien. Han gjorde det meget klart, at det tyske magters eventuelle forkastelse af disse forslag ikke måtte være afgørende for indgåelsen af våbenstilstand, kunne Quaade og Kauffmann ikke få dem gennemført, skulle de lade dem falde. Af de forslag Bluhme fremlagde, fremhævede finansministeren, at det vigtigste var at få belejringen af Jylland ophævet. Han mente det var endnu vigtigere end at redde dele af Slesvig. Var Jylland besat meget længere, var der risiko for så stor udpining af landsdelen, at dele af befolkningen måske ville overveje at blive en del af Det Tyske Forbund

og slippe for de hårde vilkår på den måde. Kunne man ikke få en tysk rømning gennemført, skulle besættelsen i det mindste ske på samme vilkår som i den forrige våbenhvile, så befolkningen fik betaling for det de fremmede magter tog.

Statsrådet ville vinde tid til at få kontraforslagene gennemført, så via telegram blev Quaade bedt om at undersøge mulighederne for en forlængelse af våbenhvilen på et par dage. I et forsøg på at skaffe bare en smule international hjælp, blev et telegram også afsendt til Kong Leopold af Belgien. Statsrådet håbede han kunne påvirke Preussen og Østrig til at acceptere de danske forslag.

DEN TYSKE TÅLMODIGHED SLIPPER OP

Den østrigske forhandler sætter hårdt mod hårdt og truer med at genoptage krigshandlingerne, hvis danskerne ikke accepterer betingelserne.

Af Ditte Kock, 2012

Kl. 00.30 om morgenen d. 30. juli indløb et telegram til regeringen. Det var afsendt af Quaade allerede om eftermiddagen d. 29., og beskeden var meget klar. Østrigske Grev Rechberg forlangte svar på de tyske krav inden middag d. 30. En genoptagelse af fjendtlighederne var en mulighed, mente Quaade, ligesom man kunne risikere at indrømmelserne med hensyn til de kongerigske enklaver blev trukket tilbage. Den danske regering indså med det samme, at de ikke kunne vente på svar fra Kong Leopold. Statsrådets beslutning fra dagen før blev afsendt i et telegram til Wien allerede kl. 01.00.

Forhandlingerne i Wien blev genoptaget da det danske svar var indløbet. Danskerne opnåede en forlængelse af våbenhvilen med to dage, så den varede til d. 3. om morgenen. Der var danske håb om, at krigen dermed ikke ville bryde ud, før fredspræliminærene var underskrevet og våbenstilstanden indgået. I forhandlingerne om de danske kontraforslag måtte Quaade og Kauffmann dog se sig slået. Det var ikke muligt at opnå lempelser, så de delegerede havde ikke andet valg end at acceptere de tyske krav.

KONG WILHELM GODKENDER FREDSPRÆLIMINÆRERNE

Under forhandlingerne d. 30. juni havde Bismarck modtaget flere telegrammer fra Kong Wilhelm, der forlangte yderligere skærpelse af kravene.

Af Ditte Kock, 2012

Til sidst fik Bismarck nok og sendte et telegram den anden vej. Han bedte så mindeligt Kongen om ikke at gribe ind i spørgsmål om detaljer, for Bismarck kunne ikke bevare overblikket over situationen. Forlangte Kongen mere end Bismarck mente det var muligt at opnå, var der ingen grund til han overhovedet var i Wien. Denne besked virkede efter hensigten, og d. 31. juli godkendte Kong Wilhelm fredspræliminærene, så de nu kun manglede at blive underskrevet.

Gerlach overtager kommandoen over 1. Division

General Gerlach overtog d. 31. juli kommandoen over 1. Division. Gerlach havde tidligere haft overkommandoen over hele den danske armé, men måtte overlade den til Steinmann efter preusserne havde erobret Als. I krigsministeriets kundgørelse til arméen blev der gjort meget ud af at understrege, at Gerlach af eget ønske havde overtaget divisionen, han blev ikke tvunget til at bestride en lavere stilling.

FREDSPRÆLIMINÆRERNE UNDERSKRIVES

Med tunge hjerter måtte Quaade og Kauffmann underskrive fredspræliminærerne, der skulle være fredskonferencen officielle grundlag.

Af Ditte Kock, 2012

Heri gav Christian d. 9. afkald på alle sine rettigheder til hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til fordel for kejseren af Østrig og kongen af Preussen. Til gengæld fik Danmark Ribe og Ærø og skulle ikke betale krigsskadeerstatninger. Hertugdømmerne blev betragtet som kompensation. Tilknyttet fredspræliminærerne var en protokol angående våbenstilstandens betingelser. Hvis den endelige fred ikke var afsluttet før d. 15. september, kunne våbenstilstanden opsiges fra denne dato med seks ugers varsel. Ingen af parterne regnede dog med det ville tage så længe. Under våbenstilstanden skulle Danmark hæve sin blokade af de tyske havne, mens de tyske magter fortsatte besættelsen af Jylland. Preussen og Østrig lovede at de ikke ville holde flere tropper i Jylland end militært højst nødvendigt, for ikke at udpine den jyske befolkning. Denne befolkning skulle sørge for indkvartering og forplejning af besættelsestropperne, men ikke deres løn. Slutteligt skulle krigsfangerne løslades med forsikring om at de ikke ville tjene i den danske hær før freden var sluttet. Fangerne blev altså sendt hjem til deres familier og måtte ikke indgå i deres gamle regimenter eller hjælpe arméen på nogen måde.

Reaktioner

I preussiske regeringskredse var glæden over aftalen stor. Den overskred forventningerne selv hos dem der havde stilet højest og cementerede Bismarcks position i Berlin. Glæden var dog mere behersket i hertugdømmerne. Store dele af befolkningen støttede hertugen af Augustenborg, hvis arveret til hertugdømmerne var blevet diskuteret på fredskonferencen i London d. 28. maj. Efter slesvig-holstenernes mening gik hertugdømmerne fra en uretmæssig regent til en anden, mens den retmæssige hertug intet fik. De afventede derfor fredsforhandlingernes endelige resultat, for at se hvad der skulle ske med hertugdømmerne.

For at informere medlemmerne af Rigsdagen, indkaldte regeringen medlemmerne af Folketinget og Landstinget til fælles møde i Folketingssalen. Her fortalte en meget bevæget Bluhme medlemmerne om fredspræliminærerne, hvilket affødte et stort chok, da de ikke i forvejen kendte til det forhandlingsgrundlag de danske delegerede var blevet sendt af sted med. At fredsbetingelserne ville blive hårde, havde de nok regnet med, men at det var så slemt, sendte alligevel rystelser gennem salen. Bluhme forlod salen så snart han havde givet sin meddelelse, men Rigsdagen blev og

diskuterede de chokerende nyheder. Der kom argumenter både for og imod fredspræliminærene. Gruppen omkring den tidligere statsminister Monrad mente Danmark burde genoptage krigen, som tidligere indenrigsminister Carlsen sagde: "*Saa lige saa godt risikere det hele*". Han blev støttet af en af Grundlovens fædre, Orla Lehmann, der mente Rigsrådet burde gribe ind mod aftalen. For det modsatte synspunkt argumenterede blandt andet den tidligere finansminister Westenholz, der udtalte: "*...Stemningen i Jylland er saadan, at naar man ikke faar Fred, saa vil Jyderne selv skaffe den.*" Den danske befolkning kunne altså ikke klare mere. Størst var skuffelsen over den nye regering. Den var blevet indsat med det håb, at en konservativ regering kunne skaffe en mildere fred, men denne strategi havde vist sig at slå fejl. Trods denne skuffelse lyttede de fleste ikke til Monrads agitation og Rigsdagen forlod salen uden at gribe ind mod fredspræliminærene.

VÅBENSTILSTAND OG BEBREJDELSER

Våbenstilstanden mellem Danmark og de tyske stormagter trådte nu i kraft.

Af Ditte Kock, 2012

Armeens overkommando meddelte dette til soldaterne og befalede alt forsvarsarbejde standset. Indtil videre var der ingen samfærdsel med de besatte dele af landet og soldaterne skulle inden næste dags middag indfinde sig hvor de var indkvarteret.

Nyheden om det indgåede fredsgrundlag nåede via de danske aviser ud til befolkningen. Det danske folk var forfærdet. Efterhånden var de fleste blevet klar over, at en grænse ved Dannevirke var utopi, men man havde regnet med at kunne beholde de rent danske områder i Nordslesvig. Preussen havde på fredskonferencen i London tilbudt en grænse ved Åbenrå-Tønder, og befolkningen forventede, det stadig stod ved magt. Den følelse af overhængende fare der havde domineret lige efter angrebet på Als, hvor folk frygtede et tysk angreb på øerne og København, var allerede glemt og blev nu erstattet af ydmygelse og vrede mod regeringen. Selv om den nye regering ikke helt afspejlede det danske folks politiske holdning, så var den blevet accepteret, fordi den nok kunne opnå en bedre fred. Det indgåede fredsgrundlag var det værst tænkelige, så det kunne enhver regering jo have klaret. Hvorfor skulle man acceptere sådan en fred, når den erfarne danske hær stod stærkt på øerne og flåden endnu var ubesejret? Befolkningen mente det nyligt indgåede fredsgrundlag kun kunne accepteres, hvis Preussen og Østrig havde stået med deres hære i København og dikteret det.

Skylden for krigens udbrud og det store nederlag skulle nu placeres, og både politikere og aviser tog ivrigt del i debatten. Først an af avisen Fædrelandet, skød mange skylden for nederlaget på krigsministeren, marineministeren og hærens officerer. Ministrene var udelige og alle ulykker var begyndt med general de Mezas tilbagetog fra Dannevirke, som havde været helt unødvendigt. Den tidligere statsminister Monrad sprang med på denne vogn, og glemte belejligt sin egen rolle og at han selv havde givet de Meza sin fulde støtte lige efter tilbagetrækningen. Dagbladet kritiserede regeringen for ikke at have opnået noget i sin regeringstid og bebrejdede kongen for overhovedet at

have udnævnt den. Her tog Berlingske Tidende dog den siddende regering i forsvar. De vilkår den nuværende regering kæmpede med, skyldtes den tidligere regerings uansvarlige politik, en politik der ville have drevet Danmark i sæk, hvis ikke den nye regering havde trådt til, indset sit ansvar og indgået en fred. Berlingske Tidende var dog foreløbig den eneste avis der så sådan på sagerne og mudderkastningen fortsatte længe.

BETYDNINGEN AF TAVSHED

Medlemmerne af Folketinget var ikke tilfreds med den måde nyheden om det indgåede fredsgrundlag var blevet meddelt dem.

Bluhme ville først have indkaldt de to ting i Rigsrådet til et fællesmøde, men det viste sig ikke at være forfatningsmæssigt muligt, så i stedet indkaldte han medlemmerne af Rigsrådet til et privat møde. Medlemmerne var chokerede over nyheden og utilfredse med, at de ikke var blevet taget med på råd inden. Der var dog også stor utilfredshed med den måde mødet var foregået på. Fordi tingene ikke var konstituerede og havde valgt en formand, kunne de ikke diskutere mødet og fredspræliminærene i officielt regi og var derfor, til dels også grundet mødets fortrolige form, afskåret fra at udtale sig om det. Medlemmerne af Folketinget følte de var sat i en ubehagelig situation overfor befolkningen, der naturligvis gerne ville vide hvad der var foregået. Nogle medlemmer af Folketinget frygtede at tavsheden kunne misforstås og de stillede derfor et forslag om at udsende en erklæring, hvor det blev understreget, at man af Folketingets tavshed ikke kunne udlede en billigelse af regeringens politik. Forslaget blev diskuteret på Folketingets møde d. 3. august, og medførte en lang diskussion, blandt andet om betydningen af tavshed. Der var blevet stillet et ændringsforslag om, at ordlyden blev ændret fra "en billigelse" til "en billigelse eller misbilligelse". Hammerich, en af forslagsstillerne, kastede sig ud i en længere kritik af regeringen, under høje Hør!-råb fra salen. Hammerich blev dog afbrudt af J. A. Hansen, der ikke mente det var klogt at komme ind på den diskussion nu. Mange medlemmer gik ind for ændringsforslaget, da det var vigtigt at Folketinget udtrykte sig klart. J. A. Hansen, der også havde været med til at stille forslaget, mente ikke der var grund til at tilføje ordet misbilligelse, for hvornår havde tavshed antydnet det? Ordsproget sagde: "Tavshed samtykker". Erklæringen var i mange medlemmers øjne netop en kritik, og derfor fik det også en vis modstand fra de medlemmer der støttede regeringens beslutning. S. Jørgensen, der havde stillet ændringsforslaget, kunne ikke stemme for forslaget i sin originale form, da han netop billigede regeringens beslutning, faktisk oversteg fredspræliminærene hans forventninger. Dette blev mødt med så høje latterudbrud fra salen, at formanden blev nødt til at dæmpe forsamlingen. Forslaget om en erklæring endte med at blive vedtaget i sin originale form, altså at Folketingets tavshed ikke var en billigelse.

Mudderkastningen i aviserne fortsatte. Berlingske Tidende skød skylden for det danske nederlag på de europæiske stormagter, der ikke hjalp Danmark under krigen. Med et diplomatisk pres havde de kunnet stoppe Preussen og Østrig hvis de ville, men stormagterne havde nu trukket sig helt væk, så Danmark stod selv i fredsforhandlingerne i Wien. I en lidenskabelig artikel med mørke forudannelser for fremtiden, skrev Berlingske Tidende om den uret der var begået: *"Tydsklands Stormagter have for en væsentlig deel begyndt Krigen i den tydske Nationalitets Navn; nu begjære de ogsaa Ret over*

den danske i Nordslesvig og afvise vor Regjerings vel begrundede og indtrængende Forestillinger imod dette Skridt. Det er dobbelt Uret. Uret er det at røve nogen Fodsbred Land fra den danske Krone, Uret er det at ville udstrække Tydscklands Magt over det danske Kronland Slesvig, dobbelt og atter dobbelt Uret er det at ville lægge voldsom Haand paa, hvad Dansk er i Tale og Sind i Nordslesvig. Men der gives Tilfælde i Staternes og det enkelte Menneskes Liv, hvor der maa viges for det Uundgaaelige. Vi ere i dette Tilfælde. Men vi vige med en Protest overfor det Europa, der vistnok nu glemmer Ret og Traktater, men som dog nok engang, maaskee snart, kan komme til at erindre begge Dele."

HERTUGDØMMERNES FREMTID

Efter indgåelsen af fredsgrundlaget begyndte den tyske presse at overveje, hvad der skulle ske med hertugdømmerne, et spørgsmål der i høj grad også optog befolkningen i Slesvig og Holsten.

Hertugdømmerne var i teorien ikke blevet erobret af Preussen og Østrig, men alle vidste deres ord ville blive afgørende. Det holstenske aristokrati havde indkaldt til møde om hertugdømmets fremtid, i håbet om at kunne påvirke stormagterne. Befolkningen i hertugdømmerne ønskede at blive en selvstændig tysk stat under Det Tyske Forbund, gerne ledet af hertugen af Augustenborg. For at sikre dennes arveret, advarede hertugdømmernes aviser mod at fokusere for meget på den slesvig-holstenske statsgrundlov fra 1848, da den i øjeblikket ikke var retsgyldig. Det var bedre at forkaste statsgrundloven end at risikere hertugen af Augustenborgs arveret.

Alle så nu til stormagterne, for at finde ud af, hvad resultatet blev. Østrig førte et meget forbundsvenligt sprog, og en avis i Hamborg vurderede derfor, at stormagterne så deres hverv for tilendebragt og ville overgive spørgsmålet til det Tyske Forbund. Dette svarede dog ikke til stormagternes politik i fredsforhandlingerne i Wien, hvor de netop havde nægtet Forbundet deltagelse i forhandlingerne. Tonen i Berlin var dog også en helt anden. Herfra lød det, at Preussen og Østrig ville vente med at beslutte noget, til fredsforhandlingerne var overstået, da de ikke ønskede en mulig slesvig-holstensk regents deltagelse på konferencen. De var derfor blevet enige om at danne en midlertidig regering, bestående af de to stormagter, der skulle styre området til arvefølgespørgsmålet var løst. Befolkningen i hertugdømmerne måtte altså ruste sig med tålmodighed.

SOLDATER MODTAGES AF CHRISTIAN D. 9.

Da det ikke længere var nødvendigt med så stor en styrke på Fyn, begyndte hæren at flytte afdelinger til Sjælland.

Af Ditte Kock, 2012

18. Regiment og en bataljon fra 3. Regiment blev modtaget på eksercerpladsen ved Gothersgade af Christian d. 9., Kronprinsen og krigsministeren. Kongen takkede soldaterne for deres mod og udholdenhed og blev til gengæld hilst med levende hurraråb.

Det var en markant mindre hyldest der mødte Kongen i Rigsdagen samme dag. Han åbnede Rigsdagen med en tale, hvor han udtalte, at freden måtte købes med de tungeste og smerteligste indrømmelser. Efter talen gik der længe før der lød enkelte hurraråb fra forsamlingen, og disse blev hurtigt dysset ned. Bagefter kom der enkelte hurraråb fra tilskuerpladserne, men mødet var et godt tegn på stemningen i befolkningen og blandt politikerne, og dagen viste også, hvor stort et skel der var mellem civile og soldater.

SOLDATER HJEMSENDES

Efter våbenstilstanden var blevet indgået, begyndte hæren at hjemsende soldater.

Af Ditte Kock, 2012

Dette gav en økonomisk fordel, da man ikke længere skulle betale løn, men det demonstrerede også tydeligt regeringens beslutning om at acceptere alle krav i fredsforhandlingerne, krigen ville ikke blive indledt igen. Samtlige slesvigere blev permitteret, med mindre de selv ønskede at blive i tjeneste. Alle soldater fra resten af Danmark blev også sendt hjem, bortset fra årgangen 1864 og frilodsmænd fra 1857 og 1858. En frilodsmænd var en mand, der havde trukket frinumner, men alligevel blev indkaldt da Danmark skulle i krig. Mange af soldaterne skulle til Slesvig og Jylland, der stadig var besat af den hær, soldaterne havde bekæmpet i et halvt år. Den danske hær arrangerede skibe der kunne sejle slesvigerne til Flensborg, så de kunne komme hjem. Soldaterne fra Slesvig og Jylland måtte ikke rejse tilbage i deres uniform, men da de ikke havde noget civilt tøj med sig, måtte de låne sig frem.

En soldat erindrede: "*Flere maatte ud paa Landet for at tigge Tøj til at rejse hjem i*". Det var ikke altid det pæneste tøj de kunne skaffe, og soldaterne var flove over at komme hjem på den måde. En anden skrev: "*Jeg kom hjem ved Nattetid. Jeg kunde ikke være bekendt at komme ved Dagen, saadan som jeg saa ud. For vi maatte jo ikke laane Uniformerne til Hjemturen.*"

KONGENS PROKLAMATION TIL HÆREN

Kongen udsendte via Krigsministeriet en proklamation til hæren som skulle læses op for alle soldater. Proklamationen var et yderligere tegn på at krigen var ovre, og udtrykte meget klart regeringens grunde til at indgå freden. Kongen erkendte, at krigen fra starten havde været en vanskelig opgave, takkede soldaterne for deres indsats og hyldede dem for deres mod og kampvilje.

Proklamationen lød:

Soldater!

Kampen er endt! Fra Krigens blodige Færd vende I tilbage til Hjemmets Gjerning.

Tunge Offre har Krigen kostet, med endnu tungere Offre maa Freden kjøbes. Men Fædrelandets Vel byder at foretrække Freden for en fortsat Kamp.

Jeg veed, at Eders Mod er usvækket; Jeg veed, at Armeen endnu er beredt til at optage Kampen imod Fjenden; men vi raade ikke over Udfaldet, og medens der kæmpes, er den overvejende Deel af Landet i Fjendens Vold og lider under et Tryk, der snart vil føre til Ødelæggelse. Derfor maatte Kampen søges endt, om end med Afstaaelsen af Landsdele, der fra ældgammel Tid hørte til Danmark, og til hvilke enhver Dansks Hjerte var knyttet.

For Eder, Soldater! er Udfaldet af Kampen dobbelt tungt; I kæmpede og Eders Blod flød for den Sag, vi nu have maattet opgive. Men med Ære gaae I ud af Kampen. Det skal erkjendes, at den Opgave, der fra først stilledes til Eder, var mere end vanskelig, mod to Stormagters Hære vare I kun en lille Skare. Ethvert Haab om Hjælp svigtede, Fjendens Overmagt tvang Eder tilbage, men hverken hans Magt eller Vinterens Barskhed kuede Eders Mod.

Modtager derfor, før I skilles, Eders Konges Tak. Med dyb Bekymring har Jeg fulgt Eder i Eders tunge Gjerning, med sorgblandet Stolthed har Jeg seet Eders Færd. Bevarer under fredelige Sysler den Rolighed, den Selvopoffrelse, I have viist i Kampen, bevarer frem for Alt den Kjærlighed til Konge og Fædreland, der har ledet Eder. Med Forsynets Bistand vil Danmark endnu kunne haabe en lykkelig Fremtid, om end den nærmeste Tid viser sig mørk og truende. Værer i Freden, hvad I have været i Kampen, og I ville bidrage til Fædrelandets Vel, som I hidtil have hævdet dets Ære.

Kjøbenhavn, den 8. August 1864

Christian R.

POSTGANGEN TIL JYLLAND GENOPTAGES

Postgangen mellem de danske øer og det besatte Jylland begyndte igen d. 11. august 1864. Posten blev sendt med dampskib fra Korsør til Århus, og over land fra Fyn til Snoghøj.

FÆRGEFORBINDELSE GENOPRETTET

Færgeforbindelsen mellem Middelfart og Jylland havde i et par dage været genoptaget, dog under kontrol af en vagtkommando.

Af Ditte Kock, 2012

Nu blev hele skibsfarten mellem Jylland og resten af Danmark frigivet, men de militære myndigheder ville stadig kontrollere mistænkelige personer. Forbindelsen med hertugdømmerne var endnu ikke frigivet.

TOLDEMBEDSMÆND FYRES

Overgangen fra dansk til tysk i Slesvig og Holsten begyndte allerede, da de tyske tropper rykkede ind, og den tager nu rigtig fart, hvor Danmark afstår hertugdømmerne.

Af Ditte Kock, 2012

Skilte bliver skiftet til tysk, og det samme gør de embedsmænd, der er udpeget af Danmark. Alle toldembedsmænd i Haderslev og omegn er blevet kaldt til møde hos amtmand Kjær, der nu underskriver sig Kier, så det kunne fastslås, hvor deres loyalitet ligger. De blev spurgt, om de havde aflagt deres ed til Christian d. 9. som hertug af Slesvig eller konge af Danmark. Samtlige toldembedsmænd svarede, at de følte sig bundne af deres ed til kongen og at de, selv hvis de ville, ikke så sig berettigede til at opløse dette forhold. De havde modtaget deres embeder af kongen, og kun med hans tilladelse kunne de nedlægge dem. Et par dage efter mødet blev samtlige toldembedsmænd på nær to fyret.

Danmark har afstået hertugdømmerne, men papirarbejdet er ikke helt på plads og hertugdømmernes skæbne er ikke afgjort endnu. Denne mellempperiode medfører en del forvirring. De slesvigske skibe sejler stadig under dansk flag og i udlandet må slesvigske sømænd henvende sig hos de danske konsuler. Dette forhold blev der klaget over i havnebyen Tønning i Slesvig, hvor man foreslog, at de preussiske konsuler skulle tage sig af de slesvig-holstenske sømænd.

Folkene i Tønning håber, at de slesvig-holstenske farver snart bliver internationalt anerkendte.

SKAL ISLAND BYTTES FOR NORDSLESVIG?

De egentlige fredsforhandlinger skulle begynde i slutningen af august og skulle fra dansk side igen føres af Quaade og Kauffmann. Forhandlerne skulle have instruktioner fra den danske regering, og disse blev vedtaget på statsrådsmødet d. 18. august.

Af Ditte Kock, 2012

Statsminister Bluhme havde udfærdiget et udkast til instruktioner, og målet var stadig at bevare så meget af Slesvig som muligt. Ved at indgå fredspræliminærene havde Danmark forpligtet sig til at forhandle på dette grundlag, men Bluhme mente ikke der var noget til hinder for, at dette grundlag kunne fraviges ved fælles overenskomst. Da det ville være unyttigt at blive ved med at fremhæve de samme grunde til at beholde de dansktalende områder, som man havde brugt før indgåelsen af fredspræliminærene, skulle Quaade og Kauffmann nu fremhæve de praktiske grunde. Den dansktalende del af befolkningen i Slesvig havde gennem flere århundreder modstået "fortyskningen" som Bluhme omtalte det som. Før i tiden var der ingen opmærksomhed i Europa omkring undertrykte nationaliteter, men det var der kommet nu. Blev den nye grænse lagt ved Kongeåen, ville den danske minoritet i en ny slesvig-holstensk stat beløbe sig til en tredjedel af den samlede befolkning, og en sådan farlig opposition burde de tyske stormagter ikke være interesseret i. Et andet praktisk argument var, at de tyske magter burde ønske et så venskabeligt forhold til Danmark som muligt. Lige meget hvor svag Danmark blev efter freden, ville de ikke være i Tysklands interesse altid at have en fjende ved sin

nordlige grænse. Enhver klage fra de dansksindede i Slesvig ville give genlyd i Danmark, og ved den første uro i Europa, ville det danske ønske om at vinde det nordlige Slesvig tilbage med våbenmagt bryde frem. Dette var to vægtige grunde som Preussen og Østrig burde kunne se det fornuftige i, og alle på statsrådet var enige i, at denne strategi skulle forsøges.

Kunne forhandlerne ikke opnå en gunstigere grænse med de praktiske grunde, var den danske regering, ifølge udkastet, villig til at bringe yderligere ofre. Disse ofre var der uenighed om på statsrådet. Det første tilbud var afståelsen af De vestindiske øer, hvilket ingen i statsrådet modsatte sig. Det andet tilbud var afståelsen af Island, og nu blev der protesteret. Indenrigsminister Tillisch mente ikke det ville være til nogen nytte at tilbyde Island og det ville gøre et særdeles uheldigt indtryk på den islandske befolkning. Desuden var der ikke grund til at henlede andre staters opmærksomhed på øen, man vidste jo aldrig hvem der havde lyst til at komme i besiddelse af den. Justitsminister Heltzen var også skeptisk overfor tilbuddet om Island, men som sagen i øjeblikket stod, kunne tilbuddet være et vigtigt skaktræk på konferencen. Det var ikke sikkert afståelsen af Island blev til noget, men det viste forhandlingsvilje både overfor de tyske stormagter og overfor den danske befolkning? den islandske selvfølgelig ikke indbefattet heri. Kongen, der ikke brød sig om at afstå en af sine øer, foreslog, at tilbuddet om Island ikke blev nedskrevet i de officielle instrukser, men blev meddelt de danske forhandlere i en fortrolig note. Det kunne Bluhme godt se det fornuftige i, og det endte med at blive resultatet.

Det sidste punkt der blev diskuteret på statsrådet, var en mulig folkeafstemning. En afstemning ville være fin hvis den faldt ud til Danmarks fordel, men de danske ministre vidste godt, at det ikke nødvendigvis blev resultatet. Gik afstemningen imod Danmark, ville freden få indtryk af retfærdig folkevilje, og den ville dermed være meget svær at bekæmpe senere. Derfor var det bedre at undgå en afstemning og lade freden ligne det den faktisk var, nemlig grundet på den stærkeres ret. Her var alle enige, og Christian d. 9. underskrev instruktionerne.

Folketingets udvalg afgiver betænkning

Folketinget havde d. 12. juli nedsat et udvalg, der skulle gennemgå de meddelelser, som Krigsministeriet var villig til at afgive angående krigens forberedelse og førelse.

Udvalget afgav sin betænkning d. 18. august og denne indeholdt en meget skarp kritik af krigens forberedelse og ledelse i almindelighed, og af tilbageslaget fra Dannevirke og tidspunkterne for rømningerne af Dybbøl og Fredericia i særdeleshed. Udvalget foreslog nedsættelsen af en kommission der kunne undersøge sagen til bunds. Især den tidligere statsminister Monrad protesterede mod dette. Hvis nogen ville kritisere ham, måtte de stille ham for en rigsret, en kommission var han ikke ansvarlig overfor. Betænkningen førte også til store diskussioner i Folketinget, hvor regeringen blev udsat for en meget hård og ensidig kritik, hvor også nationalliberale fordømte Monrads regering. Igen tog Monrad til genmæle og skød skylden på hærens officerers "slette ånd". Blandt Folketingets medlemmer sad enkelte officerer og de protesterede nu mod kritikken af dem og de tapre danske soldater. Den lange forhandling endte med, at Folketinget henviste sagen til nærmere undersøgelse, men der kom ingen praktiske resultater ud af dette.

HÅRDE VILKÅR FOR DEN JYSKE BEFOLKNING

Jylland er stadig besat af preussiske og østrigske tropper, og det er befolkningen efterhånden godt træt af. Størstedelen af tropperne er nemlig indkvarteret privat, og de lokale skal hjælpe med til at bespise de soldater, der bor hos dem.

Af Ditte Kock, 2012

Skanderborg ligger lige på marchruten op gennem Jylland og er derfor hårdt belagt. Siden d. 23. april, da preusserne rykkede ind i byen, har Skanderborg hele tiden haft en garnison på 1000 til 1500 mand liggende, foruden de gennemmarcherende tropper.

En anonym mand fra byen bad i en avisartikel den danske regering om at kontakte den preussiske Kong Wilhelm og spørge, om antallet af tropper i Jylland kunne formindskes. Manden beskrev i artiklen, hvordan alle familier kun har et værelse til eget brug, resten af huset bliver brugt til soldater. Selv fattige daglejere har måttet have soldater boende og den generelle armod i byen er tiltagende. Der bliver stillet store krav til de danske værter og de skal blandt andet skaffe smør, mælk og ost til soldaterne. Manden har selv en ganske pæn årsløn på 1100 rigsdaler og selv for ham er det en stor belastning. Han har ikke været fri for indkvartering en eneste dag i 16 uger og har haft styrker på en til tre officerer og otte til 24 menige boende. I nogle meget hårde dage midt i marts, da østrigerne var i byen, har han haft en officer og 60 menige i kvarter. Gennemsnitligt er det blevet til en officer og 12 menige hver dag, hvilket har kostet ham 200 rigsdaler.

PENSION TIL AFSKEDIGEDE EMBEDSMÆND

Danmark vil på fredskonferencen i Wien forsøge at sikre fremtiden for de afskedigede embedsmænd i hertugdømmerne. Konservativt helstatsmænd har oprettet Augustforeningen som reaktion på den seneste tids politiske debat, hvor både den siddende og tidligere regering kritiseres kraftigt.

Af Ditte Kock, 2012

Mange danske embedsmænd i Slesvig og Holsten er siden december 1863 blevet fyret eller fordrevet fra deres embede, et emne 1864-Tidende omtalte den 17. august. Da disse ikke skal lide nød på grund af deres loyalitet og troskab mod den danske konge, skal deres fremtid sikres i den kommende fredsaftale. Statsrådet har derfor tilføjet en passus til de instruktioner der blev vedtaget på statsrådet d. 18. august. Heri står der, at hvis embedsmændene ikke ønsker at genindtræde i deres gamle stilling, skal de have så høj en erstatning, som det er muligt at skaffe dem, helst et beløb der svarer til deres fulde indtægt. Kan dette ikke lade sig gøre, skal de i det mindste have pension efter den almindelige pensionslov. Beløbet skal betales af hertugdømmerne, også selv om embedsmændene siden er flyttet til Danmark. Fredsforhandlingerne begynder d. 25. august.

En ny forening oprettes

Det er reaktionen mod den tidligere nationalliberale regering, den nye forening gerne vil støtte, da de mener der har været en for ensidig nationalliberal retning i dansk politik indtil nu. Den nye forening har opstillet en række programpunkter, hvor de blandt andet vil styrke båndet mellem folket og Kongen, bevare en fri og selvstændig stat og sikre, at den politiske udvikling går i en mådeholden retning. Desuden vil foreningen modarbejde tendensen, hvor pressen bliver brugt til at fremstille partianskuelser som folkets holdning. Den nye forening vækker harme i nationalliberale kredse, hvor der i forvejen er stor vrede over, at landet ledes af en regering uden opbakning blandt den største del af befolkningen.

FREDSGRUNDLAGET ÆNDRES IKKE!

De egentlige fredsforhandlinger er nu begyndt i Wien. Det danske håb om at bevare lidt af Nordslesvig er allerede blevet afvist.

Af Ditte Kock, 2012

Fredsforhandlingerne skal baseres på de allerede indgåede fredspræliminærer, men mange detaljer mangler endnu at komme på plads, blandt andet grænsens præcise placering. Danmark bliver, som tidligere skrevet, repræsenteret af Quaade og Kauffmann. Østrig er repræsenteret af landets udenrigsminister grev Rechberg og af baron Brenner, mens Preussen er repræsenteret af diplomaten baron Werther. Den preussiske ministerpræsident Bismarck deltager ikke direkte i forhandlingerne denne gang, men har for få dage siden besøgt Wien og har haft rig lejlighed til at diskutere de mange spørgsmål med Rechberg.

I dagene før det første officielle møde har danskerne forhørt sig hos stormagternes diplomater, om det er muligt at få fredspræliminærene ændret, så Danmark bevarer lidt af Nordslesvig. Hverken Quaade eller Kauffmann har på forhånd haft de store forventninger til at få indført ændringerne, da Preussen og Østrig ingen grund har til at ændre på noget. De er meget stærkere end danskerne og chancen for international hjælp til Danmark er minimal. Når diplomaterne får en instruktion af den danske regering, skal de dog følge den uanset hvad de selv mener, så Quaade har for et par dage siden besøgt Rechberg for at diskutere en mulig ændring. Selv om Rechberg normalt er meget venligere stemt overfor den danske sag end Werther, har han klart afvist danskernes ønske. I tråd med regeringens instruktion har Quaade flere gange antydnet, at Danmark er villig til at bringe nogle store ofre for at beholde Nordslesvig, men Rechberg har ikke lagt op til videre samtale om emnet, så Quaade har undladt at gå i detaljer med, hvad disse ofre består af. Et møde med Werther har ført til samme resultat, så de danske forhandlere må afstå alle områder syd for Kongeåen.

GRÆNSELINJEN FORHANDLES

Blandt de mange emner der skal debatteres på fredskonferencen i Wien, træder to hovedspørgsmål frem; grænselinjens fastsættelse og den finansielle opgørelse. Fortrolige forhandlinger om grænselinjen er netop begyndt i dag.

Af Ditte Kock, 2012

Forhandlingerne føres udenfor den egentlige fredskonference af Kauffmann for Danmark, v. Stiehle for Preussen og v. Schönfeld for Østrig. Danskerne vil helst vente med at diskutere dette emne, da fredskonferencens gang muligvis kan bringe bedre forhold med sig, men de tyske stormagter ønsker spørgsmålet afgjort, inden man diskuterer den finansielle opgørelse. Nu hvor det ikke er muligt at beholde væsentlige dele af Nordslesvig, er Kauffmanns instruktion at få grænsen fastlagt så tilfredsstillende så muligt efter militære, kommercielle og toldadministrative hensyn. Det indebærer at beholde så stort et område syd for Kolding som muligt og mod vest at beholde Ballum, da man eventuelt kan anlægge en havn der.

Kauffmann indledte derfor dagens møde med at foreslå en grænse der gik syd for Ribe, langs med Gram å og Taps Å, syd for Christiansfeld og over til Hejlsminde. Denne grænse var nogenlunde lige og dannes overvejende af betydelige vandløb, hvilket rent administrativt er en fordel for begge parter, da en sådan grænse er lettere at bevogte. V. Stiehle og v. Schönfeld nægtede alligevel at gå ind på dette forslag, da Kauffmanns grænse lå for langt mod syd. I tyskernes modforslag skulle Kongeåen udgøre grænsen på den længst mulige strækning og de eneste slesvigske områder, der måtte indlemmes i kongeriget, var områderne omkring Ribe og Syd for Kolding. Desuden skulle arealet og folketal i de slesvigske områder der gik til Danmark, svare til arealet og folketallet i de jyske enklaver omkring Møgeltønder. Kauffmann gik modvilligt ind på at forhandle ud fra dette forslag.

De næste dage skal bruges på en afvejning af areal og folketal i de omtalte områder.

EN PREUSSISK ADVARSEL

De danske forsøg på at ændre fredspræliminærene vækker vrede hos Bismarck og kan muligvis få konsekvenser for Danmark.

Af Ditte Kock, 2012

Den seneste tids forsøg på at ændre fredsgrundlaget, kombineret med regeringsmedlemmers udtalelser i den danske rigsdag om samme emne, har fået Bismarck til at reagere. Gennem Rechberg har han meddelt Quaade, at hvis den danske regering ikke ønsker at forhandle baseret på fredspræliminærene, afbryder de tyske stormagter fredsforhandlingerne. Quaade har roligt forklaret både Rechberg og Werther det naturlige i et dansk ændringsforsøg, idet fredsgrundlaget jo er ret hårdt. Quaade forstår ikke, hvorfor dette udgør et problem, Danmarks eneste mulighed for succes er gennem de tyske stormagters samtykke eller en genoptagelse af fjendtlighederne, hvilket ingen vel forventer. Trods Quaades rolige tilgang til problemet, har Preussen og Østrigs totale modvilje mod overhovedet at diskutere en ændring, alligevel påvirket Quaades strategi i Wien. Han kommer nu ikke længere med antydninger om de betydelige ofre Danmark er villig til bringe for at beholde Nordslesvig, ligesom han slet ikke vil bringe muligheden for en neutral mægler på banen.

Grænsen foreløbigt fastlagt

Undersøgelsen af areal og folketal efter det fortrolige møde d. 27. august er nu afsluttet og et foreløbigt resultat nået. Af sognene omkring Ribe skal Vester Vedsted, Seem, Farup, Vilslev og Hjortlund til Danmark, derefter skal grænsen følge Kongeåen, gå syd om sognene Vamdrup, Ødis, Frørup og Christiansfeld, langs Taps å og videre til Hejlsminde. Kauffmann er tilfreds med denne løsning, da Danmark får de vigtige sogne i øst og Christiansfeld som grænseby.

HESTEVÆDDELØB I ÅRHUS

De allierede tropper har i dag afholdt hestevæddeløb med prominente gæster på tilskuerrækkerne.

Af Ditte Kock, 2012

Væddeløbet, besættelsens andet af slagsen, blev afholdt på byens eksercerplads og hestene blev redet af såvel preussiske som østrigske officerer. Løbet sluttede med en steeple-chase, hvor flere heste styrtede. Så vidt vides, kom ingen til skade. Arrangørerne havde ventet besøg af feltmarskalløjtnant v. Gablenz, men han dukkede ikke op. Det gjorde generalguvernøren i Jylland generalløjtnant v. Falkenstein til gengæld, ligeledes blev væddeløbet overværet af mange østrigske officerer.

PREUSSEN STRÆKKER FREDSPRÆLIMINÆRERNE TIL DET YDERSTE

Under krigen blokerede den danske flåde de preussiske østersøhavne og opbragte en del skibe. Preussen forlanger nu erstatning for skibene og for tabt handel.

Af Ditte kock, 2012

En fuldstændig afvisning af dette er ikke realistisk, så de danske forhandlere er bemyndiget til at acceptere en tilbagelevering af de opbragte skibe, imod at Danmark får erstatning for de varer preusserne og østrigerne har konfiskeret i Jylland.

I et af de første møder på konferencen fremsatte Preussen et forslag, hvor Danmark skulle tilbagelevere de opbragte skibe og erstatte den direkte skade på skib og ladning, mens Preussen og Østrig skulle tilbagelevere opbragte danske skibe og de hævdede kontributioner i Jylland. Dette forslag var acceptabelt for Danmark, men Preussen har på dagens møde stillet yderligere krav. Nu skal Danmark også betale erstatning for den indirekte skade som blokaden har medvirket, for eksempel de kontrakter de opbragte skibe ikke har kunnet opfylde og deres meromkostninger til forsikring. Dette er en meget hård tolkning af fredspræliminærene og et stort slag for Danmark, især da Preussen før de egentlige forhandlinger begyndte, havde stillet en lempelig fortolkning i udsigt. Kravene har også mødt hård modstand fra de danske forhandlere, der mener kravene strider mod den maritime folkerets grundsætninger og er et skjult forsøg på at opkræve krigsskadeerstatninger. Foreløbigt er ingen mellemvej blevet fundet, da både Preussen og Danmark nægter at bøje sig. Østrig har deltaget i mødet, men forholdt sig tavs.

PRÆSTEFYRINGER PÅ ALS

Mange danske præster er blevet fyret i den seneste tid. Flere fyringer ventes.

Af Ditte Kock, 2012

Præsterne er alle blevet afskediget efter personlige angreb mod dem i avisen Flensburger Norddeutsche Zeitung. Lige nu angribes præsterne i Notmark og Hørup, så de mister nok snart deres embeder. Det forventes, at alle dansksindede præster bliver fyret, så snart der er dansktalende, men tysksindede præster til at erstatte dem. Dette sker snart, da civilkommissærerne stiller meget få krav til hvor godt de nye præster skal kunne tale dansk. Så længe præsten kan tale og forstå lidt dansk, ansættes han i en dansktalende menighed, hvorefter han prædiker på en uforståelig blanding af dansk og tysk. Et af de mere grelle eksempler derpå, er den nye præst i Ulkebøl, der før sin indsættelse var blevet beskrevet som værende flydende i dansk og kyndig i dansk litteratur. Under hans første prædiken forstod hans sognebørn ikke meget af hvad der blev sagt. Ikke engang Fadervor havde han lært sig på dansk, hvilket blandt andet førte til, at han i stedet for 'forlad os vor skyld?' sagde 'tillad os vor skyld?', hvilket er en meget fri fortolkning af kristendommen. Menigheden lagde ikke skjul på, at de foretrak den originale version på rent dansk.

PREUSSISK KRITIK AF ØSTRIG

Preussiske aviser retter sønderlemmende kritik mod Østrig og afslører intern splid i den tyske lejr.

Af Ditte Kock, 2012

I den sidste tid har de preussiske aviser bragt nogle artikler, der er meget kritiske overfor den østrigske hær. Dette kan give problemer både mellem de tyske magter ved forhandlingerne i Wien og i Det Tyske Forbund, hvor begge magter spiller en dominerende rolle. Ifølge de kritiske artikler er den østrigske ledelse uduelig og den meget kendte feltmarskalløjtnant v. Gablenz højst en modig soldat. Østrig fik kun med stort besvær og med store omkostninger stillet den hær der angreb Danmark, og under felttoget har de østrigske soldater været meget dårligt klædt, udrustningen ved artilleriet været elendig og sundhedsvæsnet direkte usselt. De preussiske aviser kritiserer også østrigernes optræden i de enkelte kampe de har været i, og antyder, at de østrigske officerer mangler mod. En af aviserne konkluderer:

'Resultatet er, at Østerrigerne i hele Krigen ikke have taget et eneste betydningsfuldt Punkt og ikke have ført et eneste afgjørende Slag. Thi Dannevirke blev ikke rømmet paa Grund af Østerrigernes Angreb, og Dybbøl og Als blev stormet af Preussere, medens Fredericia faldt uden Østerrigernes medvirken. Preusserne have udrettet Alt, og Østerrigerne ville aldrig kunne udrette Noget, førend de ophøre at være Østerrigere.'

Denne hårde kritik får de danske aviser til at forsvare Østrig og stille en anden dom over krigen. Heri skal dog ikke læses en venlighed overfor østrigerne, nærmere et indædt had til preusserne. Forsvaret skal også ses i lyset af den diplomatiske situation i Wien, hvor danskerne har et bedre forhold til østrigerne end preusserne, og ser Rechberg som vejen til en tålelig fred. De danske aviser mener, at preussernes eneste virkelige bedrift er erobringen af Als. Stormen på Dybbøl kan ikke

kaldes en sejr, da det tog dem 10 uger at erobre de danske feltforskansninger. Desuden stormede de først, da de danske skanser var så nedbrudte, at angriberne nærmest var tættere på dem end forsvarerne. Berlingske Tidende beretter også om den almindeligt udbredte forestilling i den danske hær, at den østrigske hær er den preussiske overlegen i en kamp under lige forhold.

MIDLERTIDIG LEDELSE

Generalmajor Honnens overtager overkommandoen over arméen mens general Steinmann er bortrejst.

Af Ditte kock. 2012

Armeen er i trygge hænder hos generalmajor Johan Honnens, der er kommandør for 1. Kavaleribrigade og chef for 4. Division. Disse poster overtages af oberst Scharffenberg, mens Honnens har overkommandoen. Grunden til Steinmanns fraværelse oplyses ikke, men han ventes tilbage om 14 dage.

ATTESTER KAN UDSTEDES TIL SOLDATER

Soldater der har brug for en anbefaling, kan få en attest udstedet.

Af Ditte Kock, 2012

Disse attester må kun udstedes af soldatens afdelingskommandør, officerer må ikke udstede private attester til deres underordnede. En anbefaling kan blive nødvendig for de soldater, der efter krigen søger et job som tolder, gendarm eller politibetjent, mens f.eks. landarbejdere ikke har behov for en.

Attesterne er ikke et nyt fænomen i den danske armé. Som et eksempel bringer 1864-Tidende en attest skrevet til soldaten Peder Sørensen Lemming, der efter Treårskrigen søgte om ansættelse ved det nyoprettede gendarmeri i hertugdømmet Slesvig.

Anbefaling

Underkorporal P. Sørensen Lemming blev indrulleret den 15. December 1842, avancerede den 4. Oktober 1843 til Underkorporal, gjorde i denne Egenskab Tjeneste i 2 Aar, i hvilket Tidsrum han gennemgik den yngste Afdeling af Regimentets Undervisningsanstalt for Underofficerer p.p., hvorved han stedse har udmærket sig ved særdeles Flid og Agtpaagivenhed, forenet med et eksemplarisk Forhold. Den 1. April 1847 overførtes han til Krigsreserven.

Han har saavel tidligere, som under Krigen, baade i og udenfor Tjenesten advist en rosværdig Opførsel, er i en sjælden Grad paalidelig, og, saa vidt regimentet formaar at bedømme, særdeles vel Kvalificeret til Ansættelse ved det nu oprettede Gendarmeri, og fortjener i enhver Henseende af Regimentet den bedste Anbefaling.

Bergenhusen, den 19. Marts 1951

Voigt
Oberstløjtnant og Kommandør for det 5. Dragonregiment

NYT FRA ARMEENS OVERKOMMANDO

Sygdom er fortsat et problem i den danske armé. Overkommandoen iværksætter nye tiltag for at forhindre spredning. Fartsyndere straffes.

Af Ditte Kock, 2012

Antallet af sårede soldater på de danske lazaretter er faldet støt siden kampenes ophør og flere lazaretter er blevet nedlagte. Sygdomme flourer dog stadig blandt soldaterne og især fnat forekommer hyppigt. For at forhindre yderligere spredning af denne sygdom, har overkommandoen pålagt de enkelte troppeafdelinger at sørge for rengøring af lazaretter og andre kvarterer. Der skal gøres grundigt rent efter hver fnatpatient, sengetøjet skal brændes og rene lagner lægges på inden en ny patient indlægges. Overkommandoen benytter lejligheden til at minde de enkelte afdelinger om hver 14. dag at tjekke soldaterne, inklusiv stab, for fnat.

Fartsyndere på Fyn skal straffes

Efter klager fra de fynske købstæder, har overkommandoen vedtaget nogle fartgrænser for militærets heste og hestevogne. På vej gennem de fynske byer må der kun rides i skridt og køres i kort trav. Afdelingskommandørerne er ansvarlige for, at soldaterne er bekendte med disse regler og skal også sørge for at fartsyndere bliver straffet.

FORHANDLINGERNE OM DEN DANSKE BLOKADE FORTSÆTTER

Problemet med erstatningen efter den danske blokade af de preussiske havne er endnu ikke løst. Forhandlerne foreslår international hjælp.

Af Ditte Kock, 2012

De danske forhandlere er endnu ikke blevet enige med de preussiske om hvor stor en erstatning Preussen skal have for blokaden. 1864-Tidende beskrev emnet d. 6. september, og forhandlerne er ikke kommet meget længere siden. Som en yderligere trussel har preusserne påpeget, at danskerne under blokaden opbragte tyske skibe fra andre forbundsstater end Preussen og Østrig, uden først at erklære disse stater krig. Disse opbringelser er i danske øjne et retfærdigt repressalie efter det Tyske Forbund lod de preussiske og østrigske tropper marchere gennem Holsten på vej mod Slesvig. På trods af disse gode argumenter, bliver det svært for danskerne at få ændret på de preussiske krav. De danske forhandlere har derfor anmodet regeringen om at rette en appel til de neutrale europæiske sømagter. Appellen skal dreje sig om kravet fra sidste møde, hvor preusserne forlangte erstatning for de indirekte skader blokaden har medvirket. Da dette er en væsentlig tilføjelse til den europæiske folkeret, der potentielt kan skade andre lande, håber de danske forhandlere på neutral protest.

Våbenstilstanden kan nu ophæves

Våbenstilstanden kan ifølge de vedtagne bestemmelser opsiges fra i dag. Skrider fredsforhandlingerne ikke frem som planlagt, kan Preussen og Østrig derfor når som helst øge okkupationsstyrken i Jylland, for at lægge pres på den danske regering.

Frivillige soldater får befodringsgodtgørelse

Alle økonomiske mellemværender mellem armeen og de frivillige soldater skal afregnes inden hjemsendelse. Før de frivillige rejser hjem, skal eventuel manglende løn udbetales og udstyr afleveres. Dette skal ske ved den afdeling soldaten tilhører. De danske frivillige får befodringsgodtgørelse og diæter til rejsen hjem. Udenlandske frivillige får befodringsgodtgørelse og diæter til rejsen fra hjemsendelsesstedet til København, hvor de fra centraldepotet får udbetalt den godtgørelse der tilkommer dem for resten af rejsen til deres hjem.

PREUSSISK UTILFREDSHED MED DEN LANGE KONFERENCE KAN FÅ KONSEKVENSER FOR GRÆNSEN

De danske forhandlere har på dagens to møder fået den preussiske misstemning at føle, men bevarer roen uagtet trusler og skærpede krav.

Af Ditte Kock, 2012

Preusserne har siden begyndelsen af september skærpet deres krav, mens forhandlingerne omkring den finansielle opgørelse og nogle mindre punkter er stødt på problemer. Dette har fået fredsforhandlingerne til at trække ud, til preussernes store irritation. Den sidste tids dårlige stemning i Wien har i dag nået sin foreløbige kulmination med en truende meddelelse fra Werther til Quaade. Preusserne betragter den danske regerings holdning under fredskonferencen og især den tid fredskonferencen tager, som et dansk forsøg på at trække forhandlingerne ud, til det politiske klima er et andet. Hvis den politiske stemning i Europa vender sig i antipreussisk retning, vil danskerne måske forsøge at udnytte dette til at ændre fredspræliminærene. Hvis danskerne ikke viser sig mere imødekommende, vil Preussen øge trykket på det besatte Jylland. I forbindelse med denne besked har Werther mindet Quaade om, at Preussen siden d. 15. september har kunnet opsige våbenstilstanden. Denne trussel har ikke haft den store effekt på Quaade, der ikke for alvor tror at preusserne vil gribe til våben igen. Overfor Werther har Quaade understreget nødvendigheden af et preussisk og østrigsk tilsagn før fredspræliminærene kan fraviges. Det politiske klima er altså irrelevant, for Danmark kan ikke ændre fredspræliminærene uden Preussens og Østrigs accept, som de jo bare kan undlade at give. Selvom Quaade forlod mødet med en følelse af forståelse fra Werthers side, forventer han et øget tryk på Jylland, hvis ikke fredsforhandlingerne begynder at skride frem.

Preussernes nye indstilling er også kommet til udtryk på dagens møde om grænsen. På det sidste møde var forhandlerne blevet enige om en foreløbig fastlæggelse af grænsen, men den vil Stiehle og Schönfeld, Preussen og Østrigs diplomater, nu have flyttet lidt mod nord, så Alver og Tyrstrup sogn og byen Christiansfeld bliver en del af Slesvig. Ændringen begrundes med den større skatteevne i sognene syd for Kolding i forhold til skatteevnen i enklaverne ved Møgeltønder. Preusserne mener dette forhold må være det afgørende i fastlæggelsen af den nye grænse, ikke areal og indbyggertal.

Kauffmann har ikke accepteret den nye ændring og forlangt en bedre begrundelse. Hertil har Stiehle, ligesom Werther, truet med et øget tryk på Jylland og en nærmere undersøgelse af de jyske enklavers oprindelse og historie som en del af det danske kongerige, for at fastslå, om Danmark reelt har ret til erstatning for områderne. Kauffmann har ikke taget denne trussel videre højtideligt, da Preussen og Østrig har presset på for at få grænsespørgsmålet afsluttet inden det økonomiske spørgsmål, og en sådan undersøgelse vil betyde en væsentlig forlængelse af forhandlingerne. For at få klarlagt de forskellige områders præcise skatteevne, er en mand blevet sendt til København for at skaffe yderligere materiale. Forhandlingerne er blevet udskudt til han vender tilbage.

PRESSET INTENSIVERES

Grundet de tiltagende konflikter med Østrig vil Preussen have konferencen afsluttet så hurtigt som muligt. Et hårdt pres på den jyske befolkning skal påvirke den danske regering til at acceptere de hårde krav i Wien.

Af Ditte Kock, 2012

De to tyske stormagter Preussen og Østrig har i længere tid haft et kompliceret forhold til hinanden. Krigen med Danmark lagde midlertidigt en dæmper på modsætningerne, da man nu kæmpede for en fælles sag, men efter fredspræliminærene blev underskrevet, er konflikterne igen brudt ud. Udover uenigheder om Det Tyske Forbund, er det største problem, der ikke er relateret til krigen, fornyelsen af handelstraktaten mellem de to lande. Traktaten skal gælde for de næste 12 år, og spørgsmålet er, hvorvidt der skal medtages en paragraf om forhandlinger om Østrigs tilslutning til det tyske toldforbund. Preussen afviser, mens Østrig presser på, da de mistænker Preussen for at ville trænge Østrig ud af Tyskland. Forhandlingerne skal føres i den kommende tid. På det krigsrelaterede område er stormagterne uenige om hertugdømmernes fremtid. Ifølge Østrig skal striden om arveretten til hertugdømmerne afgøres, så hertug Frederik af Augustenborg kan blive indsat. Indtil da skal hertugdømmerne styres af en preussisk og en østrigsk kommissær, samt en repræsentant for Det Tyske Forbund. Preussens ønsker afviger væsentligt fra dette. Bismarck, den preussiske ministerpræsident, arbejder for en annektering af hertugdømmerne. Da den preussiske kong Wilhelm og Bismarck i august besøgte den østrigske kejser Franz Joseph og dennes udenrigsminister Rechberg, accepterede Østrig den preussiske annektering, på den betingelse, at Østrig fik grevskabet Glatz, et gammelt østrigsk område, af Preussen. Dette ville Kong Wilhelm og Bismarck under ingen omstændigheder acceptere, og ingen løsning blev fundet.

Alle disse forhold forstærker Preussens ønske om at få konferencen afsluttet så hurtigt som muligt, inden samarbejdet med Østrig bryder helt sammen. Derfor er Preussen meget vred over de danske forsøg på at ændre fredspræliminærene, da det vil betyde en yderligere forsinkelse. For at tvinge den danske regering til at afslutte forhandlingerne så hurtigt som muligt, er Preussen begyndt at lægge et hårdt pres på Jylland. Den tyske militærguvernør i Jylland, v. Falckenstein har i dag mindet de jyske embedsmænd om, at de kun må modtage befalinger og instruktioner af ham, ikke af regeringen i København. På grund af det dårlige vejr har han beordret større rationer til både de tyske soldater og hærenes dyr, og disse rationer skal den jyske befolkning forsyne de tyske soldater med. Den jyske befolkning forventer, at dette kun er det første i en række af skærpede krav.

EN APPEL OM STØTTE

Regeringen sender appel til de neutrale sømagter på opfordring af de danske delegerede i Wien.

Af Ditte Kock, 2012

De danske delegerede Quaade og Kauffmann opfordrede d. 15. september, efter hårde forhandlinger om den danske blokade, den danske regering til at søge international bistand. Denne opfordring har regeringen valgt at følge, og har i dag sendt depecher ud til regeringerne i Frankrig, England, Rusland, Sverig-Norge, Holland og Italien. Disse lande er alle store sømagter, og Danmark håber de vil protestere mod de hårde krav Preussen stiller om erstatning for indirekte skader efter blokaden. Får Preussen gennemført sine krav, kan de samme krav i en lignende situation stilles til de andre sømagter, hvilket de forhåbentligt gerne vil forhindre.

EKSPLOSION I FREDERICIA

Et hus i Bjerggade er blevet slemt beskadiget ved en eksplosion her til aften. Ingen mennesker er kommet til skade.

Af Ditte Kock, 2012

Ekspllosionen skyldtes noget sort krudt, som de i huset indkvarterede østrigske soldater havde liggende i deres kammer. Heldigvis kom ingen til skade ved eksplosionen, selv om en af soldaterne lå i sin seng, da krudtet på grund af uforsigtighed blev antændt. Huset er blevet slemt beskadiget og ligner lidt de bygninger, der under belejringen blev ramt af fjendens granater. Soldaterne havde skaffet krudtet for at bruge det til narrestreger, og de kan forvente en alvorlig straf.

DET FINANSIELLE MELLEMVÆRENDE

Opgørelsen af det finansielle mellemværende mellem kongeriget og hertugdømmerne er meget kompliceret og er derfor blevet behandlet af specialister i løbet af september. Specialisterne har afholdt deres sidste møde i dag og spørgsmålet skal nu afgøres på fredskonferencen.

Af Ditte Kock, 2012

De forberedende forhandlinger er fra Danmarks side blevet ført af den tidligere finansminister Fenger. De tyske stormagter har valgt en meget interessant repræsentant, nemlig den holstenske stænderforsamlings tidligere præsident, baron Scheel-Plessen. Baronen kæmpede længe for en personalunion mellem Danmark og hertugdømmerne, men da det nu har vist sig umuligt, har han erklæret sig for Preussens annektering af hertugdømmerne. Dette forklarer hvorfor Bismarck, den

preussiske ministerpræsident, har valgt ham, mens den østrigske udenrigsminister Rechbergs grunde er mere uklare, da en væsentlig styrkelse af Preussen ikke er i hans interesse. Trods ønsket om en tilslutning til Preussen har Scheel-Plessen bevaret en personlig hengivenhed for den danske konge, og han ville derfor ikke acceptere sit nye hverv uden Christian d. 9.s tilladelse. Denne fik han efter de danske delegerede i Wien havde kontaktet kongen, en venligtsindet mand på posten er nemlig en stor fordel for Danmark.

Forhandlingsgrundlaget

I de indledende møder har Fenger ført sine forhandlinger ud fra instruktioner fra den danske regering. Til forskel fra forhandlingerne om grænsen, har regeringen her lagt meget vægt på hvad der står i fredspræliminærene. I dem består freden af en dansk afståelse af visse landsdele, ikke en deling af det danske monarki. Derfor mener regeringen, at monarkiets aktiver og passiver heller ikke skal deles. Fredspræliminærene omtaler kun en deling af statsgælden baseret på folketallet og det har Danmark accepteret. I forhandlingerne er Danmark gået med til en afståelse af de ejendomme staten ejer i hertugdømmerne, så længe hertugdømmerne også overtager den gæld der er forbundet med ejendommene.

Øresundsfonden

I løbet af september har det vist sig, at Preussen og Østrig ikke vil nøjes med en deling af statsgælden. Aktiverne skal også deles, da der i fredspræliminærene ikke gives direkte afkald på dem. I disse aktiver inkluderes Øresundsfonden. Danmark indgik i 1857 Øresundstraktaten med en lang række stater, inklusiv Preussen, Østrig og Storbritannien. Danmark opgav at opkræve told i Lillebælt, Storebælt og Øresund, og transittolden i Jylland blev sat ned. Til gengæld modtog Danmark 30.476.000 rigsdaler fra de andre lande, og dette beløb blev sat i Øresundsfonden. Preussen og Østrig mener hertugdømmerne har ret til en del af dette beløb, da deres toldindtægter også er blevet mindre. På dette punkt har Danmark nægtet at bøje sig, Øresundsfonden hører af mange grunde, især geografiske, til kongeriget og pengene skal ikke deles.

Den store forskel

Forskellen mellem det danske og tyske forhandlingsgrundlag ses også på mange andre punkter. Tydeligst træder den frem i den andel af statsgælden, som parterne mener, hertugdømmerne skal overtage. Ifølge de danske beregninger beløber andelen sig til 41,5 mio. rigsdaler, mens tyskerne sætter den til kun 22,9 mio. rigsdaler.

MILITÆRØVELSER PÅ DE NYHØSTEDE MARKER

Markerne er nu tilgængelige og de militære afdelinger skal bruge dem til mandskabets uddannelse.

Af Ditte Kock, 2012

Mandskabet skal lære at bruge terrænet fuldt ud og samtidig skal befalingspersonalet, især det yngre, øves i at føre tropperne.

VINTERKVARTER

De tyske magter har besluttet sig for, hvor deres tropper i Jylland skal lægges i vinterkvarter.

Af Ditte Kock, 2012

Når tropperne lægges i vinterkvarter, kan de forventes at blive på dette sted hele vinteren. De valgte byer er blevet pålagt at efterkomme alle krav der stilles dem af de tyske kommandanter. Det østrigske armékorps har valgt Vejle, Kolding, Ribe og forskellige steder i Nordslesvig til deres kvarter. Preusserne har valgt Horsens, Skanderborg, Silkeborg, Århus, Ebeltoft, Grenå, Randers, Viborg, Skive, Ålborg, Hjørring og Frederikshavn. Preusserne har også anført hvor mange tropper hver by belægges med, her kan som eksempel nævnes Århus, der skal forpleje fire bataljoner, fire eskadroner og to batterier.

Yderligere krav

Foruden de nævnte kvarterer, har den tyske militærguvernør i Jylland v. Falckenstein udsendt en række forordninger, der ikke lader nogen tvivl tilbage om et systematisk pres på Jylland. Der skal nu betales told af alle varer der indføres i Jylland, inklusiv varer fra de danske øer. Alle aviser fra øerne er blevet forbudt, bortset fra Berlingske Tidende, Illustreret Tidende og Flyveposten. Disse tre undladelser kan undre, da de ikke har omtalt de tyske magters fremfærd anderledes end f.eks. Fædrelandet og Dagbladet, der begge er blevet forbudte. Forbuddet omfatter også de tidsskrifter, der ikke omhandler politik overhovedet. Følger man ikke disse regler til punkt og prikke, kan man være sikker på straf, enten i form af bøde eller fængsel. En fabrikant fra Århus klagede til v. Falckenstein over en forkert betalt told, hvorefter militærguvernøren overfusede ham med skældord. Fabrikanten vovede at svare igen og er nu blevet smidt på vand og brød i 14 dage. Hensigten med de hårde vilkår står klart for alle. Jyderne skal lægges under så stort et pres, at de anmoder den danske regering om at slutte fred for enhver pris.

AGERDYRKNINGSUDSTILLINGER TIL FORDEL FOR DE FALDNES EFTERLADTE

Der vil i den næste tid blive afholdt en række landbrugsudstillinger, hvor overskuddet går til familierne efter faldne soldater.

Af Ditte Kock, 2012

Formålet med denne årlige tilbagevendende begivenhed er at anspore til yderligere landbrugsvirksomhed, men i år vil Danmarks bønder også hjælpe til at mildne de savn som krigen har været skyld i. På udstillingerne vil der blive oprettet en række basarer, ligesom landbefolkningen vil donere noget af den netop overståede høst. Som et yderligere bidrag i forbindelse med udstillingerne, vil der blive udgivet en række skrifter om landbrugsrelaterede emner. Overskuddet fra salget går til de efterladte. De første udstillinger åbner i Skelskør og Køge i morgen d. 30. september, hvorefter der i løbet af oktober åbner udstillinger i mange byer, blandt andet Sorø, Maribo, Nakskov, Rønne, Ringsted og Vordingborg.

STEINMANN TILBAGE PÅ POSTEN

General Steinmann er vendt tilbage fra sin orlov og har igen overtaget Armeens Overkommando.

Af Ditte Kock, 2012

Ansvaret for Armeens Overkommando har midlertidigt været varetaget af generalmajor Honnens, der nu vender tilbage til 4. Division.

UDGANGSFORBUD

Ålborgs politimester udsender bekendtgørelse efter flere sammenstød i byen.

Af Ditte Kock, 2012

Under den tyske okkupation af Ålborg har der flere gange været sammenstød mellem utilfredse borgere og tyske tropper. Det har fået byens politimester, justitsråd Johnsen til at udsende en bekendtgørelse, hvor han beder byens mænd om at holde deres sønner og unge lærlinge indendørs efter kl. 21, da der ellers bliver for mange problemer. Byens værtshuse skal lukke kl. 22, så folk kommer hjem i relativt ædru tilstand og ikke begynder at provokere soldaterne. De tyske soldater havde forladt Ålborg for et stykke tid siden, men er nu vendt tilbage for at bruge byen som vinterkvarter. I forbindelse med denne anden besættelse er udgivelsen af den lokale avis Ålborgposten blevet standset.

HJÆLP TIL DE FORDREVNE EMBEDSMÆND

Marineministeriet har sendt et skib til Kiel, så embedsmændenes gods kan fragtes til København.

Af Ditte Kock, 2012

Efter hertugdømmerne er blevet besat af Preussen og Østrig, er mange danske embedsmænd blevet fyret og bedt om at forlade hertugdømmerne. Embedsmændene har dermed mistet deres hjem og står med det store problem at få fragtet familie og ejendele til kongeriget. For at hjælpe de kongetro mænd, har Marineministeriet sendt et transportskib til Kiel, hvor det vil ligge fra d. 4. til d. 8. oktober (begge dage inklusive). De slesvigske og holstenske embedsmænd kan, hvis de viser behørig legitimation, få deres gods sejlet fragtfrit til København.

TILNÆRMELSE

De økonomiske forhandlinger fører ingen vegne, så de tyske magter har foreslået vedtagelsen af en aversionalsum.

Af Ditte Kock, 2012

Der hersker i disse dage en fælles følelse af magtesløshed i Wien. Indtil nu har det primært været preusserne der har beklaget sig over den lange konference, men nu begynder trætheden at sætte ind hos alle. Det er især det finansielle mellemværende der volder problemer. Spørgsmålet blev behandlet af eksperter i første del af september og er nu gået videre til selve konferencen, men uenighederne er ikke blevet mindre. Alligevel er der håb forude, for den store irritation over emnet har nu ført til, at begge parter er villige til at slække på deres krav. De danske forhandlere i Wien har meddelt den danske regering, at vilkårene kun bliver dårligere, jo længere konferencen fortsætter. Preusserne er samtidig kommet til den erkendelse, at de må bøje sig lidt for at få forhandlingerne afsluttet.

Aversionalsum

De tyske magter har derfor på et møde d. 30. september foreslået vedtagelsen af en aversionalsum. Dette er et omtrentligt beløb der normalt vedtages, når den nøjagtige beregning volder uforholdsmæssigt store vanskeligheder, og det må siges at gælde i denne sag. Preussen, Østrig og Danmark opgiver nu at dele både statsgæld, passiver og aktiver og Øresundsfonden, og udregne værdien af de domæner Danmark ejer i hertugdømmerne. I stedet bliver de enige om et beløb, som hertugdømmerne skal betale til Danmark, hvorefter hele mellemværendet er afsluttet. De danske forhandlere Quaade og Kauffmann foreslog allerede dette til den danske regering tilbage i begyndelsen af september, men da de finansielle specialister på det tidspunkt var ved at behandle det finansielle spørgsmål, tog regeringen ikke stilling til det. Quaade og Kauffmann går derfor gerne ind i på forslaget nu, da de kan se, at de tyske magter ellers ikke vil fravige kravet om at dele blandt andet Øresundsfonden. På et møde d. 1. oktober har de diskuteret størrelsen af summen med den østrigske udenrigsminister Rechberg og den preussiske diplomat Werther. Som 1864-Tidende nævnte d. 24. september, så er der store meningsforskelle, når det kommer til det præcise beløb. Danmark mener hertugdømmerne samlet skal betale ca. 42 millioner rigsdaler, mens de tyske magter kun beregner beløbet til ca. 23 millioner rigsdaler. På mødet d. 1., foreslog Quaade at man kunne mødes på midten ved 33 millioner rigsdaler. Rechberg lagde ud med 26 millioner rigsdaler, men forhøjede så til 29 millioner rigsdaler.

Det danske statsråd

Quaade og Kauffmann har sendt det tyske forslag på 29 millioner rigsdaler hjem til regeringen og det er i dag blevet behandlet af statsrådet. Her var der bred enighed om, at princippet om en aversionalsum skulle accepteres. Den danske finansminister David vurderede det beløb som hertugdømmerne burde betale til 34 millioner rigsdaler, men det mente han ikke det var realistisk at opnå. I stedet kunne Danmark forlange 30,5 millioner rigsdaler. Indenrigsminister Tillisch tilføjede,

at differencen mellem det tyske beløb og Davids vurdering kun var 5 millioner. Hvis forslaget ikke blev vedtaget, ville okkupationen af Jylland fortsætte, hvilket ville koste meget mere end det beløb. Derfor skulle de danske forhandlere have tilladelse til at acceptere de 29 millioner rigsdaler, hvis de ikke kunne opnå mere. David var enig i dette standpunkt, men hvis Danmark skulle acceptere en aversionssum på 29 millioner rigsdaler, skulle Preussen opgive sit krav om erstatning for indirekte tab efter blokaden. Dette blev vedtaget på statsrådet, og beskeden er nu afsendt til Quaade og Kauffmann.

Trykket på Jylland

Uafhængigt af de ovenomtalte forhandlinger, har den danske statsminister Bluhme rettet henvendelse til den preussiske ministerpræsident Bismarck og den østrigske udenrigsminister Rechberg for at få indført en rimeligere fortolkning af våbenstilstandsbetingelserne. Østrig og Preussen har i den seneste tid strakt betingelserne til det yderste, blandt andet med indførsel af told. Befolkningen er ikke længere i stand til at betale og forsyne de fjendtlige hære med mad, så Bluhme håber at lette forholdene lidt.

NY FORHANDLER I WIEN

Den preussiske forhandler baron Werther får nu støtte af den tidligere preussiske gesandt i København, v. Balan.

Af Ditte Kock, 2012

Hermann Ludwig von Balan blev født i Berlin i 1812 og trådte ind i den diplomatiske tjeneste i 1833. Han har i løbet af sin karriere arbejdet på ambassader i blandt andet Bruxelles og Moskva, og har også siddet i det preussiske udenrigsministerium. Siden 1859 har han været preussisk gesandt i København, et embede han nu har afbrudt for at rejse til Wien og deltage i konferencen. Preusserne håber v. Balans store kendskab til Danmark vil være en hjælp i forhandlingerne.

GRÆNSEN FASTLÆGGES

De delegerede i Wien er efter lange forhandlinger nået frem til grænsens endelige forløb.

Af Ditte Kock, 2012

Forhandlingerne om den nye grænse har været lange og seje. En foreløbig enighed blev nået d. 27. august, men da Preussen i september skærpede sine krav og øgede trykket på Jylland, forlangte de også grænsen rykket længere mod nord, hvilket den danske delegerede major Heinrich August Theodor Kauffmann ikke ville acceptere på mødet d. 18. september. Den hårde front mellem de to parter er blevet blødt lidt op de sidste par dage. Ligesom Preussen har slækket på sine krav angående det finansielle mellemværende, er standpunktet på grænseområdet nu knap så stejlt. Danmark får lov til at beholde Ødis og Vamdrup sogne og lidt af Frøstrup sogn. Til gengæld beholder Slesvig det meste af Kalvslund sogn. Grænsen er altså ikke helt så god som den der blev

fastlagt i august, især tabet af Christiansfeldt gør ondt på Danmark. Byerne Ribe og Kolding får begge et stort opland, så denne endelige grænse må alligevel siges at være acceptabel for Danmark. Set i lyset af dette, har det danske statsråd i dag godkendt forslaget.

ÅLBORGS UDGIFTER

Nyheden om fremgang på konferencen i Wien vækker glæde i Jylland, hvor befolkningen håber de fjendtlige soldater snart rejser hjem.

Af Ditte Kock, 2012

Den nu over otte måneder lange krig har sat sine spor hos den jyske befolkning. Ålborgposten, der blev forbudt af den tyske besættelsesmagt d. 3. oktober, må igen udgives. Avisen har i dag bragt en samlet oversigt over værdien af de kontributioner, Ålborg amt har måttet give til de fremmede tropper under okkupationen. Totalsummen anslås til omtrent 284.628 rigsdaler.

Jagt ved Silkeborg

Den tyske militærguvernør i Jylland v. Falckenstein og den østrigske general v. Gablenz har været på jagt ved Silkeborg for et par dage siden. Jagten varede fra kl. 8 om formiddagen til kl. 4 om eftermiddagen, men udbyttet svarede ikke helt til de store anstrengelser. Kun to harer blev det til. Efter jagten var der taffel og om aftenen kur for de officerer der bor i Silkeborg. Dagen efter tog selskabet på tur til Himmelbjerget med dampskibet Hjejlen, hvorefter v. Falckenstein rejste tilbage til Århus og v. Gablenz til Horsens. Besøget har haft visse positive følger. Gablenz kunne ved selvsyn se, at trykket på byen var for hårdt, så han har tilladt, at mindst et kompagni af den østrigske bataljon flyttes til landsbyer udenfor byen. V. Falckenstein har sagt god for privat brug af den nye telegraflinje, preusserne har oprettet mellem Silkeborg og Århus.

PENSION TIL SOLDATERENKER

Til de enker, hvis mænd er faldne i krigen, vil Dronning Anna Sophies stiftelse uddele et beløb på 500 rigsdaler til livsvarige pensioner.

Af Ditte Kock, 2012

Ansøgninger med oplysninger om værdighed og trang kan indgives til stiftelsens direktør, F. Rewentlow i løbet af fire uger fra dato. Dette er kun et af flere tiltag, der skal forbedre vilkårene for krigens efterladte. Den Militære Enkekasse af 1847 udbetaler månedlige pensioner både til enker fra den nuværende krig og Treårskrigen 1848-1851. Enkekassen har derfor mange udgifter, men har heldigvis lige fået en donation på 200 rigsdaler fra lensgreve Frijs til Frijsenborg, hvilket vil lette det vigtige arbejde.

INGEN LEMPELSE I JYLLAND

Fredskonferencen i Wien bevæger sig med hastige skridt mod en afslutning, men dette kan ikke spores i Jylland.

Af Ditte Kock, 2012

Det preussiske og østrigske militær indledte det hårde tryk på den jyske befolkning for at lægge pres på den danske regering, så fredskonferencen kunne blive afsluttet. Det går nu fremad i Wien, men okkupationsstyrkerne og den tyske militærguvernør indfører stadig flere strenge regler. Det er nu forbudt at udføre korn, slagtekvæg og andre levnedsmidler fra Jylland, hvilket er et hårdt slag for den jyske handel. Militærguvernøren v. Falckenstein har, da han mener statsskovbruget giver underskud, forlangt ekstra hugning af træ for at dække underskuddet og nedsat skovfogedernes løn med en tredjedel. Til sidst lukkes det danske postvæsen i Jylland ned fra d. 1. november, hvorefter breve skal bemandes af den preussiske feltpost. Det ser altså ud til, at den jyske befolkning først får bedre vilkår, når fredstraktaten er underskrevet.

FØRSTE UDKAST

Fredskonferencen i Wien bevæger sig fremad med hastige skridt og regeringerne ønsker en snarlig afslutning.

Af Ditte Kock, 2012

Der er endnu enkelte mindre punkter der mangler at blive afgjort og i visse tilfælde søger Preussen stadig at skærpe kravene. Andre punkter bliver til gengæld næsten ikke behandlet, det gælder blandt andet reglerne omkring postgangen og telegrafforbindelsen mellem Danmark og hertugdømmerne. Det vil tage for lang tid at behandle på selve konferencen og er ikke vigtigere, end en senere konvention kan løse problemet. Konferencen er altså næsten afsluttet, men de danske forhandlere i Wien, Quaade og Kauffmann, er ikke helt tilfredse med det de har opnået. Selv om grænsen er blevet fastlagt, har de skrevet til den danske regering og spurgt om der skulle gøres endnu et forsøg på at rykke grænsen mod syd, til gengæld for en dansk afståelse af de Vestindiske øer. Den fastlagte grænse er heller ikke det, den danske regering havde håbet, men svaret til Quaade og Kauffmann er alligevel benægtende. Danmark kan højst opnå at få grænsen syd for Kolding rykket lidt, mens det risikeres, at forslaget ses som et forsøg på at trække forhandlingerne i langdrag. Preusserne kan finde på at trække deres indrømmelser tilbage, og det er den danske regering ikke interesseret i.

Udkast til traktat

Forhandlingerne er nu nået så langt, at der er blevet udfærdiget et første udkast til fredstraktaten. De danske forhandlere har sendt udkastet til regeringen, der skal læse det igennem. Set med danske øjne er der visse punkter der mangler, især en garanti for, at de forskellige nationale identiteter i Slesvig ikke krænkes. Denne garanti skal sikre de dansksindede mod tysk forfølgelse, og har været et dansk ønske fra begyndelsen af konferencen. Det lykkedes ikke at få punktet med i fredspræliminærene, men Quaade og Kauffmann håber, de kan få det med i den endelige traktat.

DET SLESVIGSKE TOLDGENDARMERI

Efter længere tids travlhed får Pladskommandantskabet i Odense assistance fra Det Slesvigske Toldgendarmeri.

Af Ditte Kock, 2012

Gendarmeriet er et militært korps med politiopgaver, og før krigens udbrud i februar var dets primære opgave at beskytte de slesvigske toldere, så de kunne udføre deres arbejde. Under krigen blev Det Slesvigske Toldgendarmeri slået sammen med Det holstenske grænsegendarmeri og tjente som militær enhed. De stod blandt andet vagt ved Als' kyst og var nogle af de sidste tropper der forlod øen. Det er derfor nogle meget dygtige og erfarne mænd der bliver sendt til Odense og de skal respekteres som politi når de er i tjeneste.

SKAL NATIONALE IDENTITETER BESKYTTES PÅ BEGGE SIDER AF GRÆNSEN?

?Hvis de dansksindede i Slesvig skal beskyttes gennem traktaten, må samme garanti udstrækkes til de tysksindede i Danmark,? mener den preussiske forhandler v. Balan.

Af Ditte Kock, 2012

Gennem hele fredskonferencens forløb har det været meget vigtigt for både den danske regering og de danske forhandlere i Wien at få optaget nogle garantier for, at den danske nationalitet i Slesvig ikke bliver krænket når grænsen rykkes. En sådan garanti blev ikke medtaget i første udkast af traktaten (fra 18. oktober), men de danske forhandlere Quaade og Kauffmann har lige siden kæmpet for disse tilføjelser. I første omgang med succes, da de preussiske og østrigske forhandlere gav deres samtykke til følgende artikel: *?Deres Majestæter Kejseren af Østrig og Kongen af Preussen give Hans Majestæt Kongen af Danmark den Forsikring, at Deres nævnte Majestæter vil vaage over, at begge Nationaliteter i Hertugdømmet Slesvig skulle nyde en fuldstændig Ligeberettigelse, og at der skal tilstaas dem begge en fuldkommen retfærdig og upartisk Beskyttelse.?*

Denne ordlyd var danskerne tilfredse med, men den preussiske forhandler v. Balan er i dag kommet med en tilføjelse, som den preussiske accept er betinget af. Tilføjelsen lyder: *?Hans Majestæt Kongen af Danmark vil iagttage de samme Beskyttelses- og Forsoningsprinciper med hensyn til de Dele af Slesvig, som blive at inkorporere i Kongeriget Danmark.?* Dette er ikke på nogen måde i Danmarks interesse, og Quaade og Kauffmann har protesteret højlydt.

Danmarks synspunkt

Antallet af tysksindede slesvigere, der bliver en del af Danmark, er forsvindende lille, så tilføjelsen skyldes næppe en ægte bekymring for de tysksindedes ve og vel. Sandsynligvis vil Preussen bruge tilføjelsen til senere at blande sig i Danmarks interne anliggender, da de hele tiden kan påpege, at en given begivenhed, lov eller lignende går imod de tysksindedes interesser. Danmark har selvfølgelig også en teoretisk mulighed for at blande sig i behandlingen af de dansksindede i Slesvig, men Preussen kan uden problemer affærdige danske beskyldninger eller helt ignorere dem. Danmark kan

ikke på samme måde ignorere krav og indblanding fra en stormagt som Preussen, der har en betydelig militær styrke til at understrege sin pointe med. Trods mange indvendinger, er det ikke lykket for Quaade og Kauffmann at få v. Balan til at fravige kravet om tilføjelsen, så de har sendt afgørelsen videre til den danske regering. De råder regeringen til hellere at opgive artiklen helt end at acceptere den preussiske tilføjelse

DANMARK LADER KRAV FALDE

Preussen står fast på sit standpunkt om, at nationaliteter på begge sider af grænsen skal garanteres, så Danmark vælger helt at droppe artikel.

Af Ditte Kock, 2012

Den preussiske tilføjelse fra d. 25. oktober om beskyttelse af de tysksindede i Danmark er blevet debatteret på et statsrådsmøde i går. Der er blandt de danske ministre bred enighed om, at tilføjelsen ikke kan accepteres under nogen omstændigheder. Det vigtigste på fredskonferencen er at bevare Kongerigets selvstændighed og sikre den danske nationalitet i Slesvig. Kan kun et af disse punkter blive opfyldt, er Kongerigets selvstændighed det vigtigste.

Efter mødet har den danske statsminister Bluhme sendt en besked til forhandlerne i Wien, Quaade og Kauffmann, og instrueret dem i at gøre et sidste forsøg på at få en garanti for beskyttelsen af den danske nationalitet, uden en tilsvarende garanti for den tyske. Er dette ikke muligt, skal hele artiklen droppes. Forhandlerne har i dag gjort forsøget, desværre uden succes. I overensstemmelse med instruktionen, har Quaade og Kauffmann derfor ladet hele sagen falde.

PANSERFREGAT SØSAT

Danmarks nye panserfregat "Peder Skram" er i dag blevet søsat og kan forhåbentligt tages i brug allerede næste år.

Af Ditte Kock, 2012

Store dele af det officielle Danmark var i dag mødt op på Holmen for at overvære søsætningen af skibet. Kongen, dronningen, kronprinsen og prinsesserne Dagmar og Thyra ankom i kongechaluppen og blev modtaget af flere af ministrene, medlemmer af både Folketinget og Landstinget, et stort antal officerer, samt en stor folkemængde. De officielle gæster sang en sang om bord på skibet, hvorefter støtterne blev slået fra og skibet gled i vandet til stor jubel fra menneskemængden.

"Peder Skram" er et af Danmarks største skibe og har været længe undervejs. Kølen blev lagt allerede i september 1859 og skibet var da udtænkt som en fuldrigget træfregat. Grundet

panserskibenes stigende popularitet blev arbejdet sat i bero, indtil spørgsmålet om hvorvidt den danske marine skulle forsynes med panserskibe, kunne blive afgjort. Diskussionen faldt ud til panserskibenes fordel og "Peder Skram" blev konverteret til en panserfregat.

Fregatten har 600 hestekræfter og skyder 11,5 knob. Den er 69 m lang, 15 m bred og stikker 6,6 m. Skibet skal armeres med 6 stk. 8 tommers og 8 stk. 6 tommers forladekanoner og 2 stk. 18 pundige kanoner. Selve bepanseringen af skibet vil snart begynde og skal bestå af 114mm smedejern. Dette arbejde bliver forhåbentligt afsluttet så skibet kan bruges fra næste år.

FREDSTRAKTATEN ER BLEVET UNDERSKREVET!

Efter flere måneders hårde forhandlinger i Wien, har de deltagende landes diplomater underskrevet fredstraktaten. Samtidig er en protokol for Jyllands rømning blevet vedtaget.

Af Ditte Kock, 2012

De sidste detaljer er nu faldet på plads og regeringerne har godkendt udkastene. Den endelige traktat ligger færdig og beskriver i 24 artikler det fremtidige forhold mellem Danmark og de tyske stormagter Preussen og Østrig og de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg. Traktaten indledes med en forsikring om, at der for fremtiden bestandigt skal være fred mellem hans majestæt kongen af Danmark og deres majestæter kejseren af Østrig og kongen af Preussen. Trods disse smukke ord har de danske diplomater Quaade og Kauffmann underskrevet traktaten med den bitre smag af forgæves kamp i munden, da det ikke er lykket dem at redde noget af hertugdømmerne. Det spørgsmål der siden nederlaget ved Dybbøl har stået forrest i den danske befolknings sind, afgøres i artikel tre. ?Hans Majestæt Kongen af Danmark renoncerer paa alle sine Rettigheder til Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, til Fordel for Deres Majestæter Kejseren af Østrig og Kongen af Preussen, idet Allerhøjstamme forpligter sig til at anerkende de Dispositioner, som de nævnte Majestæter ville træffe med Hensyn til disse Hertugdømmer.? Hertugdømmerne, der indtil nu har udgjort en tredjedel af det danske territorium, er tabte. Med denne artikel er Danmarks fremtidige forhold til hertugdømmerne afgjort, men hvad der nu skal ske med disse områder, er endnu ikke blevet bestemt. Set fra hertugdømmernes side er dette meget bekymrende, da retten til områderne er gået til Preussen og Østrig, ikke til hertugdømmerne selv. Drømmen om deres egen stat virker ikke til at gå i opfyldelse indenfor nærmeste fremtid.

De mindre punkter

Udover fastlæggelsen af grænsen, afgør traktaten også det vigtige økonomiske spørgsmål. Løsningen på dette punkt blev vedtagelsen af en aversionssum på 29 millioner rigsdaler, som hertugdømmerne skal betale til Danmark. Preussen og Østrig får ikke krigsskadeerstatninger fra Danmark, de tager sig betalt med hertugdømmerne. Danmark skal udlevere de skibe de har opbragt under blokaden af de preussiske havne og betale erstatning for det direkte tab ejerne af disse skibe har lidt, f.eks. for letfordærligt gods der er gået til. Traktaten omhandler også en række punkter der, set i lyset af den nye grænse, ikke virker så vigtige, men som alligevel fortjener at blive nævnt her. Dette drejer sig bl.a. om artikel 18, der sikrer

de soldater fra hertugdømmerne, der har gjort tjeneste i den danske hær under krigen. Disse soldater har ret til at blive fritaget fra deres tjeneste og vende tilbage til deres hjem. Ønsker de at forsætte som soldater i den danske hær, står det dem frit for. Uanset hvilket valg de træffer, må de ikke forfølges på hverken person eller ejendom. Spørgsmålet om fremtidigt tilhørsforhold bliver relevant for den danske forhandler i Wien, oberst Heinrich Kauffmann, der kommer fra Rendsborg. De embedsmænd der stammer fra den ene side af den nye grænse, men arbejder på den anden, får samme rettigheder som soldaterne. Artikel 19 giver befolkningen i hertugdømmerne ret til indenfor seks år at flytte til Danmark, og de vil i så tilfælde blive danske statsborgere. Har de stadig fast ejendom i hertugdømmerne, beholder de retten dertil.

Jyllands rømning

Fredstraktaten vil vække stor glæde i Preussen og Østrig. Ikke alene er den lange konference endeligt ovre, den har resulteret i et langt bedre resultat, end selv de mest optimistiske preussere havde forestillet sig inden krigen. De tyske stormagter gik i krig for at få Danmark til at trække Novemberforfatningen fra 1863 tilbage, nu står de med retten til de tre hertugdømmer. Skal Danmark finde noget positivt i traktaten, må det være Preussens og Østrigs rømning af Jylland. Senest tre uger efter traktaten er blevet ratificeret, skal de tyske tropper forlade Danmark. Netop denne ratificering er det næste der skal ske. Inden for tre uger skal den østrigske kejser, den preussiske konge og det danske Rigsråd godkende fredstraktaten. Ifølge den danske Grundlov skal traktater af denne art ratificeres af Rigsrådet, men de tre uger giver også de enkelte regeringer muligheden for at gøre sig bekendt med den fulde ordlyd, som kun de udsendte diplomater har læst indtil videre. Dagens underskrifter er altså kun politisk forpligtende til en vis grad og sat med forbeholdet om statsoverhovedernes godkendelse.

TVANGSFORANSTALTNINGER I JYLLAND OPHÆVES

Med underskrivelsen af fredstraktaten letter det hårde pres på den jyske befolkning.

Af Ditte Kock, 2012

De tyske besættelsestropper i Jylland har i løbet af våbenstilstanden stillet mange krav til den jyske befolkning. Der er blevet sat told på varer indført fra de danske øer, forbud mod at udføre varer fra Jylland og indrettet vinterkvarterer til tyske soldater i de jyske byer. Tvangsforanstaltningerne er med tiden blevet hårdere og hårdere og har ikke afspejlet den fremgang der her i oktober har været at spore på konferencen i Wien. Den danske regering bad allerede i midten af oktober Preussen og Østrig om ikke at indføre de seneste af de meget hårde krav, men regeringen har først fået tilsagn om dette i dag, altså efter traktaten er blevet underskrevet. Den tyske militærguvernør i Jylland v. Falckenstein har valgt samtidig at ophæve de fleste af de tvangsforanstaltninger, der allerede er blevet indført. Vinterkvartererne bliver opretholdt til de preussiske og østrigske soldater rejser hjem. Ratificeres fredstraktaten ikke inden den fastsatte frist, bliver alle foranstaltninger genindført.

Hæren sættes på freds fod

Fredstraktaten er endnu ikke ratificeret af Rigsdagen, men meget tyder på, at regeringen og Krigsministeriet forventer at dette vil ske før fristen løber ud. Den danske armé er i dag blevet sat på

fredsfod, så ingen forventer yderligere kamp. Dermed træder armeens afdelinger tilbage til den størrelse de havde før krigen brød ud og midlertidige officerer hjemsendes. Flere af armeens brigader er blevet opløst, det gælder blandt andet 1. Infanteribrigade og 1. og 2. Kavalleribrigade. Hjemsendelsen af de menige indledes allerede i dag og man begynder med de ældste årgange. I første omgang er der ingen af linjemandskabet årgang 1864 der hjemsendes, heller ikke selvom regimenternes styrke overskrider den befalede størrelse.

UNDERSØGELSESKOMMISSION NEDSÆTTES

Regeringen nedsætter en kommission til undersøgelse af den danske hærs katastrofale indsats ved den preussiske erobring af Als.

Af Bjørn Østergaard, 2012

Krigsministeriets generalauditør har i går den 1. november nedsat en kommission, der skal undersøge det fejlslagne forsvar af øen Als den 29. juni 1864 efter udløbet af våbenhvilen. Kommissionen skal særligt undersøge om den rejste kritik af 4. Regiment er berettiget. Regimentet stod nordligst på Kærhalvøen og netop på det sted, hvor de preussiske tropper landede. Oberst von Scharffenberg vil lede undersøgelsen.

EN STOR ULYKKE SKAL BÆRES, FOR AT EN ENDNU STØRRE KAN UNDDAAS

Sådan lød statsminister Bluhmes ord, da Rigsdagen i dag blev præsenteret for fredstraktaten.

Af Ditte Kock, 2012

Denne tankegang har også præget Landstinget og Folketingets medlemmer på dagens møder, hvor fredstraktaten er blevet debatteret. Medlemmerne har fået forelagt en kopi af traktaten og den medfølgende protokol om Jyllands rømning, samt en række dokumenter om forhandlingernes gang i Wien. Bluhmes ord stammer fra det indledende fællesmøde, hvor han har rådet Rigsdagen til at vise selvbeherskelse og ikke lade følelserne tage overhånd. Nok er det en stor ulykke at afstå så store dele af landet, men situationen vil kun blive værre af at fortsætte krigen.

Ja eller nej?

Efter fællesmødet har de to ting diskuteret den store beslutning hver for sig, og et flertal bestående af både helstatsfolk og nationalliberale vil stemme ja til traktaten. Der har ikke været samme heftige diskussion som efter vedtagelsen af fredspræliminærene. De fleste har erkendt, at krigen er tabt og det eneste der opnås ved et nej, er et større nederlag, selvom de færreste af disse tilsagn følges af håb for fremtiden. Enkelte medlemmer har dog meddelt, at de ikke kan stemme ja til traktaten. Dette gælder blandt andre rigsrådsmedlemmerne fra Slesvig. De vil ikke medvirke til, at alle deres vælgere kommer

under tysk herredømme. På samme side findes den tidligere nationalliberale statsminister Monrad. Han har i vanlig stil tordnet mod fredstraktaten, der vil blive Danmarks dødsdom. Hvis Danmark selv overgiver sine slesvigske brødre til fjenden, vil ingen af de europæiske stormagter protestere, næste gang der gøres krav på Danmark:

"Jeg frygter for, at det vil være umuligt for dette lille Land, der bliver tilbage, at bevare sin politiske Selvstændighed; jeg frygter for, at man, i sine Bestræbelser for at bevare sin politiske Selvstændighed og derved undgaa en Ulykke, skal styrte Landet i en endnu langt, langt større Ulykke, nemlig en Deling efter Storebælt."

Det er nu de færreste der lytter til Monrad, selv grundlovsfaderen Orla Lehmann, der har altid har kæmpet for den nationalliberale tankegang, har valgt at stemme ja. Selve afstemningerne i Landstinget og Folketinget finder sted inden for de nærmeste par dage.

AFSTEMNING I FOLKETINGET

Det første af de to ting har i dag vedtaget den nye fredstraktat.

Af Ditte Kock, 2012

75 medlemmer af Folketinget har i dag den 9. nov. stemt for den nye fredstraktat, mens 21 har stemt mod. Et medlem har undladt at stemme. Spørgsmålet afhænger nu af Landstingets afstemning d. 11. november.

AFSTEMNING I LANDSTINGET

Landstinget har nu også vedtaget fredstraktaten.

Ved afstemningen har 55 stemt for, mens kun 4 har stemt mod. Modstanden mod traktaten er altså væsentligt mindre i Landstinget end i Folketinget. Da begge ting nu har vedtaget traktaten, mangler kun Kongens underskrift.

DEN ENDELIGE UNDERSKRIFT

Traktaten er nu ratificeret.

Af Ditte Kock, 2012

Med et meget tungt hjerte har Kong Christian 9. skrevet under på fredstraktaten i forbindelse med dagens statsrådsmøde. Hans Majestæt havde meget svært ved at skjule de bitre følelser som denne handling vakte i ham. Med hans egne ord, var denne dag den ulykkeligste i hans liv og han ønskede han

aldrig var blevet valgt til tronfølger. Af pligt underskrev han forfatningen af 18. november 1863, men det var en fejl. Hvor stor en byrde krigen og den hårde fredsftale har været for Kongen, blev tydelig med afslutningen på hans tale. Christian 9. ville kun blive på tronen, hvis alle i statsrådet mente, det var hans fulde ret. Samtlige ministre anså Christian 9.s ret til tronen for at være udenfor al tvivl, så Kongen skrev under på fredstraktaten.

KRIGEN ER OVRE

De danske diplomater har afleveret den ratificerede fredstraktat i Wien.

Af Ditte Kock, 2012

Udvekslingen af de ratificerede fredstraktater er den retsstiftende handling, så fredstraktaten er nu juridisk bindende. Den 2. slesvigske krig er dermed endeligt forbi og bestemmelserne i traktaten kan træde i kraft. De tyske besættelsestropper har påbegyndt rømningen af Jylland i dag, og regner med at være ude af Danmark inden den fastsatte frist på tre uger. Jylland kan nu endeligt komme på fode igen efter de hårde kampe og den lange besættelse. Det har ikke været uden konsekvenser at befolkningen har måttet brødføde de mange fremmede soldater, og der vil gå et godt stykke tid, før landsdelen er tilbage på samme niveau som før krigen. Det umiddelbare symbol på tabet af de tre hertugdømmer er den nye grænse. Det fastsatte forløb bliver afmærket af en kommission, der forventes at gå i gang en af de nærmeste dage.

Tre åbne breve

I forbindelse med udvekslingen af ratifikationer, har Christian 9. udsendt tre åbne breve. Det første brev er et traktatmæssigt juridisk dokument, som også er sendt direkte til Preussen og Østrig. Her løser Kongen alle embedsmænd i hertugdømmerne fra deres ed til ham. Ved påbegyndelse af tjeneste aflægges embedsmænd - både civile og militære, verdslige og gejstlige - ed til Kongen. Efter Preussen og Østrig besatte hertugdømmerne, har det forårsaget store samarbejdsproblemer især i Slesvig, da embedsmændene ikke har villet bryde deres ed. Med brevet får disse embedsmænd muligheden for at kunne arbejde under det nye styre, uden at vanære dem selv.

Det andet brev er stilet til Kongens nu forhenværende undersåtter i de tre hertugdømmer. I den følelsesladede og værdige afsked til befolkningen, takker Christian 9. for den troskab de, på tværs af sprog og afstamning, har vist både de tidligere danske konger der har regeret over området og ham selv i sin korte regeringstid. Han slutter:

"Det har været Vort stolte Haab at kunne hellige alle Vore Tanker og Bestræbelser til Sikkringen af Eders Velvære i nøie Forbindelse med det Danske Folk. Nu kunne Vi kun lade det være Maalet for Vore Ønsker, at det i Tidernes Løb altid maa gaae Eder vel; og Vi indeslutte dette inderlige Ønske i Vor Bøn til Gud, som holder Folkenes Lykke og Rigernes Skjæbne i Sin almægtige Haand. Til Hans milde Varetægt i Nutid og Fremtid anbefale vi Eder, og her-med sende Vi Eder Vor sidste Hilsen."

I det sidste brev henvender Christian 9. sig til dem der er tilbage efter det store tab, sine kære og tro undersåtter i Danmark. Folket bragte mange ofre under krigen og var klar til at bringe endnu flere for at redde de dansksindede slesvigere, men ansvaret for vore efterkommere tilrådede fred. Store dele af landet og befolkningen er tabte, men blikket skal nu vendes fremad. Ulykker har en mægtig kraft til at forene, og i fællesskabet skal der findes styrke. Sammen med det danske folk vil Kongen udvikle landet, indføre gode love og bedre udnytte de mange naturressourcer som Danmark besidder. Som en smuk afslutning på både brevet og krigen skriver kongen:

"Meget er tabt, men dog ikke Haabet; og Fremtiden hører dem til, der alvorligt ville. Som Vi stole paa Eders faste Villie til at fremme Danmarks Vel, saaledes ville I ogsaa stole paa, at dette skal være Maalet for alle Vore Bestræbelser.

Gud velsigne vort Fædreland!

Givet i Vor Hoved- og Residentsstad København den 16de November 1864.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Christian R."

DANMARK EFTER KRIGEN

Af Ditte Kock, 2012

Den 2. slesvigske krig - eller krigen i 1864 som den til hverdag omtales som - sluttede officielt d. 16. november 1864 med afleveringen af den ratificerede fredstraktat. Med afståelsen af de tre hertugdømmer Slesvig, Holsten og Lauenborg mistede Danmark 2/5 af det tidligere område (Grønland, Færøerne, Island og De vestindiske øer ikke medregnet) og befolkningen blev reduceret til 1.700.000 indbyggere. Med tabet blev Danmark reduceret til en politisk småstat, en udvikling der allerede blev indledt i 1815, da Norge blev tabt til Sverige. Krigen og den efterfølgende fredsslutning efterlod et stort ar i den danske bevidsthed og fik en altafgørende betydning for den danske mentalitet og politik helt op til 1990'erne. "*Hvad udad tabes, må indad vindes*" blev mantraet for de efterfølgende år. Nok kunne Danmark ikke hævde sig i Europa længere, men så måtte sejrene findes indenfor landets grænser. Før krigen havde Holsten haft helstaten Danmarks mest udviklede industri, men da denne konkurrence var væk, blomstrede Kongerigets industri og landbrug. Den industrielle revolution brød for alvor ud, heden blev opdyrket og i 1882 blev landets første andelsmejeri oprettet.

Danmarks udenrigspolitik

På det udenrigspolitiske plan fik krigen stor indflydelse. International politik og konflikter førte tydeligvis intet godt med sig, så krigsførelse kunne ikke længere bruges som politisk virkemiddel. Involverede Danmark sig internationalt, kunne landet risikere et angreb fra en stormagt, hvorefter tabet af den danske suverænitet var en reel mulighed. Ren neutralitet blev det dog ikke, naboen mod syd skulle man have meget stor respekt for, så et godt forhold var vigtigt. Danmark holdt sig med succes neutral i Første Verdenskrig, men på Tysklands opfordring blev Storebælt mineret i 1914, så Storbritannien ikke kunne trænge ind i Østersøen. Som konsekvens af fredsslutningen i Paris blev Sønderjylland genforenet med Danmark i 1920.

Neutralitetspolitikken fortsatte op gennem 1920'erne og 1930'erne. I 1930'erne mente den danske statsminister Thorvald Stauning og den danske udenrigsminister Peter Munch ikke at Danmark skulle være krigsførende nation, så den militære styrke og de danske forsvarsværker blev reduceret til et minimum. Specielt efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland 1933 blev der lagt meget vægt på ikke at provokere, så al tale om den dansk-tyske grænse forstummede. Meget sigende for indstillingen var den danske gesandt i Berlin Herluf Zahles depeche til Munch fra maj 1933, efter en del kritik af det nazistiske styre blandt fremtrædende personer i Danmark. I depechen skrev Zahle, at han i allerhøjeste grad var tilhænger af ytringsfriheden, men i kritiske situationer kunne den godt indskrænkes, uden det skadede den danske offentlighed. Trods de store bestræbelser virkede neutralitetspolitikken ikke. Danmark blev besat i forbindelse med det tyske angreb på Norge d. 9. april 1940, en besættelse der varede 5 år.

Efter Anden Verdenskrig bevægede Danmark sig væk fra neutralitetspolitikken, samtidig med at fjendebilledet ændrede sig. Sovjetunionen overtog nu Tysklands plads som den store trussel. Danmark blev medlem af NATO i 1949 og EF i 1973, men holdt altid sit engagement på et minimum. Den 2. slesvigske krigs påvirkning på den danske politik aftog først da Den kolde krig sluttede og Danmark deltog som en del af NATO-styrken i borgerkrigen på Balkan.

Den internationale udvikling

På den internationale skala drukner Den 2. slesvigske krig ofte blandt langt større konflikter, men den er en vigtig del af den storpolitiske udvikling på denne tid. Otto v. Bismarck blev preussisk ministerpræsident i 1862, men havde på det tidspunkt en del fjender i Berlin, så han sad på ingen måde sikkert på posten. Så kom krigen i 1864, og den blev et regulært mesterstykke for Bismarck. Hæren vandt to knusende sejre og Bismarcks strategi på fredskonferencerne sikrede Preussen de tre hertugdømmer, mere end det eliten i Berlin havde turdet drømme om. Sejren cementerede Bismarcks position og gav ham frihed til at forfølge sin store drøm, foreningen af de små tyske stater til et stort Tyskland. Tanker i denne retning havde eksisteret i de tyske stater siden 1830'erne, men der var uenighed om hvilken stat der skulle være den ledende, Preussen eller Østrig. Bismarck var naturligvis tilhænger af den første løsning og Østrig skulle helt udelukkes fra samarbejdet og dermed indflydelsen. Dette opnåede Bismarck ved krigen mod Østrig i 1866, hvor Preussen efter sejren overtog føringen i Det Tyske Forbund. Krigen brød interessant nok ud på grund af uenigheder, om hvordan Slesvig og Holsten skulle forvaltes. Siden 1864 var hertugdømmerne blevet forvaltet af Preussen og Østrig i fællesskab, men de blev nu lagt direkte ind under Preussen. I 1870 kom Den fransk-preussiske krig, hvorefter det sejrende Preussen samlede Tyskland. Denne nye stormagt påvirkede magtbalancen i Europa, hvilket på sigt førte til Første Verdenskrig. Efter krigen voksede nazismen frem i Tyskland, og Hitler gjorde i sin propaganda god brug af de bitre følelser efter nederlaget. Anden Verdenskrig var resultatet og først efter dennes afslutning blev Preussen officielt nedlagt af De allierede.

Skanse 2 efter stormen på Dybbøl i dag for 150 år siden: Preusserne i den sønderskudte Skanse 2 efter sejren.

Stormen: Den danske Skanse 4 indtages af preussiske tropper den 18. april 1864.

Stormen: Skanse 5 indtages af en preussiske stormkolonne

Sejrsjubel: De sejrende preussiske stormkolonner kommer tilbage efter erobringen af Dybbølstillingen den 18. april 1864 og hilses af Prins Friedrich Carl med den øvrige preussiske generalstab.

Skanse 6: Skanse 6, da det hele var forbi. Danskerne havde bygget blokhuset solidt, men preussernes granater fik bugt med det. Det ødelagte blokhus ses til højre bag de to kanoner.

Schloß Gravenstein .
Haupt-Quartier S.K.H. des Prinzen Friedrich Carl
bis nach dem 18. April 1864 .

Leksikon Grænseforeningen - for en åben danskhed

Forlaget Meloni

flickr Statens Arkiver - Danish State Archives' Photostream (3)

Museum Sønderjylland

1864live.dk

1864 Vi tabte krigen på undertal og overtro Videnskab.dk

1864.dk

Dagbog fra 1864

danmarkshistorien.dk Skole og uddannelse

De Slesvigske Krige 1848-1864. Belejringen af Dybbøl